

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

41

**DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**DUMLUPINAR UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES**

DPUJSS

**Sayı: 41
Temmuz 2014**

**Number 41
July 2014**

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Doç. Dr. Soner AKKOÇ
Yrd. Doç. Dr. Güner TUNCER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN
Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Dergi Sekreteryası / Secretary of Journal

Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ
Arş. Grv. Yusuf YILDIRIM
Arş. Grv. Fatih GÜZEL

Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@dpu.edu.tr

ISSN

1302-1842

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve ASOS İndekste taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

Kapak Tasarımı: Adem DÖNMEZ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 41, TEMMUZ 2014 / NUMBER 41, JULY 2014

41.SAYI HAKEM LİSTESİ

PROF.DR. ABDULLAH YILMAZ	BALIKESİR ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. AHMET GÖKGÖZ	YALOVA ÜNİV.
PROF.DR. AHMET AĞÇA	DUMLUPINAR ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. AHMET YIKMIŞ	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİV.
PROF.DR. AHMET CANSIZ	İSTANBUL TEKNİK ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. BATTAL YILMAZ	AHI EVRAN ÜNİV.
PROF.DR. AYSIT TANSEL	ORTADOĞU TEKNİK ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. BURAK KARABEY	DOKUZ EYLÜL ÜNİV.
PROF.DR. FİRDEVS KARAHAN	SAKARYA ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. CEMİL KUZEY	FATİH ÜNİV.
PROF.DR. RAMAZAN KILIÇ	DUMLUPINAR ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. CENGİZ DURAN	DUMLUPINAR ÜNİV.
PROF.DR. SERPİL AYTAÇ	ULUDAĞ ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. ERAY ACAR	DUMLUPINAR ÜNİV.
PROF.DR. URAL MANÇO	AKSARAY ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. ERKAN TURAN DEMİREL	FIRAT ÜNİV.
DOÇ.DR. ALİ ELEREN	AFYON KOCATEPE ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. FATİH ÖZBAY	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. ALİ FUAT ARICI	YILDIZ TEKNİK ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. FİLİZ KALELİOĞLU	BAŞKENT ÜNİV.
DOÇ.DR. BURHAN KILIÇ	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. FULYA TOPÇUOĞLU ÜNAL	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. DİLEK SEYMEN	DOKUZ EYLÜL ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. HAKAN KARA	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. ERHAN DEMİRELİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. HALİM EMRE ZEREN	ADNAN MENDERES ÜNİV.
DOÇ.DR. FÜSUN YENİLMEZ	OSMANGAZİ ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. HATİCE ÖZUTKU	AFYON KOCATEPE ÜNİV.
DOÇ.DR. HAYRETTİN ÖZLER	DUMLUPINAR ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. HİLAL ASİL	FATİH ÜNİV.
DOÇ.DR. HÜSEYİN YILMAZ	UŞAK ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. İÇLEM ER	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. KÜRŞAT YENİLMEZ	OSMANGAZİ ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. İRFAN YILDIRIM	AFYON KOCATEPE ÜNİV.
DOÇ.DR. MEHMET AKİF ÖZER	ANKARA ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. İSMAİL BAŞARAN	BARTIN ÜNİV.
DOÇ.DR. METİN YAMAN	SAKARYA ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. METİN YILMAZ	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. MUSTAFA DURMAN	DUMLUPINAR ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. MUSTAFA OTRAR	MARMARA ÜNİV.
DOÇ.DR. MUSTAFA FİŞNE	AFYON KOCATEPE ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. NEDRET ÇAĞLAR	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİV.
DOÇ.DR. ÖZGÜR SARI	SELÇUK ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. ÖMER MİRAÇ YAMAN	YALOVA ÜNİV.
DOÇ.DR. RAMAZAN ERDEM	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. RECEP ÇELİK	GÜMÜŞHANE ÜNİV.
DOÇ.DR. SAİT GÜRBÜZ	KARA HARP OKULU	YRD.DOÇ.DR. RECEP KILIÇ	BALIKESİR ÜNİV.
DOÇ.DR. TAHSİN BAKIRTAŞ	SAKARYA ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. SARE AYDIN YILMAZ	İSTANBUL TİCARET ÜNİV.
DOÇ.DR. TURAN PAKER	PAMUKKALE ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. SELAMİ ERDOĞAN	DUMLUPINAR ÜNİV.
DOÇ.DR. YAŞEMİN GÜLBAHAR	ANKARA ÜNİV.	YRD.DOÇ.DR. TAYFUN TUTAK	FIRAT ÜNİV.
		YRD.DOÇ.DR. UTKU ALTUNÖZ	SINOP ÜNİV.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1-YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI: MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN	1-10
2-İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME Gökhan ÖZDAMAR	11-30
3-ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU	31-42
4-THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE Ali Onur ÖZÇELİK	43-54
5-KUTADGU BİLİG’DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ Alper ÖZMEN	55-60
6-MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI Konur Alp DEMİR	61-70
7-LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN	71-84
8-DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ” Merve KARAMANLI	85-92
9-TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ	93-106
10-BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ’NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA Yasemin TELLİ ÜÇLER	107-120
11-ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdülbaki BARAN	121-130
12-TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN	131-140
13-HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY	141-162
14-FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN	163-176
15-GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN	177-190
16-THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES Mustafa DİLBER, Lokman İNCİRKUŞ	191-212
17-12 Eylül 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKACILIĞINA ETKİLERİ Tahsin GÜLER	213-220

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 41, TEMMUZ 2014 / NUMBER 41, JULY 2014

18-TURKISH IDENTITY AND EU INTEGRATION ISSUE OF TURKEY WITHIN THE RECENT DEVELOPMENTS Hüsamettin İNAC, Feyzullah ÜNAL	221-224
19-TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ Emsal İBİŞ, Bedrettin KESGİN	225-234
20-ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ Emre SEZİCİ	235-246
21-SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME Volkan ERTİT	247-254
22-ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ) Sarı AKGÜL, Çetin ÖZDİLEK	255-264
23-TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ Mehmet TOK, Mehtap YIGIN	265-276
24-YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ Baki SARITAŞ, Asım ARI	277-296
25-OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ Aydan AYDIN, Tuğba SARAC	297-308
26-EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ Gürhan DURAK, Serkan ÇANKAYA, Eyup YÜNKÜL	309-316
27-MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAS	317-328

**YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI:
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Nursen VATANSEVER DEVİREN

Yrd. Doç. Dr. , Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü, ndeviren@yahoo.com

Filiz DAŞKIRAN

Araş. Gör. , Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü, filis_calis@hotmail.com

ÖZET: Dünya ekonomisinin temel sorunlarından biri, neden bazı ülkeler zengin iken bazılarının ise fakir olduğudur. Yapılan araştırmalara göre, bunun temelinde ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Fakat eğitim düzeyindeki farklılıklar, nitelikli işgücünün bulunmaması veya mevcut nitelikli işgücünün gelişmiş ülkelere göç etmesi gibi faktörler, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli sorunlar yaratmaktadır. Büyük zorluklarla yetişen nitelikli işgücünün ülkeyi terk etmesi, o ülkenin kalkınmasına engel olurken gittiği ülke için rekabet şansının artmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ülkede yetişen nitelikli beyinlerin göç etmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, belirli bir süreliğine yurt dışında eğitim görüp geri dönen ve halen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde çalışan akademisyenlerin beyin göçü konusundaki düşüncelerini araştırmaktır. Bu bağlamda anket tekniğinden yararlanılmıştır. Genel olarak, Muğla'daki akademisyenler Türkiye'ye dönmekten dolayı memnun olup, yurtdışına göç etmek istememektedirler. Yurtdışına göç etmek isteyenler de yurtdışındaki projelerde çalışmak ve Ar-Ge araştırması yapmak amacıyla en çok Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkeleri tercih etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beyin Göçü, Akademisyenler, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

**FACULTY MEMBERS'S STUDIED IN ABROAD AND RETURNED, VIEW TO BRAIN DRAIN: CASE OF
MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY**

ABSTRACT: One of the main problems of the world economy, why are some countries rich while the poor is that some of them. According to studies, on the basis of its economic, social and cultural factors are available. However, development of underdeveloped or developing countries creates significant problems factors such as differences in the level of education, the lack of qualified labor force or migration of skilled labor available in developing countries. Qualified labor force grows with great difficulty, to leave the country, while preventing the development of the country is going to lead to improved competitiveness for the country. In this respect, countries should avoid emigrating to the growing minds of qualified. The purpose of this study, Returning to see a certain period of time studying abroad and is currently working at the University of Mugla Sitki Kocman academics investigate ideas about the brain drain. In this context, the survey technique was used. Generally, returning to Turkey in Mugla satisfied for academics and do not want to emigrate. Those who wanted to emigrate to work abroad and R&D research projects in order to make the United States the most, prefer to developed countries such as the UK and Germany.

Keywords: Brain Drain, Academics, Mugla Sitki Kocman University

Jel Classification: J24

1. Giriş

The British Royal Society, ilk kez 1950'li ve 1960'lı yılların başında bilim adamları ve uzmanların Amerika ve Kanada'ya gitmesini beyin göçünü tanımlamak için kullanmıştır. 1970'lere gelindiğinde beyin göçü tanımı, gelişmekte olan ülkelere Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya nitelikli bireylerin akışı olarak genişletilmiştir (Shinn, 2008: 1) Beyin göçü, yetiştirilmesi için büyük kaynak gerektiren veya yetiştirildiği halde ilgisizlik ve imkansızlık sebebiyle bilim insanı, hekim, mühendis vb. gibi vasıflı insan gücünün daha gelişmiş bir ülkeye göç etmesi şeklinde tanımlanabilir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, beyin göçü sadece gelişmekte olan ülkelere değil, gelişmiş ülkelere doğru da yapılmaktadır (Öztürk, Türkoğlu ve Yıldırım, 2009: 1).

Nitelikli bireylerin göç etmesi, ekonomik büyümenin dinamiklerini harekete geçirici olarak görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde refah seviyesinin düşük olması, eğitilmiş bireylerin bu ülkelere göç etme olasılığını düşürmektedir (Giannoccolo, 2004: 2). Yüksek nitelikteki bilim ve meslek adamlarının göçü, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını geciktirirken bu ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumun daha da artmasına neden olmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, beyin göçünü hiç olmazsa yavaşlatmak için tedbirler ararken gelişmiş ülkeler ise hiç yatırım yapmadan elde ettikleri bu potansiyeli destekleyerek, daha cazip hale getirmeye çalışmaktadır (Atılğan, 1986: 17).

Ülkelerin refah düzeylerinin yüksek olması ve çalışma koşullarının uygunluğu, gelişmiş ülkeleri çekici kılmaktadır. Nüfusu giderek yaşanan gelişmiş ülkelerin, bu eksikliklerini beyin göçü ile kapatmaları en ucuz yol olmaktadır.

Genel olarak nitelikli işgücünün başka ülkeleri tercih etmesinin altında yatan temel faktör, ekonomik olmakla birlikte göçe neden olan itici ve çekici kuvvetler bulunmaktadır. Bir ülkedeki araştırma imkanlarının kısıtlı olması, eğitim politikalarının zayıflığı, ücretlerin yetersizliği, yabancı dil öğrenme gibi itici faktörler beyin göçüne neden olurken çekici faktörler arasında da daha iyi bir yaşam standardı, akademik özgürlükler, daha elverişli eğitim ve teknoloji politikaları gibi faktörler yer almaktadır.

Bir bilim insanının veya herhangi bir nitelikli insanın yetişmesi için gerekli harcamalar, ülke kaynaklarından yapılmaktadır. Ancak bu kişilerin yetiştikten sonra itici ve çekici faktörler yüzünden yurt dışına gitmeleri, yapılan bütün harcamaları o ülke adına boşa çıkarmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi akademik personelinin yurt dışına göç etmesinde/etmek istemesinde ve yurt dışında belirli bir eğitim alıp tekrar geri dönmesinde hangi nedenlerin rol oynadığını

YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI: MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN

ampirik bir uygulama ile belirlemeye çalışmaktır. Ayrıca bu akademisyenlerin hangi itici ve çekici faktörlerin etkisinde kalarak beyin göçüne olumlu mu yoksa olumsuz mu baktıklarını tespit etmeye çalışmaktır.

Beyin göçüne bakış konusunda amaçlara uygun olarak belirlenen örnekleme anket tekniği uygulanmış ve elde edilen veriler, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir.

Çalışmada öncelikle beyin göçü kavramına yer verilecektir. Bu bağlamda literatürdeki beyin göçü çalışmalarının genel olarak ortaya koyduğu düşünceler özetler halinde ifade edilerek araştırmanın analiz kısmına geçilecektir. Analizden elde edilen sonuçlar, tablolar halinde verildikten sonra sonuç bölümünde de Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin beyin göçüne bakış açıları değerlendirilecektir.

2. Beyin Göçü Kavramı

Vasıflı, yetişmiş bilim adamı göçünün ulaştığı boyutlar ilk olarak 1960'lı yıllarda İngiltere'de dikkati çekince bu harekete akademisyenler "The Brain Drain" adını vermişlerdir (Kurtuluş, 1992: 206).

Beyin göçü, nitelikli kişilerin kendi memleketlerinden ayrılarak daha fazla umut vadeden iş fırsatlarının olduğu herhangi bir yere gitmeleri olarak tanımlanmaktadır (Kwok and Leland, 1982: 91).

Beyin göçü kapsamına üniversite derecesine sahip veya bir alanda geniş bilgiye sahip olan yüksek nitelikli kişiler girmektedir. Yüksek nitelikli uzmanlar, bağımsız yöneticiler, kıdemli işletmeciler, teknik alanda uzman kişiler, tüccarlar, yatırımcılar, fizikçiler ve işadamları beyin göçü kapsamında değerlendirilmektedir (Öztürk, Türkoğlu ve Yıldırım, 2009: 4). Ayrıca akademisyenler ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetiyle uğraşan bilim adamları da bu kapsama girmektedirler.

İnsanları beyin göçüne iten temel etmen, eğitime yönelik fırsatlardır. Bu açıdan, özellikle yüksek öğrenimde lisans, yüksek lisans ve doktora alanlarındaki eğitim fırsatları dikkati çekmektedir. Ya da geçici göçmen kişi, uluslararası deneyim kazanmak veya dil öğrenmek istemiş olabilir. Dünya üzerindeki en iyi öğrenciler, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar en iyi üniversitelere gitmeyi tercih ederler. Dolayısıyla yükseköğretim sistemlerindeki kalite farklılıkları, potansiyel yüksek vasıflı işçilerin uluslararası hareketliliğinin bir diğer sebebidir. Yabancı araştırmacılar ve bilim adamları için ise çalışma koşulları yani genç araştırmacılara sunulan özerklik ve araştırmalara ayrılan kaynaklar (yani finansal destek, ekipman, insan gücü gibi), son derece büyük önem arz etmektedir (Sağırlı, 2004: 141).

Gelişmekte olan ülkelerin kendi sermaye ve işgücü verimliliğini arttırmak için hem sahip oldukları nitelikli beyinleri elinde tutması hemde fiziksel ve beşeri sermayeyi ülkelere çekmeye çalışması gerekir. Beşeri sermaye, fiziksel sermayeden daha çok istenilmektedir. Çünkü nitelikli beşeri sermaye, fiziksel sermayeyi ülkeye çekme eğilimindedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere olabildiğince çok bilgiyi ithal etmeye ve kendi ülkelerinden de zengin ülkelere beyin göçünü durdurmaya çabalamalıdır. (Kristensen, 1994: 1). Kalkınmakta olan ülkeler doktor, mühendis ve bilim adamlarına kendi ülkelerinde uygun bir mesleki ortam sağlamalıdır. Göç eden bilim insanı veya yüksek vasıflı işgücünün ülkesinde gördüğu eğitim masraflarını iade eden uluslararası bir telafi sistemiyle de göçten doğan kaybın karşlanması ve göçün azaltılması amaçlanabilir (Öztürk, Türkoğlu ve Yıldırım, 2009: 8). Literatürde Bhagwati'nin ortaya koyduğu "beyin göçü vergisi" bir öneri olmanın ötesine geçememiştir. Bu vergi bir yandan gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere beyin göçünü azaltırken diğer taraftan bilim adamları gibi nitelikli kişilerin göç etmesinin bir tazminatı olmaktadır (Bhagwati, 1976: 34). Eğer bu verginin ülkeler tarafından uygulanmaya başlanması durumunda beyin göçünde azalışlar olacağı düşünülmektedir. Ayrıca mezun olduktan sonra Türkiye'de çalışma mecburiyeti, yurt dışında fazla kalışı engelleyici tedbirlerin alınması ve yurt içinde sağlanacak elverişli koşulların onlara duyurulması da önem arz etmektedir (Atılın, 1986: 22).

Geriyeye dönüşleri teşvik edici nitelikli programlar, özellikle Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nün öncülüğünde sürdürülmektedir. IOM, özellikle beyin göçünün ters etkilerini gidermek amacıyla nitelikli göçmenlerin ülkelere geri dönmelerini kolaylaştırma, kısa dönemli göç ve beyin dolaşımını teşvik etmek üzere çeşitli programlar oluşturmaktadır (Gökbayrak, 2008: 70).

Yukarıda verilen bilgilerle birlikte beyin göçüne ilişkin literatürde yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Aşağıda beyin göçünün nedenleri, sonuçları, en çok hangi ülkelerin hangi amaçlarla tercih edildiği gibi itici ve çekici faktörlerle ilgili olarak yapılan çalışmalar, özetler halinde verilmiştir.

2.1. Beyin Göçüne İlişkin Literatür

Oğuzkan (1968), kendi istekleri ile Türkiye'den başka ülkelere göç etmiş tıp doktorları ile doktoralı bilim adamlarının kişisel ve mesleki özellikleri ile göçte rol oynaması muhtemel sosyal ve ekonomik sebepler konusunda bilgi edinmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Anket tekniği kullanılarak yapılan çalışmada, örneklem 217 kişi olarak tespit edilmiş ancak çalışmada 150 kişiden cevap alınıp değerlendirilmiştir. İncelenen grubun %23.3'ü, geçmişte ve halen herhangi bir akademik unvana sahip olmamıştır. Geri kalanların %25.3'ü profesör, %22.0'si doçent, %14.7'si yardımcı profesör unvanına sahip bulunmaktadır. %8.7'sini de asistanlar oluşturmaktadır. Çekici faktörler; %8.7 ekonomik, %62.7 meslekî, %9.3 sosyo-kültürel, %8.0 siyasi, %1.3 şahsi-ailevi, %1.3 diğer ve %8.7 ise diğer faktörlerdir. İtici faktörler; %13.3 ekonomik, %46.7 meslekî, %8.0 sosyo-kültürel, %8.0 siyasi, %11.3 şahsi-ailevi, %1.3 diğer ve %11.3 bilinmeyen. Tutucu faktörler; %12.7 ekonomik, %52.0 meslekî, %12.0 sosyo-kültürel, %2.0 siyasi, %12.7 şahsi-ailevi ve %8.7 ise diğer faktörlerdir. Ekonomik ve meslekî faktörler; ihtisas alanında istihdam durumu, çalışma için gerekli maddi imkânlar ve araç-gereç, meslekte ilerleme durumu, ihtisas alanında daha ileri düzeyde yetişme imkânı, büyük bilim merkezleri ile yakın temas durumu, bilim ve ihtisas alanına gösterilen yüksek itibar, genel olarak bilimsel iklim sosyal ve kültürel faktörler; sosyal ve kültürel hayat düzeyi, çalışma hayatındaki ilişkiler, yabancı kültüre karşı ilgi düzeyi siyasi faktörler; siyasi baskılar ve huzur alanlarından oluşmaktadır.

Başaran (1972)'de beyin göçü ile ilgili olarak doktor, mühendis ve bilim adamları üzerine yapılmış araştırma ve incelemeleri temel olarak ele alıp, durumun genel bir görünümü sergilemiş ve ardından verileri genel olarak Türkiye'nin kalkınması açısından yorumlayarak, beyin göçünün azaltılması için uygun görülen önerilerde bulunmuştur. Göç nedenleri arasında başı gelir yetersizliği çekerken, bu nedeni meslekte ilerleme zorluğu, meslektaşlar arasında iyi ilişkilerin olmayışı, konfor içinde yaşama arzusu ve kendi çalışma alanındaki yetersizlikler izlemiştir.

Wei (1974)'de Tayvan için yaptığı çalışmasında ülkesine geri dönmeye en çok etkili olan nedenleri; %32.1 oranında ABD'de kalmayı hiç düşünmedim, %22.1 oranında Tayvan'da eşim ve çocuklarım var, %15.5 oranında annem ve babam eve dönmeyi istedi, %12.8 oranında Tayvan'dan iyi bir iş teklifi geldi, %2.8 oranında ABD'de kendime uygun bir eş bulamadım, %2.8 oranında ABD'de bana karşı ayrımcılık uygulandı, %2.8 oranında ABD'de kendime uygun bir iş bulamadım ve %9.1 oranında diğer şekilde sıralamıştır.

Bhagwati (1976)'da refah etkisinin göstergelerini işsizlik, gelir dağılımı ve eşitsizlik, gayri safi milli hasıla ve teknik işgücü olmak üzere dört kategoride ortaya koymuştur. Bu dört etmen, beyin göçünün gerçekleşmesinde tüm meslek grupları için geçerlidir. Beyin göçü, özellikle nitelikli işgücünün beklenen ücretini arttıracaktır. Bu bağlamda, kendi ülkesinde sahip olduğu niteliğe göre aldığı ücreti tatmin edici bulmayan nitelikli işgücü, göç edecektir. Ülkeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini kapatmak, bilgiyi üretme ve kullanma yoluyla olmaktadır. Genellikle GSMH'sı yüksek olan Kanada, ABD gibi ülkeler beyin göçünü kendilerine çekmektedirler.

Portes (1976) yaptığı çalışmada, bireylerin göç kararı vermelerine neden olan bazı etmenlere değinmiştir. Söz konusu etmenler arasında nitelikli işgücü için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farklılıkları, uluslararası ekonomide farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olunması, ülkeler arasında bilim adamlarına yaklaşımlardaki farklılıklar, gelişmiş ülkelerde Ar-Ge için sağlanan desteklerin az gelişmiş ülkelere göre daha fazla olması ve ekonomik-politik dengesizlik gibi etmenler rol oynamaktadır.

Glaser (1978)'e göre, geri dönmeyi düşünmede temel unsur kişinin yabancı ülkedeki sosyal hayat ve çalışma koşullarına uyum sağlayıp-sağlayamama düzeyidir. Ayrıca aile bağları, geriye dönüş konusundaki kararlarda çalışma şartları veya ücretlerden daha fazla etkiye sahip olabilir. Siyasi kültür de önemli bir belirleyici olabilir. Terfi sistemlerinde kişisel ilişkileri önemli bir unsur olarak almayan, daha az kişiselleşmiş performans değerlendirme sistemleri ile batı, geleneksel ülkelere gelen insanlar için güçlü bir çekim merkezi konumundadır. 1970 yılından itibaren, her yıl yüzlerce Tayvanlı'nın geri dönmekte olduğu belirtilmektedir. Bunda etkili olan faktörler ise Tayvan'daki iş fırsatlarının artması ve hükümet ile özel iş verenlerin aktif teşviklerde bulunmaları şeklinde belirtilmektedir. 1971-1985 yılları arasında toplam 62.430 öğrenci, yurt dışına gitmiştir ve bunların 11.206'sı (%18'i) geri dönmüştür. Geri dönen 11.206 kişinin %80'i, ABD'de eğitim almıştır. Ayrıca, %75.3'ü yüksek lisans, %13.8'ü ise doktora derecesine sahiptir.

Fogel (1980)'de yaptığı makalede yeni Amerikan göç politikalarının beyin göçü üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Fogel daha o yıllarda işçi akışının düşük gelir sağlayan yerlerden yüksek gelir sağlayan yerlere doğru olacağını varsaymıştır. Yüksek kazanç sağlayan bölgelerde bir işte çalışacak kimselerin olmaması, göç sürecini başlatacaktır. Göç hareketinin büyüklüğü de göçü alacak ve verecek olan bölgeler arasındaki mesafeye bağlı olmaktadır. Çünkü bazı bireyler, gelecekte kazançlarını daha fazla beşeri sermaye yatırımı olarak elde edeceklerinden göçün maliyetlerini bugün tolere etmeye isteklidirler.

Kurtulmuş (1992) çalışmasında beyin göçü konusunda bir literatür taraması yaparak beyin göçünün genişliği, önemi, sebepleri, beyin göçünü önlemeye yönelik politikalar üzerinde durarak, Türkiye'ye özgü sebeplerle önleyici politika tekliflerini gündeme getirmiştir.

Emsen (1994)'de yaptığı çalışmada, Atatürk Üniversitesi akademik personelinin hangi sebeplerle bu üniversitede kalmaya devam ettiğini veya hangi sebeplerle üniversiteden ayrılmak istediklerini mevcut personelin fikirleri doğrultusunda tespit etmeye çalışmıştır. Akademisyenlerin üniversitelerinde kalma nedenleri arasında ücret durumu, memleketinde bulunma ve akrabalarına yakın olma isteği, sosyal çevre ve çalışılan kurumun kişiye sağladığı imkanlar yer almaktadır. Gitme nedenleri arasında ise seyyahiyet denilen işten ayrılma sırasında alınan tazminat ön sırada yer alırken ardından diğer üniversitelerdeki çalışma şartlarının daha iyi olması, diğer üniversitelerde kendini mesleki yönden daha iyi yetiştireceği düşüncesi ve çocuğunu diğer kentlerde daha iyi yetiştirebileceği düşüncesi gelmektedir.

Zweig (1997) çalışmasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1978 yılından beri 400.000 vatandaşını yurt dışına eğitim için gönderdiğini ve bu öğrencilerin %50'sinden fazlasının geri dönmeye istemediğini ifade etmiştir. 1993 yılında ABD'de eğitim almakta ve ikâmet etmekte olan 273 Çinli öğrenci ve bilim insanı ile yapılmış olan yüz yüze görüşmelerde Çin'e dönme konusundaki fikir ve görüşlerini öğrenmek amacıyla sorulan sorulara ancak %8.3'ü dönmeyi düşünüyor, %32'sinden fazlası da gelecekte belki dönmek isteyebileceği şeklinde cevap vermiştir.

Oteiza (1999)'da beyin göçünün ortaya çıkmasının II. Dünya Savaşı sonrasında olduğunu dile getirmiştir. İlk olarak Amerika ve ardından Batı Avrupa tarafından beyin göçünün farkındalığı başlamıştır. ABD, Kanada, Avustralya ve Batı Avrupa'daki çoğu ülke, seçici göç politikalarını uygulamış ve uygulamaya da devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı bu seçici göç politikaları ile ABD, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerdeki uzmanlık sahibi ve iyi eğitim görmüş kişiler arasında yüksek seviyede göçmen akımı gelişmiştir. Bu ülkeler içinden ABD, yüksek nitelikli göçmenleri çeken ülkelerin başında gelmektedir. Bu noktada ABD nitelikli işgücü bakımından ithalatçı ülke konumundadır.

Carrington ve Detragiache (1999) ise yaptıkları çalışmalarında beyin göçünün nasıl bu kadar arttığı ve beyin göçünden hangi ülke ve bölgelerin çok fazla etkilendiği konusu üzerinde durmuşlardır. Ayrıca, makalede eğitim seviyesine göre gelişmekte olan

YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI: MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN

ülkelerden ABD ve OECD ülkelerine göçün boyutları tahmin edilmiştir. ABD ile birlikte OECD ülkelerinden Avustralya, Kanada, Fransa ve Almanya, toplam beyin göçünün %93'nü çekmektedirler.

Tansel ve Güngör (2004), Türkiye'den yurtdışına beyin göçü konusunda ampirik bir çalışma yapmışlardır. Buna göre, çalışmada yurtdışında çalışanların Türkiye'ye geri dönmeme kararında yurtdışındaki yüksek gelirler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Öğrenci grubunda ise gelir farkları beklenildiği gibi önemli bulunmuştur. Öğrencilerin yurtdışında kalma kararındaki en önemli çekici faktör, yurtdışındaki sistemli ve düzenli yaşam tarzı olmuştur. Yurtdışında çalışanların Türkiye'ye geri dönmeme kararındaki en önemli itici nedenlerden birisi ise Türkiye'deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık olmuştur. Analizde her iki grup için Türkiye'ye geri dönme ve yurtdışında kalma kararında gitmeden önceki dönme niyetleri ve ailenin rolü önemli çıkmıştır.

Atlas, Sağır ve Giray (2006), yurtdışında çalışıp Türkiye'ye geri dönen akademisyenlerin eğitim durumları, gidiş ve dönüş sebepleri arasındaki ilişki yapısının, loglineer modeller ile incelemesini yapmışlardır. Buna göre, eğitim-öğretimini yurtdışında yapma nedeni ile eğitim-öğretimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmelerinin en önemli nedeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yurtdışı eğitim-öğretim sırasında başlıca gelir ve geçim kaynağı asistanlık olanların %28,6'sının eğitim-öğretimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmelerinin en önemli nedeninin yurt ve aile özlemi olduğu, %26'sında yurtdışında edinilen eğitim, iş, bilgi ve tecrübelerini Türkiye'de uygulamak isteme sebepleriyle döndükleri gözlenmiştir. Yurtdışında eğitim-öğretim esnasında geçim kaynağı asistanlık olmayanların ise eğitim-öğretimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmelerinin en önemli nedenlerinin zorunlu hizmet (%34,7) ve yine yurtdışında edinilen eğitim, iş, bilgi ve tecrübelerini Türkiye'de uygulamak isteği olduğu (29,2) gözlenmiştir.

Cansız (2006) çalışmasında beyin göçünün Türk yüksek öğretimi üzerindeki etkilerini ve beyin göçünün yavaşlaması için alınabilecek önlemleri ortaya koymuştur. Cansız'a göre Türkiye gelişmiş ülkelere beyin göçü veren ülkeler arasında ön sıralarda bulunmaktadır. Yurt dışında 50 bini aşkın Türk öğrencinin bulunduğu tahmin edilmekte; bunlardan ise eğitimlerini tamamlayıp geri dönmeyenlerin oranının %30'larda olduğu veriler arasında yer almaktadır. Yurt dışında eğitimlerini tamamlayarak dönenler eğitim ve deneyimlerinin doğru yerlerde değerlendirilememesi, ücretlerin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı bilimsel çalışmalara önem verememektedir. Cansız yurt dışına burslu olarak giderek geri gelmeyenlerin boşluğunun doldurulabilmesi için Türkiye'de öğretim gören yabancılara olanaklar sağlanarak bu açığın kapatılabileceği ifade etmiştir.

Gökbayrak (2006)'da yurtdışında yerleşik hale gelmiş mühendislerin genel özellikleri ile Türkiye'deki çalışmalara destek verme yönünde potansiyellerini ortaya çıkarmayı amaçlayan ve 130 kişilik bir örneklem üzerinden verileri değerlendirilen bir alan çalışması yapmıştır. Bu çalışmaya göre araştırmaya katılan mühendislerin %69,8'i ABD'de; %14,7'si Kanada ve %14'ü AB üyesi ülkelerde yaşayan ve göreceli olarak yakın zamanlarda ABD'ye giden mühendislerden oluşmaktadır. Göç sürecinde, Türk mühendislerin çoğunluğunun (%57) yüksek lisans ve doktora olmak üzere öncelikle eğitim amaçlı olarak yurt dışına gittikleri görülmektedir. Doğrudan çalışma amacıyla yurt dışına gidenlerin oranları ise %33'dür. Göçe neden olan itici faktörlerin başında uzmanlığa yönelik iş olanaklarının olmaması ve bundan kaynaklanan iş tatminsizliği (%62,3); maddi tatminsizlik (%53,8); çalışma yaşamında insan ilişkilerindeki huzursuzluk (%49,2); kurumsal alt yapı yetersizlikleri (%47,7) gelmektedir. Çekici faktörler olarak mühendisler, yaşadıkları ülkenin çalışma koşullarını ve ücret durumunu Türkiye'ye göre çok daha iyi olarak değerlendirmektedir. Buna karşın sosyal çevre ilişkileri açısından Türkiye'ye daha sıcak bakmaktadırlar. Mühendislerin yurtdışına ilk gittikleri zamanda geriye dönme niyeti çok daha ağır basarken zaman içinde söz konusu niyetin dönmeme yönünde ağırlık kazandığı görülmektedir. Şu anki dönüş niyetleri açısından ise daha önceki çalışmaların aksine mühendislerin yarısının (%52) geri dönmeyi düşündükleri görülmektedir. Ancak, bu durumda Türkiye'deki mesleki ortamın iyileşmesinden kaynaklanan bir etkinin varlığı söz konusu değildir. Geriye dönüş ön koşulu olarak büyük çoğunlukla ilk sırada mesleki ortamın iyileştirilmesi önerisini getirmeleri, bunun diğer bir göstergesidir. Geriye dönüşü düşünenlerin öncelikli nedeni Türkiye'deki sosyal ortam ve ilişkilere duyulan özlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Geriye dönüş için istenilen ortamın özelliklerinde, mesleki açıdan tatmin edici ortamın sağlanması ön plana çıkarken, bunu sırasıyla siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması ve sosyal yaşamın kalitesinin iyileştirilmesi izlemektedir.

Babataş (2007) çalışmasında, göçün itici ve çekici faktörlerine değinmiştir. Bu bağlamda itici faktörler arasında işsizlik, düşük ücret politikası, ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi, politik dengesizlik, düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması, bürokrasi, eğitimde fırsat eşitsizliklerinin olması, plansız şekilde eleman yetiştirilmesi, yabancı dilde eğitim yapılmasının kişilerin yurtdışında yaşayabilmelerinde büyük avantaj sağlaması ve nitelikli elemanların istihdam edilememesi yer alırken çekici faktörler arasında daha iyi hayat standardı, daha yüksek maaş ve ücret, elverişli araştırma olanakları, daha iyi yaşam koşulları, eğitim için daha iyi fırsatlar, teknolojik seviyenin iyi olması, nitelikli eleman ihtiyacı ve daha iyi bir gelir dağılımı yer almaktadır.

Kaya (2009)'daki çalışmasında Türkiye'deki beyin göçünün köşe taşlarına değinmiştir. Buna göre; Türkiye'de beyin göçüne 1960'larda doktor, mühendis ve bilim adamları ile başlanmıştır. Türkiye, dünyada en çok beyin göçü veren 34 ülke içinde 24. sırada bulunmaktadır. Türkiye, iyi eğitim görmüş 100 kişiden 59'unu kaybetmektedir. Yurtdışında 50 binden fazla Türk öğrencisi bulunmaktadır. Bu rakamın yarısı Almanya'da, 15 bini de ABD'dedir. Tahminlere göre Türkiye'den ABD'ye gelen ya da orada bulunan 3.000'i aşkın mühendis, 3600 doktor, 1000 akademisyen ve araştırmacı bulunmaktadır. Yurtdışında yüksek öğretim gören Türk öğrencilerin yurt içindekilere oranı, %3,2'ler civarında olmaktadır. Türkiye, yurtdışına en fazla öğrenci gönderen 11. ülkedir. Yurtdışında okuyanların yıllık maliyeti 1,5 milyar \$, geri dönmeme maliyeti ise 2-2,5 milyar \$'dır. Bir öğrencinin üniversite dahil (lisans) ülkeye toplam maliyeti 100.000 dolar olmaktadır. Üniversite öğrencilerinin %80'i, geleceğini yurtdışında görmektedir. Yurtdışına gitmek isteyen öğrencilerin %20'si, geri dönmek istememektedir. Yurtdışında eğitim sürdürenlerin %77'si, ülkeye kesin dönüş yapmak istememektedir. İşleme tahsilli bir gencin aldığı maaş, Türkiye'de 700 \$, ABD'de 7000 \$ olmaktadır.

Sağbaş (2009) çalışmasında beyin göçünde nitelikli işgücü için ortaya çıkan ortak bulgulara değinmiştir. Buna göre, Türkiye'den yurtdışına göç eden nitelikli işgücünü genellikle genç, bekar, erkek ve de sosyo-ekonomik açıdan üst düzey gruptan gelenler oluşturmaktadır. Yurtdışında çalışma ya da yaşama tercihinde bulunan nitelikli işgücü, öncelikle mesleki unsurları ve geliri ön plana çıkarmaktadır. Göç etmiş kişilerin geriye dönüş potansiyelleri değerlendirildiğinde ise başta mesleki ortamın iyileştirilmesi olmak üzere genel olarak ülkenin ekonomik ve siyasal istikrarının sağlanması yönündeki politikaların öncelikli bir unsur olduğu ifade edilmektedir.

Semela (2011)'de Etiyopya'daki Yüksek Öğretim Kurumlarındaki akademisyenlerin beyin göçünü incelemiştir. Semela çalışmasında hem iç hemde dış beyin göçü açığına neden olan itiş ve çekiş faktörlerine yer vererek bu değişkenlerin regresyon analizini yapmıştır. Sonuçta bu kurumlardaki öğretmenlerin istihdam için sanayileşmiş Batılı ülkeleri tercih ettikleri, ayrıca ankete katılan nitelikli kişilerin daha iyi maaş ve çalışma koşulları, kariyer fırsatları, araştırma fonlarının eksikliği ve de üniversite yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik yüzünden sanayileşmiş Batılı ülkelere göç etmek istedikleri ortaya çıkmıştır.

3. Araştırma Uygulaması

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, yurt dışında eğitim görüp, Türkiye'ye dönen ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde çalışmaya devam eden öğretim elemanlarının hangi aşamada yurt dışına çıktıkları, hangi ülkeleri ve niçin yurt dışında eğitimi tercih ettikleri, Türkiye'ye geri dönme nedenleri, Türkiye'ye dönmekten dolayı memnuniyet duyulup-duyulmadığı ile kadın ve erkek akademisyenlerin yurtdışında eğitim görüp geri döndükten sonra beyin göçüne bakış açılarının ortaya konulmasıdır.

3.2. Yöntem

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki akademik personelin beyin göçüne bakışı konusunda anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket, 27 sorudan oluşmaktadır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki akademik personel sayısı, ana kütle olarak kabul edilmiştir. Anket ile toplanan veriler, SPSS 18.0 programı ile analiz edilmiştir.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Personel Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilen bilgilere göre üniversitede 118 profesör, 114 doçent, 352 yardımcı doçent, 232 öğretim görevlisi, 319 araştırma görevlisi, 129 okutman ve 58 uzman olmak üzere toplam 1322 öğretim elemanı bulunmaktadır.

1322 kişiden oluşan ana kütlede gerekli olan örneklem büyüklüğü, basit rassal örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Örneklem sayısı, %10'luk sapma ve yaklaşık %50'lik ulaşılabilir olma varsayımı altında aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır (Newbold, 2006: 256).

$$n = \frac{p(1-p)N}{(N-1)\sigma_{p_x}^2 + p(1-p)}$$

$\sigma_{p_x}^2$ = Örneklem varyansını bulabilmek için %95 güven aralığına göre,

$$1.96\sigma_{p_x}^2 = 0.10 \quad \text{Buradan hareketle,}$$

$$\sigma_{p_x}^2 = (0.05)^2 = 0.0025 \quad n = \frac{p(1-p)N}{(N-1)\sigma_{p_x}^2 + p(1-p)} = \frac{0.50(1-0.50)1322}{(1322-1)0.0025 + 0.50(1-0.50)} = \frac{3305}{3.5525} = 9303$$

3.3. Verilerin Analizi

Hesaplanan örneklem büyüklüğü 93 kişi olmasına rağmen 106 tane akademisyene ulaşıldığı için yapılan anketlerin hepsi analize dahil edilmiştir. Çünkü elde edilen bu 93 kişilik örneklem sayısı, ulaşılması gereken minimum kişi sayısını vermektedir. Bu rakamın üzerine çıkılması halinde istatistiksel olarak ana kütle daha iyi temsil edileceğinden dolayı bir avantaj sağlanmaktadır. Bu bilgilerin ışığında elde edilen istatistiksel sonuçlar, aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: Cinsiyet

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	42	39,6
Erkek	64	60,4
Toplam	106	100

Tablo 1'e göre ankete katılan 106 akademisyenin 42'si kadın iken 64'ü erkeklerden oluşmaktadır.

YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI:
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN

Tablo 2: Yaş

<i>Yaş Aralıkları</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
24-34	32	30,2
34-44	49	46,2
44-54	19	17,9
54 ve Üstü	6	5,7
Toplam	106	100

Tablo 2'ye göre yaş aralıklarına bakıldığında, 34-44 yaş arasını kapsayan orta yaş grubu ilk sırada yer almaktadır. Ardından büyük çoğunluğunu araştırma görevlilerinin oluşturduğu 24-34 genç yaş grubu gelmektedir.

Tablo 3: Akademik Unvanlar

<i>Unvanlar</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Prof. Dr.	14	13,2
Doç. Dr.	22	20,8
Yrd. Doç. Dr.	41	38,7
Araştırma Görevlisi	18	17,0
Öğretim Görevlisi	7	6,6
Uzman	2	1,9
Okutman	2	1,9
Toplam	106	100

Tablo 3'e göre ankete katılan akademisyenlerin unvan durumlarına bakılacak olursa, 41 kişi ile Yardımcı Doçent Doktorlar ilk sırada yer alırken bunları 22 kişi ile Doçentler, 18 kişi ile Araştırma görevlileri ve 14 kişi ile Profesörler izlemektedir.

Tablo 4: Yurtdışına Çıkma Aşaması

	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Lisans	7	6,6
Yüksek Lisans	50	47,2
Yüksek Lisans Sonrası	4	3,8
Doktora	36	34,0
Doktora Sonrası	9	8,5
Toplam	106	100

Tablo 4'e göre beyin göçünde ilk basamağı lisans-üstü düzeyde eğitime giden akademisyenler oluşturmaktadır. Yüksek lisans aşamasında yurt dışına gitmeyi tercih eden akademisyen sayısı, %47.2 ile ilk sırada yer alırken doktora aşamasında yurt dışına gidenler, %34 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu noktada, yüksek lisans aşamasında olan kişilerin akademik hayatlarının başında yurt dışına çıkmaya daha yatkın oldukları söylenebilmektedir.

Tablo 5: Yurtdışı İçin Tercih Edilen Ülkeler

<i>Ülkeler</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
ABD	46	43,4
İngiltere	20	18,9
Almanya	14	13,2
Fransa	4	3,8
İtalya	3	2,8
Japonya	2	1,9
Belçika	2	1,9
İspanya	2	1,9
Polonya	2	1,9
Avustralya	1	0,9
Hollanda	1	0,9
Finlandiya	1	0,9
Meksika	1	0,9
Avusturya	1	0,9
Çek Cumhuriyeti	1	0,9
İsrail	1	0,9
Romanya	1	0,9
Bulgaristan	1	0,9
Macaristan	1	0,9
Kazakistan	1	0,9
Toplam	106	100

II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç hareketinden en çok yararlanan ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur. Bu nedenle, ABD'ne beyin göçü konusu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Giannoccolo, 2004: 6). Yaptığımız bu çalışmadaki Tablo 5'de görüldüğü üzere, Giannoccolo'nun da değindiği gibi en çok tercih edilen ülkenin ABD olduğu dikkati çekmektedir. Günümüzde küresel birikim rejiminin gereksinimleri temelinde nitelikli işgücü akımlarının öncelikli hedef ülkeleri; ABD, Kanada, Avustralya ve bazı AB üyesi ülkeler olmak üzere gelişmiş ülkelerdir. Söz konusu ülkeler, göç politikalarını ulusal düzlemde nitelikli işgücüne öncelik tanıyacak biçimde değiştirmektedirler. Türkiye'den gerçekleşen nitelikli işgücü göçünün hedef ülkesi de ABD olmaktadır. Bu noktada, ABD ile 1950'li yıllardan itibaren siyasal, ekonomik, eğitim ve kültürel alanda artan yakınlaşmanın etkisinin ön plana çıktığı görülmektedir (Gökbayrak, 2006: 359). Türkiye, ABD'de çalışmayı tercih eden bilim insanı sayısı açısından ilk 15 ülke arasında yer almaktadır. ABD'ye giden Türk bilim insanı sayısı 2006-2007 döneminde 1362; 2007-2008 döneminde ise 1539 olarak gerçekleşmiştir (Beyoğlu, Aydın ve Yıldız, 2009: 29). Bu bağlamda, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde çalışmakta olan akademisyenlerin de en çok tercih ettiği ülkeler, Tablo 5'den de görüldüğü üzere ABD, İngiltere ve Almanya olmuştur. Söz konusu ülkeleri Fransa, İtalya, Japonya, Belçika ve İspanya gibi ülkeler izlemiştir.

Tablo 6: Türkiye'ye Dönmekten Dolayı Duyulan Memnuniyet

<i>Cevap</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Evet	50	47,1
Hayır	20	18,9
Kararsızım	36	34,0
Toplam	106	100

Tablo 6'ya göre, araştırmaya katılanların yaklaşık %50'si Türkiye'ye dönmekten dolayı memnun iken kararsızlarla birlikte diğer yarısı da dönmekten dolayı pek memnun görünmemektedir. Araştırmacıların verdikleri cevaplara göre, akademisyenlerin çalışmalarına yurt dışında devam etmeyi istemelerinin nedenleri arasında yurtdışında araştırma imkânlarının daha iyi olması, yurt dışındaki akademisyenlerin daha etik davranması, bürokratik engellerin daha az olması, Türkiye'de araştırma yapmak için altyapının yetersiz bulunması ve ders yükü fazlalığı yüzünden derslere girilmesi nedeniyle araştırma yapma zamanının darlığı, ücretlerin yetersizliği, çalışma sırasında malzeme, cihaz vb. gereksinimlerin eksikliğinin yaşanması, yurt dışındaki üniversitelerde kütüphane imkanlarının çok daha geniş olması ve akademik çalışmalara daha çok değer verildiğinin düşünülmesi yer almaktadır.

**YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI:
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**
Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN

Tablo 7: YurtdıŐından Türkiye'ye Geri DönüŐte Rol Oynayan Faktörlerin Önem Derecesine Göre Yüzdeleri

SORU NO.SU*	Çok Önemli	Önemli	Biraz Önemli	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil	Yanıtız
1	9,4	5,7	10,4	17,9	53,8	2,8
2	5,7	17,0	16,0	17,9	40,6	2,8
3	12,3	28,3	12,3	13,2	30,2	3,8
4	2,8	10,4	15,1	20,8	46,2	4,7
5	41,5	26,4	4,7	8,5	17,9	0,9
6	5,7	18,9	17,9	21,7	29,2	6,6
7	2,8	8,5	13,2	23,6	46,2	5,7
8	12,3	31,1	22,6	7,5	22,6	3,8
9	7,5	17,0	16,0	18,9	36,8	3,8
10	5,7	13,2	14,2	19,8	44,3	2,8
11	0,9	8,5	10,4	20,8	55,7	3,8
12	29,2	35,8	17,9	2,8	12,3	1,9
13	0,9	8,5	19,8	21,7	45,3	3,8
14	0,9	8,5	12,3	23,6	50,9	3,8
15	0,9	7,5	7,5	25,5	54,7	3,8
16	0,0	7,5	3,8	20,8	64,2	3,8
17	0,0	3,8	7,5	15,1	68,9	4,7
18	1,9	5,7	4,7	9,4	75,5	2,8
19	8,5	0,0	0,0	0,0	00,	91,5

- *1: Türkiye'de araştırma imkanlarının daha iyi olması
2: Türkiye'de yaşam standartlarının daha yüksek olması
3: Mesleğimde ilerleme fırsatının Türkiye'de daha kolay olması
4: Yurtdışındaki maddi yetersizlikler (düşük maaş,....vb)
5: Zorunlu hizmet görevinin başlaması
6: İstihdam fırsatlarının daha iyi olması
7: Türkiye'de çalışma şartlarının çekiciliği
8: Türkiye'deki sosyal ve kültürel ortamın daha iyi olması
9: Sahip olunan sosyal haklardaki farklılık
10: Çalışma hayatındaki motivasyonun Türkiye'de daha cazip olması
11: Yurtdışında yabancı dil problemi yaşamak
12: Yurtdışında öğrenilenleri Türkiye'de uygulama isteği
13: Türkiye'de bilim ve teknolojiye verilen önemin daha iyi olması
14: Türkiye'de ileri teknoloji imkanlarından yararlanma imkanının bulunması
15: Eğitim harcamalarına ayrılan payın farklılığı
16: Türkiye'de istikrarlı bir eğitim politikasının varlığı
17: Yurtdışında düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması
18: Yurtdışında akademisyenlere gerekli saygının gösterilmemesi
19: Diğer

Tablo 7'de yurtdıŐından Türkiye'ye geri dönüŐte rol oynayan faktörler yer almaktadır. Buna göre %67,9 ile zorunlu hizmet görevinin başlaması ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada %65 ile yurtdışında öğrenilenleri Türkiye'de uygulama isteği yer alırken, bunu %43,4 ile Türkiye'de sosyal ve kültürel ortamın daha iyi olması ve %40,6 ile meslekte ilerleme fırsatının Türkiye'de daha kolay olması izlemektedir. Bunun dışında Tablo 7'de yer alan diğer faktörler Türkiye'ye yurtdıŐından geri dönüŐte hiçbir önem arz etmemektedir.

Tablo 8: Yurtdışına Göç Etmek İster misiniz?

Yanıt	Frekans Yüzdesi
Evet	28,3
Hayır	39,6
Kararsızım	32,1

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde çalışan akademisyenlerin %39,6'sı Türkiye'de akademisyenliğe devam etmek isterken, %28,3'ü ise yurtdışına göç etmek istemektedir. Yurtdışına göç etmek isteyenlere ankette "Beyin göçünü engellemek için neler yapılması gerektiğini belirtiniz" diye bir madde eklenmiştir. Buna göre, çalışma koşullarının yurtdışı ile uyumlaştırılması, kütüphane imkanlarının geliştirilmesi, bilimsel etkinliklere ayrılan ödeneklerin artırılması, fen bilimleri alanında çalışanların laboratuvar imkanlarının genişletilmesi, ücretlerin artırılması, teknolojik imkanların geliştirilmesi, öğretim üyelerinin ders yüklerinin hafifletilmesi, bilim ve teknoloji konusunda planlamaya gidilmesi, disiplinler arası ortak çalışmaların özendirilmesi, bağımsız araştırma merkezi ve enstitü sayısının artırılması, yurtdışında olduğu gibi ders vermek isteyenler ile araştırma yapmak isteyenlerin ayrılması ve de akademik özgürlüklerin daha da genişletilmesi gibi öneriler getirilmiştir.

Tablo 9: Yurtdışına Göç Etmek İstemenizdeki Amacınız

<i>Amaç</i>	<i>Frekans Yüzdesi</i>
Yüksek Lisans-Doktora	7,5
Yurtdışında Yaşamak	15,1
Ar-Ge Amaçlı Çalışmak	27,4
Kariyerini Daha Hızlı Yükseltmek	16,0
Yurtdışı Projelerde Yer Almak	41,5
Diğer	9,4

*Ankete katılanlardan bazıları birden fazla seçeneği işaretlemişlerdir.

Tablo 9'da da görüldüğü üzere yurtdışına göç etmek istenmesinde en büyük amaç yurtdışı projelerde çalışmak ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinde bulunabilmektir.

4. Sonuç

Yapılan çalışmada ankete 106 akademisyen katılmıştır. Bu akademisyenlerin 42'si kadın, 64'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Ankete katılmış olan 24-34 yaş aralığında bulunan akademisyen sayısı 32 kişi, 34-44 yaş aralığında bulunan 49, 44-54 yaş aralığında bulunan 19, 54 ve üstü yaş aralığında bulunan akademisyen sayısı da 6'dır.

Ankete katılan akademisyenlerin unvan durumlarına bakıldığında 41 kişi ile Yardımcı Doçent Doktorlar ilk sırada yer alırken bunları 22 kişi ile Doçentler, 18 kişi ile Araştırma görevlileri ve 14 kişi ile Profesörler izlemektedir.

Ankete katılan akademisyenlerin 7'si lisans, 50'si yüksek lisans, 4'ü yüksek lisans sonrası, 36'sı doktora ve 9'u da doktora sonrası yurt dışına eğitim görmek için gitmiş bulunmaktadır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin yurt dışında eğitim almak için en çok tercih ettikleri ülkeler arasında ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika ve İspanya gibi gelişmiş ülkeler yer almaktadır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'ndeki akademik personelin eğitim hayatlarının belirli bir döneminde ülkelerini bırakıp yurtdışında eğitim almalarına neden olan itici faktörler arasında yurt dışı eğitim koşullarının daha kaliteli olması, yabancı dil öğrenme veya yabancı dilini geliştirme isteği, yurt dışında sosyal imkanların daha fazla olması, yaşam standartları, ücretler ve çalışma koşullarının Türkiye'den daha iyi olması, yurtdışında araştırma imkanlarının daha geniş olması, prestij sağlama, düşünce, inanç, ifade vb. özgürlüklerin daha geniş olması ve akademik anlamda kendini geliştirme isteği dikkati çekmektedir. Bu faktörler baskın olduğundan akademisyenler yurtdışında kalmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Çekici nedenler arasında ise eğitim süresinin sona ermesi, yurt dışında edinilen bilgi ve tecrübeleri Türkiye'de uygulama isteği, ailenin yanında bulunma isteği, olumsuz yaşam koşulları (iklim, çevreye uyum sağlayamama... vb.) ve maddi yetersizlikler yer almaktadır.

Akademisyenlerin eğitimlerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye geri dönmek istemelerinin temelinde Türkiye'deki zorunlu hizmet görevinin başlayacak olması, mesleğinde ilerleme fırsatının Türkiye'de daha kolay olması, Türkiye'deki sosyal ve kültürel ortamın daha çekici olduğu düşüncesi ile yurtdışında öğrenilenleri Türkiye'de uygulama isteği yatmaktadır.

Akademisyenlerin Türkiye'ye dönmelerinden duyulan memnuniyet sorusuna ise %47,1'i evet, %18,9'u hayır cevabını vermiştir. Kararsız olanların oranı ise %34,0 gibi yüksek bir seviyede bulunmaktadır. Akademisyenlerin Türkiye'ye dönmelerinin ilk nedeni zorunlu hizmet görevlerinin başlamasıdır (%67,9). Ardından tam bir milliyetçilik duygusuyla akademisyenlerin yurt dışında öğrendiklerini ülkelerinde uygulayarak Türkiye'ye katkı sağlamak istekleri (%65,0) gelmektedir. Bunu Türkiye'deki sosyal ve kültürel ortamın daha iyi olması (%43,4) ve meslekte ilerleme fırsatının Türkiye'de daha kolay olması (%40,6) izlemektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarının daha yüksek olması, Ar-Ge olanaklarının ve yurtdışındaki proje fırsatlarının daha fazla olması ve akademisyenlere daha iyi bir gelecek sunulması gibi nedenlerden dolayı beyin göçü, devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTAŞ, D., SAĞIRLI, M. ve S., GİRAY, "Yurtdışında Çalışıp Türkiye'ye Dönen Akademisyenlerin Eğitim Durumları, Gidiş ve Dönüş Sebepleri Arasındaki İlişki Yapısının Loglineer Modeller ile İncelenmesi", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 2006, ss. 401-421.
- ATILGAN, D., "Beyin Göçü", Türk Kütüphaneciliği, Cilt 35, Sayı 3, 1986, ss. 17-33.
- BABATAŞ, G., "Beyin Göçü ve Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Beyin Göçüne Etkisi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Öneri.C.7., S.28, 2007, ss. 263-266.
- BAŞARAN, F., "Türkiye'de Beyin Göçü Sorunu", Ankara Üniversitesi Dergisi, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/970/11940.pdf>, 1972, ss: 133-153, (Erişim Tarihi: 11.02.2012).
- BHAGWATI, J., N., "Taxing the Brain Drain", Challenge, Vol. 19, No. 3, 1976, pp:34-38.
- BHAGWATI, J., N., "The Brain Drain," International Social Science Journal, 27/4, 1976, pp. 691-729.
- BEYOĞLU, B., E., AYDIN, O., A., ve YILDIZ, R. S. "İnovasyonda İtici Güç", Savunma Sanayi Gündemi Dergisi, Sayı 3, 2009, ss. 27-34.
- CANSIZ, A., "Son Yıllarda Beyin Göçünün Türk Yüksek Öğretimi Üzerindeki Etkileri", TMMOB Elektrik-Elektronik Bilgisayar Mühendislikleri Eğitimi 3. Ulusal Sempozyumu, 2006, İstanbul.

**YURT DIŞINDA EĞİTİM GÖRÜP GERİ DÖNEN ÖĞRETİM ELEMANLARININ BEYİN GÖÇÜNE BAKIŞI:
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Nursen VATANSEVER DEVİREN, Filiz DAŞKIRAN**

- CARRINGTON, W. J. and DETRAGIACHE, E., "How Extensive Is The Brain Drain?", *Finance and Development*, Vol.36, No.2, 1999, pp. 46-49.
- EMSEN, Ö., S., "Atatürk Üniversitesinden Beyin Göçü Olayına Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3-4, 1994, ss. 283-299.
- FOGEL, W., "United States Immigration Policy and Unsanctioned Migrants", *School of Industrial and Labor Relations Review*, Vol.33, No.3, 1980, pp. 295-311.
- GIANNOCCOLO, P., "The Brain Drain: A Survey Of The Literature", 2004, <http://www2.dse.unibo.it/wp/526.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.02.2013).
- GLASER, W., *The Brain Drain: Emigratin and Return*, New York: A UNITAR Study Published by Pergamon Press, 1978.
- GÖKBAYRAK, Ş., "Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göçü ve Politikalar-Türk Mühendislerinin Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- GÖKBAYRAK, Ş., "Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, ss. 65-82.
- GÜNGÖR, N., D., "Eğitim, Küreselleşme ve Beyin Göçü", Atılım Üniversitesi Açık Erişim Sistemi, 2010, acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/51/, (Erişim Tarihi: 19.02.2013).
- KAYA, M., "Beyin Göçü/Entelektüel Sermaye Erozyonu, Bilgi Çağının Gönüllü Göçerleri Beyin Gurbetçileri", *Eğitime Bakış Dergisi*, Sayı 13, 2009, ss.35-50.
- KRISTENSEN, T., "The Brain Drain and Development Planning", 1994, http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED113786&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED113786, pp. 1-24, (Erişim Tarihi: 24.01.2012).
- KURTULMUŞ, N., "Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Stratejik İnsan Sermayesi Kaybı: Beyin Göçü", İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları, Yayın No: 3662, 1992, ss. 205-221.
- KWOK, V. and LELAND, H., "An Economic Model Of The Brain Drain", *American Economic Review*, Vol. 72, No. 1, 1982, pp. 91-100.
- NEWBOLD, P., *İşletme ve İktisat İçin İstatistik*, 5. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık, No:44, 2006.
- OĞUZKAN, T., *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayın No. 23, BaŐnur Matbaası, 1971.
- OTEIZA, E., "Brain Drain: An Historical and Conceptual Framework", *International Scientific Migrations*, http://www.horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/.../010022327-3.pdf, 1999, pp. 1-23, (Erişim Tarihi: 11.02.2012).
- ÖZTÜRK, M., TÜRKÖĞLU, M., E. ve YILDIRIM, K., "Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Beyin Göçüne Genel Bir Bakış", <http://www.idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrazi/demokrazi45.pdf>, 2009, ss. 1-12, (Erişim Tarihi: 24.01.2012).
- PORTES, A., "Determinants of The Brain Drain", *International Migration Review*, Vol. 10, No. 4, 1976, pp. 489-508.
- SAĞBAŞ, S., M., *Beyin Göçünün Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim, Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- SAĞIRLI, M., *Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü: Geri Döner Türk Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- SARUHAN, Ş., C. ve ÖZDEMİRCİ, A., *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*, 1. Baskı, İstanbul: Alkım Yayıncılık, 2005.
- SEMELA, T., "Vulnerability To Brain-Drain Among Academics In Institutions Of Higher Learning In Ethiopia", *Asian Social Science*, Vol.7, No.1, 2011, pp: 3-18.
- SHINN, D., H., "African Migration and The Brain Drain", *Institute for African Studies and Slovenia Global Action*, Slovenia, 2008.
- TANSEL, A. ve GÜNGÖR, N., D., "Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama", *Economic Research Center Working Paper in Economic*, 2004, ss. 1-12.
- WEI, Y., "Socio-Psychological Variables and International Intellectual Migration: Findings from Interviewing Returnees in the Republic of China", *International Studies Association, Working Paper*, 1974.
- ZWEIG, D., "To Return or Not To Return? Politics vs. Economics in China's Brain Drain", *Studies In Comparative International Development*, Vol. 32, No. 1, 1997, s. 92-125.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

Yard. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, gokhanozdamar@sdu.edu.tr

ÖZET: Çalışmada imalat sanayisinin farklı teknoloji düzeyleri bağlamında Türkiye’nin AB(28) ile ticaretinin yapısı ve AB karşısındaki rekabet gücü, Gümrük Birliği sonrası 1996-2012 dönemi için incelenmiştir. Yöntem olarak İhracat-İthalat Teknoloji Kompozisyonu İndeksi, Yoğunlaşma Oranı, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi, Endüstri İçi Ticaret İndeksi, Marjinal Endüstri İçi Ticaret İndeksi ile Sektörel Bilateral Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular şunlardır: (i) İmalat sanayisinde Türkiye’nin AB’ye ihracatının ağırlıklı ortalaması Orta-Düşük Teknoloji düzeyine, AB’den ithalatının ağırlıklı ortalaması Orta-İleri Teknoloji düzeyine karşılık gelmektedir. (ii) AB ile yapılan dış ticaret az sayıda ülke üzerinde yoğunlaşmıştır. (iii) Türkiye, AB karşısında İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı ve Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı düzeylerinde ilgili dönemin tamamında rekabet dezavantajına, buna karşın Düşük Teknoloji Sanayilerin toplamı düzeyinde yüksek değerde, Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerin toplamı düzeyinde ise sınır değerde rekabet gücüne sahiptir. (iv) Türkiye-AB arasındaki Endüstri İçi Ticaret, Düşük Teknoloji Sanayiler dışındaki gruplarda artmıştır. (v) İmalat sanayisinde Türkiye-AB arasındaki marjinal ticaret, İleri Teknoloji Sanayiler dışındaki gruplarda 2002’den itibaren endüstriler arasından endüstri içi bir yapıya dönmüştür. (vi) Türkiye’nin İleri, Orta-İleri ve Düşük Teknoloji Sanayiler gruplarının toplam düzeyleri ihracatı, Orta-İleri ve kısmen İleri Teknoloji Sanayiler grupları toplam düzeyleri ithalatı AB üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-AB Dış Ticareti, İmalat Sanayisi Teknoloji Grupları, Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük, Endüstri İçi Ticaret, Sektörel Bilateral Ticaret Yoğunlaşması.

TRADE STRUCTURE AND COMPETITIVENESS OF TURKEY AGAINST EU IN MANUFACTURING INDUSTRY: A RESEARCH ACCORDING TO THE TECHNOLOGY LEVELS

ABSTRACT: In this study, Turkey’s foreign trade structure and competitiveness against EU(28) is analyzed for the post-Customs Union period (1996–2012) in the context of different technology levels of manufacturing industry. As an analysis method, Export-Import Technology Composition Index, Concentration Ratio, Revealed Comparative Advantages Index, Intra-Industry Trade Index, Marginal Intra-Industry Trade Index and Sectoral Bilateral Trade Concentration Index techniques are applied in the study. The results of the mentioned analysis are as follows: (i) In manufacturing industry, weighted average of Turkey’s export to the EU corresponds to Medium-Low Technology level, whereas weighted average of Turkey’s import from the EU corresponds to Medium-High Technology level. (ii) Turkey’s foreign trade with the EU is limited to few countries. (iii) It was seen that Turkey doesn’t have competitiveness towards EU in the aggregate levels of High Technology Industries and Medium-High Technology Industries during the entire period of the study. Despite the fact that competitiveness of Turkey towards EU is high in the aggregate level of Low Technology Industries and at about minimum acceptable value in the aggregate level of Medium-Low Technology Industries. (iv) Intra Industry Trade between Turkey and EU has increased in almost all industry groups except Low Technology Industry group. (v) Marginal trade between Turkey and EU in manufacturing industry has turned out to be Intra-Industrial structure from Inter-Industrial structure since 2002. (vi) Turkey is concentrated on EU in exporting of High, Medium-High and Low Technology Industries’ aggregate levels and in importing of Medium-High Technology and partially High Technology Industries aggregate levels.

Key Words: Turkey-EU Foreign Trade, Manufacturing Industry Technology Groups, Competitiveness, Revealed Comparative Advantage, Intra Industry Trade, Sectoral Bilateral Trade Concentration.

1. Giriş

Dünyada artan dış ticaret hacmine paralel olarak yoğunlaşan rekabet ortamı, ülkelerin dış ticareten kazançlı çıkıp çıkmadıklarının, diğer bir deyişle rekabet güçlerinin ne düzeyde olduğunun sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Sorgulanan bir diğer husus ise teknoloji içeriği yüksek ürünlerden sağlanan katma değer de yüksek olmasına bağlı olarak, ülkelerin üretim ve dış ticaretlerinin teknoloji düzeyleri açısından rakip ekonomiler karşısındaki rekabet edebilirlik düzeyidir. İmalat ürünlerinin gerek kendisinde gerekse üretim süreçlerinde hızlanan teknolojik yenilikler, teknolojiye dayalı ürünlerin dış ticaretinde ülkelerin rekabet güçlerinin ölçülmesini önemli hale getirmiştir. Duruma Türkiye açısından bakıldığında ise bir yandan 1996’da Avrupa Birliği (AB) ile sağlanan Gümrük Birliği, diğer yandan geleneksel olarak Türkiye’nin en büyük dış ticaret ortağının AB olması, imalat sanayisi ürünlerinin teknoloji düzeyleri bağlamında AB pazarında Türkiye’nin dış ticaret yapısının ve rekabet gücü düzeyinin belirlenmesini önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ile AB(28)¹ arasındaki imalat sanayisi dış ticaretinin teknoloji yapısı incelenmekte ve imalat sanayisinde Türkiye’nin AB ile ticaretinin yapısı ve rekabet gücü, imalat sanayisi ürünlerinin teknoloji düzeyleri dikkate alınarak ölçülmektedir. Dış ticaret yapısını ve rekabet gücünü ölçmek için İhracat-İthalat Teknoloji Kompozisyonu İndeksi, Yoğunlaşma Oranı, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi, Endüstri İçi Ticaret İndeksi, Marjinal Endüstri İçi Ticaret İndeksi ile Sektörel Bilateral (İki Yanlı) Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri kullanılmıştır. Çalışmada, klasik dış ticaret teorisinin ortaya koyduğu bir malda/sektörde uzmanlaşmayı ve ihracat üstünlüğünü ifade eden standart karşılaştırmalı üstünlük analizinin ötesinde ithalatı da içeren açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksinin, endüstri içi ticaret indeksinin, bilateral ticaret yoğunlaşma indekslerinin ve dış ticaret teknoloji kompozisyonlarının incelenmesi ile Türkiye’nin AB ile ticaretinde imalat sanayisi teknoloji düzeyleri bakımından rekabet gücünün durumu araştırılmaktadır.

¹ AB(28): 28 üye ülkeli Avrupa Birliği.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’İN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

Çalışmada ilk olarak Türkiye’nin dış ticaret yapısı ve AB ile olan dış ticareti, Gümrük Birliği sonrası 1996-2012 dönemi açısından incelenmiştir. Bunu takiben, teknoloji-dış ticaret-büyüme ilişkisine yönelik teorik çerçeve sunulmuş, ardından dış ticaret yapısının belirlenmesi ve rekabet gücünün ölçülmesi için kullanılacak yöntemlerden kısaca bahsedilmiştir. İzleyen bölümde Türkiye’nin AB ile imalat sanayisi dış ticareti teknoloji düzeyleri bağlamında değerlendirilmiş, sonraki bölümde ise Türkiye-AB arasındaki dış ticaretin yapısı ve Türkiye’nin rekabet gücü, *Yöntem* bölümünde tanıtılan ölçüm teknikleri kullanılarak 1996-2012 dönemi için analiz edilmiştir. Son olarak çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye’nin AB ile Gümrük Birliği sağladığı 1996 sonrası döneme (1996-2012 dönemine) aittir ve TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanından (TÜİK, 2013) Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC - Rev.3) baz alınarak sağlanmıştır. Öte yandan tüm AB ülkeleri, AB’ye üyelik tarihleri dikkate alınmaksızın çalışmadaki ilgili dönemde hesaplamalara dâhil edilmiştir.²

2. Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı ve Türkiye-AB Dış Ticareti

Türkiye 2012 itibarıyla 152,5 milyar dolar değerindeki ihracatının %39’unu AB’ye yaparken, 236,5 milyar dolar değerindeki ithalatının %37,1’ini AB’den karşılamaktadır. 1996 ile 2012 yılları arasında Türkiye’nin toplam ihracatında Yıllık Bileşik Büyüme Oranı (YBBO)³ %12,5 olurken, aynı dönem aralığında AB’ye yapılan ihracatta ise YBBO %10,2 seviyesinde kalmıştır. Diğer yandan söz konusu yıllar arasında Türkiye’nin toplam ithalatında YBBO %11,1 olmasına karşın AB’den yapılan ithalattaki YBBO yine toplam ithalatın altında kalarak %8,3 olarak gerçekleşmiştir.⁴

Türkiye’nin dış ticaret yapısı imalat sanayisi ağırlıklı bir görüntü sergilemektedir. 1996-2012 döneminde 2009’a kadar ihracatın %90’dan fazlası imalat sanayisi ağırlıklı iken yine bu dönemde toplam ithalat içinde imalat sanayisinin payı %80 etrafında dalgalanmaktadır (Bkz. Ek Tablo 1).

Türkiye 2000’li yıllara kadar geleneksel olarak dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ile yapmaktadır. AB(27) ülkelerinin Türkiye’nin ihracatı içindeki toplam payları 1980 ve 1990 yıllarında %57 iken Türkiye’nin ithalatı içindeki payları 1980’de %40 ve 1990’da %48 düzeyindedir.⁵ Uzun yıllar istikrarlı olarak %50’nin üzerinde seyreden AB’nin Türkiye’nin toplam ihracatındaki payı 2008’de %50’nin, 2012’de ise %40’ın altına inmiştir. Benzer şekilde AB’nin Türkiye’nin ithalatı içindeki payı 1990’lı yıllarda genel olarak %50’nin üzerinde olmasına karşın bu oran 2001’de %50’nin, 2008’de %40’ın altına gerilemiştir (Tablo 1). Bu durum genel itibarıyla Türkiye’nin toplam ihracat ve ithalatındaki hızlı artışa paralel olarak 2000’li yıllarda ihracat ve ithalat pazarlarını çeşitlendirmeyi sağladığını ortaya koymaktadır. 1996 ile 2012 yılları arasında Türkiye’nin toplam ihracat ve ithalatına ait YBBO değerlerinin AB ile olan dış ticaretindeki YBBO değerlerinden daha yüksek çıkması da Türkiye’nin ihracat ve ithalat pazarlarında çeşitlenme sağladığının bir diğer göstergesidir.

Türkiye’nin AB ile olan dış ticaretinin yapısı da yine imalat sanayisi ağırlıklıdır. İmalat sanayisinin; Türkiye’nin AB’ye ihracatı içindeki payı 1996-2006 döneminde %90’ın üzerinde iken 2007-2012 döneminde %80-%90 aralığına gerilemiş, AB’den yapılan ithalat içindeki payı 1996-2011 döneminde yine %90’ın üzerinde iken 2012’de %89,4’e inmiştir (Bkz. Ek Tablo 1).

Gümrük Birliği sonrasında Türkiye ile AB arasındaki ithalat-ihracat makasının 2009’a kadar çok fazla açılmadığı, 2009 sonrasında ise AB karşısındaki dış ticaret açığının 1996-2009 dönemine kıyasla belirgin şekilde artış gösterdiği izlenmektedir (Grafik 1).

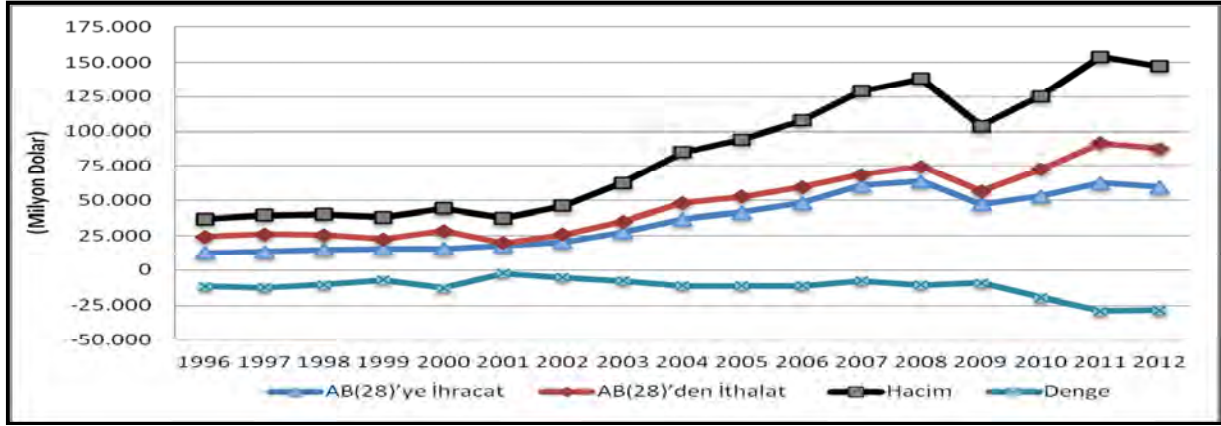
² AB’ye ilişkin hesaplamalarda aksi belirtilmedikçe AB(28) dikkate alınmıştır. AB’nin genişleme süreci yıllar itibarıyla şu şekildedir: 1951: Federal Almanya, Fransa, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Hollanda; 1973: İngiltere, Danimarka, İrlanda; 1981: Yunanistan; 1986: İspanya, Portekiz; 1995: İsveç, Finlandiya, Avusturya; 2004: Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, G. Kıbrıs; 2007: Romanya, Bulgaristan; 2013: Hırvatistan.

³ Bileşik Büyüme Oranı (BBO), belirli bir dönem (yıl) aralığındaki toplam değişimin dönemlik (yıllık) ortalamasını oransal (yüzde) olarak göstermektedir. BBO; k : ilgili değişken, t_0 : dönem başı, t_i : dönem sonu olmak üzere şu şekilde hesaplanır:

$$BBO = \left[\left(\frac{k_{t_i}}{k_{t_0}} \right)^{\left(\frac{1}{t_i - t_0} \right)} - 1 \right] \times 100 \quad ; i=1, \dots, n$$

⁴ TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

⁵ TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Grafik 1. Türkiye'nin AB ile Dış Ticareti

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

2009 sonrasında Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın artışı 2009'daki ekonomik daralmanın ardından gelen hızlı ekonomik büyümeden (2010'da %9,2; 2011'de %8,8; 2012'de %2,2; 2013'te %4,0) kaynaklanan ara mal ve akaryakıt ithalatındaki artışın, gelir düzeyindeki artıştan kaynaklanan tüketim malı ithalatındaki artışın, Türkiye'deki inşaat sektörünün hızlı gelişiminden kaynaklanan demir-çelik ithalatındaki artışın, ayrıca bu dönemde Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında görece değerli kalması nedeniyle ithalat maliyetlerinin uygun olmasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim AB'den yapılan 2009 ve 2013 yılları ithalatı karşılaştırıldığında mineral yakıtlar ve yağlar ithalatının %224,1; motorlu kara taşıtları, aksam ve parçaları ithalatının %97,0; kazan ve makineler ithalatının %73,2; demir ve çelik ithalatının %70,5; plastikler ve mamulleri ithalatının %66,4 oranında arttığı görülmektedir.⁶

3. Teknoloji, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi

Teknolojik gelişme ve dış ticaret ile iktisadi büyüme arasında var olan ilişki, ülkelerin dış ticaret yapısının teknoloji düzeyleri bağlamında analizini önemli kılmaktadır. Nitekim teknolojik gelişme ve buna bağlı üretkenlik artışları, sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi ve uluslararası rekabet gücünün elde edilmesi bakımından kritik önemde görülmektedir. Teknolojik gelişmenin uzun dönem ekonomik büyüme bakımından önemi, klasik iktisatçılardan itibaren üzerinde durulan bir konudur. Smith, Ricardo ve Marks gibi klasik iktisatçılar işbölümü, uzmanlaşma ve teknolojik gelişme konularını ele almışlardır. Daha sonra gelen Schumpeter'e göre ekonomik gelişmenin motoru olan teknolojik yenilikler "yaratıcı yıkım"a yol açmaktadır (Taymaz vd., 2008: 1).

Dış ticaretin doğasını açıklama çabaları iktisadın bir bilim dalı olarak ortaya çıkışından itibaren ilgi konusudur. A. Smith, kısaca Ulusların Zenginliği (1776) olarak adlandırılan eserinde serbest dış ticaretin yararlarını ortaya koymak üzere ülkeler arasındaki dış ticareti "mutlak üstünlük" yönünden ele almıştır. D. Ricardo'nun geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi (1817) ise, dış ticaret yapan iki ülkeden her birinin, göreceli olarak üretim maliyeti avantajına sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ricardo'nun teorisine göre maliyet avantajının belirleyicisi emek verimliliğidir ve dolayısıyla ülkeler arasındaki üretim teknolojisindeki farklar uzmanlaşma yapısının, diğer bir ifadeyle Karşılaştırmalı Üstünlük düzeylerinin belirleyicisidir (Seymen ve Gümüştakin, 2011; Utkulu, 2005: 9-10). Daha sonra ortaya çıkan Heckscher-Ohlin (Faktör Donanımı) Teorisi (1919, 1933) ise bir malın üretim teknolojisinin ülkeler arasında benzer olduğu varsayımından hareketle dış ticareti açıklamaya çalışmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 80; Ünsal, 2005: 155-157). Geleneksel dış ticaret teorileri daha çok ülkeler arasındaki ticaret öncesi göreceli fiyatları temel alan karşılaştırmalı üstünlüklerden hareket etmekte, teknolojinin büyüme ve dolayısıyla ticaret performansı üzerindeki etkisini ise göz ardı etmektedir (Seymen ve Gümüştakin, 2011).

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nin iki farklı mala dayanması, benzer mallardaki dış ticaretin açıklanmasında teoriyi yetersiz kılarken, Heckscher-Ohlin Teorisi'nin geçerliliğinin Leontief Paradoksu (1954) ile sarsılması ve artan küresel ticaret, 1960 sonrasında yeni dış ticaret teorilerinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Dış ticaret ile teknoloji arasında ilişki kuran başlıca hipotezler olarak Posner'in Teknoloji Açığı Teoremi (1961), Vernon'un Ürün Dönemleri Teoremi (1966), P. Krugman'ın Kuzey-Güney Modeli (1979) yer alırken, P. Krugman (1979, 1981) ve sonrasında E. Helpman'ın (1981) katkı yaptığı Monopolcü Rekabet Teoremi özellikle ülkeler arasında benzer ürünlerde gerçekleştirilen endüstri içi dış ticareti açıklamaktadır.⁷

Teknoloji ile iktisadi büyüme arasında kurulan ilişki de teknoloji düzeyi-dış ticaret ilişkisinin yorumlanması bakımından önemlidir. Teknolojik değişmeyi dışsal bir değişken olarak alan Neoklasik (Solow) büyüme modeline göre işçi-kiş başına çıktı artışının (ekonomik büyümenin) nedenlerinden biri de teknolojik ilerlemedir. Nitekim işçi başına çıktı büyüme hızı (üretkenlik) ile işçi başına sermaye büyüme hızı arasındaki fark "Solow artığı" (Solow residual) olarak adlandırılır. Solow artığı, büyüme hızının ne oranda teknolojik ilerlemeden kaynaklandığını göstermektedir (Ünsal, 2005: 581, 593) Solow'un (1957) çalışmasından sonra hızla artan üretkenlik üzerine yapılan ampirik incelemelerde, tek başına sermaye ve işgücü girdileriyle açıklanamayan üretim artışı "toplam faktör üretkenliği" olarak ifade edilmiştir (Taymaz vd., 2008: 1).

⁶ TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

⁷ Yeni dış ticaret teorileri hakkında daha fazla bilgi için Bkz: Seyidoğlu, 2009; Krugman ve Obstfeld, 2000; Akkoyunlu, 1996.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

Teknoloji, inovasyon, Ar-Ge harcamaları, beşeri sermaye gibi unsurları dikkate alan yeni dış ticaret modelleri; Romer (1986) ve Lucas’ın (1988) öncü çalışmalarına dayanan ve bilgi birikiminin-yayımlaşımının, Ar-Ge yatırımlarının vb. şekillendirdiği teknolojik değişimle ilgili büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan İçsel (Endojen) Büyüme Teorileri’nden etkilenmiştir. Böylece ticaret teorisi, dış ticaretin faktör donanımı yerine teknolojiye odaklanarak uluslararası farklılıklardan etkilendiğini savunan Ricardocu temel düşünceye geri dönerken, geleneksel Ricardo modelindeki teknolojinin dışsal olarak veri olduğu kabulünün yerini teknoloji farklılıklarının kaynaklarını anlama çabası almıştır (Wolfmayr-Schnitzer, 1998). İçsel büyüme modelleri, dış ticaretin serbestleşmesi ve artan uluslararası ekonomik entegrasyon düzeyinin, teknolojik bilgiye ulaşımı, verimliliği ve global ekonomik rekabeti artırarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Romer (1990: 71), büyümenin teknolojik değişimden kaynaklandığını ve dünya piyasalarına entegrasyonun da büyümeyi hızlandırdığını ifade etmektedir.

Büyümeyi, dış ticaret ve ticaret politikası ile ilişkilendiren Grossman ve Helpman (1989, 1990), çalışmalarında dış ticaretin ortaya çıkardığı olanaklardan yararlanan Ar-Ge sektörünün ülke ekonomisine karşılaştırmalı üstünlük kazandırarak ekonomik büyümenin itici unsuru olacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda az gelişmiş ülkeler, dış ticarete serbestleşmeye paralel olarak teknoloji transferi yoluyla ekonomik gelişmelerini hızlandırabileceklerdir (Yener Ercan, 2002: 133). Grossman ve Helpman’a göre Ar-Ge teknolojik gelişmenin kaynağıdır ve uzun dönem toplam faktör verimlilik artışının (dolayısıyla büyümenin) itici gücüdür (Wolfmayr-Schnitzer, 1998).

Teknoloji farklılıkları ulusal rekabet avantajının temel kaynaklarından biridir. “Kalite merdiveni”nin sonunda yer alan ülkeler rekabet gücünü lehte imalat maliyetleri ile düşük fiyat stratejisi üzerine inşa etmek suretiyle, teknolojik geriliklerini düşük ücretler ile enerji ve ekoloji kaynaklarının daha çok kullanımı yoluyla telafi etmek durumundadırlar (Wolfmayr-Schnitzer, 1998).

Grossman ve Helpman (1989: 1262), teknolojik yenilik yoluyla karşılaştırmalı üstünlük elde edilmesi, ticaret politikası ile büyüme ilişkisi, dünya ticaret yapısının dinamik evrimi unsurlarına yönelik artan ilgi bağlamında statik uluslararası ticaret analizlerinin bu yönde genişletilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Öte yandan çalışmanın bu bölümünde görüldüğü üzere, teknolojinin dış ticaret ve büyüme üzerindeki belirleyici rolü dikkate alındığında farklı teknoloji gruplarına dâhil ürünlerin gözlemlenmiş dış ticaret verileri bağlamında bir ülkenin imalat sanayisindeki dış ticaret yapısını ve rekabet gücünü incelemek mümkündür. Bu düşünceden hareketle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye’nin imalat sanayisinde AB ile dış ticaretinin yapısı ve rekabet gücü, 1996-2012 dönemi dış ticaret verilerinden hareketle farklı teknoloji düzeylerini gösteren ürün grupları ekseninde incelenmiş ve analiz edilmiştir.

4. Yöntem: Dış Ticaret Yapısının ve Rekabet Gücünün Ölçülmesi

Çalışmada OECD’nin yapmış olduğu ISIC Rev.3 teknoloji yoğunluk tanımlaması dikkate alınarak imalat sanayisi İleri Teknoloji, Orta-İleri Teknoloji, Orta-Düşük Teknoloji ve Düşük Teknoloji ürünlerden oluşan dört ana gruba ayrılmıştır (OECD, 2011). Bu ana gruplar bağlamında Türkiye’nin AB karşısındaki dış ticaret yapısını ve rekabet gücünü ölçmek üzere İhracat-İthalat Teknoloji Kompozisyonu İndeksi (TCI), Yoğunlaşma Oranı (CR(k)), Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi (RCA), Endüstri İçi Ticaret İndeksi (IIT), Marjinal Endüstri İçi Ticaret İndeksi (MIIT) ve Sektörel Bilateral (İki Yanlı) Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri (SBT-X, SBT-M) kullanılmıştır.

4.1. Dış Ticaret Teknoloji Kompozisyonu İndeksi

İmalat sanayisi ürünleri ihracat ve ithalatının teknoloji kompozisyonunu belirlemek üzere Dış Ticaret Teknoloji Kompozisyonu İndeksinden (TCI) faydalanılmıştır. İndeksin hesaplanmasında, teknoloji içeriğine göre ($C_1, \dots, C_n$) gruplandırılan imalat sanayisi ürünleri, yine teknoloji içeriklerine göre düşükten yükseğe doğru ağırlıklandırılır ($a_1, \dots, a_n$). Böylece [0–1] aralığında değişen bir indeks elde edilir. Buna göre “ t ” teknoloji düzeylerine göre ayrılmış ürün grubunu, “ a ” ilgili teknoloji grubunun ağırlık katsayısını, “ C ” ilgili teknoloji grubundaki ürünlerin ihracat ya da ithalat düzeyini göstermek üzere belirli bir dönem için Teknoloji Kompozisyonu İndeksi (TCI) şu şekilde hesaplanır (Seymen ve Gümüştakin, 2011):

$$TCI = \frac{\sum_{t=1}^n a_t C_t}{\sum_{t=1}^n C_t}$$

4.2. Yoğunlaşma Oranı

Bir endüstrideki yoğunlaşma düzeyi, o endüstrideki piyasa yapısını ortaya koyan en önemli göstergelerdendir. Yoğunlaşma Oranı (CR_k), belirli sayıdaki büyük teşebbüsün, toplam piyasaya hangi oranda hâkim olduğunu ve piyasayı ne oranda temsil ettiklerini göstermektedir. Yoğunlaşma Oranı bu çalışmada, belirli sayıdaki ticaret ortağı ülkenin Türkiye’nin teknoloji içeriklerine göre gruplanmış imalat sanayisi ihracat ve ithalatındaki birikimli (kümülatif) paylarını göstermek üzere hesaplanmıştır.

“ k ”, seçilen ülke sayısı; “ S_i ”, ilgili ürün grubunda ele alınan ülkenin ihracatında (ithalatında) en yüksek paya sahip k sayıdaki ülkenin her birinin (“ i ”nci ülkenin) payı; “ n ”, toplam ticaret ortağı ülke sayısı olmak üzere herhangi bir k değeri için t dönemindeki CR indeksi şu şekilde elde edilir:

$$CR_{k(t)} = \sum_{i=1}^k S_i ; \quad S_1 \geq \dots \geq S_k \geq \dots \geq S_n$$

CR, bir ürün grubunun ihracatında (ithalatında) en yüksek paya sahip k sayıda ülkenin toplam payını gösterir. Seçilen ülke sayısına göre hesaplanan Yoğunlaşma Oranı (CR_k), [0-100] arasında değer alır. Oranın hesaplanmasında seçilen ticaret ortağı ülke sayısı (k) arttıkça yoğunlaşma oranı 100'e yakınsayacaktır. Belirli bir k değeri için hesaplanan CR değerinin yüksek olması, ihracatta (ithalatta) ülke yoğunlaşmasının yüksek olduğunu gösterecektir (Erlat ve Akyüz, 2001; Yayla, 2007: 42; Seymen ve Gümüştekin, 2011).

4.3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi

Ülkelerin belirli bir sanayi dalındaki/ sektörel rekabet gücünü ölçmek amacıyla çok farklı yöntemler geliştirilmiş olmasına karşın, Balassa (1965) tarafından ortaya konulan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi - AKÜ (*Revealed Comparative Advantage Index - RCA*), literatürde sıkça uygulanmaktadır:

$$RCA_1 = \frac{(X_{ij} / X_{it})}{(X_{nj} / X_{nt})} = \frac{(X_{ij} / X_{nj})}{(X_{it} / X_{nt})}$$

Burada X ihracatı, i bir ülkeyi, j bir malı (veya endüstriyi), t bir mal grubunu (veya endüstrileri) ve n belirli bir grup ülkeyi göstermektedir. Buna göre $RCA > 1$ olması durumunda karşılaştırmalı üstünlük ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu yöntem, ülkelerin dış ticaretteki sektörel rekabet güçlerinin kaynaklarını açıklamaktan ziyade ülkeler arasında dış ticaretteki üstünlükler bakımından karşılaştırma yapılmasını sağlamaktadır. AKÜ yaklaşımı ile belirli bir endüstride, bir ülkenin belirli bir piyasada rakip ülkeler karşısındaki karşılaştırmalı üstünlük durumu hesaplanabilmektedir. AKÜ endeksleri yapısı gereği, bir ürün grubunda en çok ihracatı yapan ülke için en yüksek sonucu vermemektedir. İndekslerin hesaplanmasında ülkelerin ilgili endüstrideki, bölgesel/toplam ihracat ve ithalatlarının dikkate alınması, AKÜ indekslerinin ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya çıkarmasını sağlamaktadır.

AKÜ yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri "açıklamak" amacı ile uluslararası ticaretin ürün bileşiminin ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır (Kösekahyaoglu, 2003: 149-150; Küçükahmetoğlu, 1995: 25-26).

AKÜ, Balassa indeksinin yeniden düzenlenmesi ile global, bölgesel ya da iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret bakımından ölçülebilmektedir. Balassa yaklaşımındaki ürün ve ülke sayısı bakımından yapılan sınırlamalar kaldırıldığında AKÜ indeksi, incelenen ülkenin belirli bir bölgedeki rekabet gücü bakımından aşağıdaki şekilde hesaplanabilir (Utkulu ve Seymen, 2004: 9; Kösekahyaoglu, 2003: 149-150; Küçükahmetoğlu, 1995: 25-26):

$$RCA_2 = \frac{(X_{ij} / X_{it})}{(M_{ij} / M_{it})} = \frac{(X_{ij} / M_{ij})}{(X_{it} / M_{it})}$$

Burada X ve M sırasıyla ihracat ve ithalatı, i incelenen ülkeyi, j bir malı (veya endüstriyi), t ise bir mal grubunu (endüstrileri) göstermektedir. İlgili endüstride $RCA > 1$ olması incelenen ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, $RCA < 1$ olması ise karşılaştırmalı dezavantaj durumunda olduğu anlamına gelmektedir.

4.4. Endüstri İçi Ticaret İndeksi

Belirli bir sanayi dalındaki farklılaştırılmış ürünlerin hem ithal hem de ihraç edilmesi Endüstri İçi Ticaret - EİT (*Intra-Industry Trade - IIT*), sadece ihraç veya sadece ithal edilmesi ise Endüstriler Arası Ticaret - EAT (*Inter-Industry Trade*) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir endüstrideki EİT düzeyinin yüksek olması, belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğün oluşmadığını ve dolayısıyla ülkelerin söz konusu sektörde benzer gelişmişlik düzeyinde olduğunu göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Ayrıca EİT düzeyinin yüksekliği, tüketicilere sağlanan tercih çeşitliliğinin ve üretimde sağlanan ölçek ekonomilerinin de göstergesi olabilir. Gümrük birliği vb. iktisadi bütünleşmeler sonrasında birlik üyesi ülkeler arasındaki EİT düzeyinin artması beklenmektedir (Küçükahmetoğlu, 2001: 130; 2000: 41). Öte yandan belirli bir dönem için hesaplanan (statik) EİT'nin yüksek düzeylerinin, dinamik bir olgu olan uyum maliyetlerinin⁸ düşük olmasıyla kesin olarak pozitif ilişkili olduğu varsayılmaktadır (Brühlhart, 1994: 601).

Ampirik literatürde Grubel-Lloyd'un EİT indeksi sıklıkla kullanılmaktadır. Bu indekste farklı endüstri ve ülkeler için yapılan hesaplamaların karşılaştırılmasını kolaylaştırmak için, sonuçlar her endüstrinin toplam ihracat ve ithalatının yüzdesi olarak da ifade edilebilmektedir. Grubel-Lloyd (1975) yöntemine göre belirli bir dönem için ağırlıksız EİT indeksinin (*IIT*) hesaplanması aşağıdaki şekildedir:

⁸ Uyum maliyetleri, dış ticaretin uyardığı kazanç ve kayıpları ifade etmektedir (Bkz: Çalışkan, 2010: 9-11).

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE'NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

$$IIT_i = \left[\frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \right]$$

Burada X ve M , i endüstrisindeki sırasıyla ihracatı ve ithalatı göstermektedir. Elde edilen sonuç [0-1] aralığında olacaktır. Endüstrinin ihracatı ile ithalatı eşit olduğunda $IIT=1$ olacak, endüstride ihracat varken hiç ithalat yapılmıyorsa (ya da tersi) bu durumda sonuç sıfır çıkacaktır (Grubel ve Lloyd, 1975: 20-21). Dolayısıyla belirli bir ürün grubunda karşılıklı endüstri içi ticaretin artması halinde EİT değeri 1'e, endüstriler arası ticaretin artması halinde ise EİT değeri 0'a yaklaşacaktır.

4.5. Marjinal Endüstri İçi Ticaret İndeksi

Grubel-Lloyd indeksi, EİT'yi belirli bir yıl için ölçmesi nedeniyle statik bir ölçüttür. Bu nedenle iki dönem arasındaki değişimlerin yapısını ölçülemeye imkân vermemektedir. İki Grubel-Lloyd katsayısının karşılaştırılması, EİT'deki değişimin EİT ya da EAT yapısında olması konusunda bilgi vermemektedir. EİT'nin belirli bir dönemde yüksek düzeyde olması, ticaret akımlarındaki değişimin muhtemel yapısının tahminine ilişkin bilgi sağlamamaktadır. Hamilton ve Kniest (1991), EİT'deki değişimleri ölçerek ticaretteki yapısal değişime ilişkin bilgi veren Marjinal Endüstri İçi Ticaret – MEİT (*Marginal Intra-Industry Trade – MIIT*) ölçütünü geliştirerek EİT'nin ampirik ölçümü noktasında yeni bir yol açmışlardır (Brühlhart, 1994: 600-601; Murshed, 2001: 103).

Hamilton ve Kniest (1991), EİT'nin geleneksel statik ölçümünün, özünde ticaret ve uzmanlaşmadaki değişimlerle ilişkili olmadığını tartışmışlardır. Ticaret içinde EİT'nin yüksek payı, görece düşük işgücü piyasası bozulmasıyla ilişkili olacaktır. Endüstri içi uyumla, çalışanlar endüstriler arasından ziyade muhtemelen daha düşük uyum maliyetlerine yol açacak şekilde endüstri içinde hareket eder. Uyum, zaman içindeki üretim değişimlerinde ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle dinamik bir olgudur. Geleneksel EİT indekslerinin bu eksikliği nedeniyle, alternatif MEİT ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir (Brühlhart ve Thorpe, 2001: 95-96).

Dış ticaret serbestleşmesinin ve ekonomik bütünleşmelerin etkileri incelenirken ticaret akımlarındaki değişimlere odaklanılmaktadır. Dış ticaretin serbestleşmesinden kaynaklanan kazanç ve kayıpları ifade eden uyum maliyetlerinin analizinde, ortaya çıkan ticaretin EİT ya da EAT olarak belirlenmesi önemlidir. EİT durumunda kaynakların endüstri içinde yeniden dağılımı (görece düşük uyum maliyeti), EAT durumunda ise kaynakların endüstriler arasında yeniden dağılımı (görece yüksek uyum maliyeti) söz konusudur. MEİT, EİT'deki değişime değil, toplam ticaretteki değişime içinde EİT'nin payına vurgu yapmaktadır (Çalışkan, 2010: 9-10).

MEİT'nin ölçülmesinde farklı yaklaşımlar söz konusudur.⁹ Bu çalışmada, teknoloji gruplarına göre bazı endüstrilerin birlikte ele alınıyor olması dikkate alınarak MEİT'yi ölçmek üzere Grubel-Lloyd indeksinin tüm istatistiksel özelliklerini içeren Brühlhart-A indeksi¹⁰ kullanılmıştır (Brühlhart, 1994: 604-5):

$$MIIT = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|}$$

Brühlhart-A indeksi, Grubel-Lloyd tipi bir MEİT indeksidir. Grubel-Lloyd indeksi gibi Brühlhart-A indeksi de [0-1] aralığında değer almaktadır. İlgili endüstrideki marjinal ticaretin tamamen Endüstri İçi Ticaret yapısında olması halinde indeks 1 değerini, tamamen Endüstriler Arası Ticaret yapısında olması halinde ise indeks 0 değerini alacaktır (Brühlhart, 1994: 605).

4.6. Sektörel Bilateral (İki Yanlı) Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri

Bir ülkenin karşılıklı (bilateral) dış ticarete hangi endüstrilerde yoğunlaştığını görmek üzere Sektörel Bilateral Ticaret (*SBT*) indeksleri hesaplanabilir. İhracat (*SBT-X*) ve ithalat (*SBT-M*) için hesaplanan indekslerle bir ülkenin ticaret ortağıyla olan iki yanlı ticaretinin yapısı gözlemlenebilir. İhracatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (*SBT-X*) aşağıdaki şekilde hesaplanabilir (Seymen, 2009: 236):

$$SBT_x = \frac{(X_{ijk} / X_{ijt})}{(X_{ikt} / X_{it})}$$

⁹ Bu yaklaşımlar arasında Hamilton-Kniest indeksi (1991), Greenaway vd. indeksi (1993) ve farklı zaman dilimlerine ait Grubel-Lloyd indekslerinin karşılaştırılması yöntemleri öne çıkmaktadır (Bkz. Brühlhart, 1994).

¹⁰ Brühlhart'ın MEİT indekslerinden ilki olan A indeksi, ihracat ve ithalat akımlarındaki değişimin yapısını ortaya koymaktadır ve B indeksinin aksine çok ülkeli çalışmalar için uygun sonuçlar vermektedir. Öte yandan Brühlhart-A indeksinin aksine Brühlhart-B indeksi, endüstriler arasında anlamlı bir biçimde toplulaştırılmamakta, iki veya daha fazla endüstri toplandığında anlamlı sonuçlar üretmemektedir (Bkz: Brühlhart, 1994: 605-607).

Burada X_{ijk} , i ülkesinin j ülkesine (bölgesine) k endüstrisi grubundaki ihracatını; X_{ijt} , i ülkesinin j ülkesine toplam ihracatını; X_{ikt} , i ülkesinin k endüstri grubundaki toplam ihracatını; X_{it} , i ülkesinin toplam ihracatını göstermektedir. Böylece incelenen ülke açısından, ticaret ortağı bir ülke/bölgenin belirli bir endüstrinin ihracatındaki payı, aynı endüstrinin toplam ihracattaki payına oranlanmak suretiyle söz konusu endüstride rakip ülke/bölge üzerine yoğunlaşma düzeyi belirlenmektedir. İndeksin 1'den büyük olması, inceleme konusu ülkenin ilgili endüstride/endüstri grubunda yaptığı ihracatta bahse konu ticaret ortağı ülke/bölge üzerinde yoğunlaştığını gösterecektir.

İthalatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (SBT-M) da benzer şekilde ihracat (X) yerine ithalat (M) göstergeleri konulmak suretiyle hesaplanır (Seymen, 2009: 236):

$$SBT_M = \frac{(M_{ijk} / M_{ijt})}{(M_{ikt} / M_{it})}$$

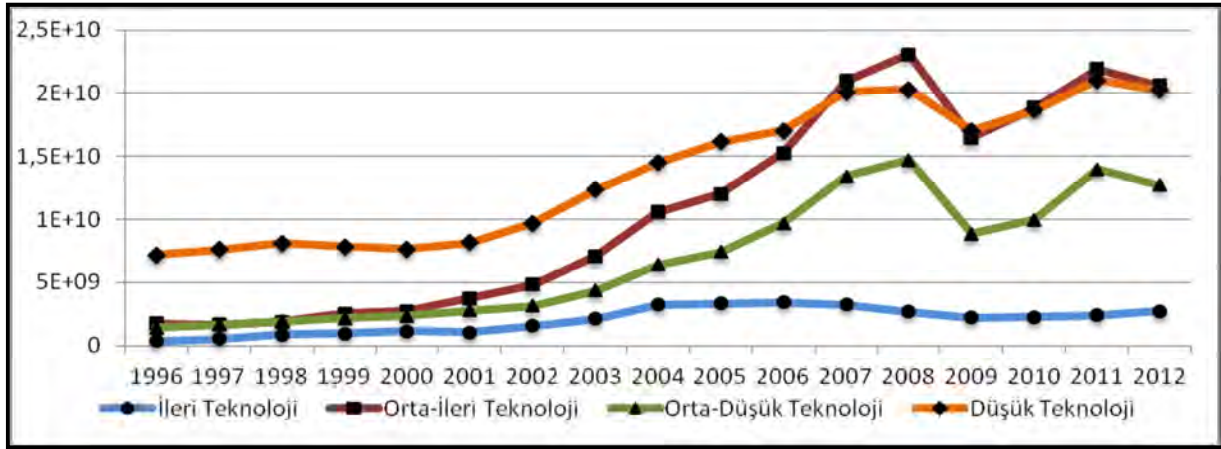
Böylece, ticaret ortağı bir ülkeden/bölgeden yapılan ithalat içinde belirli bir endüstrinin payı, söz konusu endüstrinin toplam ithalat içindeki payı ile karşılaştırılmaktadır. Burada da indeksin 1'den büyük olması, inceleme konusu ülkenin ilgili endüstride/endüstri grubunda yaptığı ithalatta bahse konu ticaret ortağı ülke/bölge üzerinde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.

5. Türkiye-AB Dış Ticaretinin Teknoloji Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi

Türkiye'nin AB'ye imalat sanayisi ihracatı ve AB'den imalat sanayisi ithalatı, teknoloji düzeyleri dikkate alınarak aşağıda incelenmiştir.

5.1. Türkiye'nin AB'ye İmalat Sanayisi İhracatının Teknoloji Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi

Grafik 2, teknoloji düzeyleri bağlamında Türkiye'nin AB'ye imalat sanayisi ihracatını ABD doları cinsinden göstermektedir. İlgili dönemde, Türkiye'nin ihracatında değer bakımından 2006'ya kadar Düşük Teknoloji Sanayiler ilk sıradayken 2007'den itibaren (2009 hariç) Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin daha yüksek değer sağladığı, bu grupları dönemin genelinde sırasıyla Orta-Düşük Teknoloji ve İleri Teknoloji Sanayilerin izlediği anlaşılmaktadır.

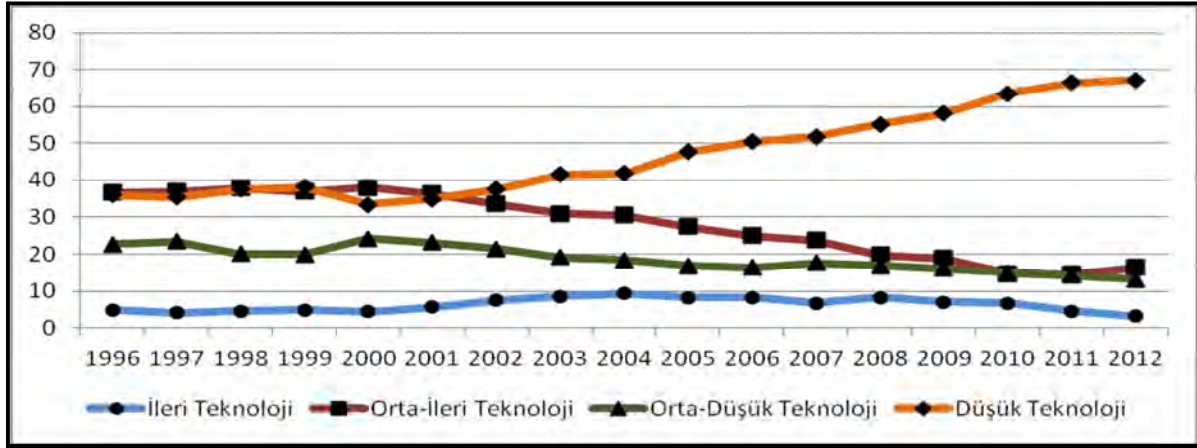

Grafik 2. Türkiye'nin AB'ye İmalat Sanayisi İhracatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (ABD Doları)
Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Grafik 3 ve Ek Tablo 3, Türkiye'nin AB'ye ihracatının imalat sanayisi endüstrilerinin teknoloji düzeylerine göre dağılımını 1996-2012 dönemi için oransal olarak göstermektedir. 2012 itibarıyla Türkiye'nin AB'ye ihracatında Düşük Teknoloji Sanayiler %67'lik pay ile öndedir. Bunun arkasından %16 ile Orta-İleri Teknoloji Sanayiler ve %13 ile Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler gelirken İleri Teknoloji Sanayilerin payı %3,2 ile oldukça düşük oranlara gerilemiş durumdadır (Bkz. Ek Tablo 3). 2004 yılında %10'a yaklaşan İleri Teknoloji Sanayilerin payı sonraki yıllarda gerilemiştir. 2000 yılı sonrasında Düşük Teknoloji Sanayilerin ihracat payında bir artış trendi, buna karşın Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin ihracat payında düşüş trendi görülmektedir. 1996-2001 döneminde başa baş seyreden Orta-İleri Teknoloji ve Düşük Teknoloji Sanayilerin ihracattaki payı arasındaki makas, Düşük Teknoloji Sanayiler lehine 2002'den itibaren giderek açılmıştır. Türkiye'nin ilgili dönemde AB'ye yaptığı ihracatta İleri Teknoloji ve Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerde ise önemli bir değişim göze çarpmamaktadır (Grafik 3).

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

Grafik 3. Türkiye'nin AB'ye İmalat Sanayisi İhracatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (Yüzde)

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye İleri Teknoloji Sanayiler ihracatında incelenen dönemin tamamında “Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları” grubu en büyük paya sahiptir. Orta-İleri Teknoloji Sanayilerde 2012 itibarıyla “Motorlu kara taşıtı ve römorklar” ilk sırayı alırken bu grubu birbirine yakın oranlarda paya sahip “Makine ve teçhizat”, “Elektrikli makine ve cihazlar” ile “Kimyasal madde ve ürünler (Tıpta ve eczacılıkta kullanılanlar hariç)” grupları izlemektedir. 2000 yılında %24 olan “Motorlu kara taşıtları”nın payının sonraki dönemde hızla düşerek 2011'de %3'lere kadar gerilemesi, Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin AB'ye yapılan ihracattaki payında düşüş trendini ortaya çıkaran etmen olmuştur. “Motorlu kara taşıtları” sanayisinin ihracat değerleri artış gösterse de AB'ye yapılan ihracat içindeki payının düşmesi, sanayinin Orta-İleri Teknolojideki diğer sanayilere kıyasla ihracat performansının düşük kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerde “Ana metal sanayi + Metal eşya sanayi” grubu ilgili dönemin tamamında en yüksek paya sahiptir. Düşük Teknoloji Sanayilerde ise “Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul-çanta, saraciyeye ve ayakkabı” grubu incelenen dönemin tamamında en yüksek paya sahiptir. Bu grubun AB'ye yapılan imalat sanayisi ihracatı içinde 1996'da %28 olan payı 2012'de %56'ya çıkmış, böylece AB'ye yapılan imalat sanayisi ihracatında Düşük Teknoloji Sanayilerin payında artış trendini meydana getiren grup olmuştur (Bkz. Ek Tablo 3).

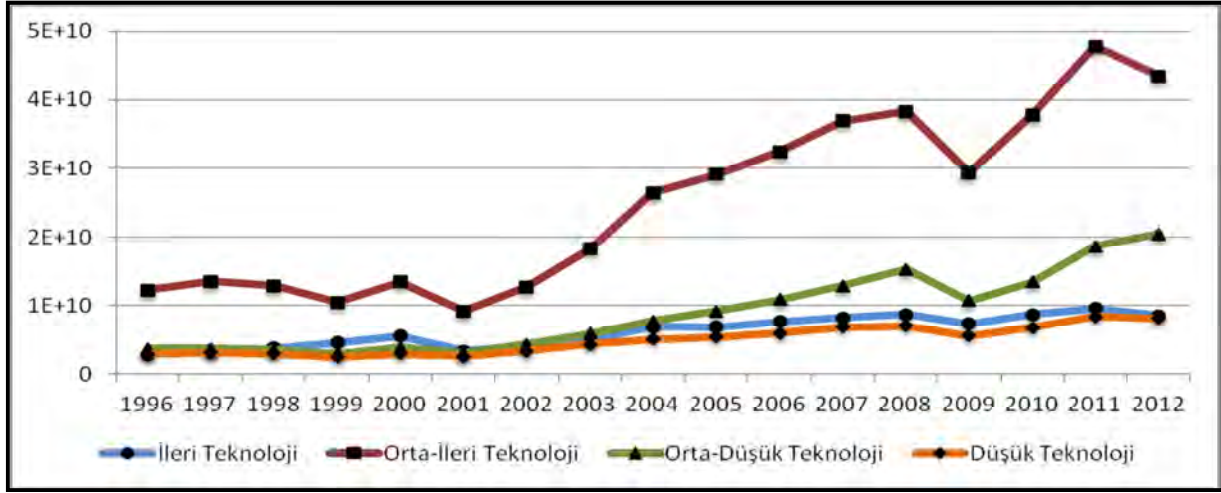
5.2. Türkiye'nin AB'den İmalat Sanayisi İthalatının Teknoloji Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi

Grafik 4, Türkiye'nin AB'den imalat sanayisi ithalatını teknoloji düzeylerine göre ABD doları cinsinden göstermektedir. Dönemin tamamında Orta-İleri Teknoloji Sanayilere ilişkin ithalat ilk sıradadır. 2005 öncesinde yakın değerlere sahip olan diğer gruplardan Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerin ithalat değerleri bu yıldan itibaren İleri Teknoloji ve Düşük Teknoloji Sanayilerin belirgin şekilde önüne geçmiştir.

2001 sonrasında Orta-İleri Teknoloji Sanayilerde AB'den yapılan ithalatta ortaya çıkan artış trendinin kaynaklarına bakıldığında, 2012'de 2001'e göre “Motorlu kara taşıtı ve römorklar” ithalatının 9,5 milyar dolar (%212), “Kimyasal madde ve ürünler (Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler hariç)” ithalatının 9,3 milyar dolar (%287), “Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat” ithalatının 8,6 milyar dolar (%223) arttığı görülmektedir. Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerde 2001 sonrasında AB'den yapılan ithalatta ortaya çıkan artış trendinin kaynaklarına bakıldığında ise 2012'de 2001'e göre “Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar” ithalatının 6,7 milyar dolar (%916), “Ana metal sanayi” ithalatının 5,9 milyar dolar (%419), “Plastik ve kauçuk ürünleri” ithalatının 1,9 milyar dolar (%272) arttığı izlenmektedir.¹¹ Söz konusu sektörlerin ithalatındaki artışın, Türkiye'deki üretimin ara mal ve hammadde bakımından dışa bağımlı olmasından, ayrıca ekonomik büyümeye bağlı tüketim malı ve petrol ürünleri talebindeki artıştan kaynaklandığı değerlendirilebilir.

¹¹ TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

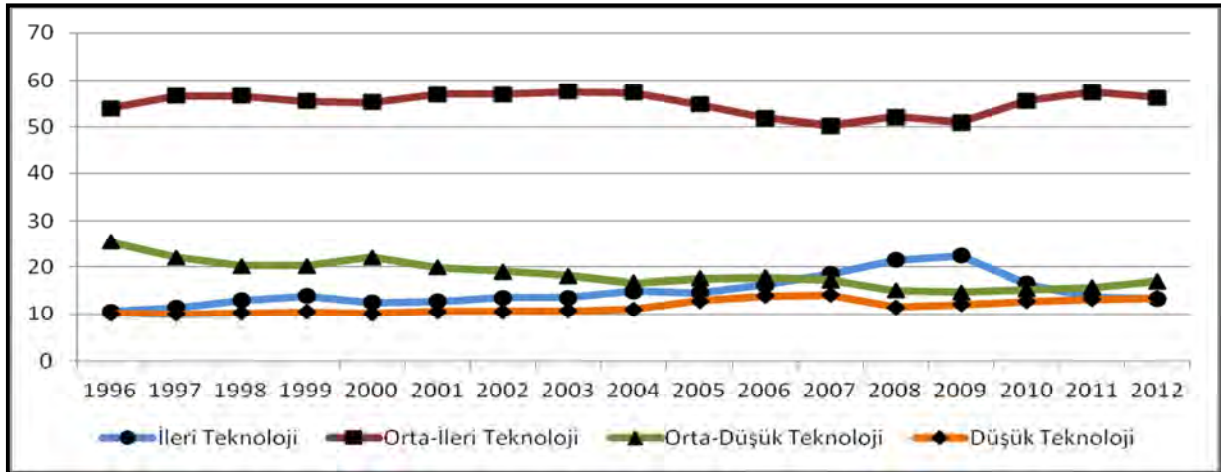

Grafik 4. Türkiye'nin AB'den İmalat Sanayisi İthalatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (ABD Doları)

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Grafik 5 ve Ek Tablo 4, Türkiye'nin AB'den ithalatının imalat sanayisi endüstrilerinin teknoloji düzeylerine göre dağılımını 1996-2012 dönemi için oransal olarak göstermektedir. İlgili dönemde Orta-İleri Teknoloji Sanayilerdeki ithalat düzeyi diğer teknoloji gruplarına kıyasla son derece yüksektir. Bununla birlikte teknoloji gruplarına göre AB'den yapılan ithalatın paylarında önemli değişimler görülmektedir. İncelenen dönemin tamamında Orta-İleri Teknoloji Sanayiler ithalatının payı %50-%60, Düşük Teknoloji Sanayiler ithalatının payı ise %10-%15 aralığında kalmıştır. Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerin payında 2000 yılı sonrasında küçük oranlı bir düşüş eğilimi söz konusudur. İleri Teknoloji Sanayilerin payı ise 2008-2009 yılları haricinde %10-%20 aralığında seyretmektedir (Grafik 5).

Grafik 5. Türkiye'nin AB'den İmalat Sanayisi İthalatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (Yüzde)

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Dönemin geneline bakıldığında İleri Teknoloji Sanayiler içinde "Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları" grubunun; Orta-İleri Teknoloji Sanayiler içinde "Makine ve teçhizat" grubunun; Düşük Teknoloji Sanayiler içinde "Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul-çanta, saracıye ve ayakkabı" grubunun AB'den yapılan ithalattaki payları görece yüksek düzeydedir. Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler içinde ise ilgili dönemin tamamında "Ana metal sanayi + Metal eşya sanayi" grubunun payı bu teknoloji sınıflamasında yer alan diğer sanayi ürünlerine göre son derece yüksek düzeydedir. Orta-İleri Teknoloji Sanayilerde 2004'e kadar ithalat içinde en yüksek paya sahip olan "Motorlu kara taşıtı ve römorklar" grubunun payı sonraki dönemlerde gerileyerek "Makine ve teçhizat" ve "Kimyasal madde ve ürünler" gruplarının gerisinde kalmıştır (Bkz. Ek Tablo 4).

6. Analiz Bulguları

Çalışmada, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC - Rev.3) temelinde OECD'nin yapmış olduğu teknoloji yoğunluk tanımlaması dikkate alınarak imalat sanayisi İleri Teknoloji, Orta-İleri Teknoloji, Orta-Düşük Teknoloji ve Düşük Teknoloji ürünlerden oluşan dört ana gruba ayrılmıştır¹² (OECD, 2011). Bu gruplar bağlamında Türkiye'nin AB karşısındaki dış ticaret yapısı ve rekabet gücü, çalışmanın *Yöntem* bölümünde tanımlanan teknikler doğrultusunda ölçülmüş ve elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

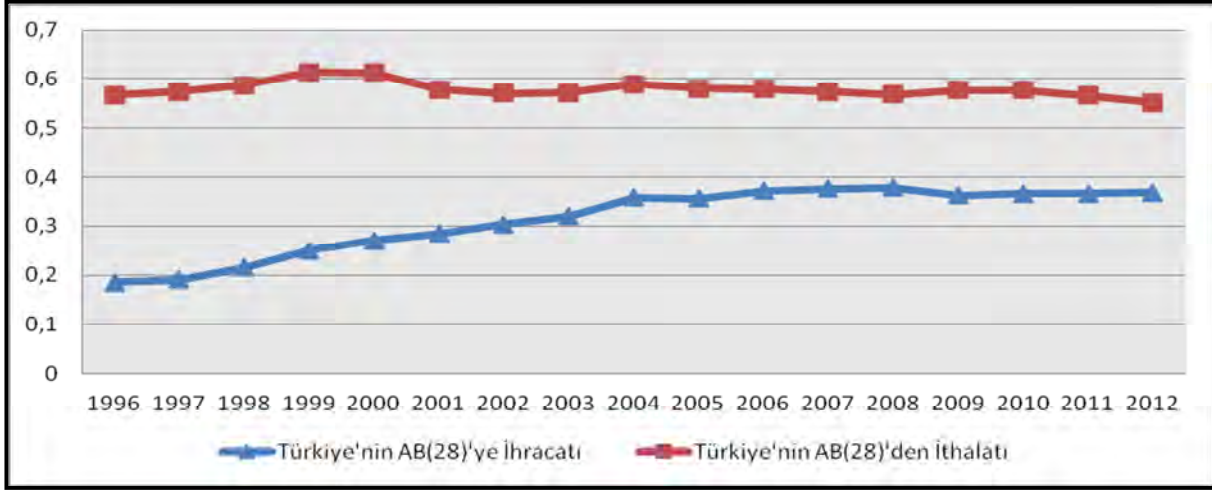
¹² Ana gruplar içinde yer alan endüstriler Ek Tablolar 3, 4 ve 5'te görülebilir.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

6.1. Dış Ticaret Teknoloji Kompozisyonu İndeksi

Bu çalışmada OECD teknoloji sınıflamasına göre düşükten yüksek teknolojiye doğru dört ana gruba ($C_1, \dots, C_4$) ayrılan imalat sanayisi ürünleri, yine düşükten yüksek teknolojiye doğru ağırlıklandırılmış¹³ ve Türkiye-AB dış ticareti bağlamında [0–1] aralığında değişen bir indeks elde edilmiştir. Elde edilen indeks değerleri Grafik 6’da gösterilmiştir. İlgili dönem boyunca Türkiye’nin AB’den yaptığı ithalatın teknoloji kompozisyonu önemli bir değişim göstermemekte ve ihracatın teknoloji kompozisyonuna kıyasla daha yüksek bir seyir izlemektedir. Buna karşın AB’ye yapılan ihracatın teknoloji kompozisyonu 1996-2004 döneminde artış trendi gösterirken takip eden dönemde yatay seyir sergilemektedir. Grafik 6’da yer alan verilerden Türkiye’nin AB’den ithal ettiği sanayi ürünlerinin ağırlıklı ortalamasının Orta-İleri Teknoloji grubuna, AB’ye ihraç ettiği sanayi ürünlerinin ağırlıklı ortalamasının ise 2004 yılı ve sonrasında Orta-Düşük Teknoloji grubuna karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

Grafik 6. Türkiye-AB Dış Ticaret Teknoloji Kompozisyonu İndeksi

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

6.2. Yoğunlaşma Oranı

Ek Tablo 2, Türkiye’nin AB ile imalat sanayisi dış ticaretinde teknoloji düzeylerine göre yoğunlaşma oranlarını 2012 yılı için göstermektedir¹⁴. 2012 itibarıyla Türkiye’nin AB’ye yaptığı ihracatın İleri Teknoloji Sanayiler grubunda %26’sı, Orta-İleri Teknolojilerde %21’i, Orta-Düşük Teknolojilerde %19’u, Düşük Teknolojilerde %25’i tek bir ülkeye yapılmaktadır. Tüm teknoloji gruplarında Almanya ilk sıradadır. Dolayısıyla Türkiye’nin imalat sanayisi ihracatı önemli düzeyde tek bir ülkede yoğunlaşmış durumdadır. AB’ye yapılan imalat sanayisi ihracatının yarısının yapıldığı ülke sayısına bakıldığında İleri Teknolojilerde 2 ülkeye, diğer gruplarda ise 3 ülkeye yoğunlaşıldığı görülmektedir. Teknoloji grupları itibarıyla AB içinde en çok ihracat yapılan 5 ülkenin toplam payı İleri Teknoloji Sanayiler grubunda %75, Orta-İleri Teknolojilerde %67, Orta-Düşük Teknolojilerde %60, Düşük Teknolojilerde %66’dır. Türkiye’nin imalat sanayisi ihracatı başta Almanya olmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi belirli ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2012 itibarıyla Türkiye’nin AB’den yaptığı ithalat İleri Teknoloji Sanayiler grubunda %27 (Almanya), Orta-İleri Teknolojilerde %32 (Almanya), Orta-Düşük Teknolojilerde %22 (İtalya) ve Düşük Teknolojilerde %20 (İtalya) oranında tek ülkeden karşılanmaktadır. AB’den yapılan İleri Teknoloji ve Orta-İleri Teknoloji ithalatının yaklaşık yarısı 2 ülkeden; Orta-Düşük Teknoloji ve Düşük Teknoloji ithalatının yaklaşık yarısı ise 3 ülkeden karşılanmaktadır. Teknoloji grupları itibarıyla AB içinde en çok ithalat yapılan 5 ülkenin toplam payı İleri Teknolojilerde %68, Orta-İleri Teknolojilerde %71, Orta-Düşük Teknolojilerde %67, Düşük Teknolojilerde %60’dır. Türkiye’nin imalat sanayisi ithalatı da başta Almanya ve takiben İtalya, Fransa, İspanya gibi belirli ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

6.3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük İndeksi

Ek Tablo 5, Türkiye’nin AB karşısında 1996-2012 dönemindeki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) indeksini imalat sanayisi teknoloji düzeyleri bakımından göstermektedir. RCA indeksini ölçmek için *Yöntem* bölümünde gösterilen RCA(2) indeksi kullanılmıştır¹⁵.

¹³ Düşük teknoloji : $a_1 = 0$; Orta-Düşük teknoloji: $a_2 = 0,33$; Orta-İleri teknoloji: $a_3 = 0,67$; İleri teknoloji: $a_4 = 1$

¹⁴ Yoğunlaşma oranlarının Türkiye’nin toplam dış ticareti bakımından hesaplanması halinde, dış ticarete teknoloji düzeyine göre yoğunlaşma oranları ve yoğunlaşılacak ülkeler farklı olacaktır.

¹⁵ Bu indekste Xij ve Mij olarak Türkiye’nin ilgili endüstride ve yılda sırasıyla AB’ye yaptığı ihracat ve AB’den yaptığı ithalat değerleri; Xit ve Mit olarak Türkiye’nin ilgili yılda sırasıyla AB’ye yaptığı toplam ihracat ve AB’den yaptığı toplam ithalat değerleri dikkate alınmıştır.

İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı¹⁶ ve Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı düzeylerinde, Türkiye AB karşısında ilgili dönemin tamamında karşılaştırmalı dezavantaj durumundadır. Bununla birlikte İleri Teknoloji Sanayiler grubu içinde “353: Hava ve uzay taşıtları” sanayisinde kısa bir dönem, “32: Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları” sanayisinde ise 2002’den itibaren sürekli olarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne (RCA>1) sahip olunan dönemlerde RCA indeksinin, bu durumu ifade eden eşik değer olan 1 katsayısına çok yakın olduğu görülmektedir. İleri Teknoloji sanayiler grubunda yer alan diğer endüstriler ise incelenen dönemin tamamında rekabet dezavantajına sahiptir. Orta-İleri Teknoloji Sanayiler grubu içinde yer alan “34: Motorlu kara taşıtı ve römorklar” sanayisinde Türkiye’nin 2001-2002 ve 2006-2012 dönemlerinde rekabet avantajına (RCA>1) sahip olduğu ancak RCA indeksinin 1 katsayısına oldukça yakın olduğu, 2003-2005 döneminde ise rekabet dezavantajı (RCA<1) olmasına karşın RCA indeksinin yine eşik katsayıya yakın seyrettiği görülmektedir. Orta-İleri Teknoloji Sanayiler grubunda yer alan diğer endüstrilerde ise ilgili dönemin tamamında hiçbir karşılaştırmalı rekabet avantajı söz konusu değildir.

Orta-Düşük Sanayilerin toplam düzeyinde, Türkiye incelenen dönemin çoğunluğunda karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahip olmasına karşın, RCA indeksi eşik katsayıya çok yakın durumdadır. Bu grup içinde “351: Deniz taşıtları” sanayisinin 2003’ten itibaren ve “26: Metalik olmayan diğer mineral ürünler” sanayisinin ilgili dönemin tamamında yüksek rekabet avantajı sağladığı, “25: Plastik ve kauçuk ürünler” sanayisinin ise görece düşük olmasına karşın 2004’ten itibaren rekabet üstünlüğüne sahip olduğu görülmektedir. Düşük Teknoloji Sanayilerin toplam düzeyinde Türkiye açısından incelenen dönemin tamamında yüksek düzeyde rekabet avantajı söz konusudur. Özellikle “17+18+19: Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saracive ve ayakkabı” grubundaki RCA indeksi dönemin tamamında oldukça yüksek değerlere sahiptir. Buna karşın Düşük Teknoloji Sanayiler içinde yer alan “20+21+22: Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç) + Kağıt ve kağıt ürünleri + Basım ve yayım; plak, kaset vb.” grubunun ilgili dönemin tamamında rekabet dezavantajına sahip olması dikkat çekmektedir.

6.4. Endüstri İçi Ticaret İndeksi

Türkiye’nin AB karşısında 1996-2012 dönemindeki Endüstri İçi Ticaret (IIT) indeksleri, teknoloji grupları bağlamında Ek Tablo 6’da gösterilmiştir. Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler toplamındaki IIT indeksi, diğer teknoloji gruplarına kıyasla 1996 hariç incelenen dönemin tamamında çok daha yüksek düzeydedir. Orta-İleri Teknoloji Sanayiler grubundaki IIT, 1996-2008 döneminde artan trend sergilemektedir ve indeks değerlerinin yüksekliği açısından 2006 sonrası dönemde Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerin ardından ikinci sıradadır. İleri Teknoloji Sanayiler grubundaki IIT 2005’e kadar artan trend göstermiş ve 2002-2005 döneminde en yüksek IIT indeksine sahip ikinci teknoloji grubu haline gelmiş olmasına karşın, sonrasında ortaya çıkan düşüş eğilimi ile 2008-2012 döneminde analiz konusu teknoloji grupları içinde en düşük IIT indeks değerlerine sahip olmuştur. Düşük Teknoloji Sanayiler grubu indeks değerleri, incelenen dönemin tamamında 0,45-0,60 aralığında istikrarlı bir seyir göstermektedir.

İlgili indeks değerlerine bakıldığında özellikle Orta-Düşük Teknoloji ve son yıllarda Orta-İleri Teknoloji Sanayiler gruplarında Türkiye-AB arasında IIT’nin yüksek düzeyde olduğu dolayısıyla bu teknoloji gruplarında Türkiye’nin ya da AB’nin birbirleri karşısında belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Gümrük Birliği sonrasında üye ülkeler arasında endüstri içi ticaretin artmasına yönelik beklenti ise Düşük Teknoloji Sanayiler dışındaki gruplar tarafından karşılanmıştır. Düşük Teknoloji Sanayiler grubunda Türkiye’nin AB karşısındaki belirgin ihracat avantajı, bu gruptaki IIT’nin yükselmesine engel olmuştur. İleri Teknoloji Sanayiler grubunda özellikle 2005 sonrasında azalan IIT değerlerini Türkiye’nin bu grupta düşen karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne bağlamak mümkündür. Öte yandan özellikle Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerin ve sonrasında Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin, yüksek IIT düzeylerine bağlı olarak dış ticaretten kaynaklanan uyum maliyetlerinin diğer teknoloji gruplarına kıyasla nispeten düşük olduğu söylenebilir.

6.5. Marjinal Endüstri İçi Ticaret İndeksi

Türkiye’nin AB karşısında 1996-2012 dönemi Marjinal Endüstri İçi Ticaret (MIIT) indeksleri, teknoloji grupları bağlamında Ek Tablo 6’da gösterilmiştir. Özellikle 2002 yılından itibaren Türkiye ile AB arasında ortaya çıkan yeni ticaretin başta Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler ve Orta-İleri Teknoloji Sanayiler gruplarında Endüstri İçi Ticaret yapısında olduğu, Düşük Teknoloji Sanayiler grubunda ortaya çıkan yeni ticaretin de yine 2002’den itibaren önemli düzeyde Endüstri İçi Ticaret yapısı sergilediği görülmektedir. Buna karşın söz konusu teknoloji gruplarında 1996-2001 döneminde Türkiye-AB arasında ortaya çıkan yeni ticaret çok büyük ölçüde Endüstriler Arası Ticaret yapısındadır. İleri Teknoloji Sanayiler grubunda ise incelenen dönemin genelinde ortaya çıkan yeni ticaretin Endüstriler Arası Ticaret yapısında olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan başta Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerde ve takiben Orta-İleri Teknoloji ile Düşük Teknoloji Sanayiler gruplarındaki MIIT indekslerinin önemli oranda 1’e yakın değerler alması, bu teknoloji gruplarında ortaya çıkan ticaretin Endüstri İçi Ticaret şeklinde artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

6.6. Sektörel Bilateral (İki Yanlı) Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri

Türkiye’nin imalat sanayisi teknoloji grupları ihracat ve ithalatında, AB dikkate alınarak hesaplanan Sektörel Bilateral Ticaret Yoğunlaşma İndeksleri 1996-2012 dönemi için Ek Tablo 6’da gösterilmiştir. İhracatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (SBT-X) indeksi, incelenen dönemin geneli itibarıyla Türkiye’nin İleri, Orta-İleri ve Düşük Teknoloji Sanayiler gruplarındaki ihracatında AB üzerinde yoğunlaşma olduğunu göstermektedir. İleri Teknoloji Sanayiler grubu ihracatında 2002’den, Orta-İleri Teknoloji Sanayiler grubu ihracatında 1999’dan itibaren AB üzerindeki yoğunlaşma artış trendi göstermektedir. Düşük Teknoloji Sanayiler grubu ihracatında da AB üzerinde yoğunlaşma olmasına karşın indeks genel olarak yatay seyir izlemektedir. Orta-Düşük

¹⁶ Ana teknoloji gruplarına ait RCA değerleri, alt endüstrilerin RCA değerlerinin toplanmasıyla değil, alt endüstrilerin ihracat-ithalat verileri toplamı kullanılarak RCA indeksinin ana grup için hesaplanmasıyla elde edilmiştir.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

Teknoloji Sanayiler grubu ihracatında ise AB üzerinde yoğunlaşma söz konusu değildir. 2012 itibarıyla Türkiye imalat sanayisi ihracatında AB üzerinde yoğunlaşma olan teknoloji grupları sırasıyla İleri, Orta-İleri ve Düşük Teknoloji Sanayilerdir.

İthalatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (SBT-M) indeksi, Türkiye imalat sanayisi ithalatının özellikle Orta-İleri Teknoloji Sanayiler grubunda AB üzerinde yoğunlaştığını ve indeksin 1999-2008 döneminde artış trendi sergilediğini göstermektedir. İleri Teknoloji Sanayiler grubu ithalatında da AB üzerinde yoğunlaşma olmasına karşın indeks değerleri yüksek değildir ve genel olarak yatay seyir izlemektedir. Düşük Teknoloji Sanayiler grubu ithalatında AB üzerinde yoğunlaşma olmamakla birlikte indeks değerleri genel itibarıyla sınır değerlere sahiptir. Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler grubu ithalatında da yine AB üzerinde yoğunlaşma söz konusu değildir.

7. Sonuç

Türkiye’nin AB ile olan dış ticaret yapısının ve rekabet gücünün, imalat sanayisi teknoloji düzeyleri dikkate alınarak 1996-2012 dönemi için analiz edildiği bu çalışmada ulaşılan temel sonuçlar şunlardır:

İncelenen zaman diliminde Türkiye’nin AB’den yaptığı ithalatın teknoloji kompozisyonu, AB’ye yapılan ihracatın teknoloji kompozisyonuna kıyasla daha yüksek bir teknolojik düzey sergilemektedir. Türkiye’nin AB’den ithal ettiği imalat sanayisi ürünlerinin ağırlıklı ortalaması Orta-İleri Teknolojiye, AB’ye ihraç ettiği sanayi ürünlerinin ağırlıklı ortalaması ise 2004 yılı sonrasında Orta-Düşük Teknolojiye karşılık gelmektedir.

Dış ticaretteki ülke yoğunlaşma oranlarına (CR) bakıldığında 2012 yılında AB içinde ihracat ve ithalat yapılan ilk 5 ülkenin payları toplamı, gerek ihracat gerekse ithalat bakımından tüm teknoloji gruplarında %60’ın üzerindedir ve bazı gruplarda %75’e çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin AB ile yaptığı imalat sanayisi dış ticaretinde yüksek oranda yoğunlaşma olduğu gözlenmektedir. Buna göre Türkiye’nin AB ile dış ticaretinde yeterli pazar çeşitlendirmesini sağlayamadığı anlaşılmaktadır.

Dış ticaret rekabet üstünlüğünü ortaya koyan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) bakımından İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı ve Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin toplamı düzeylerinde, Türkiye AB karşısında ilgili dönemin tamamında karşılaştırmalı dezavantaj durumundadır. Orta-Düşük Sanayilerin toplam düzeyinde, Türkiye incelenen dönemin çoğunluğunda rekabet avantajına sahip olmasına karşın, RCA indeksi rekabet üstünlüğünü ifade eden eşik katsayıya yakın durumdadır. Düşük Teknoloji Sanayilerin toplam düzeyinde Türkiye açısından incelenen dönemin tamamında yüksek rekabet avantajı söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye’nin Ar-Ge alanındaki yatırımlara ve istihdama vereceği desteklerle yüksek katma değer sağlayan ileri teknoloji alanlarındaki yatırımları ve üretimi özendirilmesinin sürdürülebilir rekabet gücü açısından önemli olduğu ortadadır.

Türkiye’nin AB karşısındaki Endüstri İçi Ticaret (IIT) indeksleri, Orta-Düşük Teknoloji Sanayilerdeki endüstri içi ticaretin, diğer teknoloji gruplarına kıyasla 1996 hariç incelenen dönemin tamamında çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. 2012 itibarıyla bu grubu Orta-İleri Teknoloji Sanayiler, Düşük Teknoloji Sanayiler ve İleri Teknoloji Sanayiler grupları izlemektedir. Orta-Düşük ve Orta-İleri Teknoloji Sanayiler gruplarında Türkiye-AB arasında IIT’nin yüksek düzeyde olması bu gruplarda belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğün sağlanmadığını göstermektedir. Gümrük Birliği sonrasında üye ülkeler arasında endüstri içi ticaretin artmasına yönelik beklenti ise Düşük Teknoloji Sanayiler dışındaki diğer gruplar tarafından karşılanmıştır. İleri Teknoloji Sanayiler grubunda özellikle 2005 sonrasında düşen IIT, Türkiye’nin bu gruptaki artan karşılaştırmalı dezavantajına bağlanabilir. Öte yandan Orta-Düşük Teknoloji ve Orta-İleri Teknoloji Sanayilerin yüksek IIT düzeylerine bağlı olarak, dış ticaretten kaynaklanan uyum maliyetlerinin bu gruplarda diğer gruplara nispeten düşük olduğu söylenebilir.

Marjinal Endüstri İçi Ticaret (MIIT) indeksleri, özellikle 2002’den itibaren Türkiye-AB arasında ortaya çıkan yeni ticaretin başta Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler ve Orta-İleri Teknoloji Sanayiler gruplarında ve takiben Düşük Teknoloji Sanayiler grubunda Endüstri İçi Ticaret yapısında olduğunu, 1996-2001 döneminde ise Endüstriler Arası Ticaret yapısının yoğun olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 2002’den itibaren bu gruplarda Türkiye-AB arasındaki ticaretin endüstriler arasından endüstri içi bir yapıya döndüğü anlaşılmaktadır. İleri Teknoloji Sanayiler grubunda ise incelenen dönemin genelinde ortaya çıkan yeni ticaret Endüstriler Arası Ticaret yapısındadır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni ticaretin Endüstri İçi Ticaret yönünde olduğu Orta-Düşük, Orta-İleri ve Düşük Teknoloji Sanayiler gruplarındaki üretim yapıları bakımından Türkiye ile AB’nin benzer faktör donanımlarına sahip olduğu ve üretimde ölçek ekonomilerinin öne çıktığı, İleri Teknoloji Sanayiler grubunda ise ortaya çıkan yeni ticaretin Endüstriler Arası Ticaret yönünde olmasına bağlı olarak, –dış ticaret verileri de dikkate alındığında– Türkiye’nin rekabet avantajı sağlamaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da yine Türkiye’nin bu alanda rekabet gücü kazanmak için Ar-Ge’ye yönelik yatırımlara ve istihdama önem vermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İhracatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (SBT-X) indeksleri, Türkiye’nin imalat sanayisi ihracatında İleri, Orta-İleri ve Düşük Teknoloji Sanayiler grubunda AB üzerinde önemli yoğunlaşma olduğunu dolayısıyla AB’nin bu teknoloji gruplarında Türkiye açısından kritik pazar olduğunu göstermektedir. İthalatta Sektörel Bilateral Yoğunlaşma (SBT-M) indeksleri ise Orta-İleri Teknoloji ve kısmen İleri Teknoloji Sanayiler ithalatında Türkiye’nin AB üzerinde yoğunlaştığını, bu gruplarda AB karşısında Türkiye’nin rekabet gücü sahibi olmaması da dikkate alındığında, Türkiye’nin orta-ileri ve ileri teknoloji alanında henüz AB ile yarışmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan ihracat ve ithalatta yeterli pazar çeşitliliğinin sağlanamaması, ekonomik krizlerin bulaşma etkilerinin yüksek olmasına sebebiyet vermektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Türkiye'nin sürdürülebilir rekabet gücü ve ekonomik büyüme adına daha yüksek katma değer sağlayan ve teknolojik yayılma etkisi ortaya çıkaran Orta-İleri Teknoloji ve İleri Teknoloji Sanayilerde rekabet gücünü artırıcı adımlar atması gerektiği görülmektedir. Diğer taraftan Ar-Ge, inovasyon, verimlilik, üretim maliyetleri/kalitesi/çeşitliliği vb. alanlarda sağlanacak iyileşmelerin rekabet gücünü pozitif etkilemesi beklenmekle birlikte başta Çin olmak üzere yükselen ekonomilerin etkisi ve AB ile ekonomik işbirliğini giderek geliştirmeleri, Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik gelişim, 2008 ve 2011 ekonomik ve finansal krizleri gibi etkiler Türkiye'nin AB ile ticaretindeki ve bunun da ötesinde genel rekabet gücünü negatif etkileme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla dış ticaret rekabet gücünün gelişimi sadece sektörel faktörlere bağlı değildir. Bir bütün olarak ekonominin yapısal bakımdan istikrarlı olması ve ekonomik krizlere karşı direnç kazanması, finansal altyapının güçlendirilmesi ve finansal derinliğin artırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesi, ulusal ve bölgesel ekonomilerle işbirliklerinin ilerletilmesi gibi hususların da rekabet gücünün artırılması adına önem taşıdığı dikkate alınmalıdır.

Teşekkür

Değerli eleştirileri ve katkıları için hakemlere teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU, A. S. (1996). "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 7, Sayı: 21.
- BALASSA, B. (1965). "Trade Liberalisation and 'Revealed' Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 33, No. 2 (May), 99-123.
- BRÜLHART, M. (1994). "Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment", Weltwirtschaftliches Archiv, Vol. 130, No. 3.
- BRÜLHART, M. ve THORPE, M. (2001). "Export Growth of NAFTA Members, Intra-Industry Trade and Adjustment", Global Business and Economics Review, Vol. 3, No. 1, 94-110.
- ÇALIŞKAN, Ö. (2010). "Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İç Ticaret Olgusu, 1990-2007", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 2, 1-45.
- ERLAT, G. ve AKYÜZ, O. (2001). "Country Concentration of Turkish Exports and Imports Over Time", Topics in Middle Eastern and North African Economies, Electronic Journal, Middle East Economic Association and Loyola University Chicago, Vol. 3, September-2001.
- GROSSMAN, M.G. ve HELPMAN, E. (1989). "Product Development and International Trade", The Journal of Political Economy, Vol. 97, No. 6, 1261-1283.
- GRUBEL, G.H. ve LLOYD, P.J. (1975). Intra-Industry Trade, London: Macmillan.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2003). "Comparative Advantage of Turkey with Regard to the EU", Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, 147-151.
- KRUGMAN, P. R. ve OBESTFELD, M. (2000). International Economics: Theory and Policy, 5th edition, Reading-Massachusetts: Addison-Wesley.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O. (1995). "Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Rekabet Gücü", Gümrük Dergisi, Aralık-1995, s.25-26.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O. (2000). "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri", İktisat Dergisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC), Sayı: 408, 2000.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O. (2001). "Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye", Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 2001.
- MURSHED, S. M. (2001). "Patterns of East Asian Trade And Intra-Industry Trade In Manufactures", Journal of the Asia Pacific Economy, Vol: 6:1, 99-123.
- OECD – ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2011), ISIC Rev.3 Technology Intensity Definition, OECD Directorate for Science, Technology and Industry, Economic Analysis and Statistics Division, 7 July 2011, <http://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf>, (25.07.2013).
- ROMER, P. M. (1990). "Endogenous Technological Change", The Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Pt. 2, 71-102.
- SEYİDOĞLU, H. (2009). Uluslararası İktisat – Teori Politika ve Uygulama, İstanbul: Güzem Can Yay.
- SEYMEN, D. A. (2009). Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME

Gökhan ÖZDAMAR

SEYMEN, D. ve GÜMÜŞTEKİN, B. (2011). “R&D Intensive Goods Trade and Competitiveness of Turkey in the European Union Market”, European Trade Study Group 13rd Annual Conference, 8-11 September, Copenhagen.

TAYMAZ, E., VOYVODA, E. ve YILMAZ, K. (2008). “Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm, Üretkenlik ve Teknolojik Değişme Dinamikleri”, ERC Working Papers in Economics, No: 08/04, Economic Research Center-Middle East Technical University, November-2008.

TÜİK - TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2013), Dış Ticaret İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (01.08.2013).

UTKULU, U. (2005). Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

UTKULU, U. ve SEYMEN, D. (2004). “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15”, European Trade Study Group 6th Annual Conference, 9-11 September, Nottingham.

ÜNSAL, E. M. (2005). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, Ankara: İmaj Yay.

WOLF MAYR-SCHNITZER, Y. (1998). "Trade Performance of CEECs According to Technology Classes", in OECD – WIFO – WIIW, The Competitiveness of Transition Economies, OECD Proceedings, OECD, Paris.

YAYLA, M. (2007). “Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995-2005”, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, 35-59.

YENER ERCAN, N. (2002). “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, DPT Planlama Dergisi, 42. Yıl özel Sayısı.

EK TABLOLAR

Tablo 1. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (Yüzde)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam İhracatta İmalat Sanayisinin Payı	93,9	93,4	92,6	93,4	94,8	94,2	93,8	93,7	94,3	93,9	93,5	92,0	91,9	90,1	89,2	88,8	88,4
Toplam İhracatta AB'nin Payı	54,2	51,3	55	58,1	56,5	56,1	56,7	58,2	58,1	56,5	56,3	56,6	48,3	46,2	46,5	46,4	39,0
AB'ye İhracatta İmalat Sanayisinin Payı	94,7	94,8	94,1	94,4	95,3	95,0	94,4	93,7	94,4	94,4	93,7	89,3	88,4	87,2	86,0	84,8	84,8
Toplam İthalatta İmalat Sanayisinin Payı	74,5	76,4	78,3	78,8	74,4	78,8	79,1	80,7	82,5	80,3	80,3	79,0	81,1	83,4	85,0	82,0	80,7
Toplam İthalatta AB'nin Payı	55,8	53,8	55,1	55,4	52,4	47,9	49,8	50,7	49,3	45,2	42,6	40,3	36,9	40,2	39,0	38,0	37,1
AB'den İthalatta İmalat Sanayisinin Payı	91,9	92,5	92,2	93,6	93,0	94,7	95,9	96,1	96,1	94,9	95,4	92,0	90,6	91,4	91,6	90,8	89,4

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin AB ile İmalat Sanayisi Ticaretinde Teknoloji Düzeylerine Göre Yoğunlaşma Oranları - CR(k), 2012

	İhracat Yoğunlaşma Oranı; CR(k)				İthalat Yoğunlaşma Oranı; CR(k)			
	İleri Teknoloji	Orta-İleri Teknoloji	Orta-Düşük Teknoloji	Düşük Teknoloji	İleri Teknoloji	Orta-İleri Teknoloji	Orta-Düşük Teknoloji	Düşük Teknoloji
CR(1)	26,4 (DE)	21,0 (DE)	19,2 (DE)	25,4 (DE)	26,9 (DE)	32,1 (DE)	21,9 (IT)	20,1 (IT)
CR(2)	48,1 (UK)	36,2 (FR)	35,6 (UK)	40,9 (UK)	45,9 (FR)	46,3 (IT)	37,4 (DE)	39,8 (DE)
CR(3)	59,9 (FR)	49,5 (UK)	46,6 (IT)	49,6 (IT)	56,6 (IT)	56,6 (FR)	50,9 (GR)	49,0 (ES)
CR(4)	67,5 (IT)	61,5 (IT)	53,3 (FR)	58,3 (ES)	63,6 (UK)	64,1 (ES)	59,0 (ES)	54,5 (FR)
CR(5)	75,0 (ES)	66,8 (ES)	60,0 (MT)	66,3 (FR)	68,5 (IE)	70,9 (UK)	66,7 (FR)	59,8 (FI)
CR(10)	89,0	85,8	83,2	85,9	86,7	89,0	87,7	82,1
CR(15)	95,0	94,2	93,5	94,9	96,1	95,9	95,8	93,8

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır. (Parantez içindeki kısaltmalar, ilgili hesaplama giren en son ülkeyi gösterir.)

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME
Gökhan ÖZDAMAR

Tablo 3. Türkiye’nin AB’ye İmalat Sanayisi İhracatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (Yüzde)

ISIC Rev.3 KODU		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İleri Teknoloji Sanayiler		4,8	4,1	4,6	4,9	4,4	5,6	7,5	8,6	9,3	8,2	8,2	6,7	8,3	7,0	6,7	4,6	3,2
353	Hava ve uzay taşıtları	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,4	1,0	0,8	0,3	0,9	1,7	1,6	0,4	0,4	0,3
2423	Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler	0,3	0,4	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	3,7	3,0	3,4	3,8	3,3	4,4	6,3	7,5	7,6	6,7	7,1	5,0	5,6	4,6	5,6	3,4	2,1
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Orta-İleri Teknoloji Sanayiler		36,6	36,9	37,9	37,0	38,0	36,4	33,6	30,9	30,5	27,4	25,0	23,8	19,7	18,8	14,7	14,6	16,4
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	3,8	3,6	3,8	3,4	3,3	3,1	2,7	2,1	2,0	2,5	2,6	3,0	3,0	3,0	3,5	3,4	3,9
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	20,2	21,3	22,5	22,5	24,1	23,7	21,5	19,7	19,7	15,7	13,7	12,6	8,3	8,0	3,6	3,2	4,8
24 (2423 hariç)	Kimyasal madde ve ürünler (Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler hariç)	3,7	3,3	3,3	2,6	2,7	2,4	2,7	2,4	2,8	2,7	3,1	3,2	3,5	3,0	3,2	3,6	3,7
352+359	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonları + Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	8,9	8,7	8,2	8,4	7,8	7,1	6,7	6,5	6,0	6,3	5,6	4,9	4,8	4,8	4,3	4,2	4,0
Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler		22,6	23,5	20,0	19,9	24,2	23,2	21,4	19,1	18,4	16,8	16,4	17,6	16,8	16,1	15,0	14,3	13,2
351	Deniz taşıtları	0,5	1,0	1,1	2,1	2,6	2,0	1,6	2,2	1,2	1,2	1,0	0,7	0,4	0,7	0,7	0,6	0,3
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	5,1	5,2	4,7	4,3	3,9	3,7	3,5	3,3	3,0	3,1	3,1	3,0	2,9	2,6	2,6	2,2	2,0
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	3,6	2,5	1,5	1,8	3,3	2,8	2,8	1,5	1,1	1,0	1,4	1,3	1,1	1,3	0,9	1,0	1,7
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	2,1	2,1	2,4	2,7	2,4	2,4	2,4	2,8	3,0	3,3	3,8	3,9	3,7	3,4	3,3	3,6	3,6
27+28	Ana metal sanayi + Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	11,2	12,6	10,4	9,0	12,0	12,4	11,1	9,2	10,2	8,2	7,1	8,6	8,6	8,1	7,5	6,9	5,7
Düşük Teknoloji Sanayiler		36,0	35,5	37,5	38,2	33,4	34,9	37,5	41,5	41,8	47,7	50,4	51,9	55,3	58,1	63,5	66,5	67,2
36+37	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler+ Atık&hurdaların yeniden değerlendirilmesi	2,0	1,8	1,9	2,3	2,2	2,1	2,0	2,1	2,0	1,9	1,7	1,5	1,4	1,2	1,0	0,9	0,9
20+21+22	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler + Kağıt ve kağıt ürünleri + Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,9	0,8	0,8	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,6	0,7	0,6	0,6	0,8
15+16	Gıda ürünleri ve içecek + Tütün ürünleri	4,8	4,7	4,9	4,8	4,0	3,9	4,2	5,2	4,6	4,8	4,9	5,5	5,7	7,4	7,9	9,0	8,9
17+18+19	Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	28,3	28,1	29,8	30,2	26,3	28,1	30,6	33,5	34,5	40,2	43,1	44,1	47,5	48,8	54,0	55,9	56,6

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 4. Türkiye'nin AB'den İmalat Sanayisi İthalatının Teknoloji Düzeylerine Göre Dağılımı (Yüzde)

ISIC Rev.3 KODU		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İleri Teknoloji Sanayiler		10,6	11,4	13,0	13,9	12,5	12,7	13,5	13,5	14,9	14,6	16,3	18,5	21,5	22,4	16,4	13,7	13,3
353	Hava ve uzay taşıtları	1,8	1,6	1,3	0,9	1,2	1,2	1,6	0,3	1,2	0,3	0,3	0,6	0,9	0,9	0,8	1,1	2,9
2423	Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler	3,6	3,8	5,0	5,8	4,9	4,4	4,3	4,7	4,9	5,2	5,2	5,2	3,6	4,0	3,0	2,5	2,2
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	0,8	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,0	1,2	1,8	2,0	2,8	2,8	2,4	2,1	1,6
32	Radio, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	1,9	2,5	3,2	3,5	2,7	3,5	3,9	4,6	5,4	5,7	6,6	7,8	11,5	11,7	7,2	5,3	3,9
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	2,6	2,7	2,7	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6	2,4	2,2	2,5	2,9	2,6	3,0	3,0	2,8	2,7
Orta-İleri Teknoloji Sanayiler		53,9	56,6	56,6	55,4	55,2	56,9	56,9	57,5	57,3	54,8	51,9	50,3	52,1	50,9	55,6	57,4	56,3
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	5,2	5,8	6,2	7,0	5,8	4,9	4,3	4,0	3,9	3,9	4,9	4,9	4,2	5,5	5,0	4,4	4,0
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	17,3	19,3	19,2	16,4	17,5	18,8	19,2	20,2	21,6	16,8	10,5	10,2	17,3	12,1	12,5	13,5	11,1
24 (2423 hariç)	Kimyasal madde ve ürünler (Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler hariç)	15,5	15,3	16,0	16,4	16,2	16,1	16,9	17,0	16,4	17,0	18,1	17,7	15,3	16,6	15,4	16,0	15,9
352+359	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonları + Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	0,3	0,5	0,8	1,0	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,1	0,6	0,3	0,4	0,2	0,7	0,3
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	15,5	15,7	14,4	14,6	15,4	16,7	16,3	16,1	15,3	16,7	18,4	16,9	14,9	16,3	22,5	22,8	24,9
Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler		25,4	22,1	20,2	20,2	22,1	19,9	19,1	18,2	16,7	17,6	17,8	17,2	15,0	14,7	15,3	15,7	17,0
351	Deniz taşıtları	0,2	0,1	0,3	1,1	0,7	0,5	0,4	1,1	0,4	0,3	1,4	1,4	0,3	0,6	0,6	0,7	0,8
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	3,3	3,2	3,1	3,2	3,1	3,1	3,0	2,9	2,9	3,2	3,4	3,2	2,7	3,1	3,0	2,7	2,8
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	9,2	7,0	4,2	3,8	4,5	2,6	2,9	1,9	1,5	1,5	1,1	1,6	2,8	2,1	1,5	1,5	1,7
26	Metallik olmayan diğer mineral ürünler	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0	1,1	1,3	1,3	1,1	1,4	1,6	1,4	1,7
27+28	Ana metal sanayi + Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	11,7	10,9	11,5	11,0	12,6	12,5	11,7	11,3	10,8	11,5	10,7	9,7	7,9	7,5	8,6	9,3	10,1
Düşük Teknoloji Sanayiler		10,1	10,0	10,2	10,4	10,1	10,6	10,5	10,7	11,0	12,9	13,9	14,1	11,5	12,0	12,7	13,2	13,4
36+37	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler+ Atık&hurdaların yeniden değerlendirilmesi	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,4	1,2	1,3	1,6	1,4	1,5	1,2	1,2	1,4	1,3	1,2
20+21+22	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. ürünler yapılan maddeler + Kağıt ve kağıt ürünleri + Basım ve yayım; plak, kaset vb.	3,9	3,7	4,0	4,0	3,6	3,7	3,7	3,9	3,6	3,8	3,8	4,2	3,8	3,5	3,3	3,2	3,1
15+16	Gıda ürünleri ve içecek + Tütün ürünleri	2,5	2,6	2,3	2,0	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,3	2,5	2,3	2,0	2,2	2,5	2,9	3,4
17+18+19	Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciyeye ve ayakkabı	2,5	2,5	2,7	3,1	3,3	3,5	3,5	3,7	4,1	5,2	6,1	6,1	4,5	5,0	5,5	5,8	5,6

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

İMALAT SANAYİSİNDE TÜRKİYE’NİN AB İLE TİCARETİNİN YAPISI VE REKABET GÜCÜ: TEKNOLOJİ DÜZEYLERİNE GÖRE BİR İNCELEME
Gökhan ÖZDAMAR

Tablo 5. Türkiye’nin AB ile İmalat Sanayisi Ticaretinde Teknoloji Düzeylerine Göre Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) Durumu

ISIC Rev.3 KODU		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İleri Teknoloji Sanayiler		0,24	0,33	0,41	0,31	0,39	0,36	0,50	0,56	0,62	0,63	0,56	0,44	0,35	0,35	0,35	0,36	0,46
353	Hava ve uzay taşıtları	0,09	0,35	0,46	1,76	1,82	1,52	0,82	2,40	0,85	1,02	0,32	0,40	0,29	0,24	0,16	0,15	0,20
2423	Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler	0,19	0,18	0,12	0,09	0,15	0,09	0,09	0,07	0,10	0,09	0,08	0,07	0,07	0,08	0,10	0,09	0,09
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	0,06	0,07	0,08	0,11	0,08	0,10	0,05	0,05	0,07	0,06	0,08	0,12	0,13	0,13	0,17	0,16	0,14
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	0,55	0,64	0,77	0,39	0,49	0,63	1,08	1,18	1,40	1,61	1,61	1,26	1,20	1,08	1,06	1,20	1,98
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	0,10	0,09	0,09	0,08	0,09	0,06	0,09	0,10	0,10	0,10	0,10	0,11	0,11	0,11	0,12	0,12	0,14
Orta-İleri Teknoloji Sanayiler		0,29	0,25	0,26	0,37	0,38	0,47	0,48	0,50	0,53	0,54	0,59	0,64	0,69	0,67	0,67	0,65	0,68
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	0,97	0,77	0,70	0,54	0,72	0,62	0,53	0,64	0,52	0,53	0,63	0,62	0,56	0,49	0,61	0,61	0,72
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	0,43	0,24	0,29	0,66	0,48	1,23	1,30	0,93	0,91	0,98	1,12	1,26	1,38	1,37	1,17	1,10	1,16
24 (2423 hariç)	Kimyasal madde ve ürünler (Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler hariç)	0,23	0,22	0,21	0,18	0,23	0,18	0,17	0,16	0,17	0,14	0,16	0,15	0,17	0,16	0,20	0,22	0,24
352+359	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonları + Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	0,33	0,34	0,62	0,22	0,28	0,15	0,59	0,28	0,49	0,57	0,39	0,28	0,22	0,10	0,11	0,15	0,27
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	0,16	0,18	0,19	0,29	0,32	0,29	0,30	0,38	0,39	0,40	0,41	0,42	0,51	0,57	0,57	0,55	0,57
Orta-Düşük Teknoloji Sanayiler		0,78	0,91	0,99	1,09	1,12	1,02	0,92	0,95	1,10	1,05	1,12	1,17	1,10	0,98	0,99	1,06	0,89
351	Deniz taşıtları	0,36	0,79	1,06	1,13	1,31	0,55	0,71	4,36	2,67	2,02	4,49	4,31	3,90	1,92	4,02	11,9	2,85
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	0,73	0,81	0,87	0,83	1,05	0,94	0,91	0,96	1,02	1,16	1,17	1,18	1,24	1,33	1,50	1,65	1,55
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	0,99	0,65	0,61	0,63	0,38	0,83	1,30	0,65	0,69	0,83	0,99	1,07	0,73	0,48	0,36	0,37	0,39
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	2,16	2,55	2,11	2,45	3,25	3,09	2,98	3,10	2,90	2,47	1,91	1,87	2,10	2,50	2,24	2,14	2,09
27+28	Ana metal sanayi + Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	0,56	0,74	0,88	1,08	1,10	0,88	0,66	0,71	0,95	0,82	0,95	1,00	0,95	0,81	0,90	1,16	0,96
Düşük Teknoloji Sanayiler		5,03	5,03	4,99	4,83	4,81	3,69	3,63	3,69	3,79	3,86	3,58	3,30	3,29	3,66	3,69	3,56	3,56
36+37	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler + Atık&hurdaların yeniden değerlendirilmesi	0,74	0,64	0,76	1,01	1,21	1,00	1,19	1,23	1,50	1,81	1,44	1,31	1,53	1,82	1,62	1,51	1,61
20+21+22	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler + Kağıt ve kağıt ürünleri + Basım ve yayım; plak, kaset vb.	0,25	0,20	0,19	0,19	0,17	0,19	0,22	0,20	0,19	0,18	0,19	0,22	0,24	0,24	0,21	0,22	0,22
15+16	Gıda ürünleri ve içecek + Tütün ürünleri	2,61	3,16	3,13	3,29	2,82	2,37	1,91	2,05	2,30	2,66	2,25	2,14	2,19	2,35	2,11	1,84	1,94
17+18+19	Tekstil ürünleri + Giyim eşyası + Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	10,1	9,63	9,78	9,78	10,5	7,20	7,04	7,73	8,35	8,94	8,63	8,09	8,10	9,68	11,0	11,1	11,3

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 6. Teknoloji Düzeylerine Göre Türkiye'nin AB ile İmalat Sanayisi Ticaret Yapısına İlişkin Göstergeler

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İLERİ TEKNOLOJİ																	
IIT	0,21	0,28	0,37	0,34	0,34	0,48	0,56	0,60	0,64	0,65	0,62	0,56	0,47	0,46	0,41	0,40	0,48
MIIT	0,16	0,70	0,77	0,19	0,35	0,08	0,90	0,77	0,71	0,00	0,20	0,00	0,00	0,54	0,12	0,26	0,00
SBT-X	1,09	1,25	1,26	1,01	1,02	0,99	1,33	1,27	1,39	1,43	1,37	1,26	1,41	1,42	1,36	1,32	1,45
SBT-M	1,04	0,98	1,03	1,12	1,11	1,19	1,18	1,15	1,09	1,13	1,15	1,17	1,25	1,12	1,06	1,07	1,02
ORTA-İLERİ TEKNOLOJİ																	
IIT	0,25	0,22	0,25	0,39	0,34	0,58	0,55	0,56	0,57	0,58	0,64	0,73	0,75	0,72	0,67	0,63	0,64
MIIT	0,03	0,00	0,00	0,00	0,12	0,00	0,46	0,59	0,59	0,70	1,00	0,88	0,79	0,85	0,44	0,46	0,46
SBT-X	0,87	0,83	0,84	0,94	0,93	1,01	1,03	1,06	1,09	1,08	1,10	1,13	1,24	1,23	1,20	1,17	1,30
SBT-M	1,24	1,25	1,19	1,21	1,28	1,39	1,43	1,41	1,43	1,49	1,55	1,57	1,66	1,54	1,56	1,59	1,59
ORTA-DÜŞÜK TEKNOLOJİ																	
IIT	0,55	0,61	0,70	0,83	0,75	0,94	0,84	0,85	0,90	0,89	0,94	0,98	0,98	0,91	0,85	0,85	0,77
MIIT	0,00	0,25	0,00	0,00	0,32	0,00	0,48	0,89	0,95	0,82	0,85	0,70	0,70	0,88	0,58	0,86	0,00
SBT-X	0,60	0,64	0,71	0,77	0,79	0,75	0,72	0,74	0,71	0,71	0,74	0,77	0,65	0,58	0,64	0,73	0,60
SBT-M	1,02	0,96	0,93	0,90	0,86	0,81	0,88	0,87	0,80	0,80	0,81	0,79	0,84	0,85	0,83	0,88	0,98
DÜŞÜK TEKNOLOJİ																	
IIT	0,58	0,58	0,53	0,48	0,56	0,48	0,52	0,52	0,52	0,50	0,52	0,51	0,51	0,49	0,53	0,57	0,57
MIIT	0,00	0,69	0,00	0,75	0,00	0,00	0,71	0,51	0,54	0,34	0,75	0,44	0,88	0,63	0,87	0,82	0,53
SBT-X	1,11	1,09	1,06	1,05	1,04	1,05	1,08	1,07	1,06	1,07	1,09	1,08	1,19	1,22	1,17	1,11	1,20
SBT-M	0,87	0,95	0,92	0,93	0,97	1,08	1,02	1,01	0,97	1,00	1,00	0,98	0,98	0,87	0,85	0,89	0,94

Kaynak: TÜİK (2013) verilerinden hesaplanmıştır.

This page intentionally left blank.

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ

K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

Arş. Grv. Dr. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, ovgu@istanbul.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada ayrıca söz konusu etki üzerinde, ilk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolü oynayıp oynamadığı da test edilmiştir. Çalışmanın verileri, özel sektörde çalışan 428 beyaz yakalı işgörenden toplanmıştır. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, iş performansını pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. İlk üstün algılanan desteğinin de iş performansını pozitif yönde açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca ilk üstün algılanan desteğinin, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, iş performansına etkisinde biçimlendirici değişken rolü oynadığı görülmüştür. Buna göre ilk üstünden destek gördüğünü düşünen işgörendenler, destek görmediğini düşünen işgörendenlere kıyasla algıladıkları yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, iş performansı, ilk üstün algılanan desteği

THE EFFECT OF PERCEIVED HIGH INVOLVEMENT WORK SYSTEMS ON JOB PERFORMANCE: THE MODERATOR ROLE OF PERCEIVED SUPERVISOR SUPPORT

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the relationship between perceived high involvement work systems and job performance. It is also aimed to investigate the moderator role of perceived supervisor support on this relationship. The data of the study was collected from 428 white collar employees who are working for profit organizations. According to the results of hierarchical regression analysis, it is found that perceived high involvement work systems are positively related to job performance. It is also found that perceived supervisor support is positively related to job performance. It is revealed that perceived supervisor support moderates the relationship between perceived high involvement work systems and job performance. This finding means that this relationship is stronger for employees with higher perceived supervisor support compared to employees with lower perceived supervisor support.

Key Words: Perceived high involvement work systems, job performance, perceived supervisor support

JEL sınıflandırması: M12

1. Giriş

İşgören katılımı, sadece yöneticilerin elinde bulunan karar alma süreçlerine işgörendenlerin de dahil edilmesi şeklinde açıklanmaktadır (Wagner, 1994). Literatür incelendiğinde, işgören katılımı olgusunun temellerini Coch ve French (1948) tarafından gerçekleştirilen Harwood Araştırmalarından aldığı görülmektedir (Singer, 1974). Harwood Araştırmalarında, işgören katılımının verimliliği yükselttiğinin ortaya çıkartılması (Zimmerman, 1978), gerek yöneticilerin gerekse araştırmacıların konuya olan ilgisini arttırmıştır. Bu ilginin, 1900'lü yılların ortalarından bu yana canlılığını koruduğu ve işgören katılımına imkan veren pek çok uygulamanın ortaya atılmasına yol açtığı gözlemlenmektedir. Söz konusu uygulamalara, katılımcı karar alma (participative decision-making), kalite çemberleri (quality circles), kazanç paylaşımı (gain-sharing), kendi kendini yöneten takımlar (self-directed teams), öneri sistemleri (suggestion systems) vb. örnek olarak gösterilebilir (Butts, Vandenberg, DeJoy, Schaffer ve Wilson, 2009; Lawler, 1991; Vandenberg, Richardson ve Eastman, 1999). Ancak bu uygulamalarda, işgören katılımının spesifik bir program dahilinde, belirli iş ve işgören gruplarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir (Vandenberg, vd., 1999). Halbuki Lawler (1986), örgütsel performansın artırılması için işgören katılımının örgütün bütününe yayılması gerektiğini ileri sürmektedir. Lawler (1986) ayrıca sadece katılıma odaklanmaktan ziyade katılımı arttıran unsurların bir araya getirilip bir bütün halinde işgörendenlere sunulması gerektiğini de savunmaktadır. Lawler (1986) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, yüksek katılım sağlayan iş sistemleri (high-involvement work systems) olarak adlandırılmaktadır (Vandenberg, vd., 1999).

Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin yürürlüğe konulmasındaki temel amaç, işgörendenlerin iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyerek örgütsel performansını arttırmaktır (Kizilos, Cummings ve Cummings, 2013). Söz konusu temel amaç, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin doğrudan örgütsel performansını arttırmasına odaklanmaktan ziyade bu sistemin öncelikle işgören tutum ve davranışlarına olumlu yönde yansıtacağına ve devamında örgütsel performansa katkıda bulunacağına işaret etmektedir. Bu durum, araştırmacıların dikkatlerini yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgören tutum ve davranışları üzerindeki etkilerine kaydırmalarına neden olmuştur. Yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, iş tatmini, örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti, hem örgütsel performans açısından önem taşımaları hem de yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin olumlu yönde etkileyebilecekleri tutum ve davranışlar olmalarından hareketle sıklıkla incelenen değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Örn; Harmon, vd., 2003; Mendelson, Turner ve Barling, 2011; Pare ve Tremblay, 2007; Vandenberg, vd., 1999; Yang, 2012). Örgütsel performansa katkıda bulunduğu varsayılan bir diğer değişken olan iş performansının ise yüksek katılım sağlayan iş sistemleri açısından nadiren ele alındığı görülmektedir. Halbuki iş performansı, örgütsel performans açısından taşıdığı önemin yanı sıra yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin olumlu yönde etkileyebileceği işe ilişkin davranışlardan birini temsil etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin her ne kadar işgören tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülse de son dönemde yapılan bazı çalışmalarda (örn; Boxall ve Macky, 2009; Macky ve Boxall, 2008) söz konusu sistemin eleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu eleştiriler, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin kalifiye işgücüne duyulan ihtiyacı da beraberinde getireceği ve işgörendenlerin daha fazla işyükü altına girmelerine neden olacağı noktalarında toplanmaktadır (Boxall ve Macky,

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ

K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

2009; Macky ve Boxall, 2008). Başka bir deyişle, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin bir yandan işgören tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilerken, diğer taraftan kalifiye olma baskısı ve artan işyükü ile işgörelere karşı talepkar davrandığı da ifade edilmektedir (Guerrero ve Barraud-Didier, 2004). Söz konusu talepkarlığın, ilk üstlerin astlarına gösterecekleri destekle daha kolay üstesinden gelinebileceği ve yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinden daha etkin yararlanılabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinde, ilk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolünün test edilmesi de amaçlanmıştır.

Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini, örgütsel performansın artırılmasında ön plana çıkan iş performansı açısından ele alması, çalışmanın taşıdığı önemi göstermektedir. Bu çalışmanın ayrıca yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin eleştirilen yönlerinden birine çözüm araması açısından da literatüre katkıda bulunduğ u düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Yüksek Katılım Sağlayan İş Sistemleri

Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, katılımcı karar alma, kalite çemberleri, kazanç paylaşımı, kendi kendini yöneten takımlar, öneri sistemleri gibi işgörelere karar alma süreçlerine dahil etmeyi amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır (Butts, vd., 2009; Vandenberg, vd., 1999). Ancak bu uygulamalarda, işgören katılımının spesifik bir program dahilinde, belirli iş ve işgören gruplarıyla sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir (Vandenberg, vd., 1999). Söz konusu uygulamaların aksine Lawler (1986), örgütsel performansın artırılması için işgören katılımının örgütün bütününe yayılması gerektiğini ileri sürmektedir. Lawler (1986) ayrıca sadece katılıma odaklanmaktan ziyade katılımı arttıran unsurların bir araya getirilip bir bütün halinde işgörelere sunulması gerektiğini de iddia etmektedir. Bu doğrultuda yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini geliştiren Lawler (1986), söz konusu sistemin dört ana unsurdan meydana geldiğini belirtmektedir. Bu unsurlar, güç (power), bilgi (knowledge), malumat (information) ve ödül (reward) olarak sıralanmaktadır (Butts, vd., 2009; Kizilos, vd., 2013; Vandenberg, vd., 1999). Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu dört unsurun açıklanması gerekmektedir.

Güç (power), işgörelere yaptıkları işlerle ilgili karar alma ve uygulama gücü sunulması şeklinde tanımlanmaktadır (Vandenberg, vd., 1999). Başka bir deyişle güç, katılımcı karar alma, otonomi sağlama, iş zenginleştirme gibi uygulamalarla, işgörelere yaptıkları işleri etkileyen kararlarda söz sahibi olmalarına işaret etmektedir (Kizilos, vd., 2013; Vandenberg, vd., 1999; Zatzick ve Iverson, 2006). Ancak karar alma ve uygulama gücünü, işgörelere yeterli bilgi, beceri ve yetkinliğ e sahip değillerse etkin bir şekilde kullanamayacaklardır. Bu doğrultuda bilginin (knowledge) önemi ortaya çıkmakta ve işgörelere bilgi, beceri ve yetkinliklerinin, eğitim ve geliştirme faaliyetleri yoluyla artırılması gerektiği ileri sürülmektedir (Kizilos, vd., 2013; Zatzick ve Iverson, 2006). Benzer şekilde, karar alma ve uygulama güçlerini daha iyi kullanabilmeleri için kişilere yaptıkları iş, çalıştıkları örgüt ve tüm iş sistemine ilişkin malumat da verilmelidir. İşgörelere malumat (information) verilmesinin yollarına, belirli aralıklarla gönderilen bilgilendirici e-postalar, işleriyle ilgili verilen geri bildirimler vb. örnek olarak gösterilebilir (Zatzick ve Iverson, 2006). Ödül (reward) ise ücret, terfi, tanınma vb. nin karar alma süreçlerine katılım ve iş performansıyla bağlantılı olarak işgörelere sağlanması olarak açıklanmaktadır (Kizilos, vd., 2013; Macky ve Boxall, 2008). Tüm bunlar doğrultusunda yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, güç, bilgi, malumat ve ödülün birbirlerine bağlı uygulamalar yoluyla işgörelere bir sistem dahilinde sunulması olarak tanımlanmaktadır. Lawler (1986), yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığını bu dört unsurun bir araya gelmesiyle ortaya çıkan sinerjiye bağlamaktadır (Vandenberg, vd., 1999). Uygulamaya adını veren yüksek katılım ifadesi de bu sinerjinin bir sonucu olarak artan ve spesifik işgören gruplarından ziyade örgütün bütününe yayılan katılım düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Lawler (1986) ayrıca bu dört unsurdan birinin eksik olması halinde, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığından bahsedilemeyeceğ inin de altını çizmektedir (Guerrero ve Barrud-Didier, 2004; Kizilos, vd., 2013; Vandenberg, vd., 1999). Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinde ortaya çıkan sinerjinin, işgörelere iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceği, böylelikle de örgütsel performansı arttıracığı öne sürülmektedir (Butts, vd., 2009; Lawler, 1991; Vandenberg, vd., 1999). Bu önermeyi test etmek amacıyla pek çok ampirik çalışmanın gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir (Pil ve MacDuffie, 1996).

Yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin ölçülmesinde objektif ve sübjektif olmak üzere iki farklı yöntemden birine başvurulduğu görülmektedir (Macky ve Boxall, 2008). Objektif yöntemde insan kaynakları yöneticilerinden veri toplanırken, sübjektif yöntemde ise işgörelere veri toplanması yoluna gidilmektedir. Buna göre objektif yöntemde, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini meydana getiren uygulamalar sıralanarak, insan kaynakları yöneticilerinden bu uygulamaların örgütlerinde hali hazırda bulunup bulunmadıklarını var ya da yok şeklinde belirtmeleri istenmektedir. (Örn; Guthrie, 2001; Zatzick ve Iverson, 2006). Sübjektif yöntemde ise işgörelere yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığına ilişkin algıları ölçülmeye çalışılmaktadır. Ancak çeşitli araştırmacılar tarafından sübjektif yöntemin, objektif yöntemle göre daha üstün olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin; Vandenberg ve arkadaşları (1999), işgörelere yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine ilişkin algılarının, hem tutum ve davranışlar hem de örgütsel performans açısından daha anlamlı sonuçlar vereceğini savunmaktadırlar. Vandenberg ve arkadaşlarının bu görüşlerini, Wood ve De Menezes'in (2011) bulguları da desteklemektedir. Buna göre Wood ve De Menezes (2011), yöneticilere çeşitli iş uygulamalarının örgütlerinde var olup olmadıklarını sormuşlar ve bu uygulamaların örgütlerinde hali hazırda bulunduğ una dair yanıt almışlardır. Ancak aynı uygulamaların varlığı işgörelere sorulduğ unda, işgörelere yöneticilerin yanıtlarından farklılık gösterdiğ ini saptamışlardır. Bu doğrultuda işgörelere iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarının nasıl değ iştiğ inin saptanmasında, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığına ilişkin bildirilen yönetici görüşlerinden ziyade işgörelere algılarının/sübjektif bakış açılarının daha fazla önem taşıdığı fikri desteklenmiştir (Boxall, 2012; Macky ve Boxall, 2008). Objektif yöntemle ilgili eleştirilen bir diğer husus ise yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini oluşturan pek çok farklı uygulama arasından hangilerinin araştırma kapsamına alınması gerektiğ i konusunda araştırmacılar arasında fikir birliğ i bulunmamasıdır (Edwards ve Wright, 2001; Forth ve Millward, 2004; Guerrero ve Barrud-Didier, 2004; Shih, Chiang ve Hsu, 2010). Söz konusu durum, yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarının

genelleştirilmesini güçleştirmektedir. Tüm bunlar doğrultusunda sübjektif yöntemin, araştırmacılar tarafından daha çok benimsendiği dikkat çekmektedir (Örn; Butts, vd., 2009; Kizilos, vd., 2013; Macky ve Boxall, 2008; Pare ve Tremblay, 2007; Shih, vd., 2010; Vandenberg, vd., 1999; Yang, 2012). Bu çalışmada literatürdeki genel eğilime sadık kalınarak, işgörenlerin yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine ilişkin algılarına odaklanılması uygun görülmüştür.

2.2. İş Performansı

Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar, esas olarak üç grupta toplanabilir. İlk grupta, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin doğrudan örgütsel performans üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Örn; Guerrero ve Barraud-Didier, 2004; Guthrie, 2001; Guthrie, Spell ve Nyamori, 2002; Wood ve De Menezes, 2008; Zatzick ve Iverson, 2006). İkinci grupta ise yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin örgütsel performans etkisinde işgören tutum ve davranışlarının aracı değişken rolüne odaklanan çalışmalar bulunmaktadır (Örn; Kizilos, vd., 2013; Vandenberg, vd., 1999). Öncülüğünü Vandenberg ve arkadaşlarının (1999) yaptığı bu çalışmalarda işgören tutum ve davranışlarının ön plana çıktığının ortaya konulması, araştırmacıları yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgören tutum ve davranışları üzerindeki etkisini incelemeye teşvik etmiştir. Bu doğrultuda üçüncü grupta, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgören tutum ve davranışlarına etkisine odaklanan çalışmalar yer almaktadır (Örn; Harmon, vd., 2003; Macky ve Boxall, 2008; Mendelson, vd., 2011; Pare ve Tremblay, 2007; Wood ve De Menezes, 2011). Söz konusu çalışmalarda, örgütsel performans açısından önem taşıyan tutum ve davranışlar olmalarından hareketle iş tatmini, örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyetinin yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin etki ettiği değişkenler olarak ele alındıkları görülmektedir. Buna göre algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, iş tatmini (örn; Butts, vd., 2009; Macky ve Boxall, 2008), örgüte bağlılık (örn; Pare ve Tremblay, 2007; Yang, 2012) ve örgütsel vatandaşlık davranışını (örn; Kizilos, vd., 2013; Yang, 2012) pozitif yönde, işten ayrılma niyetini ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur (örn; Pare ve Tremblay, 2007). Ancak örgütlerin amaçlarına ulaşmaları ve rekabet avantajı kazanmalarında önem taşıması nedeniyle (Sonnentag ve Frese, 2002) gerek iş ve örgüt psikolojisi gerekse insan kaynakları yönetimi alanlarındaki temel araştırma konularından biri haline gelen iş performansının (Bommer, Johnson, Rich, Podsakoff ve MacKenzie, 1995; Viswesvaran ve Ones, 2000), yüksek katılım sağlayan iş sistemleri literatüründe kısıtlı sayıda çalışmada ele alındığı göze çarpmaktadır. Halbuki iş performansı, hem örgütsel performansa katkıda bulunduğu varsayılması hem de yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin olumlu yönde etkileyebileceği bir iş davranışı olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir konu olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda çalışmada, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, iş performansına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, güç, bilgi, malumat ve ödülün işgörelere bir bütün halinde sunulduğu bir sisteme işaret etmektedir. Buna göre yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinde, işgörelere sahip oldukları kararlara katılma ve uygulama gücünün, bu güçlerin etkin bir şekilde kullanmalarını sağlayan bilgi, beceri ve yetkinliklerinin geliştirilmesinin, örgütün işleyişi ile ilgili kendilerine sağlanan malumatın getirdiği şeffaflığın ve katkılarıyla ilişkilendirilen ödül sisteminin iş performanslarını arttırmaları beklenmektedir. Başka bir deyişle, karar alma ve uygulama gücü ile katkıyla bağlantılı ödüllerin, işgörelere daha çok çaba sarf etmelerine yol açacağı belirtilebilir. Aynı zamanda işgörelere, örgüt ve işlerin işleyişi hakkında daha çok malumat sahibi olmalarının ve bilgi, beceri ve yetkinliklerini arttırmaları yönünde teşvik edilmelerinin de yine iş performanslarına olumlu yönde yansıtacağı düşünülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan kısıtlı sayıda ampirik çalışmada da (örn; Butts, vd., 2009; Shih, vd., 2010) algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Gerek söz konusu önermeler gerekse daha önce gerçekleştirilen çalışmaların bulguları doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: Algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, iş performansını pozitif yönde etkiler.

2.3. İlk Üstün Algılanan Desteği

İlk üstün desteği, en genel anlamıyla işgörelere ilk üstlerinden gördükleri ilgi ve anlayışa işaret etmektedir (Babin ve Boles, 1996). Astarına destek olan ilk üstlerin, astlarının iyiliklerini istedikleri ve onlara değer verdikleri ifade edilmektedir. Bu doğrultuda ilk üstün algılanan desteği, işgörelere ilk üstlerinin kendilerine ne ölçüde değer verdiklerine ve kendi iyiliklerini ne derecede düşündüklerine ilişkin varmış oldukları genel bir yargı şeklinde tanımlanmaktadır (Kottke ve Sharafinski, 1988). İş hayatının günlük rutin akışı içinde işgörelere, ilk üstleriyle sürekli olarak yakın ilişki içinde çalıştıkları göz önüne alındığında (Zhang, Tsui, Song, Li ve Jia, 2008), ilk üstlerden görülen desteğin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Dawley, Andrews ve Bucklew, 2008; Hsu, 2011). Söz konusu yakın çalışma ilişkisinin yanı sıra ilk üstlerin, performans değerlendirmeden, performansla ilgili geri bildirim vermeye ve kariyer gelişimine katkıda bulunmaya kadar işgörelere ilgili kritik konularda doğrudan sorumluluk sahibi olmaları da ilk üstlerden görülen desteği işgörelere açısından daha önemli hale getirmektedir (Kidd ve Smewing, 2001). Bu doğrultuda yapılan ampirik çalışmalarda, ilk üstün algılanan desteğinin gerek işgörelere sağlığı ve refahını gerekse iş ve örgüte ilişkin tutum ve davranışları olumlu yönde etkilediği saptanmıştır (Ng ve Sorenson, 2008). İlk üstün algılanan desteğinin, işgörelere sağlığı ve refahı üzerindeki olumlu etkilerini açıklamada kaynak yaklaşımından (resource perspective) yararlanılmaktadır (Ng ve Sorenson, 2008). Kaynak yaklaşımı, işgörelere ilk üstlerinden görmüş oldukları desteğin, stres ve tükenmişlik gibi olumsuz durumlarla baş etmede önemli bir psikolojik kaynak olduğunu ileri sürmektedir (Mayo, Sanchez, Pastor ve Rodriguez, 2012; Ng ve Sorenson, 2008). Buna göre çeşitli ampirik çalışmalarda, ilk üstün algılanan desteğinin işgörelere yaşamış oldukları tükenmişlik ve iş stresini (örn; Babin ve Boles, 1996; Gibson, Grey ve Hastings, 2009; McCalister, Dolbier, Webster, Mallon ve Steinhardt, 2006) negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

İlk üstün algılanan desteğinin, işgörelere ilişkin tutum ve davranışlarını açıklamada ise Sosyal Mübadele Kuramından (Social Exchange Theory) yararlanılmaktadır (Eisenberger, Stinglhamer, Vandenberghe, Sucharski ve Rhoades, 2002). Sosyal Mübadele Kuramında, tarafların birbirleriyle girdikleri ilişkilerde karşılıklı olarak fayda sağlamaya çalışacakları vurgulanmaktadır (Emerson, 1976). Karşılıklı fayda sağlama esasının gerçekleştirilebilmesi için fayda gören tarafın, bunun karşılığını diğer tarafa geri ödemesi gerektiği ifade edilmektedir (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Bu doğrultuda Sosyal

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ

K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

Mübadele Kuramından yola çıkılarak, ilk üstlerinden destek gören işgörenlerin, gördükleri desteğin karşılığını ilk üstlerine geri ödemeye çalışacakları ileri sürülmektedir. İlk üstlerin işgörenler tarafından örgütün birer temsilcisi olarak algılandıkları göz önünde bulundurularak, işgörenlerin ilk üstlerinden gördükleri desteğin karşılığını geri ödemek adına örgütlerine karşı daha olumlu tutum ve davranışlar içine girecekleri belirtilmektedir (Eisenberger, vd., 2002). Yapılan ampirik çalışmalarda da ilk üstün algılanan desteğinin, işten ayrılma niyeti (örn; Dysvik ve Kuvaas 2013; Kalliath ve Beck, 2001; Maertz, Griffeth, Campbell ve Allen, 2007; Newman, Thanacoody ve Hui, 2011) ve davranışını (örn; Eisenberger, vd., 2002) negatif yönde, örgüte bağlılık (örn; Erickson ve Roloff, 2008) ve örgütsel vatandaşlık davranışını (örn; Gagnon ve Michael, 2004) ise pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. İlk üstün algılanan desteğinin, işgörenlerin işlerine ilişkin tutum ve davranışları üzerindeki pozitif yöndeki etkisi ise işgörenlerin sosyo-duygusal (socioemotional) ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlanmaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Buna göre ilk üstlerinden destek gördüklerini düşünen işgörenlerin, sosyo-duygusal ihtiyaçları karşılandığı (Chen ve Chiu, 2008) için iş tatminlerinin arttığı belirtilmektedir (Örn; Babin ve Boles, 1996; Gagnon ve Michael, 2004; Griffin, Patterson ve West, 2001; Hsu, 2011; McCalister, vd., 2006). Tüm bunlar doğrultusunda, ilk üstün algılanan desteğinin iş performansı üzerindeki etkilerini açıklamada gerek Sosyal Mübadele Kuramının öne sürdüklerinden gerekse işgörenlerin sosyo-duygusal ihtiyaçlarının karşılanması fikrinden yola çıkılabilir. İşgörenlerin iş performanslarının artması, ilk üstlerin tepe yönetimin gözünde başarılı yöneticiler olarak görülmelerine yol açacaktır. Bu doğrultuda Sosyal Mübadele Kuramının varsayımları dikkate alınarak, ilk üstlerinden destek gören işgörenlerin, bu desteğin karşılığını ilk üstlerine geri ödemelerinin yollarından birinin de iş performanslarını arttırmaları olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan, ilk üstlerinden destek gören işgörenlerin sosyo-duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasının, bu işgörenlerin iş performanslarına olumlu yönde yansıtacağı da düşünülmektedir. Her iki yaklaşım doğrultusunda, aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H2: İlk üstün algılanan desteği, iş performansını pozitif yönde etkiler.

2.4. İlk Üstün Algılanan Desteğinin Biçimlendirici Değişken Rolü

Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, işgörelere yaptıkları işlerle ilgili karar alma ve uygulama gücü sunmaktadır. Ayrıca bu gücü etkin bir şekilde kullanabilmeleri için de işgörenlerin bilgi, beceri ve yetkinliklerinin geliştirilmesi de hedeflenmektedir. İşgörelere kendilerine sağlanan malumatla örgütün işleyişine hakim olmaları da beklenmektedir (Lawler, 1991; Vandenberg, vd., 1999). Tüm bunlar doğrultusunda, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinde kalifiye işgücüne ihtiyaç duyulduğu ileri sürülebilir (Boxall ve Macky, 2009). Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri ile ilgili bir diğer husus ise işgörelere sağlanan kararlara katılma ve uygulama gücü, bilgi, beceri ve yetkinliklerini artırma hedefi ve katkı ve performansla bağlantılı sunulan ödüllere işgörelere daha fazla işyükü altına girmelerine neden olmasıdır (Macky ve Boxall, 2008). Başka bir deyişle, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin bir yandan işgören tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilerken, diğer taraftan kalifiye olma baskısı ve artan işyükü ile işgörelere karşı talepkar davrandığı da ifade edilebilir (Guerrero ve Barraud-Didier, 2004). Söz konusu talepkarlığın, ilk üstlerin astlarına gösterecekleri destekle atlatılabileceği ve yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinden daha etkin yararlanılabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinde, ilk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolünün test edilmesi amaçlanmıştır.

İlk üstün algılanan desteğinin, kaynak yaklaşımı bağlamında işgörelere açısından psikolojik bir kaynak olarak görüleceği ve algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki pozitif etkisini arttıracığı belirtilebilir. İlk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolü, kaynak yaklaşımının yanı sıra işgörelere sosyo-duygusal ihtiyaçlarının karşılanmış olmasıyla da açıklanabilir. Her iki yaklaşımdan da yola çıkılarak, ilk üstünden destek gördüğünü düşünen işgörelere, destek görmediğini düşünen işgörelere kıyasla algıladıkları yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansları üzerindeki etkisinin daha fazla olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: İlk üstün algılanan desteği, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinin şiddetini artırır.

3. YÖNTEM

3.1. Uygulama Alanı

Araştırmanın verileri, bankacılık, sigortacılık, ilaç, hazır gıda ve otomotiv sektörlerinde faaliyet gösteren 21 ayrı şirkette çalışan 428 beyaz yakalı işgörelere toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin her biri, araştırmacı tarafından İngilizce'den Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Tercüme edilen bu ölçekler, daha sonra ölçeklerin aslını görmeyen başka bir araştırmacı tarafından İngilizce'ye geri tercüme edilmiştir. Ölçeklerin orjinalleri ile İngilizce geri tercüme, araştırmacı tarafından karşılaştırılarak gerekli iyileştirmeler yapılmış ve bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formunun yer aldığı link, söz konusu şirketlerde çalışan bir işgören aracılığıyla diğer işgörelere e-posta yoluyla gönderilmiş ve kişilerden gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmaları istenmiştir. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması, 8.80 standart sapma ile 33.28'dir ve yaşları 24 ila 52 arasında değişmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasını (%53.4) kadın işgörelere oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların örgütsel kıdemlerinin ortalaması, 4.41 standart sapma ile 4.16 yıldır ve örgütsel kıdemleri 1 ila 20 yıl arasında değişmektedir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde ise üniversite mezunlarının %66.1 ile ilk sırada yer aldığı görülürken, üniversite mezunlarını yüksek lisans mezunu olanlar %21.8 ile takip etmektedir. Katılımcıların %2.1'i ise doktora programını tamamlamışlardır. Araştırmaya katılanların, %41'i bankacılık ve sigortacılık, %25'i ilaç, %18'i hazır gıda %16'sı ise otomotiv sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde çalışmaktadır.

3.2. Ölçüm Araçları

3.2.1. Algılanan Yüksek Katılım Sağlayan İş Sistemleri Ölçeği

Araştırmaya katılan kişilerin yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine ilişkin algılarını ölçmek için Vandenberg ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilen algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçek, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin dört temel unsuru olan güç, bilgi, malumat ve ödüle ilişkin algıları ölçmek amacıyla geliştirilmiştir ve 32 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler verilen cevaplar, 7'li likert ölçeğinde düzenlenmiştir. Değerlendirmeler, "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine 1, "kesinlikle katılıyorum" seçeneğine 7 puan verilerek gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler, "beni etkileyen kararlara katılmam için teşvik edilirim" (güç), "bu şirkette eğitim ve geliştirme faaliyetleri yoluyla bilgi ve becerilerimi geliştirme fırsatı bana sunulmaktadır" (bilgi), "şirket politika ve prosedürleri açık ve net bir şekilde işgörenlere duyurulur" (malumat), "işimi ne kadar iyi yaptığım ve gördüğüm takdir arasında sıkı bir bağ vardır" (ödü) ifadeleri örnek olarak gösterilebilir. Ölçeğin alfa güvenilirlik katsayısının 0.87 olduğu saptanmıştır.

3.2.2. İş Performansı Algısı Ölçeği

Araştırmaya katılan kişilerin iş performanslarını ölçmek için Abramis (1994) tarafından geliştirilen iş performansı algısı (self-rated performance) ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılardan, geçtiğimiz aydaki iş performanslarını söz konusu ölçekte yer alan 4 ifadeye göre değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler verilen cevaplar, 7'li likert ölçeğinde düzenlenmiştir. Değerlendirmeler, "yetersiz" seçeneğine 1, "çok iyi" seçeneğine 7 puan verilerek gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler, "performans hedeflerini hatasız gerçekleştirmek" ifadesi örnek olarak gösterilebilir. Ölçeğin alfa güvenilirlik katsayısının 0.89 olduğu saptanmıştır.

3.2.3. İlk Üstün Algılanan Desteği Ölçeği

Araştırmaya katılan kişilerin ilk üstlerinden gördükleri desteğe ilişkin algılarını ölçmek için Rhoades, Eisenberger ve Armeli (2001) tarafından geliştirilen ilk üstün algılanan desteği ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçekte, 4 ifade bulunmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler verilen cevaplar, 7'li likert ölçeğinde düzenlenmiştir. Değerlendirmeler, "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine 1, "kesinlikle katılıyorum" seçeneğine 7 puan verilerek gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan ifadelerden sadece "ilk üstüm benim için çok az kaygılanır" ifadesi, ters (reverse) bir ifade olduğu için katılımcıların bu ifadeye verdiği yanıt SPSS paket programına geçirilirken ters kodlanmıştır. Ölçeğin alfa güvenilirlik katsayısının 0.93 olduğu saptanmıştır.

3.2.4. Kontrol Değişkenleri

Çalışmada, sosyal beğenirlik düzeyi kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır. Sosyal beğenirlik düzeyinin çalışmaya kontrol değişkeni olarak dahil edilmesinin nedeninin açıklanmasından önce söz konusu kavramın tanımlanması gerekmektedir. Sosyal beğenirlik, kişilerin herhangi bir konu hakkındaki gerçek duygu ve düşüncelerini belirtmekten kaçınarak kendilerini daha iyi ve daha beğenilen biri olarak gösterme eğilimleri şeklinde açıklanmaktadır (Moorman ve Podsakoff, 1992; Nederhof, 1985). Sosyal beğenirliğin, hem sonuçların yanlı çıkmasına hem de iki veya daha fazla değişken arasında gerçekte var olmayan normal üstü ilişkilerin saptanmasına neden olduğu belirtilmektedir (Moorman ve Podsakoff, 1992). Özellikle kişilerden kendilerini değerlendirmelerinin sıklıkla istendiği araştırmalarda, daha geçerli sonuçlar elde edilebilmesi için sosyal beğenirlik konusunun dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır. Buna göre sosyal beğenirliğin kontrol değişkeni olarak analizlere dahil edilmesi, literatürde başvurulan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır (Aquino, 2000; Crant, 1995). Tüm bu nedenler doğrultusunda, algılanan iş performansının sosyal beğenirliğe duyarlı olabileceği düşünülmüş ve katılımcıların sosyal beğenirlik düzeyi kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. Sosyal beğenirlik düzeyini ölçmek amacıyla Crowne ve Marlowe (1960) tarafından geliştirilen sosyal beğenirlik ölçeğinin kısa versiyonundan yararlanılmıştır. Bu ölçek, 13 ifadeden oluşmaktadır (Reynolds, 1982). Ölçekte yer alan ifadeler verilen cevaplar, 7'li likert ölçeğinde düzenlenmiştir. Değerlendirmeler, "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine 1, "kesinlikle katılıyorum" seçeneğine 7 puan verilerek gerçekleştirilmiştir. Ölçekte yer alan ifadeler, "bazen affetmek veya unutmak yerine acısını çıkartmaya çalışırım" ifadesi örnek olarak gösterilebilir. Ölçeğin alfa güvenilirlik katsayısının 0.91 olduğu saptanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Hipotez Testleri

Çalışmada ortaya konulan hipotezlerin test edilmesinde, hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analizler gerçekleştirilmeden önce regresyon analizinin yapılabilmesi için gereken normallik, varyansların homojenliği ve doğrusallık varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Histogram ve olasılık (P-P plots) grafikleri, serpmme grafiği (scatter plots) incelenerek söz konusu varsayımların sağlandığı tespit edilmiştir. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arası korelasyon değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ
K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

Tablo 1: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri

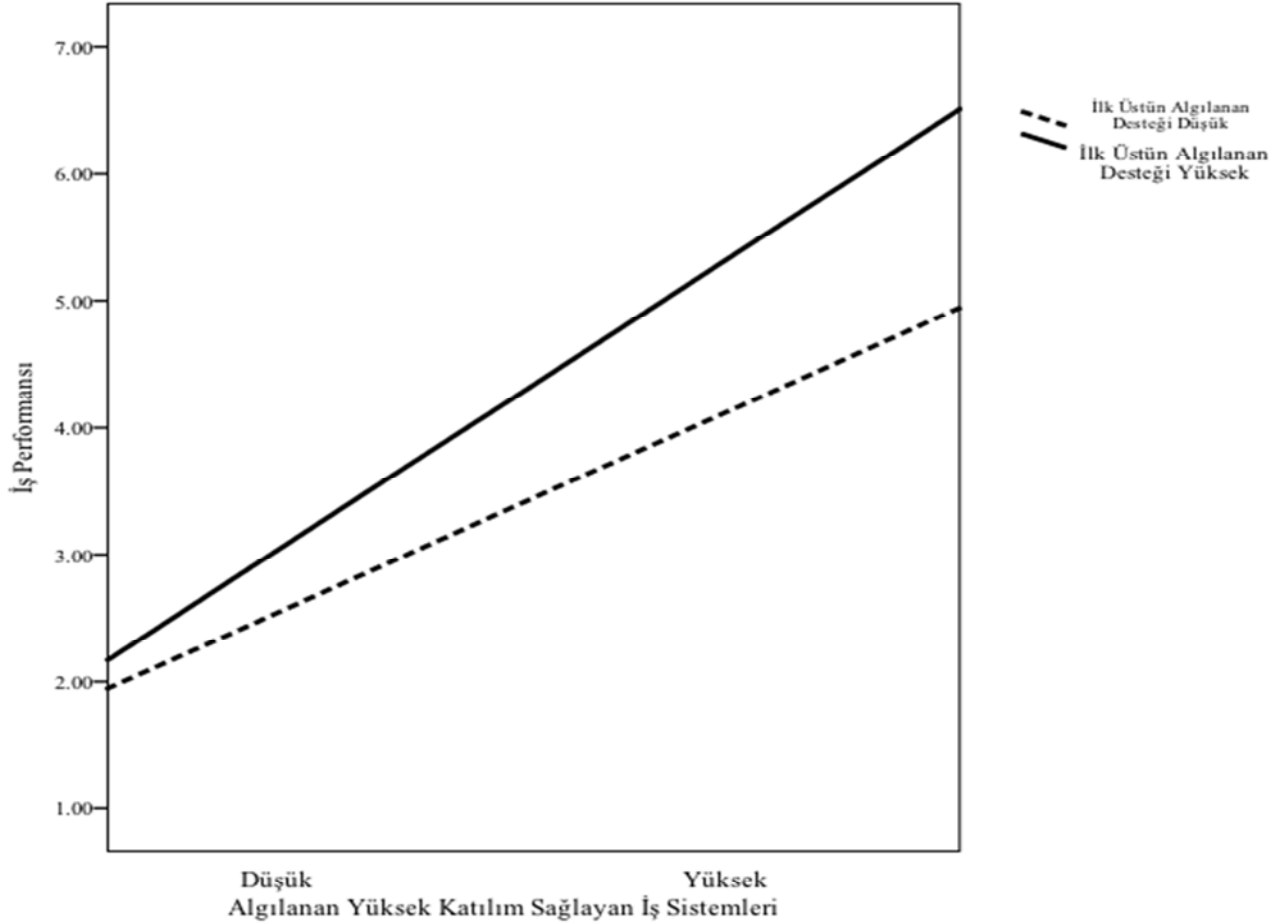
Değişkenler	Ort.	St.Sp.	1	2	3	4
1-Sosyal Beğenirlik	5.17	1.13	-			
2-Algılanan Yüksek Katılım Sağlayan İş Sistemleri	5.10	.94	.212**	-		
3-İlk Üstün Algılanan Desteği	5.19	1.61	.238**	.224**	-	
4-İş Performansı Algısı	5.74	1.47	.296**	.482**	.496**	-
N=428 *p<.05, **p<.01						

Çalışmada ileri sürülen hipotezleri test etmek amacıyla, dört basamaklı hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sosyal beğenirlik düzeylerinin iş performansı algılarını etkileyebilecekleri düşünüldüğünden, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisinin incelenmesine geçilmeden önce söz konusu değişkenin kontrol edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu amaçla birinci basamakta kontrol değişkeni olan sosyal beğenirlik düzeyi analize dahil edilmiştir. İkinci basamakta ise bağımsız değişken olan algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri analize sokulmuştur. Üçüncü basamakta, biçimlendirici değişken olan ilk üstün algılanan desteği dahil edilmiştir. Dördüncü basamakta ise etkileşim terimi (interaction term) regresyon analizine sokulmuştur. Etkileşim terimi, bağımsız değişkenle biçimlendirici değişkenin çarpılması sonucu elde edilmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 1998). Ancak bağımsız değişken, biçimlendirici değişken ve etkileşim terimi arasında çoklu doğrusallık sorunu ortaya çıkabileceğinden, bu sorunun önüne geçmek için söz konusu değişkenler merkezlenmiştir (centering) (Jaccard ve Turrise, 2003). Her bir basamağa geçişte açıklanan varyanslarda meydana gelen anlamlı bir değişiklik (ΔR^2), o basamakta analize dahil edilen değişkenin etkisini göstermektedir (Jaccard ve Turrise, 2003). Hiyerarşik regresyon analizlerinin sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Hiyerarşik Regresyon Analizinin Sonuçları

	İş Performansı Algısı			
	1. Basamak	2. Basamak	3. Basamak	4. Basamak
1. Sosyal Beğenirlik	.296***	.127*	.026	.011
2. Algılanan Yüksek Katılım Sağlayan İş Sistemleri		.435***	.195**	.272**
3. İlk Üstün Algılanan Desteği			.419***	.398***
4. Algılanan Yüksek Katılım Sağlayan İş Sistemleri X İlk Üstün Algılanan Desteği				.182**
R ²	.083***	.243***	.415***	.432**
ΔR^2	.083***	.160***	.172***	.017**
N=428 *p<.05, **p<.01, *** p<.001				

Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları doğrultusunda, birinci basamakta ele alınan sosyal beğenirlik kontrol değişkeninin iş performansı üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($\Delta R^2 = .083$, $p < .001$). Buna göre sosyal beğenirliğin ($\beta = .296$, $p < .001$) iş performansını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Kontrol değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması durumunda, bağımsız değişkenin analize dahil edildiği ikinci basamakta elde edilen açıklanan varyansta meydana gelen değişikliğin (ΔR^2) istatistiki olarak anlamlı çıkması gerekmektedir. Buna göre ikinci basamakta algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin analize dahil edilmesiyle elde edilen açıklanan varyansın anlamlı olduğu ($\Delta R^2 = .160$, $p < .001$) saptanmıştır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, iş performansını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir ($\beta = .435$, $p < .001$). Bu doğrultuda H1 hipotezi kabul edilmiştir. Üçüncü basamakta ilk üstün algılanan desteği analize dahil edildiğinde, modelin iş performansını anlamlı bir şekilde açıkladığı tespit edilmiştir ($\Delta R^2 = .172$, $p < .001$). Tablo 2’de de görüldüğü gibi ilk üstün algılanan desteği, iş performansını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($\beta = .419$, $p < .001$). Bu doğrultuda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Dördüncü basamakta algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri ile ilk üstün algılanan desteğinin etkileşimi analize dahil edildiğinde, modelin iş performansını anlamlı bir şekilde açıkladığı saptanmıştır ($\Delta R^2 = .017$, $p < .01$). Tablo 2’de de görüldüğü gibi algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemleri ile ilk üstün algılanan desteğinin etkileşimi, iş performansını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($\beta = .182$, $p < .01$). Buna göre ilk üstün algılanan desteğinin, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı üzerindeki etkisini biçimlendirici değişken olarak açıkladığı tespit edilmiştir. Söz konusu biçimlendirici değişken rolünün, daha açık bir şekilde incelenebilmesi için Aiken ve West’in (1991) önerileri doğrultusunda etkileşim değerinin sıfır değerinden ne düzeyde anlamlı bir şekilde farklılaştığı test edilmelidir. İlk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolünü gösteren etkileşim grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: İlk Üstün Algılanan Desteğinin Biçimlendirici Değişken Rolü

Şekil 1'de de görüldüğü gibi, ilk üstlerinden destek gördüklerini düşünen işgörenlerin yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine ilişkin algılarının iş performansları üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır. Buna karşın ilk üstlerinden daha az destek gördüklerini düşünen işgörenlerin ise yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığına ilişkin algıları arttıkça iş performanslarındaki artışın ivmesinin daha az olduğu gözlemlenmektedir. Gerek hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları gerekse etkileşim grafiği doğrultusunda H3 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine odaklanılmıştır. Yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, katılımcı karar alma, kalite çemberleri, kazanç paylaşımı, kendi kendini yöneten takımlar, öneri sistemleri gibi işgörenleri karar alma süreçlerine dahil etmeyi amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır (Butts, vd., 2009; Vandenberg, vd., 1999). Ancak yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin söz konusu uygulamalardan farklı olarak işgören katılımını, spesifik bir iş ve işgören grubuyla sınırlamadığı ve katılımın örgütün bütününe bir sistem dahilinde yayılmasını amaçladığı görülmektedir (Butts, vd., 2009). Buna göre yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini geliştiren Lawler (1986), diğer uygulamaların aksine işgörelere sadece kararlara katılma ve uygulama gücünün verilmesinin yeterli olmayacağını savunmaktadır. Buna göre Lawler (1986) işgörenlerin bu güçlerini kullanabilecekleri bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olmalarının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Lawler (1986) ayrıca kararlara katılmayı kolaylaştırmada, işgörelere yaptıkları iş ve çalıştıkları örgütle ilgili gerek duydukları malumatın da verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Lawler son olarak kararlara katılım ve performansla bağlantılı ödüllerin de işgörelere sunulması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda yüksek katılım sağlayan iş sistemleri, güç, bilgi, malumat ve ödülün birbirlerine bağlı uygulamalar yoluyla işgörelere bir sistem dahilinde sunulması olarak tanımlanmaktadır. Güç, bilgi, malumat ve ödülün bir sinerji yaratarak işgörenlerin iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceği, böylelikle de örgütsel performansı arttıracığı öne sürülmektedir (Butts, vd., 2009; Lawler, 1991; Vandenberg, vd., 1999). Söz konusu önermenin, araştırmacıları yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgören tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini incelemeye teşvik ettiği görülmektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş tatmini (örn; Butts, vd., 2009; Macky ve Boxall, 2008), örgüte bağlılık (örn; Butts, vd., 2009; Pare ve Tremblay, 2007; Yang, 2012), örgütsel vatandaşlık davranışı (örn; Kizilos, vd., 2013; Yang, 2012) gibi iş ve örgüte ilişkin tutum ve davranışları pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Ancak iş performansı, hem örgütsel performansa katkıda bulunduğunun varsayılmasıyla hem de yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin olumlu yönde etkileyebileceği bir iş davranışı olmasına rağmen kısıtlı sayıda çalışmada ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, iş performansına odaklanılmıştır.

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ

K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

Yapılan analizler sonucu, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği bulunmuştur. Buna göre örgütlerinde yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin varlığını algılayan işgörenlerin, iş performanslarının da arttığı saptanmıştır. Söz konusu bulgunun, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgörenlerin iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarına olumlu yansıtacağı iddiasını (Butts, vd., 2009; Lawler, 1991; Vandenberg, vd., 1999) destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir. Bu bulgunun ayrıca daha önce yapılmış çalışmalarda elde edilen sonuçlarla da (örn; Butts, vd., 2009; Shih, vd., 2010) tutarlılık gösterdiği dikkat çekmektedir.

Çalışmada ilk üstün algılanan desteğinin, iş performansını gerek doğrudan gerekse biçimlendirici değişken olarak etkileyebileceği düşünülmüştür. İlk üstün algılanan desteği, işgörenlerin ilk üstlerinin kendilerine ne ölçüde değer verdiklerine ve kendi iyiliklerini ne derecede önemsediklerine ilişkin varmış oldukları genel bir yargı şeklinde tanımlanmaktadır (Kottke ve Sharafinski, 1988). İlk üstün algılanan desteğinin, iş performansı üzerindeki doğrudan etkisini açıklamada, hem Sosyal Mübadele Kuramından hem de işgörenlerin sosyo-duygusal ihtiyaçlarının karşılanması fikrinden yola çıkılmıştır.

Yapılan analizler sonucu, ilk üstlerinden destek gördüğünü düşünen işgörenlerin iş performanslarının arttığı saptanmıştır. Söz konusu bulgunun, Sosyal Mübadele Kuramının varsayımlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, her ne kadar işgörenlerin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceği ileri sürülse de söz konusu sisteme ilişkin birtakım eleştirilerin de getirildiği dikkatten kaçmamaktadır. Buna göre yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin, kalifiye işgücüne duyulan ihtiyacı da beraberinde getireceği ve işgörenlerin daha fazla işyükü altına girmelerine neden olacağı iddia edilmektedir (Boxall ve Macky, 2009; Macky ve Boxall, 2008). Başka bir deyişle, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin bir yandan işgören tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilerken, diğer taraftan kalifiye olma baskısı ve artan işyükü ile işgörene karşı talepkar davrandığı da ileri sürülmektedir (Guerrero ve Barraud-Didier, 2004). Bu çalışmada söz konusu talepkarlığın, ilk üstlerin astlarına gösterecekleri destekle daha kolay üstesinden gelinebileceği ve yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinden daha etkin yararlanılabileceği düşünülmüştür. Söz konusu önermenin geliştirilmesinde, ilk üstün algılanan desteğinin kaynak yaklaşımı bağlamında işgörene açısından psikolojik bir kaynak olarak görüleceği fikrinden yola çıkılmıştır. İlk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici değişken rolünün, kaynak yaklaşımının yanı sıra işgörenlerin sosyo-duygusal ihtiyaçlarının karşılanmış olmasıyla da açıklanabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda çalışmada ilk üstün algılanan desteğinin, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansına etkisinde biçimlendirici değişken rolü de incelenmiştir.

Yapılan analizler sonucu, ilk üstün algılanan desteğinin algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansına etkisinde biçimlendirici değişken rolü oynadığı saptanmıştır. Buna göre ilk üstlerinden destek gördüklerini düşünen işgörenlerin, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerine ilişkin algılarının iş performansları üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen bulgular, birtakım kısıtların varlığı doğrultusunda ele alınmalıdır. Buna göre iş performansının, sadece kişilerin algıları açısından incelenmesi çalışmanın en önemli kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, iş performansının ölçülmesinde kişilerden kendi performanslarını değerlendirmelerinin (self-rated performance) istenmesine yaygın bir şekilde başvurulduğu görülmektedir (Örn; Abramis, 1994; De Cuyper ve De Witte, 2006; De Cuyper ve De Witte, 2007; Demerouti, Verbeke ve Bakker, 2005; Fisher, 2003; Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007; Siu, 2003). İş performansının ölçülmesinde sıklıkla başvurulan bir diğer yöntem ise kişilerin performanslarına ilişkin değerlendirmeyi ilk üstlerinin yapmasıdır (supervisor-rated performance) (Örn; Barrick ve Mount, 1993; Janssen, 2001; Lee, Mitchell, Sablinski ve Burton, 2004; Randall, Cropanzano, Bormann ve Birjulin, 1999; Shore ve Martin, 1989). Son olarak, iş performansının ölçülmesinde örgüt tarafından gerçekleştirilen formel performans değerlendirme sonuçlarının kullanılmasına da rastlanmaktadır (Örn; Crant, 1995; Gardner, Van Dyne ve Pierce, 2004). Ancak örgütlerin formel performans değerlendirmesi sonuçlarını araştırmacılarla paylaşmayı genellikle tercih etmemesi, bu tip verilere ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, ilk üstlerden çalışmaya katılmalarının istenmesi de performansları değerlendirilecek olan kişilerin açık kimliklerinin saptanması ihtiyacını ortaya çıkardığından katılımcıların anket formunu doldurma olasılıkları azalmaktadır. Bu çalışmada, araştırmaya bireysel ve gönüllülük esasına dayanarak katılan kişilerin örgütlerine ve ilk üstlerine ulaşmak mümkün olmadığından, örgüt tarafından gerçekleştirilen formel performans değerlendirme sonuçlarına ulaşılamamıştır. Aynı nedenlerle, kişilerin performanslarının ilk üstleri tarafından değerlendirilmesi yoluna da başvurulamamıştır. Ancak çalışmada elde edilen bulguların, bu durumdan etkilenmesini en aza indirmek adına sosyal beğenirlik düzeyi kontrol değişkeni olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Kişilerin herhangi bir konu hakkındaki gerçek duygu ve düşüncelerini belirtmekten kaçınarak kendilerini daha iyi ve daha beğenilen biri olarak gösterme eğilimleri olarak tanımlanan sosyal beğenirlik (Moorman ve Podsakoff, 1992; Nederhof, 1985), hem sonuçların yanlı çıkmasına hem de iki veya daha fazla değişken arasında gerçekte var olmayan normal üstü ilişkilerin saptanmasına neden olabilmektedir (Moorman ve Podsakoff, 1992). Bu nedenle kişilerden kendilerini değerlendirmelerinin istendiği araştırmalarda, sosyal beğenirliğin kontrol edilmesi önerilmektedir (Aquino, 2001; Crant, 1995). Çalışmada söz konusu öneri doğrultusunda, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansı algısı üzerindeki etkisini belirlemeye geçmeden önce sosyal beğenirlik düzeyi kontrol edilmiştir. Her ne kadar sosyal beğenirliğin, iş performansı algısını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiş olsa da analize ikinci basamakta dahil edilen algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin de iş performansını anlamlı bir şekilde açıkladığı saptanmıştır.

Çalışmada boylamsal araştırma yöntemi yerine kesitsel araştırma yönteminin benimsenmiş olması ise başka bir kısıtı oluşturmaktadır. Ayrıca verilerin toplanmasında, kolayda örnekleme yönteminden yararlanıldığı için araştırmacının ve katılımcıların ulaşabildiği kişilerin çalışmada yer alması bir diğer kısıta işaret etmektedir.

Çalışmanın, gerek literatüre gerek uygulamaya katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Buna göre çalışmanın literatüre katkılarında biri, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansını pozitif yönde etkilediğinin saptanmış olmasıdır. Örgütsel başarının sağlanmasında bireysel iş performansının artırılmasının hedeflendiği göz önüne alındığında, söz konusu bulgunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda işgörenlerini daha yüksek iş performansı göstermeleri yönünde teşvik etmek isteyen örgütlerin, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini yürürlüğe koymaları gerektiği ileri sürülebilir.

Çalışmanın literatüre bir diğer katkısı ise genellikle Kuzey Amerika ve Avrupa literatüründe ele alınan bir konu olan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerini iş performansı ve ilk üstün algılanan desteğinin biçimlendirici etkisi açısından Türkiye’de incelemesi olduğu ileri sürülebilir. Türkçe literatür incelendiğinde, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinden ziyade yüksek performans sağlayan iş sistemlerine odaklanan az sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Örn; Gürbüz, 2009; Yılmaz ve Gürbüz, 2012). Çalışma her ne kadar Türkiye’de gerçekleştirilse de sadece bankacılık, sigortacılık, otomotiv ve ilaç sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde çalışan kişilerden veri toplandığı ve bu verilerin de söz konusu sektörlere genellenemeyeceği dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu ise ilk üstün algılanan desteğinin, algılanan yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin iş performansına etkisinde biçimlendirici değişken rolü oynadığının tespit edilmiş olmasıdır. Yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin işgörenlerin iş ve örgütlerine ilişkin tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği yapılan ampirik çalışmalarla ortaya çıkartılmış olsa da örgütler, bu sistemin işgörenler üzerindeki kalifiye olma ve artan işyükü baskısını da dikkate almalıdırlar. Bu doğrultuda çalışmada elde edilen bulgular, ilk üstlerin yüksek katılım sağlayan iş sistemlerindeki önemini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, yüksek katılım sağlayan iş sistemlerinin yürütülmesinde, ilk üstlerin astlarını destekleyici yönetim tarzları önem taşıyan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre örgütlerin, işe alım süreçlerinde ilk üstleri istihdam ederlerken sadece teknik uzmanlığa odaklanmaktan ziyade insan ilişkilerinde başarılı olma unsurunu da göz önüne almaları gerektiği ileri sürülebilir. Benzer şekilde, ilk üstlerin bu tip yönlerini geliştirmeleri için örgütleri tarafından çeşitli eğitimlere tabi tutulmaları gerektiği de düşünülmektedir.

ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ

K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

KAYNAKLAR

- Abramis, D. J. (1994). Relationship of job stressors to job performance: Linear or an inverted-U?. *Psychological Reports*, 75(1), 547-558.
- Aiken, L. S. ve West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park CA, Sage.
- Aquino, K. (2000). Structural and individual determinants of workplace victimization: The effects of hierarchical status and conflict management style. *Journal of Management*, 26(2), 171-193.
- Babin, B. J. ve Boles, J. S. (1996). The effects of perceived co-worker involvement and supervisor support on service provider role stress, performance and job satisfaction. *Journal of Retailing*, 72(1), 57-75.
- Barrick, M. R. ve Mount, M. K. (1993). Autonomy as a moderator of the relationships between the big five personality dimensions and job performance. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 111-118.
- Bommer, W. H., Johnson, J. L., Rich, G. A., Podsakoff, P. M. ve MacKenzie, S. B. (1995). On the interchangeability of objective and subjective measures of employee performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 48(3), 587-605.
- Boxall, P. (2012). High-performance work systems: what, why, how and for whom?. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 50(2), 169-186.
- Boxall, P. ve Macky, K. (2009). Research and theory on high-performance work systems: progressing the high-involvement stream. *Human Resource Management Journal*, 19(1), 3-23.
- Butts, M. M., Vandenberg, R. J., DeJoy, D. M., Schaffer, B. S. ve Wilson, M. G. (2009). Individual reactions to high involvement work processes: investigating the role of empowerment and perceived organizational support. *Journal of Occupational Health Psychology*, 14(2), 122-136.
- Chen, C. C. ve Chiu, S. F. (2008). An integrative model linking supervisor support and organizational citizenship behavior. *Journal of Business and Psychology*, 23(1-2), 1-10.
- Coch, L. ve French Jr, J. R. (1948). Overcoming resistance to change. *Human Relations*, 1, 512-532.
- Crant, J. M. (1995). The Proactive Personality Scale and objective job performance among real estate agents. *Journal of Applied Psychology*, 80(4), 532-537.
- Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Crowne, D. P. ve Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24(4), 349-354.
- Dawley, D. D., Andrews, M. C. ve Bucklew, N. S. (2008). Mentoring, supervisor support, and perceived organizational support: what matters most?. *Leadership & Organization Development Journal*, 29(3), 235-247.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2006). The impact of job insecurity and contract type on attitudes, well-being, and behavioural reports: A psychological contract perspective. *Journal of Occupational Psychology*, 79(3), 395-409.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2007). Job insecurity in temporary versus permanent workers: Associations with attitudes, well-being and behaviour. *Work and Stress*, 21(1), 65-84.
- Demerouti, E., Verbeke, W. J. ve Bakker, A. B. (2005). Exploring the relationship between a multidimensional and multifaceted burnout concept and self-rated performance. *Journal of Management*, 31(2), 186-209.
- Dysvik, A. ve Kuvaas, B. (2013). Perceived job autonomy and turnover intention: The moderating role of perceived supervisor support. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(5), 563-573.
- Edwards, P. ve Wright, M. (2001). High-involvement work systems and performance outcomes: the strength of variable, contingent and context-bound relationships. *International Journal of Human Resource Management*, 12(4), 568-585.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L. ve Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 565-573.
- Emerson, R. M. (1976). Social exchange theory. *Annual Review of Sociology*, 335-362.
- Erickson, R. A. ve Roloff, M. E. (2008). Reducing attrition after downsizing: Analyzing the effects of organizational support, supervisor support, and gender on organizational commitment. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 35-55.
- Fisher, C. D. (2003). Why do lay people believe that satisfaction and performance are correlated? Possible sources of a commonsense theory. *Journal of Organizational Behavior*, 24(6), 753-777.
- Forth, J. ve Millward, N. (2004). High-Involvement Management and Pay in Britain. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 43(1), 98-119.
- Gagnon, M. A. ve Michael, J. H. (2004). Outcomes of perceived supervisor support for wood production employees. *Forest Products Journal*, 54(12), 172-177.
- Gardner, D. G., Van Dyne, L. ve Pierce, J. L. (2004). The effects of pay level on organization-based self-esteem and performance: A field study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(3), 307-322.
- Gibson, J. A., Grey, I. M. ve Hastings, R. P. (2009). Supervisor support as a predictor of burnout and therapeutic self-efficacy in therapists working in ABA schools. *Journal of autism and developmental disorders*, 39(7), 1024-1030.
- Griffin, M. A., Patterson, M. G. ve West, M. A. (2001). Job satisfaction and teamwork: the role of supervisor support. *Journal of Organizational Behavior*, 22(5), 537-550.
- Guerrero, S. ve Barraud-Didier, V. (2004). High-involvement practices and performance of French firms. *The International Journal of Human Resource Management*, 15(8), 1408-1423.
- Guthrie, J. P. (2001). High-involvement work practices, turnover, and productivity: Evidence from New Zealand. *Academy of Management Journal*, 44(1), 180-190.
- Guthrie, J. P., Spell, C. S., Nyamori, R. O. (2002). Correlates and consequences of high involvement work practices: The role of competitive strategy. *International Journal of Human Resource Management*, 13(1), 183-197.
- Gürbüz, S. (2009). The effect of high performance human recourse practices on employees' job satisfaction. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(2), 110-123.
- Hair, J. F., Black, William C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (1998). *Multivariate data analysis* (2nd ed.). New Jersey: Prentice Hall International.

- Harmon, J., Scotti, D. J., Behson, S., Farias, G., Petzel, R., Neuman, J. H., Keashly, L. (2003). Effects of high involvement work systems on employee satisfaction and service costs in veterans healthcare. *Journal of Healthcare Management*, 48(6), 393-406.
- Hsu, Y. R. (2011). Work-family conflict and job satisfaction in stressful working environments: The moderating roles of perceived supervisor support and internal locus of control. *International Journal of Manpower*, 32(2), 233-248.
- Jaccard, J. ve Turisi, R. (2003). *Interaction effects in multiple regression* (2nd ed.). California: Sage University Paper.
- Janssen, O. (2001). Fairness perceptions as a moderator in the curvilinear relationships between job demands, and job performance and job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 44(5), 1039-1050.
- Kalliath, T. J. ve Beck, A. (2001). Is the path to burnout and turnover paved by a lack of supervisory support? A structural equations test. *New Zealand Journal of Psychology*, 30(2), 72-78.
- Kidd, J. M. ve Smewing, C. (2001). The role of the supervisor in career and organizational commitment. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(1), 25-40.
- Kizilos, M. A., Cummings, C. ve Cummings, T. G. (2013). How high-involvement work processes increase organization performance the role of organizational citizenship behavior. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 49(4), 413-436.
- Kottke, J. L. ve Sharafinski, C. E. (1988). Measuring perceived supervisory and organizational support. *Educational and Psychological Measurement*, 48(4), 1075-1079.
- Lawler, E. E. (1986). *High involvement management: Participative strategies for improving organizational performance*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lawler, E. E. (1991). *High involvement management: Participative strategies for improving organizational performance* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lee, T. W., Mitchell, T. R., Sablinski, C. J. ve Burton, J. P. (2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *The Academy of Management Journal*, 47(5), 711-722.
- Luthans, F., Avolio, B. L., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.
- Macky, K. ve Boxall, P. (2008). High-involvement work processes, work intensification and employee well-being: A study of New Zealand worker experiences. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 46(1), 38-55.
- Maertz, C. P., Griffeth, R. W., Campbell, N. S. ve Allen, D. G. (2007). The effects of perceived organizational support and perceived supervisor support on employee turnover. *Journal of Organizational Behavior*, 28(8), 1059-1075.
- Mayo, M., Sanchez, J. I., Pastor, J. C. ve Rodriguez, A. (2012). Supervisor and coworker support: a source congruence approach to buffering role conflict and physical stressors. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(18), 3872-3889.
- McCalister, K. T., Dolbier, C. L., Webster, J. A., Mallon, M. W. ve Steinhart, M. A. (2006). Hardiness and support at work as predictors of work stress and job satisfaction. *American Journal of Health Promotion*, 20(3), 183-191.
- Mendelson, M. B., Turner, N. ve Barling, J. (2011). Perceptions of the presence and effectiveness of high involvement work systems and their relationship to employee attitudes: A test of computing models. *Personnel Review*, 40(1), 45-69.
- Moorman, R. H. ve Podsakoff, P. M. (1992). A meta-analytic review and empirical test of the potential confounding effects of social desirability response sets in organizational behaviour research. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65(2), 131-149.
- Nederhof, A. J. (1985). Methods of coping with social desirability bias: A review. *European Journal of Social Psychology*, 15(3), 263-280.
- Newman, A., Thanacoody, R. ve Hui, W. (2011). The effects of perceived organizational support, perceived supervisor support and intra-organizational network resources on turnover intentions: A study of Chinese employees in multinational enterprises. *Personnel Review*, 41(1), 56-72.
- Ng, T. W. ve Sorensen, K. L. (2008). Toward a further understanding of the relationships between perceptions of support and work attitudes: A meta-analysis. *Group & Organization Management*, 33(3), 243-268.
- Pare, G. ve Tremblay, M. (2007). The influence of high-involvement human resources practices, procedural justice, organizational commitment, and citizenship behaviors on information technology professionals' turnover intentions. *Group & Organization Management*, 32(3), 326-357.
- Pil, F. K. ve MacDuffie, J. P. (1996). The adoption of high-involvement work practices. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 35(3), 423-455.
- Randall, M. L., Cropanzano, R., Bormann, C. A. ve Birjulin, A. (1999). Organizational politics and organizational support as predictors of work Attitudes, job performance, and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 20(2), 159-174.
- Reynolds, W. M. (1982). Development of reliable and valid short forms of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale. *Journal of Clinical Psychology*, 38(1), 119-125.
- Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714.
- Rhoades, L., Eisenberger, R. ve Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: the contribution of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825-836.
- Shih, H. A., Chiang, Y. H. ve Hsu, C. C. (2010). High involvement work system, work-family conflict, and expatriate performance—examining Taiwanese expatriates in China. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(11), 2013-2030.
- Shore, L. M. ve Martin, H. J. (1989). Job satisfaction and organizational commitment in relation to work performance and turnover intentions. *Human Relations*, 42(7), 625-638.
- Singer, J. N. (1974). Participative decision-making about work: An overdue look at variables which mediate its effects. *Sociology of Work and Occupations*, 1(4), 347-371.
- Siu, O. (2003). Job stress and job performance among employees in Hong Kong: The role of Chinese work values and organizational commitment. *International Journal of Psychology*, 38(6), 337-347.
- Sonnentag, S. ve Frese, M. (2002). Performance concepts and performance theory. *Psychological Management of Individual Performance*, Editör: Sonnentag, S., John-Wiley and Sons Ltd., NewYork, 3-25.

**ALGILANAN YÜKSEK KATILIM SAĞLAYAN İŞ SİSTEMLERİNİN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ: İLK ÜSTÜN
ALGILANAN DESTEĞİNİN BİÇİMLENDİRİCİ DEĞİŞKEN ROLÜ**
K. Övgü ÇAKMAK OTLUOĞLU

- Vandenberg, R. J., Richardson, H. A. ve Eastman, L. J. (1999). The impact of high involvement work processes on organizational effectiveness a second-order latent variable approach. *Group & Organization Management*, 24(3), 300-339.
- Viswesvaran, C. ve Ones, D. S. (2000). Perspectives on models of job performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 8(4), s. 216-226.
- Wagner, J. A. (1994). Participation's effects on performance and satisfaction: A reconsideration of research evidence. *Academy of Management Review*, 19(2), 312-330.
- Wood, S. ve De Menezes, L. M. (2011). High involvement management, high-performance work systems and well-being. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(07), 1586-1610.
- Wood, S. ve De Menezes, L. M. (2008). Comparing perspectives on high involvement management and organizational performance across the British economy. *The International Journal of Human Resource Management*, 19(4), 639-683.
- Yang, Y. C. (2012). High-involvement human resource practices, affective commitment, and organizational citizenship behaviors. *The Service Industries Journal*, 32(8), 1209-1227.
- Yılmaz, T. ve Gürbüz, S. (2012). Yüksek performanslı insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bireysel ve örgütsel performansa etkisi. *20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, İzmir, 560-567.
- Zatzick, C. D. ve Iverson, R. D. (2006). High-involvement management and workforce reduction: competitive advantage or disadvantage?. *Academy of Management Journal*, 49(5), 999-1015.
- Zhang, A. Y., Tsui, A. S., Song, L. J., Li, C. ve Jia, L. (2008). How do I trust thee? The employee-organization relationship, supervisory support, and middle manager trust in the organization. *Human Resource Management*, 47(1), 111-132.
- Zimmerman, D. K. (1978). Participative management: a reexamination of the classics. *Academy of Management Review*, 3(4), 896-901.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN
EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE¹

Ali Onur ÖZÇELİK

Dr. Research Assistant in International Relations Department at Eskisehir Osmangazi University

ABSTRACT: This article seeks to understand the change in territorial politics in the European Union with a specific reference to a situation in one candidate state, Turkey. The main argument is that the domestic politics matters in order to examine the interplay between central institutions and local or regional administrations. The article claims that a territorial politics is not only mediated by certain national factors such as territorial and constitutional framework as well as historical legacy and political culture but also subnational factors, such as regional distinctiveness, the quality of intergovernmental relations, and pre-existing regional networks. It was argued that while the regional distinctiveness may play a negative role, the quality of intergovernmental relations and the pre-existing regional networks may stimulate the behaviour of local and regional administrations. Overall, the article suggests that in order for a better understanding of a change in territorial politics in candidate states, one should have a close observation on the domestic politics.

Key Words: Domestic Politics Approach, Territorial Politics, Multi-level Governance, Europeanization and Turkish Administrative Tradition

AB ADAY ÜLKELERİNDE MEKÂNSAL POLİTİKA DEĞİŞİMLERİNİN AÇIKLANMASINDA İÇ POLİTİKANIN
ÖNEMİ: BİR ÖRNEK OLARAK TÜRKİYE

ÖZET: Bu makale, Avrupa Birliği'ndeki mekansal politika değişimini, bir aday ülke olan Türkiye özelinde anlamaya çalışmaktadır. Merkez kurumlarla yerel ya da bölgesel kurumların etkileşimi analiz edilirken iç politikanın öneminin vurgulanması makalenin temel tartışmasıdır. Makale, mekansal politikanın yalnızca mekansal ve anayasal çatı ya da tarihsel miras ve politika kültürü gibi bazı ulusal faktörlerin etkisi ile değil aynı zamanda bölgesel farklılık, merkez-yerel ilişkilerinin kalitesi ve önceden var olan bölgesel ağlar gibi ulus-altı faktörlerin etkisiyle de şekillendiğini iddia etmektedir. Bahsi geçen süreçlerde, bölgesel farklılık negatif bir rol oynarken, merkez-yerel ilişkilerinin kalitesi ve önceden var olan bölgesel ağlar ile yerel ve bölgesel kurumların davranışlarının pozitif etki yaptığı tartışılmıştır. Bütün itibarı ile değerlendirildiğinde, bir aday ülkede mekansal politika değişimlerinin iyi bir şekilde anlaşılması için, iç politikaya yönelik yakın bir analiz yapılması tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Politika Yaklaşımı, Mekansal Politika, Çok Boyutlu Yönetişim, Avrupalılığa, Türk İdare Geleneği

1. INTRODUCTION

The impact of Europeanization on candidate states has become a vibrant developing field of study. Several empirical studies have revealed that through the accession process, the EU has started to govern beyond its territory in accordance with the compliance for the EU requirements in terms of political, legal and administrative domains (Grabbe, 2001; Brusis, 2002; Bruzst, 2008; O'Dwyer, 2006). For regional policy and institutional change on subnational levels of the candidate states, the analysis of the possible factors usually begins with the role played by EU regional policy and its financial incentives (Baun and Marek, 2008; Bache et al., 2011). Europeanization is usually conceived as an independent variable in regional policy relating to financial instruments. This means that the EU regional policy affects and challenges well-established structures within the domestic systems of governance. It additionally plays an important role in the administrative reform and devolution processes as well as improves the institutional capacity at the subnational levels within the candidate states. In this context, some scholars have evaluated the entire transformation in territorial politics and relations in applicant states under the heading of multi-level governance. This has been largely seen as an outcome of the Europeanized regional policy process (Paraskevopoulos and Leonardi, 2004; Baun and Marek, 2008; Brusis, 2010; Bache et al., 2011).

The connection between Europeanization and the creation of multi-level governance (MLG) has become more apparent in the accession rounds of Central Eastern and European Countries (CEECs). To conform to EU regional policy, they have reconstructed their regional levels in conformity with the EU's statistical standard for administrative units (NUTS) and created Regional Development Agencies (RDAs) corresponding to each NUTS II level (Bailey and De Propis, 2004; Brusis, 2002). In seeing these developments within the new entrants and applicant states, a burgeoning literature has clustered around a general explanation of the transformative powers of EU membership conditionality and on examination of what has been changing in the regional policy of accession countries as a result of Europeanization (Grabbe, 2001; 2003; Hughes et al., 2004; Brusis, 2010). Consequently, the creation of the multi-level governance structure in member as well as in candidate states is largely derived from the domestic effects of Europeanization (Gualini, 2004; Paraskevopoulos and Leonardi, 2004).

Scholars have analysed two different aspects of Europeanization of polity dimensions (or domestic change) exclusively within the context of EU regional policy: the changing dynamics of territorial politics between regional and national level through economic, social and political actors (Paraskevopoulos and Leonardi, 2004; Bache et al., 2011); and the interplay between subnational and supranational actors in the form of subnational mobilisation (Hooghe, 1996). Both aspects are the complementary features of the MLG thesis in a given territorial context. What the notion of MLG here implies is that subnational, national and supranational authorities interact with each other in two ways: first, across different levels of

¹ This article derived from a PhD thesis, which was submitted in 2014 at the University of Sheffield.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

government (vertical dimension); and second, with other relevant actors within the same level (horizontal dimension) (Benz and Eberlein, 1999; Paraskevopoulos and Leonardi, 2004).

The recent agenda of reforms in Turkish governance includes horizontal change in administrative space as well as vertical change (for instance see Okçu et al., 2006; Ertugal, 2010; Bafoil and Kaya, 2009). Although the horizontal dimension is a complementary feature of the MLG thesis, this article is less concerned with the change in the 'horizontal dimension' than it is in explaining the change in the vertical dimension. However, in terms of the vertical dimension, it is discussed that irrespective of the main motive(s) for changing territorial politics in any particular EU member (and candidate) states, the nuance lies fundamentally in the domestic details. Therefore, the degree and nature of such changes in given administrative system are largely conditional on domestic institutions and practices. For instance, motivations for the creation of regional development agencies should be first accommodated in national histories, political cultures, and institutional and legal contexts. Once the power balances and administrative cultures are institutionalized in a given domestic setting, they are difficult to change because of the path dependent character of such an administrative system. The article does not simply take the domestic context for granted in a way that solely explains changing territorial politics. Rather, it argues that national institutions and subnational contexts define important intermediating variables but still do not determine the ultimate outcome.

Under the light of above considerations, the article is designed to throw light on the intermediating factors in the domestic context in Turkey. The primary aim therefore is to examine the political, historical, legal and institutional culture of local and regional level from a historical perspective in order to make some assumptions for the future empirical studies in order for a better understanding of the effectiveness of territorial politics in Turkey. Such assertions will furnish some clues to the present obstacles to and/or incentives for understanding the change in territorial politics in the European arena. To analyse the extent to which the domestic context shapes, facilitates or inhibits territorial relations in Turkey, the article is organized in four parts. The second part explains why it is matter to focus on domestic politics. The third part outlines national context in terms of territorial and constitutional framework and presents key historical developments and actors/institutions that are involved in the regional/local governance system in Turkey. The fourth part examines the subnational context and politics and presents the three intermediating factors: regional distinctiveness, the quality of intergovernmental relations and the existence of a territorial network. The final part concludes and summarizes the main discussion in the article.

2. DOMESTIC POLITICS APPROACH

As emphasized, the main focus in this article is on the importance of domestic politics in order to understand the change in territorial politics in the EU's candidate states. The domestic politics approach is not a new concept for EU studies (Bulmer, 1983; John, 1996; Jeffrey, 1997; Moore, 2011). It is used as a tool to identify the intermediating factors that shape, obstruct or facilitate the outcomes of an observed policy or political change. This is because a growing awareness of the importance of domestic politics has led many scholars to identify the key domestic intermediating factors that allegedly intervene to shape or affect the patterns of domestic change. Consequently, the diverse outcomes of territorial politics and relations may be attributed to the different domestic institutions, traditions and interests.

In considering the situation for the EU-15, John (1996, p. 131), for instance, observed that the operation of multi-level governance is naturally affected by the constitutional context of each nation-state. In other words, if there are 15 different constitutional frameworks and political constraints, so there are 15 MLGs. As in the case of new members and candidate states, Bruzst (2008) reached a similar conclusion to John. For him, there are various emerging versions of multi-level governance and different configurations of regionalism. He also claims that in all new member countries one can find some contestation of the rules of governance and/or temporary compromises between central state and regional actors that might lead to what historical institutionalists would call 'layering', or 'a change in continuity' (ibid, p. 620).

Neither finding contradicts the argument that it is 'domestic adaptation with national colours' (Cowles et al., 2001, p. 1). In order for a better understanding of the implementation of regional policy in general, and the interplay between national and local administrations in particular, in targeted countries it is necessary to look at the extent to which national institutions, practices and preferences comply with the EU requirements and expectations. A common concern of scholars is therefore to find out how the impact of Europeanization is mediated by domestic circumstances. Scholars have usually methodologically focused on cross-country case selections by giving a particular emphasis on the differences in the national context, i.e. party politics and partisan contestation, constitutional differences, the devolution of competences to the lower level, and in the region specific dimensions, i.e. associational culture (or social capital), regional distinctiveness, the level of legitimacy, the entrepreneurial capacity of regions, size and financial sources of local or regional administrations. Keeping these potential intermediating factors in mind, the remainder of the article proposes the potential intermediating factors at domestic level, national and subnational, for the situation of Turkey.

3. NATIONAL CONTEXT

3.1. Territorial and Constitutional Framework

The dominant state practice in Turkey since the late 19th century has been political, economic, and administrative centralization characterized by the logic of Napoleonic state tradition (Güney and Çelenk, 2010). Such a system is initially based on the principle of a strong central government over weak localities. The subnational level of the Turkish state organization is constituted by 'provinces' that come closest to what some scholars would label a 'region'. There are eighty-one provinces which vary in size and population. The boundaries of most provinces, except those politically established, are historically determined (Polat, 1978, p. 66). Provincial boundaries no longer conform to the territorial shape of actual socio-economic or infrastructural

activities. Although there has been a slight change in the number of provinces since the beginning of the Turkish Republic, the organization of provinces has become a considerable issue on the public administration agenda since the 1960s.

Although Turkey has lacked regional government (discussed below), there is no shortage of local administrations. The territorial administrative system consists of two tiers: national and local administrations. Whereas the national administration is the core of the administrative organization, both in structural and functional aspects, the local administrative system has three subnational units. Provincial Local Administrations (İl Özel İdaresi) under the appointed Governors represent the first level. Municipalities (Belediye) constitute the second level. Village administrations (Köy) form the third level. In addition to these basic types, in 1984 a new type of government confined to the most populated urban centres, called Metropolitan Municipality (Büyük Şehir Belediyesi), came into existence. By the creation of a new administrative arrangement, important powers were devolved to the metropolitan municipalities. Today, local administrations in Turkey encompass 81 provinces, 30 large metropolitan municipalities and 2951 smaller municipalities. All these local units exist alongside the field units of central government.

As a prime unit of provincial administration, the province (vilayet), is ruled by the governor, who has been appointed by the Turkish Council of Ministers after being nominated by the Ministry of Interior and upon the approval of the President of the Republic. The governor is the chief administrative and political officer in the province and is the representative of the Ministry of Interior, as well as of each ministry. In this capacity, the provincial governor (Vali) is responsible for directing and coordinating the work of the field units of the ministries and other central agencies in the province with the exception of judges, public prosecutors of the Republic, military units, plants and institutions (Polatoğlu, 2000, p. 104). Municipal administration is a proper local democratic unit, including an elected mayor and an elected municipal council, though the first direct election for the Mayor was not held until 1963. Village administration, ruled by a headman (muhtar), is a mixture of elected and nonelected members.

Of all of the paid and elected officials at subnational level, the position of provincial governor is especially significant. This leads one to consider that the republican arrangement of the local governmental units is based on the principal of delegation, in which local governmental units have a 'completely subordinate status' (Köker, 1995, p. 59). Unlike the role of the centrally appointed governors, municipal administrations' roles, in reality, were confined to limited services such as, cleaning, transportation, housing and waste management. This was the case even after the municipality law of 1930 (Article 1580)², which supposedly provided a wide range of responsibilities for the municipal administrations.

The 1982 Constitution, which is still in effect but has been subjected to many revisions during Turkey's candidacy to the EU, introduced the concepts of centralization, decentralization and deconcentration with reference to the structuring of public administration. In Article 126, concerning the field units of the central administration, it is indicated that 'the administration of the provinces is based on the principle of deconcentration' (Polatoğlu, 2000, p. 78). In placing all government organizations under the hierarchical control of the centre, harmony among the central units is easily ensured. Local administrations are exercised through the power of tutelage, means through which the indivisibility of administration is guaranteed (ibid). In this sort of administrative tutelage, the central government approves or rejects decisions of local administrations, or postpones their implementation, but it cannot take a new decision itself.

In reality, if a country like Turkey does not have much political and cultural integrity at home, enhancing the strong central tutelage over the local administrations may be considered as a natural process (Keleş, 2011, p. 96). It is the main reason that constitutions (including the current Constitution of 1982) have reflected this centralist tendency and defined the administrative structure in a way that has consolidated and increased the central tutelage over local administration in order to emphasize the integrity and unity of the administrative structure (Çelenk, 2009). The indivisibility of administration is intentionally highlighted in the 1982 Constitution. Article 123, for instance, states that 'the administration forms a whole (indivisible) with regard to its structure and functions, and shall be regulated by law'. Due to its unitary character, there can be no political or administrative entity with 'reserved powers' within the boundaries of the Turkish Republic (Aksoy and Polatoğlu, 2003, p. 442). Although the departments and units of public administration may take diverse organizational forms, they all constitute the same body of administration. As a result, the harmony among the various parts of the administration is ensured and regulated by laws.

The current obstacles in the experience of territorial politics both through horizontal (public-private-societal actors) and vertical (through the different levels of governments) dimensions and certainly of the creation of the effective local or regional governance are not only confined to the legal and constitutional context. True, there is a weak constitutional position for Turkish subnational level. Yet some obstacles have their roots in the long and dynamic legacy of history and political cultures. One may therefore argue that history matters (Bulmer, 1993; Pierson, 1996) in order to understand how the present administrative system under examination has evolved from the past and to trace the legacies of that evolution.

3.2. The Historical Legacy and Political Cultures

No account of the current territorial politics in Turkey would be complete without first mentioning the heritage of the Ottoman Empire (Dodd, 1969, p. 3). Even though this is not a study to discover the impact of the Ottoman heritage on the current situation of territorial politics in Turkey, certain landmarks need to be emphasized. Heper (1989) perfectly summarizes the tradition of the local administration during the Ottoman period as follows: provincial groups were under the tutelage of the centre; the Ottoman system lacked free cities; and unlike the feudal heritage of localism in some parts of Europe, under Ottoman patrimonialism, or absolute rule by the Sultan, the local notables did not have extensive political-territorial rights. This consideration underlines that there was no rich history of local administrative tradition in the Ottoman system that modern Turkey could inherit.

² The municipality law of 1580 was replaced with the Municipality Law of 5393 in 2005.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

From the institutionalist perspective, there is a clear continuity between the late Ottoman period and the early Republican time about the local administration understanding and the economic and political problems regarding the division of powers between central and local levels (Mardin, 1973). This is proved in the establishment of an administrative tutelage over the local government. The tutelage in question was exercised over their decisions, transactions, composition and personnel (Heper, 1989). Such an asymmetrical relationship between centre and periphery is not only a tradition that has been inherited from the late Ottoman Empire, but it has also been developed and enhanced by the bureaucratic and military elites within the republican administrations during the consolidation of the nation state after 1923.

A strong central control at the local level suited the political context of the time and issues like the modernization of local administration and development of local democracy were not major priorities for the state elites at the beginning of the creation of the Republic (Çelenk, 2009). By the 1940s, Turkey strove for an industrialization process under a central system. Both state norms and approaches to economic development in the new Republic resulted in a centralized governance system (Koçak, 2006, p. 91). With the transition from a single party system to a multi-party era (in 1946) 'the bureaucratic ruling tradition' began losing their power and the party-dominated polity became paramount in Turkish governance' (Göymen, 2007). This was, however, unstable as was evident in 1960, 1971 and 1980 military interventions. The military as an ardent guardian of 'Kemalist ideology' and republican values, in corollary of the multi-party era, had filled a power vacuum left by the so-called bureaucratic elites (Heper, 1989). It is suffice to note that whenever political elites, irrespective of their ideology, embarked on undertaking substantial reforms in Turkey, i.e. democratization, regionalization, local administration reforms, and the like, they had to gauge the resistance exerted by certain segments of state and political elites (i.e. multi-level veto points) who embraced the Kemalist ideology and Republican values. Such issues have always been perceived as prime challenges to the Turkish Republic in the context of its integrity and security. The most recent example for the centralist reflection may be seen during the creation of regional development agencies and the comprehensive administrative reforms in the mid-2000s³.

Although the transition to the multi-party era planted the seeds of democracy inside the country, it, conversely, triggered antagonism between the centre and the periphery characterized by extreme patron-client relations. Because of the complete discretion of the central government, the distribution of material benefits has usually been based on partisan consideration enhancing the clientelist channels of interest mediation. Thus, politics has not revolved essentially around the pros and cons of socio-economic policies; political patronage became the basic strategy for obtaining votes (Heper and Keyman, 1998; Ertugal, 2005). Özbudun (1981) remarks that since the creation of the modern Republic, such clientelism has resulted in individual voters or groups trying to fulfil their needs through recourse to powerful patrons who may intervene directly at the centre, rather than seeking to form organized channels for the promotion of more general demands. Because of the patron-client relation, any relaxation of the centralist grip clearly reduces the possibility of patronage opening to the governing party. National governments have therefore proved reluctant to decentralize, given the likely consequences for their own monopoly in power.

Given that the local organizations of political parties have served an important function in conveying local interests to the state structures (Şengül, 2003), local authorities, particularly municipalities, have become arenas of local partisan interest mediation. Moreover, they have functioned to distribute state resources to clients at the local level. If municipalities were controlled by opposition parties, this generally led to the withdrawal of financial resources from that municipality. More specifically, the centre-right parties in the coalition government were not even-handed in their allocation of national funds to some major cities, especially Istanbul, Ankara and Izmir, where the mayors were elected from the left parties (Şengül, 2009; Güney and Çelenk, 2010; Keleş, 2011). Other political parties, including those on the left, also followed suit, when they were in power (Heper and Keyman, 1998).

Municipalities controlled by opposition parties often ran into conflict with the ruling parties and state officials. Personal and political antagonism shaped by interest group politics consequently obstructed local development initiatives, and thus local actors used political party connections to maximise the interests for their respective localities (Özcan and Turunç, 2008, p. 179). Although the exercise of political patronage in return for votes became paramount only with the multi-party system (Heper and Keyman, 1998; Ertugal, 2005), the issues of clientelism and patronage have become influential factors in the current Turkish politics (discussed below).

Another major point deserving particular emphasis in the historical evaluations of the Turkish subnational level is the emerging market economy in the post-1980s. In the wake of the politically and economically turbulent conjuncture in the world, the sweeping influence of neo-liberalism was proposed to be a viable response to the post-1970 crisis. By this new era, the reduction in control over the private sector, reducing protection from imports and enhancing export-oriented trade policy have opened the Turkish economy to the world market. Steps towards the neo-liberalization, democratization and modernization of administrative and political structures have been advanced by the ever-growing relations with various international organizations; inter alia, the EU, the Council of Europe, the IMF and the OECD. The impact of neoliberal policies in terms of its internal and external developments was profoundly felt at subnational level.

The external developments, inter alia the impact of the EU on Turkish governance and the impact of neoliberalization at subnational level, particularly for the large metropolitan municipalities (i.e. Istanbul, Izmir, Ankara, Bursa, Adana, Antalya, etc.), through the 1980s and 1990s are also important because of two-interrelated reasons. First of all, with the introduction of

---

³ For instance, the draft administrative law was vetoed by the former President, Ahmet Necdet Sezer, on the condition that it was in breach of the constitution as it proposed limiting the powers and responsibilities of the centre and offering extended powers to the local administrations; weakening the organizational and functional features of the central administration, and violating deconcentration and administrative tutelage principles (Güney & Çelenk, 2008).

metropolitan municipalities and the related reforms, the scope of the responsibilities of local administrations in the provision of public services (housing, transportation, sewage treatment, and parking), along with the promotion of the social and economic development of the relevant communities have been expanded (Eliçin, 2011, p. 120). Such changes and increasing responsibilities, accordingly, have rendered many metropolitan municipalities to establish municipal enterprises. New municipal companies because of their monopoly positions on the distribution of water, gas or public transportation have generated substantial financial sources for the large municipalities (Bayraktar, 2007).

Although there has been a tendency towards the delegation of services to local administrations, and the municipalities have obtained some means to extract additional financial resources, it is a well-known issue that tax evasion is an important problem for Ankara. Within this context, the inadequacy of local finance creates a chronic problem for municipalities, suggesting that local administrations are not economically well entrenched to conduct certain activities in and outside the national setting. This is conceived in the context of the financial deficit. Related to the first point, and because of the financial deficit, several large municipalities have started to borrow funds or financial support from the various different international sources (Özcan and Turunç, 2008, p. 182). The international interactions have not only taught them how to manage and execute international projects, but also necessitated qualified personnel to implement those projects supported by international donors. As Özcan (2000) rightly argued, because of the increasing use and influence of foreign credit and international institutions in local infrastructure project development and funding, there has been a significant expansion in foreign credit for urban projects starting from 1985. Accordingly, this marked a total shift in territorial politics by allowing municipalities to bypass the centre through their direct links with international organisations and banks.

The wave of neoliberalization has certainly changed local economic development, city planning and decentralization in Turkey since the 1980s. Through the impetus of rapid urbanization and industrialization of Anatolian cities, subnational politics have been transformed. This transformation brought about different dynamics of territorial relations within and beyond the national jurisdiction. The cities under rapid urbanization and industrialization are usually medium-size and they are commonly identified as Anatolian tigers. In investigating the transformation of Turkish politics since the 1980s and conducting a thorough analysis on eleven Anatolian cities, Keyman and Lorosdağı (2010) argue that there is a need for examining a city level from the bottom-up perspective. It is because many studies in this area focused on the national level without giving sufficient credit to provincial level. The key point, they offer, is that the transformation of Turkish politics has gone hand in hand with the transformation of Anatolian cities. This transformation has gradually resulted in a new city model, which is multi-dimensional, multi-layered and multi-agential.

The research conducted by Keyman and Lorosdağı is highly important because of the lack of comparative research on Turkish cities from the bottom-up perspective. This article similarly underlines the importance of the subnational level in order to understand how and the extent to which the process of Europeanization has changed territorial politics in Turkey. However, despite the efforts coming from the subnational level, as Keyman and Lorosdağı stress, one should not underestimate the role that the national level plays in the transformation process of subnational politics. There is a need for national support of local and regional administrations to have some financial and administrative means at their disposal. This may be achieved by public administration reforms.

Admittedly, since the creation of modern Turkey, various administrative reforms, and research projects have been conducted, in particular during the periods between 1950s and 1990s in order to improve and enhance administrative systems and local government and to tackle the problems that local administrations encounter. Besides, the five-year national plans that included local and regional development plans have been prepared by the Ministry of Development since 1960. Due to the lack of political support, unstable coalition governments, economic crises (in 1994 and 2001) and three military interventions (in 1960, 1971, 1980), some of those programmes and reform packages were not able to bring about a considerable change. The common concern of such reforms was, nevertheless, to restructure central administrations rather than cope with the local administrative structures (Çelenk, 2009).

Prior to the Helsinki Summit of 1999, restructuring the administrative system was again on the agenda but the protection of national unity towards the rising face of political Islam and ethnic separatism (Heper and Keyman, 1998) were the crucial aspects of Turkish political life. While both issues certainly hampered a move towards a new intergovernmental formulation, there was no strong external pressure to push Turkey to a greater decentralization. Moreover, the relations with the EC/EU in the 1980s declined sharply and Turkey was excluded from the list of potential members in the Luxembourg Summit of 1997 (Uğur, 1999). This process impeded the diffusion of new ideas and institutions in Turkish society within the process of integrating the EU's governing mechanism (Özcan, 2000, p. 227). In this respect, the adaptational pressure in the context of decentralization and regionalization had to wait until the victory of the Justice and Development Party (AKP) in 2002.

What needs to be emphasized here is that the fear of separatism and political Islam led the governments and some veto players (President, Constitutional Court and Military) to be almost pathologically suspicious of anything involving popular participation during the 1990s. One result is that active participation of citizens in non-governmental political and social organizations has remained very low— reducing the associational culture in Turkey (Ertugal, 2005). Another result is that local administrations, a symbol of opposition forces for the leftist group and particularly the Kurdish local leaders, were kept as weak and ineffectual as possible. While the issue of political Islam has seemed to lose its merit as a source of threat to the unity of the Turkish Republic, the fear of separatism in some ethno-territorial areas (particularly the southeast part of Turkey where Kurds predominantly live) still dominates the insecurity agenda of Turkish politics. Because of such insecurity, whenever any local actor calls for more power and freedom, Ankara has constantly exerted its red lines on the issue of regionalization and/or decentralization. In summary, one cannot challenge this view of a strong centralist tradition, but it does not explain the whole story. There is also a need to focus on the subnational context in order to see what kind of intermediating factors may influence the territorial politics in Turkey. Let us develop this in the next section.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

4. SUBNATIONAL CONTEXT AND POLITICS

4.1. The Existence of Regional Distinctiveness

Regional distinctiveness refers to the existence of ethnic, historical, linguistic or religious ties distinguishing a local community (Brusis, 2010, p. 77). Regions having a distinctive culture or longstanding political differences with their respective national governments are essential ingredients for a strong local or regional tier motivated by regional distinctiveness. However, regions in the sense of European policies, i.e. those defined by economic and cultural aspects, did not exist in Turkey. With the exception of the authority for the development of the South Eastern Anatolian region (GAP, Turkish acronym) and branches of central units in some regions (e.g. General Directorate of Highways and of State Hydraulic Works), there were no regional structures outside Ankara for a long time. According to many civil servants interviewed in Ankara, the concepts of region, regionalism and regionalization are the most sensitive issues in Turkish political life. These concepts have always been associated with the fear of separatism, which has its roots in the long Ottoman-Turkish history.

At this point, as Masicard (2009, p. 18) aptly considered, the transition from the Ottoman Empire to modern Turkey was a tremendously violent and traumatic process. This consisted of wars, independent movements and irredentism often supported by foreign powers, especially in the Balkans and in the Arabic provinces, occupation by foreign powers, massive and often forced migration, and finally immense territorial losses. During this transition, political authorities perceived province and periphery to be potentially dangerous units. Such a fear of disintegration continued in the aftermath of the transition and throughout the new Republican regime. With this fear in mind, Republicanism has often been coupled with centralization and therefore the centrality of the State has been built directly against historically and culturally defined regions, which have been perceived to have potential 'irredentism'.

Related to the fears of disintegration, Kymlica and Opalski (2002) suggest a useful distinction between the ways in which territorial claims have been responded to by the state in Western and Eastern Europe. While it is considered in the context of justice for the West, it is a security issue for the East. Here, justice requires self-government for Western Europe. On the contrary, it is conceived as a threat to the state in Eastern Europe. The lessons drawn by Kymlica and Opalski from Eastern and Central Europe may appropriately be linked to Turkey. It is because the issue of insecurity plays a critical role in the heart of the discussion of the multi-level modality in general and in the creation of regional arrangements in particular in Turkey. The fear of insecurity has arisen from the 'Sevres Syndrome'⁴ and has become an integral part of the governmental discourse and strategy of the republicanist regime throughout Turkish history. Ulusoy (2009, p. 371) precisely examines that 'out of wartime anarchy, external invasion, and the danger of disintegration, the Republic emerged as a Hobbesian state of security'.

Quite the opposite, meaningful regionalization is essential for strengthening the existing subnational level and/or creating new subnational actors. It appears that there is no rational assessment on the issue of regionalization or decentralization inside Turkey (also see Uygun, 2012). What is more essential for the subject matter is that because of such insecurity, whenever there is an intention for networking between the EU institutions and local administrations in the southeast part of Turkey, such insecurity is raised again (Şengül, 2009; Keleş, 2011). The main reason here is that the national government approaches this relationship full of suspicion. In short, regionalization has usually been reduced to the divisibility of the nation and the State (Bafioil and Kaya, 2009). Additionally, national identity has been based on the centrality of the State and shaped against the particular regional features. As a result, the trauma deriving from the fear of national dissolution has not provided fertile grounds for flourishing local and regional distinctiveness in terms of language, ethnicity and culture. Accordingly, this creates an important hindrance in the context of territorial politics in Turkey.

4.2. The Quality of Intergovernmental Relations

The level of friction and tug-of-war between the national governments and the opposition-led municipalities is an important dimension. This is mainly because the level of satisfaction with the national governments, or what Jeffrey (2000) calls 'the quality of intergovernmental relations' between subnational and national levels, are critical factor in explaining territorial politics in a given national setting. For historical as well as politico-structural reasons, territorial politics in Turkey has long been focused on the provincial and national levels, with very little in between. The establishment of most of the provinces is based on traditions and historical evolution of the country, apart from those created by the political gestures. The centre has always kept local administrations under control and been reluctant to devolve political and economic responsibilities to the provincial groups throughout Ottoman-Turkish history. Because of the underprivileged history of local administrations, SNAs have thus become creatures of the central state. This situation not only makes them weak and vulnerable vis-à-vis the national governments, but also causes them to rely heavily on central institutions.

In such a statist tradition, the governors, as field agencies of the central government within and beyond the jurisdiction of the provincial administration, have become responsible for almost all decisions taken at the subnational level. As a direct result of their excessive roles in provincial politics, the governors are overwhelmed with routine and trivial obligations that impair their capacity to give administrative direction and leadership to their provinces (Polatoğlu, 1978, p. 59). In the absence of governors as leaders, mayors have become important figures for the given province. Nevertheless, suffice it to say that the periodic strain

---

⁴ Many scholars refer to this insecurity problem in Turkey as a 'Sevres Syndrome', which is based on the belief that the West have tried to weaken Turkey both through partitioning and through instigating domestic political turmoil. For example see Kirişçi (2004) and Bill Park (2005: 13).

between mayors and governors has expressed itself in the political struggles between the ruling party in Ankara and the political party that controls a particular provincial municipal government. Therefore, the recent tension over decentralization manifests itself in some places (e.g. Izmir and Diyarbakir) as a power struggle between the locally elected municipalities and the state controlled provincial administrative system. This sometimes mirrors an explicit tension between state ideology and political Islam (Özcan, 2000).

Beyond the conflict between the governors and mayors, the immediate problems in the context of intergovernmental relations derive from the asymmetrical relationship between central and local administrations. Municipalities have always been weak institutions with scarce sources in terms of labour and finance. Because of this heavy dependency and weak local administrations, it is not surprising to observe that the indigenous efforts at provincial development are often unsuccessful. Due to insufficient financial sources, many municipalities have opted for a direct relationship with central institutions (via the party political links) to materialize their local objectives. Such a relationship between centre and local levels has been considered in the context of party politics in general and patron-client relations in particular in the post multi-party era (see above).

Patron-client mode in subnational politics is certainly on the way to forming horizontal relations. Starting from the Ottoman era, isolation was the mode of peripheral life and provincialism that of the towns (İnalçık, 1963; Kolars, 1973, p. 186). Perhaps due to their having been completely subordinated and isolated for centuries, the provincial groups did not show any aspiration towards forming horizontal links that may have led to the emergence of a genuine civil society or 'a polity of estates' (Heper, 1985, p. 32). They, therefore, opted for vertical links with the bureaucratic centre, but these vertical relations with the centre were merely on an individual basis. Such a tradition is reminiscent of Putnam's (1993, p. 181) consideration on the case of South Italy, where social and political relations have been vertically structured. In this sort of relationship, the parties in power look to ensure there are available resources to municipalities under their control in order to limit the success of municipalities at least some of whom are always in the opposition (Tekeli, 1983).

From the historical point of view, not all local administrations have been silent on the legacy of the patronage relationship. There was a reaction against the patron-clientele mode of governance in Turkish history during the 1970s (Finkel, 1990; Gedikli, 2009). The first systematic and strong reaction against this relationship and administrative tutelage formed between central and local administrations was directed by the mayors of the big cities, many of whom took part on the Republican Peoples' Party side (Göymen, 2010, p. 84). Those mayors began pressing for devolution instead of delegation. The motto at that time was 'full participation of all social classes in the decision-making process' (Heper, 1989, p. 6). This movement led by the social democrat mayors was coined the 'urbanist leftism' (Şengül, 2009, p. 133) or 'social democrat local administration model' (Göymen, 2010, p. 85). The latter model suggests that local administrations must shift from being weak, unauthorized, financially and politically dependent on the centre to democratic, participative, productive, responsive, directive, regulative and integrative. The suggested model is not a desirable solution for the national institutions since local administrations that are too strong may eventually become a challenge to Ankara, and ipso facto, Ankara regards that it should keep an eye on the subnational level.

4.3. The Presence of Pre-Existing Territorial Networks

In analysing the differences between the south and the north regions in Italy, Putnam (1993) once argued that the efficiency of subnational level is linked to the strength and the historical tradition of civiness, which has an uneven dispersal in the peninsula. He contends that the civic culture of regional societies is a determinant for understanding the success or failure of a political institution. Herrschel and Newman (2002) also suggest that the forming of associational culture in given local and regional level may be stimulated by particular events or challenges. This is because such event(s) reinforce local-regional identity, but it may alternatively be facilitated by the central state encouraging nationally relevant initiatives/projects.

In Turkey, conditions are akin to those unitary states of the EU, where weak regional tradition encourages top-down policy implementation for the creation of regional/local networks. Top-down initiatives are a more likely case for Turkey, although there are a number of bottom-up endeavours mostly derived from the developed western cities (e.g. Izmir, Mersin). No matter how these territorial networks have been created, either in a top-down or bottom-up fashion, they may add value to the territorial politics in a given national setting. However, it is also important to emphasize that like many unitary states in the EU, Turkey has been facing a problem of regional inequalities in terms of socio-economic development, particularly between the east and the west part of the country (Dinçer et al., 2003). To tackle the problem of uneven regional development across different regions, subnational efforts have been insufficient because of their constant weakness in terms of human and financial sources throughout history. Although some local actors, particularly in the more developed western regions, pressured the central government for more resources and decision-making powers, these demands never crystallised into any regionalisation movement. Therefore, one may hardly speak of a bottom-up regionalisation promoting the pre-existing policy networks at a subnational level in Turkish history. Any efforts towards regionalization, except for some cases (e.g. Izmir and Mersin), should be seen in the context of planning induced by top-down pressure that has administrative and technocratic components.

Prior to the EU accession process, the debate on regionalization and decentralization was in fact sporadic and ephemeral in the Turkish domestic context. In that period (particularly between the 1950s and the 1990s), several top-down initiatives and 'regional plans', in the sense of integrating sectoral priorities of development plans with spatial dimensions, were developed by the Ministry of Development on an ad hoc basis. However, Turkey did have a tradition of regional policy unlike most of the CEECs. Starting from the so-called planned era in 1960, regional development policies and targets based on a sectoralist approach and public incentives used to be determined under the five year national programmes, which were a central development model (Kayasu, 2006). In such a regional development model, certain sectors were encouraged without any spatial consideration of regional or sub-regional dimensions. Dulupçu (2005, p. 109) argues that the regional issues in these plans reflect 'one-size-fits-all atomistic understanding' in that these regional plans were implemented by the traditional incentive programmes, especially in certain Priority Regions for Development (PRD), in order to attract capital and firms to the lagging regions.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

The majority of these regional policy initiatives did not produce development or institutional thickness for regions or cities because of clientelist consideration for the selection of PRDs and insufficient use of public funds. Besides, the unstable economic and political environment in Turkey, as well as insufficient experts and data in regions, exacerbated the problem. For instance, the service in charge of regional policy had very few people (25 officials) and no representatives in the regions (CEC, 1998). A further complicating factor is that the power shifts towards a lower territorial tier were thwarted by poor administrative competencies at the local level, as well as bottlenecks in vertical coordination and control (Lagendijk et al., 2009, p. 386). The real problem was finding proper institutions to devolve this responsibility and to ensure that these institutions are able to control regional plans without politicization and to direct national funds free of corruption. This highlights the ownership/interlocutor problem within the subnational level, i.e., who is going to control this process, and the extent to which these institutions become independent from the centre. To this end, the lack of institutional capacity together with the associational culture at subnational level are considered serious problems for regionalization in general and the creation of territorial networks in particular.

On the other hand, some cities/regions had already been privileged with the pre-existing local/regional networks owing to top-down or bottom-up initiatives. Firstly, while Turkey had not attempted to establish systematic forms or regional governance before the EU candidacy, there were several stand-alone initiatives of regional support (Ertugal, 2005; Lagendijk et al., 2009). Some of these top-down initiatives have indeed borne fruit for those regions such as the Eastern Anatolia Project, Eastern Black Sea Development Project and Southeast Anatolian Project. Other top-down initiatives, particularly for bearing on regional development, include the establishment, in 1998, of the Regional Development Institute for Small and Medium-Sized Industry Development Organization (KOSGEB), with the aim of fostering regional development through supporting SMEs and investors (Lagendijk et al., 2009). The common feature of such top-down initiatives manifests itself in the strong central hand in regional and provincial affairs. Alternatively, there were also some bottom-up dynamics in some developed cities (e.g. Izmir, Mersin and Antalya) through local cooperation in order to foster regional economic development and governance. Such bottom-up developments undoubtedly have fostered the regional dynamics and created policy networks in their respective territories.

At a provincial level, one should also mention the impact of Local Agenda 21 (LA 21) for the creation of territorial networks in different cities in Turkey. The very first aim of these local initiatives entails the establishment of City Councils, where a wide range of actors and institutions including NGOs, labour unions, academics, the representatives of public and private sectors, individuals and locally elected actors may establish a local consultative forum in order to discuss and find solutions for their respective local problems. As Göymen (2010, pp. 202-5) observes, with the participation in these initiatives, different types of co-operation and partnership are exhibited and experimented among different actors in Turkey, true to the essence of local governance. This program has helped to increase the level of participation of civil society organizations and private sectors in decision-making and enhanced the level of decentralization of governance. The LA 21 program has spread, largely spontaneously and through local initiatives, a locally adapted model of City Councils from nine pilot municipalities to more than 50 cities throughout the country (Özcan and Turunç, 2007, p. 188). The successful implementation and active participation in the programme has demonstrated its potential to trigger social transformation that accelerates the decentralization and democratization process in the country, as well as the process of integration with the European Union. Its achievements have been publicly recognized by one of the previous ministers as the 'groundwork for Turkey's EU Accession processes'⁵.

Overall, one may argue that the contributions of the existing territorial networks and regional project experiences, either designed in a top-down down fashion (e.g. GAP, DOKAP) or created by the bottom-up dynamics (e.g. EGEV, Yeşilirmak, BAGEV, and Mersin Development Council) or through LA 21 initiatives, for local/regional economic development and governance are directly relevant to the main argument of this article and therefore worth emphasizing. To begin with, through these regional development communities and programmes, public-private and third sector have had a chance to start acting jointly, which is important for emerging horizontal relations within the given territory. This participation among different local institutions has enhanced the important steps towards regional governance, although the central government still holds financial, administrative and political instruments. Secondly, the implementation of EU programs and the participation in the EU multi-level polity is faster and more efficient in those cities that have a pre-existing territorial network such as Izmir and Samsun. Accordingly, it can be argued that the existing territorial networks have a positive impact on territorial politics in a given national setting.

5. CONCLUSION

This paper has outlined the governance modality in Turkey in order to explore potential integral triggers or impediments for the change in territorial politics in the country. It has presented a number of domestic (national and subnational) mediating factors. Whereas most of the EU countries have engaged in a long process of decentralization (Goldsmith and Page, 2010), the Turkish administrative system has been increasingly centralized with power almost completely focused on Ankara. This process was a particular characteristic of the late Ottoman and the Early Republican Era practices. There were periods of significant reforms in the context of public and local administrations but the overall framework fundamentally remained in place.

The lack of a regional government tradition, an excessive central tutelage on local administrations, the indivisibility principle of administrations and the fear of irredentism may be considered as the main characteristics of traditional Turkish governance prior to the EU accession process during the 2000s. Such characteristics display close parallels with Napoleonic state tradition. They also contain various cultural elements of southern European societies in terms of clientelism, patronage and weak civil society, forming societal and institutional memory among local and regional administrations. In that respect, most of the structural limits for territorial politics in general and their relations through horizontal and vertical administrative levels in particular are to be found in the history of the local and regional problems in Turkey.

---

⁵ See <http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=22>

Prior to the Helsinki Summit of 1999, there seemed to be several reform efforts in the context of territorial relations in Turkey. Yet they were usually erratic and ephemeral due to the hesitancy of the national authorities to lose their tutelage at subnational level. Due to the centralization of power and influence at the national level, relations between subnational level and central government have been regulated through the mode of tutelage, which exercises financial, administrative, and technical controls over the subnational level. Local administrations have usually opted for vertical relations based on individual links with the political and national elites, instead of forming horizontal relations through different stakeholders (public-private-third sectors) that may in turn foster the collective action of given territories. In this sense, the traditional Turkish administrative system represents an excellent case of unitary states that have been highly centralized, allowing little administrative decentralization. This seems to be an important obstacle for any genuine efforts towards an effective territorial politics.

The main argument here is that the domestic politics matters in order to examine the interplay between centre and periphery. However, such a territorial politics is not only mediated by certain national factors such as territorial and constitutional framework as well as historical legacy and political culture but also subnational factors, such as regional distinctiveness, the quality of intergovernmental relations, and pre-existing regional networks. It was argued that while the regional distinctiveness may play a negative role, the quality of intergovernmental relations and the pre-existing regional networks may stimulate the behaviour of SNAs. Overall, the article suggests that in order for a better understanding of Europeanization of territorial politics in candidate states, one should have a close observation on the domestic politics.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

BIBLIOGRAPHY

- Aksoy, Ş., and Polatoğlu, A. (2003) 'The Turkish Administrative System: Concepts and Issues'. In K. Tummala (ed.), *Comparative Bureaucratic System*, New York: Lexington Books, pp. 435-460.
- Bache, I., Andreou, G., Atanasova, G., and Tomsic, D. (2011) 'Europeanization and Multi Level Governance in South East Europe: the Domestic Impact of EU Cohesion Policy and Pre-Accession Aid', *Journal of European Public Policy*, 18 (1): 122-141.
- Bafoil, F. and Kaya, A. (2009) *Regional Development and the European Union: A Comparative Analysis of Karabük, Valenciennes and Katowice*, Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bailey, D. and De Propris, L. (2002) 'European Structural Funds, Regional Capabilities and Enlargement: Towards Multi-Level Governance?', *Journal of European Integration*, 24 (4):303-24.
- Baun, M and Marek, D. (eds.) (2008) *EU Cohesion Policy after Enlargement*, Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Bayraktar, U. S. (2007) 'Turkish municipalities: Reconsidering Local Democracy Beyond Administrative Autonomy', *European Journal of Turkish Studies*, (available at <http://www.ejtsorg.revues.org/document1103.html>, accessed on 4th January, 2013).
- Benz, A. and Eberlein, T. (1999) 'the Europeanization of Regional Policies: Patterns of Multi-Level Governance', *Journal of European Public Policy*, 6(2): 329-48.
- Brusis, M. (2002) 'Between EU Requirements, Competitive Politics, and National Traditions: Re-creating Regions in the Accession Countries of Central and Eastern Europe', *Governance*, 15 (4):531-59.
- Brusis, M. (2010) 'European Union Incentives and Regional Interest Representation in Central and East European Countries', *Acta Politica*, 45 (1): 70-89.
- Bruzst, L. (2008) Multi-Level Governance—the Eastern Versions: Emerging Patterns of Regional Developmental Governance in the New Member States, *Regional and Federal Studies*, 18 (5): 607-627.
- Bulmer, S. (1983) 'Domestic Politics and European Community Policy-Making', *Journal of Common Market Studies*, 21 (4): 349-363.
- Bulmer, S. (1993) 'the New Governance of the European Union: A new Institutionalist Approach', *Journal of Public Policy*, 13 (4): 351–380.
- Cowles, M., Caporaso, J. and Risse, T. (eds.) (2001) *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Çelenk, A.A. (2009) 'Europeanization and Administrative Reform: The Case of Turkey', *Mediterranean Politics*, 14 (1): 41-60.
- Diñçer, B., Özaslan, M., and Kavasoğlu, T. (2003) *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Study on the Socio-Economic Development Ranking of Provinces and Regions)*, Ankara: State Planning Organization.
- Dodd, C. H. (1969) *Politics and Government in Turkey*, Manchester: Manchester University Press.
- Dulupçu, M.A. (2005) 'Regionalization for Turkey, an Illusion or a Cure?', *European Urban and Regional Studies* 12 (2): 99-115.
- Eliçin, Y. (2011) 'the Europeanization of Turkey: Reform in Local Governments', *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 4 (7): 103-126.
- Ertugal, E. (2005), 'Europeanization of Regional Policy and Regional Governance: The Case of Turkey', *European Political Economy Review*, 3 (1): 18-55.
- Ertugal, E. (2010) 'Multi Level Governance and Europeanization in Turkey', *Journal of South East European and Black Sea Studies*, 10 (1): 97-110.
- Finkel, A. (1990) 'Municipal politics and the State in contemporary Turkey', in Nükhet Sirman and Andrew Finkel (eds.), *Turkish State, Turkish Society*, London: Routledge Curzon, pp. 185-218.
- Gedikli, B. (2009) 'The Role of Leadership in the Success of Participatory Planning Processes: Experience from Turkey', *European Urban and Journal of Regional Studies*, 16 (2): 115-130.
- Goldsmith, M. J. and Page, E. C. (2010) *Changing Government Relations in Europe: From Localism to Intergovernmentalism*, 2nd Edition, London: Routledge.
- Göymen, K. (2007) 'Dynamics of Changes in Turkish Local Governance: Demise of the Bureaucratic Ruling Tradition', *Society and Economy*, 28 (3): 245-266.
- Göymen, K. (2010) *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma (Local Governance and Local Development in Turkey)*, Istanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Grabbe, H. (2001) 'How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity', *Journal of European Public Policy*, 8 (4): 1013-31.

- Grabbe, H. (2003) 'Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process', in K. Featherstone & C.M. Radaelli (eds.) *the Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press: 303-327.
- Gualini, E. (2004) *Multi-Level Governance and Institutional Change: The Europeanization of Regional Policy in Italy*, Aldershot: Ashgate.
- Güney, A and Çelenk, A.A. (2010) 'Europeanization and the Dilemma of Decentralization: Centre-Local Relations in Turkey', *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12 (3): 241-257.
- Heper, M. (1985) *State Tradition in Turkey*, Northgate: the Eothen Press.
- Heper, M. (ed.) (1989) 'Introduction', in *Local Government in Turkey: Governing Greater Istanbul*, London: Routledge, pp. 1-12.
- Heper, M. and Keyman, E.F. (1998) 'Double-Faced State: Political Patronage and the Consolidation of Democracy in Turkey', *Middle Eastern Studies*, 34 (4): 259-277.
- Herrschel, T. and Newman, P. (2002) *Governance of Europe's City Regions: Planning, Policy and Politics*, London: Routledge.
- Hooghe, L. (1996) 'Building a Europe with the Regions: The Changing Role of the European Commission', in L. Hooghe, *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*, Oxford: Oxford University Press.
- Hughes, J., Sasse, G., and Gordon, C. (2004). *Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe: the Myth of Conditionality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- İnalçık, H. (1963) 'Turkey', in R. E. Ward and D. A. Rustow (eds.) *Political Modernization in Japan and Turkey*, New Jersey: Princeton University Press, pp. 42-63.
- Jeffrey, C. (1997) *The Regional Dimension of the European Union: Towards a Third Level in Europe?*, London: Frank Cass.
- Jeffrey, C. (2000) 'Sub-National Mobilization and European Integration: Does it Make Any Difference?', *Journal of Common Market Studies*, 38 (1): 1-23.
- John, P. (1996) 'Europeanization in a Centralising State: Multi-level Governance in the UK', *Regional and Federal Studies* 6(2): 131-144
- Kayasu, S. (2006) 'Institutional Implications of Regional Development Agencies in Turkey: An Evaluation of the Integrative Forces of Legal and Institutional Frameworks', 42nd ISoCaRP Congress.
- Keleş, R. (2011) *Yerinden Yönetim ve Siyaset (Decentralization and Politics)* (7th ed.) Istanbul: Cem Yayınevi.
- Keyman, F. E., and Lorosdağı, B. K. (2010) *Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği (Cities: The Transformation of Anatolia and The Future of Turkey)*, Istanbul: Doğan Kitap.
- Koçak, S. Y. (2006) 'European Integration and Its Impact on Domestic Systems: Inferences for Turkey', *D.E.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*, 20 (1): 123-136.
- Kolars, J. (1973) 'The Integration of the Vilager into the National Life of Turkey', in K. H. Karpat (ed.) *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis* Leiden: E.J.Brill, pp. 182-202.
- Köker, L. (1995) 'Local Politics and Democracy in Turkey: An Appraisal', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 540: 51-62.
- Kymlicka, W. and Opalski, M. (2002) *Can Liberal Pluralism be Exported?* Oxford: Oxford University Press.
- Lagendijk, A., Kayasu, S. and Yaşar, S. (2009) 'The Role of Regional Development Agencies in Turkey: From Implementing EU Directives to Supporting Regional Business Communities?', *European Urban Regional Studies*, 16 (4): 383-396.
- Mardin, Ş. (1973) 'Centre-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?', *Daedalus*, 102 (1): 169-190.
- Massicard, E. (2009) 'Regionalization in Turkey, France, Poland and the EU' in F. Bafoil and A. Kaya (2009) *Regional Development and the European Union: A Comparative Analysis of Karabük, Valenciennes and Katowice*, Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, pp. 17-33.
- Moore, C. (2011) *Regional Representation in the EU: Between Diplomacy and Interest Mediation* Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- O'Dwyer, C. (2006) 'Reforming Regional Governance in East Central Europe: Europeanization or Domestic Politics as Usual?', *East European Politics and Societies*, 20 (2): 219-253.
- Okçu, M., Gül, H., and Dulupçu, M.A. (2006) 'Turkey Towards the EU: In-Between State Centrist and Multi-Level Governance', Conference Paper Presented at 6th European Urban and Regional Studies Conference, Denmark, 21-24 September, 2006.
- Özbudun, E. (1981) 'Turkey: the Politics of Political Clientelism', in S.N. Eisenstadt and R. Lemarchand (eds.) *Political Clientelism, Patronage and Development*, London: Sage, pp. 249-268.
- Özcan, G. B. (2000) 'Local Economic Development, Decentralization and Consensus Building in Turkey', *Progress in Planning*, 54: 199-278.

THE IMPORTANCE OF DOMESTIC POLITICS IN EXPLAINING THE CHANGE IN TERRITORIAL POLITICS IN EU CANDIDATE STATES: TURKEY AS A CASE

Ali Onur ÖZÇELİK

- Özcan, G. B., and Turunç, H. (2008) 'the Politics of Administrative Decentralization in Turkey Since 1980', in J. Killian and N. Eklund (eds.), *Handbook of Administrative Reforms: An International Perspective*, Boca Raton: Aurbach Publications, pp. 177-193.
- Paraskevopoulos, C. J. and Leonardi, R. (2004) 'Introduction: Adaptational Pressure and Social Learning in European Regional Policy—Cohesion (Greece, Ireland and Portugal) vs. CEE (Hungary, Poland) Countries', *Regional and Federal Studies*, 14(3): 315-354.
- Pierson, P. (1996) 'the Path to European Integration: A Historical Institutionalist Analysis' *Comparative Political Studies* 29(2): 123-163.
- Polatoğlu, A. (1978) 'the Turkish Province as an Administrative Division of Central Government', *Amme İdaresi Dergisi*, 18: 53-86.
- Polatoğlu, A. (2000) *Introduction to Public Administration*, New York: Longman Publishing.
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Şengül, T. (2003) 'Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Donusumunde Yerel Egilimler (the Question of Local State and New Trends in the Transformation of the Local State)', *Praksis*, 9:183-220.
- Şengül, T. (2009) *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi (Urban Paradox and Politics: A Critique of Capitalist Urbanization Process)* 2nd edition, Ankara: Imge Kitabevi.
- Tekeli, I. (1983) 'Democracy in Local Administrations and the Development of Municipalities in Turkey', *Amme İdaresi Dergisi*.
- Uğur, M. (1999) *European Union and Turkey: An Anchor Credibility Dilemma*, Aldershot: Ashgate.
- Ulusoy, K. (2009) 'The Changing Challenge of Europeanization to Politics and Governance in Turkey', *International Political Science Review*, 30 (4): 363-384.
- Uygun, O. (2012) *Suggestions on the New Constitution for Local and Regional Government*, TESEV Good Governance Programme, Istanbul: TESEV Publications.

KUTADGU BİLİG'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aozmen@ogu.edu.tr

ÖZET: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından yönetim ve siyaset konularında devlet yöneticisine öğüt veren bir eserdir. Eserin ideal yönetim arayışını içerdiği söylenebilir. Yusuf Has Hacib eserinde, yönetim aygıtını kullanacak kişilerin, halkı en iyi şekilde idare etmeleri için çeşitli formüller önermektedir. Bu kapsamda geçmiş dönemlerde yaşamış devlet adamları ve bilge kişilerin görüşlerine geniş bir şekilde yer vermektedir. Kutadgu Bilig'de hükümdarda ve vezirde bulunması gereken ahlak, bilgi, fazilet gibi vasıflar önemli bir yer tutar. Kamu kurumlarında ve sosyal yapıda ortaya çıkan bir takım aksaklıklara ilişkin tedbir ve çözüm önerileri eserde üzerinde durulan önemli konulardır. Kutadgu Bilig; yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin nitelik olarak gelişmesini ve düzenlenmesini de hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, Kutadgu Bilig'de yer alan yöneten ve yönetilen ilişkilerini irdelemektir. Araştırmada, yöneten ve yönetilen ilişkileri; hak, görev ve yükümlülük çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yönetenlerin halka karşı görev ve yükümlülüklerini, yönetilenlerin ise devlete yönelik hak ve ödevlerini açıkça belirten Kutadgu Bilig; bu kapsamda ortaya çıkması muhtemel sorunlara çözüm önerileri getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Kamu Yönetimi, Halk.

THE RULER- RULED RELATIONS IN KUTADGU BILIG

ABSTRACT: Kutadgu Bilig is inscriptions written by Yusuf Has Hacib that gives advices in management and politics issues to the state administrator. It can be said that the inscription involves the quest for the ideal management. In his inscription, Yusuf Has Hacib recommends various formulas for the people who would use the instrument of management to manage the public in the best way. In this context, he widely includes the opinions of the statesmen and the wise people who lived in the past. The qualifications as morality, knowledge and virtue that the emperor and vizier has to have, are important places in Kutadgu Bilig. The precautions and proposed solutions regarding a set of problems emerging in public institutions and social structure are important issues emphasized in the inscriptions. Kutadgu Bilig also aims to improve and organize the relationship between the ruler and the ruled in quality. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between the ruler and the ruled in Kutadgu Bilig. In the study, the ruler and the ruled relationships are evaluated within the framework of rights, duties and responsibilities. The emergence of Kutadgu Bilig in this context, which explicitly state the duties and responsibilities of the rulers towards the public and the rights and duties of the ruled ones towards the state, propose solutions to probable problems.

Keywords: Kutadgu Bilig, Public Management, Public.

JEL Code: Y90

GİRİŞ

Her siyasal sistem, toplumun neredeyse tamamı için bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip yönetenler ve onların yönetimine rıza gösteren ya da göstermek zorunda olan yönetilenler arasındaki ilişkiye dayanır. En ilkelinden en gelişmişine kadar bütün toplumsal biçimlenmeler, yöneten/yönetilen ilişkisinin değişik formatlarıyla bir ayrım temelinde belirlenmektedir (Çaylak, 2005: s. 9). Dolayısıyla yönetimin olduğu yerde emir verenler (yönetenler) ve emre itaat edenler (yönetilenler) şeklinde bir ilişkiler sistematığının var olduğu söylenebilir.

Yönetilenlerle ilişkisinde devlet, daima üstün bir pozisyonadadır. Kamu düzeni, kamu yararı gibi değerler üzerinden bu üstünlüğün korunması ve sürdürülmesi sağlanır. Kamu gücünün üstünlüğü, yönetilenleri her emri zorla da olsa kabul ettirmeye yönlendirse de, devletin yönetilenlerle ilişkisi çok boyutlu ve temelinde birçok değişkenin bulunduğu bir ilişki türüdür (Kazancı, 1973: s. 74). Söz konusu ilişkinin başarılı bir şekilde sistemin devamını sağlaması veya kendini uzun süre koruması, toplumsal destekle ve etkileşimle yakından ilgilidir.

Bu çalışmada yöneten/yönetilen ilişkileri siyasi çerçeveden çok kamu yönetimi kapsamında ele alınmaktadır. Devlet yönetimi ve bu anlamda hükümdar ve bürokratik kadronun halka karşı yönetim dili, anlayışları, tutumları, görevleri ile yönetici perspektifini çizerken; öte yandan kendisine belli şartlar sağlayan yönetime karşı yönetilenlerin de hak ve vazifelerine değinilmektedir. Kutadgu Bilig bu yönüyle yönetim kademesinde yer alacak kadroyu hem belli bir niteliğe sahip olmak, hem de yönetilenlerle etkileşim kapsamında idare ve tutum yöntemleri uygulamakla sorumlu tutmaktadır. Bununla birlikte yönetilenlere de yönetimin sürekliliğini ve gücünü muhafaza etme adına muhtelif ödevler yüklemektedir.

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından “yönetme ve hükümet etme bilgisi”, “mutluluk veren bilgi” gibi tasvirlerle okuyana kutlu olması ve yol göstermesi amacıyla daha çok dönemin hükümdarı için yazılan bir yönetim ve siyaset kitabıdır. Eser gerçekten de, edebi ve tarihi bir vesika olmanın yanı sıra özellikle siyaset ve yönetim alanında önemli bir yere sahiptir. Amaç ve içeriğine bakıldığında devletin temel fonksiyonlarını pragmatik bir anlayışla harekete geçirecek nasihatleri taşıdığı görülür.

Eser; padişah Kün-Toğdı ve vezirler Ay-Toldı, Ögdülmiş ve Ogdurmuş şeklinde dört temel karakterin diyalogları üzerine kuruludur. Sırasıyla doğruluk ve adalet, devlet ve saadet, akıl ve ululuk, kanaat ve akıbet bu isimlerle temsil edilmektedir. Kün-Toğdı, hükümdardır; Ay-Toldı, kendisini hükümdara tanıtmak suretiyle vezirlik makamına getirilen kişi; Ögdülmiş, hükümdarın veziri Ay-Toldı'nın oğlu ve babasından sonraki vezir; Ogdurmuş ise Ögdülmiş'in kardeşi veya akrabası olup devlet idaresinde padişaha yol göstermesi, danışmanlık yapması için vezarete getirilen kişidir.

Bu çalışma, Yusuf Has Hacib tarafından yazılarak dönemin hükümdarına sunulan Kutadgu Bilig isimli eserin yöneten yönetilen ilişkisine bakışımı değerlendirme üzerinedir. Yöneten ve yönetilenlerin birbirine karşı hak, görev ve sorumlulukları çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

KUTADGU BİLİĞ'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

1. YÖNETENİN GÖREVLERİ

Kutadgu Bilig yönetim mekanizmasını kullanacak kişilerin, halkı en iyi ve ideal şekilde yönetecek potansiyeli taşıyanlardan seçilmesini öngörür. Hükümdarın veziri Ögdülmiş'e insanları en iyi şekilde yönetecek bir Bey'in ne tür niteliklerle donanmış olması gerektiğini sorması buna bağlanabilir. Eserde hükümdar ülkeyi o kadar iyi yönetmelidir ki, memleket düzene girmeli, halk zenginleşmeli; dünyadan göçtüğünde dahi iyi bir isimle anılmalıdır (Bab. 1924-1925).

Hükümdarın üstün niteliklere sahip olmasının genel amacı yönetilenlerin beklentilerine cevap verebilmesindedir. Devleti idare edenler, "halk için" özü, sözü doğru, cesur ve kahraman olmalı, seçkin nitelik arz etmelidir (Bab. 1961-1963). Dolayısıyla devleti ya da hükümdarı kutsallaştırmaktan ziyade halka layık bir yönetim modülünün nasıl oluşacağı sorunsalı üzerinde durulmaktadır (Bab. 1966).

1.1. Hukukun Uygulanmasında Eşitlik

Kutadgu Bilig'de yöneten ile yönetilen arasındaki uyum ve güvenin tesisinde en önemli husus vatandaşlar arasında ayırım yapılmaması, herkese eşit muamele yapılmasıdır. Yönetilenler kendi aralarındaki veya devletle olan ihtilaflarında hak ve adalet gibi değerlere önem verirler. Hakkaniyet ölçütlerine uyulmadığını telakki ettiklerinde ise onların gözünde devletin ve yöneticilerin itibarı zedelenmiş olacaktır. Bireyleri devletin varlığını savunmaya iten en önemli sebep; devletin onların hak ve menfaatlerini koruması ya da en azından bir haksızlığa uğramalarını engellemesidir. Devlet bu görevi yerine getiremediği takdirde insanlar için varlığı ve meşruiyeti bir anlam ifade etmez.

Kutadgu Bilig'de hükümdar veziri Aytoldı'ya "insanları, bey veya kul olarak ayırmam. Kim olursa olsun herkes kanun karşısında benim için birdir, hüküm verirken farklılık yapmam" (Bab. 809-817-818) diyerek kanun karşısında insanların statülerinin hiçbir anlam ifade etmediğini, herkesin eşit olduğunu söylemektedir. Bir ülkede düzenin sağlanması ve adaletin kurumsallaşması da ancak bu anlayışla mümkün olabilir.

Devlet idarecilerinin ülkedeki herkesi ilgilendiren konularda aldıkları kararların yine tüm vatandaşlar için aynı sonucu doğurması sosyal nizamın bozulmadan işlemesi için önemli bir husustur. Nitekim eserde hükümdar, "Hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır" (Bab. 828) diyerek bu durumu vurgulamaktadır. Devleti, toprağı ve halkıyla kendisine en iyi şekilde koruması ve yönetmesi için "emanet olarak verilmiş bir alan" olarak gören yönetici, bu emaneti idari, sosyal, yargısal her alanda adalet, hakkaniyet ve dürüstlük ilkelerini gözeterek muhafaza edebilecektir. Zira eserde de, "Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır" (Bab. 1435) ifadesine yer verilerek adaletin her daim tecellisi ile halk için hükümdarın değerinin ortaya çıkacağı telkin edilmektedir.

Beyden sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memleketi hükmeden insan vezirdir (Bab. 2193). Vezirin yüzü güzel ve düzgün, kendisi de, halkın hakkını alabilmesi için, âdil olmalıdır. Doğru hareketli ve mülayim tabiatlı olursa, ondan halka her vakit iyilik gelir (Bab. 2208-2209).

1.2. Yönetilenlerin Huzur ve Refahını Sağlama

Kutadgu Bilig'de genel olarak halk için faydalı olan, onların güvenliğini sağlayan, hakkaniyetli, emniyetli bir yönetici profili önemsenmektedir. Eserde "halkın yükünü hafifleten kimse insanların iyisidir" (Bab. 543) denilerek devleti ve halkı, kendisine verilen bir emanet olarak görme anlayışının hakim olduğu, yönetme eylemini kamunun huzur ve mutluluğu üzerinden temellendiren bir yönetim ahlakı benimsenmektedir.

Yönetim erkini elinde bulunduran hükümdarın dileği, duası; yönetilenlere daha rahat, müreffeh ve sağlam temelli bir ülke inşa etme eksenlidir: "Ey rabbim, bana kuvvet ihvan et; bütün iyiliklere muvaffak olayım ve tebaanın yükünü cesaretle yükleneyim" (Bab. 1785). Öte yandan eserde, "halkın üzerindeki yük hafifledi ve kazancı arttı" (Bab. 1654), "halk üzerinden bütün zor ve tazyiki kaldırdı" (Bab. 1771), "bütün memleket halkı hep zenginleşti" (Bab. 1787), "halkın iyiliğini isteyen bey, dirayetli bir beydir" (Bab. 1789), "beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır" (Bab. 3031), "halkın zenginliği, beyin zenginliğidir" (Bab. 5545) ifadelerine yer verilerek insan odaklı, vatandaş merkezli, yönetilenlerin sosyal refahını, saadetini ve memnuniyetini öngören mesajlar verilmektedir.

Kutadgu Bilig'de yöneticilerin kendilerine, yönetilenlerin hukukunu koruma, huzur ve refahını sağlama düsturlarını en yüksek bir amaç olarak belirledikleri görülmektedir. Toplumun dirliği, güvenliği, güveni, devlete bağlılığı üst değerler olarak algılanmaktadır. Yönetilenlerle ilgili verilen öğütleri incelediğimizde; "halka merhamet ve şefkat göster" (Bab. 5471), "halka huzur ve rahat sağlayacak bir nizam kur" (Bab. 5472), "şehir ve kasaba içinde hırsız ortadan kaldır, yolcu ve kervan emniyet içinde sefer etsin" (Bab. 5546), "memleket içinde halka zulüm edenleri yok et, dış eyâletlerde de bir tane yol kesen şaki bırakma" (Bab. 5547), "kötüyü, ceza vererek, doğru yola getir" (Bab. 5548), "zalimin eli halk üzerinden uzak olsun" (Bab. 5852), halk zenginleşsin ve memleketim düzene girsin (Bab. 5853) gibi ifadelerin kapsamlı görev ve sorumluluk bilinciyle hükmetme anlayışının hakim olması gerektiğini vurguladığı görülmür.

Eserde ayrıca tebaanın hükümdar üzerindeki üç hakkından bahsedilir. Bunlardan birincisinin paranın değerinin korunması olduğu "memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru" (Bab. 5575) ifadesiyle yer bulmaktadır. İkincisi insanlar arasında ortaya çıkması muhtemel güç mücadelesini engelleyecek adil kanunlar koymasını; "halkı âdil kanunlar ile idare et; birinin diğerine tahakküme kalkışmasına meydan verme, onları koru" (Bab. 5576). Üçüncüsü ise güvenliğin sağlanması suretiyle insanların hayatlarını emin bir şekilde sürdürmesini sağlamaktır: "bütün yolları emin tut; yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır" (Bab. 5577). Bu çerçevede yöneticiye önerilen nasihatlerin uygulama zemininde yer bulması ülkedeki düzenin sağlanarak, devlet-toplum uyumu açısından etkili bir önlem olarak değerlendirilebilir.

1.3. Yönetilenlerle İletişim Dili

Devletin vatandaşlara hizmet sunarken, halktan yükümlülüklerinin gereğini yapmalarını beklerken, kurmuş olduğu ilişkilerde ortaya koyduğu iletişim tarzı, yöneten-yönetilen arasındaki ahengin, entegrasyonun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Kutadgu Bilig'de genel olarak kamu otoritesini elinde bulunduran tüm görevliler için, "kim halka hâkim olursa, onun tabiatı yumuşak, tavır ve hareketi asil olmalı" (Bab. 546) ifadesine yer verilirken üst düzey bürokrasinin de davranışlarını aynı minval üzerinden değerlendirdiği görülür. Özellikle vezir ve kumandan üzerinden yapılan "vezirin gönlü alçak ve dili yumuşak olmalıdır; böylelikle insan kendisini başkalarına sevdirebilir (Bab. 2229), "kumandan alçak gönüllü olmalıdır; o böylelikle kendisini halka sevdirebilir (Bab. 2294) değerlendirmelerinin temel nedeni birinin kalem diğerinin kılıç erbabı olması ve ilgili oldukları kesimin en üst düzey yöneticisi bulunmalarından ileri gelmektedir. Öte yandan devlet idarecisine "beyin halka muamelesi iyi olmalı" (Bab. 1964), "halka merhamet ve şefkat göster" (Bab. 5471) nasihatlerini vermesinin anlamı, tüm bürokrasi katının, yönetilenlere karşı ilişkilerinde gösterilmesi gereken özenin ehemmiyetini vurgulamak için olsa gerektir.

Yöneticinin her açıdan saygınlık gördüğü, toplumsal ve mali statüsünün üst düzeyde olduğu toplumlarda statü farkından doğan bir takım alışkanlıklar ortaya çıkar. Bu toplumlarda yönetici, "her şeye gücü yeter" anlayışı içinde, vazifesinden dolayı saygıyı hak eden, hatta kendisinden korkulan, çekinilen bir kimse profiliyle kendini göstermektedir. Özellikle alt gelir grupları kapsamında değerlendirilecek olursa, yöneticiye karşı davranış tipolojisi, son derece korku ve saygı öğelerini içermektedir (Kazancı, 1973: s. 78). Dolayısıyla devletin kapalı bir dünya gibi ilişkilerini soğuk bir varlık şeklinde düzenlemesi, yönetilenlerle sert, katı, karanlık bir yüzle iletişime geçmesi, bürokrasi mekanizmasının yüksek bir saygı beklemesi onu korku makamına dönüştürür. Böyle bir anlayış; yönetilenlerin her an endişeli, haksızlığa maruz kalacak tedirginliğinde, ahlaki olmayan, ilkesiz bir şekilde idare ile iletişim dili geliştirmesine sebebiyet verir.

Oysaki kamu makamı yönetilenlere karşı yükümlülüklerini yerine getirirken halka hizmet bilinciyle, vatandaş odaklı bir üslup kullanmak suretiyle onların memnuniyetini elde eder. Kutadgu Bilig bu kapsamda, "beyin sözü ve gönlü iyi olursa, onun hizmetinde bulunanlar doğruluk yolunu tutarlar. Eğer beyler zalim ve kötü olurlarsa, onların hizmetinde bulunanlar iyi izden ayrılırlar. Bey iyi olursa, onun hizmetinde bulunanların hareketi iyi olur ve zararları dokunmaz" (Bab. 2244-2245-2246) diyerek bürokrasi içinde hiyerarşik olarak yukarıdan aşağıya doğru bir etkileşim kanalının olduğunu ve hükümdarın iletişim yönteminin diğerlerini de etkileyeceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumun tüm kesimleriyle ilişkilerde kullanılacak mütevazı ve hizmet eksikli yöntemler, başarılı bir yöneten-yönetilen harmonisi oluşturacaktır.

1.4. Doğruluk ve Bilgi

Güçlü merkezîyetçi bürokrasilerin hakim olduğu ülkelerde yönetenler; karar, eylem ve işlemlerinde hukuka uygun ancak yerinde olmayan, kamu yararını incelemeyen, dürüstlüğü zedeleyen, vatandaşın devlete itimadını ortadan kaldıracak davranışlarda bulunabilmektedirler. Özellikle kendilerini toplumun üzerinde gören kamu görevlileri, doğru/yanlışla yönelik kararlarını kamusal alanda elde ettikleri imtiyazlarını olumsuz etkilemeyecek veya artıracak şekilde verebilmektedirler.

Kutadgu Bilig, hükümdar karakterinin doğruluk üzerine inşa edilmiş olduğunu ve doğruluğun ortadan kalkması halinde ya da doğrunun eğilmesi durumunda erdem, adalet, değer, ilke gibi unsurların yok olacağını söylemektedir. Öte yandan hükümdarın, doğru ya da yanlışla yönelik değerlendirmede bulunurken, kişilerin statülerini önemsemeyen bir tutum sergilediği görülmektedir.

Davranışları suç kapsamına giren kişilerin yargılanmasında; toplumdaki elitlerle diğer tebaa karşı karşıya geldiğinde doğru konumlanma, her ikisinin de eşit kriterlere sahip olduğunun göz önünde bulundurularak ayrımcılığa gidilmemesidir. "Doğru eğilirse" diyor Kutadgu Bilig. Doğru olanı yaparken avantajlı birçok durumdan vazgeçilmesi söz konusu olacaksa gösterilecek tutumun hangi doğrultuda olacağı önemlidir. Burada cevap, eğer birçok hak elden gidecek, bir mahrumiyet olacak endişesi öne çıkar da, sonuç olarak yanlışın yanında bir pozisyon alınırsa "kıyamet kopar" (Bab. 808) şeklinde verilmektedir. Eserde hükümdarın ağzından yapılan, "Bak benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğilirse, kıyamet kopar. Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları, bey veya kul olarak ayırmam" (Bab. 808-809) vurgusu önemlidir. Dolayısıyla hükümdar ve başında bulunduğu yönetim aygıtının işçileri her daim doğruluk üzerine olmalıdırlar.

Kutadgu Bilig'e göre devleti yönetecek irade, halkı yönetmeye layık akıl, bilgi, zeka, donanım ve tecrübeye sahip olmalıdır. Halkı yönetmeye layık olma anlayışı, toplumu önemli bir değer olarak görmenin ürünüdür. Ancak, bilgi ve uzmanlığı olanlar, bilgililer yönetim mekanizmasını işletmelidirler. İdari kusurların, görev kusurlarının minimize edilerek hedeflenen etkin ve verimli bir yönetimin sağlanması, geleceğe yönelik vizyon tasarımı bilgi ile olur. Bu çerçevede Kutadgu Bilig, "Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmak da lâzımdır. Beyler bilgi ile halka baş oldular ve akıl ile memleket ve halkın işini gördüler (Bab. 1951-1952) demektedir. Öte yandan bürokrasinin başında olan vezir için de "Vezir hesap bilir, âlim ve zeki olmalıdır; bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir. Vezirin işi hep hesapla döner; hesap bilmezse, hizmetkârın işi kalır (Bab. 2218-2219)" ifadesine yer verilerek yönetilenlere karşı vazifinin yapılması noktasında bilen, anlayan, kavrayan, bir iradeye sahip kişilerce işlerin yönetilmesi ve yürütülmesi öğütlenmektedir.

1.5. Yönetilenlerin Memnuniyetini Sağlayacak Bürokratik Kadro

Kutadgu Bilig kamu yönetiminde yönetilenlerin talep ve beklentilerini belli bir düzeyde karşılama, onların haklarını koruma ve kollamaya büyük önem atfetmektedir. Bu kapsamda işe yaramayan, liyakati olmayan, yönetsel faaliyetlerin icra yöntemlerini etkili bir şekilde kullanamayan, olumsuz tutumlara sahip, isabetsiz kararlar alan idarecilerin ülkede düzeni bozabileceğini ileri sürmekte; bu tip kişiliklere görev verilmemesini tembih etmektedir. Devleti; niteliksiz, ehliyetsiz, sorumluluk almaktan kaçan, ilkesiz, etik prensiplere önem vermeyen, halkın isteklerine karşı duyarsız kişilerin yönetmesi sosyo-ekonomik yapıyı çökertecek bir düzensizlik oluşturacaktır. Dolayısıyla hükümdarın zengin/fakir, toplumun tüm kesimleri için faydalı olacak, üstün nitelikli, erdemli idarecileri tercih etmesi, yönetilenlerin memnuniyetini arttıracak bir sonuç doğuracaktır.

Kutadgu Bilig'e göre; işe yaramayan, fena biri memlekete vezir olursa, o memleket halkı, fakiri ve zengini, hepsi bozulur (Bab. 2241). Zira "devlet işleri ihmal edilir ve vaktinde yapılmazsa, arkasından avcı kuşla takip etsen bile, bir daha ele geçmez" (Bab.

KUTADGU BİLİG'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

2094). Bir ülkede düzenin sağlanması, halkın sosyal refah seviyesinin yükselmesi, huzurun tesisi devlet bürokrasisinin başında bulunan yöneticilerle yakından ilgilidir. Kanun ve nizamların, kural ve prosedürlerin en iyi şekilde doğru olarak konulmuş olması tek başına yeterli değildir. Uygulayıcı birimlere burada önemli bir rol düşmektedir. Bu bağlamda da Ögdülmüş hükümdara, “şu üç işe çok seçkin kimseleri ara ve bu işleri onlara ver” (Bab. 5328) demektedir.

Bunlardan biri— kadıdır; halka faydalı olabilmesi için, onun çok temiz ve takva sahibi olması lâzımdır. İkincisi — hükümdara vekâlet edecek olan kimsedir; halkın huzur bulması ve saadetle yaşaması için, bunun dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır. Üçüncüsü—vezirdir; bunun çok seçkin bir kimse olması lâzımdır; halka ne gelirse, ondan gelir. Bu üç işe bakan kimseler doğru olursa, halk huzura kavuşur, günü aydın olur. Memleketin düzene girer ve halk zenginleşir ve neticede bunlar sana hayır-duâ ederler. Bu üç yerde işe yaramayan insanlar bulunursa, bütün halkın işi kötü olur (Bab. 5329-5330-5331-5332-5333-5334).

Kutadgu Bilig, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere öncelikle yargının başında bulunan kişinin dürüst, ahlaklı bir insan olması tavsiye edilmektedir. İkinci olarak hükümdara vekâlet edecek kimsenin doğru ve güvenilir olması öğütlenmektedir. Burada hükümdara vekâletten kasıt, ya yokluğunda temsil edecek kişi ya da devlet adına hareket eden her bir bürokrat olabilir. Diğer önemli görev ise, vezirlik kurumudur. Onun da seçkin, akıllı, erdemli biri olması şart koşulmaktadır. Siyaset, yönetim ve yargı işlevini yerine getirme pozisyonunu üstlenen bu kadroların adaletli, faziletli, ahlaklı insanlar olmaları memleketin düzeninin sağlanması ve halkın mutluluğu açısından ehemmiyet arz etmektedir.

1.6. Yönetimde Geri Bildirim

Kutadgu Bilig’de hükümdar yönetsel alanda ortaya koyduğu politikaların sonuçları hakkında vezirinden sık sık bilgi almaktadır. Yalnızca vezirin görüşünü almak değil, halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini de öğrenmektir maksat. Hükümdarla ilgili yönetilenlerin övgü ile mi, yoksa şikâyetle mi bahsettikleri önemsenmekte ve özellikle hangi konularda eksikliklerin olduğu sorgulanmaktadır. Kısaca yönetici, kendisine ilişkin, yönetim tarzına yönelik bir geri bildirim almak istemektedir.

Geri bildirim kavramı literatürde performans ve etkileşim açısından önemli bir yere sahiptir. Performans yönünden değerlendirildiğinde, bir performans veya davranış hakkında onay veya ret vermek suretiyle gelişmeyi sağlayacak olan harekete öncülük eden bilgi şeklinde tanımlanabilir. Bireylerarası etkileşim açısından yaklaşıldığında, başkalarının bireyin davranışlarını nasıl algıladıkları ve nasıl değerlendirdikleri ile ilgili veri kümesi oluşturma olarak ifade etmek mümkündür. Fiili davranış boyutundan bakıldığında ise geribildirim arama davranışı karşımıza çıkmakta ve değer yaratan sonuçlara ulaşmak amacıyla bireyin bilinçli olarak doğru ve uygun davranışlar geliştirme çabası olarak tanımlanmaktadır. Geribildirim bilgisi doğru olarak uygulandığında, iş hayatında veya yönetsel alanda karşılaşılan problemleri çözme, motivasyonu artırma ve öğrenmeyi teşvik etmede son derece etkili sonuçlar doğuran bir yaklaşımdır (Kaymaz, 2007: s. 143).

Kutadgu Bilig’de hükümdarın davranışını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Vezirine halkın kendisiyle ilgili düşüncelerini sorarak yaptıklarına ilişkin onay/ret almak istemekte ve bir olumsuzluk veya şikâyet varsa tedbir almaya yönelik olarak sürekli bir geri bildirim gerçekleştirmektedir. Bir gün veziri Ögdülmüş’e günlerin, ayların nasıl geçtiğini ve işlerin nasıl gittiğini sorar. Memlekette yoksul ve zengin sayısının hangi yönde arttığını, kötü ve uygunsuz olan nelerin bulunduğunu, halkın durumu hakkında açıkça bilgi vermesini ister. Hükümdar, halkın kendisiyle ilgili düşüncelerinin hangi doğrultuda olduğunu; övgü/kınama ekseninde kusurlarının mı yoksa faziletlerinin mi öne çıktığını, gereken tedbiri almak maksadıyla öğrenmek peşindedir (Bab. 3097-3098-3099-3100-3101). Amacı ülkeyi yönetme hususunda gerçekten başarılı olup olmadığını anlamaktır. Bunu yönetimin eylem ve işlemlerinden etkilenen halkın, idareye ilişkin görüşlerini tespit ederek yani geribildirim yoluyla analiz etmek istemektedir.

2. YÖNETİLENLERİN GÖREVLERİ

Kutadgu Bilig, yöneten ve yönetilenler arasında bir tür görev ve mesuliyetler dengesi sağlar. Toplumsal düzenin ve refahın tesisi ile halkın mağdur edilmemesini teminat altına alan hükümdar bunun karşılığında yönetilenlerden düzenin muhafazasını sağlama adına emir ve fermanlara itaat etmelerini, vergilerini muntazam bir şekilde ödemelerini beklemektedir. Yazılı olmayan bir sözleşmenin, iktidar (devlet/hükümdar) ile yönetilenler arasında karşılıklı olarak onaylanması anlamına gelen bu felsefe ile hükümdarın halkının hak ve menfaatlerini, güvenliğini koruyup gözetmesi; halkın da iktidarın karar ve eylemlerine boyun eğmesi istenir.

2.1. Devlet Otoritesine İtaat

Her iktidar, yönetimi altında bulundurduğu insan topluluğundan koymuş olduğu kanun ve nizamlara uygun hareket etmesini bekler. Bireylerarası ilişkilerden, birey-devlet ilişkilerine kadar her alanda normlar koyar ve toplumdaki bu normlar çerçevesinde davranışlarını tanzim etmesini talep eder. Bu bağlamda Kutadgu Bilig, halkın devlet otoritesine karşı sadık ve itaatkâr olması durumunda hükümdarın rahat ve huzurlu olacağını belirtmektedir.

XVI. yüzyıl Fransız din reformcusu ve Kalvenizmin kurucusu Jean Calvin; yöneticilerin otoritelerinin kaynağını Tanrı’ya dayandırmıştır. Ona göre yöneticiler, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileri olduklarından dolayı görevleri kutsaldır. Kamusal dinginliği ve ahlâkı korumak, güçsüzleri kollamak, zalimleri ise cezalandırmak vazifeleri onundur. Kutsal görev olarak ileri sürülen bu misyonu yerine getirirken uyguladıkları fiziksel güce başvurma yöntemi bir hakı ve meşruluk temeli vardır. Calvin’e göre, yönetenin kimliği ve yönetim türü önemsizdir, önemli olan yönetilenlerin itaat görevinin bilincinde olmalarıdır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: s. 140).

Kutadgu Bilig’de de “bu beyler hâkimiyetlerini Tanrıdan alırlar; halk iyi olursa, bey de iyi olur” (Bab. 5947), “kalabalık halk üzerine seni hâkim kıldı; dilek ve arzularını verdi ve fermanlarını yürüttü” (Bab. 5192), “Tanrı senin boynuna emanet yüklemiştir” (Bab. 5360) gibi ifadeler yöneticiye atfedilen kutsaliyeti doğrulamaktadır.

Eserde hükümdara tebaa üzerinde üç hakkı olduğu söylenirken bunlardan birinin halkın emirlere saygı göstermesi ve sorgulamaksızın derhal yerine getirmesidir. Merkezdeki otoritenin koymuş olduğu kural ve kaidelerin vatandaşlarca uygulanması, bu düzenlemelere kayıtsız ve şartsız riayet etmeleri beklenmektedir. Zira yönetim tarafından konulan kural ve nizamlar, küme içindeki üyelerce kabul gördüğü takdirde başına buyruk ve kaos ortadan kalkabilecektir. Yönetilenlerin görevi iktidarın otoritesine boyun eğmek, düzeni bozmamaktır.

Halka verilen bir diğer görevde her şart ve durumda taraflarını hükümdardan yana seçmeleridir. Hükümdarın dostuna dost, düşmanına düşman olmak (Bab. 5582) şeklinde çalışmada yer bulan bu öğüt; tebaanın yöneticiye, hak ettiği için ifa ile yükümlü oldukları bir anlayışı ifade eder. Hükümdarın yönetilenlere karşı görevlerini yerine getirmesine istinaden halk da ona hak ettiği için gönülden, sadık bir şekilde bağlanır. Yöneticiye dost olanların yanında olur, düşman olanların ise karşısında konuşlanır.

2.2. Vergi Ödeme Görevi

Kutadgu Bilig'de yönetilenleri yöneticiye karşı sorumlu tutan en önemli görevlerden biri de halkın vergisini zamanında ödemesidir. Bu bağlamda eserde halkın, "hazine hakkını gözetme ve bunu vaktinde ödeme" (Bab. 5581) yükümlülüğü bulunmaktadır.

Her devlet, fonksiyonlarını yerine getirirken, yapmış olduğu giderleri finanse etmek için belli bir parasal değerle yönetilenleri borçlu kılar. Devlet; adalet, güvenlik, savunma, sanayi, ticaret, yol, köprü vb. hizmetlerle gerek düzeni sağlama gerekse de halkın beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama rolünü üstlenir. Ancak idarenin yürütmekle görevli olduğu her türlü işlem ve eylemin belli bir faturası vardır. Bu giderin temini, vatandaşlardan alınacak vergi ya da benzeri gelirlerle mümkün olmaktadır. Kutadgu Bilig de, yönetilenleri devletten aldıkları hizmetin finansmanını sağlamaya yönelik olarak vergi ödeviyle sorumlu tutmaktadır.

2.3. Meslek Sahiplerinin Görevlerini Etkin Bir Şekilde İcra Etmesi

Kutadgu Bilig'de yöneten-yönetilen ilişkileri ekseninde hükümdarın akıllı ve bilge veziri Ögdülmiş'in öğütleri ve Odgurmuş'la karşılıklı bilgi alışverişleri önemli bir yer tutar. Ögdülmiş, hükümdarların ilişkide bulunacağı kişileri, kapıdaki uşaklar, halk, bilginler, tabipler, büyücüler, rüya yorumcuları, müneccimler, şairler, çiftçiler, tacirler, hayvan besleyicileri ve zenaatçılar gibi tüm meslek grupları üzerinden açıklar. Hükümdarın bu meslekleri icra edenlere karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği, bu kişilerin yaptıkları iş üzerinden anlatılmaktadır. Ayrıca söz konusu meslek erbablarına vazifelerini en iyi şekilde yapmaları salık verilir.

Eserde, "âlimler harekete geçip, ihlas ile halka bilgi versinler" (Bab. 5587); "muhtesibin de elinde salâhiyet olmalıdır; o da cemaati dolaşarak, kötülükleri mâni olsun" (Bab. 5588); "satıcı emanetlerini gözetsin; sanat ustaları başkalarını yetiştirmekte devam etsinler" (Bab. 5589); "çiftçiler çiftlikte gayret etsinler, hayvan besleyenler de onları çoğaltsınlar" (Bab. 5590) denilerek her bir meslek adamının, görevini gereği gibi icra etmesi; böylelikle eğitim, denetim, ürün/hizmet artışı ve kalitesi, usta-çırak ilişkisi bağlamında eleman yetiştirme olgularının toplumsal bir temele oturtularak sürekliliğinin sağlanması istenmektedir. Yönetilenlere tevdi edilen işini en iyi şekilde yerine getirme ve sürdürme görevi, sosyal düzenin bozulmadan devamını temin edecek ciddi öğütlerdir.

SONUÇ

Kamu yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin tavsiye bilgilere yer veren Kutadgu Bilig, yöneten ve yönetilen ilişkilerini de ciddi bir şekilde ele almaktadır. Yönetim mekanizmasının vatandaşlarla ilişkilerini nasıl düzenleyeceği, halka karşı görevlerinin niteliği, yönetilenlerin devlete karşı ödevleri eserde üzerinde odaklanılan önemli konulardandır.

Kutadgu Bilig'de devleti; ülkesi ve milletiyle kendisine verilen bir emanet olarak gören hükümdarın, görevini yerine getirirken hakkaniyet, adalet, istişare, liyakat, sadakat gibi ölçüleri dikkate almasının gerekliliği öğütlenmektedir. Eserdeki nasihatler, devletin ve bu çerçevede hükümdarın itibarını, otoritesini ve uzun ömürlülüğünü öngörmektedir. Bunun için de, insan odaklılığı esas alan, yanlış uygulamaların düzeltilmesini vurgulayan, halkın mutluluğunu önemseyen bir yönetim felsefesinin işlerlik kazanmasını öne çıkarmaktadır.

Yöneten-yönetilen ilişkilerine, devlet yöneticilerinin dikkate almaları gereken hususlar perspektifinden yaklaşan eser, yönetimdeki muhtemel bozuklukları tahmin ve tespit etme suretiyle alınacak ve uygulanacak önlemleri karşılıklı diyaloglarla ortaya koymaktadır. Devletle toplum arasındaki ilişkiler; iktidarın pekişmesi, adaletin kurumsallaşması, halkın refahı, güvenliği ve sosyal nizamın devamlılığı açısından ele alınmaktadır. Yönetenlerin görevlerini, yönetilenlerin ise hak ve ödevlerini açıkça ortaya koyan Kutadgu Bilig; bu kapsamda ortaya çıkması muhtemel sorunlara çözüm önerileri getirmektedir.

KUTADGU BİLİĞ'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, M. A. ve Köker L. (1991), Tanrı Devletinden Kral-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇAYLAK, A. (2005), Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi, Kadim Yayınları, Ankara.

HÂCİB, Yusuf Has (1985), Kutadgu Bilig II Çeviri, (Çev. R.R. Arat), T.C Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

KAYMAZ, K. (2007), “*Davranış Boyutuyla Performans Geribildirim Olgusu ve Süreci*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C: 62, S:4, ss. 141-178.

KAZANCI, M. (1973), “*Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Anlayış ve Uygulaması*”, Amme İdaresi Dergisi, C: 6, S: 3, ss. 74-86.

MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI

Konur Alp DEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
konuralpdemir@yahoo.com.tr

ÖZET: Sivil toplum devletten bağımsız bir alanı ifade etmekle birlikte tam anlamıyla ayrı olarak da düşünülemez. Nitekim sivil toplum devletin düzenleyici vasfına ihtiyaç duymaktadır. Ancak devletin kutsal bir varlık olma anlayışı içerisinde hareket ederek toplumsal çıkış noktalarını kapatması ve bireysel özgürlüklere müdahale etmesi sivil toplumun gelişmesine engel oluşturmaktadır. Bu engellerin aşılması merkezîyetçi bir devlet yapılanması içerisinde oldukça zor görülmektedir. Bu sorunu çözmek için devletin klasik yönetim anlayışından özel, kamu ve sivil toplum unsurlarını bir araya toplayan ve yönetim sürecine dahil eden yönetim anlayışına geçiş yapması gerekmektedir. Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak merkezîyetçi yönetim anlayışından sivil topluma geçiş süreci yönetim olgusu kapsamında incelenmektedir. Aynı zamanda çalışmada sivil toplumun merkezîyetçi yönetimin duvarları arasında sıkışıp kaldığı ve bu amaçla yönetim olgusunun bir kurtarıcı gibi toplumsal alana müdahale etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Merkezîyetçi Yönetim, Sivil Toplum, Yönetişim.

JEL Sınıflandırması: H83

THE PREDICAMENT OF CIVIL SOCIETY IN THE GRIPPER OF CENTRALIST ADMINISTRATION

ABSTRACT: Although civil society means an autonomous sphere from the state, it can not exactly be evaluated as a separate unit. As a matter of this fact the civil society needs the regulatory character of the state. However the state's closure of societal exit points within the understanding of being a holy entity and its intervention into individual liberties hinders the development of civil society. It seems quite difficult to overcome these obstacles in the structure of a centralist state. In order to solve that problem, the state should abandon the classical state administration logic and should adopt a governance understanding that combines private, public and civil society-oriented elements. In this study, it is examined that the process of transformation from centralist administration comprehension to civil society, in the context of the governance phenomenon by using literature survey. At the same time, it is underlined that civil society is trapped between walls of the centralized state and for this purpose, the necessity of the intervention of the governance phenomenon to the societal sphere as a savior is emphasized.

Key Words: Centralized Administration, Civil Society, Governance.

JEL Classification: H83

Giriş

Sivil toplum Batı'da özellikle 18. yüzyıldan sonra popülerlik kazanan, ancak Türkiye'de 1980'lerden sonra gündeme gelen bir kavramdır. Kavram her ne kadar asker veya askeri olmayan gibi yanlış bir anlamda kullanılsa da gerçekte yapmış olduğu vurgu kent yaşamının yol ve yordamıdır. Bununla birlikte sivil toplum siyaset dışında kalan toplum olarak da anlaşılabilmektedir. Ancak siyaset dışında kalan olarak ifade edilen unsur siyasetle hiçbir zaman ilgilenmeyen toplum değil, aksine siyasetle ilgilenen ancak siyasetin hakimiyeti altında yaşamayan ve hatta siyaseti yönlendirme gücü ve potansiyeli olan bir alana denk düşmektedir (Yüksel, 2011: 175).

Sivil toplum kavramı farklı ülke ve kültürlerde farklı biçimlerde anlaşılmakta, devlet ile bir bütün halinde düşünüldüğü gibi devletten ayrı bir kavram olduğu da ifade edilebilmektedir (Paydaş, 2013: 176).

Sivil toplum en genel anlamı ile "bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi" şeklinde tanımlanabilmektedir (Keyman, 2014: 2). Bu tanım ile birlikte sivil toplumun devlet ile vatandaş arasındaki ilişkileri düzenleyen ve birbirlerinden bağımsız bir biçimde hareket eden çok sayıda dernek, vakıf, sendika, grup ve medya gibi unsurlardan oluştuğu ifade edilebilmektedir (Uluç, 2012: 7).

Siyaset bilimi literatüründe sivil toplum içinde bulunduğu siyasi rejimlere göre "demokratik", "totaliter" ve "otoriter" olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Demokratik rejimlerde sivil toplum güçlü ve etkin bir biçimde faaliyet göstermektedir. Bunun tam tersi olarak totaliter rejimlerde sivil toplum yasaklanmakta veya yok edilmektedir. Otoriter rejimlerde ise sivil topluma belirli bir oranda özgürlük verilirken aynı zamanda devletin denetimi de söz konusu olmaktadır (Keyman, 2014: 3).

Türk siyasal kültüründe devlet olgusu önemli ve çekici bir konumda bulunmaktadır. Türk kültüründe devlet her zaman için kutsal bir konumda bulunmuş, yeryüzündeki tanrısal bir güç ve kuvvet olarak algılanmıştır. Türk siyasal kültüründe ve toplumun zihninde bu kadar kutsallaştırılmış bir devlet anlayışı ile sivil toplum olgusunun bir arada bulunması veya bulunabileceği düşüncesi sivil toplumun varlığını da güçlendirmektedir. Öyle ki demokratik ülkelerde sivil toplum unsuru devlet üzerinde baskı oluşturabilmekteyken, ülkemizde devletin sadık hizmetçisi olarak faaliyet gösterebilmektedir. Ancak sivil toplumun varlık kazanabilmesi için devletten ayrı bir sivil alanın, sivil düşüncenin ve sivil bir kimliğin oluşması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için de bireysel düşüncenin özgür olması ve bireysel bilincin aşkın devlet anlayışından önde tutulması gerekmektedir. Devletin toplumun her alanına müdahale ettiği bir düzen içerisinde vatandaşların dikkatleri sivil topluma değil, devlete odaklanacaklardır (Çaha, 2012: 9-11).

Batı ülkelerinde sivil toplumun gelişmesi konusunda etkili olan iki alan bulunmaktadır. Birincisi, devletin otorite olmadığı ekonomik alan ve ikincisi ise bireylere sivil ruhu aşılayan, özgürlük ve bireysel mülkiyet sahibi olma duygusunu kazandıran

MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI

Konur Alp DEMİR

özgürlükçü düşünce sistemidir. Dolayısıyla sivil toplumun özgürlükçü bir ortamda gelişebildiğinin vurgusunun yapılması yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte sivil toplum kendisini devletten arındırabilmiş ve özgürlükçü kimliğe sahip olmayı başarabilmiş bireysel bir alana da ihtiyaç duymaktadır (Çaha, 2012: 12-13).

Bu çalışmanın temel amacı sivil toplumu merkeziyetçi yönetimin varlığında incelemek ve merkeziyetçi yönetim kiskacından kurtarabilmek için yönetişim kavramını konu etmektir. Sivil toplum-devlet ilişkilerinde devletin otoriter bir güç olarak ortaya çıkması sivil toplumun özgürlükçü ruhuna zarar vermektedir. Bu tespitten yola çıkılarak bu çalışmada merkeziyetçi yönetim ve sivil toplum unsurlarına değinilerek sivil toplumu merkeziyetçi yönetimin hâkimiyetinden kurtarmanın bir çözüm yolu olarak yönetişim kavramına değinilecek ve yönetişim ile sivil toplum bir arada incelenmeye çalışılacaktır.

1. Merkeziyetçi Yönetim Sistemi

Devletlerin yürütme aracı olan kamu yönetimi sistemi temel olarak merkezi yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki sistemden hangisinin tercih edileceği veya daha fazla ağırlık verileceği konusunda devletlerin yönetim gelenekleri, tarihi, coğrafi özellikleri, sosyo-ekonomik yapısı, siyasal kültürü ve demokrasi açısından bulunduğu konumu belirleyici unsurları oluşturmaktadır (Parlak ve Sobacı, 2012: 354-355). Ancak bu iki sistemden yalnızca birisini benimseyen bir devlet örgütlenmesi yerine dengeli bir sistem içerisinde iki yönetim ilkesini de uygulayan bir kamu yönetimi yapısı günümüzde tercih edilen bir uygulamadır. Bununla birlikte bazı devletler merkezden yönetime, bazıları ise yerinden yönetime ağırlık vermektedirler (Eryılmaz, 2012: 106). Türkiye ise merkeziyetçi bir yönetim sistemine sahiptir (Parlak ve Sobacı, 2012: 355).

Yönetimde merkeziyetçilik kamu hizmetlerinin sunumunda merkezi yönetimin ağırlıkta olması, karar verme ve kaynak kullanımı konusunda bütün yetkilerin merkezi yönetimde toplanmasını ifade etmektedir (Parlak ve Sobacı, 2012: 355).

Merkeziyetçi bir yönetim sisteminin kamu hizmetlerine ilişkin politika belirleme ve karar alma aşamasında merkezi yönetimin tek söz sahibi olması, kamu hizmet sunumları için gerekli olan kaynakların merkezi yönetimin elinde toplanması ve merkezden yönetilmesi ve merkezi yönetimin hizmet birimlerinde görev alan personelin bütün işlemlerinin merkezden yürütülmesi gibi kendi içerisinde bazı özellikleri bulunmaktadır (Aydın, 2009: 187). Kısaca merkeziyetçilik yönetimin tek bir yerden idare edilmesidir (Limoncelli, Hogan ve Chalup, 2007: 501). Merkeziyetçi yönetim sisteminde ülkeyi yöneten merkezi otorite etkili bir konumda yer almaktadır. Merkeziyetçi yapıda örgütlenme ve hizmet sunumu merkezi yönetimin kontrolü altında gerçekleşmektedir (Çevik, 2012: 31). Bununla birlikte merkeziyetçilik ilkesi emirleri yerine getirebilmek veya toplumsal düzeni sağlayabilmek için insanları bir araya toplamaya çalışan ve teknik olmayan bir kontrol türüdür (Limoncelli, Hogan ve Chalup, 2007: 501-502).

Merkeziyetçilik ilkesi merkezi yönetimin çevre unsurlara olan güvensizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla merkeziyetçilik bir yöntem olarak kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamasında çevreyi denetlemek veya dışlamak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda yönetimde merkeziyetçiliğin sebebi teknik, ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması değil, siyasal amaçların uygulamaya geçirilmesidir (Esen, 2013: 12).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından yönetimde merkeziyetçiliğin benimsenmesinde ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarının iyi seviyede olmaması, savaştan yeni çıkmış bir ülkenin yaralarının hızlı bir biçimde sarılmasının gerekliliği, yerel sermaye ve girişimci(ler) konusunda yaşanan noksanlıklar önemli ölçüde etkili olmuştur (Göymen, 2010: 84). Dolayısıyla yeni kurulmuş bir Cumhuriyet'in o günkü şartları dikkate alındığı takdirde merkeziyetçi bir yapılanmanın gerekliliği ve zorunluluğu kabul edilebilmektedir.

2. Sivil Toplum Kavramı

“Sivil” kelimesi, Latince “civis” kökünden türetilmekle birlikte “yurttaş veya kenttaş” anlamlarına gelmektedir. “Sivil toplum” kavramı ise, köken itibarıyla, Fransızca’da kullanılan “société civile” kavramından gelmektedir. Latince ve Fransızca kelime kökenlerine bakıldığında zaman sivil kelimesi vatandaş veya vatandaşlık kelimeleri ile eşanlamlı olarak kullanıldığı görülecektir. Dolayısıyla sivil toplum kavramı bir bütün olarak düşünüldüğünde “yurttaşlar toplumu” olarak kabul edilmektedir (Talas, 2011: 389-390). Aynı zamanda Fransızca-Latince kökenli olan “civil” kelimesi medeni olan, görgü kurallarını iyi bilen, nazik ve kibar anlamlarında da kullanılmaktadır. Türkçede kullanılan sivil kelimesi ise “şehir adabı”, “medenilik-bedevi (köylü) olmamak” anlamlarına gelmektedir (Abay, 2004: 272).

Sivil toplum kavramının tarihi oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Sivil toplum kavramının izlerine ilk olarak Aristo’da rastlanmaktadır. Ancak Aristo’nun döneminde ve öğretilerinde henüz sivil olan ile siyasal olanın arasındaki ayırım kesin olarak belirli ol(a)mamıştır. Sivil toplum kavramının günümüz anlamında kullanılmaya başlaması 12. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşüm hareketlerinin sonucunda olmuştur. Benzer biçimde sivil toplum kentsel yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sivil toplumun tanımlamaya çalıştığı unsur 12. yüzyılda ticaretin gelişmesi ile birlikte esnaf ve tüccar gibi kimselerin feodal yapı içerisinde gelişerek ticaret alanında özerkleşmeleri ve kentsel yaşamda yönetimde söz sahibi olmaları durumudur. Diğer bir deyişle, sivil toplum kentsel yaşamın getirmiş olduğu özgürlükler kapsamında ortaya çıkan ve merkezi yönetime karşı özgür ve özerk olabilmeyi başaran kurumların şahsında gelişme imkânı bulan toplumsal bir alanı ifade etmektedir (Türköne, 2013: 280). Bu kapsamda sivil toplum, “üyeleri öncelikle devlet dışı faaliyetlerle (ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler) uğraşan ve bu faaliyetler dolayısıyla devlet kurumları üzerinde her çeşit baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütün”(Parlak, 2011: 710) şeklinde tanımlanabilmektedir.

Sivil toplum 18. yüzyılda toplum halinde yaşamının mümkün olabilirdiği ve sonuçları üzerine girilen fikrî tartışmalarının sonucunda tekrardan gündeme gelmiş bir kavramdır. Kavramın tekrardan gündeme gelmesi geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşamasında hem bu süreci açıklayabilmek hem de modern toplumun tanımının yapılmasını sağlayabilmek ihtiyacından kaynaklanmaktaydı (Aktaş, 2008: 91; Aslan, 2010: 362). Kavram bu açıdan değerlendirildiğinde “şehir adabı” kavramı ile aynı anlama gelmektedir. Kavramın içinde geçen “sivil” unsuru şehir hayatının meydana getirdiği hak ve

sorumlulukları ifade etmektedir. Aynı zamanda sivil toplum modernleşme ile yakından ilişkilidir. Çünkü modernleşmede toplum devlet tarafından ihvan edilmiş bir kurumlar bütünü olmaktan çıkarak, modernleşme ile zıt yönleri gösteren “akılcılaştırma” ile “öznelleştirme” arasında meydana gelen *çatışmalar*, *uzlaşmalar* ve *arabulmalar* alanı olarak kabul edilmesi yönünde eğilim göstermiştir (Aktaş, 2008: 91). Dolayısıyla sivil toplumu bir anda ortaya çıkmış basit bir kavram olarak görmek yanlışlığı sebebiyet verebilecektir. Sivil toplumun ortaya çıkması uzun ve karmaşık bir tarihsel süreci gerektirmiştir. Sivil toplum bu tarihsel süreç sonucunda modern dünyanın başarısını yansıtan bir ürün olarak ortaya çıkmıştır (Aktaş, 2008: 96). Şerif Mardin’e göre sivil toplumun ortaya çıkmasında devlet dışında devam eden hayatın akışının garanti altına alınması ve ekonomik eylemlerin özerk bir yapılanma içerisinde faaliyet göstermesi önemli bir rol oynamıştır (Abay, 2004: 273).

Sivil toplumun ortaya çıkması için toplumsal farklılaşma ve uzmanlaşma, örgütlenme, özerk bir yapıya sahip olma ve baskı unsuru haline gelebilme gibi unsurların varlığı zorunludur. Sivil toplum bu unsurların bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkmış toplumsal bir üründür (Uluç, 2012: 7).

Sivil toplumun amacı devlet faaliyetleri ile yakından ilişkili olmasına rağmen iktidarı ele geçirmek gibi bir hedefi yoktur. Sivil toplum devletten özerk bir alanı ifade etmekle birlikte temel amacı vatandaşların aile, birey ve devlet tarafından temsil edil(e)meyen ortak hak ve çıkarlarını demokratik bir ortamda temsil etmektir (Aslan, 2010: 358-359). Aynı zamanda sivil toplumu dar anlamda yönetsel devlet ve ekonomik sürece odaklayarak sadece sosyal yaşam kapsamında değerlendirmek yanlış anlamlara sebebiyet verebilecektir (Cohen ve Arato, 1994: 9 (ix)).

Sivil toplum ortak bir yaşam alanı olarak kişilerin özgür iradelerini birleştirmeleri sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla sivil toplum denilince akla ilk gelen “ortak yaşam” ve “özgür irade” kavramları olacaktır. Bununla birlikte sivil toplumun üzerinde durduğu iki temel ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçütlerden birincisi “devletin dışında olma” ve ikincisi ise “kendini içinde demokratik bir işleyişin olmasıdır”. Bu kavram ve ölçütlerin hedefinde bireylerden oluşan vatandaşların oluşturduğu bir düzenin tanımlanması yer almaktadır (Talas, 2011: 389-390).

Sivil toplum devlet ile toplum arasındaki ilişkileri meşruluk, etkin yönetim, demokratik sorumluluk ve şeffaf kamu yönetimi açısından düzenlemektedir. Bu doğrultuda da sivil toplum hem ahlaki hem de siyasi bir değere sahip olmaktadır (Keyman, 2014: 4).

Sivil toplum bir kavram olarak farklı dönem ve ülkelerde ideolojiler, inançlar, disiplinler ve kültürler açısından sürekli olarak değişime uğramasından dolayı hakkında kesin bir sonuca varılması durumu tartışmalıdır. Ancak günümüze kadar olan süreç değerlendirildiğinde sivil toplumun değiş(e)meyen yönü siyasal topluma göre göreceli olarak daha fazla özerk bir yapıya sahip olmasıdır. Bununla birlikte kâr amacı olmayan sivil toplum oluşumunun temelinde gönüllülük esası yer almaktadır (Göymen, 2010: 100).

Sivil toplum ile ilgili üç farklı yaklaşım söz konusudur. Birincisi, Larry Diamond’ın yaklaşımıdır. Diamond’a göre, sivil toplum devletten ayrı ve vatandaşın özgür iradesi ile oluşturulmuş bir düzendir. İkinci yaklaşım Ernest Gellner’e aittir. Gellner sivil toplumu Diamond’a göre daha geniş bir alanda değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum aile ve hatta birey ile devlet arasında oluşan boşluğu dolduran bir oluşumdur. Bu noktada birey ile devlet arasındaki boşluğu dolduran unsurlar *sendikalar*, *siyasal partiler*, *dinsel örgütlenmeler*, *baskı grupları* ve *derneklerden* meydana gelmektedir. Üçüncü yaklaşımın sahibi ise John Keane’dir. Keane, sivil toplumu örgütlenmiş bir baskı unsuru olarak görmektedir. Bu görüşe göre sivil toplum, üyelerinin devlet dışı bir ortamda örgütlenerek, devlet kurumları üzerinde baskı uygulamak ve denetimlerde bulunmak suretiyle kendi kimliklerini korumaya çalışan bir yapılanmadır (Talas, 2011: 390). Sivil toplum örgütlü bir toplum olarak nitelendirildiğinde sivil toplumun en önemli özelliği sivil bir dayanışma ruhuna sahip olması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Zira dayanışma kavramı ile örgüt kavramı arasında yakın bir ilişki vardır. Sivil toplum kavramı kapsamında ifade edilmek istenen dayanışma ise kamu otoritesinden bağımsız bir biçimde gerçekleştirilen dayanışmadır (Abay, 2004: 272).

Sivil toplum kavramı insanların devletten izin almadan iletişime geçebildiği ve toplumsal etkinliklerde bulunabildiği bir alanı içermektedir. Bu alan mekân sınırlandırmasını zorunlu kılmadan çok geniş bir alanda kitlelere iletişim kurma özgürlüğü tanımaktadır. Çünkü sivil toplum kavramı, topluma kendisi ile ilgili karar alma özgürlüğü ve imkânı tanımaktadır (Öner, 2001: 59). Sivil toplum devletin kendisine müdahale etmediği sınırlar içerisinde kendisini garanti altına alarak var olabilmektedir (Uluç, 2012: 10).

3. Sivil Toplum ve Merkezîyetçi Yönetim

Sivil toplum tarihsel süreç içerisinde siyasal toplum veya devlet ile eşanlı olarak kullanılmıştır. Ancak ilerleyen zaman içerisinde devlet ile sivil toplum ayrı alanlarda değerlendirilmeye başlanmış ve karşıt bir durumu ifade eden kullanımları kapsamında değişime uğramıştır. Günümüzde sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın çoğulcu demokratik ilkeler kapsamında vazgeçilemez bir gereklilik olduğu kabul edilmektedir (Türküne, 2013: 291). Sivil toplumun devletten ayrı bir kavram olarak görülmesi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonrasına rastlamaktadır. Bu farklılaşmanın Anglo-Amerikan dünyasının bir ürünü olduğu ifade edilmektedir. Gerçekte sivil toplum siyasal topluma bir eleştiri unsuru olarak tarihsel sürecini sürdürmüştür (Kaypak, 2012: 37-47).

Bu noktada cevaplanması gereken ve kavram karmaşasına sebebiyet verebilecek önemli bir soru vardır: Sivil toplum askeri toplumun zıt anlamı mıdır?

Sivil toplum askeri toplumun değil, siyasal toplumun (devlet) zıt anlamıdır. Sivil toplum, toplumun özerk bir alanını meydana getirmektedir. Siyasal toplum ise devlet iktidarının hakim olduğu bir alanı tanımlamaktadır. Sivil toplumun alanının genişlemesi siyasal toplumun alanını daralttığı gibi bunun tersi de mevcuttur (Türküne, 2013: 291). Bu konuda Şerif Mardin, sivil toplumun karşıtının askeri toplum olmadığını ifade ederken sivil toplum kavramının kent yaşamına ve “medenî” olana denk geldiğini vurgulamıştır. Sivil toplumun karşıtının ise “gayr-ı medenîlik” olduğunu belirtmiştir (Aslan, 2010: 359).

MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI

Konur Alp DEMİR

Bu noktada, “Devlet ile sivil toplum birbirlerine ihtiyaç duyarlar mı?” sorusuna yanıt vermek gerekmektedir. Bu soruya en kolay biçimde ve klasik liberallerin ifade ettiği şekliyle cevap verilebilir: Sivil toplum devletin kamu mallarını üretmek konusunda tek varlık olmasından dolayı devlete ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan devlet de doğrudan ve sıradan özel sektör mallarını üretmekte yeterli değildir. Bu sebepten dolayı ideal olan devletin özel sektör mallarını etkili bir biçimde üretebilmesi için özel sektörün kendi içerisinde serbestçe rekabete girebileceği belirli bir güvenlik alanı yaratarak özel sektöre destek vermesi gerekmektedir (Rosenblum ve Post, 2002: 32).

Sivil toplum ile devlet birlikteliği, devlet ile toplum birlikteliğinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü sivil toplum ile toplum örgütlenme açısından veya bünyesinde örgütlenme unsuru barındırması açısından farklıdır. Toplum bünyesinde her zaman için örgütlü bir unsur barındırmaz. Ancak sivil toplum yapısal olarak zaten örgütlü bir oluşumu ifade etmektedir. Dolayısıyla toplum kavramı sivil toplum kavramından daha geniş bir anlama sahiptir. Bununla birlikte devlet ile sivil toplum ilişkisinin devletten bağımsız, çoğulcu ve kendisini örgütleyebilme yeteneğine sahip bir kapsamda olduğu kabul edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir (Türköne, 2013: 291). Sivil toplum devlet ile insan arasındaki ilişkilerin hiyerarşik, baskıcı ve zorlamalı bir alandan daha özgürlükçü ve kısıtlamasız bir alana geçişini ifade etmektedir. Bununla birlikte sivil toplum insan ile devlet arasındaki müzakereleri düzenleyen ve sosyal örgütlenmelerden meydana gelmiş aracı bir unsurdur (Aslan, 2010: 360). Kısacası sivil toplum kavramı değerlendirilirken devlet ve merkezi yönetimin dışında kalan unsurların konu edilmesi gerekmektedir (Öner, 2001: 59).

Sivil toplum kavramının kullanıldığı zaman, ülke ve ideolojilere göre farklılık göstermesi (Göymen, 2010: 100) ülke uygulamalarında da görülebilmektedir. Örneğin, sivil toplum kavramı Eski Sovyet Bloğu ülkelerinde totaliter rejimlerden demokrasiye geçiş için bir araç olarak kullanılmıştır. Benzer biçimde sivil toplum gelişmiş Batı ülkelerinde yaşanan postmodernite sürecinin gündeme gelmesi ve gelişmesinin ardından modernite, küreselleşme ve ulus devletin içerisine düştüğü krizlerin aşılması amacıyla temsili demokrasi yerine katılımcı demokrasi anlayışının benimsenmesi sürecinde kullanılmıştır (Aslan, 2010: 363).

1980’li yıllarda Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde siyasi rejimlerin değişim süreçlerinin başlaması sonucunda totaliter ve despotik rejimlerden demokratik bir rejime geçiş öngörülmüştür. Bu dönem “demokrasiye geçiş süreci” olarak tanımlanabilmekle birlikte, aynı zamanda “sivil toplum kavramının yeniden-canlanma dönemi” biçiminde ifade edilebilmektedir. Demokratikleşme talepleri karşısında canlanan sivil toplumun yapmış olduğu vurgu toplumun tek bir yönetsel otoriteye bağlı olduğu biçiminden uzaklaşarak bağımsız bir yaşam sürmesi üzerine kurgulanmıştır (Keyman, 2014: 6).

Sivil toplum, toplumun devletten ayrı ve hatta devlete karşı kendisini koruyabileceği bir yaşam alanını meydana getirmektedir. Bu da bireysel hak ve özgürlüklerin kazanımı ve korunması mücadelesinin kilit unsurunu oluşturmaktadır (Keyman, 2014: 6).

Sivil toplum kavramının ortaya çıktığı ilk zamanlardan daha popüler bir hale gelmesinde devletin dönüşmesi ve yeniden yapılandırılması ihtiyacı etkili olmuştur. Bu durum hem sosyalist hem de liberal rejimler açısından insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapmak amacından daha fazla önem taşımaktaydı. Dolayısıyla bu süreç içerisinde sivil toplum kavramı “bireysel haklardan demokrasiye geçiş, demokratik bir toplum oluşturulması ve devlet-toplum-birey ilişkilerinin demokratik bir zemine yerleştirilmesi için kullanılmıştır.” Bu kapsamda devletin faaliyet alanının sınırlandırılması, toplumun tercihlerinin öne çıkarılması ve devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün belirli sınırlar içerisinde çekilmesi suretiyle sivil toplumun gelişmesine ortam yaratılması ve desteklenmesi amaçlanmıştır (Aslan, 2010: 363-364). Bununla birlikte toplumun devlete olan bağlılığı ve her şeyi devletin gerçekleştirmesi yönündeki beklentisi devletin sivil toplumun özerklik alanına girmesine ve sivil toplumun toplumsal dayanışma olgusuna zarar vermesine sebep olmaktadır (Tosun, 2001: 234). Ancak devlet ile sivil toplumu birbirinden tamamen ayırmak, devletsiz bir sivil toplum yaratabilmek çok fazla mümkün görünmemektedir. Çünkü sivil toplum, içerisinde kendisi için özerk bir alan oluşturacak ve özgürlüğünü tanıyacak bir bütüncüye ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplumun ihtiyaç duyduğu bu bütüncü unsur devlet kavramı ile ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde devlet de toplumun ahlaki değerlerini temsil edebilmesi ve yaşatabilmesi için bir bütüncü olarak sivil topluma ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sivil toplum ile devlet birbirlerinin bütüncüsüdürler. Bir başka ifadeyle, devlet ile sivil toplumun farklı düzeyleri temsil etmelerine ve kullandıkları araçlar yönünden farklılaşmalarına rağmen birbirlerine bağımlıdır (Gönceç, 2001: 25).

Sivil toplumun devlet dışı bir alan olduğu inkâr edilememesine rağmen, devlet ile sivil toplum ikiliği birbirlerine zıt iki unsur olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Çünkü sivil toplum devlet alanı dışında olmasına rağmen devlete karşı bir olgu değildir. Sivil toplumu devlet unsurundan tamamen ayırmak da oldukça güçtür. Devletin varlığının önkoşulu ile sivil toplum hayat bulabilmektedir. Ancak sivil toplumun öngördüğü devlet mutlak bir güç olarak değil, sınırlı güçlere sahip bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Devlet sivil toplumun özerkliğini sağlayabilmek ve sınırlarını tespit edebilmek için çeşitli kanunlar çıkararak bir bakıma kendisini sivil toplum karşısında sınırlandırmış olmaktadır. Diğer taraftan sivil toplum ile devlet anayasa ve kanun yolu ile birbirlerine bağlanmaktadır. Devlet, bu açıdan değerlendirildiğinde, sivil toplumun özerk alanını ve sivil toplum üyelerinin özgürlüklerini güvence altına almaktadır. Devlet, sivil topluma dilekçe hakkı ve örgütlenebilme gibi imkânları hazırlarken aynı zamanda çalışma ve toplanma gibi olanakları da sunmaktadır. Bununla birlikte zayıf ve güçsüz ile geniş ve güçlü arasındaki imkânsızlıkları zayıf ve güçsüzün lehine olabilecek bir biçimde düzenlemektedir. Sivil toplum devletin gücünü sınırlandırmak ve hukuk devleti ilkesine dayanan devlet otoritesine de geçerlilik kazandırmaktadır (Gönceç, 2001: 41).

Sivil toplumun günümüzde geldiği nokta tarihsel kökenlerinden bağımsızlığını kazanarak “sınıflar üstü” bir yapı olarak algılanmasıdır. Bu kapsamda devlet iktidarı, sivil toplum ise halkın önceliğini simgelemesi bakımından birbirlerine zıt iki kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin ışığı altında devletin müdahalelerinin sivil topluma zarar vereceği ve hatta ortadan kaldıracığı yönünde inançlar gelişmiştir. Ancak bu hassas nokta devlet ile sivil toplumun birbirine karıştığı, devletin nerede bittiği ve sivil toplumun nerede başladığının sınırlarının tam olarak kesin olmaması konuyu tarihsel bir karmaşaya sürüklemektedir. Diğer bir ifadeyle bu konu devlet ile sivil toplum birlikteliğini ilginç bir tarihsel durum ile karşı karşıya bırakmıştır (Kaypak, 2012: 47).

Sivil toplum alanı devlet müdahalesinin dışında kalarak devletin tekipleştirmesine karşı engelleyici bir unsur olarak var olmaktadır. Aynı zamanda toplumun refahı ve huzuru açısından sivil toplum ile devlet birbirlerini dengelemekte ve birbirlerinin

aşırılıklarını gidermektedirler. Şu da ifade edilebilmektedir ki sivil toplumun gelişmeye başladığı nokta devletin toplum üzerindeki baskısının azalmaya başladığı nokta ile aynı noktadır. Dolayısıyla devletin azalmaya başladığı yerde sivil toplum çoğalmıştır (Kaypak, 2012: 48) şeklinde bir yorum da yapılabilmektedir.

Özellikle sivil toplum unsurunun gelişme göster(e)mediği toplumlarda vatandaşlar devlet karşısında korunmasız bir halde bulunmaktadır. Böylece bu gibi toplum yapısına sahip olan devlet vatandaşına “itaat kültürü”nü benimsetmeye çalışmakta ve bireylere vatandaş olarak değil, “tebaa” olarak bakma eğilimi içerisine girmektedir. Devleti “baba” olarak gören toplumların (Uluç, 2012: 12) sivil toplum unsurundan uzaklaştığı da açıktır.

Modern dünyada sivil toplum her ortamda gelişme gösterememektedir. Uygun ortamın yaratılabilmesi için de devletin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle sivil toplumun gelişme gösterebilmesi açısından devletin hukuk devleti ve sınırlı devlet olmak üzere iki temel özelliğinin olması gerekmektedir. Hukuk devleti özelliği kapsamında devlet sivil toplumu “kollayıcı” değil, ihtiyaç duyduğu ortamı yaratabilmesi ve haksızlıklara uğramaması için “önleyici” olması gerekmektedir. Bununla birlikte devletin sınırlı olması sivil toplumun gelişimi açısından oldukça önem taşımaktadır. Çünkü devlet siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alana ne kadar fazla müdahale ederse sivil toplumun gelişmesi de aynı oranda azalacaktır. Devlet, sivil toplumun canlanabilmesi için asli görevleri olan adalet, savunma ve güvenlik gibi alanlarla kendisini sınırlandırması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle devlet toplumsal gruplara terk edemeyeceği unsurlar kapsamında kendisini sınırlandırmalı ve diğer bütün görevleri sivil topluma bırakmalıdır. Çünkü devletin siyasal, sosyal ve ekonomik hayata tek belirleyici unsur olarak hükmettiği sosyalist ülkelerin hiç birisinde sivil toplum gelişme gösterememiştir. Modern dünyada sivil toplum hukuk devleti olma özelliğine ve demokratik bir rejime sahip devletlerde gelişme gösterebilmiştir (Çaha 2012: 59-61).

Sivil toplumun devletin müdahalesine maruz kalmadan kendi sivil inisiyatifini gerçekleştirebilmek için özerk bir yapılanmaya sahip olması gerekmektedir. Ancak bu özerk yapılanmanın varlığı aşırı merkezileşmiş bir devlet kavramı altında olanak dışı kalmaktadır. Çünkü devlete bağımlı bir biçimde yaşayan toplumsal bir grubun devletin resmi ideolojisinin dışına çıkması oldukça güçtür. Bu sebepten dolayı sivil toplumun gelişebilmesi ve sosyal grupların sivil topluma hizmet edebilmeleri için özerk bir yapıya kavuşmaları gerekmektedir (Çaha 2012: 65).

Sivil toplum aidiyet duygusunun vatandaşlığın üstünde değerlendirildiği bir unsur olmadığı gibi, devletin birleştirilmesi ve bir bütün haline getirilmesi yolundaki uğraşlardan arta kalanlar da değildir. Gerçekte çok uluslu bir düzende değerlendirilebilen yaygınlık olgusu sivil toplumun özünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda çoğulculuğun belirlenmiş kalıplar içine yerleşmiş kurallar boyutunun olmasının yanında tanımlayıcı bir boyutu da vardır (Rosenblum ve Post, 2002: 4).

Sivil toplum-devlet birlikteliği birbirlerinin gelecekleri açısından değerlendirilecek olunursa sivil toplumun yükselişi devleti engelleyici bir sonucu meydana getirmeyeceği ifade edilebilmektedir. Sivil toplumun yükselişi, bir belirsizlik içinde de olsa, hemen hemen özgür bir devlet algısına sebebiyet vermektedir. Çünkü minimal devlet anlayışı güçlü hükümet dışı grupların yeni ve faziletli vatandaş algısının baskısı karşısında geri kalmaktadır (Carothers ve Barndt, 1999: 26).

4. Merkezietçi Yönetime Karşı Yönetişim

Günümüzde klasik yönetim olarak tanımlanan toplum, siyasal güç ve ortak amaç unsurlarının birleşiminden meydana gelen anlayış artık güncel gelişmeler karşısında yetersiz kalmıştır. Klasik yönetim anlayışının yerine devlet ile toplumu bütünleştiren birlikte hareket etme ve eylemlerde bulunma anlayışının (Göymen, 2010: 87) günümüz toplumsal yapısına daha fazla uygun olduğu görülmektedir.

Merkezietçilik anlayışı sonuçların yerine sürece odaklanarak, devletin koymuş olduğu kuralların dışına çıkmadan ve esnek olmayan bir örgütlenme yapısı ile iyi performans elde etmenin önünde engel oluşturmaktadır. Bu durum günümüzde genel olarak kabul edilen bir algıyı oluşturmaktadır. Bu algının temelinde toplumun devletten daha fazla hizmet beklemesi yer almaktadır. Bununla birlikte toplum talep ettiği hizmetler karşısında pasif değil, aktif olarak hizmetlerin neler olacağı, nasıl ve nerede yapılacağı konusunda söz hakkına sahip olmak istemektedir. Bu durum devlet ile toplumun karşılıklı ilişkilerinin farklı bir boyutta ele alınması gerekliliğini gündeme getirmektedir. Toplumun hedefi alınan kararların kendisine bağlı olması ve devlet ile ortak bir noktada buluşmasıdır (Göymen, 2010: 41). Bu buluşma yönetişim kavramı ile gerçeklik kazanmaktadır. Dolayısıyla bu noktada yönetişim kavramının açıklanması gerekmektedir.

Yönetişim kelimesinin İngilizce karşılığı “governance”ın Yunan dilinde “dümen tutmak, kılavuzluk yapmak” anlamlarına gelen “kubernân” fiilinden türetildiği bilinmektedir. “Kubernân” kelimesi Ortaçağ’da Latince bir kelime olan ve “kural koymak, yönetmek, kılavuzluk yapmak” anlamlarına gelen “Gubernare” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Yönetişim sivil toplumu, toplumsal ortaklıkları ve uluslararası piyasaları yönetimin merkezine yerleştiren bir yönetim yaklaşımıdır (Gündoğan, 2013: 17).

Yönetişimin bir kavram olarak temel hedefinde toplum ile devlet arasındaki ilişkiler bulunmaktadır. Bununla birlikte yönetişim, yönetimi, siyaseti, ekonomik kalkınmayı, hukuk sistemini, küreselleşmeyi ve sivil toplumu yeniden tanımlamak iddiası ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Yönetişim anlayışına göre devlet sahip olduğu klasik modelinden toplum odaklı yeni bir anlayış modeline doğru “değişim” geçirmek zorundadır. Bu kapsamda devletin küçültülmesi, hesap verebilirliğinin işlevsellik kazandırılması ve toplumun öne çıkarılarak güçlü bir konuma yükseltilmesi için devletin karar alma ve uygulama süreçlerine yeni katılımcılar ve ortakların dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için de en uygun modelin yönetişim olduğu konusunda hem bilim dünyasının hem de siyasi ve yönetsel çevrelerin üzerinde anlaşıldığı bir fikir birliği mevcuttur. Çünkü yönetişim yönetime yeni aktörleri kazandıran bir yaklaşımdır (Çukurçayır ve Eroğlu, 2013: 8-9). Kısaca yönetişim kendi içerisinde devleti, özel sektörü ve sivil toplum unsurlarını barındıran bir kavramdır (Palabıyık, 2004: 66). Dolayısıyla yönetişim ile birlikte yönetimde karar alma ve politika belirleme açısından tek aktörlü modelden çok aktörlü modele geçiş yapılması öngörülmektedir (Kalfa ve Ataay, 2008: 232).

Benzer biçimde güncel gelişmeler sonucunda klasik vatandaş tanımı da yetersiz kalmış ve tanıma yeni bir boyut kazandırılması ihtiyacı duyulmuştur. Bu ihtiyaç kapsamında vatandaş toplumda karşılıklı etkileşimde bulunan ve çok yönlü iletişim içerisine

MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI

Konur Alp DEMİR

girebilen bir boyutta tanımlanmıştır (Göymen, 2000: 6). Bu kapsamda yönetim devlet ile devlet dışı aktörler arasında gerçekleştirilen faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Arslan, 2011: 8).

Yönetişim, “bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen” (Bozkurt vd., 2008: 274) şeklinde tanımlanabileceği gibi “toplumdaki aktörleri birer ortak olarak değerlendirerek bu ekonomik, siyasal, toplumsal aktörlerin arasındaki etkileşiminin ortaya çıkardığı bir süreç” (Tekeli, 1999: 251, akt. Eroğlu, 2013: 143) olarak da tanımlanabilmektedir.

Yönetişim kavramı ilk defa 14. yüzyılda Fransa’da kullanılmıştır. Dolayısıyla yeni bir kavram olarak nitelendirilemez. Ancak yönetim kavramının popülerlik kazanması 1989 yılında Dünya Bankası’nın hazırlanmış olduğu bir raporunda sosyo-ekonomik kalkınmanın anahtar kavramı olarak ifade edilmesi sonucunda olmuştur (Eroğlu, 2013: 142-143).

Yönetişim kavramının içinde birlikte yapma, ortaklık, toplum ile devlet arasında yoğun iletişim ve etkileşim sonucunda kamusal kararların alınması ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi düşüncesi yer almaktadır. Kavramın tanım ve özelliklerinde vurgu yapılan unsur yönetimin çok aktörlü ve katılımcı bir boyutta olduğudur (Gündoğan, 2013: 18). Çünkü küreselleşme ile birlikte bilimden teknolojiye ve devlet yönetiminden vatandaş algısına kadar geniş bir alanda yeni tanımlamaların yapılması gerekli olmuştur. Yöneten-yönetilen ilişkisi kavramsal boyuttan gerçeklik boyutuna geçerken yönetim yeni bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte verimlilik, etkinlik, hesap verebilirlik, katılım ve sorumluluk gibi unsurlar kamu yönetimi yazınında vazgeçilemez birer ilke olarak yer almaktadırlar. Bu farklı unsurların yönetim yapısı içerisinde bütünleşebileceği ve birbirleriyle uyum içerisinde yer alabileceği kavramsal boyut ise yönetim olarak uygulamada yer alabileceği öngörülmektedir. Yönetişim kavramı yönetimi devlet merkezli olmaktan uzaklaştırarak toplum merkezli olmaya yönlendirmektedir (Palabıyık, 2004: 64).

Yönetişim olgusu kapsamında devletin rolü yeniden tanımlanmakta, hizmet üretimi konusunda kamu, özel ve sivil toplum unsurları arasında koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Diğer bir deyişle yönetim devleti “düzenleyici devlet” kavramı altında yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır (Kalfa ve Ataay, 2008: 235-236).

Yönetişimin temel amacı devletin işleyiş düzenini, faaliyetlerini ve örgütlenme biçimini yeniden tasarlamaktır (Kalfa ve Ataay, 2008: 230). Dolayısıyla yönetim, yönetimi daha işlevsel bir hale getirmek ve daha iyi yönetebilmek amacıyla yönetimin yeniden yapılandırılmasını hedeflemektedir. Yönetişim toplumdaki farklı düşünceleri ve çeşitli aktörlerin çatışan farklı çıkarlarını bir araya getirmeyi başarabilen bir süreçtir. Bu sürecin başarılı bir biçimde işlemedeki önemli unsur yönetim kavramının toplumdaki farklı aktörleri ortaklar olarak değerlendirmesidir. Böylece toplumda ekonomik, siyasal ve sosyal yönden bir bütünleşmenin sağlandığı ve karşılıklı etkileşimin olduğu bir ortam yaratılabilmektedir. Dolayısıyla yönetim toplum içerisinde farklı aktörlerin etkileşimini ortaya çıkartan bir süreç olarak değerlendirilebilmektedir. Böylece yönetim alanında hiyerarşik bir yönetim anlayışı yerine “heterarşik” bir yönetim anlayışı benimsenmektedir. Diğer bir deyişle heterarşik düzen karşılıklı ilişkiler ve bağımlılıklar kapsamında eşgüdümü ve ilişkiler arasındaki dönüşümü ifade etmektedir (Özer, 2006: 60-62).

Yönetişim kavramı 21. yüzyıl ile birlikte değişime uğramış merkeziyetçilik yerine yerellik ilkesine vurgu yapmış, üniter yapı yerine federalizmi önermiş, katı ve hiyerarşik yönetim modeli yerine katılımcı yönetim anlayışını benimsemiş ve hesap verebilirliğin üzerine vurgu yapmıştır. Böylece yönetim kavramı 21. yüzyılda “yönetimsel bir devrim” olarak yeniden şekillenmiştir. Bununla birlikte yönetim kavramı kamu yönetimini, özel sektörü ve sivil toplum kuruluşlarını bir bütün olarak değerlendirmektedir. Çünkü yönetim iktidarın gücünün sınırlandırılması ve hükümet dışı örgütlerin rolünün yeniden tanımlanması için yeni ve farklı bir bakış açısı getirmektedir (Özer, 2006: 63). Dolayısıyla yönetim kavramı devlet ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkileri ile doğrudan ilintilidir (Göymen, 2010: 276).

Devlet; yönetim kapsamında özel, kamu ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile özerk yapıya sahip oluşumlar arasında koordinasyon vazifesi görmektedir. Aynı zamanda yönetim devlet ile toplum arasında bir bağ kurarak “küçük devlet” sloganıyla kamudan özel sektöre doğru kayan bir ilişkiyi öngörmektedir (Arslan, 2011: 9).

5. Sivil Toplum ve Yönetişim

Kamu alanına çok sayıda aktörün dâhil olması sonucunda klasik yönetim modeli olarak nitelendirilebilecek hiyerarşik düzenin kendisinden beklenen faydaları sağlayamaz hale geldiği görülmüştür. Dolayısıyla ast ve üst şeklinde düzenlenmiş bir yönetim kademelenmesinden eşitler arasında paylaşılmış ve yönetim anlayışı ile şekillendirilmiş bir düzene geçiş öngörülmektedir. İktidarın çok sayıda aktör tarafından paylaşıldığı bir ortamda klasik yönetim anlayışı yetersiz kalmakta ve yönetime doğru bir geçiş zorunlu kılmaktadır. Yönetişim anlayışından beklenen bir toplumun gelişmesinin yatay ilişkiler kapsamında karşılıklı etkileşim ile yönlendirmesidir (Tekeli, 2003: 10-11). Çünkü yönetim, yönetim kavramından daha geniş bir alanı kaplamakta ve devletin sınırlarını sivil toplum kavramı çerçevesinde genişletmektedir. Yönetişimin belirlemiş olduğu alan dâhilinde egemen bir otorite bulunmamaktadır. Devletten özerk yapılar kendi kendilerini yönetmekte ve devlete karşı herhangi bir sorumlulukları bulunmamaktadır (Özer, 2006: 69).

Yönetişim vatandaşların haklarını ve çıkarlarını koruyabilecekleri, hukuktan doğan haklarını kullanabilecekleri, yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri kurum ve süreçlerden meydana gelmektedir. Dolayısıyla yönetim yaklaşımı sivil toplum unsurlarının belirleyici bir hale gelmesinde önemli bir görev üstlenmiştir (Özer, 2006: 69).

Yönetişim sivil toplum unsurlarını yönetim sürecine dâhil ederek bu unsurların toplumsal amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için uygun ortam yaratmaktadır. Yönetişim kapsamında devlet ise bu süreç içerisinde yaratılan uygun ortamın devamlılığının sağlanabilmesi için toplumsal düzeyde gerekli olan önlemleri almaktadır (Arslan, 2011: 9).

Yönetişim devlet dışı ve yönlendirme gücüne sahip olan aktörlerin aktif bir biçimde yer aldığı esnek bir devlet yapısını öngörmektedir. Aynı zamanda yönetim karar alma sürecine vatandaşların da dâhil edilmesi, daha demokratik bir yapılanma içerisine girilmesi ve hesap verebilirliğin artırılması konularına da vurgu yapmaktadır. Bu sistem içerisinde özgürleştirici bir anlayış kapsamında merkezi yönetim yerini çok aktörlü yeni bir yönetim yapısına terk etmektedir (Özer, 2006: 70).

Yönetişim toplumun temsil edilmesi yönünde temsili demokrasiden doğrudan demokrasiye geçiş sürecinin bir ara unsuru olarak görülmektedir. Bu noktada yönetim yönetim uygulamasının aksine ve yalnızca yönetenden yönetilene değil, karşılıklı etkileşim içerisinde yöneten ve yönetilen arasında yatay bir iletişimi öngörmektedir (Okutan, 2008: 95). Çünkü sivil toplum devlet ile bireyler arasında aracı bir unsur olarak bulunmakta, özgür bir tartışma ortamı yaratmakta ve bu şekilde toplumsal ihtiyaçların belirlenmesinde en etkili bir unsur olarak yer almaktadır (Tosun, 2001: 227).

Sivil toplum ile yönetim kavramlarının bir arada değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan sonuç yönetim olgusunun sivil toplum kavramından daha geniş bir alanı temsil ettiği'dir. Bu kapsamda toplum talepleri doğrultusunda yönlendirilirken devlet merkezli yönetim anlayışından vatandaş merkezli yönetim anlayışına geçiş yapılması ve bu süreçte de sivil toplum unsurunun aracı bir rol üstlenmesi yönetimde yeni bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşım sorumluluk dengesinin devletten topluma kaydığını ifade eden yönetim olgusu olarak ifade edilmektedir. Yönetişim sivil toplum kavramının da hedeflediği insan odaklı, insan haklarına saygılı ve yetkilerin yerleştirildiği bir yönetim süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme kapsamında devlet üreten ve yöneten konumundan toplumu yönlendiren ve işbirliği yapan üst bir yapılanma olarak kabul edilmektedir (Tosun, 2001: 228).

Yönetişim yönetimde sivil topluma daha fazla ağırlık verilebilmesi için toplumsal düzeyde uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte yönetim kapsamında sosyal sorumluluk ilkesi devletten sivil topluma doğru bir geçiş yapmaktadır (Arslan, 2011: 9).

6. Sonuç

Devlet yönetiminin aşırı derecede merkezileştiği, kararların tek bir yerden ve sınırlı sayıda kişiler tarafından alındığı, toplumsal ihtiyaçların ve taleplerin kamu politikalarına yansıtılmadığı ve devleti kutsallaştıran bir düşünce sistemi içerisinde halkın refahının sağlanması güçleşebileceği gibi devletin yürütme aracı olan kamu yönetimi sisteminin de çağdaş gelişmelere uyarlanmasının zorlaşacağı oldukça açıktır.

Devlet yönetim sistemi, kurumları ve personeli ile vatandaşların refahı için çalışmak zorundadır. Aksi takdirde yalnızca devletin bekası için çevresindeki bütün unsurların yok sayılması devlet oluşumunun sorgulanmasına sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla kutsal devlet anlayışından vatandaş için devlet anlayışına geçiş yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda vatandaşın devlet yönetiminde söz sahibi olabileceği ve kendisini özgür hissedebileceği alan ise sivil toplum kavramında hayat bulmaktadır. Sivil toplum devlet, özel sektör ve toplumu bir bütün haline getiren bir kavramdır.

Sivil toplum vatandaşlar için devletin baskılarından ve aşırı kuralcılığından sığınabilecekleri bir çıkış noktası olarak yer almaktadır. Sivil olmak hiyerarşik düzenden uzak bir biçimde eşit olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla daha özgür bir ortamın varlığı yalnızca sivil olgusunda gizlidir.

Sivil toplumun devletten beklentisi insan odaklı olması ve bu kapsamda gerekli olan bütün düzenlemelerin yapılmasıdır. Elbette sivil toplum bu süreç içerisinde yalnız değildir. Yönetişim olgusu vatandaş odaklı olarak kamu yönetimi sistemi içerisinde işlevsel bir araç olarak yer almaktadır. Bununla birlikte yönetim toplumdaki farklılıkların bir araya getirebilmesi için sivil topluma yardımcı olmaktadır. Yönetişim sivil toplumun kurgulmuş olduğu kamu, özel ve toplum birlikteliğini kamu yönetimi yapısına uygulamaya çalışan bir yönetim ilkesidir. Bu noktada temel amacın kamu yönetimi sisteminin daha işlevsel hale getirilmesi olarak algılanmasının yanında, devlet yönetiminde vatandaş odaklı olmanın vurgusu ağırlıklı olarak yapılmaktadır.

MERKEZİYETÇİ YÖNETİM KISKACINDA SİVİL TOPLUM ÇIKMAZI

Konur Alp DEMİR

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza. “Sivil Toplum Ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma Ve Sivil Toplum Örgütleri”, *3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 24-26 Kasım, Eskişehir, 2004, s. 271-281.

Aktaş, Hasret. “Batıda ve Türkiye’de Sivil toplum (Gelişim Süreci)”, *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2008, s. 91-104.

Arslan, Nagehan Talat. “Küreselleşme Olgusu ve Yönetişim Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kamu Yönetimi Üzerine İncelemeler*, (Editör: Nagehan Talat Arslan), Alfa Aktüel Yayınları, Ocak 2011, Bursa, s. 1-11.

Aslan Seyfettin. “Sivil Toplum Ve Demokrasi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2010, s. 357-374.

Aydın, Ahmet Hamdi. *Türk Kamu Yönetimi Sistemi-Niteliği-Örgütü-Sorunları*, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009.

Bozkurt, Ömer; Turgay Ergun ve Seriyi Sezen (ed.). *Kamu Yönetimi Sözlüğü (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla)*, 2. Baskı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Yayın No:342, Ankara 2008.

Cohen, Jean L. ve Andrew Arato. “Civil Society and Political Theory”, MIT Press, The Unites States of America 1994.

Çaha, Ömer. *Aşkın Devletten Sivil Topluma, Beşinci Baskı*, Orion Kitapevi, Ankara Eylül 2012.

Carothers, Thomas ve William Barndt, *Foreign Policy*, No. 117 (Winter, 1999-2000), pp. 18-29, Published by: Washingtonpost.Newsweek Interactive, LLC, Article Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1149558>

Çevik, Hasan Hüseyin. *Kamu Yönetimi Kavramlar-Sorunlar-Tartışmalar*, Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara Temmuz 2012.

Eroğlu, H. Tuğba. “Kamu Yönetiminde Hiyerarşi, Ağ, Piyasa ve Aktörler Düzleminde Yönetişim”, *Yönetişim*, (Editörler: M.Akif Çukurçayır ve H.Tuğba Eroğlu), Çizgi Kitapevi, Konya Şubat 2013, s. 141-168.

Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2012.

Esen, Kasım. “Hükümet Uygulamalarına Göre İdarenin Geliştirilmesi ve Mülkî İdare”, *İdarecinin Sesi Dergisi*, Eylül - Ekim - Kasım – Aralık 2013, s. 8-12.

Gündoğan, Ertuğrul. “Yönetişim: Kavram, Kuram ve Boyutlar”, *Yönetişim*, (Editörler: M.Akif Çukurçayır ve H.Tuğba Eroğlu), Çizgi Kitapevi, Konya Şubat 2013, s. 15-55.

Gönenç, Ayşenur Akpınar. “Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi”, *Altıkitap - İnceleme 2*, Nisan 2001.

Göymen, Korel. *Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2010.

Göymen, Korel. “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önermeler, Yönelimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, Nisan 2000, s. 3-13.

Kalfa, Ceren ve Faruk Ataay. “Yönetişim: Devlet-Toplum İlişkilerinde Yeni Bir Aşama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, 2008, s. 229-240.

Kaypak, Şafak. “Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 34-57.

Keyman, E. Fuat. “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”,
<<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc>>,
(Erişim Tarihi: 20.05.2014).

Limoncelli, Thomas A.; Christina J. Hogan ve Strata R. Chalup. *The Practice of System and Network Administration*, Second Edition, Publisher: Addison-Wesley Professional, Indiana July 05, 2007.

Okutan, Emre. “Yerel Yönetimler Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 71, Ekim-Aralık 2008, s. 91-108.

Öner, Şerif. “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Nisan 2001, s. 51-67.

Özer, M.Akif. “Yönetişim Üzerine Notlar”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 63, Ekim-Aralık 2006, s. 59-89.

Palabıyık, Hamit. “Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 1, Mart 2004, s. 63-85.

Parlak, Bekir ve Zahid Sobacı. *Ulusal Ve Kültürel Perspektifte Kamu Yönetimi Teori Ve Pratik*, Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş Dördüncü Baskı, MKM Yayınları, Bursa 2012.

Paydaş, İshak Eren. “Bir Özneleştirme Alanı Olarak Sivil Toplum”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 1, 2013, s. 175-218.

Rosemblum, Nancy L., ve Robrt C. Post. *Civil Society and Government*, The Princeton University Press, The Unites States of America 2002.

Talas, Mustafa. “Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi”, *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları) Dergisi*, Cilt: 29, Bahar 2011, s. 387-401.

Tekeli, İlhan. “Siyasal Toplum ile Sivil Toplum arasında Yerini Belirlemekte Olan Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, Nisan 2003, s. 5-15.

Tekeli, İlhan. *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitapevi, Ankara 1999.

Tosun, Gülgün. “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2001, s. 224-243.

Türköne, Mümtaz’er. *Siyaset*, Etkileşim Yayıncılık, İstanbul Mart 2013.

Uluç, A. Vahap. “Birey Ve Sivil Toplum İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Demokrasi Sorunu”, *Mukaddime Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 6, 2012, s. 1-19.

Yüksel, Fatih. “Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler”, *Kamu Yönetimi Üzerine İncelemeler*, (Editör: Nagehan Talat Arslan), Alfa Aktüel Yayınları, Ocak 2011, Bursa, s. 175-189.

This page intentionally left blank.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT

Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

Hakan YAZARKAN

Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı liderlerin davranış biçiminin mesleki bağlılık ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla çalışma, liderlik tarzının mesleki bağlılığa doğrudan etki ettiği en uygun örneklem gruplarından biri olduğu düşünülen stajyerler üzerinde yapılmıştır. Çalışma kapsamında Karadeniz Bölgesindeki 93 serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) stajyerinden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Veri toplama aşamasında “Çok Faktörlü Liderlik Anketi-MLQ Form 5X” (Bass,1985,Avolio ve Bass,1999) ve Kariyer Bağlılığı Ölçeklerinden (Blau,1985) yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler faktör, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre stajyerlerin mesleki bağlılıkları orta düzeyde olup, bağlılık düzeyleri eğitim seviyelerine ve stajda geçirdikleri süreye göre değişmektedir. Ayrıca dönüşümcü liderlik tarzının mesleki bağlılık üzerinde pozitif yönde etkili olduğu konusundaki algı düzeylerinin yüksek olduğu, etkileşimci liderlik davranışına ilişkin söz konusu algı düzeylerinin ise daha düşük düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Liderlik davranışının her iki türünün de mesleki bağlılıkla ilişkisi anlamlıdır.

Anahtar kelimeler: Etkileşimci Liderlik, Dönüşümcü Liderlik, Mesleki Bağlılık, SMMM

JEL Kodları: M10,M53

EXAMINATION OF RELATIONSHIP BETWEEN LEADERSHIP STYLE AND OCCUPATIONAL COMMITMENT

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the relationship between behavior style of leader and occupational commitment. With the purpose, the study was concluded on trainees who are considered as the most appropriate sample group that leadership style has direct effect on occupational commitment. Data was collected by survey from 93 certified public accountants' (CPA) trainees in Black Sea Region. MLQ Multifactor Leadership Questionnaire Form 5X (Bass, 1985, Avolio and Bass, 1999) and Career Commitment Scale (Blau, 1985) were used during collecting data. Data were evaluated by factor, reliability, correlation and regression analyzes. According to the results it was revealed that level of trainees' occupational commitment was moderate and their commitments' level was changed according to their education level and duration of training. In addition, it was determined that participants' perception of transformational leadership behavior was high, while the perception of transactional leadership behavior was low. Both types of leadership behavior had significant relationship with occupational commitment.

Key words: Transactional Leadership, Transformational Leadership, Occupational Commitment, CPA

JEL Codes: M10,M53

Giriş

Mesleki bağlılık çeşitli açılardan oldukça önemli olan bir kavramdır. Çünkü birçok insan için meslekleri hayatlarının odak noktasında yer almaktadır. Özellikle yükselen eğitim seviyeleri, mesleklerin giderek daha fazla uzmanlaşması ve çalışanların örgütsel değişimlerle daha fazla karşı karşıya kalması meslekleri kişilerin hayatında daha da önemli hale getirmektedir. Mesleki bağlılık, örgütsel bağlılığı ve iş performansını etkilediği için örgütler açısından da oldukça önemli bir bağlılık türüdür. Herhangi bir örgüt pek tabii işgücü devir oranının yüksek olmamasını ve kişilerin mesleklerini uzun bir zaman yapmasıyla uzmanlaşmasını ister (Lee vd.,2000,s.799). Ayrıca günümüz iş yaşamı çalışanlara uzun dönemli bir istihdam vadetmekten giderek uzaklaşmakta bu da çalışanları işverene veya örgüte değil mesleklerine bağlılık göstermeye sevk etmektedir (Noordin vd.,2002,s.35, Ballout,2009,s.655).

Peki, bireylerin mesleki bağlılıklarına hangi faktörler etki eder? Literatürdeki çalışmaların incelenmesi ile bu faktörlerin daha çok bireyle ilgili (London,1983; Darden vd.,1989, Aryee ve Tan,1992; Meyer vd.,1998; Lee vd.,2000; Cheng ve Ho,2001; Vandenberghe ve Ok,2013) ve iş ile ilgili özelliklerden (Darden vd.,1989; Aryee ve Tan,1992; Lee vd.,2000) oluştuğu görülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın da ele aldığı yöneticinin liderlik tarzının da mesleki bağlılıkla ilişkisi olduğunu gösteren çalışmalar (Darden vd.,1989, Afolabi vd., 2008; Uysal, 2013) vardır.

Liderlik tarzı ile mesleki bağlılık arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların az olmasının nedeninin bir örgütte çalışan bireyler için örgütsel bağlılıklarının mesleki bağlılıklarının önüne geçmesi olduğu düşünülmektedir. Bir yöneticiye bağlı olarak çalışan bir birey için, yöneticinin liderlik davranışının onun mesleki bağlılığından önce örgütsel bağlılığını etkileyeceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bu yüzden liderlik davranışının mesleki bağlılığa etkisini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada örgütsel bağlılık değişkeninin etkisinin olmadığı ya da en az olduğu varsayılan bir çalışan grubu olan stajyerler ele alınmıştır.

Çalışmada serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) stajyerlerinin ele alınmasının nedeni ise öncelikle muhasebecilik mesleğinin bir meslek olma özelliklerini taşıdığı düşünülmesidir. Keza literatürde de benzer şekilde muhasebecileri kapsayan mesleki bağlılıkla ilgili çalışmalar (Blane vd.,1991; Brierley,1996; Çiftçioğlu,2011) vardır. SMMM stajyerinin seçilmesinin ikinci nedeni ise bu kişilerin büyük bir kısmının diğer çalışanlarla benzer haklardan yararlanıp onlar kadar iş yerinde süre geçirmeleridir. Üstelik staj süresi olan üç yıl, söz konusu kişilerin meslekleri ile ilgili algılarını oluşturabilecekleri kadar uzun bir süredir.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

Çalışma bu bağlamda lider olarak kabul edilen staj koordinatörünün liderlik tarzlarının, stajyerlerin mesleki bağlılıklarına etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Liderin davranış biçimi olarak tanımlanabilecek olan liderlik tarzı, geleneksel liderlik teorilerinden farklı olarak günümüz koşullarına daha uygun olduğu düşünülen etkileşimci ve dönüşümcü liderlik çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Liderlik ve Liderlik Teorileri

Liderlik davranış bilimlerinde üzerinde en fazla çalışılan konulardan biridir. Ancak liderlik kavramı, inceleyen kişilerin ait olduğu disiplinlerden, liderliğe bakış açılarından ve de inceleme döneminin özelliklerinden oldukça fazla etkilenmektedir. Bu yüzden literatürde çok sayıda liderlik tanımı ve yine çok çeşitli liderlik yaklaşımı yer almaktadır. Bass ve Bass (2008) liderliği genellikle üyelerin algı ve beklentilerinin yapılandırılmasını kapsayan, bir gruptaki iki veya daha fazla üye arasındaki etkileşim olarak tanımlamışlardır. Liderler başkalarının kendilerini etkilemesinden daha fazla diğerlerini etkileyen birer değişim ajanlarıdır. Liderlik aynı zamanda grup üyelerini amaçlara ve bu amaçlara ulaştıracak yollara yönlendirme işidir (Bass ve Bass,2008,s.25).

Liderliğe bakış tarzı da geçmişten günümüze büyük bir değişikliğe uğramıştır. Tablo 1’de bunun bir örneği görülmektedir.

Tablo 1: Geçmişten Günümüze Değişen Liderlik Anlayışları

Değişen Liderlik Tarzı	
20. yy’ın Sonu	21. yy’ın Başı
Bireysel çalışmalar ve ödüller	Takım çalışması ve takım bazında ödüllendirme
En iyiyi yönetim bilir	Herkes bir liderdir
İşleri doğru yapmak	Doğru işleri yapmak
Riskten kaçınmak	Uygun riskleri almak
Anlatmak ve satmak	Koçluk yapmak ve yetki vermek

Kaynak: Hiebets ve Klatt,2001,s.2

Liderliğe karşı oluşturulan her bakış açısı ayrı bir yaklaşımı oluşturmuştur. Özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım ve durumsallık yaklaşımı gibi klasik yaklaşımlar olarak ifade edilen yaklaşımlar liderliğe dar bir perspektiften baktıkları gerekçesiyle eleştirilmişlerdir. Klasik yaklaşımlar liderin izleyiciler üzerinde dolaylı bir etkisi olduğunu varsayar. Lider çeşitli özellikler açısından izleyicilerinden farklılaşmıştır. Lider, liderlik sürecinde aktif bir rol oynarken, izleyiciler pasif ve tepkisel davranışa sahip olarak görülürler (Winkler,2010,s.4). Bunların aksine modern liderlik teorileri olarak ele alınan yaklaşımlardan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik yaklaşımlarında, liderlik bir değiş tokuş süreci olarak görülür. İzleyiciler liderle birlikte karar verdikleri hedeflere ulaştıklarında ödüllendirilirler ve lider izleyicilerin hedeflere ulaşmasına yardım eder (Gibson vd.,2012,s.355). Ancak ödül anlayışı iki yaklaşım arasında farklılık göstermektedir. Etkileşimci lider daha çok para veya daha iyi şartlar gibi maddi sayılabilecek ödül verme yolu izlerken dönüşümcü lider, izleyicilerini kendilerinden tatmin olmalarını ya da bir takımın parçası olmaktan mutluluk duymalarını sağlayarak ödüllendirir. Her iki teori de durumsal liderlik teorilerinden özellikle ilişki odaklı liderlik ve amaç-yol yaklaşımından izler taşımaktadır. Dönüşümcü liderlik aynı zamanda karizmatik liderlik davranışından da etkilenmiştir (Bertocci, 2009,s.48). Aşağıda bu iki teori daha detaylı olarak yer almaktadır.

1.1. Etkileşimci Liderlik

Etkileşimci liderlikte lider ne izleyicilerin bireysel özelliklerine ne de kişisel gelişimlerine odaklanır. Liderlik, liderin ve izleyicilerin kendi çıkarlarını ön plana koydukları bir ilişkiye dayanır (Winkler,2010: 42). Bu bağlamda Bass (1999) etkileşimci liderliği, lider ve izleyiciler arasında kendi çıkarlarını karşılamak için bir nevi alışveriş ilişkisi kurulması olarak tanımlamaktadır (Bass,1999,s.10). Etkileşimci lider izleyicilerine karşı çeşitli şekilde davranış gösterebilir. Şekil 1 bu rolleri göstermektedir.

Şekil 1: Etkileşimci Liderlerin Üstlendiği Roller

Kaynak: Bass,1985:12 (Akt. Gibson vd.,2012,s.355)

Bass’a (1974) göre etkileşimci liderler çalışanların performansından ne beklediğini belirler, bu beklentinin nasıl karşılanacağını açıklar, performanslarını değerlendirme kriterlerini ayrıntılı olarak ortaya koyar, çalışanların hedeflere ulaşma ulaşmadığı konusunda geri bildirimde bulunur ve karşıladıkları hedeflere uygun olarak ödüllendirilmelerini sağlar (Tavanti,2008,s.69).

Etkileşimci liderlik koşullu ödül, istisnalarla yönetim ve serbest bırakıcı liderlik olmak üzere üç boyutta kendini gösterir (Avolio ve Bass,2002,ss.3-4, Bass,1999,ss.10-11).

Etkileşimci liderliğin *koşullu ödül* boyutunda liderler izleyicilerin iyi performansını ödüllendirirler. Böylece izleyicilerin belirli bir seviyede performans göstermeleri sağlanmaya çalışılır. Liderin verdiği ödül maddi veya maddi olmayan bir ödül olabilir. İzleyiciler genellikle maddi ödül beklentisi ile iyi bir performans gösterirler (Winkler,2010,s.43).

İstisnalarla yönetim aktif veya pasif olma açısından ele alınabilir. Aktif olduğunda lider izleyicilerin görevlerindeki standartlardan sapmaları, yanlışlıkları ve hataları aktif olarak izler ve gerekli olduğunda düzeltici eylemlerde bulunur. Pasif istisnalara göre yönetimde lider bu sapmaların, yanlışlıkların ve hataların oluşmasını bekler ve sonrasında düzeltici faaliyetlerde bulunur (Avolio ve Bass,2002,s.4).

Serbest bırakıcı liderlik, aslında liderlikten kaçınma veya liderliğinin olmaması durumunu ifade eder. İzleyiciler işlerini kendi istedikleri gibi yapmakta özgürdürler ve kendi kararlarından sorumludurlar (Chaudhry ve Javed,2012,s.259). Serbest bırakıcı lider talep üzerine bilgi verir ancak bilgiyle beraber tavsiyelerden, eleştirilerden ve yönlendirmeden kaçınır (Forsyth,2008,s.72). Bu liderler diğerlerinin ihtiyaçlarını görmezden gelirler, problemlere cevap vermezler ve performansı izlemezler (Tavanti,2008,s.168).

Etkileşimci liderler yönetim işlevlerinde mükemmeldirler. Bu liderler çalışkan, hoşgörülü ve adildirler. İşlerin düzgün ilerlemesini sağlarlar. Örgütsel bağlılıkları yüksek olup örgütün norm ve değerlerine uygun davranırlar. Etkileşimci liderlik bütün organizasyonlar için önemlidir. Ancak değişen şartlar farklı bir liderlik yaklaşımını gerektirmiştir (Daft, 2008,s.505).

1.2. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderler karizmatik, vizyon sahibi ve ilham verici olarak tanımlanabilirler. Güven için bir rol modeldirler ve liderlikleri paylaşılan değerlere olan bağlılıklarına dayanmaktadır (Marshall,2006,s.3). Dönüşümcü liderlik kavramı ilk olarak James MacGregor Burns (1978) tarafından tanımlanmış sonrasında Bernard Bass (1985) etkileşimci ve dönüşümcü lider arasında ayırım yaparak Burns'ün fikirlerini devam ettirmiştir. Burns'e göre (1978) dönüşümcü liderlik, liderin ve izleyicilerin birbirlerinin moral ve motivasyonunu artırmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Vizyonları ve kişiliklerinin gücü ile dönüşümcü liderler izleyicilerinin beklentilerini, algılarını ve motivasyonlarını değiştirme ilhamı verebilirler (Collins vd.,2011,s.125). Dönüşümcü liderlik karizma veya idealize ederek etkileme, ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır.

İdealize ederek etkileme bileşeninde esas olan liderin izleyicileri tarafından bir rol model olarak algılanmasıdır. Bu noktada karizma unsurunun önemi ortaya çıkmaktadır. Karizma bir vizyonu izleyicilerine ilham etme yeteneği olarak tanımlanabilir (Marshall,2006,s.4). Avolio ve Gardner'a (2005) göre vizyon, izleyicilere gidilmek istenen yöne daha bağlı, daha duyarlı olmalarını sağlayacak bir itme gücü vermek için liderin özgünlüğünden gelmelidir. Böylece izleyiciler arzulanan duruma ulaşmak için ellerinden gelenin en iyisini yapabilirler (Avolio ve Gardner,2005,s.328). Bu bileşende lidere saygı, hayranlık ve güven duyulur. İzleyiciler liderle tanımlanır ve lidere özenirler. Lidere izleyicileri tarafından olağanüstü yetenekler, azim ve kararlılık sahibi olma özelliği bahsedilmiştir. Dolayısıyla idealize edilmiş etkide bir uça liderin davranışı, diğer uça izleyiciler tarafından lidere atfedilen özellikler bulunmaktadır (Bass ve Riggio,2006,s.6).

İlham verici güdüleme bileşeninde dönüşümcü liderler izleyicilerinin işlerinin kapsamını ve zorluğunu değiştirerek onları motive eder ve onlara ilham verir. Takım ruhu, heyecan ve iyimserlik kendini gösterir. Liderler vizyonlarını ve beklentilerini izleyicileri ile paylaşırlar. İzleyicilerinden beklentileri açıkça ifade ederler, amaçlara ve ortak vizyona bağlılıklarını gösterirler (Avolio ve Bass,2002,s.2).

Entelektüel uyarım bileşeninde dönüşümcü lider, varsayımlarını sorgulayarak, problemleri yeniden ele alarak, eski olaylara yeni yöntemlerle yaklaşarak izleyicilerini yenilikçi ve yaratıcı olmaları konusunda teşvik eder, cesaretlendirir. İzleyicilerinin bireysel hataları ulu orta eleştirilmez tam tersi izleyicilerden sürekli yeni fikirler ve yaratıcı çözümler beklenir (Bass ve Riggio,2006,s.7).

Bireysel ilgi bileşeninde lider bir koç veya akıl hocası gibi tek tek izleyicilerinin ihtiyaçlarına özel ilgi gösterir. Bireysel ilgi yeni öğrenme fırsatlarını destekleyici bir iklimle oluştuğunda uygulanır. Lider bireylerin ihtiyaç ve isteklerinin farklı olduklarını bilmektedir ve buna göre davranır. İki yönlü iletişim ve izleyicilerle etkileşim ön plandadır. Bireylere bir çalışandan fazlası olarak bakılır. Lider görevlerinin bir kısmını izleyicilerini geliştirme adına devredebilir ancak devrettiği görevin yapılması esnasında fazladan bir yönlendirme veya yardıma ihtiyaç duyulup duyulmadığını da kontrol eder. (Avolio ve Bass,2002,s.3).

Bass (1985), dönüşümcü lideri karakterize eden üç unsurdan bahsetmektedir. Bunlar (Bertocci, 2009,s.51):

- i. Dönüşümcü lider, astlarının işlerinin ve bu işleri iyi yapmanın önemi konusundaki farkındalıklarını artırır.
- ii. Dönüşümcü lider, astlarının kendi gelişimleri ve başarıları için gerekenleri anlamalarını sağlar.
- iii. Dönüşümcü lider, astlarını kendi bireysel yararlarından daha çok örgütün iyiliği için çalışmaya güdüler.

2. Mesleki Bağlılık

Mesleki bağlılık (*occupational commitment*), kariyer bağlılığı (*career commitment*) ve işe bağlılık (*professional commitment*) birbirinin yerine sıklıkla kullanılan kavramlardır (Lee vd.,2000; Maertz,2004; Meyer vd., 1993). Morrow'a (1983) göre bu üç kavram da aynı eksendedir. Ayrıca Cohen'e (2003) göre bu kavramları ayrı birer bağlılık kavramı olarak incelemek kavram karmaşasına neden olmaktadır. Bu nedenle hepsine mesleki bağlılık demek daha uygundur (Cohen,2003,ss.23-24, Lee vd, 2000,s.800).

Mesleki bağlılıkla ilgili ilk çalışmalardan biri Becker ve Carper (1956) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada mesleki kimlik kavramı bağlamında profesyonelleşme üzerinde durmuşlardır. Becker 1960'daki çalışmasında ise bağlılık kavramına daha çok örgütsel bağlılık ve kısmen de mesleki bağlılık boyutunda değinmiştir. Bu çalışmada örgüte olan bağlılığın nedeninin örgütten

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

ayrılırken kaybedeceklerin göz önünde bulundurulması olduğu ifade edilmiştir (Becker,1960,ss.38-39). Mesleki bağlılık kavramına Greenhouse (1971) kariyer bağlamında yaklaşmış ve belirli bir iş çevresinden ayrı olarak bir zanaata, mesleğe veya uğraşa adanma kavramları arasında ayırım yapmaya çalışmıştır (Morrow,1983,s.490). Sonrasında Morrow (1983) bağlılıkla ilgili kavramları bir araya alarak işe bağlılığı beş faktörlü bir modelle tanımlamaya çalışmış ve mesleğe bağlılığı benzer bir şekilde mesleğin kişinin yaşamında giderek daha önemli hale gelmesi olarak tanımlamıştır (Morrow, 1983,s.489). Aranya ve Ferris (1984) mesleki bağlılığı, meslek adına çaba sarf etmeye istekli olmanın ve mesleğin bir mensubu olarak kalmayı arzulamanın yanı sıra belirli bir meslekle nispi özdeşleşme gücü ve o mesleğe katılım olarak tanımlamışlardır (Aranya ve Ferris,1984,s.3). Blau (1985) kariyer bağlılığını kişinin mesleğine veya işine yönelik tavrı olarak tanımlamıştır (Blau,1985,s.278). Meyer ve Allen (1991) üç boyutlu inceledikleri örgütsel bağlılık çalışmalarına dayanarak mesleki bağlılığı yine duygusal, devamlılık ve normatif olmak üzere üç boyutta ele almışlardır (Meyer vd.,1993). Lee vd. (2000) mesleki bağlılığı, bir kişinin mesleği ile kendisi arasındaki o mesleğe verdiği duygusal tepkiye dayanan psikolojik bir bağ olarak tanımlamışlardır. Güçlü bir mesleki bağlılığı olan kişinin, işi hakkında daha olumlu hislere sahip olacağını belirtmişlerdir (Lee vd., 2000,s.800).

Baysal ve Paksoy'a (1999) göre mesleki bağlılık işe bağlılıktan farklı olarak, bireyin belirli bir dalda beceri ve uzmanlık kazanmak üzere yaptığı çalışmalar sonucunda mesleğinin yaşamındaki önemi ve ne kadar merkezi bir yere sahip olduğu ile ilgilidir.

3. Mesleki Bağlılık-Liderlik İlişkisi

İlgili literatürde liderlik tarzının çalışanların bağlılıklarına etkisi genellikle örgütsel bağlılık boyutunda incelenmiştir. Bu bağlamda liderlik tarzı ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki birçok yerli (Acar,2013; Buluç,2009; Ceylan vd., 2005; Çakınberk ve Demirel, 2010; Çokluk ve Yılmaz,2010; Hemedoğlu ve Evliyaoğlu,2012; Karahan,2008; Kul ve Güçlü, 2010; Taştan ve İşçi, 2013; Uğurlu vd., 2013; Uygur ve Yıldırım,2011; Yavuz, 2009; Yavuz ve Tokmak,2009) ve yabancı (Avolio vd.,2004; İsmail vd., 2011; Loke,2001; Lok ve Crawford, 2004 Jahani ve Nikban,2011; Kahtani,2013; Kim ve Brymer, 2011; Saeed vd.,2013; Shirbagi,2007; Zhu vd.,2004) çalışmada irdelenmiş ve yöneticilerin liderlik tarzlarının çalışanların örgütsel bağlılığına etki ettiği görülmüştür.

Literatürde yer alan mesleki bağlılıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise kavramın örgütsel bağlılık (Darden vd.,1989, Aryee ve Tan,1992; Wallace,1993; Chang,1999; Lee vd., 2000; Goulet ve Singh, 2002; Chen vd.,2010; Riveros ve Tsai,2011), işten ayrılma niyeti (Chang, 1999; Lee vd., 2000; Chen vd.,2010; Çiftçioğlu,2011; Weng ve McElroy,2012), tükenmişlik sendromu (Çiftçioğlu,2011), iş tatmini (Darden vd.,1989; Lee vd., 2000, Goulet ve Singh, 2002; Duffy vd.,2011; Sezgin ve Açar,2012) ve iş performansı (Lee vd., 2000) ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Mesleki bağlılık ile liderlik tarzı arasındaki ilişkiye açıklık getirmeyi amaçlayan çalışmalar ele alındığında, liderlik tarzı ile mesleğe önem verme (*career salience*) (Riaz vd., 2012) ve mesleki bağlılık (Afolabi vd. 2008, Uysal, 2013) ilişkisini inceleyen çalışmaların yanı sıra yönetim stili (*supervisory style*) ile kariyer bağlılığı ilişkisini inceleyen çalışmaların da (Darden vd.,1989) olduğu görülmektedir.

İncelenen çalışmalar neticesinde liderlik tarzının mesleki bağlılığa hem örgütsel bağlılığın aracı rolü üzerinden hem de doğrudan etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden çalışmanın ana hipotezi:

H₁: Liderlik tarzı ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Alt hipotezleri ise

H₂:Etkileşimci liderlikle mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2a}:Etkileşimci liderliğin koşullu ödül boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2b}:Etkileşimci liderliğin istisnalarla yönetim (aktif) boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2c}:Etkileşimci liderliğin istisnalarla yönetim (pasif) boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2d}:Etkileşimci liderliğin istisnalarla serbest bırakıcı boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Dönüşümcü liderlikle mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3a}:Dönüşümcü liderliğin idealize ederek etkileme boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3b}:Dönüşümcü liderliğin entelektüel uyarım boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3c}:Dönüşümcü liderliğin bireysel ilgi boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3d}:Dönüşümcü liderliğin ilham verici güdüleme boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

şeklinde geliştirilmiştir.

4. Örneklem ve Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın evrenini Karadeniz Bölgesinde 31.12.2013 tarihi itibarıyla stajı aktif olarak devam eden 452 SMMM stajyeri oluşturmaktadır. Stajyerlerin e-posta adreslerine SMMM odaları vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılmış, bazı odalar söz konusu bilgiyi vermek istemediği ve bazılarında da stajyerlerin e-posta adresleri olmadığı için ancak 132 stajyerin mail adresine ulaşılabilmiştir. Örneklemi oluşturan stajyerlerin mesleki süreçlerinin başında olmaları da araştırmanın bir başka kısıtıdır.

5. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde verilerin nasıl ve hangi araçlar kullanılarak elde edildiğinden bahsedilmiştir.

5.1. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmada anket yardımıyla veri toplanmaya çalışılmıştır. Anketler internet ortamında hazırlanmış ve anket linki stajyerlerin e-posta adreslerine yollanmıştır. Ulaşılan 132 stajyerdan 110'u çalışmaya katılmıştır. 17 anket her soruya aynı cevabın verilmesi nedeniyle analize dâhil edilmemiştir.

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm stajyerlere ve staj koordinatörlerine dair tanımlayıcı sorulardan, ikinci bölüm stajyerlerin liderlik algılarını ölçmeye yönelik sorulardan, üçüncü bölüm ise yine stajyerlerin mesleki bağlılık düzeylerini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Her iki ölçeğin de Türkçeye uyarlanmasında hem literatürdeki

Türkçe çalışmalardan hem de önce İngilizceden Türkçeye sonra Türkçeden İngilizceye çeviri yönteminden yararlanılmıştır. Cevaplarda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeğinde ifadeler 1- "Kesinlikle katılmıyorum", 2- "Katılmıyorum", 3- "Kararsızım", 4- "Katılıyorum", 5- "Kesinlikle katılıyorum" şeklinde belirlenmiştir.

5.2. Kullanılan Ölçekler

Liderlik tarzlarını belirleyen bölüm Çok Faktörlü Liderlik Anketi-MLQ Form 5X (Bass,1985,Avolio ve Bass,1999) kullanılarak oluşturulmuştur. Bu ölçekte 36 madde vardır. İlk 20'si dönüşümcü liderliği sonraki 16'sı etkileşimci liderliği ölçen sorulardan oluşmaktadır. Antonakis vd. (2003) çok geniş 2 örnekleme ($N_1=3368$; $N_2=6525$) bu ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini kanıtlamışlardır (Antonakis,2003).

Dönüşümcü liderlik davranışını ölçmeye yönelik soruların temel bileşenler yöntemi ile varimax metodu kullanılarak yapılan faktör analizi sonuçlarına göre 20 maddenin orijinal çalışmada olduğu gibi dört ayrı faktörde toplandığı görülmektedir. Bunlar; idealize ederek etkileme 8 soru, entelektüel uyarım 4 soru, bireysel ilgi 4 soru ve ilham verici güdüleme bileşeni de yine 4 soru şeklinde gerçekleşmiştir. İdealize ederek etkileme alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,520 ile 0,776 arasında, entelektüel uyarım alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,740 ile 0,882 arasında, bireysel ilgi alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,611 ile 0,725 arasında ve ilham verici güdüleme alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,637 ile 0,856 arasında değişmektedir. Analizin KMO değeri 0,811 (Sig. 0,000) olarak ölçülmüştür. Etkileşimci liderlik davranışını ölçmeye yönelik sorulara da aynı metotla faktör analizi yapıldığında 16 maddenin dört ayrı faktörde toplandığı görülmektedir. Dört sorudan oluşan bu alt gruplardan koşullu ödül alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,709 ile 0,792 arasında, aktif istisnalarla yönetim alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,731 ile 0,856 arasında, pasif istisnalarla yönetim alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,724 ile 0,852 arasında ve serbest bırakıcı liderlik alt faktörüne ait maddelerin faktör yükleri 0,754 ile 0,859 arasında değişmektedir. Analizin KMO değeri 0,822 (Sig. 0,000) olarak ölçülmüştür. Toplam 36 sorudan oluşan anketin bu kısmı güvenilirlik testine tabi tutulduğunda dönüşümcü liderlik davranışına ait Cronbach's Alpha değeri 0,91 olarak bulunmuştur. Dönüşümcü liderliğin alt gruplarından idealize ederek etkileme için bu değer 0,84 entelektüel uyarım için 0,90, bireysel ilgi için 0,74 ve ilham verici güdüleme için ise 0,86 olarak tespit edilmiştir. Etkileşimci liderlik davranışına ait Cronbach's Alpha değeri 0,73 olarak bulunmuştur. Etkileşimci liderliğin alt gruplarından koşullu ödül için bu değer 0,94, aktif istisnalarla yönetim için 0,88, pasif istisnalarla yönetim için 0,81 ve serbest bırakıcı lider için ise 0,87 olarak hesaplanmıştır.

Mesleki bağlılığı ölçen çalışmalar incelendiğinde Blau (1985,1988) Blau vd. (1993), Carson ve Bedeian (1994) ve Meyer ve Allen (1993) tarafından geliştirilen ölçeklerden yararlandığı görülmektedir. Bu çalışmada mesleki bağlılığı ölçen sorular Blau (1985) tarafından hazırlanan ve 8 maddeden oluşan kariyer bağlılığı ölçeğinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu 8 maddeye ait faktör analizi yapıldığında bu maddelerin tek bir faktörde toplandığı görülmüştür. Faktör yükleri 0,612 ile 0,809 arasında değişmektedir. Analizin KMO değeri 0,886 (Sig. 0,000) olarak ölçülmüştür. Mesleki bağlılığa ait güvenilirlik testi sonuçlarına göre Cronbach's Alpha değeri 0,88 olarak bulunmuştur. Genel olarak bakıldığında test sonuçlarındaki bütün Cronbach's Alpha değerleri 0,7'nin üzerindedir ve bu da ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

6. Bulgular

Katılımcılara ait cinsiyet, yaş, lisans bölümleri, eğitim durumları, stajdaki geçirdikleri süre ve günlük çalışma sürelerine ait tanımlayıcı verilerle birlikte staj koordinatörlerinin yaşı, cinsiyeti ve unvanlarına dair veriler de Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>Cinsiyet</i>		<i>Lisans bölümleri</i>	
	Stajyer	Kadın	% 36,6 (34 kişi)	İşletme bölümü
Erkek		% 63,4 (59 kişi)	İktisat bölümü	% 14,0 (13 kişi)
			Kamu Yönetimi bölümü	% 1,1 (1 kişi)
<i>Yaş</i>		<i>Eğitim durumu</i>		
25 yaş ve altı		% 11,8 (11 kişi)	Lisans mezunu	% 82,8 (77 kişi)
26-30 yaş		% 38,7 (36 kişi)	Yüksek lisans öğrencisi	% 11,8 (11 kişi)
31 yaş ve üzeri		% 49,5 (46 kişi)	Yüksek lisans mezunu	% 5,3 (5 kişi)
<i>Stajdaki süresi</i>		<i>Günlük çalışma süreleri</i>		
Birinci yıl		% 32,3 (30 kişi)	7 saat	% 8,6 (8 kişi)
İkinci yıl		% 45,2 (42 kişi)	8 saat	% 39,8 (37 kişi)
Üçüncü yıl	% 22,6 (21 kişi)	9 saat ve üzeri	% 51,6 (48 kişi)	
Staj Koordinatörü	<i>Yaş</i>		<i>Cinsiyet</i>	
	40 yaş ve altı	% 31,2 (29 kişi)	Kadın	% 15,1 (14 kişi)
	41-50 yaş	% 21,5 (20 kişi)	Erkek	% 84,9 (79 kişi)
	51 yaş ve üstü	% 47,3 (44 kişi)	<i>Unvan</i>	
			SMMM	% 93,5 (87 kişi)
		YMM	% 6,5 (6 kişi)	

Buna göre çalışma kapsamındaki katılımcıların genel olarak daha çok işletme bölümü mezunu, 31 yaş ve üzeri, lisansüstü eğitim yapmayan, stajının ilk veya ikinci yılında olan, günlük 9 saatten fazla çalışan erkek bireyler oldukları söylenebilir. Staj koordinatörlerin ise genel olarak 51 yaş ve üstünde, erkek, serbest muhasebeci mali müşavirlerden oluştuğu söylenebilir.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

Tablo 3: Stajyerlerin Dönüşümcü Liderliğe, Etkileşimci Liderliğe ve Mesleki Bağlılığa Ait Algılarının Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
<i>Dönüşümcü Liderlik</i>	4,04	0,43
İdealize ederek etkileme	4,47	0,37
Entelektüel uyarım	4,24	0,52
Bireysel ilgi	3,97	0,38
İlham verici güdüleme	4,08	0,61
<i>Etkileşimci Liderlik</i>	3,27	0,83
Koşullu ödül	3,77	0,95
İstisnalarla yönetim (Aktif)	4,03	0,81
İstisnalarla yönetim (Pasif)	3,37	0,75
Serbest bırakıcı lider	1,89	0,8
<i>Mesleki Bağlılık</i>	3,42	0,79

Tablo 3'te görüldüğü üzere stajyerlerin dönüşümcü liderlik algılarının ortalaması 4,04, etkileşimci liderlik algılarının ortalaması 3,27 ve mesleki bağlılıklarının ortalaması 3,42'tür.

Tablo 4: Liderlik ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişki

		Mesleki Bağlılık
Liderlik	Pearson Korelasyon	,705
	Sig. (2-tailed)	,000

Stajyerlerin liderlik algıları ile mesleki bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve $r=0,705$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre liderlik ile mesleki bağlılık arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde iyi seviyede ve anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5: Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderliğin Mesleki Bağlılıkla Olan İlişkisi

		Dönüşümcü Liderlik	Etkileşimci Liderlik	Mesleki Bağlılık
Dönüşümcü Liderlik	Pearson Korelasyon	1	,137	,599(**)
	Sig. (2-tailed)	.	,191	,000
Etkileşimci Liderlik	Pearson Korelasyon		1	,466(**)
	Sig. (2-tailed)		.	,000
Mesleki Bağlılık	Pearson Korelasyon			1
	Sig. (2-tailed)			.

Tablo 5'e bakıldığında dönüşümcü liderlik ile mesleki bağlılık arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde orta seviyede bir ilişki ($r=0,599$) ve etkileşimci liderlik ile mesleki bağlılık arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde yine orta seviyede bir ilişki ($r=0,466$) olduğu görülmektedir.

Sonuçlara göre dönüşümcü liderliğin mesleki bağlılık ile olan ilişkisinin etkileşimci liderliğin mesleki bağlılık ile olan ilişkisinden daha fazla olduğu söylenebilir. Tablo 6'da ise liderlik alt boyutlarının mesleki bağlılıkla ilişkileri görülmektedir.

Tablo 6: Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderliğin Alt Boyutları ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkiler

<i>Dönüşümcü Liderlik</i>		Mesleki Bağlılık	<i>Etkileşimci Liderlik</i>		Mesleki Bağlılık
İdealle ederek etkileme	Pearson Korelasyon	,473(**)	Koşullu ödül	Pearson Korelasyon	,623(**)
	Sig. (2-tailed)	,000		Sig. (2-tailed)	,000
Entelektüel uyarım	Pearson Korelasyon	,592(**)	İstisnalarla yönetim (Aktif)	Pearson Korelasyon	,589(**)
	Sig. (2-tailed)	,000		Sig. (2-tailed)	,000
Bireysel ilgi	Pearson Korelasyon	,396(**)	İstisnalarla Yönetim (Pasif)	Pearson Korelasyon	-,162
	Sig. (2-tailed)	,000		Sig. (2-tailed)	,121
İlham verici güdüleme	Pearson Korelasyon	,380(**)	Serbest bırakıcı lider	Pearson Korelasyon	-,190
	Sig. (2-tailed)	,000		Sig. (2-tailed)	,068

Dönüşümcü liderliğin tüm alt boyutlarının mesleki bağlılıkla ilişkisi anlamlı iken etkileşimci liderliğin sadece ilk iki boyutunun ilişkisi anlamlıdır.

Tablo 7: Dönüşümcü Liderliğin Mesleki Bağlılığa Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t	Sig.	R	R ²	F	P
	B	S.H.	β						
(Sabit)	-2,600	0,845		-3,075	0,003	0,599	,359	50,948	0,000
Dönüşümcü Liderlik	1,458	0,204	0,599	7,138	0,000				

Tablo 7’de dönüşümcü liderliğin mesleki bağlılığa etkisini ortaya koyan regresyon modeli görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, çalışanların dönüşümcü liderlik algıları mesleki bağlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir (F=50,948; p=0,000). Modelde dönüşümcü liderliğin mesleki bağlılığı açıklama ilişki katsayısı 0,599’dur ve dönüşümcü liderliğin mesleki bağlılığın açıklanmasında etkisi %35,9’dur.

Tablo 8: Etkileşimci Liderliğin Mesleki Bağlılığa Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t	Sig.	R	R ²	F	P
	B	S.H.	β						
(Sabit)	0,575	,570		1,008	,316	0,466	,218	25,303	0,000
Etkileşimci Liderlik	,871	,173	,466	5,030	,000				

Tablo 8’de etkileşimci liderliğin mesleki bağlılığa etkisini ortaya koyan regresyon modeli görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, çalışanların etkileşimci liderlik algıları mesleki bağlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir (F=25,303; p=0,000). Modelde etkileşimci liderliğin mesleki bağlılığı açıklama ilişki katsayısı 0,466’dır ve etkileşimci liderliğin mesleki bağlılığın açıklanmasında etkisi %21,8’dir.

Tüm hipotezlerin sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

Tablo 9: Hipotez testi sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H ₁ : Liderlikle mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H ₂ : Etkileşimci liderlikle mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{2a} :Etkileşimci liderliğin koşullu ödül boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{2b} :Etkileşimci liderliğin istisnalarla yönetim (aktif) boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{2c} :Etkileşimci liderliğin istisnalarla yönetim (pasif) boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H _{2d} :Etkileşimci liderliğin istisnalarla serbest bırakıcı boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Red
H ₃ : Dönüşümcü liderlikle mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{3a} :Dönüşümcü liderliğin idealize ederek etkilene boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{3b} :Dönüşümcü liderliğin entelektüel uyarım boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{3c} :Dönüşümcü liderliğin bireysel ilgi boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H _{3d} :Dönüşümcü liderliğin ilham verici güdüleme boyutu ile mesleki bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul

Yapılan analizler neticesinde bazı değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmış ve bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Analizlerin hepsinde anlamlılık seviyesi 0,05 olarak alınmıştır. Bunlar:

Staj koordinatörünün cinsiyeti, unvanı ve yaşı ile stajyerlerin mesleki bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Stajyerlerin mesleki bağlılık düzeyleri ile cinsiyetleri, yaşları ve mezun oldukları bölüm arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Stajyerlerin eğitim düzeyleri ile mesleki bağlılıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre stajyerlerin eğitim düzeyleri artıkça mesleki bağlılıkları azalmaktadır (p=0,001).

Stajyerlerin stajdaki süreleri ile mesleki bağlılıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Stajda geçirilen süre artıkça mesleki bağlılık azalmaktadır (p=0,000).

Araştırmaya katılan stajyerlerin, dönüşümcü liderlik davranışı bileşenleri algıları ile cinsiyet, yaş, günlük çalışma süresi ve arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı araştırılmış böyle bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların, etkileşimci liderlik davranışı bileşenleri algıları ile cinsiyet, yaş, günlük çalışma süresi ve stajda geçirilen süre arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı araştırılmış bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmaya katılan stajyerlerin, hem dönüşümcü liderlik davranışı hem de etkileşimci liderlik davranışı algıları ile staj koordinatörünün yaş ve cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı araştırılmış anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmaya katılan stajyerlerin, dönüşümcü liderlik davranış bileşenleri ile staj koordinatörünün unvan değişkeni arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı araştırılmış ve anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Katılımcıların, etkileşimci liderlik davranış bileşenleri ile staj koordinatörünün unvan değişkeni arasında istatistiksel bir fark olup olmadığı araştırılmış bir farklılık bulunamamıştır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Mesleki bağlılık hem bireyler için hem de örgütler için önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Mesleki bağlılığı yüksek olan kişiler mesleğine olumlu hisler besler (Blau,1985), mesleğinde iyi olmaya çalışır (Lee vd., 2000), mesleğinden ayrılmayı düşünmez (Blau,2000; Meyer,1993) ve iş tatminleri ile örgütsel bağlılıkları yüksektir (Blau,2000; Lee vd,2000; Sezgin ve Açar,2012).

Kişilerin mesleki bağlılıklarına birçok faktör etki eder. Bu faktörlerden biri de bağlı bulunduğu yöneticinin sergilediği davranış tarzıdır. Yöneticilerin davranışlarının çalışanların bağlılıklarına etki etmesi beklenen bir sonuçtur. Ancak buradaki bağlılık türü daha çok örgütsel bağlılıktır. Belirli bir mesleğe mensup çalışan, bağlı bulunduğu yöneticinin liderlik tarzından etkilenerek çalıştığı örgüte karşı olumlu veya olumsuz bir tutum geliştirebilir. Ancak kişinin mesleğine olan bağlılığının bu durumdan doğrudan etkilenmesi söz konusu değildir. Stajyerler içinse farklı bir durum söz konusudur. Stajyer, ilgili alanda eğitimini alarak ilk defa eğitiminin iş yeri uygulamalarına yansımaları gözlemlemektedir. Bu noktada öne çıkan kişinin örgüte bağlılığı değil mesleğe bağlılığıdır. İsteddiği mesleğe uygun eğitim almış kişinin, mesleği ile tam olarak ilk kez tanıştığı stajyerlik süresi boyunca mesleğine daha çok bağlanması veya tam tersi bir durumla bağlılığının azalması sonucu ortaya çıkabilir.

Bu çalışma yukarıda da bahsedildiği üzere mesleki bağlılıkları örgütsel bağlılıklarının önüne geçtiği düşünülen SMMM stajyerleri üzerinde yapılmıştır. Staj koordinatörlerinin liderlik özellikleri etkileşimci ve dönüşümcü olmak üzere iki özellik açısından incelenerek bu liderlik tarzlarının mesleki bağlılıkla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre stajyerlerin mesleki bağlılıkları orta düzeydedir. Mesleki bağlılıkları yaşlarına, cinsiyetlerine, mezun oldukları bölüme veya bağlı buldukları staj koordinatörünün yaşına, cinsiyetine ve unvanına göre değişmemektedir. Ancak literatürde mesleki bağlılığın yaş, deneyim ve statüye göre değiştiğini gösteren çalışmalar vardır (Irving vd.,1997; Meyer vd.,1998). Sadece mesleki bağlılıkla stajyerlerin eğitim düzeyleri ve stajdaki süreleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Eğitim düzeyleri yükseldikçe ve stajda geçirdikleri süre arttıkça mesleki bağlılıkları azalmaktadır. Bu sonuç beklenenin aksi yönündedir. Bunun tersine kişilerin stajda daha çok vakit geçirip mesleklerine yaklaştıklarında mesleki bağlılıklarının artması beklenmekteydi. Benzer şekilde kişinin eğitim seviyesinin yükselmesinin de mesleğe yönelik bilgilerini çoğaltarak mesleki bağlılığı artırmada olumlu bir etken olacağı düşünülmekteydi. Bunun nedeninin örneklemin mesleğine özel bir durum olup olmadığına gelecek çalışmalarda araştırılması uygun olduğu düşünülmektedir.

Dönüşümcü liderlik davranışının mesleki bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Stajyerler liderlerinin yüksek düzeyde dönüşümcü liderlik davranışı gösterdiklerine inanmaktadırlar. Mesleki bağlılıkla en fazla ilişki içinde olan dönüşümcü liderlik alt boyutu entelektüel uyarım bileşenidir. Buna göre liderleri olan staj koordinatörlerinin onları yenilikçi ve yaratıcı olmaları konusunda teşvik ettikleri ve hatalarını açık bir şekilde eleştirmekten kaçındıkları söylenebilir.

Etkileşimci liderlik davranışının da mesleki bağlılık üzerindeki etkisi anlamlıdır. Stajyerler liderlerinin etkileşimci liderlik davranışlarını orta düzeyde gösterdiklerine inanmaktadırlar. Mesleki bağlılıkla istisnalarla yönetimin pasif boyutu ve serbest bırakıcı liderlik davranışının ilişkisi anlamlı değildir.

Dönüşümcü liderliğin mesleki bağlılık ile olan ilişkisinin etkileşimci liderliğin mesleki bağlılık ile olan ilişkisinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Aslında dönüşümcü liderin stajyerlerin beklentilerini daha iyi karşılayacağı düşünüldüğünden bu farkın daha büyük olması beklenmekteydi.

Çalışma araştırma yapılan örneklem açısından da yararlı bulgular sağlamaktadır. Bir SMMM stajyerinin staj eğitiminin onun meslek hayatında önemli bir yeri olacağı açıktır. Bununla beraber stajı süresince karşı karşıya kaldığı durumların da dikkatle incelenmesi ve karşılaştığı problemlere çözüm önerileri getirilmesi kişilerin 3 yıl gibi azımsanmayacak bir süreyi geçirdikleri SMMM stajının kalitesini artırmak bakımından önem arz etmektedir. Staj koordinatörlerinin liderlik özelliklerinin stajyerlerin mesleğe bakışı üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini incelemek mesleğin gelişimine katkı sağlayabilir. Benzer çalışmaların farklı bölgelerde de yapılması sonuçların genelleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra benzer bir özellik gösteren araştırma görevlileri gibi başka bir örnekleme de liderin (danışmanın) davranış tarzının bireylerin mesleki bağlılıklarına etkisi incelenebilir.

Veri toplama aşamasında örnekleme ulaşmakta oldukça zorlanılmıştır. SMMM odalarının kendilerine bağlı stajyerlerin mail adreslerine sahip olunacağı düşünülmüş ancak çoğu odada bu bilgilerin yer almadığı görülmüştür. Bazı odalar ise söz konusu bilgileri vermemiştir. Bunun yanı sıra anket linkini kendi web sayfasına koyan odaların da yardımıyla çalışma yürütülmüştür.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

Kaynakça

- Acar, A. Z. (2013). Farklı Örgüt Kültürü Tipleri ve Liderlik Tarzları ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Lojistik İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5-31.
- Afolabi, O. A., Obude, O. J., Okediji, A. A., & Ezech, L. N. (2008). Influence of gender and leadership style on career commitment and job performance of subordinates. *Global Journal of Humanities*, 7(1):1-8.
- Antonakis, J., Avolio, B. J., & Sivasubramaniam, N. (2003). Context and leadership: An Examination of the Nine-Factor Full-Range Leadership Theory Using the Multifactor Leadership Questionnaire. *The Leadership Quarterly*, 14(3),261-295.
- Aranya, N., & Ferris, K. R. (1984). A Reexamination of Accountants' Organizational-Professional Conflict. *The Accounting Review*, 59 (1),1-15.
- Aryee, S., & Tan, K. (1992). Antecedents and Outcomes of Career Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 40(3):288-305.
- Avolio, B. J., & Bass, B. M. (2002). *Developing Potential Across a Full Range of Leadership*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates.
- Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). Authentic Leadership Development: Getting to The Root of Positive Forms of Leadership. *The Leadership Quarterly*, 16,315-338.
- Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., & Bhatia, P. (2004). Transformational Leadership and Organizational Commitment: Mediating Role of Psychological Empowerment and Moderating Role of Structural Distance. *Journal of Organizational Behavior*, 25(8),951-968.
- Ballout, H. I. (2009). Career Commitment and Career Success: Moderating Role of Self-efficacy. *Career Development International*, 14(7):655-670.
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and Performance Beyond Expectations*. New York: Free Press.
- Bass, B. M. (1999). Two Decades of Research and Development in Transformational Leadership. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8 (1), 9-32.
- Bass, B. M., & Bass, R. (2008). *The Bass Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications*. New York: Free Press.
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). *Transformational Leadership*. New Jersey: Taylor&Francis.
- Baysal, A. C., & Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 28(1),7-15.
- Becker, H. S. (1960). Notes on the Concept of Commitment. *The American Journal of Sociology*, 66(1),32-40.
- Becker, H. S., & Carper, J. W. (1956). The Elements of Identification with an Occupation. *American Sociological Review*, 21(3),341-348.
- Bertocci, D. I. (2009). *Leadership in Organizations: There is a Difference Between Leaders and Managers*. Maryland: University Press of America.
- Blau, G. (2000). Job, Organizational, and Professional Context Antecedents as Predictors of Intent for Interrole Work Transitions. *Journal of Vocational Behavior*, 56,330-345.
- Blau, G. J. (1985). The Measurement and Prediction of Career Commitment. *Journal of Occupational Psychology*, 58,277-288.
- Blau, G. J. (1988). Further Exploring the Meaning and Measurement of Career Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 32(3),284-297.
- Blau, G., Paul, A., & John, N. S. (1993). On Developing a General Index of Work Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 42(3),298-314.
- Bline, D. M., Duchon, D., & Meixner, W. F. (1991). The Measurement of Organizational and Professional Commitment: An Examination of the Psychometric Properties of Two Commonly Used Instruments. *Behavioral Research in Accounting*, 3(1):1-12.
- Brierley, J. A. (1996). The Measurement of Organizational Commitment and Professional Commitment. *The Journal of Social Psychology*, 136(2):265-267.
- Buluç, B. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(57),5-34.

- Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Carson, K. D., & Bedeian, A. G. (1994). Career Commitment: Construction of a Measure and Examination of Its Psychometric Properties. *Journal of Vocational Behavior*, 44(3),237-262.
- Ceylan, A., Keskin, H., & Eren, Ş. (2005). Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim*, 16(51),32-42.
- Chang, E. (1999). Career Commitment as a Complex Moderator of Organizational Commitment and Turnover Intention. *Human Relations*, 52(10):1257-1278.
- Chaudhry, A. Q., & Javed, H. (2012). Impact of Transactional and Laissez Faire Leadership Style on Motivation. *International Journal of Business and Social Science*, 3(7),258-264.
- Chen, C., Lee, M., Wu, P., & Lin, X. (2010). Antecedent and Outcome of Employees' Occupational Commitment. *International Conference Management of Innovation and Technology*, (s. 574-578).
- Cheng, E. W., & Ho, D. C. (2001). The Influence of Job and Career Attitudes on Learning Motivation and Transfer. *Career Development International*, 6(1):20-28.
- Ciftcioglu, A. (2011). Investigating Occupational Commitment and Turnover Intention Relationship with Burnout Syndrome. *Business and Economics Research Journal*, 2(3):109-119 .
- Cohen, A. (2003). *Multiple Commitments in the Workplace: An Integrative Approach*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Collins, C., Emsell, P., & Haydon, J. (2011). *Leadership and Management Development*. New York: Oxford University Press.
- Çakinberk, A., & Demirel, E. T. (2010). Örgütsel Bağlılığın Belirleyicisi Olarak Liderlik: Sağlık Çalışanları Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24,103-119.
- Çiftçioglu, A. (2011). Investigating Occupational Commitment and Turnover Intention Relationship with Burnout Syndrome. *Business and Economics Research Journal*, 2(3):109-119.
- Çokluk, Ö., & Yılmaz, K. (2010). The Relationship Between Leadership Behavior and Organizational Commitment in Turkish Primary Schools. *Bilig : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 54,75-92.
- Daft, R. L. (2008). *Management (Eighth Edition)*. Mason: Thomson South-Western.
- Darden, W. R., Hampton, R., & Howell, R. D. (1989). Career Versus Organizational Commitment: Antecedents and Consequences of Retail Salespeople's Commitment. *Journal of Retailing*, 65(1):80-106.
- Duffy, R. D., Dik, B. J., & Steger, M. F. (2011). Calling and Work-related Outcomes: Career Commitment as a Mediator. *Journal of Vocational Behavior*, 78(2):210-218.
- Forsyth, D. R. (2008). Group Dynamics. A. Marturano, & J. Gosling içinde, *Leadership: The Key Concepts* (s. 71-74). New York: Routledge.
- Gibson, J. L., Ivancevich, J. M., Donnelly, J. H., & Konopaske, R. (2012). *Organizations: Behavior, Structure, Processes (Fourteenth Edition)*. New York: McGraw-Hill.
- Goulet, L. R., & Singh, P. (2002). Career Commitment: A Reexamination and an Extension. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1):73-91.
- Greenhaus, J. H. (1971). An Investigation of The Role of Career Salience in Vocational Behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 1(3),209-216.
- Hemedoğlu, E., & Evliyaoğlu, F. (2012). Çalışanların Dönüşümcü Liderlik Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(1),58-77.
- Hiebert, M., & Klatt, B. (2001). *The Encyclopedia of Leadership:A Practical Guide to Popular Leadership Theories and Techniques*. New York: McGraw-Hill.
- Irving, P. G., Coleman, D. F., & Cooper, C. L. (1997). Further Assessments of a Three-Component Model of Occupational Commitment: Generalizability and Differences Across Occupations. *Journal of Applied Psychology*, 82(3), 444-452.
- Ismail, A., Mohamed, H. A.-B., Sulaiman, A. Z., Mohamad, M. H., & Yusuf, M. H. (2011). An Empirical Study of the Relationship between Transformational Leadership, Empowerment and Organizational Commitment. *Business and Economics Research Journal*, 2(1),89-107.

LİDERLİK TARZI İLE MESLEKİ BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Sema YİĞİT, Hakan YAZARKAN

- Jahani, F., & Nikban, A. (2011). Survey on Relationship Between Managers' Leadership Styles with Organizational Commitment of Kerman Melat Bank Staffs. *International Conference on E-business, Management and Economics* (s. 80-83). Singapore: IACSIT Press.
- Kahtani, A. A. (2013). Leader Charisma, Employee Organizational Commitment, and Organizational Change: A Proposed Theoretical Framework. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(5),377-399.
- Karahan, A. (2008). Hastanelerde Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1),145-162.
- Kim, W. G., & Brymer, R. A. (2011). The Effects of Ethical Leadership on Manager Job Satisfaction, Commitment, Behavioral Outcomes, and Firm Performance. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4),1020-1026.
- Kul, M., & Güçlü, M. (2010). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2),1021-1038.
- Lee, K., Carswell, J. J., & Allen, N. J. (2000). A Meta-Analytic Review of Occupational Commitment: Relation with Person and Work-Related Variables. *Journal of Applied Psychology*, 85(1),799-811.
- Lok, P., & Crawford, J. (2004). The Effect of Organisational Culture and Leadership Style on Job Satisfaction and Organisational Commitment: A Cross-national Comparison. *Journal of Management Development*, 23(4),321 - 338.
- Loke, J. C. (2001). Leadership Behaviours: Effects on Job Satisfaction, Productivity and Organizational Commitment. *Journal of Nursing Management*, 9,191-204.
- London, M. (1983). Toward a Theory of Career Motivation. *The Academy of Management Review*, 8(4):620-630.
- Maertz, C. P. (2004). Five Antecedents Neglected In Employee Turnover. P. W. Rodger W. Griffeth içinde, *Innovative Theory and Empirical Research on Employee Turnover* (s. 105-152). United States of America: Information Age Publishing.
- Marshall, E. (2011). *Transformational Leadership in Nursing*. New York: Springer Publishing.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A Three Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resources Management Review*, 1,61-89.
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78,538-551.
- Morrow, P. C. (1983). Concept Redundancy in Organizational Research: The Case of Work Commitment. *The Academy of Management Review*, 8(3),486-500.
- Noordin, F., Williams, T., & Zimmer, C. (2002). Career Commitment in Collectivist and Individualist Cultures: A Comparative Study. *International Journal of Human Resource Management*, 13(1):35-54.
- Riaz, T., Ramzan, M., Ishaq, H. M., Akram, M. U., & Karim, Y. (2012). Transformational Leadership and Employees Career Salience; an Empirical Study Conducted on Banks of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 8(3):153-160.
- Riveros, A. M., & Tsai, T. S.-T. (2011). Career Commitment and Organizational Commitment in for-Profit and non-Profit Sectors. *Int. J. Emerg. Sci*, 1(3), 324-340.
- Saeed, R., Hashmi, A., Lodhi, R. N., Ahmad, M., Arshad, H. M., & Ahmad, M. A. (2013). The Effect of Transformational Leadership on Organizational Commitment with a Mediating effect of Psychological Empowerment. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(6),28-36.
- Sezgin, M., & Açar, C. C. (2012). Impact of Affective Organizational and Occupational Commitment on Job Satisfaction: PR Specialists in Metropolitan Municipalities. *International Journal of Business and Commerce*, 2(2),21-35.
- Shirbagi, N. (2007). Exploring Organizational Commitment and Leadership Frames within Indian and Iranian Higher Education Institutions. *Bulletin of Education & Research*, 29(1),17-32.
- Taştan, S. B., & İşçi, E. (2013). The Examination of the Relationship Between Transformational Leadership and Employees' Organizational Commitment with The Moderating Effect of Allocentrism: An Individual Level Analysis of Cultural Values. *International Journal of Business and Management Studies*, 5(1),436-447.
- Tavanti, M. (2008). Transactional Leadership. A. Marturano, & J. Gosling içinde, *Leadership: The Key Concepts* (s. 166-170). New York: Routledge.

- Uğurlu, C. T., Sincar, M., & Çınar, K. (2013). Ortaöğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1),266-281.
- Uygur, M., & Yıldırım, A. (2011). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerini İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27,72-81.
- Uysal, H. (2013). Stajyer Çalışanların Mesleki Bağlılık Gelişimine Örgüt İkliminin Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 4(3),93-110.
- Vandenberghe, C., & Ok, A. B. (2013). Career Commitment, Proactive Personality, and Work Outcomes: A Cross-lagged Study. *Career Development International*, 18(7):652-672.
- Wallace, J. E. (1993). Professional and Organizational Commitment: Compatible or Incompatible? *Journal of Vocational Behavior*, 42(3):333-349.
- Weng, Q., & McElroy, J. C. (2012). Organizational Career Growth, Affective Occupational Commitment and Turnover Intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2):256-265.
- Winkler, I. (2010). *Contemporary Leadership Theories*. New York: Springer-Verlag .
- Yavuz, E. (2009). İşgörenlerin Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(2),51-69.
- Yavuz, E., & Tokmak, C. (2009). İşgörenlerin Etkileşimci Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2),17-35.
- Zhu, W., May, D. R., & Avolio, B. J. (2004). Impact of Ethical Leadership Behavior on Employees' Organizational Commitment and Trust in Leaders: Mediating Role of Psychological Empowerment. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11(1),16-26.

This page intentionally left blank.

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, merve-karamanli@hotmail.com

ÖZET: Bu çalışma, kadının yüzyıllardan beri süregelen dışlanmışlığını ve bu dışlanmışlığın demokrasi içerisinde kendini nasıl yeniden ve yeniden ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak demokrasi kavramının farklı tanımları ele alınarak, 5. yüzyıldan günümüze kadar olan gelişimi kısaca anlatıldı. İkinci olarak, Antik Çağ’da ve Toplum Sözleşmesi’nde kadının dışlanmışlığının nasıl ortaya çıktığı, dönemin düşünürlerinin fikir ve yapıtlarından örneklerle görünür kılınmaya çalışıldı. Daha sonra, tüm bu dışlanmışlığın günümüze taşındığı ve liberal demokrasi içinde yeniden üretildiğinden hareketle, günümüz liberal demokrasilerinin eksiklikleri tartışıldı. Son olarak ise, çalışmanın esas amacını oluşturan ‘dışlanmışlık’ın ortadan kaldırılması için neler yapılabileceği feminist bir bakış açısı ile ortaya koyuldu.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, liberal demokrasi, feminizm, kadın, dışlanma

DEMOCRACY AND WOMAN: “THE STORY OF AN EXCLUSION”

ABSTRACT: This article aims to express women’s marginality which has gone on for decades and turning out this marginality again and again in democracy. In this context, firstly, different definitions of democracy are taken in hand and its’ history that moved on since fifth century until present is related briefly. Secondly, the question of how women’s marginality which appeared in Ancient Regime and Social Agreement is faded in by using intellectual’s thoughts and works in that century. After that, in contemplation of all this marginality was moved to the present and is reproduced within liberal democracy, the imperfections of contemporary liberal democracies are explicated. Finally, the question of what can we do to remove this marginality is tried to debate in a feminist view.

Key Words: Democracy, liberal democracy, feminism, women, marginality

1. Demokrasi

1.1. Tamm

Üzerinde anlaşmaya varılan en kesin noktalardan biri *ihtilaflı* olduğu fikri olan demokrasinin geçmişi Antik Yunan’a kadar götürülebilir. Nitekim demokrasi, Yunancada halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamındaki *demos* ile egemen olmak, iktidar kullanmak anlamındaki *kratein* kelimelerinden oluşmaktadır (Schmidt, 2002, s. 13). Kelime anlamı önem taşımakla birlikte, Sartori’nin de belirttiği gibi (1996, s. 8-9), demokrasi yalnızca kelime çevirisinden ibaret değildir. Demokrasiyi anlamak ve daha iyi tanımlayabilmek için hem ideal hem de pratik demokrasiyi göz önünde bulundurmak ve bu ikisini birlikte ele almak gerekir.

Demokrasiden ilk bahseden düşünürlerden biri olan Platon’un “en iyi ve en kötü yönetim biçimleri” tasniflemesinin tam ortasına yerleştiği demokrasiden daha sonra Aristoteles bahsetmiş ve onu “çokluğun sınıfsal çıkarı izleyen yönetimi” olarak tanımlamıştır. Fakat Aristoteles’in *demokrasi* dediği bu yönetim biçimine aşırı demokrasi; “çokluğun genel yararı izleyen yönetimi” olarak tanımladığı ve *politea* dediği kavrama ise ılımlı demokrasi denilebilir (Şenel, 2011, s.186).

Başta söylendiği gibi, demokrasinin ihtilaflı bir kavram olması dolayısıyla, Platon ve Aristoteles’ten sonra gelen birçok düşünür de demokrasiyi farklı bakış açılarıyla tanımlamıştır. Dahl demokrasiyi “kolektif ve bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemi” olarak tanımlarken (Dahl, 1993, s.6); Duverger, “yöneticilerinin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim” olarak tanımlar (Sezen, 1994, s.37). Lipson’a bakıldığında ise ‘hak’ları ön plana çıkararak, demokrasiyi “vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir yönetim şekli” (Lipson, 1993, s.17) olarak tanımladığı görülür. Aslında tüm bu farklı tanımlamalar *ideal* demokrasinin ne olduğuna dair olanlardır. Elbette ki uygulamada, yapılan bu tanımlamalardaki tüm özellikleri içeren bir demokrasi görmek mümkün değil. Tam bu nokta, Dahl’ın da belirttiği gibi, belki de demokrasi konusundaki kafa karışıklıklarının temel sebebidir (Dahl, 2001, s.27).

Peki, günümüzde demokrasi nasıl algılanmakta ve/veya tanımlanmaktadır? Bu sorunun cevabı daha çok *kurumsal* düzeyde ele alınmaktadır. Ve demokrasi tanımı da bu bağlamda yapılmaktadır. Buna göre demokrasi, “yöneticilerin düzenli aralıklarla yönetilenler tarafından serbest seçimle belirlenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Touraine, 2002, s. 44). Şüphesiz bu tanım demokrasiyi yalnızca kurumsal alana sıkıştırarak kısırlaştırmaktadır. Bir diğer tanım da Holden’a¹ aittir. Ona göre demokrasi, “kamu siyasetine ilişkin önemli sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları bütün halkın pozitif veya negatif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu bir siyasal sistemdir.” (akt: Pustu, 2005, s.122). Bu tanımdan hareketle, demokrasinin yalnızca ‘kamu siyaseti’ne dair kararlar alabilme ile bağdaştırılması doğru mudur? Demokrasinin içerisine bireylerin bizzat kendileri ve kendilerini ilgilendiren konularda da özgürce karar verebilmesi girmez mi? Aslında, demokrasi ile ilgili yapılan tüm tanımlamalarda eksik bulmak mümkündür. Çünkü demokrasi geniş olduğu kadar tartışmalı bir kavramdır ve dolayısıyla tam bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir.

¹ Holden, B. (1988), *Understanding Liberal Democracy*, London

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

1.2.Kısa Tarihçe

Demokrasi, ilk kez M.Ö. 5. yy.da Yunanlılar arasında ortaya çıkmış ve ilk defa Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır (Erdoğan, 2003, s. 232). Demokrasi ile ilgili ilk yazılı kaynağa da Herodot Tarihi’nde rastlanmıştır (Berkcan, 2005, s. 7).

Yunan şehir devletleri arasında demokrasinin beşiği olarak görülen Atina, katılımcı demokrasinin ilk örneğiydi. Belli politik kurumlarda yurttaşların yer alması sağlanıyor ve alınan kararlara katkıda bulunmasına olanak veriliyordu (Dahl, 2001, s.12). Ancak demokrasinin ilk ve eşsiz örneği sayılan Atina demokrasisi, her ne kadar yurttaşlara kurumların kapısını açar gibi görünse de, gerçekte halkın belli bir kesimine bu hakkı tanımaktaydı. Başta kadınlar olmak üzere, köleler ve ‘meteikos’ denilen yabancılar bu süreçten dışlanmaktaydı. Nitekim yurttaşlık statüsü verilmeyen bu grupların gündelik işleri yerine getirmeleri, yurttaşların politikayla ilgilenmek için ihtiyaç duydukları boş zamanı olanaklı kılan şeydi (Benhabib, 1992, s.93).

Demokrasi, bir diğer *halkçı yönetim* şehri olan Roma’da da hemen hemen Atina ile aynı zamanlarda kendini göstermeye başlamıştı. Ancak burada *demokratia* terimi yerine *res publicus*, yani ‘halka ait olan şey’ terimi kullanıldı (Dahl, 2001, s.12). Fakat burada da aynı Atina şehri gibi, *halk*, herkesi kapsayan bir tanımlamaya atfen kullanılmamıştı.

Ortaçağ’a gelindiğinde, demokrasiye katkı sağlayacak ilk adımın 1215 yılında kabul edilmiş olan *Magna Carta Libertatum* ile atıldığı görülür. Devamında ise *Petition of Rights* (1628), *Habeas Corpus Act* (1640) ve *Bill of Rights* (1689) bildireleri kabul edilmiştir. Bu üç bildirge daha yerel düzeyde etki etmekle birlikte, demokrasinin gelişimine dair asıl etkiyi 1776 *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* ile 1789 *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi* yapmıştır² (Berkcan, 2005, s.10-12). Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan bu iki olay, daha sonraki demokratik inançların ve kurumların önemli unsurları olmuştur (Dahl, 2001, s.21).

1600’lerden sonra artmaya başlayan demokratik eğilimler 2. Dünya Savaşı’ndan sonra daha belirgin hale gelmiştir. 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlayan bu süreç, sonrasında kadın ve çocuklara yönelik olarak hazırlanan anlaşmalarla, yaşam hakkını düzenleyen ve hukuki güvenceler sağlayan metinlerle devam etmiştir. Teoride *demokratik gelişim* için oldukça yol kat edilmiş olmasına rağmen, pratikte, mutabakata varılan bu anlaşma ve metinlere ne kadar dikkat edildiği büyük bir soru işaretidir. Nitekim demokrasiye büyük katkılar sağladığı belirtilen Bağımsızlık Bildirgesi’nden sonra bile, başta Amerika olmak üzere dünyanın birçok yerinde siyahlara ve kadınlara yönelik ayrımcı davranışlar uzun süre devam etmiştir.

Ortaya çıktığı ilk tarihten bugüne demokrasinin en büyük problemi, temeli olan ‘halk’ın kimleri kapsadığına yöneliktir. Genel manada bakıldığında, *halk* dendiğinde o yerde yaşayan herkesi kapsayan bir yapı akla geliyor olsa da, Atina’dan bugüne gelindiğinde değişen çok şey olmasına rağmen *dışlayıcı* anlayış halen devam etmektedir.

Bugün halkın ‘bütün yetişkin üyeler’den oluştuğu genellikle kabul görse de, gerçekte *tüm yetişkinler* halk kavramına dâhil değildirler (Erdoğan, 2003, s.235). Özellikle 20. yüzyıla kadar kadınlar *halk* kavramının dışında bırakılmıştır. Bugün, seçme-seçilme hakkı konusunda kadınlar haklarını elde etmiş olsa da, demokrasiye ilişkin olan diğer birçok kavram konusunda sıkıntı çekiyor olmaları halen bir *dışlanma* ile karşı karşıya olduklarının en önemli göstergesidir.

2.Kadın ve Demokrasi

“Herkes yasayı kadınlara ve çocuklara söyler³.”

2.1.Antik Çağ: Serüvenin Başlangıcı

Demokrasi, daha önce belirtildiği gibi, ilk olarak Antik Yunan’da ortaya çıkmış ve bu dönem adeta *demokrasinin altın çağı* olarak görülmüştür. Bu tür bir görüşün hâkim olması gerçekten günümüze kadar görülen *en iyi* demokrasinin Atina’da olması dolayısıyla mıydı, yoksa doğrudan demokrasi örneğinin Atina demokrasisi ile sınırlı kalması sebebiyle miydi? Bu soru, bugün *kutsal* bir değer atfedilen Atina demokrasisinin aslında ne denli dışlayıcı olduğunu anlamaya yardımcı olacak argümanları ortaya koyması açısından önemlidir. Zira *Kadim Yunan*, hep ortaya konulanın aksine, oldukça dışlayıcı bir demokrasi anlayışına sahipti. Ve o günden bugüne, dışlayıcılığa maruz kalma durumu değişmeyenler yalnızca kadınlardı.

Yunan demokrasisi kararların kolektif olarak alındığı bir kent sistemi idi. Bu demokrasinin klasik formülünde topluluk, bütünüyle kendi içinde yok ettiği kişiye ne bir korunma alanı ne bir bağımsızlık payı bırakmaktaydı. Polis, onu oluşturan bireylerin tümüyle ona bağımlı olması anlamında ‘egemen’di. Yunanlılar ve Romalılar *insan* dediklerinde amaçladıkları kendi ‘civitas’larının⁴ vatandaşlarıydı (Sartori, 1996, s.310-311). Fakat bu *vatandaşlık* elbette ki herkesi kapsamamaktaydı. Kadınlar, köleler, fakirler ve yabancılar bu tanımın dışında bırakılmıştı.

Antik Yunan dünyasına has olarak gösterilen *bu* demokrasinin bütün özgünlüğü ‘demos’a, demosun oluşumuna ya da bileşimine ilişkin gerilimlerle hem şekillenen, hem bu gerilimleri sürekli taşıyan bir rejim oluşudur. Zira burada, halkı halk yapan şeyin

² Adı geçen bildirge ve anlaşmaların ayrıntılı metinleri için bkz: Bozkurt, E. (2011), *İnsan Hakları Temel Metinler*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

³ Homeros IX, 2003, s. 114

⁴ ‘Civitas’ terimi, Romalılar tarafından ‘site, şehir devleti’ anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Eski Yunan’da ise ‘civitas’ın yerine ‘polis’ terimi kullanılmaktaydı. ‘Polis’ teriminden farklı olarak, ‘civitas’ın *yurttaş* anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Polis.html>

arkasında Atina'ya için büyük bir eşitsizliğin ve yoksunluğun olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Demokrasi, daha önce belirtildiği gibi, daha baştan demosun inşa ediliş tarzı nedeniyle, belirli kesimlerin demostan dışlanması sebebiyle siyaseten özürdür (Ağaoğulları, 2011, s.47).

Halkçı yönetim Yunan'da ortaya çıktığı sıralarda İtalyan yarımadasındaki Roma şehrinde de kendini göstermeye başlamıştı. Ancak Romalılar kendi sistemlerine *cumhuriyet* anlamına gelen *republic* adını koymayı tercih ettiler. Bu yönetime katılma hakkı başta soylular veya aristokratlarla sınırlıydı. Fakat zor uğraşların sonunda *plebler* de yönetime katılma hakkı kazandı. Ancak 20. yy.a kadar sürecek olan kadın dışlanışlığı, Atina'da olduğu gibi burada da halen mevcuttu (Dahl, 2001, s.12-13).

Eşitlikleriyle övünen Vikinglerde de durum farklı değildi. Övündükleri bu eşitlik, sadece özgür *erkekler* için geçerliydi (Dahl, 2001, s.18).

Antik Yunan'ın en önemli düşünürlerinden Platon aslında bir demokrasi düşmanıydı. Ancak ortaya koymuş olduğu *ideal devlet* fikrinde erkekler verdiği yetkilerin aynı kadınlar da vermekteydi. Yani kadınlar hem sorumlulukta hem de katılımında erkeklerle aynı konumdaydılar. Buna rağmen, erkeklerin kadınlardan daha güçlü ve genel olarak daha iyi olduğunu vurgulamaktan da çekinmemişti. *Devlet* eserinden örnek pasajlar verilecek olursa (Rosen ve Wolff, 2006, s.56-58):

“... Genelde erkekler kadınlardan her konuda çok daha iyidir. Ama birçok kadın, birçok konuda, birçok erkekten daha iyidir. Yine de genel kural dediğin gibidir.

...[Kadınlar] sadece, erkeklerden daha güçsüz oldukları için, onlara erkeklere verdiğimiz görevlerden daha hafif görevler vermeliyiz...”

Öğrencisi Aristoteles ise kadınlar konusunda daha açık fikirler ortaya koyar. En başta eşitlik konusundaki düşüncelerinde bu görülür. Her ne kadar ‘politea’ dan söz ediyor olsa da, eşitliğin yalnızca *eşitler arası eşitlik* olduğunu söyler. Ve burada bahsettiği eşitler arasında elbette ki kadınlar yoktur.

Aristoteles ayrımın ifade edildiği hiyerarşik ve doğal bir cinsel ayrım kuramı geliştirmiştir: Özellikle üremede erkek ve dişinin rolüyle *biyolojik* alan, sitedeyse erkeklerin ve kadınların yeriyle siyasal alan. Ona göre, örneğin, üremede yalnızca erkek etken rol oynar, çünkü tohumu veren yalnızca odur. Yani o, üretici ilkedir. Oysa dişi yalnızca geleceğin embriyosunun maddesini sağlar. *Politika* eserinde aile kurumunu, başat unsur erkeğin doğal üstünlüğüne ve bağımlı unsur kadının aşağılığına dayandırır ve “her aile monarşik biçimde en yaşlı erkek tarafından yönetilir...” der. Ona göre aile, babanın tek başına yönettiği monarşik bir topluluktur. Buradan, *doğal* olan siyasal olana bağlanır ve erkeğin *doğal* üstünlüğünün ona ‘yasayı yazdırma’, yani siyasal bir düzen kurma görevi yüklediğine varılır. Gerçekten de erkek iktidarı doğal bir gereklilikten çok siyasal bir gerekliliğe cevap vermektedir. Aile topluluğunun çıkarı, onun tek kişi tarafından yönetilmesini gerektirir. Erkek dışıye rehber olabiliyorsa, bunun nedeni aynı zamanda kocanın geleneklere göre kadından daha yaşlı oluşudur. Dolayısıyla, birlikteki ‘sürekli eşitsizlik’, kadının temel bir eksikliğinden çok, yetişkin ve olgun bir erkeği *deneyimsiz* bir kadınla birleştiren aile kurumunun kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Aristoteles mantıksal olarak, erkeğin karısı üzerindeki otoritesinin, bütünüyle doğadan temellendiğini ileri sürdüğü efendi/köle ilişkisinden farklı olarak, siyasal bir iktidar olduğunu düşünmektedir (Agacinski, 1998, s. 33-34-35).

Aristoteles’in *Politika* adlı eserinden örnek verilecek olursa (Rosen ve Wolff, 2006, s. 58-59):

“...Erkek özgür bireyler olan karısını ve çocuklarını yönetir, ama aynı şekilde değil. Karısını bir devlet adamı gibi yönetir, çocuklarını bir kral gibi. Çünkü doğası gereği erkek, koşullar çeşitli nedenlerle doğayla çelişmediği sürece, yönetmeye kadından daha yatkındır... Erkek kadını yöneten-yönetilen ilişkisi sürekli... Eğer bir erkek cesur bir kadından daha cesur değilse korkak olduğu kabul edilir ve bir kadın iyi bir erkekten daha saygılı değilse çenebaz olarak kabul edilir. Erkeğin en idaresi kadınınkinden farklıdır; erkeğin görevi getirmek, kadınınkini korumaktır.”

Hem Antik Çağ’ın genelinde hem de bu çağın önemli iki düşünürünün fikirlerinde görüldüğü gibi, ‘dışlanma ve daha aşağıda görülme’ fikirleri günümüze o günden miras kalan düşüncelerdir. Polisin yapısının olası etkilerinden çok, Platon ve Aristoteles gibi büyük düşünürlerin bu yönlü fikirlere sahip olmaları, belki de, daha sonraki düşünürlerin fikirlerini en çok etkileyen ve bu tür düşüncelerin günümüze taşınmasını sağlayan en temel etkidir.

2.2. Toplum Sözleşmesi mi, Erkek Sözleşmesi mi?

Halk egemenliğinin temel taşı olarak görülen, Hobbes⁵, Locke⁶ ve Rousseau’nun⁷ ortaya koymuş olduğu *toplum sözleşmesi* fikri görünüş itibarıyla, daha öncesinde varolan egemenlik ilişkilerini sona erdirmekte ve ataerkil anlayışın hâkim olduğu monarşi sistemine darbe vurmaktadır. Fakat konu üzerine ayrıntılı düşünüldüğünde ve düşünürlerin birincil eserleri okunduğunda durumun böyle olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Özellikle, kendinden önceki düşünürlerin kadınları görmezden gelmesinin kendilerine yaptığı etki ile -ki bu kesinlikle bir bahane değil-; Hobbes doğa durumundaki güç ve iktidar mücadelesini, Locke mülkiyet, özgürlük ve eşitliği, Rousseau da yine özgürlük ve eşitliği yalnızca ‘erkek’lere atfen ele almış ve dolayısıyla doğa durumunda yok sayılan kadın, sözleşmenin kurulmasında da yok sayılmıştır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Martinich, A.P. (2013), *Thomas Hobbes*, İş Bankası Kültür Yayınları

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Woolhouse, R. (2012), *John Locke*, İş Bankası Kültür Yayınları

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gültekin, V. (2001), *Rousseau*, Kastaş Yayınları

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Hobbes’a göre sözleşme *uyruklar* arasındadır. Fakat buradaki uyruk, aslında daha öncesinde yer alan *paternal* düşünceden farklı olmayan bir şekilde, yalnızca erkekleri kapsayan bir şeydir. Locke’a göre özgürlük ve eşitlik yine yalnızca erkekler arasında var olan değerlerdir. Hatta sözleşmenin kurulmasında temel önemde olan *mülkiyetin korunmasının sağlanması* fikri bunu daha da ön plana çıkarır. Çünkü mülkiyet kadının sahip olamayacağı bir şeydir -sivil toplum içinde- ve hiçbir mülkiyete sahip olmayan kadın herhalde toplum sözleşmesinin kurulmasında da söz sahibi olamayacaktır.

Locke kadınları politik konumdan (kamusal alan) dışlayarak, onları aile yaşamına (özel alan) uygun bulur. Locke, karı-koca arasındaki ilişkileri evlilik ve siyasal ilişkiler olarak ikiye çerçevede ele alır. Erkek ve kadın doğal durumda eşit ve özgür oldukları için kendi istekleri ile bir birlik kurarlar (evlilik). Ancak bu birliğin siyasi bir kimliği yoktur. Evlilik, siyasi kimliğini sivil toplum içinde kazanır ve aile içindeki roller buradaki tanımlamalara göre belirir. Evlilik ilişkileri sürecinde kadın kendi mülkiyet hakkına sahiptir. Ancak sivil toplum içinde kadının mülkiyeti erkeğin nezareti altına girer. Çünkü karı-koca ilişkileri, sivil toplum içinde erkeğin lehine sonuçlanır ve erkek aile birliğini kanunen temsil eder duruma gelir. Aile içi hizmetler kadına ayrılırken, erkek ailenin sivil toplum içindeki yüzünü temsil eder (Çaha, 1996, s. 24-25).

Rousseau ise doğa yasasının ortaya koymuş olduğu erkek üstünlüğünü şu sözlerle açıklamaktadır (Rosen ve Wolff, 2006, s. 60-61-62):

“...Kusursuz bir erkek ve kusursuz bir kadının akıllarındaki benzerlik yüzlerindeki benzerlikten daha fazla olmamalıdır... Erkek güçlü ve etken olmalıdır; kadın zayıf ve edilgen olmalıdır; biri hem güçlü hem iradeli olmalıdır; diğeri ise ona azıcık karşı koymalıdır... Erkeğin erdemi gücünde yatar, o güçlü olduğu için kadını mutlu eder... Güçlü taraf efendidir ama zayıf tarafa bağımlıdır... muhteşem bir doğa yasası yüzünden [bu durum böyledir]. Çünkü doğa, ... erkeği kadının iyi niyetine mahkum etmiştir ve karşılığında onu kadını mutlu etme mecburiyetinde bırakmıştır ki, kadın erkeğin üstün gücü sayesinde ona boyun eğmeyi kabul etsin.”

Görüldüğü gibi Rousseau açık bir şekilde erkeğin kadına olan üstünlüğünü ortaya koymakta ve bunu doğa yasasının doğal bir sonucu olarak görmektedir. Dolayısıyla, oldukça doğaldır ki, sözleşme öncesi durumda kadını erkeğe bağımlı kılan bu fikir sözleşme ile bu durumu sürdürmeye devam edecektir. Zira sözleşme ile toplum kurulduktan sonra bile doğa yasasının etkileri sürecektir. Zaten bunu her bir düşünür de belirtmektedir.

Rousseau’nun üzerinde durduğu bir diğer şey *sivil toplum* alanına ilişkindir. O, bu alanı bireylerin kamu yararını ön plana çıkaracakları ve siyasal haklarını sürdürebilecekleri alan olarak tanımlar. Ancak burada problemli olan, siyasal hakların yalnızca *yurttaşlara* verilen haklar olmasıdır. Yani kadınları birer yurttaş olarak görmeyen Rousseau, sözleşme ile kurulan sivil topluma, yani kamusal alana da kadınları dâhil etmemektedir. Dolayısıyla kadınların oy verme, düşünce özgürlüğüne sahip olma ve kamu hizmetine bulunma gibi hakları yoktur. Kadın *özel* alana sıkıştırılmıştır, yani eve.

Sözleşme kuramı ile ilgili bir diğer boyut *ataerkil* düşüncenin nasıl dönüştüğü ile ilgilidir. Sözleşme teorisyenleri ataerkil düşünceyi reddediyor gibi görünse de -yukarıdaki bilgilerin de ışığında- aslında reddettikleri ataerkil düşüncenin yalnızca bir bölümü, yani ‘baba hakkı’dır. Ancak ataerkil iktidarın tamamlayıcısı olan ‘erkek hakkı’ tamamen saklı kalmıştır. Kısaca, sözleşme teorisyenleri baba haklarını reddettiler, fakat evliliğe ilişkin ataerkil erkek haklarını -ki evlilikten doğan veya cinsel haklar babalık hakkından önce gelmek zorundadır- tuttular ve aynı zamanda dönüştürdüler (Pateman, 2004, s. 124). Üstelik evliliğe dair bu hak bizzat cinsellik üzerinden ortaya konularak, erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyeti bir de bu yönden ön plana çıkarıldı.

Rousseau *cinsel üstünlük* üzerine şu fikirleri ortaya koymaktadır (Rosen ve Wolff, 2006, s. 60-61-62):

“Eğer kadın erkeğe boyun eğmek ve onu mutlu etmek için yaratılmışsa, kendini erkek için çekici kılmalı ve onu öfkelenmemelidir; kadının gücü çekiciliğindedir ve çekiciliğiyle erkeği gücünü keşfetmeye ve kullanmaya zorlamalıdır. Bu gücü ortaya çıkarmanın en emin yolu, karşı koyarak güç kullanmayı gerekli kılmaktır. Böylelikle gurur arzuların yardımına koşar ve her ikisi de diğerinin zaferiyle mutlu olur. Bu, saldırının ve doğanın güçlü cinsi fethetmesi için zayıf cinse verdiği utanç ve iffet silahlarının kaynağıdır... Erkekler mutluluklarının adil bir seksteki iyi niyete sandıklarından daha fazla bağlı olduklarını keşfetmişler ve bu iyi niyeti kadınları iltifatlarla ödüllendirerek güvence altına almışlardır.”

Rousseau’nun belirttiği fikir, kadının, erkeğin gücünü fetişleştirme görevini üstlendiği yani, kadının adeta araçsallaştırıldığı ve bunun meşru kılındığı bir fikirdir.

Rousseau’ya göre kadın bedeni, denetlenemez doğal süreçlere ve tutkulara boyun eğer; o, kadını sivil topluma uygun şekilde eğitilebilir olmak için gereken akıldan ve ahlaki karakterden yoksun bırakır (Pateman, 2004, s. 135).

Bir diğer vurgulanması gereken şey, sözleşmenin babalar ve kocaların yanı sıra erkek kardeşler tarafından yapılıyor olmasıdır. Zira her baba bir koca ve erkek kardeşidir. Pateman’ın deyişiyle (2004, s. 129):

“...Erkeklerin baba olarak siyasal bir yeri yoktur artık. Fakat babalar, aynı zamanda kocalardır ve bir diğer bakış açısından, toplumsal sözleşmeye katılanlar oğullar ya da erkek kardeşlerdir. Sözleşme, erkek kardeşler ya da bir “kardeşlik” tarafından yapılır. Kardeşliğin tarihsel olarak ortaya eşitlik ve özgürlükle aynı zamanda çıkması tesadüf değildir; tam da kastettiği şey, yani erkekler arasındaki kardeşlik (brotherhood) olması da.”

Kısaca sözleşme, ataerkil sivil toplumu ve erkeklerin kadınlar üzerindeki modern tayin edici yönetimini kurar. *Tayin etmek* ve *sözleşme* genellikle zıt kutuplar gibi görülür fakat toplumsal sözleşme cinsel bakımdan hem biçim olarak (erkek kardeşler tarafından yapılır) hem de içerik olarak (ataerkil bir kardeşlik hakkı tayin edilir) tayin edicidir. Sivil bireyler kardeşlik bağlarıyla bağlıdır, çünkü erkekler olarak sözleşmeyi onaylamakla ortak bir çıkarı paylaşırlar. Bu sözleşme onların ataerkil erkeklik haklarını meşrulaştırır ve kadınların itaatinden maddi ve psikolojik fayda sağlamalarına izin verir (Pateman, 2004, s. 133-134).

2.3. Demokrasinin Eksikliklerine Bakış

Kadının dışlanması, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, demokrasinin doğuşundan itibaren görülebilen bir olgudur. Geçmişten günümüze geldiğinde, bu algıda bir *iyileşme* eğilimi görülmekle birlikte, bu *dışlanma* halen tam olarak son bulmuş değil.

Kadınların kamusal alanın dışına itilmelerinin ve siyasete katılmalarının önlenmesinde kullanılan en işlevsel meşrulaştırıcı gerekçe, ataerkil ideolojinin doğa-kültür ayırımına dayanarak kadınları doğa ile özdeşleştirilmesi; buna karşılık, erkeklerin, uygarlığı ve kültürü temsil ettiğinin kabulüydü. Böylece erkeklerin işi kültür ve uygarlığı yaratmak, kamusal alanda otorite kullanmak ve yönetmek, yani siyaset yapmak; kadınlarınki ise ev ve aile içinde kalıp çocuk doğurmak olarak belirleniyordu (Berktaş, 2011, s. 121).

Oldukça erken bir dönemde, 1500'lerde, dinsel feminizm ile kadınlar arasında başlayan kıpırdanmalar, 19. yüzyıla kadar herhangi bir demokratik hak talebine dönüşmedi. 19. yüzyıldan itibaren ise zaten varolan haklarını elde etme çabaları görmezden gelindi⁸. Nitekim haklara verilen isim bile kadınların dışlanmışlığını gözler önüne seriyordu: *rights of man*.

Demokratik bir devrim olduğu tüm çevrelerce vurgulanan Fransız Devrimi boyunca da kadınlar hem bireysel olarak, hem de dernekleri aracılığıyla kitlesel olarak mücadele ettiler. Ancak devrimden kısa bir süre sonra, bilinçli bir biçimde susturuldular. Burjuva demokratik devrimi, henüz kadınlara ve mülksüzlere de demokrasi tanıyacak kadar *demokrat* değildi (Berktaş, 2011, s. 122).

Görüldüğü gibi, önce açık açık, sonra daha ince yollarla tam yurttaşlık saflarından dışlanan kadınlar, taleplerini yalnızca bir adalet meselesi olarak değil, dünyayı dönüştüren bir görüş olarak da dile getirmişlerdir. Onlar, kamusal olan ile özel olan arasına kesin bir ayırım çizgisi çeken bir dizi güçlü uzlaşma politikası dışında tutulduklarını belirtmiş ve erkek retoriğinin tantanasına son vermek, gereksiz hiyerarşileri yıkmak, karar sürecini kadınlara açmak gibi demokrasi pratiklerini radikalleştirme vaadinde bulunmuşlardır (Phillips, 1995, s. 12-13).

Özellikle bugün demokrasilerin en büyük problemleri, hâkim olan erkek merkezli tarih anlayışı, kadınların siyasette etkin olarak yer alamayışı, erkek ile eşit görülmemesi, kadına karşı şiddetin engellenememesi, kadının meta haline getirilmesi ve iş hayatında daha fazla ezilmesi gibi durumlardır. Ve günümüz demokrasileri *liberal* olarak tanımlandığından, aslında bu problemler 'liberal demokrasi'nin problemleridir. Dolayısıyla, asıl tartışılması gereken de liberal demokrasinin çıkmazı ve buna karşı ortaya konulan fikirlerdir.

Liberalizm⁹, bireyi hiyerarşik örgütlenmeleri pekiştiren siyasal yapıların baskısından kurtarmayı amaçlayan bir toplumsal ve siyasal düzen oluşturmayı amaçlar. Liberal teoriye göre bireyler, toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak bazı haklara sahiptirler. Ama bu tür özgürleştirici formülasyonlar, hala, güçlü bir öge olarak ataerkilliği içinde barındırmaya devam etmektedirler. 19. yüzyıl liberal düşüncesi, kamusal ve özel alanlar arasındaki vazgeçilmez ayırım temelinde, özgürlük alanının bireyin özel yaşantısında, aile içinde olduğunu varsayar. Kamusal alan hem zorunluluğun, hem de -daha önce belirtildiği gibi- erkeklerin alanıdır. Bunun yanında birey -yani *erkek*-, ailenin özel alanında özgürlüğünü kısıtsızca kullanabilir (Berktaş, 2011, s. 125-126).

Bu görüşe, demokratik ülkeler sıralamasında birinci olabilecek bir ülkeden, İngiltere'nin geçmişinden örnek verelim (Berktaş, 2011, s. 125):

"Genel oy hakkı... 1928'de tanındı, ama kadınlar, çocukların velayeti konusunda erkeklerle eşit haklara ancak 1973'te kavuştular; boşanmada eşitlik de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sağlanmakla birlikte... 19. yüzyılda kadınlar babalarının ve kocalarının mülkü sayılıyorlardı... Kadınların, kocalarının mülkü olarak görülmesinin belki de en çarpıcı örneği, gene İngiltere'deki "karı satışı" geleneğidir. Gelenek uyarınca, karısından kurtulmak isteyen ve boşanma olanağı olmayan ya da bu yolu pahalı bulan koca, karısını açık artırmaya çıkarır ve kadın en yüksek fiyatı ödeyen erkeğe satılırdı... Koca, karısının boynuna bir kayış takarak onu müzayede yerine götürürdü."

Feministler, günümüz (liberal) demokrasilerinin bu geçmişi sebebiyle, halen *eril* fikirlerden kurtulamadığını söylemektedir (Phillips, 1995, s.27). Özellikle, liberal teorisinin bedensizleştirilmiş rasyonel bireyin ve kadınları kamusal alandan dışlayan klasik kamusal-özel alan ayırımının, geleneksel ataerkil cinsiyet ayrımcılığını pekiştirdiğini belirterek farklı bir yurttaşlık anlayışının gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Örs, 2008, s.105). Feministlerin bir diğer eleştirisi demokrasi kuramcılarının yöneliktir. Örneğin, Habermas'ın dâhil olduğu çağdaş normatif etik ve politika teorileri, cinsiyet konusuna karşı körelmiştir. Yani bu teoriler, farklı sorunları, yaşamın bütün alanlarında kadın öznelerine karşı erkeklerin deneyimlerindeki farklılıkları görmezden gelerek, toplumsal yaşam alanı içerisinde erkeklerin kadın üzerindeki tahakkümünü gizlemektedir (Benhabib, 1999, s. 90-92).

⁸ Ayrıca bkz: Walters, Margaret (2009), *Feminizm*. Dost Kitabevi Yayınları

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Heywood, A. (2006), *Siyaset*. Liberte Yayınları

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Feministler, liberallerin hükümete getirdikleri sınırlamaların yalnızca bireysel özgürlükleri korumaya yönelik olmadığını, aynı zamanda demokrasinin kendisini gülünç duruma düşürebilecek büyük bir eşitsizliği ayakta tuttuğunu da belirtmektedir. Örneğin, eşit oy hakkı politik kararlar üzerinde eşit bir etkiyi garantilemez, çünkü politika için kullanılan kaynaklar orantısız bir şekilde bazı grupların lehinedir (Phillips, 1995, s. 27). Ve bu ayrıcalıklı gruplar içinde yer alanlar elbette ki erkeklerdir -erkeklerle eşit olmanın bir şey ifade etmediği burjuva kadını hariç tutulursa-.

Yine, birçok kadın, eskiden sahip olmadığı oy kullanma hakkını elde etmiş olsa bile en yakınında bulunan erkeğin baskısıyla bu hakkı belli yönde kullanmaya zorlanabilmektedir. Bu durum, aslında, Antik Yunan’dan günümüze kadar taşınan ve sözleşme fikri ile liberal demokrasinin temelini oluşturan erkek merkezli bakışın bir ürünüdür. Nitekim liberal demokrasiye yöneltilen eleştirilerin çıkış noktası, daha önce de belirtilmiş olan, kamusal alan özel alan ayrımını sistemleştirerek demokrasinin temelini oturtmasıdır. Buna göre, devlet yalnızca kamusal alanın belli kesimlerine müdahalede bulunmalı ve özel alana karışmamalıdır. Bu durum, aslında, Dahl’ın ‘demokrasinin arzulanır sonuçları’(?) adını vererek sıraladığı değerlerin içini en baştan boşaltan bir şeydir. Öncelikli olarak belirtilen ‘zorbalığı önlemek’ maddesi bu ayırım ile tamamen hayal haline gelecektir. Özel alan içerisinde kadına şiddet uygulayan erkeğe karşı devlet bir yaptırım uygulayamayacak mıdır? Eğer uygulayacaksa, ‘özel alana karışmama ilkesi’ne ne olacaktır? Veya uygulamayacaksa, *temel haklara sahip olma* durumu yalnızca erkeklerin sahip olduğu bir değer olarak kalmayacak mıdır? Tüm bu sorular, *en mükemmel* olduğu söylenen liberal demokrasinin çelişkilerinden başka bir şey değildir.

Yine, ‘demokrasinin gerekleri’nden sayılan *ahlaki özerklik* konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Zira bu özerklik özellikle de toplumsal değerler tarafından çerçeveleri belirlenen ve erkekler için özgü bir özerkliktir. Çünkü kadın olmak belli toplumsal kalıplar tarafından kısıtlanmaya ve birtakım ritüelleri yerine getirmeye mecbur kalmak demektir. Bu toplumsal cinsiyetçi yaklaşım, *demokratik* rejimlerin içinde bulunduğu en büyük çıkmazlardan biridir. Zira toplumsal algıda bir dönüşüm gerçekleştirilememekte, daha doğrusu, devlet de aynı eril geleneğe sahip olduğundan, tüm bunlar doğal bir yaklaşımın gibi görülmektedir.

Gereklik olarak görülen bir diğer değer ‘temel kişisel çıkarların korunması’dır. Demokratik devlet bunu üstlenmekle görevlidir. Ancak, devletin kadınların çıkarlarını koruyamadığı -ki bu gerçektir- düşünülüyor olacak ki(!), eskiden gelen bir gelenekle, erkeğe hem kendi çıkarlarının hem de onun en yakınında bulunan kadının çıkarlarının koruyucusu gözüyle bakılmaktadır. Toplumda kadına ‘erkeğin namusu’ gözüyle bakılmasının sebeplerinden biri de şüphesiz budur. Bu durum, kadının metalaştırılması ve erkeğin adeta kadının sahibi olarak görülmesinin bir yansımasıdır.

Ortaya konulan tüm bu sebeplerle, feminist hukukçular liberal devletin ‘hukuken eril’ olduğunu ve hukuk ile toplum arasındaki ilişkide erkek iktidarının bakış açısını benimsediğini ileri sürmektedirler. Liberal (demokratik) devlet, tarihsel olarak yerleşik hiyerarşileri sorgulayan demokratik mücadeleler ile feodal devletin yerini almış olsa bile, kadınların insan haklarını orta çağların karanlığında bırakmayı yeğlemiştir. “Evi, İngiliz erkeğinin şatosudur” diyen İngiliz deymi, bu iktidarın ataerkil ve feodal karakterini *veciz* bir şekilde ifade etmektedir (Berktaş, 2011, s. 127).

3.Sonuç

Oldukça eski bir tarihe sahip olan ‘kadının dışlanmışlık serüveni’, eski olduğu kadar, hayatın her alanında etkin bir rol üstlenmeye de devam etmektedir. Bu serüven, kutsal ve kadim bir demokrasi olduğu herkes tarafından kabul edilen Atina’da başlamıştı. Ve demokrasinin temel referans noktası olarak gösterilen yerde bile böylesine bir dışlanmışlığın varolması, aslında demokrasinin daha doğuştan problemli bir kavram olduğunu ortaya koymaktaydı. Sonraki yüzyıllarda ortaya konulacak olan sözleşme fikrinde ise, kadının dışlanmışlığı hukuksal bir çerçeveye oturtularak devam ettirildi. Yani dışlanmışlık meşrulaştırılmış ve yalnızca şekil değiştirmişti. 20. yüzyılda başlayan *demokratikleşme* -ki ne kadar demokratikleşildiği soru işaretidir- dalgasıyla birlikte ise kadına yıllardır savaş verdiği haklar anayasal düzeyde verilmeye başlandı. Fakat bu, ne kadar çözüm getirdi?

Kadının anayasal düzeyde birtakım haklara kavuş(*turul*)ması demokrasi savunucuları -ve özellikle de liberaller- arasında sanki kadının tüm problemleri çözülmüş gibi algılandı. Fakat hakların anayasal düzeyde verilmesi ile hiçbir şeyin, hatta ‘güvence’nin bile sağlanamadığı açıktı. Sorunun merkezi toplumsal hayatın her alanına hâkim olan eril düşünce yapısıydı ve esas çözüme kavuşturulması gereken buydu.

Günümüz -liberal- demokrasilerinin içinde bulunduğu en büyük çıkmaz olan kamusal alan-özel alan ayrımı öncelikli olarak dönüştürülmesi ve yeniden ele alınması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yapılması gereken, bu ayırımın silikleştirilerek kadının özel alan dışına çıkması ve kendi varlığını yeniden keşfedebilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Yine, kadına yönelik şiddetin en yaygın olarak görüldüğü ailedeki iktidar odaklı bakışın kırılması da buradan geçmektedir. Kendi ayakları üzerinde durabilen ve söz sahibi olabilen kadın aile içerisinde de belli bir saygınlığa sahip olabilecektir. Ancak tüm bu temennilerin gerçekleşmesi eskiden beri hâkim olan eril toplumsal pratikler içerisinde ne kadar mümkündür? Kullandığımız dile, edebiyata, tarihe, gelenek ve göreneklere ve tüm bunların etkisiyle hukuka yansıyan bu düşünce ne kadar aşılabilir?

Son tahlilde yapılması gereken, toplumsal hayata, dile ve yazılmış tüm metinlere hâkim olan eril söylemin her iki cinsi de kapsar şekilde değiştirilmesi ve bu alanların, kadınların da dâhil olabileceği bir şekilde yeniden düzenlenmesidir. Daha önce söylenildiği gibi; amaç, erkeklerin dışlanması veya kadının ön plana çıkarılması değil, birlikte paylaşılan evrende birlikte yer alabilmek ve böylelikle kadının ikincil rolüne son vermektir. Bu bağlamda, kadınlar -ve elbette konuyla ilgili erkekler- kendi benliklerinden, yani kadınlıklarından sıyrılmadan bu dönüşümün gerçekleşmesi yolunda adımlar atmalı ve kolektif bir kadın bilinci oluşturmalarıdır. Erkek merkezli bakıştan kurtulmak ancak bu bilincin topluma yayılmasıyla ortaya konacak ve böylelikle kadının dışlanmışlığı probleminin aşılması yolunda adımlar atılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2011-der.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları
- Benhabib, S. (1999) çev: Mehmet Küçük, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Berkcan, U. (2005), *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
- Berktaş, F. (2011). *Politikanın Çağrısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınları
- Dahl, R. (2001) çev: B. Kadıoğlu, *Demokrasi Üstüne*. Phoenix Yayınları
- Erdoğan, M. (2003), *Anayasal Demokrasi*. Siyasal Kitabevi
- Homeros, (2003) çev: A. Erhat-A. Kadir, *Odysseia*. Can Yayınları
- Lipson, L. (1993) çev: M. Erdoğan, *Demokrasinin Felsefesi*. Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, Ankara
- Örs, B. (2008-der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Pateman, C., (2004). Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme. Keane, J. (der.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. Yedi Kıta Yayınları (s. 119-147)
- Phillips A. (1995) çev: A. Türker, *Demokrasinin Cinsiyeti*. Metis Kadın Araştırmaları
- Pustu, Y. (akt.-2005), *Yerel Yönetimler ve Demokrasi*. Sayıştay Dergisi, sayı:57, s:121-134
- Rosen, M., Wolff, J. (2006) çev: S. Çalışkan, *Siyasal Düşünce*. Ankara: Dost Kitabevi
- Sartori, G. (1996) çev: T. Karamustafaoğlu- M. Turkan, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Yetkin Yayınları
- Schmidt, M.G. (2001) çev: M.E. Köktaş, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları
- Şenel, A. (2011), *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Bilim ve Sanat Yayınları
- Touraine, A. (2005) çev: O. Kural, *Demokrasi Nedir?*, Yapı Kredi Yayınları

This page intentionally left blank.

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN

Doç. Dr., Kara Harp Okulu Dekanlığı, İşletme Bölümü, hsesen@kho.edu.tr

Semih SORAN

Yrd. Doç. Dr., Özyeğin Üniversitesi, SHYO, semih.soran@ozyegin.edu.tr

Ebru CAYMAZ

Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ebrucaymaz85@gmail.com

ÖZET: Girişimcilik son dönemlerde ekonomik olgusunun yanında sosyal özelliklerinin ön plana çıkmasıyla çok önemli bir konu haline gelmiştir ve gün geçtikçe inceleme alanları artmaktadır. Girişimcilik, fırsatlardan yararlanarak var olan parçaları bir araya getirmek ve pazar payı oluşturmak olarak tanımlanabilir. Girişimcilik niyeti doğuştan gelen veya sonradan kazanılan özelliklerle, risk, karar verme ve yönetme gibi fonksiyonları kullanarak süreci hayata geçirme faaliyetidir. Girişimcilik niyeti bireysel ve toplumsal birtakım olgulardan etkilenebilmektedir. Kültür ve sosyal ağların da girişimcilik niyeti açısından önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde, öğrencinin sosyal ağını kullanma şeklinin önemli bir aracı rolü olup olmadığının incelenmesidir. Girişimcilik Niyeti, Toplumsal Kültürel Değerler ve Sosyal Ağ Kullanımını ölçmek ve değerlendirmek için üç farklı anket kullanılmıştır. Anketler dört ayrı üniversitede öğrenim gören 358 öğrenciye uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS istatistik programında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde sosyal ağ kullanımının, toplulukçuluk alt boyutu için kısmi, belirsizlikten kaçınma için tam aracılık etkisine sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal kültür, girişimcilik niyeti, girişimcilik, sosyal ağ

THE EFFECT OF SOCIAL AND CULTURAL VALUES ON UNIVERSITY STUDENTS: THE MEDIATING EFFECT OF USING SOCIAL NETWORK

ABSTRACT: Besides its economic phenomenon, entrepreneurship has become a very important issue due to the prominence of its social characteristics in recent years and its research areas are increasing day by day. Entrepreneurship can be defined bringing together the existing components by taking the advantage of opportunities to build market share. Entrepreneurial intension is innate or acquired property with using risk, decision-making and managing functions to the process of implementation activities. Various individual and social phenomenons can also affect entrepreneurial intension. It is considered that cultural and social networks have an important place in terms of entrepreneurial intentions. The purpose of this study is to investigate if social network of students has a mediation effect to students' entrepreneurial intensions under the influence of social and cultural values. Three different surveys used to measure and evaluate entrepreneurial intensions, cultural values and social network. Surveys were carried out amongst 358 students studying in four separate universities. The data obtained from the survey were analyzed in SPSS statistical software. The findings showed the use of social networking on entrepreneurial intensions under the influence of social and cultural values had a partial mediating effect on community subscale while uncertainty avoidance had complete mediating effect.

Key Words: Social culture, entrepreneurial intension, entrepreneurship, social networking

JEL Sınıflaması: M10,M12,M14

1. Giriş

Kapitalizmin temel itici güçlerinden birisi olan girişimcilik, önceleri iktisadın ilgisini çekse de küreselleşen günümüz dünyasının iş hayatı, tüm bilimlerin girişimcilik üzerindeki ilgisini artırmaktadır. Bu ilginin nedeni olarak birçok faktör sayılabilir. Örneğin, küresel rekabetin küçük firmaların gücünü artırması, piyasada oluşan kısıtlamaların ya da teşviklerin sürekli değişmesi, niş pazarların oluşması, bilişim teknolojilerinin yeni iş olanakları yaratması, iletişim olanaklarının artması ile küçük ve yerel tabanlı firmalar için pazarın dünya ölçeğine genişlemesi gibi birçok neden, girişimciliği üzerinde düşünülmesi ve araştırma yapılması gereken bir konu haline getirmiştir.

Çağdaş uygarlığın gelişmesinde girişimcilik, çok önemli bir işleve ve yere sahip olmuştur. Son yıllarda ise girişimcilik konusu daha da önem kazanmış; girişimcilik ekonomik kalkınma, istihdam yaratma ve sosyal gelişmenin temel faktörü olarak görülmeye başlanmıştır.

Yapılan araştırmalar çoğunlukla girişimciliğin doğuştan gelen yanlarına vurgu yapsa da girişimciliğin yaşam süresi içinde sonradan öğrenilebilecek bir konu olduğu da sıklıkla dile getirilmektedir. Dolayısıyla, çalışma yaşamlarının başında olan üniversite öğrencileri, girişimcilik niyeti araştırmalarının merkezinde yer almakta, öğrencilerin girişimcilik niyetlerini belirleyen faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışan birçok araştırma yapılmaktadır.

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

Birçok farklı ülkede yürütülen araştırmalar, bireysel faktörler kadar toplumsal dinamiklerin de öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, toplumda benimsenen kültürel değerler, girişimciliği destekleyebileceği gibi, bazen girişimcilik üzerinde olumsuz etkiye de bulunabilmektedir. Şu halde, toplumsal kültürel değerlerin, oluştukları kültürel bağlam içinde, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini nasıl etkilediğinin ortaya konulması, girişimci bir nesil yaratmak isteyen toplumlar için son derece önemlidir.

Ülkemizde de yurt dışı yazına paralel olarak, girişimcilik merkezli araştırmalara olan ilgi son dönemde artış eğilimindedir. Ancak buna rağmen, özellikle girişimcilik kariyerinin henüz başında olan üniversite öğrencileri üzerine yeterince araştırma yapılmadığı bir gerçektir. Bunun ötesinde toplumsal kültürel değerleri ve sosyal ağ kullanımını aynı anda konu edinen ve kültürel değerlerin girişimcilik niyetine etkisini inceleyen araştırmaların çok kısıtlı olması, ülkemizde bu dinamiklerin nasıl çalıştığının ortaya çıkarılması için güçlü bir gereğe sunmaktadır.

Bu temel düşünce temelinde şekillenen bu araştırmada, bir grup üniversite öğrencisinden toplanan veriler ışığında, öğrencilerin sahip olduğu toplumsal kültürel faktörlerin, girişimcilik niyetlerini nasıl etkilediği ve bu bağlamda öğrencilerin sahip olduğu sosyal ağların bu ilişkiye ne şekilde aracılık ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Girişimcilik Niyeti

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan teknolojik gelişmeler, değişen müşteri istek ve ihtiyaçları ile bu istek ve ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla daha dinamik hale gelen pazar yapısı, devlet politikalarında yapılan düzenlemeler ve yoğun rekabet neticesinde girişimciliğin tanımı genişleyerek çok yönlülük kazanmıştır. Konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalarda girişimcilik sadece risk almak ve bir iş kurma olarak tanımlanırken, daha sonraki dönemlerde fikirlerin ortaya konması, ürün ve hizmete dönüştürülmesi ile pazara sunulması faaliyetleri şeklinde geniş kapsamlı tanımlamalar yapılmaya başlanmıştır (Zhao, 2005).

Literatürde girişimci ise sürekliliği bozacak nitelikte yeni uygulamalar getiren, üretim için gerekli kaynakları bir araya toplayan ve pazardaki bir açığı kapatmak amacıyla ürünü pazarlayan kişi (Leibenstein, 1968; Schumpeter, 1934) olarak tanımlanırken; güncel çalışmalarda girişimci, işletme sahipliği, karar verme, liderlik ve şirket yönetimine aktif katılım, gerekli zaman ve çabayı sarfederek finansal ve sosyal riskleri üstlenmek gibi pek çok fonksiyonu kapsayan bir tanım haline gelmiştir (Brandstatter, 1997; Hisrich ve Peters, 1989). Girişimci kişilik denildiğinde risk alabilen, yenilikçi, liderlik özellikleri öne çıkan ve özgüveni yüksek kişiler akla gelse de bu özelliklere sahip olmak günümüzde girişimcinin başarılı olması için yeterli değildir. Kişilik faktörlerinin dışında girişimcinin başarısını etkileyen başka unsurlar da bulunmaktadır. Bir girişimcinin başarılı olabilmek için kişilik faktörlerine ek olarak yeni fırsatların farkına varması (Baum ve diğ., 2007), vizyon sahibi olması, özgün ürün ve hizmet geliştirebilmesi (Chen ve diğ., 1998), finansal kaynaklara yakın olması (Taylor ve Newcomer, 2005), yenilikçi bir çevre yaratabilmesi (Baum ve diğ., 2007) ve beklenmedik zorluklara hazırlıklı olması (De Noble ve diğ., 1999) gerekir.

Girişimcinin kişilik özelliklerini araştıran çalışmalar süreklilik arz eden sonuçlar vermediği için niyetel karar alma ve faaliyet gösterme, gelişim odaklılık, durumu rasyonel değerlendirme gibi faktörlerin güncel çalışmalarda daha fazla çalışıldığı görülmektedir (Mueller, 2004; Bird, 1988). Bu çalışmalarda girişimcilik faaliyeti genellikle kişinin arzu ve isteklerine bağlı olarak ortaya çıktığından, girişimcilik faaliyetinin niyet edilerek yapılan planlanmış bir davranış olduğu belirtilmiştir. Niyet kavramı Bird (1988) tarafından kişinin ilgisini özel bir amaca yönelten ve başarmak için gerekli olan yol, geleceğe ilişkin bir karar verme, belirli bir duruş sergileme olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla girişimcilik niyeti, bireyin kendi işini kurma sürecinde düşüncelerini eyleme dökmeye ve başarıya ulaşmak için gayret göstermesi (Krueger ve Carsrud, 1993) olarak tanımlanabilir. Bireyin bu şekilde davranabilmesi ise bir iş planı geliştirmesi ve uygulamasını sağlayan zihinsel bir süreçle mümkündür (Boyd ve Vozikis, 1994).

Literatürde girişimcilik niyetinin oluşması farklı modellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Learned (1992)'ün Girişimcilik Eğilimi modelinde eğilimin oluşumunda rol oynayan temel kritik unsurlar vardır ve model, değişikliğin fark edilmesi ile başlar, niyetin oluşması ile devam eder, girişimcilik faaliyetinin gerçekleştirilmesi ile sona erer. Eğilim oluşması aşamasında bireysel özellikler ve arka plandaki unsurlar etkileşim içerisinde ve girişimcilik faaliyetinin gerçekleştirilmesi aşamasında kişisel özelliklerin yanı sıra kaynakların, finansal ve çevresel durum tespitlerinin yapılması ve gerekli bilgi ağının kurulması önemlidir (Sequeira, 2004). Bird (1988) Girişimcilik Niyeti modelinde kişisel, kavramsal, düşünsel ve sezgisel unsurlar girişimcilik eğilimini oluşturur. Kişisel unsurlara kişinin sahip olduğu yetenek ve özellikler ile deneyimler örnek verilebilir. Kavramsal unsurlardan kasıt, hükümet politikaları ve pazar yapısıdır. Kişinin hedef, fikir ve tespitleri düşünsel unsurlar arasındadır. Sezgisel unsurlardan kasıt ise girişimcinin sahip olduğu misyon ve vizyondur (Sequeira, 2004). Shapero ve Sokol (1982) geliştirdikleri Girişimci Olay modelinde girişimci niyetinden ziyade, girişimcilik olayını, bir başka ifade ile yeni bir iş kurma olgusuna vurgu yapmışlardır (Kuehn, 2008). Ajzen (1991) Planlı Davranış Teorisi modelinde ise üç temel olgunun kişide davranışsal bakımdan bir niyet oluşturduğu belirtilmiştir. Bu modele göre kişisel beklentiler bireyleri ve toplumdaki sosyal normlar da bireydeki girişimcilik eğilimine yönlendirmektedir. Bununla birlikte girişimci daha ziyade içsel kontrol yönelimine sahip olduğu için kendi kararlarına önem vermekte ve dış etkenlerden daha az etkilenmektedir. Üçüncü olgu ise kişinin kendi güdülenmesi ile oluşan davranış eğilimidir ve kendi davranışını kontrol eden girişimci uygun koşulları bulduğu zaman girişimcilik için niyetlenir, dolayısıyla etki kişinin kendi kontrolindedir (Krueger ve diğ., 2000).

Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde sonuç olarak girişimcilik niyetini etkileyen unsurların, kişisel özellikler, demografik ve çevresel faktörler olarak üç başlık altında toplandığı görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde girişimcilik üzerinde

önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilen toplumsal kültürün (Mueller ve Thomas, 2000) öğrencilerin girişimcilik niyetine etkisi incelenecektir.

3. Toplumsal Kültür ve Girişimcilik Niyeti

Kültür, en genel anlamda bir grup insan tarafından kabul edilmiş değerler ve yargılar dizisi olarak (Brooks, 2003) tanımlanabilir. Bu değerler ve kabuller dizisi, neyin “doğru” neyin “yanlış”, neyin “iyi” neyin “kötü” olduğunu belirleyerek, grubun tutum ve davranışlarını etkilemekte ve belirlemektedir. Dolayısıyla, toplumsal yapı ve bu yapıyı saran kültür, girişimci özelliğe sahip bireyler yetiştirdiği ve girişimcilik niyetini pekiştirdiği gibi, girişimci bireyi engelleyen ve bu yöndeki niyeti törpüleyen değer sistemine de sahip olabilir. Toplumun yapısal koşulları, değer ve normları girişimcilik gibi davranışları olumlu etkileyebileceği gibi, olumsuz da etkileyebilir (Aytaç, 2006). Bu konuda yapılmış birçok araştırma (örn., Busenitz ve diğerleri, 2000; George ve Zahra, 2002; Mueller ve diğerleri, 2002) toplumsal kültürü, girişimcilikle ekonomik faaliyetler arasındaki en önemli düzenleyici faktör olarak tanımlamaktadır.

Alan yazında toplumsal kültürel farklılıklara ve kültürel değerlere odaklanan birçok araştırma (örneğin Hall, 1976; Hofstede, 1980; Kluckhohn ve Strodtbeck, 1961; Laurent, 1983; Trompenaars, 1993) yapıldığı görülmektedir. Bunlardan belki de en ilgi çekeni ve daha sonra yapılan araştırmalarda kullanılan Hofstede (1980)'nin çalışmasıdır. Hofstede, insanların yaşadıkları dünyayı algılamaya ve yorumlamaya biçimindeki farklılıkları ortaya çıkaran dört temel boyut tanımlamış ve bunları bireycilik/toplulukçuluk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve erilik/dişillik olarak adlandırmıştır. Hofstede, daha sonra özellikle Çin’de yaptığı araştırmalar sonucunda bu temel boyutlara “zaman oryantasyonu” boyutunu da eklemiştir (Hofstede ve Bond, 1988).

Hofstede'nin (1980) araştırma bulguları, toplumların bazı faktörler bakımından farklılaştığını göstermiş, ancak, belki de bu farklılığın en önemli boyutunun bireycilik-toplulukçuluk olduğu, sıklıkla ifade edilmiştir. Bireycilik, birey kimliğinin grup kimliğinden üstün olduğunu vurgulayan bir kültür eğilimini ifade ederken; toplulukçuluk, birey ihtiyaçlarından ziyade grup ihtiyaçlarına önem verilen bir kültürü tanımlamaktadır. Bireyciliğin yüksek olduğu toplumlarda “ben” anlayışı hâkimken ve kişisel girişimler, hem kabul edilip hem de ödüllendirilirken; bireyselliğin düşük olduğu toplumlarda “biz” anlayışı hâkim olarak, kişilerin yerine gruplar ön plana çıkmaktadır. Güç mesafesi, “bir ülke içindeki kurum ve örgütlerin daha kuvvetsiz üyelerinin gücün eşitsiz dağılmasını ne ölçüde bekledikleri ve bunu kabul etmeye ne derece yatkın olduklarını” ölçmektedir (Hofstede, 1980). Güç mesafesi yüksek olan toplumlarda hiyerarşik bir yapı söz konusuysa ve güç bir miras gibi aktarılabilmekteyken; güç mesafesi düşük olan toplumlarda eşitliğe önem verilmektedir. Hofstede (1980; 2001) belirsizlikten kaçınmayı “bir kültürün üyelerinin belirsiz veya bilinmeyen durumların tehdidini ne ölçüde hissettikleri” şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla, bir toplumun belirsizlikten kaçınan yapıya sahip olması, o toplumun bireylerinin herhangi bir işe atılma durumunda belirsizliklerden çekinip, tercihini sağlam durumlar yönünde kullanmasıdır. Eril/dişil yaklaşım, eril değerler ile dişil değerlerin toplumdaki yerini ortaya koymaktadır. Eril toplumlarda başarı, performans, para ve rekabet gibi değerler ön plandayken; dişil kültürlerde yaşam kalitesi, sıcak ilişkilerin sürdürülmesi, güçsüzleri koruma, çevreye saygı duyma, dayanışma gibi kavramlar önem kazanmaktadır.

Toplumsal kültürün girişimcilik üzerindeki etkilerine odaklanan birçok araştırmanın Hofstede (1980)'nin tanımladığı kültürel farklılık boyutlarını kullandığı görülmektedir (örn., Hayton ve diğerleri, 2002; Mcgrath ve MacMillan, 1992). Örneğin Mcgrath ve arkadaşları (1992) girişimci özelliği gösteren bireylerin yüksek güç mesafesi, düşük belirsizliğe tolerans, yüksek bireycilik ve yüksek ataerkillik özellikleri gösterdiklerini belirtmektedirler. Bir başka çalışmada Mitchel ve arkadaşları (2000) yedi ülkeden 753 girişimci ve girişimci olmayan birey üzerinde yaptıkları araştırmada, yeni girişimde bulunma kararlarının kültürler arasında farklılaşmış, farklılaşmadığını araştırmışlardır. Bu araştırmanın bulguları, bireycilik ve güç mesafesi boyutlarının, yeni girişimde bulunma kararları ile pozitif ilişkide olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Mueller ve Thomas (2000) dokuz ülkede yaptıkları araştırmada girişimci özelliklerin kültürler arasında değişip değişmediğini incelemişler, yüksek bireyci kültürlerde girişimcilerin içsel kontrol odaklı olduklarını; bireyciliğin yüksek ve belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu kültürlerde ise girişimci yönelimin en üst düzeyde olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine Thomas ve Mueller (2000) ABD kültüründen uzaklaştıkça, toplumların girişimci özelliklerinin azaldığını belirtmişlerdir. Şu halde, toplumsal kültürün bireylerin girişimci niyetlerini şekillendiren ve niyetlerin eyleme dönüşüp dönüşmemesi üzerinde etkili olan, önemli bir bağlam olduğu söylenebilir. Bu düşünceyi test etmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Toplumsal kültür, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri üzerinde etkilidir.

4. Sosyal Ağlar ve Girişimcilik Niyeti

Sosyolojik araştırmalarda bireylerin sosyal bağlarının incelenmesi ile ortaya çıkan sosyal ağlar kavramı, günümüzde yönetim bilimi de dâhil birçok araştırmaya konu edilen bir kavram olmuştur. Bu yaklaşıma göre, aktörler (kişi, grup ya da örgüt) arasındaki ilişkileri gösteren bir çizgi o iki aktör arasındaki bir bağı temsil etmekte ve bu bağların birleşimi sosyal ağı oluşturmaktadır.

Sosyal ağ kavramı tartışmaları ilk olarak ağ teriminin insanların sosyal yapısını tanımlamak amacıyla kullanılmasıyla başlamış ve günümüze kadar sosyal bilimlerdeki etkisini sürekli artırmıştır. Sosyal ağ ilişkilerini anlamak ve ağların etkinliğini değerlendirmek için üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, “güçlü bağların gücü” olarak adlandırılacak geleneksel yaklaşım olup; yakın sosyal bağların (Coleman, 1988) ortak sosyal normlar ve uyum oluşturacağı ve bunun da aktörler arasındaki güven ve ticari ilişkileri kolaylaştıracağı (Gargulio ve Benassi, 2000) düşüncesine dayanmaktadır. Elbette bu

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

tür sosyal bağların oluşumu hem uzun zaman alacak, hem de aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerine güven duymalarını gerektirecektir (Burt, 2005). İkinci yaklaşım Granovetter'in (1973) ortaya koyduğu "zayıf bağların gücü" yaklaşımıdır. Buna göre ise nadir bulunan ve sosyal olmayan bağlar, teknik ve profesyonel bilginin daha yoğun ve etkili olarak transfer edilmesini sağlamaktadır (Granovetter, 1985). Burt (2005), güçlü bağların varlığının, aktörlerin diğer gruplarla etkileşimini engelleyebileceğini ve böylece bilgi akışını azaltabileceğini söyleyerek; zayıf ancak çok sayıda bağın, daha fazla bilgiye ulaşmayı sağlayacağını ifade etmiştir. Üçüncü yaklaşım ise "yapısal boşluklar teorisi" (Burt, 1992) olarak adlandırılmakta ve aktörün bağlarının özelliklerinden ziyade, onun sosyal ağ içindeki pozisyonuna odaklanmaktadır. Teoriye göre yapısal boşluk, büyük bir ağ içinde birbirleriyle ilişkili olmayan birimlerin arasındaki durumdur. Bir sosyal ağdaki sayısız yapısal boşluk, broker fırsatları yaratmakta ve bu pozisyonu kullanan aktörleri doğurmaktadır. Dolayısıyla bu broker pozisyonundaki aktörler, birbirlerine bağlı olmayan birimler arasındaki bilgi akışını kontrol ederek, önemli bir güç kazanmaktadır.

Sosyal ağ yaklaşımlarına girişimcilik açısından bakıldığında, girişimcinin sosyal ağlarını kullanması ve genişletmesi gerektiği birçok araştırmada vurgulanmaktadır. Örneğin Yamada (2004) girişimcinin yerine getirmesi gereken fonksiyonları yenilikçilik ve risk alma, proaktiflik, bireysel ağ genişletme, takım oluşturma ve örgüt kurma olarak sıralamakta; Irwin (2000) girişimciliğin, son aşaması olarak "proaktif ağ kuruculuğu"na vurgu yapmakta, bu aşamaya ulaşan girişimcinin, girişimciliğini devam ettirmek için var olan ağlarını sürekli genişletmesi gerektiğini belirtmektedir.

Yapılan araştırmalar bireylerin sahip oldukları sosyal ağların, girişimcilik niyeti üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Kristiansen ve Indarti, 2004). Birçok araştırma bulgusu, girişimcilerin ve özellikle yeni kurulan firmaların, hayatta kalabilmek için sosyal ağların içerisine dâhil olmaları gerektiğini göstermektedir (Huggins, 2000). Ne amaç güdülse güdülün, sosyal ağların, girişimcinin ihtiyaç duyacağı bilgi ve sermaye akışını sağlayarak, riski azaltacağı kesindir (Kristiansen ve Ryen, 2002). Nitekim yapılan araştırmalar, bireyin sahip olduğu sosyal ağın, girişimcilik niyeti üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Kristiansen ve Indarti, 2004; Sequeira ve diğerleri, 2007). Benzer şekilde ülkemizde yapılan araştırmalar da sosyal ağın önemli bir aktörü olan ailenin içinde girişimci bireylerin olmasının, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini olumlu etkilediğini göstermektedir (Keleş ve diğerleri, 2012). Bu kapsamda bireyler, sosyal ağlarını kullanarak girişimcilik niyetleriyle ilgili bilgi almakta, gerektiğinde sosyal ya da maddi destek sağlamakta, böylece girişimin getireceği riski azaltmaya çalışmaktadır. Şu halde, üniversite öğrencilerinin sahip olduğu sosyal ağ, girişimcilik niyetlerini etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce temelinde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

Hipotez 2: Öğrencilerin sahip olduğu sosyal ağ, girişimcilik niyetlerini etkilemektedir.

Girişimciler açısından insan ilişkileri daima bir kaynaktır. Bu anlamda girişimciler, bir araya gelemeyen parçaları birleştiren ve bu hareketleriyle ağdaki yapısal boşlukları dolduran kritik birer aktörlerdir (Yamada, 2004). Bu kapsamda girişimciler açısından iki tür sosyal ağ vardır: Biçimsel ağlar (yatırımcılar, hissedarlar, iş örgütleri, diğer çalışanlar, örgütteki diğer bölümler, amirler, astlar vb.) ve biçimsel olmayan ağlar (aile, arkadaşlar, sosyal kulüp üyeleri, iş temas noktaları vb.). Bu tür ağların genişliği bir ya da birkaç kişiden, çok daha geniş ve karmaşık topluluklara kadar değişebilir (Dubini ve Aldrich, 1991). Sosyal ağlar, duygusal ve fiziksel dayanışmaların birleşik bir bütünü olarak görülebilir ve bu ağlar sayesinde hem duygusal hem de maddi birçok kazanç elde edilebilir (Kanai, 1989).

Araştırmalar göstermektedir ki birer "sınırlı rasyonel" (Cyert ve March, 1963) birey olarak girişimciler, ağlar içerisinde birbirleriyle iletişim kurarak, bu iletişimin imkânlarından faydalanabilmektedirler (Dubini ve Aldrich, 1991). Örneğin Cooper ve arkadaşları (1995) yaptıkları araştırmada girişimcilerin bilgi tarama faaliyetlerini incelemişler ve bu tür faaliyetlerdeki başarının, girişimcinin yeni girdiği sektör hakkında bilgi sahibi olması halinde arttığını bulmuşlardır. Şu halde girişimcinin sosyal ağının genişliği, elde edeceği bilgiyi artırmakta ve yeni teşekkülün başarı şansını yükseltmektedir.

Sosyal ağlar ise toplumsal kültürel değer dinamiklerinden etkilenmektedir. Toplum ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez kadar iç içe ve birbirlerine bağlı kavramlardır. Toplumsal kültür insan veya insan topluluklarının sosyal ilişkileri, tercihleri, normları, değerleri ve inançları ile ilgilidir. İnsan unsuru ile var olan toplum, kültürel olarak yapılanmış ve paylaşılmış bir beklentiler sistemiyle tanımlanan çok sayıda bireyin etkileşiminde oluşan sosyal bir sistemdir. Bireylerin yaşamlarını düzenlemede içerisinde buldukları sosyal yapının büyük etkisi vardır. Sosyo-kültürel ortam, kişinin düşüncesinin oluşmasında ve dünyayı değerlendirmesinde kullandığı düşünce kalıplarını oluşturur (Mckelvy, 1982, Hofstede'ye (1991) göre bireyin benliği belirli bir gruba üyeliği ve bu gruba olan etkileşimine göre şekillenir. Daha sonra bu benlik, bireyin bilgiyi değerlendirme biçimini ve sosyal davranışını etkiler. Her ne kadar benliğin bazı yönleri evrensel olsa da bireyin içerisinde bulunduğu toplumsal kültürden etkilenen yönleri de bulunmaktadır. Örneğin toplulukçu bir kültüre sahip bir toplumdaki kişiler, bireyselci bir kültüre sahip bir toplumdakilere kıyasla sosyal ağlarda daha fazla sosyal bağlara sahip olma ve kişiler arası ilişkisel bağlılık geliştirme eğilimindedirler (Luczak, Mohan-Neill ve Hills, 2010). Bir başka örnek ise etnik toplumsal değerlerin ön planda tutulduğu sosyal ağlardır. Bu ağlar, güven ve sosyal zorunluluk temelinde geliştirilen sosyal bağlar ve ilişkilerin boyutuna oranla işletmelere kaynak sağlayabilmektedir. Bu bağ ve ilişkiler, sadece aynı etnik kültüre sahip kişilerle sınırlıdır (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990) Sonuç olarak, mevcut kültürel yapının sosyal bağların belirlenebilmesi, geliştirilmesi ve devam ettirilmesinde büyük öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Sewell, 1980). Bu bilgilerden hareketle aşağıda yer verilen üçüncü hipotez geliştirilmiştir:

Hipotez 3: Toplumsal kültürel değerler, öğrencilerin sosyal ağ kullanımını etkilemektedir.

Toplumsal kültürel değerlerin girişimcilik niyeti üzerinde etkisi olduğu, yapılmış bazı araştırmalarda dile getirilmektedir (Hisrich ve Peters, 2002; Hofstede, 2001; Lounsbury ve Glynn, 2001; Thomas ve Mueller, 2000)

Ancak, daha önce yapılmış araştırmalarda kültürel değerlerin etkisinde bir aracı değişkenin rolü test edilmemiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, toplumsal kültürel değerlerle, sosyal ağ kullanımı yakından ilişkili kavramlardır (Luczak ve diğ., 2010; Waldinger ve diğ., 1990).Bireyler, kültürel değer yargılarına bağlı olarak sosyal ağlarını şekillendirmekte, sosyal ağın kullanımı değerlere göre farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla, toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde, öğrencinin sosyal ağını kullanma şeklinin önemli bir aracı rolü olabileceği değerlendirilmektedir. Bu düşünceyi test etmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

Hipotez 4: Toplumsal kültürün öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkisinde, sosyal ağ kullanımı aracı rol oynamaktadır.

5. Yöntem

5.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini dört ayrı üniversitede öğrenim gören 358 öğrencidir. Örneklem seçiminde kolayda örneklem (convenient sampling) yöntemi (Altunışık ve diğ., 2012:142) seçilmiş, kolay ulaşılabilir olması nedeniyle Ankara'dan üç ve Eskişehir'den bir üniversitenin öğrencilerine ulaşılmıştır. Anketler öğrencilere derslerin başlangıcında dersin öğretim üyesinden izin istenerek, araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. 380 öğrenciden anket toplanmış, ancak yapılan kontrollerde bazı anketlerde çok fazla boş soru bırakılması ya da tüm soruların aynı şekilde cevaplandırıldığı tespit edilmesi nedeniyle 22 anket değerlendirme dışı tutulmuştur. Öğrencilerin çoğunluğu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve İşletme bölümünden olsa da Sağlık Bilimleri, Spor Bilimleri ve Eğitim Bilimleri gibi fakültelerden de öğrenciler araştırmaya katılmıştır. Öğrencilerin yaş ortalamaları 19,28 (ss=1,51) olup yaşları 19 ile 28 arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %49'u kadın, %51'i ise erkektir. Öğrencilerin %4'ü birinci sınıfta, %50'si ikinci, %36'sı üçüncü ve %10'u dördüncü sınıftadır. Katılan öğrencilerin %29'u daha önce girişimcilik konusunda bir ders almışken, %71'i almamıştır.

5.2. Ölçekler

Araştırma kapsamında oluşturulan bir anketle veri toplanmıştır. Anket iki ayrı bölümden oluşmuş, birinci bölümde öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin sorular sorulmuş; ikinci bölümde ise girişimcilik niyeti, toplumsal kültürel değerleri ve sosyal ağ kullanımına ilişkin ölçekler kullanılmıştır.

Girişimcilik Niyeti: Öğrencilerin girişimcilik niyetleri, Linan ve Chen (2009) tarafından geliştirilen ve Şeşen ve Basım (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan 6 maddeli bir ölçekle ölçülmüştür. Ölçekte öğrencilerden, girişimcilik niyetlerine yönelik olarak belirtilen ifadelere, 7'li Likert Ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 7=Kesinlikle katılıyorum) üzerinde ne oranda katıldıklarını işaretlemeleri istenmektedir. Tek boyutlu olarak tasarlanan ölçekten alınan yüksek puanlar, öğrencinin girişimcilik niyetinin de yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin güvenirliği (cronbach alfa) .86 olarak bulunmuştur.

Toplumsal Kültürel Değerler: Katılımcıların toplumsal kültürel değerleri Chelariu ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilmiş olan ve Şeşen (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 21 maddeli bir ölçekle değerlendirilmiştir. Ölçek, kültürel değerleri Hofstede (1980)'nin tanımladığı toplulukçuluk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve ataerkillik boyutlarında ölçmektedir. Ölçekte katılımcılardan, belirtilen ifadelere 7'li Likert Ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 7=Kesinlikle katılıyorum) üzerinde ne oranda katıldıklarını işaretlemeleri istenmektedir. Alınan yüksek puanlar, belirtilen kültürel değerlerin kişide yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek boyutlarının güvenirlik (cronbach alfa) değerleri .81 ile .89 arasında değişmektedir.

Sosyal Ağ Kullanımı: Katılımcıların sosyal ağ kullanımı Sequeira ve diğerlerinden (2007) uyarlanan tek soru ile ölçülmüştür. Sorunun çevirisi bu makalenin yazarları tarafından yapılmıştır. Soru, "Eğer kendi işinizi kurmaya karar verirseniz, etrafınızdaki kişiler bu fikrinizi ne ölçüde destekler" şeklindedir. Cevaplar, aile (anne, baba, erkek ve kız kardeş), yakın akrabalar (amca, dayı, hala), yakın arkadaşlar, diğer akrabalar (kuzen, baldız), gelecekteki olası iş ortaklarımız, yatırımcılar, bankalar ve kamu ya da özel yatırım ajansları olmak üzere sekiz ayrı kişi ya da grup için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Yedili Likert ölçeği ile değerlendirilen sosyal ağ kullanımında, yüksek skorlar, sosyal ağın da kuvvetli olduğunu göstermektedir.

5.3. Ölçeklerin Geçerliliği

Ankette kullanılan ölçeklerin geçerliliğini test etmek üzere, AMOS 16 programı ile ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında girişimcilik niyeti ve sosyal ağ kullanımının tek faktörlü olduğu, toplumsal kültürel değerlerin dört boyutlu ölçüldüğü model test edilmiş, incelenen modelin yapısı doğrulanmıştır [$\chi^2 = 19.41$, $p < .01$; $df = 6$, GFI (goodness of fit index) = .90, CFI (comparative fit index) = .89, RMSEA (root mean square error of approximation) = .04, IFI (incremental fit index) = .90].

6. Bulgular

Araştırma değişkenlerine boyut ortalamaları ve standart sapmaları ile korelasyon analizi bulguları Tablo-1'de sunulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin girişimcilik niyeti puan ortalamaları 4,79 (ss = 1,59), toplulukçuluk 5,32 (ss = 0,97), güç

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

mesafesi 3,80 (ss = 1,34), belirsizlikten kaçınma 5,30 (ss = 0,86), ataerkillik 3,92 (ss = 1,69) ve sosyal ağ kullanımı 5,44 (ss = 1,01)'dir. Araştırmaya katılan öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin tüm değişkenlerle anlamlı şekilde orta düzeyde ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Boyutlar Arası Korelasyonlar, Güvenirlilik Katsayıları ve Betimleyici İstatistikler

Boyut	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6
1. Girişimcilik niyeti	4,79	1,59	(.86)					
2. Toplulukçuluk	5,32	0,97	.32**	(.81)				
3. Güç mesafesi	3,80	1,34	.12*	.19**	(.89)			
4. Belirsizlikten kaçınma	5,30	0,86	-.17**	.57**	.18**	(.88)		
5. Ataerkillik	3,92	1,69	.24**	.21**	.45**	.10	(.83)	
6. Sosyal ağ kullanımı	5,44	1,01	.36**	.29**	.06	.25**	.11*	(.84)

NOT: Cronbach alfa güvenirlilik katsayıları parantez içinde verilmiştir.

** p<.01; * p<.05; N=(358)

Toplumsal kültürel değerlerle, sosyal ağ kullanımının öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkilerini test etmek üzere hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Analizde öncelikle iş tecrübesi, aile geliri, yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenler birinci adımda denkleme dâhil edilerek, etkileri kontrol altına alınmıştır. Bu aşamada iş tecrübesi ve cinsiyet “dummy” değişken yaratılarak, yaş ve aile geliri ise olduğu gibi denkleme dâhil edilmiştir. Daha sonra ikinci adımda, bağımsız değişkenlerin etkileri ölçülmüştür. Elde edilen bulgular Tablo-2’de sunulmuştur.

Tablo-2’de görüleceği üzere demografik faktörlerden cinsiyet ($\beta = .23, p < .001$), yaş ($\beta = .12, p < .05$) ve ailenin aylık toplam geliri ($\beta = .20, p < .001$) öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerinde anlamlı olarak etki ederken; iş deneyiminin etkisi anlamsızdır. İkinci aşamada regresyon denklemine toplumsal kültürel değerler ve sosyal ağ kullanımı dâhil edildiğinde, her üç demografik değişkenin de etkisi devam ederken, kültürel değerler boyutlarından toplulukçuluk ($\beta = .15, p < .01$) ile sosyal ağ kullanımı ($\beta = .27, p < .001$) girişimcilik niyeti üzerinde etkili faktörler olarak gözükürken, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve ataerkilliğin girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı etkilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Hipotez 1 kısmen, Hipotez 2 ise tamamen kabul edilmiştir.

Tablo 2: Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	β	R ²
Adım 1		16
Yaş	12*	
Cinsiyet	23***	
İş deneyimi	-.08	
Aylık aile geliri	.20***	
F	17,056***	
Adım 2		.30
Yaş	10*	
Cinsiyet	.19**	
İş deneyimi	-.07	
Aylık aile geliri	.19**	
Toplulukçuluk	.15**	
Güç mesafesi	-.03	
Belirsizlikten kaçınma	-.03	
Ataerkillik	.05	
Sosyal ağ kullanımı	.27***	
F	16,621***	

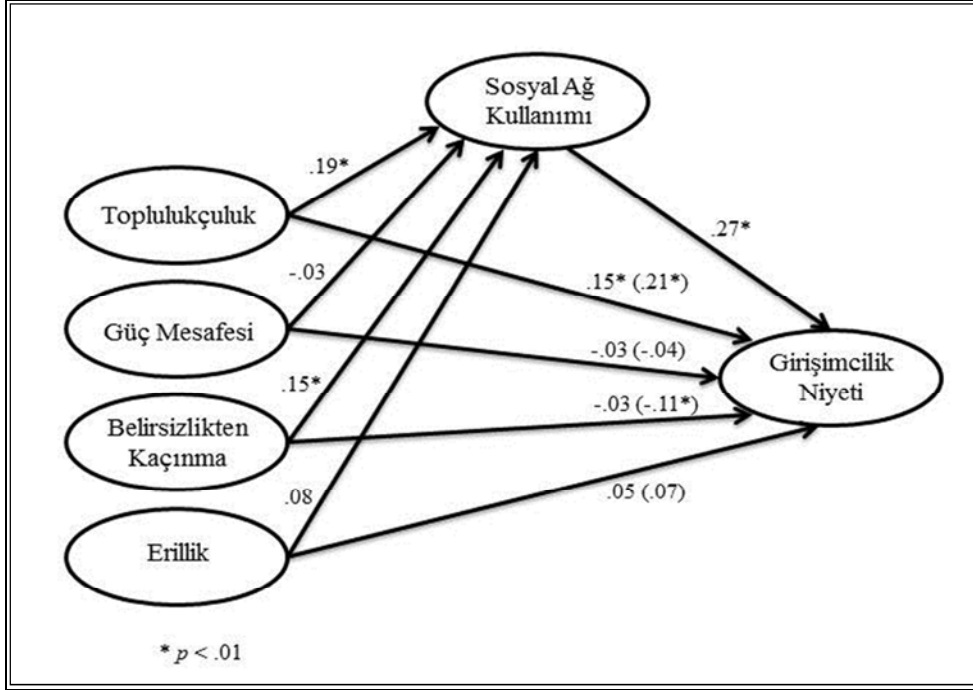
***p<,001 **p<,01 *p<,05

Toplumsal kültürel değerlerin sosyal ağ kullanımı üzerindeki etkisini test etmek ve kültürel değerlerin girişimcilik niyetine etkisinde sosyal ağ kullanımının aracılık rolü olup olmadığını araştırmak üzere AMOS 22.0 programı aracılığıyla, Cheung ve Lau (2008)'nin önerdiği yöntem doğrultusunda, iki ayrı yapısal eşitlik modeli test edilmiştir (Byrne, 2010; Meydan ve Şeşen, 2011). Modellerde kovaryans matrisi ile maksimum olabilirlik yöntemi kullanılmıştır. Aracılık analizlerinde yapısal model testleri, doğrusal regresyon modellerinden daha güvenilir sonuçlar verdiği için (MacKinnon ve diğerleri, 2002; Shrout ve Bolger, 2002), aracılık analizinde yapısal model testi uygulanmıştır.

Birinci modelde, kültürel değer boyutları dışsal, girişimcilik niyeti içsel; ikinci modelde ise kültürel değer boyutları dışsal, sosyal ağ kullanımı aracı ve girişimcilik niyeti içsel değişken olarak alınmıştır. Buna göre, aracılık etkisinden bahsedilebilmesi için, toplumsal kültür boyutlarının ilk modelde girişimcilik niyeti üzerindeki etkilerinin, ikinci modelde anlamlı şekilde azalması ya da tamamen etkisini kaybetmesi gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986; Burmaoğlu ve diğerleri, 2013). Test edilen model ve elde edilen sonuçlar Şekil-1'de sunulmuştur.

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

Şekil-1: Yapısal Modeller ve Test Sonuçları

Birinci modele ilişkin standardize beta katsayıları, modelde parantez içinde verilmiştir. Buna göre girişimcilik niyeti üzerinde toplulukçuluk ($\beta = .21$, $p < .01$) anlamlı ve pozitif, belirsizlikten kaçınma ($\beta = -.11$, $p < .01$) anlamlı ve negatif bir etkiye sahipken; güç mesafesi ($\beta = -.04$, $p > .01$) ve erillik boyutları ($\beta = .07$, $p > .01$) herhangi bir etkiye sahip değildir. Birinci modelin model uyum değerleri kabul edilebilir sınırlar içindedir ($\chi^2 = 12.232$, $p < .01$; $sd = 4$; $GFI = .89$, $CFI = .90$, $IFI = .88$, $RMSEA = .05$) (Meydan ve Şeşen, 2011).

İkinci modelin test sonuçlarına bakıldığında, toplulukçuluk ($\beta = .19$, $p < .01$) ve belirsizlikten kaçınmanın ($\beta = .15$, $p < .01$) sosyal ağ kullanımı üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğu; diğer iki boyutun ise etkisiz oldukları görülmektedir. Yine test sonuçları toplulukçuluğun girişimcilik niyeti üzerindeki etkisinin ilk modele göre azaldığını ($\beta = .15$, $p < .01$); belirsizlikten kaçınmanın etkisinin ise anlamsızlaştığını göstermektedir ($\beta = -.03$, $p > .01$). Elde edilen uyum değerleri ($\chi^2 = 18.111$, $p < .01$; $sd = 5$; $GFI = .90$, $CFI = .89$, $IFI = .89$, $RMSEA = .05$) modelin kabul edilebileceğini işaret etmektedir.

Toplulukçuluğun etkisindeki bu azalmanın anlamlı olup olmadığını test etmek üzere Sobel testi yapılmıştır. Elde edilen Sobel test istatistiği (Test istatistiği = 2,6828; standart hata = 0,032; $p < .05$) etki gücündeki azalmanın anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde sosyal ağ kullanımı, toplulukçuluk alt boyutu için kısmi, belirsizlikten kaçınma için tam aracılık etkisine sahiptir. Dolayısıyla, Hipotez 3 ve Hipotez 4 kısmen kabul edilmiştir.

7. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde, öğrencinin sosyal ağını kullanma şeklinin önemli bir aracı rolü olup olmadığını incelemesidir. Elde edilen sonuçlar, toplumsal kültürel değerlerin öğrencilerin girişimcilik niyetlerine etkisinde sosyal ağ kullanımının, toplulukçuluk alt boyutu için kısmi, belirsizlikten kaçınma için tam aracılık etkisine sahip olduğunu göstermiştir.

Korelasyon analiz bulguları incelendiğinde, girişimcilik niyetlerinin tüm toplumsal kültürel değerler alt boyutları ve sosyal ağ kullanımı ile orta düzeyde ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Korelasyon sonuçlarından dikkate değer olan, girişimcilik niyeti ile toplulukçuluk arasında aynı yönlü bir ilişkinin olmasıdır. Daha önceki birçok araştırma girişimci niyet ile bireycilik arasında güçlü ilişki olduğunu vurgulasa da (örneğin, Mcgrath ve arkadaşları, 1992; Mueller ve Thomas, 2000) bu araştırmanın bulguları, Türkiye’de tam tersine toplulukçulukla girişimci niyet arasında güçlü ve aynı yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonucun, toplulukçu bir nitelik gösteren Türk kültürünü yansıttığı düşünülmektedir. Türk öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerinde ailenin güçlü etkisinin daha önceki araştırmalarda sıklıkla dile getirilmiştir (örneğin İşcan ve Kaygın, 2011; Keleş ve diğerleri, 2012) Özellikle aile bağları kuvvetli, toplulukçuluk yanında çocuklar üzerinde korumacılık davranışı da güçlü olan

Türk toplum yapısının, böyle bir sonucu desteklediği düşünülmektedir. Bunun dışındaki toplumsal kültür boyutları ve sosyal ağ kullanımı ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişkilerin, alan yazınla paralel olduğu anlaşılmaktadır.

Regresyon analizi bulguları, bazı demografik faktörlere ilaveten toplumsal kültürel değerlerden toplulukçuluk ve sosyal ağların, öğrencilerin girişimcilik niyetlerini anlamlı olarak etkilediğini göstermektedir. Her ne kadar bu araştırmada demografik faktörlerin etkisine doğrudan odaklanılmamış olsa da elde edilen sonuçlar yaş ve ailenin aylık gelirinin de öğrencilerin girişimcilik niyetlerini pozitif olarak etkilediğini göstermektedir. Sosyal ağ kullanımı da denkleme dahil edildiğinde güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve ataerkilliğin girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı etkilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Birey ihtiyaçlarından ziyade grup ihtiyaçlarına önem verilen bir kültürde yetişen kişilerin yeni bir oluşum meydana getirmek hususunda daha istekli oldukları ve sosyal ağlarla birlikte bu yönelimin daha da arttığı söylenebilir.

Aracılık testi bulguları da önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Toplumsal kültürel değerlerden toplulukçuluk ve belirsizlikten kaçınma öğrencilerin girişimcilik niyetleri üzerinde etkili iken, bu etkinin sosyal ağ kullanımı üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Model testi sonuçlarına göre öğrencilerin belirsizlikten kaçınma tutumlarının girişimcilik niyetleri üzerindeki etkisine, sosyal ağ kullanımları tam aracılık etmektedir. Buna göre öğrencilerin aslında sosyal ağları, belirsizliği azaltmak için kullandıkları, böylece yeni bir girişime başlamanın getirdiği belirsiz sonuçları, sosyal ağlarındaki ilişkileri ile daha yönetilebilir hale getirmeye çalıştıkları söylenebilir. Aslında, toplulukçuluğun girişimcilik niyeti üzerindeki algısında da sosyal ağların kısmi aracılık etkisinin olması, üniversite öğrencilerinin sosyal ağlarını, girişimci eyleme geçerken dayanışma aracı olarak da gördüklerini göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar, Türk üniversite öğrencileri için sosyal ağların, girişimcilik niyeti üzerinde çok güçlü bir etkisi olduğunu, toplumsal kültürel eğilimlerin etkilerinin dahi sosyal ağlardan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu bulguların yanında çalışmamızın birtakım sınırlılıklar içerdiğini belirtmeliyiz. Bunlardan birincisi elde edilen bulguların genelleştirilmesinde yaşanabilecek sorundur. Araştırmada kullanılan örneklemin sadece dört üniversitede öğrenim gören öğrencilerden oluşması, bulguların çalışanlar üzerine ya da diğer yaş gruplarına genelleştirilmesi konusunda bir sınırlılıktır. İkinci bir kısıt ise araştırmaya konu olan tüm üniversitelerin devlet üniversitesi olmasıdır. İleride yapılacak, örneklem grubunun devlet ve vakıf üniversiteleri olarak daha geniş tutulduğu karşılaştırmalı çalışmalar, daha genellenebilir sonuçlara ulaşma imkânı sağlayacağı gibi kültür ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişki konusundaki bilgi birikimini daha da geliştirebilecektir.

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

KAYNAKLAR

- Ajzen, I. (1991). "The Theory of Planned Behavior" *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Aytaç, Ö. (2006). "Girişimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, Ağustos, 139-158.
- Baron, R.M., ve Kenny, D.A. (1986). The moderator mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Baum, J. R., M. Frese, ve R. A. Baron (eds.) (2007), *The Psychology of Entrepreneurship*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Bird, B. (1988) "Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intentions" *Academy of Management Review*, 13: 442-454.
- Boyd, N. G., ve Vozikis, G. S.(1994). "The Influence of Self-Efficacy on the Development of Entrepreneurial Intentions and Actions". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18, 63-90.
- Brandstätter, Hermann (1997), "Becoming an Entrepreneur: A Question of Personality Structure", *Journal of Economic Psychology*, 18, 157-177.
- Brooks, I.(2003). *Organisational Behaviour*. London, Prentice Hall.
- Burmaoğlu, S., Polat, M., Meydan, C.H. (2013). "Örgütsel Davranış Alanında İlişkisel Analiz Yöntemleri ve Türkçe Yazında Aracılık Modeli Kullanımı Üzerine Bir İnceleme". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 13-26.
- Burt R. S. (2005). *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital*. Oxford, New York: Oxford University Press, 279.
- Burt, S. R. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Massachusetts, Harvard University Press,
- Busenitz, L.W., C. Gomez, & J.W. Spencer. (2000). Country institutional profiles: Unlocking entrepreneurial phenomena. *Academy of Management Journal*, 43(5): 994-1003.
- Byrne, B. (2010). *Structural equation modeling with AMOS*. New York, NY: Routledge.
- Chelariu, C., Brashear, T. G., Osmonbekov, T., ve Zait, A. (2008). "Entrepreneurial Propensity in a Transition Economy: Exploring Micro-level and Meso-level Cultural Antecedents". *Journal of Business & Industrial Marketing*, 23, 6, 405-415.
- Chen, C. C., Greene, P. G., ve Crick, A. (1998). "Does Entrepreneurial Self-Efficacy Distinguish Entrepreneurs from Managers?", *Journal of Business Venturing*, 13, 295-316.
- Cheung, G.W., & Lau, R.S. (2008). Testing mediation and suppression effects of latent variables: Bootstrapping with structural equation modeling. *Organizational Research Methods*, 11(2), 296-325.
- Coleman, J. S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94, , 95-120.
- Cooper, A. C., Folta, T. B., ve Woo, C. (1995). "Entrepreneurial Information Search". *Journal of Business Venturing*, 10, 2,107-120.
- Cyert R M & March J G. A. (1963). *Behavioral theory of the firm*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Graduate School of Industrial Administration, Carnegie Institute of Technology,332
- Dubini, P., ve Aldrich, H. (1991). "Personal and Extended Networks Are Central to the Entrepreneurial Process". *Journal of Business Venturing*, 6, 305-313.
- Formation". *Entrepreneurship Theory &Practice*, , 17(1): 39-48

- Gargiulo, M., ve Benassi, M. (2000). "Traped in Your Own Net? Network Cohesion, Structural Holes and the Adaptation of Social Capital". *Organization Science*, 11, 2, 183-196.
- George, G. & S.A. Zahra. (2002). Culture and its consequences for entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(4): 5-8.
- Granovetter, M. (1973). "Strenght of Weak Ties", *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985). "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91, 3, 481-510.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. New York, Anchor Press, Doubleday.
- Hayton, J., George, G., and Zahra, A. S. (2002). 'National Culture and entrepreneurship: A Review of Behavioral Research'. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26: 33-49.
- Hisrich, R. D. & Peters, M. P. (2002). *Entrepreneurship*. USA: Mc Graw – Hill Irwin.
- Hisrich, R.D. ve Peters, M.P. (1989) *Entrepreneurship: Starting, Developing, and Managing a New Enterprise*, Homewood, IL, BPI/Irwin.
- Hofstede, G. (1980 & 2001). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Newbury Park: Sage Publications.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London, McGraw-Hill Book Company.
- Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Newbury Park, Sage, 1980.
- Hofstede, G., ve Bond, M. H. (1988). "The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth", *Organizational Dynamics*, 16 (4) , 4-21.
- Huggins, R. (2000), "The success and failure of policy-implanted inter-firm network initiatives: motivations, processes and structure", *Entrepreneurship and Regional Development*, Vol. 12 No. 2, pp. 211-36.
- Irwin, D. (2000). "Seven Ages of Entrepreneurship". *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7, 3, , 255-260.
- İşcan, Ö.F., ve Kaygın, E. (2011). "Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2, 443-462.
- Kanai, T. (1989). *Entrepreneurial Networking: A Comparative Analysis of Networking Organizations and Their Participants in an Entrepreneurial Community*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, MA, Sloan School of Management,
- Keleş, H.N., Kırıl Özkan, T., Doğaner, M., ve Altunoğlu, A.K. (2012). "Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 5, 99, 107-117.
- Kluckhohn, F., ve Strodtbeck, F. (1961). *Variations in Value Orientations*. New York, Peterson.
- Kristiansen, S. and Indarti, N. (2004) "Entrepreneurial intention among Indonesian and Norwegian students", *Journal of Enterprising Culture*, Vol. 12 No. 1, pp. 55-78
- Kristiansen, S., ve Ryen, A. (2002), "Enacting their business environment: Asian entrepreneurs in East Africa", *African and Asian Studies*, Vol. 1 No. 3, pp. 165-186.
- Krueger, N.F. and Carsrud, A.L. (1993), "Entrepreneurial intentions: applying the theory of planned behavior", *Entrepreneurship & Regional Development*, Vol. 5, pp. 315-30.
- Krueger, N.F., Reilly, M.D. ve Carsrud, A.L. (2000) "Competing Models of Entrepreneurial Intentions" *Journal of Business Venturing*, 15:411-432.
- Kuehn, K. (2008). "Entrepreneurial Intentions Research: Implications for Entrepreneurship Education," *Journal of Entrepreneurship Education*, 11, 87-98.

TOPLUMSAL KÜLTÜRÜN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK NİYETİNE ETKİSİ: SOSYAL AĞ KULLANIMININ ARACILIK ROLÜ

Harun ŞEŞEN, Semih SORAN, Ebru CAYMAZ

Laurent, A. (1983). "The Cultural Diversity of Western Conceptions of Management", *International Studies of Management and Organisation*, 13, 75-96.

Learned, K.E. (1992). "What Happened Before the Organisation? A model of Organization

Leibenstein, H. (1968). "Entrepreneurship and Development". *American Economic Review*, 18, 2.

Linan, F. and Chen, Y.W. (2009), "Development and cross-cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions", *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 33 No. 3, pp. 119-144.

Lounsbury, Glynn, (2001), Cultural entrepreneurship: stories legitimacy

Luczak, C., Mohan-Neill, S. and Hills, G. (2010) "National Culture, Market Orientation and Network-Derived Benefits: A Conceptual Model for Service SMEs," *Academy of Entrepreneurship Journal*, Vol.16, No.2.

MacKinnon, D.P., Lockwood, C.M., Hoffman, J.M., West, S.G., & Sheets, V. (2002). A comparison of methods to test mediation and other intervening variable effects. *Psychological Methods*, 7(1), 83–104.

Mcgrath, R. G., ve Macmillan, I. C. (1992). "More Like Eachother Than Anyone Else? A Cross-cultural Study of Entrepreneurial Perceptions", *Journal of Business Venturing*, 7, , 419-429.

McKelvey, W. (1982) *Organizational Systematics: Taxonomy, Evolution, Classification*. Los Angeles: University of California Press.

Meydan, C.H., ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Mitchell, R. K., Smith, B., Seawright, K. W., ve Morse, E. A. "Cross-cultural Cognitions and the Venture Creation Decision". *Academy of Management Journal*, 43, 2000, 974-993.

Mueller, S. L., ve Thomas, A. S. "Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness". *Journal of Business Venturing*, 16, 2000, 51-75.

Mueller, S.L., A.S. Thomas, & A.M. Jaeger. (2002). "National entrepreneurial potential: The role of culture, economic development, and political history". *Advances in International Management*, 14: 221–257.

Mueller, SL (2004). "Gender gaps in potential for entrepreneurship across countries and cultures". *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 9(3), 199–220.

Porter, K. A., ve Powell, W. W. (2006). "Networks and Organizations", S. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. Nord (Ed.). *The Sage Handbook of Organization Studies*, London, Sage Publications.

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

Sequeira, J., Mueller, S.L. and McGee, J.E. (2007), "The influence of social ties and self-efficacy in forming entrepreneurial intentions and motivating nascent behavior", *Journal of Developmental Entrepreneurship*, Vol. 12 No. 3, pp. 275-293.

Sequeria, M. J. (2004), "The Effect of Network Ties and Entrepreneurial Self -Efficiency on Immigrant New Venture Intentions", Unpublished Doctorate Dissertation, The University of Texas, p1-450.

Sewell, William H., Jr. (1980), *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shapiro, A., ve Sokol, L., (1982). 'The Social Dimensions of Entrepreneurship', içinde C. Kent, D. Sexton, and K. H. Vesper (eds.) *The Encyclopedia of Entrepreneurship*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 72-90.

Şeşen, H. (2010). *Öncülleri ve Sonuçları ile İç Girişimcilik: Savunma Sanayinde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şeşen, H. ve Basım, H.N. (2012) "Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". *Ege Akademik Bakış*, 12, 21-28.

Taylor, S.R. ve Newcomer, J.D. (2005). Characteristics of women small business owners. In Fielden., S.L. and Davidson, M.J. (Eds) International Handbook of Women and Small Business Entrepreneurship, 2005.

Thomas, A. S., ve Mueller, S. L. (2000). "A Case for Comparative Entrepreneurship: Assessing the Relevance of Culture". *Journal of International Business Studies*, 31, , 287-301.

Trompenaars, F. (1993). *Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business*. London, Economist Books,.

Waldinger, R., Aldrich, H., Ward, R.(1990). *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Businesses in Industrial Societies*, Sage Series on Race and Ethnic Relations, Ed. J. H. Stanfield, Volume 1

Yamada, J. (2004). "A Multi-Dimensional View of Entrepreneurship: Towards a Research Agenda on Organisation Emergence". *Journal of Management Development*, 21, 4, , 289-320.

Zhao, H., Seibert, S. E. ve Hills, G. E. (2005). "The Mediating Role of Self-Efficacy in the Development of Entrepreneurial Intentions". *Journal of Applied Psychology*, 90, 6, , 1265-1272.

This page intentionally left blank.

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER
Dr., ytelliuculer@gmail.com

ÖZET: Küreselleşmeye bağlı olarak artan rekabet üniversite ile sanayi arasındaki işbirliğinin önemini daha da arttırmaktadır. Günümüzde de bölgesel kalkınmanın en önemli bileşenlerini üniversiteler, devlet kurumları ve sanayi oluşturmaktadır. Bu bağlamda üniversite-sanayi işbirliğinin artan önemiyle başarı daha çok bilgiye bağlı hale gelmiş ve bunun sonucunda işletmelerin nitelikli işgücü gereksinimleri artmıştır. Üniversite-sanayi işbirliği toplumsal ve kültürel bir durumu yansıttığı için hem üniversitenin hem sanayinin özelliklerini bilmek gerekmektedir. Üniversite evrensel işleyişe göre; problemlerin kaynağını anlamak için zaman endişesi taşımadan, uzun süreli araştırmalar yaparak, bilgisini topluma açmaktadır. Sanayi ise rekabet üstünlüğü sağlayarak, araştırmalarda hâkimiyetin ve bilginin kendisine ait olacağı şekilde risklerin sorumluluğunu da almaktadır. Bu iki faktörün özelliklerini bilerek, işbirliği yolunda da sosyo-kültürel, ekonomik ve politik araçlarında bu işbirliğine yön vereceğini bilmek önemlidir. Hem üniversitenin hem sanayinin beklentilerini, amaçlarını ve deneyimlerini buldukları koşullara göre değerlendirmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Üniversite, Sanayi, Devlet, Üniversite-Sanayi İşbirliği

IN REGIONAL DEVELOPMENT, THE BENEFIT OF UNIVERSITY - INDUSTRY COOPERATION TO THE INDUSTRY, GOVERNMENT AND UNIVERSITY: A STUDY SPECIFIC TO THE PROVINCE KONYA

ABSTRACT: The increasing competition, depending on globalization, further increased the importance of the cooperation between university and industry. At present, the most important components of regional development consist of the universities, governmental institutes, and industry.. In this context, with the increasing importance of university- industry cooperation, the success mostly became dependent on the information and as a consequence of this, the need of business enterprises for the qualified labor force increased. Since university-industry cooperation reflected a social and cultural situation, it is necessary to know the features of both university and industry. University, according to the run, for understanding the origin of problems without having any time concern, making long termed studies, publicizes its knowledge. Industry, providing a competitive advantage, in a way that the control and knowledge will belong to it itself during studies, also undertakes the responsibility of risks. By knowing the features of these two factors, in way of cooperation, it is important to know that the sociocultural, political and economic instruments will also give direction to this cooperation. It is necessary to evaluate the expectations of both university and industry, and their aims and experiences, according to the conditions they are in.

Key words: Regional Development, University, Industry, Government, University-industry Cooperation

Jel Code: R11, R58,03

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma kavramı, bölge refahının yükseltilmesini amaç edinerek, iktisadi ve sosyal yeterliliklerin harekete geçirilmesi yoluyla yapılan çalışmalar olarak ifade edilmektedir (İldırar, 2004: 16). Bölgesel kalkınma sürecinde bölgesel dengesizlikleri azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın, iktisadi, sosyal ve siyasal güçlükleri bulunmaktadır. Geri kalmış bölgeleri kalkındırmak, bölgeler arasında net bir denge sağlamak, maliyeti yüksek olan bazı politikaların uygulanmasını gerektirmektedir (MGK, 1993: 35). Küreselleşme süreci beraberinde değişimi getirmektedir. Üniversite-sanayi-devlet gibi kurumların değişim sürecinde benzer özellikler sergilediği görülmektedir. Üniversiteler; geleneksel üniversite'lerden, modern üniversitelere, modern üniversitelerden post modern üniversitelere doğru bir değişim sürecine girmişlerdir. Sanayideki dönüşüm süreçleri ise; tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilerek yaşanmıştır. Üniversite-sanayi işbirliği için beyin gücünü Ar-Ge (Araştırma- Geliştirme) faaliyetinde kullanacak sanayinin olması, girişimcinin yeni teknolojiye talebinin olması önemlidir. Bunun yanında üniversite-sanayi işbirliği için ülkede sanayinin gelişmesi, kendini yenilemesi, teknoloji üretmesi, siyasal yapının ve ekonomik politikaların oturması da gerekmektedir (Yücel,1997: 75). Bu çalışmada bölgesel kalkınma kavramı, üniversite-sanayi kavramları, üniversite-sanayi işbirliği kavramı, üniversite- sanayi işbirliğinin yararları üzerinde durularak, Konya ilinde bulunan dört üniversitenin akademisyenlerine ve sanayi çalışanlarına bölgesel kalkınmada üniversite sanayi işbirliğinin üniversiteye ve sanayiye ve devlete yönelik yararları üzerine yapılan anket sonuçları değerlendirilmiştir.

1. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Bölge, belirli bir coğrafyanın kalkınması için "yeni" boyutlarla iktisadi, yönetsel ve kültürel ağırlığını arttırması gerekmektedir (Çukurçayır vd., 2010: 622). Artık ekonomik kalkınma konusundaki yaklaşımlarda bölge kavramının ön plana çıktığı görülmekte ve bölgesel ekonomik kalkınmanın önemi vurgulanmaktadır (Garafoli, 2002: 235). Bölgesel ekonomiye olan ilginin 1930'larda yoğunlaşmasına karşın, bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların 1950'lerin sonlarına doğru ortaya çıktığı görülmektedir. Bölgesel kalkınmanın temel argümanlarını belirlemeye yönelik teorik çalışmalar 1980'li yılların sonlarına kadar "büyüme" ve "kalkınma" konseptleri olarak "Bölgesel büyüme modelleri" ve "Kutuplaşmış kalkınma teorileri" şeklinde iki temel grupta toplanmaktadır (Erkan,1987; Aktaran: İldırar ve Ağdemir, 2005: 252). Bu bağlamda dünyada 1980 sonrası dönemde modern ekonominin temelinde öğrenme ve bilgi birikiminin olduğu anlaşılmakta, bölgesel ekonomik kalkınma için; araştırma, teknoloji geliştirme ve inovasyonun öneminin farkına varılarak inovasyon politikaları bölgesel kalkınma politikalarının önemli bir unsuru

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER

olmaya başlamaktadır (Işık ve Kılınç, 2011: 11). Bölgesel kalkınma politika uygulamaları dünya ekonomisinde meydana gelen oluşumlarla birlikte genel olarak, 1945-1970 dönemi, 1970-1990 dönemi ve 1990 sonrası dönem olarak ele alınmaktadır.

2. ÜNİVERSİTE VE SANAYİ KAVRAMLARI

Yirminci yüzyılın sonlarında gelişmiş ülkelerde bilgi toplumuna geçiş süreci başlamış ve bilgi ekonomisi adı verilen yeni bir küresel ekonomik yapı oluşmuştur. Bu yeni yapıda bireylerin ekonomik gücü, bilgi ve öğrenim düzeyleri çerçevesinde ülkelerin rekabet gücü beşeri ve sosyal sermayeleri ile ölçülür hale gelmiştir. Bu süreç, bilginin üretilmesi ve paylaşılmasından birinci derecede sorumlu olan üniversitelerden beklentileri arttırmış, hemen hemen tüm ülkelerde yükseköğretim toplumların ilgi odağı haline gelmiş ve bu artan beklentileri karşılayacak şekilde, üniversitelerin yeniden yapılandırılması gündeme getirilmiştir (YÖK, 2007: 13). Üniversite, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği kavramları üniversite tarihi boyunca incelenen, analiz edilen, üzerinde konuşulan kavramlar olarak literatürde yerini almıştır. Üniversitelerin tarihte ne zaman ve hangi amaç için ortaya çıktığı “gerçeği araştırmak ve bulmak” görevini yerine getirip getirmediği siyasal anlamda ilişkilerinin nasıl geliştiği bugünkü işlevlerini tarihsel olarak nasıl yerine getirdikleri, üniversitelerin bugününü anlamak ve geleceğe ilişkin bir bakış açısı oluşturmak açısından önemlidir (Tural, 2004: 15). Üniversiteler tarihte, amaç, yapı ve fonksiyonları bakımından önemli dönüm noktalarından geçip, önemli dönüşümler geçirmişlerdir. İlk başlarda “eğitim” yönü ağır basan üniversiteler, sanayi toplumunun gerektirdikleri doğrultusunda; “araştırmacı” üniversite misyonunu yüklenmişlerdir. Bugün ise üçüncü misyon çerçevesinde üniversiteler, ekonomik ve sosyal kalkınmaya doğrudan katkı sağlamayı hedefleyerek; farklı şekillerde kavramsallaştırılmışlardır (Sakınç ve Bursalıoğlu, 2012: 93).

Sanayi kavramı, insanlık tarihinin çok kısa bir döneminde ortaya çıkmış bir kavramdır. Yakın zamanda ortaya çıkmasına rağmen sanayileşme büyüme ve kalkınma süreçlerinde köklü bir değişikliğe yol açmış ve ülkelerin uluslar arası işbölümündeki yerini belirleyen bir olgu olmuştur (Taymaz, 2005: 1, Aktaran, Engin ve Konur, 2010: 214). Küreselleşme sürecinde toplumlar, ilkel toplumdaki tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, günümüzde ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçmişlerdir. Sanayi devrimi de yakın tarihe kadar insanlığın en önemli değişim ve dönüşüm sürecini oluşturmaktadır. Çünkü sanayi devrimi öncesi ve sonrasındaki yaşam biçimindeki değişim insanlığın yaşadığı en köklü değişim sürecidir. Sanayi devrimi bir seri teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılmasının, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları kapsayan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Erkan, 1998: 3). Sanayi devrimi yeni teknolojilerin üretimde kullanılması ile üretim ve verimlilik artışını sağlarken, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini başlatmıştır. İnsanlık tarihi için çok önemli dönüşümler içeren bu süreçleri tarım toplumu, sanayi toplumu, bilgi toplumu olarak incelemek mümkündür.

3. ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ KAVRAMI

İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamaları kadar eski olan üniversite-sanayi kavramının tanımı, ayrı amaç ve hedefleri olan kurumların ortak bir amaç için bir araya gelerek uyum içinde çalışmalarını oluşturmaktadır. Bilimsel ve teknolojik çalışmaların yapılması, devletin; toplumun refahını artıracak organizasyonları hazırlaması, toplumsal refahın gelişmesini sağlamaktadır (Yücel, 1997: 69). Üniversite-sanayi işbirliği, “üniversitelerin mevcut kaynakları (bilgi, eleman, ekipman) ile sanayinin mevcut kaynaklarının (deneyim, eleman, finansal güç) her iki tarafa ve topluma fayda sağlamak üzere sistemli bir şekilde birleştirilerek yapılan eğitim-öğretim, Ar-Ge ve diğer faaliyetlerin tümünü ifade eden bir işbirliği alanı’dır (Dura, 1994: 101). Bilim ya da bilimsel yaklaşım üniversite-sanayi işbirliği’nin gereğidir. Bilgi transfer ortaklığının görevlerinin belirlenmesinde üniversiteler ve sanayi arasındaki bilgi transferinin kavramsallaştırılmasında üniversite-sanayi işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. Üniversite-sanayi işbirliği kaliteli teknoloji sunumuyla, sanayinin amaçlarına ulaşmasında önemli bir aktör olmanın yanı sıra, rantabiliteyi, üretkenliği, ekonomik olmayı ve sürekliliği etkileyip, riskleri azaltarak rekabette üstünlüğü sağlamaktadır (Gertner, v.d., 2011:625-647). Üniversite-sanayi işbirliğinin bir parçası olan Ar-Ge faaliyetleri, işletmeler açısından hız, rekabet, verimlilik gibi başarı faktörlerinin geliştirilmesinde çok önemlidir. İşletmelerde Ar-Ge yoğunluğu üniversite-sanayi işbirliği çalışmalarına hız verilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır (Rasiah ve Govindaraju, 2009: 529-550). Ar-Ge faaliyetlerinin, işletmeler için maliyet ve risk gibi faktörleri içermesi, üniversitelerle işbirliğinin yanı sıra devlet güvencesi altında yapılmasını da gerekli kılmıştır. Birçok ülkede üniversite-sanayi işbirliği, sanayinin teknolojiye cevap verebilmesinin ötesinde sanayide üniversitelere pratik uygulama imkânı sunmaktadır. Bu karşılıklı işbirliği ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmaktadır (Gürbüz ve Uçurum, 2012: 13-14). Bilgi; bu işbirliğinin en önemli aracıdır. Üniversite- sanayi işbirliği, bilgiyi üreten kurum olarak üniversite ile bunu uygulamaya dönüştüren kurum olarak sanayinin karşılıklı bağımlılıklarından meydana gelmektedir (Akdoğan, 2007: 86).

Lee (2000: 111:133)’e göre; akademisyenler ve şirketler açısından işbirliğinin sürdürülebilirliğini sağlamak için; taraflar arasında oluşacak “fikir alışverişi” sonuçlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Akademisyenler, mezun öğrenciler için güvenli sermaye, laboratuvar olanakları ve akademik araştırmalarını tamamlamalarını, şirketler ise; yeni üniversite araştırması ve buluşlarına erişimin kolaylaşmasını istemektedirler. Philbin (2008:488-521)’e göre; üniversite-sanayi işbirliği’nin başlangıçta nasıl geliştirilebileceği ve nasıl etkili olarak yönetilebileceği üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bu çalışma yeni işbirliklerinin, teknik inovasyonun ilerlemesinin ve bilgi transferinin kolaylaştırılmasının üzerinde durarak, akademik ve sanayi için yeni modellerin gelişmesine de sağlamaktadır. Üniversite- sanayi işbirliği programları, ortak sorumluluk, kaynaklardan maximum düzeyde yararlanma, topluma hizmet, eğitim imkanlarını zenginleştirme gibi kavramlarla bütünleşmektedir .

4.ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN OLUMLU YÖNLERİ

Küreselleşme, sanayide rekabet gücü kavramını ön plana çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra; üniversite-sanayi işbirliği de önem kazanmaktadır Üniversite-sanayi ilişkilerinin önemini, işbirliğine dayalı çalışmalardan duyulan beklenti, fayda ve fırsatlar olarak tanımlamak gerekmektedir. Bu fayda ve fırsatlar, bakış açlarına göre değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır.

4.1.Üniversite Açısından Olumlu Yönleri

Üniversite- sanayi işbirliğine üniversiteler açısından bakıldığında, ABD ve Avrupa da dahil olmak üzere, tüm dünyada desteklenen ve desteklenmeyen bir tartışma alanı olduğu görülmektedir. Toplumun her kesimi kendi perspektifine göre yararlı ve zararlı yönlerini vurgulamak suretiyle tartışmalara katılmaktadır. Üniversite-sanayi işbirliği tarafların bu olguya nasıl baktığı nasıl yaklaştığı ile ilintilidir. Üniversiteleri sanayi ile işbirliğine yönelten birçok neden ve bu işbirliğini oluşturma ve yürütmede birçok beklentiler vardır. Ülkelerin ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi, yaşanan krizler gibi birçok faktöre bağlı olarak değişiklikler söz konusu olmaktadır. İşbirliğine dayalı çalışmaların yararları, işbirliğinin amacına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Üniversite-sanayi işbirliğinin yararları konusunda literatürde de hep belirtildiği gibi, işbirliğinin somut sonuçlar, somut olmayan sonuçlar ve ürünler boyutunda ele alınmasıdır. İşbirliğinin üniversiteye yararlarını finansal, yönetsel ve akademik olarak üç grupta değerlendirmek mümkündür (Meyer-Krahmer ve Schmoch, 1998: 835-851; Nakip ve Akdoğan, 1999: 18; Odabaşı vd, 2010: 22-23; Öztürk vd.,1994: 152; Erdil, 2013: 100).

a) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversiteye Finansal Yararları:

- Gelişmiş teknoloji/tesis/ekipmanlara erişim olanağı sağlar
- Akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı sağlar
- Akademisyenler için kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı sunar
- Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılmasına katkı sağlar
- Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı sunar

b) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversiteye Yönetimsel Yararları:

- Diğer üniversitelere karşı rekabetçi avantaj elde eder.
- Ortaklık sektörüne dair daha iyi bilgi sahibi olmasını sağlar.
- Üniversitelerin kurumsal saygınlığının arttırmasını sağlar
- Etkileşim yoluyla üniversitelerin kurumsal girişim yeteneklerini geliştirir.

c) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversiteye Akademik Yararları:

- Düzenli programlar ve eğitimler için sanayideki potansiyel yeni öğrencilere ulaşım imkânı sağlar.
- Sanayi ile işbirliğini değerlendirmek suretiyle müfredatların güncel ve anlamlı hale gelmesini sağlar.
- Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesini katkı sağlanmasını sunar
- Eğitimsel programlama ve iyileştirilmiş eğitim imkânı yaratır.
- Öğrenciler için staj ve gelecekte istihdam imkânı sağlar.
- Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı sağlar.

Üniversitenin eğitim/araştırma kapasitesi, uyguladığı farklı politikalar, bünyesindeki akademisyenlerin çalıştıkları alan ve kişilik özellikleri, Üniversite-Sanayi İşbirliği başarı faktörlerini etkilemektedir. Üniversite camiasında; sorunlar akademik kaygılar üzerine kurulmaktadır. Üniversitede disiplinler, kendi iç kontrol sistemine sahip olup; homojen ve hiyerarşik kurum içi organizasyonu bozmamaya eğilimlidirler. Üniversitelerin Sanayi ile yaptığı işbirliğinde başarıya ulaşması için; sosyal beklentileri karşılayacak bir kontrol sistemi oluşturması gerekmektedir. Bunun yanı sıra; disiplinler üstü paylaşım ve sürekli değişkenlik göstermeye eğilimli esnek organizasyon yapısı yürütmesi olasıdır (Arıcan, 2010: 2).

4.2.Sanayi Açısından Olumlu Yönleri

Sanayi açısından üniversite-sanayi işbirliğinin yararları, sanayinin bu işbirliğinden beklentileriyle oluşmaktadır. Sanayiye işbirliğine yönelten en güçlü motivasyon kaynağı sağlayacağı faydanın garantisidir. Sanayinin en büyük destekçisi üniversitelerdir. Sanayi üniversiteden her şeyden önce işbirliğine açık olmasını, işbirliğini başlatan kurum olmasını, kendisini bilinçlendirmesini, Ar-Ge'ye önem vermesini, etkin bir eğitim ve ihtiyaçlara çözüm getirebilen öğrenciler yetiştiren bir kurum olmasını ve son olarak teknik bilgi ve yayınlarını sanayinin kullanımına sunmasını beklediğini belirtmektedir (Akdoğan, 2007: 89-91).

Yapılan bazı çalışmalarda üniversite-sanayi işbirliğinin sanayiye yararları üç şekilde değerlendirilmiştir.Bunlar finansal, yönetsel ve üretimle ilgili yararlar olarak sıralanabilmektedir (Etzkowitz, 1998: 823-833; Nakip ve Akdoğan, 1999: 18; Odabaşı vd, 2010: 22-23; Öztürk vd.,1994:152; Erdil, 2013: 100);

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA
Yasemin TELLİ ÜÇLER

a) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Sanayiye Finansal Yararları

- İş geliştirme ve inovasyon yoluyla ek imkanı sağlar.
- Kaynaklardan ileri düzeyde yararlanma ve giderleri azaltma imkanı sağlar.
- Bazı maliyetleri üniversitenin üstlenmesi ile tasarruf sağlar.
- İntibak ve eğitim süresi kısaltarak işçi başına düşen eğitim maliyetleri azalır.
- Çeşitli vergi ve muafiyetlerden yararlanma imkanı sağlar.

b) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Sanayiye Yönetimsel Yararları:

- Üniversite ile çalışmanın sanayi kuruluşuna kazandırdığı prestij
- Gelişmiş üniversitenin gelişmiş yönetsel hünelerinden yararlanmayı sağlar.
- Daha iyi kamu ilişkileri sağlar
- İşbirliği yoluyla kurumsal saygınlığını ve yerel güvenilirliği artırma imkanı sağlar.
- Rakiplerine karşı rekabetçi avantaj kazanmayı kolaylaştırır.

c) Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Sanayiye Üretimle İlgili Yararları:

- Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması
- Profesyonel uzmanlık ve hizmete ulaşma imkânı sağlar.
- Araştırma ve yeni buluş geliştirme arasındaki süreyi kısaltır.
- Ortak çalışmalar ile üniversite öğretim üyelerinden elde ettikleri bilgi ve kültürü kendi bünyelerinin bir ögesi haline dönüştürmektedirler
- Ürün değerlendirme yeteneği için işbaşında eğitim imkânı sağlar
- Araştırma yeteneğine sahip personel ve öğrencilere erişebilirlik sağlar.
- Sanayinin teknik problemlerini çözmede kolaylık sağlanması
- Sanayinin inovasyon yeteneğini geliştirir.
- Üniversitenin araştırma altyapısına erişmek,
- Kendisinde olmayan laboratuvar uzmanlıklarına erişmek,

Sanayide, üniversite-sanayi işbirliği başarı faktörleri arasında firma büyüklüğü, teknolojik yetenekler ve firmanın inovasyon yeteneği, bağlı olduğu sektör, kurumsal istikrar, insan kaynakları, ekonomik koşullar, coğrafik yerleşimin önemi büyüktür. Firmanın büyüklüğü; firmanın rekabet gücü, karlılığı ve inovasyon yeteneği ile yakından ilgili olduğu için, sanayiye içine alan tüm konularda olduğu gibi, üniversite-sanayi işbirliği uygulamalarında da önemli bir rol oynamaktadır (Akdoğan 2007: 94-95). Firmanın bağlı olduğu sektör, üniversitelerle yapılan işbirliğini artırma yönünden önemlidir. Firmanın inovasyon yeteneği, bakış açısının farklılığı, yüksek uyum kabiliyeti, çatışma ve uzlaşmaya açık, firmaların kendi Ar-Ge faaliyetleri, diğer firmaların ürettiği bilgi ve teknolojileri uygulama, kamusal bilgidен yararlanma, yeni teknolojileri içeren makine ve teçhizatları kullanma işbirliği faaliyetlerinde önemli bir etkidir. Üniversite-sanayi işbirliği konusunda uygun örgütsel ortama sahip olmakta, işbirliğini kolaylaştırmaktadır (Akdoğan, 2007: 101). Sanayi Ar-Ge yatırımlarının uzun dönemli bir yatırım olduğunu bilmelidir. Kısa sürede ticari kar beklediği diğer alanlardan farklı olduğunu kabul etmelidir (Öztürk vd.,1994: 95). Kurumsal İstikrar, daha çok KOBİ ilişkili bir olgudur ve bu şirketlerin özellikle kapanma, devir ve iş stratejisinde ani değişikliklere karşı savunmasız olması nedeniyle işbirliğini etkilemektedir. Coğrafik yerleşim, firmanın bilgiye erişilebilir olmasını kolaylaştıran bir faktör olduğu için, firmanın bulunduğu yerleşim alanlarına yakın üniversitenin varlığı, işbirliğini olumlu etkileyebilecek bir durumdur (Akdoğan, 2007: 94).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Bu araştırmanın amacı, Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenlerin ve sanayi sektörü çalışanlarının Üniversite-sanayi işbirliğinin yararları hakkında tarafların algılamalarını tanımlayarak algılar arasındaki farklılıkları ve ortak noktaları

belirlemektir. Konya'daki dört üniversitesinin akademisyenlerinden ve sanayi sektörü çalışanlarından anket formu yoluyla veriler elde edilmiştir. Anket formunun hazırlanmasında Nakip ve Akdoğan 1999; Akdoğan, 2007; Anderson, 2001; Çetin, 2009'in çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında; sanayiye 480 adet anket formu dağıtılmış, 280 adet anket formu araştırmaya katılanlar tarafından cevaplandırılmış, 203 adet anket formu araştırmaya katılanlar tarafından değerlendirilmeye alınmıştır. Üniversitelere 450 adet anket formu dağıtılmış, 230 adet anket formu araştırmaya katılanlar tarafından cevaplandırılmış, 200 adet anket formu değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınmayan anket formları denekler tarafından eksik, yetersiz, özensiz cevaplandırılmıştır. Araştırma konunun başlığına uygun olarak, sadece Konya ili sınırlarında iki farklı örneklem grubunda uygulanmıştır. Anket formundaki sorular 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Sorulara verilen cevaplardan elde edilen ifadelerin kodlanmasında, düzenlenmesinde ve çözümlenmesinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Araştırma Sorularının analizinde Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) uygulanmıştır. Cevabı aranan Araştırma Soruları aşağıda verilmiştir:

a) Üniversite -Sanayi İşbirliğinin Sanayiye Yönelik Yararları

Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini, sanayiye sağladığı yararlar bakımından nasıl değerlendirmektedir ve taraflar arasında algılama farklılıkları var mıdır?

Tablo 1: Tarafların İşbirliğinin Sanayiye Sağladığı Yararlar Bakımından Değerlendirilmesinin ANOVA ile Karşılaştırılması

		N	Ortalama	Standart Sapma	P
Profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,9350	,97237	0,000
	SANAYİ	203	2,3596	,90310	
	GENEL	403	2,6452	,98022	
Nitelikli personele ulaşma olanağının sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,8450	1,06142	0,000
	SANAYİ	203	2,3547	,86306	
	GENEL	403	2,5980	,99611	
Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşması	ÜNİVERSİTE	200	2,9000	1,01744	0,000
	SANAYİ	203	2,4187	,87713	
	GENEL	403	2,6576	,97830	
Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması	ÜNİVERSİTE	200	2,7050	1,01644	0,003
	SANAYİ	203	2,4187	,87713	
	GENEL	403	2,5608	,95841	
Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,8650	1,04028	0,000
	SANAYİ	203	2,3005	,87504	
	GENEL	403	2,5806	1,00016	
Sanayinin teknik problemlerini çözmede kolaylık sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,8750	1,03184	0,000
	SANAYİ	203	2,4631	,88012	
	GENEL	403	2,6675	,97919	
Sanayi çalışanlarına özel eğitim/öğretim alma olanağının gerçekleştirilmesi	ÜNİVERSİTE	200	2,9050	1,05429	0,000
	SANAYİ	203	2,4187	,96833	
	GENEL	403	2,6600	1,03955	
Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde üniversite-sanayi işbirliğinin sanayiye sağladığı yararlar hakkındaki düşünce	ÜNİVERSİTE	200	2,8614	,84265	0,000
	SANAYİ	203	2,3906	,73737	
	GENEL	403	2,6242	,82478	

Tablo 1'de görüldüğü gibi; Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini, sanayiye sağladığı yararlar bakımından değerlendirdiğinde üniversitenin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda sırasıyla "Profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması" (Ort: 2,935), "Sanayi çalışanlarına özel eğitim/öğretim alma olanağının gerçekleştirilmesi" (Ort: 2,9050) ve "Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşması" (ort:2,9000)'dir. Üniversitenin gerçekleşme ihtimalini en düşük buldukları üç fayda ise "Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması" (Ort: 2,7050), "Nitelikli personele ulaşma olanağının

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER

sağlanması” (Ort: 2,8450) ve “Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması” (Ort: 2,8650) olarak belirtilmektedir. İşbirliği, sanayiye sağladığı yararlar bakımından değerlendirildiğinde sanayinin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda sırasıyla “Sanayinin teknik problemlerini çözmeye kolaylık sağlanması” (Ort: 2,4631), “Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/ öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşması” (Ort: 2,4187) ve “Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması” (Ort: 2,4187)’dir. Sanayinin gerçekleşme ihtimalini en düşük bulduğu üç fayda ise “Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması”(Ort: 2,3005), “Nitelikli personele ulaşma olanağının sağlanması” (Ort: 2,3547) ve “Profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması” (Ort: 2,3596) olarak değerlendirilmiştir.

Akademisyenlerin ve sanayi sektörü çalışanlarının işbirliğinin, sanayiye sağladığı yararlar bakımından algılama farklılıklarının anlamlı olup olmadığını araştırılmıştır. Bu farklılıkların hangi ifadelerden kaynaklandığı aşağıda incelenmiştir. “Profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması” (P: 0,000), “Nitelikli personele ulaşma olanağının sağlanması” (P: 0,000), “Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşması”(P: 0,000),” Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması” (P: 0,003),” Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması” (P: 0,000),”Sanayinin teknik problemlerini çözmeye kolaylık sağlanması” (P: 0,000),”Sanayi çalışanlarına özel eğitim/öğretim alma olanağının gerçekleştirilmesi” (P: 0,000), değişkenlerinde “P” değeri 0,05’den küçük olduğu için (P<0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Farklılık anlamlı olan ifadelerde işbirliğinin Sanayiye sağladığı faydaların gerçekleşme ihtimali konusunda akademisyenler daha olumlu düşünürken, sanayi sektörü çalışanları akademisyenlere göre daha olumsuz düşünmektedir. Bu araştırma sorusunun alt başlıklarını şu şekilde değerlendirilmiştir:

İşbirliğinin Sanayiye “Profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,9350), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,3596) göre daha umutludur.” Nitelikli personele ulaşma olanağının sağlanması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,8450), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,3547) göre daha umutludur. “Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/ öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,9000), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,4187) göre daha umutludur. “Güncel konulardan/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,7050), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,4187) göre daha umutludur. “Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması” konusunda akademisyenler(Ort: 2,8650), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,3005) göre daha umutludur.” Sanayinin teknik problemlerini çözmeye kolaylık sağlanması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,8750), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,4631) göre daha umutludur.” Sanayi çalışanlarına özel eğitim/öğretim alma olanağının gerçekleştirilmesi” “ konusunda akademisyenler (Ort: 2,9050), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,4187) göre daha umutludur. Taraflar arasındaki karşılaştırmada ise akademisyenlerin (Ort:2,8614) sanayi sektörü çalışanlarına (Ort:2,3906) göre bu konuda daha olumlu düşündüğü tespit edilmiştir

b) Üniversite-Sanayi İşbirliği'nin Devlete Yönelik Yararları

Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini, devlete sağladığı yararlar bakımından nasıl değerlendirmektedir ve taraflar arasında algılama farklılıkları var mıdır?

Tablo 2: Tarafların İşbirliğinin Devlete Sağladığı Yararlar Bakımından Değerlendirilmesinin ANOVA ile Karşılaştırılması

		N	Ortalama	Standart Sapma	P
Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi	ÜNİVERSİTE	200	2,9400	1,01566	,000
	SANAYİ	203	2,6010	,84044	
	GENEL	403	2,7692	,94571	
Ulusal açıdan öncelikli çalışmalarını destekleme olanaklarının sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,9100	1,00346	,002
	SANAYİ	203	2,6108	,87387	
	GENEL	403	2,7593	,95111	
Kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması	ÜNİVERSİTE	200	2,9050	,94362	,013
	SANAYİ	203	2,6798	,87367	
	GENEL	403	2,7916	,91490	
Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması	ÜNİVERSİTE	200	2,8300	1,03268	,117
	SANAYİ	203	2,6798	,87932	
	GENEL	403	2,7543	,96025	
Ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması	ÜNİVERSİTE	200	3,0300	1,06996	,001
	SANAYİ	203	2,6897	,89953	
	GENEL	403	2,8586	1,00117	
Üniversitenin ve sanayinin ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması	ÜNİVERSİTE	200	2,7750	1,10475	,225
	SANAYİ	203	2,6502	,94964	
	GENEL	403	2,7122	1,03016	
Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanaklarının oluşturulması	ÜNİVERSİTE	200	3,0450	1,04808	,000
	SANAYİ	203	2,6256	,96356	
	GENEL	403	2,8337	1,02683	
Becerili ve deneyimli insan gücü potansiyelinin artırılması	ÜNİVERSİTE	200	2,2650	1,02471	,000
	SANAYİ	203	2,6798	,95489	
	GENEL	403	2,4739	1,01049	
Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde üniversite - sanayi işbirliğinin devlete sağladığı yararlar hakkındaki düşüncelerinizi belirtiniz.	ÜNİVERSİTE	176	2,8338	,77787	,021
	SANAYİ	203	2,6521	,75044	
	GENEL	379	2,7365	,76766	

Tablo 2’de görüldüğü gibi; Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini devlete sağladığı yararlar bakımından değerlendirdiğinde üniversitenin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda sırasıyla “Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanaklarının oluşturulması” (Ort: 3,0450), “Ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması” (Ort: 3,0300) ve “Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi” (Ort: 2,9400) olarak değerlendirilmektedir. Üniversitenin gerçekleşme ihtimalini en düşük buldukları üç fayda ise “Becerili ve deneyimli insan gücü potansiyelinin artırılması” (Ort: 2,2650), “Üniversitenin ve sanayinin ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması” (Ort: 2,7750) ve “Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması” (Ort: 2,8300) şeklinde ifade edilmiştir. İşbirliğinde devlete sağladığı yararlar bakımından sanayinin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda sırasıyla “Ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması” (Ort: 2,6897), “Kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması” (Ort: 2,6798) ve “Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması” (Ort: 2,6798)’dir. Sanayinin gerçekleşme ihtimalini en düşük buldukları üç fayda ise “Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi” (Ort: 2,6010), “Ulusal açıdan öncelikli çalışmalarını destekleme olanaklarının sağlanması” (Ort: 2,6108) ve “Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanaklarının oluşturulması” (Ort: 2,6256) olarak ifade edilmiştir. Akademisyenlerin ve sanayi sektörü çalışanlarının işbirliğinin, devlete sağladığı yararlar bakımından algılama farklılıklarının anlamlı olup olmadığını araştırılmıştır.

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER

Bu farklılıkların hangi ifadelerden kaynaklandığı aşağıda incelenmiştir. “Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi” (P: 0,000), “Ulusal açıdan öncelikli çalışmaları destekleme olanaklarının sağlanması” (P: 0,002), “Kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması” (P: 0,013), “Ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması” (P: 0,001) “Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanaklarının oluşturulması” (P: 0,000), “Becerili ve deneyimli insan gücü potansiyelinin artırılması”(P: 0,000) değişkenlerinde “P” değeri 0,05’den küçük olduğu için (P<0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Farklılık anlamlı olan ifadelerde işbirliğinin devlete sağladığı yararların gerçekleşme ihtimali konusunda akademisyenler daha olumlu düşünürken, sanayi sektörü çalışanları akademisyenlere göre daha olumsuz düşünmektedir. “Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması” (P: 0,117), “Üniversitenin ve sanayinin ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması” (P: 0,225), değişkenlerinde “P” değeri 0,05’den büyük olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Bu araştırma sorusunun alt başlıklarını şu şekilde değerlendirmiştir:

İşbirliğinin devlete “Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi” konusunda akademisyenler (Ort: 2,9400), sanayi sektörü çalışanlarına (Ort: 2,6010) göre daha umutludur. “Ulusal açıdan öncelikli çalışmaları destekleme olanaklarının sağlanması” konusunda akademisyenler(Ort: 2,9100), Sanayi sektörü çalışanlarına (Ort: 2,61089) daha olumludur. “Kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,9050), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,6798) göre daha olumludur. “Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,8300), Sanayi sektörü çalışanlarına (Ort: 2,6798) daha olumludur. “Ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması” konusunun devlete yarar sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,0300) inanırken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,6897)daha az inanmaktadır. “Üniversitenin ve sanayinin ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması” konusunda akademisyenler (Ort: 2,7750) Sanayi sektörü çalışanlarına göre (Ort: 2,6502),) daha umutludur. “Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanaklarının oluşturulması” konusuna akademisyenler (Ort: 3,0450) inanırken sanayi sektörü çalışanlarına (Ort: 2,6256) daha az inanmaktadır.” Becerili ve deneyimli insan gücü potansiyelinin artırılması” “ konusunda akademisyenler (Ort: 2,2650) Sanayi sektörü çalışanlarına göre (Ort: 2,6798) daha umutludur. Taraflar arasındaki karşılaştırmada ise akademisyenlerin sanayi sektörü çalışanlarına göre bu konuda daha olumlu düşündüğü tespit edilmiştir

c) Üniversite-Sanayi İşbirliği'nin Üniversite'ye Yönelik Yararları

Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini, üniversiteye sağladığı yararlar bakımından nasıl değerlendirmektedir ve taraflar arasında algılama farklılıkları var mıdır?

Tablo 3: Tarafların İşbirliğinin Üniversiteye Sağladığı Yararlar Bakımından Değerlendirilmesinin ANOVA ile Karşılaştırılması

		N	Ortalama	Standart Sapma	P
Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı	ÜNİVERSİTE	176	3,0511	1,06514	0,000
	SANAYİ	203	2,6946	,88738	
	GENEL	379	2,8602	,98881	
Akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı	ÜNİVERSİTE	176	2,9943	1,14391	0,006
	SANAYİ	203	2,7044	,89073	
	GENEL	379	2,8391	1,02506	
Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesi, katkı sağlanması	ÜNİVERSİTE	176	3,1875	1,10276	0,000
	SANAYİ	203	2,7291	,80253	
	GENEL	379	2,9420	,97958	
Akademisyenler için kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı	ÜNİVERSİTE	176	3,0795	1,12348	0,007
	SANAYİ	203	2,8030	,85050	
	GENEL	379	2,9314	,99498	
Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı	ÜNİVERSİTE	176	3,0455	1,05732	0,005
	SANAYİ	203	2,7635	,88062	
	GENEL	379	2,8945	,97560	
Gelişmiş teknoloji/tesis/ekipmanlara erişim olanağı	ÜNİVERSİTE	176	3,1364	1,04943	0,000
	SANAYİ	203	2,7586	,88209	
	GENEL	379	2,9340	,98043	
Üniversitelerin kurumsal girişim yeteneklerini arttırmaya katkı sağlanması	ÜNİVERSİTE	176	3,0966	1,06196	0,001
	SANAYİ	203	2,7586	,84189	
	GENEL	379	2,9156	,96403	
Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılması	ÜNİVERSİTE	176	3,3182	1,09592	0,000
	SANAYİ	203	2,6946	,82373	
	GENEL	379	2,9842	1,00778	
Üniversitelerin kurumsal saygınlığının artırılması	ÜNİVERSİTE	176	3,3125	1,08972	0,000
	SANAYİ	203	2,8227	,96886	
	GENEL	379	3,0501	1,05415	
Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde üniversite-sanayi işbirliğinin üniversiteye sağladığı yararların gerçekleşme ihtimali nedir?.	ÜNİVERSİTE	176	3,1357	,93817	0,000
	SANAYİ	203	2,7477	,72659	
	GENEL	379	2,9279	,85274	

Tablo 3’de görüldüğü gibi; Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenler ve sanayi sektörü çalışanları üniversite-sanayi işbirliğini üniversiteye sağladığı yararlar bakımından değerlendirdiğinde; üniversitenin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda “Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılması” (Ort: 3,3182), “Üniversitelerin kurumsal saygınlığının artırılması” (Ort: 3,3125) ve “Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesi, katkı sağlanması” (Ort: 3,1875)’dir. Üniversitenin gerçekleşme ihtimalini en düşük bulduğu üç fayda ise, “Akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı” (Ort: 2,9943), “Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı” (Ort: 3,0455) ve “Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı” (Ort: 3,0511) sağlamadır. İşbirliği üniversiteye sağladığı yararlar bakımından değerlendirildiğinde sanayinin algıladığı gerçekleşme ihtimali en yüksek olan üç fayda sırasıyla “Üniversitelerin kurumsal saygınlığının artırılması” (Ort: 2,8227), “Akademisyenler için kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı” (Ort: 2,8030) ve “Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı” (Ort: 2,7635) olarak

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER

bulunmuştur. Sanayinin gerçekleşme ihtimalini en düşük buldukları üç fayda ise, “Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılması” (Ort: 2,6946), “Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı” (Ort: 2,6946) ve “Akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı” (Ort: 2,7044) olarak tespit edilmiştir.

Akademisyenlerin ve sanayi sektörü çalışanlarının işbirliğinin, üniversiteye sağladığı yararlar bakımından algılama farklılıklarının anlamlı olup olmadığını araştırılmıştır. Bu farklılıkların hangi ifadelerden kaynaklandığı aşağıda incelenmiştir. Buna göre, “Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı” (P: 0,000), “Akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı” (P: 0,006), “Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesi, katkı sağlanması” (P:0,000), “Akademisyenler için kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı” (P:0,007), “Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı”(0,005), “Gelişmiş teknoloji/tesis/ekipmanlara erişim olanağı”(P:0,000), “Üniversitelerin kurumsal girişim yeteneklerini arttırmaya katkı sağlanması” (P: 0,001), “Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılması” P (0,000), Üniversitelerin kurumsal saygınlığının artırılması” (P: 0,000) değişkenlerinde “P” değeri 0,05’den küçük olduğu için (P <0,05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Farklılık anlamlı olan ifadelerde işbirliğinin üniversiteye sağladığı faydaların gerçekleşme ihtimali konusunda akademisyenler daha olumlu düşünürken, sanayi sektörü çalışanları akademisyenlere göre daha olumsuz düşünmektedir.

Bu araştırma sorusunun alt başlıkları şu şekilde değerlendirilmiştir: Konya ilinde Bölgesel Kalkınma Sürecinde Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Üniversitelere “Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı” sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,0511) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,6946) daha az inanmaktadır. “Akademisyenler için ek gelir/ödül/ bağış/burs vs. olanağı”nın sağlanacağı konusunda akademisyenler, sanayi sektörü çalışanının sıcak bakmadığını düşünmektedirler. Buna rağmen bu konuda akademisyenler (Ort: 2,9943), Sanayi sektörü çalışanına (Ort: 2,7044) göre daha umutludur. “Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesi, katkı sağlanması” konusunda akademisyenler (Ort: 3,1875) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,7291) daha az inanmaktadırlar. “Akademisyenler için kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı”nın sağlanacağına akademisyenler (Ort: 3,0795) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,8030) daha az inanmaktadır. “Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı”nın sağlanacağına akademisyenler (Ort: 3,0455) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,7635) daha az inanmaktadır. “Gelişmiş teknoloji/tesis/ekipmanlara erişim olanağı” sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,1364) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,7586) daha az inanmaktadır. “Üniversitelerin kurumsal girişim yeteneklerini arttırmaya katkı sağlanması”nı sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,0966) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,7586) daha az inanmaktadır. “Üniversitelerin kurumsal özerkliğinin artırılması”nı sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,3182) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,6946) daha az inanmaktadır. “Üniversitelerin kurumsal saygınlığının arttırması”nı sağlayacağına akademisyenler (Ort: 3,3125) inanmaktayken, sanayi sektörü çalışanları (Ort: 2,8227) daha az inanmaktadır. Taraflar arasındaki karşılaştırmada ise akademisyenlerin (Ort: 3,1357) sanayi sektörü çalışanlarına göre (Ort:2,7477) bu konuda daha olumlu düşündüğü tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bölgesel kalkınmada Üniversite-sanayi işbirliği en etkin ve en yararlı yöntem olarak görülmektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma çerçevesinde bölgedeki kalkınmayı tetikleyici bir aktör olarak üniversiteler, Ar-Ge, İnovasyon teknolojik bilgi üretimi ve transferi yoluyla sanayinin ihtiyaç duyduğu teknolojiyi sağlayabilmektedirler. Kapitalist sistemin hakim olduğu günümüzde özellikle girişimci üniversiteler, bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynayarak bölgedeki diğer aktörleri harekete geçirmektedir. Ar-Ge ve inovasyon kavramları ekseninde yeniliğe açık bilgiye dayalı sanayileri ile küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bölgelerin geliştirilmesi, ulusal düzeyde sürdürülebilir büyüme politikasının en önemli araçlarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada öncelikle Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde Konya üniversitelerindeki akademisyenlerin ve Konya’daki sanayi sektörü çalışanlarının üniversite-sanayi işbirliğinin, sanayiye sağladığı yararları nasıl değerlendirdikleri ve taraflar arasında algılama farklılıklarının olup olmadığı araştırılmıştır. Akademisyenlere yapılan analiz sonuçlarına göre sanayiye sağlanacak yararlar bakımından işbirliği; profesyonel uzmanlık/ hizmete ulaşma olanağının sağlanması, özel eğitim/öğretim alma olanağının gerçekleştirilme yoluna gidilmesi, üniversite ile sanayi arasında iletişim sorununun en aza indirilmesini sağlayacaktır. Üniversiteler araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere kolay ulaşma olanağının sanayi yetkililerinin özellikle inovasyon ve Ar-Ge konularında yaşadıkları sorunların çözülmesi için önemli olacağını ifade etmektedirler. Veri toplama sürecinde yüz yüze görüşülen akademisyenler, sanayi yetkililerinin güncel konularla/gelişmiş teknoloji ile çok fazla ilgilenmediklerini ifade etmektedirler. Akademisyenler ayrıca, nitelikli personele ulaşma olanağının sağlanmasının sanayi yetkililerini ilgilendirmeyeceğini, çünkü sanayi yetkililerinin nitelikli personele fazla ücret vermek istemeyeceklerini belirtmektedirler. Bazı maliyetleri üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanması, işbirliği için önemlidir. Fakat bunun için karşılıklı sözleşmelerin yapılması gerekliliğinin söz konusu olduğunu akademisyenler dile getirmektedir. Üniversitelerin yönetimlerinin bu konuya sıcak bakacaklarının mümkün olmadığını düşünmektedirler. Sanayi sektörünü çalışanlarına yapılan anketin analiz sonuçlarına göre; işbirliği sanayiye sağlanacak yararlar bakımından değerlendirildiğinde; şirket yetkilileri Sanayinin teknik problemlerini çözmeye kolaylık sağlanmasının, Araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere kolay ulaşma olanağının oluşmasının ve Güncel konuların/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunmasının sanayi için önemli olduğunu düşünmektedirler. İçinde buldukları sektörün zarar görmemesi, üretiminin gecikmemesi için teknik problemlerin çözülmesinde kolaylık sağlanmasının önemini, araştırma gücü yüksek akademisyenlere/öğrencilere ulaşmanın birçok sorunlarını çözebileceğini, günümüzde teknolojinin hızla ilerlediğini, en günceli takip etmek için işbirliklerinin gerekli olduğunu ifade etmektedirler. Yüz yüze yapılan görüşmelerde Konya Teknokente ofisi bulunan şirket yöneticilerinin, güncel konuların/gelişmiş teknolojiden erken haberdar olunması konusunda titiz davrandıkları tespit edilmiştir. Yapılan anket sonuçlarında işbirliğinde bazı maliyetlerin üniversitelerin üstlenmesi ile tasarruf sağlanmayacağı, nitelikli personele ve Profesyonel hizmete ulaşma olanağının olmayacağı sanayi yetkilileri tarafından düşünülmektedir. Bunun nedeni üniversitelerin özerkliğinin yeteri kadar olmamasından kaynaklanmaktadır. İşbirliğinin eğitim yönünün şirketler tarafından dikkate alınmadığı

görülmüştür. Oysa bütün yararlar bir arada düşünülürse ve beklentiler ona göre şekillenirse, işbirliğinde istenen hedeflere ulaşılması daha kolay olacaktır. Farklılıkların detaylı incelenmesinde, işbirliğinin sanayiye yarar sağlayacağına üniversite sanayiden daha çok inanmaktadır. Sanayinin işbirliğinde sanayiye yararlarına ilişkin farkındalık düzeyinin düşük olduğunu ve işbirliğine üniversiteye göre daha yüzeysel baktıklarını söylemek mümkündür. Genel olarak; her iki tarafta üniversite-sanayi işbirliğinin, sanayiye fazla yarar sağlamayacağı konusunda hemfikirlerdir.

Çalışmada Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde Konya üniversitelerindeki akademisyenlerin ve Konya'daki sanayi sektörü çalışanlarının üniversite-sanayi işbirliğinin, devlete sağladığı yararları nasıl değerlendirdikleri ve taraflar arasında algılama farklılıklarının olup olmadığı araştırılmıştır. Akademisyenlere yapılan analiz sonuçlarına göre; üniversiteler, işbirliğinin devlete fayda sağlayacağına ilişkin olumlu bir algıya sahiptir. Devlet işbirliğinin yararlarının farkındadır. Son yıllarda Gayri Safi Milli Hasıla'dan Ar-Ge'ye ayrılan payın artırılması ve işbirliğini teşvik eden yasaların çıkarılması da bu bilgiyi destekler niteliktedir. Akademisyenler işbirliğinin olması için Becerili ve deneyimli insan gücü potansiyelinin artırılmasının devlet tarafından iyi anlaşılmasının önemli olduğunu, Üniversitenin ve sanayinin ihtiyaçları hakkında devletin yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını, Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşmasının belirtilen iki ifadenin gerçekleşmesinden sonra oluşacağını düşünmektedirler. Veri toplama sürecinde yüz yüze görüşülen akademisyenler, devletin üniversite-sanayi işbirliğini yeteri kadar desteklemediğini belirtmişlerdir. Sanayi sektörü çalışanlarına yapılan analiz sonuçlarına göre; İşbirliği devlete sağladığı yararlar bakımından değerlendirildiğinde; Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve dünya ekonomisinin küreselleşmesine paralel olarak yüksek bir ulusal rekabet gücü elde etmeye verilen önem gün geçtikçe artmaktadır. Üniversite-Sanayi İşbirliği de ulusal ekonomi rekabetinin önünün açılması için bir fırsattır. Kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması, Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması, kalkınma planları çerçevesinde ele alınabilmektedir. Bölgelerde kurulan Kalkınma ajansları da bölgede bu politikaların oluşturulması için kurulmuşlardır. Konya-Karaman bölgesinde de Mevlana Kalkınma ajansı bu konudaki faaliyetleri yürütmektedir. Kalkınma Bakanlığı'nın hazırladığı 2014-2023 yılları arasında yapılacak faaliyetleri anlatan Bölgesel gelişme ulusal strateji raporu; kalkınmanın stratejisine yön verme olanaklarının sağlanması ve kalkınma konusundaki yeni açılımlar açısından, Kamunun faydasına ve beklentilerine uygun politikayı bulma olanaklarının oluşturulması için oldukça dikkat çekici bir rapordur. Kaynak ve tesislerin ortak kullanılmasından dolayı tasarruf edilmesi, Ulusal açıdan öncelikli çalışmaları destekleme, Ekonomik ve Teknolojik olarak dışa bağımlılıktan kurtulma olanakları, işbirliğinde devlet için önemli olgulardır. Fakat bu araştırmaya katılan sanayi yetkilileri bu ifadelerin işbirliğindeki öneminin ya farkında değiller yada işbirliği yoluyla dahi bu faydaların gerçekleşeceğine ihtimal vermemektedirler. İşbirliğinin devlete sağladığı yararlar ile ilgili taraflar arasında algılama farklılıkları olan ve algılama farklılıkları olmayan ifadeler vardır. Farklılıkların detaylı incelenmesinde, işbirliğinin devlete yarar sağlayacağına üniversite sanayiden daha çok inanmaktadır. Bu sonuca göre işbirliğinin devlete yarar sağlayacağına akademisyenlerin farkında olduğunu söylemek mümkündür. Oysa işbirliğinin devlete yarar sağlamanın kendilerine de yarar sağlayacağını sanayi yetkililerinin algılaması gerekmektedir. Böyle bir algıya sahip olan sanayi yetkililerinin işbirliğine çok istekli olmamaları normal karşılanmalıdır. Dolayısıyla, sanayinin bu algısının bölgede işbirliğinin yeterince gelişmeme nedenlerinden birisi olarak görmek mümkündür. Genel olarak; her iki tarafta üniversite-sanayi işbirliğinin, devlete fazla yarar sağlamayacağı konusunda hemfikirlerdir.

Çalışmada ayrıca Konya ilinde bölgesel kalkınma sürecinde akademisyenlerin ve sanayi sektörü çalışanlarının üniversite-sanayi işbirliğinin üniversiteye sağladığı yararları nasıl değerlendirdikleri ve taraflar arasında algılama farklılıklarının olup olmadığı araştırılmıştır. İşbirliğinin üniversitelere sağlayacak yararları bakımından sanayi sektörüne yapılan analiz sonuçlarına göre; şirket yetkilileri işbirliği ile bölgelerinde bulunan üniversitelerin kurumsal saygınlığının artmasının üniversiteye katkısı olacağını düşünmektedirler. Şirket yetkilileri, Kurumsal saygınlığın, toplumu yönlendirme, daha geniş kaynakları harekete geçirme fırsatlarını arttırdığını belirtmektedirler. Kurumsal saygınlık, güven ortamının oluşmasını da beraberinde getirmektedir. İşbirliği neticesinde akademisyenlerin kurum/kuruluşlara/sanayiye danışmanlık olanağı Üniversite'de yapılan çalışmaların akademisyenlerce sanayi ile paylaşılmasının sağlanması kolaylaştırıcaktır. Üniversitede, üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağı, şirket yetkilileri tarafından üniversitenin teorik sisteminin pratiğe dönüştürülmesi, farklı bir yaklaşımla araştırmalara/çalışmalara bakiç açısının üniversitelere sağlanması olarak ifade edilmektedir. Şirket yetkilileri Üniversitelerin Kurumsal Özerkliklerinin artmasının işbirliğine katkı yapmayacağını düşünmektedirler. Bunun nedeni şirket yetkililerinin kurumsal özerklikten önce üniversitelerin kurumsal saygınlık kazanması gerektiğini düşünmelerinde yatmaktadır. Bu kapsamda; Konya ilinde Bölgesel Kalkınma Sürecinde Üniversite Sanayi İşbirliğinin üniversitelere sağladığı yararlar ile ilgili taraflar arasındaki tüm ifadelerde algılama farklılıkları vardır. İşbirliği üniversitelere sağladığı yararlar bakımından da değerlendirilmiştir. Üniversite kavramı; en yaygın tanımı ile kamu yararı için bilgi üreten, bilgiyi ileten ve yayan özerk bir öğretim ve araştırma kurumudur. Üniversitede her türlü düşünce; otoriteye, tabulara ve kişilere bağlı olmaksızın tartışılabilmektedir (Ortaş, 2004: 1-7). Diğer taraftan üniversitelerin kamu kaynaklarına bağımlı olduğu için özerkliğinin mümkün olamayacağını, gerçek anlamda akademik özerklik isteyen üniversitelerin çoklu gelir kaynaklarına yönelme zorunluluğunun olduğunu savunan düşünceler bulunmaktadır. Bu konudaki farklı görüşler literatürde yerini almaktadır. Ankete katılan akademisyenler, üniversitelerin kurumsal özerkliklerinin artırılması sonucunda işbirliğinin artacağını düşünmektedirler. Yapılan analizlerde işbirliği sonucu üniversitelerin kurumsal saygınlığını artıracığı ve buna bağlı olarak üniversitelerin rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlayacağı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda işbirliğine daha çok ilgi duyulması, teknokentlerin öneminin daha iyi kavranması, işbirliğinin kurumsal saygınlığını artırarak üniversitelere yönetsel bir yarar sağlayacağına yönelik algıyı güçlendirmektedir. Akademisyenlerin akademik gelişimine destek verilmesi, katkı sağlanması, daha rahat bir üniversite ortamında, ders yükünün, idari görevlerinin azaltılması yoluna gidilmesi ve böylelikle üniversitede yapılan akademik çalışmaların toplumsal faydaya dönüşmesinin gerekliliği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Öğrenciler için staj/burs/iş olanağı ve akademisyenler için ek gelir/ödül/bağış/burs vs. olanağı işbirliğinin daha çok "finansal faydalar"ını ifade etmektedir. İşbirliğinin gerçekleşmesi için finansal faydalar, en kolay çözümlenebilecek bir konu gibi algılanabilmektedir. Fakat Konya ilinde üniversite- sanayi işbirliğinde "finansal fayda" konusunda ciddi problemlerin yaşandığı yapılan analizde ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, bölgede Üniversite-Sanayi İşbirliği'nin yeterince algılanamaması ve yapılan işbirliklerinin sürdürülememesidir. Ankete katılan akademisyenler, Üniversitede üniversite öğrencilerine ders verebilecek sanayi

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

Yasemin TELLİ ÜÇLER

ortamındaki profesyonellere ulaşma olanağının olmadığını düşünmektedirler. Bu durum, akademik ve ekonomik dünyanın artan ve yaklaşan ilgi alanlarının, işbirliği uygulamaları ile hedeflenen, birlikte çalışma ve birbirlerini geliştirme (Zaharia ve Gibert, 2005: 31-41) düşüncesine uyum sağlamamaktadır. Farklılıkların detaylı incelenmesinde, işbirliğinin üniversiteye yarar sağlayacağına akademisyenler sanayi sektörü çalışanlarına göre daha çok inanmaktadır. Üniversitelerin işbirliğinin üniversiteye yararlarına ilişkin farkındalık düzeyinin yüksek olduğunu ve yine üniversiteye yararlarına ilişkin işbirliğine sanayiye göre daha sıcak baktıklarını söylemek mümkündür. Fakat genel olarak; her iki tarafta üniversite-sanayi işbirliğinin, üniversiteye az fayda sağlayacağını düşünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Asuman (2007). Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Tarafların Beklentileri ve Beklentileri Etkileyen Bir Faktör Olarak Yenilik Kültürü (Editör: Rifat Yıldız ve Hayriye Atık), Üniversitelerdeki Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri, Ankara: Detay Yayıncılık, 85-104.
- Anderson, Melissa S. (2001). The Complex Relations Between The Academy And Industry. The Journal Of Higher Education, 72(2), 226-246.
- Arıcan, İrfan (2010).Üniversite-Sanayi İşbirliği Çerçevesinde Bilimsel Araştırma Projeleri ve Marmara Üniversitesi Araştırma Geliştirme Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, A. (2009). İlgili Tarafların Algılarına Göre Üniversite-Sanayi-Devlet İşbirliği Üzerine Bir Alan Araştırması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çukurçayır, M. Akif, Eroğlu, H. Tuğba ve Uğuz Eşki, Hülya (2010). Yönetişim, Kuram, Boyutlar ve Uygulama (1.Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dura, Cihan (1994). Üniversite- Sanayi İşbirliği Üzerine Bir Deneme. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49 (3-4), 101-117.
- Erdil, Erkan, Pamukçu, M. Teoman, Akçomak, İ.Semih ve Erden, Yelda (2013). Değişen Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Üniversite Örgütlenmesi Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68 (2) 95 – 127.
- Erkan Hüsnü(1987). Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme:Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım. D.E.Ü. Yayını: İzmir; Aktaran, İldırar, Mustafa ve Ağdemir, Birgül (2005). Bölgesel Kalkınmada Yeni Yönelimler ve Politika Uygulamaları. (Editörler: Basri Barut). I.Doğu Anadolu Sempozyumu-Bölgesel Kalkınmada Yeni Ufuklar. Elazığ: Fırat Üniversitesi Matbaası,252-260.
- Erkan, Hüsnü (1998). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme (4.Baskı). İzmir: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Etzkowitz, Henry (1998). The Norms Of Entrepreneurial Science: Cognitive Effects of The New University-Industry Linkages. Research Policy ,(27) 823-833.
- Garafoli, Gioacchino(2002). Local Development İn Europe: Teoretical Madels and İnternational Comparisons. European Urban and Regional Studies, 9(3), 225-239.
- Gertner, Drew, Roberts, Joanne And Charles David (2011).University-İndustry Collaboration:A Cops Approach To Ktps. Journal Of Knowledge Management, 15(4), 625-647.
- Gürbüz, Esen ve Uçurum, Elif Turhal (2012).Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Geliştirilmesinde Ortak Araştırma Merkezi'nin Kurulmasına İlişkin Model Önerisi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2), 12-36.
- İldırar, Mustafa (2004). Bölgesel Kalkınma Ve Gelişme Stratejileri (1.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İşık, Nihat Ve Kılınç, Efecan (2011).Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Eskişehir Osmaniye Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 9/54.
- Lee, Yong (2000). The Sustainability Of University-Industry Research Collaboration: An Empirical Assessment. Journal Of Technology Transfer, 25 (2), 111-133.
- Meyer-Krahmer, Frieder And Schmoch, Ulrich(1998). Science- Based Technologies: University – Industry Interactions İn Four Fields. Research Policy, (27), 835-851.
- MGK(Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği).(1993).Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri. Ankara:MGK .
- Nakip, Mahir Ve Akdoğan Asuman (1999).Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Tarafların Algılamaları ve Beklentileri (Kayseri’de Bir Uygulama). Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Odabaşı, Yücel, Helvacıoğlu, Şebnem, İnsel, Mustafa Ve Helvacıoğlu, İsmail Hakkı (2010). Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Örnek Model.Gemi ve Deniz Teknolojisi. İstanbul: TMMOB Gemi Mühendisleri Odası,20-25.
- Ortaş, İbrahim (2004). Üniversite Özerkliği Nedir? Bilim, Eğitim Ve Düşünce Dergisi ,07 4(1),1-7.
- Öztürk, Aksel, Önal, Güven, Eğrican, Nilüfer ve Özkale, Lerzan(1994).Türkiye Üniversite-Sanayi İşbirliği Birinci Şurası, İTÜ Ayazağa Kampüsü:İstanbul.
- Philbin, Simon (2008). Process Model For University-İndustry Research Collaboration. European Journal Of Innovation Management. 11(4), 488-521.
- Rasihah, Rajah And Govindaraju Chandran (2009).University-Industry Collaboration İn The Automotive, Biotechnology And Electronics Firms İn Malaysia. Seoul Journal Of Economics, 22 (4) , 529-550.
- Sakıncı, Süreyya ve Bursalıoğlu, Sibel Aybarç (2012). Yükseköğretimde Küresel Bir Değişim: Girişimci Üniversite Modeli. Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi, 2(2), 92-99.
- Taymaz, Erol (2005). Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış TMMOB Kongresi-Bildiriler Kitabı, Ankara: E/2006/409, 31-42; Aktaran, Engin, Fevzi Ve Konur, Fatih(2010).Sanayileşmede Bölgesel Politikaların Gelişimi Ve Bu Gelişimde Kalkınma Ajanslarının Rolü Ve İşlevi (Editörler:Emine Yavuz, Fahri Şeker, Fatih Çiftçi Ve Yunus Emre Akdoğan).Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Yozgat: Yozgat Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., 207-212.
- Tural, Necla Kurul(2004).Küreselleşme Ve Üniversiteler (1.Baskı).Ankara: Kök Yayıncılık.
- YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) (2007). Türkiye'nin Yüksek Öğretim Stratejisi. Ankara: YÖK.

BÖLGESEL KALKINMADA ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN SANAYİYE, DEVLETE VE ÜNİVERSİTEYE YARARLARI: KONYA İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA
Yasemin TELLİ ÜÇLER

Yücel, İsmail Hakkı (1997).Bilim - Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplum. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı. Ankara.

Zaharia, Sorin. E. And Gibert, Ernest(2005). The Entrepreneurial University in Knowledge Society, Higher Education in Europe, 30 (1), 31-41.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN

Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F., Kütahya, e-posta: ercantaskin2003@hotmail.com

Filiz ÇOKAY

Öğr. Gör., Dumlupınar Üniversitesi K.S.B.M.Y.O.,Kütahya, e-posta: filiz_cokay@hotmail.com

Murat KURT

Öğr. Gör, Dumlupınar Üniversitesi K.S.B.M.Y.O.,Kütahya, e-posta: murat.kurt@dpu.edu.tr

H. Feyyaz EBEOĞLUGİL

Öğr. Gör, Dumlupınar Üniversitesi Ş.M.Y.O.,Kütahya/Şaphane, e-posta: hfeyyaz.ebeoglugil@dpu.edu.tr

Hasan ÖZYAŞAR

Doktora Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütahya,e-posta:hasanozyasar@hotmail.com

Abdulkaki BARAN

Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F., Kütahya, e-posta: abaki.baran@dpu.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmetinde ilişkiyel pazarlamanın boyutlarını incelemektir. Çalışmada; hastanelerden hizmet almış bireylerin algıladıkları sağlık hizmeti kalitesinin araştırılması amaçlanmıştır. Sağlık hizmetinde müşteri bağlılığını inceleyen çok sayıdaki çalışmadan elde edilen bilgilerin ilişkiyel pazarlamayla pekiştirilmesi suretiyle yapılandırılmıştır. Bu çalışma, sadece Kütahya İl Merkezi ile sınırlanmıştır. İlgili literatür temelinde hazırlanan anket formu, Kütahya’da faaliyet gösteren iki özel hastanenin 425 müşterisine uygulanmıştır. İlişkiyel pazarlamanın iletişim, güven, empati ve taahhüt olarak dört ana boyutu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlişki, Pazarlama, İlişkiyel Pazarlama, Sağlık Hizmeti

RELATIONAL MARKETING PRIVATE PRACTICE IN HOSPITALS

ABSTRACT: This study’s purpose is to investigate the dimension of relational marketing. The aim of this study was to investigate the quality of health serving perceiving of people who gets service from the hospitals. It has been restructured by condensed with relational marketing of data obtained from many study customer loyalty investigating in the healthserving. This study has been only constrained in Kütahya city center. Questionnaire which prepared related literature has been enforced to 425 customer of two special hospital operating in Kütahya. The four main dimensions of the Relationship marketing communication, trust, empathy and commitment are discussed.

KeyWords: Relations, Marketing, Relational Marketing, Health Service

1. Giriş

Günümüzde kendisini daha çok gösteren rekabet, işletmeleri hastaların istek ve ihtiyaçlarını dikkate alarak geliştirdikleri ürün ve hizmetlerle, hastalarını tatmin etme ve hizmet sonrasında da ilişkilerini sürdürme zorunda bırakmaktadır. Özel sağlık kurumlarının “hasta odaklı” pazarlama yaklaşımının yanı sıra çok daha dinamik, yaratıcı ve hasta ilişkilerine dayanan bir yaklaşımın benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Bu pazarlama ilişkilerine ise “ilişki pazarlaması” yaklaşımı denmektedir (Yeşilbaş, 2010).

Gelişmiş Batı ülkelerinde 1980’li, Türkiye’de 1990’lı yılların başlarından itibaren benimsenmeye başlanan ilişkiyel pazarlama, özellikle hizmet ve sanayi işletmelerinde, müşteri sadakatini ve müşteri tatminini arttırmaya, korumaya ve geliştirmeye yönelik olarak uygulanan, mevcut müşterileri elde tutmayı, onlarla ilişkileri geliştirmeyi ve daha fazla iş ve sipariş almayı amaçlayan stratejik bir eğilimdir (Çolular, 2008).

İlişkiyel pazarlama anlayışı ortaya çıktıktan sonra, birçok pazarlama alanında gelişmiştir. İlişkiyel pazarlama özellikle hizmet pazarlamasında önemli bir gelişme göstermiştir. Hizmetler araştırmacıların analiz etmesinde müşteri bağlılığı ve ilişkiyel pazarlama anlayışı hakkında teori yürütmesini sağlayan ana etken olmuştur (Yurdakul, 2006). Küreselleşmenin ve artan rekabetin etkisiyle işletmelerin müşterilerine sunduğu düşük fiyat, yüksek kalite ve iyi hizmetin önemi artmıştır. Bu nedenle işletmeler için ilişkiyel pazarlama, mevcut müşterileri ile uzun dönemli ilişkinin kurulmasında, yeni müşteriler edinilmesinde ve müşteri bağlılığında önemli rol oynar.

Araştırma, sağlık hizmetleri sektöründe yer alan özel hastanelerde ilişkiyel pazarlamanın uygulanıp uygulanmadığını, ilişkiyel pazarlamayı uygulayan hastanelerin bu uygulamalarının performanslarına ne derece katkı sağladığını, Kütahya İl merkezinde yer alan özel hastanelerin ilişkiyel pazarlamanın hangi aşamasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdulkaki BARAN

2. İlişkisel Pazarlama

İlişkisel pazarlama kavramının ilk kez 1983 yılında Leonard Berry tarafından hizmet pazarlaması üzerine yapılan bir konferansta kullanıldığı görülmektedir. Berry (Grönross, 2004), ilişkisel pazarlamayı 'işletme ile müşteri arasında kalıcı ilişkiler oluşturulması, muhafaza edilmesi ve artırılmasıdır' diyerek tanımlamıştır.

İlişkisel pazarlama, işletme ile müşteri arasındaki ilişkinin kurulması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi amacıyla odaklanan pazarlama yaklaşımlarını içermektedir (Karakaş, 2007). İlişkisel pazarlamayı, bireysel müşterinin işletmeye ne dediğine ve işletme çalışanlarının müşteri hakkında neler bilmesi gerektiğine yönelik olarak, istekli bir biçimde davranış ve uygulamalarını değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Odabaşı, 2000).

İlişkisel pazarlama; bir işletmenin, mal tedarikçileri, hizmet tedarikçileri, rakipler, kar amacı olmayan örgütler, kamu kuruluşları, son kullanıcıları, aracı müşterileri, işlevsel bölümler, işletme iş görenleri ve işletme birimlerinden biri veya birkaçı ile iyi ilişkiler kurabilmesi, geliştirebilmesi ve bu ilişkileri koruyabilmek doğrultusunda gerçekleştirdiği bütün pazarlama faaliyetlerini kapsar (Hacıfendioglu, 2008).

İlişkisel pazarlama çabaları müşterinin tutumları ve davranışlarını etkileyerek müşteri memnuniyetini sağlamaya, müşterinin kalite algısı üzerinde ve yüksek kaliteli ürün sunmaya ve müşterinin gelecek ürün alımları üzerinde etki etmeye yöneliktir (Grönross, 1996).

1950'li yıllarda pazarlamanın odağı daha çok tüketim malları üzerineydi. Tüketim malları pazarlamasından sonra 1960'larda endüstriyel pazarlamaya ağırlık verilmeye başlandı. Daha sonra 1970'lere gelindiğinde ise, akademik çalışmalar daha çok kar amaçsız pazarlama ve sosyal pazarlama üzerinde yoğunlaştı. 1980'lerde hizmet pazarlaması öne çıkarken, 1990'larda ise, daha çok ilişki pazarlaması önem kazanmış ve özellikle hizmet sektöründe gelişme göstermiştir (Köse, 2004).

İlişkisel pazarlama tanımında yer bulan pazarlama faaliyetleri üç-boyutta kategorize edilmektedir. Bu boyutlar süreklilik, bireysellik ve kişilik kazandırmaktır. İlişkisel pazarlamayı diğer pazarlama türlerinden ayıran süreklilik boyutu; ilişkiyi oluşturan iki tarafın etkileşiminin devam etmesini ifade etmektedir. İkinci boyut olan bireyselleştirme; işletmenin pazarlama karmasını daha büyük değer sağlayacak biçimde, her bir müşterinin kişisel ihtiyacına göre bireyselleştirmesi ve her bir müşterinin işine daha yüksek oranda girerek daha iyi sonuca ulaşmayı ifade eder. İlişkisel pazarlama faaliyetlerinin üçüncü boyutu kişilik kazandırmaktır. İlişkisel pazarlamayı geleneksel pazarlamadan ayıran önemli bir özellik kişisel ilişkilere, her kategorideki ürünlerin çeşitliliği, tüketicileri ürünler hakkındaki farkı yeterince görmelerini zorlaştırır. Bu nedenle alıcı davranışları önemli bir faktör haline gelir (Örs, 2007).

İlişkisel pazarlamanın temel özelliklerini dört başlık halinde sıralamışlardır. Bunlar; **i)** Her müşteri ayrı bir kişilik olarak ele alınmaktadır, **ii)** İşletme faaliyetleri mevcut müşterilere yöneltilmektedir, **iii)** İşletmenin faaliyetleri etkileşim ve diyaloglar temelinde gerçekleştirilmektedir, **iv)** Müşteri devir oranını azaltma ve mevcut müşteri ilişkilerini güçlendirme yollarını içermektedir. Bu temel özellikler bağlamında ilişkisel pazarlama, işletme karlılığını koruma veya artırma stratejisidir (Ndubisi, 2007).

İlişki pazarlama stratejileri; müşteri sadakati artırma ve müşteri aktarmak, müşteri fiyat hassasiyetini azaltma, düşük pazarlama maliyetleri, karı artırma, tekrar müşterisi olma, rekabet avantajlarını geliştirme, daha iyi finansal performans, müşteri memnuniyetinin seviyelerinin artırılması, müşterinin elde tutulmasının artırılması ve teşvik edilmesi, belirsizliği düşürme ve kararlılığını içeren, uygulayan firmalar için çok yararları olan stratejiler üretebilmektedir (Abdullah, 2012).

Gordon 1998 yılındaki çalışmasında, genel bir ilişkisel pazarlama (İP) tanımının temel özelliklerinin şunlar olduğunu belirtmiştir (Nakipoğlu, 2008):

-İP, müşteriler için yaratılacak yeni değerler arar ve sonra bunları bu müşterilerle paylaşır.

-İP, müşterileri hem satın alıcılar hem de elde etmek istedikleri değerleri tanımlayan kişiler olarak kabul eder.

-İP, uygulamaları müşteriye sunulan değeri desteklemek için, iş süreçlerini, iletişim araçlarını, teknolojiyi ve insan kaynaklarını tasarlayan ve sıralayan bir yapıdadır.

-İP, alıcı ve satıcılar arasındaki süreklilik arz eden işbirlikçi çabaları temsil eder.

-İP, müşterilerin şu anki harcamalarına değil, yaşam boyu sağlayacakları değere odaklanır.

İlişkisel pazarlama; müşterilerin gelecekte de uzun süreli olarak işletmeye bağlı kalmalarını, daha fazla ve sıklıkla alışveriş yapmalarını ve daha yüksek müşteri yaşam değeri süreci sağlamasını, yeni müşteri kazanmanın daha az maliyetli hale getirilmesini ve satış maliyetlerinin azaltılmasını da sağlayabilecektir. Yıllar içerisinde ilişkisel pazarlamanın artmasına neden olan faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir (İlban, 2009):

- Artan küresel ve yoğun rekabet şartları,

- Piyasalarda daha fazlasını talep eden ve bilgili müşterilerin artması,
- Tüketici piyasalarında artan bölümlendirme,
- Sürekli değişen müşteri satın alma modelleri,
- Kalitede sürekli artan standartlar,
- Tek başına kalitenin sürdürülebilirlik avantajı olarak yetersiz olması
- Tüm mal ve hizmetlerde görülen teknolojinin etkisi,
- Geleneksel pazarlama araçlarına olan güvensizlik

İşletmeler tarafından ilişki pazarlamanın kullanılmasının işletmeye sağladığı faydalar 5 farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar (İlban, 2009):

1. Müşterilerin satın alma miktarının ve sıklığının artırılması,
2. Pazarlama maliyetlerinin azaltılması,
3. Ağızdan ağza olumlu görüşler ile bedava iletişim fırsatı yaratılması,
4. Çalışanların işletmede tutulmasının sağlanması,
5. Müşterilerin yaşamları boyunca işletmede kalmalarının sağlanması.

2.1. Sağlık Hizmetinde İlişkisel Pazarlama

Sağlık hizmetlerinin temel amacı toplumun ihtiyacı olan farklı sağlık hizmetlerini, hastanın istediği kalitede, istediği zamanda ve mümkün olan en düşük maliyetle sunmaktır. Hızla değişen teknoloji, artan maliyetler, artan hasta şikâyetleri ve yaygınlaşan iyi bakım talepleri sağlık hizmetlerinin daha karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Ülkemizdeki sağlık sektöründeki işletmelerin sayısının hızlı nüfus artışı karşılamadığı bir gerçektir. Toplumun gelir düzeyinin artması ise hastaların daha iyi hizmet beklemesine neden olmaktadır. Sağlık işletmelerinin sayısının yetersizliği, hastanelerde çalışan doktor ve hemşire sayılarının eksikliği, malzeme ve ekipmanların müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliği bu sektörde düzeltici önlemlerin alınmasını ve hizmet kalitesinin yükseltilmesini gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik ise, hizmet kalitesinin ölçümünü beraberinde getirmektedir (Zerenler, 2007).

Sağlık işletmeleri arasında rekabetin ve pazara giren rakiplerin sayısının hızla artması ve hastaların bilincinin artması hastaneleri farklı yetenekler geliştirmeye zorlamıştır. Tüm müşteri grupları ile ortak çözümler geliştirip onlara beklentilerinin üzerinde hizmet sunan ve onlarla ilişkilerini güçlendiren sağlık kurumları, hasta bağlılığı sağlayarak, karlılık ve pazar paylarını artırma yolunda önemli bir adım atmış olacaktırlar. Sağlık sektörü telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğuran ve karmaşık bir yapıya sahip hizmetlerin sunulduğu bir sektördür. Sağlık hizmetlerinde amaç sadece finansal kazanç sağlamak değildir. Bu nedenle ilişki pazarlamanın kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Sağlık hizmetlerinde temel olarak hasta, doktor veya hastane arasında devam eden bir ilişkinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. İlişki pazarlaması ile kurulan uzun vadeli ilişkiler sayesinde hastanın isteklerinin ön planda tutulmasının yanı sıra hastane yönetiminin de bu süreci kabullenip benimsemesi gerekmektedir. Hastanelerin ilişki pazarlaması uygulamaları üç açıdan sınıflandırılabilir (Şahin, 2013):

1. Müşterileri elde tutma programları: Satış veya tedavi sonrası tatmin hizmetleri, sık kullanıcılara çeşitli avantajlar sunma (örneğin, üyelik kartı verilerek fiyat iskontoaları yapma, ücretsiz otoparktan yararlandırma vb.), hasta odaklı iyileştirme programları, veri tabanı kurulması, mevcut ilişkilerin geliştirilmesi için destek programlarına yer verilmesi ve hastanenin dizaynında, gelişiminde ve hizmet sunumunda müşterilerin düşüncelerinin alınması gibi.
2. Önemli tedarikçilerle ve diğer sağlık hizmeti sunucuları ya da işletmeler ile özel tedarik ve dağıtım anlaşmalarını içeren programlar.
3. Başkalarının kaynaklarından yararlanmak amacıyla yapılan ortak programlar.

Rekabetin artmasıyla işletmeler hizmet kalitelerini yükselterek itibarını konumlandırmayı amaçlamaktadır. Hizmet işletmelerinden biri olan bu hastaneler ilişki pazarlama ile müşteri memnuniyetini sağlayıcı hizmetlerin bağlılığı amacına odaklanmaktadır. Bu bağlamda araştırma da algılanan hizmet kalitesinin hizmeti seçme üzerindeki belirleyiciliği incelenmektedir.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdulkaki BARAN

2.2.Sağlık Hizmetinde İlişkisel Pazarlama Boyutları

İletişim: Duygu, düşünce, bilgi ve becerilerin paylaşıldığı ve en az iki kişiyle gerçekleşen bir etkileşim süreci olarak tanımlanmaktadır. Etkili bir iletişimin gerçekleşmesinde, verilen mesajların hedef kitle tarafından bozulmadan anlaşılması önem kazanmakta, hangi mesajın kime ve hangi araçlar ile verileceği saptanmakta ve geribildirim alınmasına bağlı olarak da süreç tamamlanmış olmaktadır. Sağlık sektöründe iletişim gerek sağlık sektöründe çalışanların gerekse hastaların beklentilerinin öğrenilmesi için çalışanlar ile hastaların arasında çift yönlü bir iletişim kurulmasının gerekliliğidir. Hedef kitlenin değerlerine özen gösterilmesi, sağlık hizmetlerine ilişkin farkındalık yaratılması, sağlıklı yaşam biçiminin yaygınlaştırılması ve toplumda davranış değişikliğinin oluşturulması sürecinde etkin bir iletişimin kurulmasının önemli olduğuna işaret edilmekte, bu gelişmelerin uzun dönemde olumlu kurum imajının oluşmasına da katkı sağlayacağına yer verilmektedir.

Güven: Hastanenin söz verdiği hizmeti doğru ve güvenilir bir şekilde yerine getirmesi güvenilirlik boyutudur. Hastane çalışanlarının bilgili ve nazik olması ve hastalarda güven duyguları uyandırabilme becerileri ise güven boyutudur. Sağlık işletmelerinde sunulan hizmetin doğrudan insan yaşamı ile ilgili olması ve hizmetin doğru ve güvenilir bir şekilde verilmesi gerekliliği güven boyutunu gerekli kılmaktadır. Hasta kişinin psikolojik olarak hizmet sunulara kendisini bağımlı hissetmesi, tedavi süresince hizmet aldığı sağlık çalışanlarının bilgi ve deneyimlerine güvenmek istemesi sağlık işletmelerinde güven boyutunun önemini arttırmaktadır (Devebakan, 2003).

Empati: Hastane kendini hastanın yerine koyarak, bireyselleştirilmiş ilgiyi hastaya verebilmesidir. Bu boyut, hastane çalışanlarının hastalara hoş, nazik ve dostça davranmaları ve bu sayede hastalar arasında güven aşılması ile ilgilidir. Sağlık hizmeti verenlerin her bir hasta ile bireysel olarak ilgilenmeli, onların özel hissettirmelerini sağlamaktadır.

Taahhüt: Sağlık hizmeti veren işletmelerin doğru çalışmaları ve en iyi hizmeti sağlayarak müşteriler ile aralarında kalıcı ilişkilerin kurulması ve devam ettirmesi için çaba harcamalarıdır. Hastanelerin uygun fiyatlarda mükemmel hizmeti, müşterinin istek ve ihtiyaçları doğrultusundaki çalışmalarıdır.

3. Araştırmanın Amacı ve Yararı

Araştırmanın temel amacı, hastanelerde ilişkisel pazarlama uygulamalarının, hastanelerden hizmet alanlar tarafından nasıl algılandığına ulaşmaktır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde hastanelerden hizmet alanlarda memnuniyet düzeyinin artırılarak tekrar satın alma niyeti oluşturmak ve tavsiye etme niyeti oluşturmak açısından kullanılabilirliği düşünülmektedir. Bu araştırma sonuçlarının, hastane yöneticilerine ilişkisel pazarlama uygulamalarının oluşturulması ve geliştirilmesi konusunda fikir vereceği, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstereceği ayrıca, ilişkisel pazarlama uygulamalarına yönelik 4 temel boyut olan iletişim, güven, empati ve taahhütün ilişkisel pazarlama açısından etkinliğinin vurgulanması açısından da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Bulgular ve Tartışmalar

Aşağıda Kütahya İl Merkezindeki Özel Hastanelerde yapılan anket çalışmasının örnekleme ait bilgiler yer almaktadır.

4.1. Örneklemin Yapısı

Hastane müşterisi 425 kişinin büyük bir kısmı olan %50,2'sinin geliri 1000 TL ve üzerindedir, %31,1'lik kısmı 500-999 TL arası gelire sahipken, %18,7'si 500 TL'den az gelire sahiptir. Müşterilerin %62,1'lik kısmı erkek geriye kalan %37,9'luk kısmı kadındır. Müşterilerin meslek durumu incelendiğinde; %20,2'lik kısmı memur, %18,8'lik kısmı ev hanımı, %18,8'lik kısmı işçi, %15,2'lik kısmı emekli, %14'lük kısmı öğrenci, %12,6'lık serbest meslek erbabı, %0,5'lik kısmı işsizdir. Eğitim durumu analiz edildiğinde; %30,4'lük kısmı lise mezunu, %26,8'i ilkökul mezunu, %24,9'u lisans mezunu, %12,4'ü ortaokul mezunu, %3,8'i okur-yazar olmayan ve %1,7'si yüksek lisans mezunudur. Müşterilerin yaş dağılımına bakarsak; %25,8'i 36-45 yaş arası, %20,6'sı 26-35 yaş arası, %16,1'i 19-25 yaş arası, %13,7'si 46-55 yaş arası, %10,4'ü 66 yaş ve üstü, %8,8'i 56-65 yaş arası ve %4,5'i 18 yaş ve öncesindedir. Müşterilerin sosyal güvencelerine bakıldığında ise; %89,1'i SGK'lı, %5,2'si özel sigortalı, %4'ü herhangi bir güvenceye sahip olmazken, %1'i yeşil kart sahibi ve %0,7'si münzam sandığa bağlıdır.

4.2. Güvenirlik Katsayısı

Güvenirlik katsayısı; hatanın değil, ölçmedeki hatasızlığın bir ölçüsüdür ve bireysel bir istatistik değil, bir grup istatistiğidir(Öncü, 1994). Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo:1 Güvenirlik Katsayısı

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on StandardizedItems	N of Items
,964	,968	33

Tablo 1'de görüldüğü üzere çalışmada kullanılan ölçek %96,8 ile yüksek düzeyde güvenilirlikte.

4.3. Faktör Analizi

Faktör analizi, gözlemlenen çok sayıdaki değişken içerisinde gruplandırılmış temel değişkenler ya da faktörler tanımlayarak değişken sayısını azaltmak amacı ile yapılmaktadır. Tanımlanan her bir faktör, değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesi sonucu aynı özelliği ölçen birbiri ile ilişkili değişken setinden oluşmaktadır (Kılıç ve Ural, 2005: 253).

Faktör analizi, karmaşık yapıdaki birbiriyle ilişkili gözle görülebilen ve ölçülebilen çok sayıdaki orijinal değişkenler yerine daha anlamlı, kolay, anlaşılır ve özet şeklinde yorumlanmasını sağlayan gözle görülemeyen ve ölçülemeyen daha az değişkenle temsil edilebilen faktörler olarak tanımlanan bir alt değişken seti oluşturur (Albayrak, 2006: 499).

Kalaycı (2008: 321), faktör analizini, birbirleriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerinden birisi olarak tanımlamıştır. Faktör analiziyle ilgili teknikler genel olarak Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi olmak üzere iki başlık altında toplanabilir (Gorsuch, 2003).

Açıklayıcı faktör analizinin temelleri 1900'li yıllarda Spearman tarafından atılmıştır. Spearman'ın tanımladığı faktör analizi şu anda kullanılan açıklayıcı faktör analizine tekabül etmektedir. Literatürde de aksi belirtilmedikçe faktör analizi, açıklayıcı faktör analizini ifade etmektedir (Avşar, 2007).

Bu çalışmada, sağlık sektöründe ilişkisel pazarlamanın boyutlarını değerlendirmek için açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

4.4. Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 2'de görülen ve ankette kullanılan 33 madde faktör analizine tabi tutulmuştur.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdulbaki BARAN

Tablo:2 Faktör Analizi

Faktör Analizi Sonuçları				
Değişkenler	İletişim	Güven	Empati	Taahhüt
Hastane yönetimi, taleplerinize yanıt verme ve yardım etme istekliliğinde olmaktadır.	,602			
Hastane yönetimi hastanın özel isteklerinizi anlamaktadır.		,674		
Hastane yönetimi sempatik ve güven verici olmaktadır.		,686		
Hastane yönetimi devamlı olarak nazik, hoş ve samimi olmaktadır.		,768		
Hastane yönetimi hastayı değerli hissettirmektedir.		,727		
Hastane yönetimi hastaya yardımsever ve bireysel olarak dikkatini vermektedir.		,677		
Hastane yönetimi hastaya saygı göstermektedir.		,636		
Hastane yönetiminin sözlerine güvenilmektedir.	,630			
Hastanede verilen hizmetlere güven duyulmaktadır.	,709			
Hastane her zaman doğru bilgiyi aktarmaktadır.	,696			
Hastane yönetimi, hizmette herhangi bir yenilik ve değişiklik durumlarında detaylı bilgi vermektedir.	,547			
Hastane yönetimi açıklamalarında net olarak faydalı tavsiyeler vermektedir.	,630			
Hastane yönetimi soruları yanıtlayabilecek bilgi ve yetkinliğe sahiptir.	,718			
Faktör Analizi Sonuçları				
Değişkenler	İletişim	Güven	Empati	Taahhüt
Hastane yönetimi hastalarla iletişimi kolaylaştırmak için anlaşılabilir bir şekilde konuşmaktadır.	,398			
Hastane yönetimi hızlı hizmet vermektedir.	,629			
Hastane yönetimi görevlerini sorumluluk içerisinde gerçekleştirmektedir.	,643			
Hastane yönetiminin hizmetleri hastanın ihtiyaçları doğrultusunda olup, isteklerini karşılamaktadır.	,579			
Hastane yönetimi hastalarıyla ile uzun süreli ilişkiler kurup, devam ettirmektedir.	,557			
Hastane yönetimi en iyi hizmeti vermeye kendini adanmaktadır.	,495			
Hastane yönetimi makul fiyata mükemmel ürün ve kaliteli hizmet sağlamaktadır.				,720
Hastane yönetimi hastanın geribildirimlerine değer verip, hizmet kalitesini artırmak için geribildirimleri kullanmaktadır.				,480
Hastane yönetimi hastalara nasıl davranacağını bilmektedir.				,434
Hastane yönetimi sorunları etkin bir şekilde çözmektedir.	,515			,404
Hastane yönetimi sık sık hastanın fikirlerini ve önerilerini sormaktadır.				,552
Hastane yönetimi kaliteli hizmet vermede devamlılık sağlamaktadır.	,455			
Hastane yönetiminin ziyaret saatleri uygulaması başarılıdır.			,604	
Hastaneye ulaşım kolay sağlanmaktadır.			,662	
Tetkik ve tedavinin doğru yapıldığına güven duyulmaktadır.			,607	
Doktorlar uygulanan tedavi, tetkikler, ilaçlar ve hastalık hakkında hastaları bilgilendirmektedir.			,554	
Hastane personeli temiz giyimli ve düzgün görüntüslüdür.			,619	
İhtiyaç halinde bu hastaneyi tekrar tercih ederim.			,679	
Hastaneyi çevremdeki insanlara tavsiye ederim.			,680	
Hastanede genel olarak verilen sağlık hizmetleri başarılıdır.			,704	

Bu ölçek 'Assoc. Prof. Dr. Firdaus Abdullah & Agnes Kanyan' tarafından geliştirilmiştir.

Bir faktöre değişken eklenmesi, faktör yükünün ± 0.40 'dan büyük olması baz alınarak hesaplanır (Hair v.d. 1995), ve özdeğeri 1.0'dan büyük olan bütün faktörler, faktör çözümünde elde tutulur (Tabachnick & Fidell, 1989). Tablo 1'deki sonuçlar, faktör analizinin, faktör ismi, her faktördeki değişken yüklemesi ve değişkenlerin her bir faktörü açıklaması şeklinde gösterilmiştir.

Faktör 1: İletişim; bu boyut, iletişimde anlaşılabilir olmanın, net açıklamalar yapmanın, hastalara (müşterilere) faydalı tavsiyeler vermenin ve onlara doğru bir şekilde yaklaşmanın gerekliliğini vurgular. Ayrıca, hastalara (müşterilere) sık sık fikirlerinin sorulmasının ve hasta (müşteri) geribildirimlerine değer vererek sağlık hizmeti verenlerin kalitesinin artırmasının önemine değinir.

Faktör 2: Güven; bu boyut, hastanın (müşterinin), sağlık hizmetlerine karşı olan güveni üstünde durur. Ek olarak hizmet verenlerin hasta (müşteri) ilişkisinde, görevlerini yerine getirmesini ve onlara olan saygının gösterilmesi gerekliliğini savunur.

Faktör 3: Empati; bu boyut, sağlık sektörü çalışanlarının hoş, nazik ve dostça hizmet vermeleri ve bu sayede hastalar (müşteriler) arasında güven aşılması ile ilgilidir. Sağlık hizmeti sağlayıcılarının her bir hasta (müşteri) ile bireysel olarak ilgilenmeli, onları özel hissettirmeleri gerekmektedir.

Faktör 4: Taahhüt; bu boyut, sağlık hizmeti sağlayıcılarının sıkı çalışmaları ve en iyi hizmeti sağlayarak hastalar (müşteriler) ile aralarında kalıcı ilişkilerin kurulmasına ve devam ettirmesine kendilerini adanmalarını tanımlar. Ayrıca, bu hizmet sağlayıcıların makul fiyatlarda mükemmel hizmeti, hastaların (müşterilerin) istek ve ihtiyaçları doğrultusunda sunmalarının önemini vurgular.

5. Sonuç

Bu deneysel çalışmanın bulguları gibi, daha önce yapılan araştırmalar da, ilişkisel pazarlamanın iletişim, güven, empati ve taahhüt olarak 4 ana boyuttan oluşan bir yapı olduğunu ortaya koymuştur (Sin v.d. 2002; Sin v.d., 2005; Yau v.d., 2007; Alrubaiee & Al-Nazar, 2010; Olotu, Maclayton & Opara, 2010).

Açıklayıcı faktör analizlerinin sonuçlarına göre ilişkisel pazarlamanın: iletişim, güven, empati ve taahhüt olmak üzere dört ana boyuttan oluşan çok boyutlu bir yapısı vardır. Bu boyutlar birbirinden bağımsız olsa da yine birbiri ile bağlantılı ve açık kavramlardır. Analiz sonuçları çerçevesinde, ilişkisel pazarlama konusunda Kütahya İl Merkezindeki Özel Hastanelerde iletişim boyutunun en fazla etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır ancak; ilişkisel pazarlamanın hastane yöneticileri ve çalışanlarınca çok iyi anlaşılmadığı kanaatine varılmıştır.

Özel hastane çalışanlarının ve yöneticilerinin en çok nazik, hoş ve samimi olması, hastaları değerli hissettirmesi, hasta ve hasta yakınlarının sorularını yanıtlayabilecek bilgi ve yetkinliğe sahip olması beklenmektedir. Bununla birlikte hizmet alanlardan makul fiyata mükemmel ürün ve kaliteli hizmet beklentisi yüksektir.

Artan rekabetle birlikte, sadık müşteriler bulmanın zorlaştığı günümüzde hastane yöneticilerinin uzun dönemli ilişkiler kurarak ve ilişkilerini geliştirerek rekabet avantajı sağlamaları söz konusu olabilir. Uzun dönemli ilişkiler oluşturabilmek için ilişkisel pazarlamanın unsurlarından yararlanılması gerekmektedir.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdulkaki BARAN

KAYNAKÇA

Abdullah, F. ve Kanyan, A. (2012) Identifying And ManagingTheDimensions Of Relationship Marketing ForTheFoodserviceIndustry. 3rd International Conference On Business And EconomicResearchProceeding. Golden Flower Hotel, Bandung, Indonesiasbn: 978-967-5705-05-2.

Albayrak, A.S., (2006) Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara, 499s.

Alrubaiee, L. & Al-Nazer, N. (2010) Investigatetheimpact of relationshipmarketingorientation on customerloyalty: thecustomer'sperspective. International Journal of Marketing Studies, 2(1), 155-174.

Avşar, F., (2007) Doğrulamalı Faktör Analizi Ve Beck Depresyon Envanteri Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 100s.

Çolular, N. (2008) İlişkisel Pazarlamada Güven Unsuru ve Otel İşletmelerinde Uygulama. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Devebakan, N. ve Aksaraylı, M. (2003) Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınorlu Hastanesi Uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 5, Sayı:1.

Gordon I.H. (1998) Relationship Marketing: New Strategies, Techniques and Technologies to Win theCustomerYouWant and KeepThemForever. Ontario: John Wiley and SonsCanadaLtd

Gorsuch, R.L., (2003) Factor Analysis, Handbook Of Psychology, I.B. Weiner, New York, 143-164.

Grönroos, C., (1996) "Relationship Marketing: Strategic and TacticalImplications", Management Decion, 34: 5-14.

Grönroos, C., (2004) "Therelationship marketing process: Communication, interaction, dialogue, value. TheJournal of Business&Industrial Marketing, 19 (2), 99-110.

Hacıfendioglu, Ş.,Çolular, N. (2008) İlişkisel Pazarlamada Güven Unsuru ve Otel İşletmelerinde Uygulama. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (16) / 2: 107-126.Şahin, B., Çelik, Y. ve Tengilimoğlu, D. (2013)Sağlık Hizmetleri Pazarlaması. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2858.

İlban, M.,Doğdubay, M., Gürsoy, H. (2009)Otel İşletmelerinde İlişkisel Pazarlama Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2).

Kalaycı, Ş. (2008) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (3. Baskı), Asil Yayıncılık, Ankara.

Karakaş B., Bircan B., ve Gök, O., (2007) Hizmet Sektörü'ne İlişki Pazarlaması: Butik ve 5 Yıldızlı Oteller Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Ege Akademik Bakış, 7(1), s.3-18.

Kılıç, İ. ve Ural, A. (2005) Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.

Köse, T. (2004) Bankacılık Hizmetlerinde ilişkisel Pazarlama ve Bir Uygulama. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Nakıboğlu, M. (2008) Hizmet İşletmelerindeki İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkileri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Ndubisi, N. O. (2007) "Relationship Marketing and CustomerLoyalty", Marketing Intelligence& Planning, 25(1):48-61.

Odabaşı, Y. (2000) Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Olotu, A.O.,Maclayton D.W. &Opara B.C. (2010) An empiricalstudy of relationship marketing orientation and businessperformance. ResearchJournal of International studies, 16 (September), 47-57.

Öncü H. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Ankara: Matser Basım San. Ve Tic. Ltd. Şti.; 1994.

Örs, H. (2007) Hizmet Sektöründe Rekabet Stratejisi Aracı Olarak İlişki Kalitesi: Ölçülmesi ve Müşteri Memnuniyeti İle İlişkisi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:20, s.51-65

Sin, L.Y.M.,Tse, A.C.B.,Yau, O.H.M., Chow, R.P.M., Lee, J.S.Y. &Lau, L.B.Y. (2005)Relationship marketing orientation: scaleddevelopment and crossculturalvalidation. Journal of Business Research, 58, 185-194.

Sin, Y.M.L.,Tse, C.B.A, Yau,H.M.O., Lee, S.Y.J.,&Chow, R (2002) Theeffect of relationship marketing orientationonbusinessperformance in a service orientedeconomy. Journal of Services Marketing, 16(7), 656-676.

Somunoğlu, S. ,Erdoğan, M.ve Özer, P. (2013)Sağlık Sektöründe Halkla İlişkiler Ve İletişim Uygulamalarına Genel Bir Bakış. Uludağ ÜniversitesiSağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi 2013 Vol.4 Cilt 1

Tabachnick, B.,&Fidell, L.S. (1989) Using multivariatestatistics. Cambridge: Harper.

Yau, O. H. M.,Chow, R. P. M., Sin, L. Y. M., Tse, A. C. B. Luk, C. L., & Lee, J. S. Y., (2007) Developing a scaleforstakeholderorientation. EuropeanJournal of Marketing, 41(11/12), 1306-1327.

Yurdakul, M. ve Dalkılıç, N. (2006) İlişkisel Pazarlama Anlayışının Sigorta Müşterilerinin Bağlılığı Üzerindeki Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı:16.

Zerenler, M. ve Öğüt, A. (2007)Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması:Konya Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:18.

ÖZEL HASTANELERDE İLİŞKİSEL PAZARLAMA UYGULAMASI

Ercan TAŞKIN, Filiz ÇOKAY, Murat KURT, H. Feyyaz EBEOĞLUGİL, Hasan ÖZYAŞAR, Abdalbaki BARAN

This page intentionally left blank.

**TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Düriye BOZOK

Doç.Dr. T.C.Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, duriye_bozok@yahoo.com

Ömer Zafer GÜVEN

Yrd.Doç.Dr. T.C.Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, akademik34@hotmail.com

Uğur CEYLAN

Öğr.Gör. T.C.Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ugur.ceylan@dpu.edu.tr

ÖZET: Müşteri İlişkileri Yönetimi ya da “CRM” iş dünyası açısından dünya genelinde önemli konulardan birisidir. Doğru bir Müşteri İlişkileri Yönetimi olmaksızın, işletmeye yeni müşteriler çekmek ya da elde tutmak mümkün değildir ve buna bağlı olarak da kârlılıktan söz edilemez. Bu çalışmada Frigya Bölgesi’ndeki (Ankara, Kütahya, Afyon, Uşak, Eskişehir) termal konaklama işletmelerinin Müşteri İlişkileri Yönetimine bakışları ve bu konudaki yeterlilikleri araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bölgedeki termal konaklama işletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi departmanı bulunmadığı, bu tür faaliyetlerini önbüro departmanı ve üst düzey yönetim seviyesinde yürüttükleri görülmüştür. Ayrıca işletmeler CRM ile ilgili uzman bir personel bulundurmayı gerekli görmemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Termal Konaklama İşletmeleri, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Turizm, Termal Turizm

**A STUDY ON CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT (CRM) IN THERMAL ACCOMMODATION
BUSINESSES: THE CASE OF PHRYGIA REGION**

ABSTRACT: Customer Relationship Management, or “CRM”, is one of the most important issues in the way of business throughout the world. Without a proper customer relationship management, it is not possible to attract the new customer to the business or retain the customers that we had, and therefore the profitability can not be mentioned. In this study, the approach to the customer relationship management and business qualifications of the thermal accommodation business in Phrygia region (Ankara, Kütahya, Afyon, Uşak, Eskişehir) are analyzed. According to the results of this research, the department of customer relationship management of thermal accommodation businesses was seen as absent, so this kind of activities are performed by front Office department and senior management level. Also, the establishments aren’t required to have an expert staff associated with CRM.

Key Words: Thermal Accommodation Businesses, Customer Relationship Management, Tourism, Thermal Tourism

1.Giriş

CRM günümüz global pazarında işletmelerin müşterilerinin beklentilerini karşılamaları ve daha ileriye taşınmaları açısından vazgeçilemez bir unsurdur. Günümüzde CRM modern pazarlama ve iş felsefesi bakımından dünya genelinde bir trend haline almıştır. CRM’i bir iş felsefesi olarak ele aldığımız zaman gelişimi, stratejisi, metodolojisi ve evriminin bilgi teknolojisine dayandığı görülmektedir (Parvatiyar ve Sheth,2001:2). CRM’in gelişim süreci tamamıyla teknolojinin gelişmesi sürecine bağlı olarak değişmektedir. Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak işletmelerin de CRM çalışmalarında değişimler olmuştur. Veri tabanlı programlar, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, farklı analizler ortaya koyan programlar vb. gelişmeler işletmelerin müşterileri hakkında farklı bilgi ve tecrübelerle sahip olmasını sağlamıştır. Bu tipteki veri programları sayesinde işletmeler müşterilerini segmentlere ayırmıştır. Müşterilerin beklentilerine ve şikâyetlerine daha hızlı ve doğrudan çözümler bu şekilde üretmeye başlamışlardır. CRM aktiviteleri sayesinde işletmeler müşterilerinin davranışsal, demografik ve psikolojik yönlerini de öğrenmeye başlamışlardır (Chen ve Popovich, 2003:673).

CRM çalışmalarının otel işletmelerinde uygulanması işletmelerin oteli ziyaret eden turistleri daha iyi tanımlarına imkân sağlayacaktır. Özellikle farklı kültürlerden ve ülkelerden gelen turist gruplarının daha iyi analiz edilmesi, beklentilerinin daha kolay karşılanması ve hizmet kalitesinin daha yukarıya çıkarılması noktasında CRM önemli bir unsur olacaktır. Bu gibi veriler otelin veri tabanında depolanarak her bir müşteri ya da grup için özel çalışmalar yapılabilir. Bunun sonucunda otel yönetimi ve çalışanları müşterilerinin ihtiyaç ve istekleri konusunda daha fazla bilgi sahibi olup, hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetini artırma imkânı bulmuş olacaktırlar (Mishra ve Mishra, 2009:84). CRM oteller için sunacakları ürün ya da hizmetlerin geliştirilmesi noktasında da fayda sağlayacaktır. Müşterilerin ya da grupların beklentilerine yönelik ürün ve hizmet üretimi işletmenin zaman kaybını önleyecek ve ürün ya da hizmetle ilgili memnuniyeti arttıracaktır (http://www.gov.pe.ca/photos/original/IPEL_ebiz_CRM.pdf).

2.Termal Konaklama İşletmeleri

Kaplıca ve şifalı suların yararlanması ve tedavi olmak amacıyla seyahat eden konukların ağırlandığı işletmelere termal konaklama işletmeleri ya da kaplıca işletmeleri denilmektedir (Akgöz, 2003:3). Toprak, yer altı, deniz ve iklim kaynaklı doğal tedavi unsurlarının tedavi edici faktör olarak kullanıldığı kaplıcalar, içme ve iklim kür merkezleri ile buralarda kurulan tedavi ve rekreasyon amaçlı üniteleri içeren yerler Termal Konaklama Tesisleri ve Termal Kür Merkezleridir (<http://teftis.kulturuzm.gov.tr/TR,14518/turizm-tesislerinin-belgelendirilmesine-ve-niteliklerin-.html>).

TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN

Termal turizm; mineralize termal sular ile çamurların, kaynağın yöresindeki çevre ve iklim faktörleri bileşiminde, insan sağlığına olumlu katkı sağlamak üzere, uzman hekim denetim ve programında; fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi, diyet gibi destek tedavilerle koordineli kür uygulamaları için yapılan turizm hareketidir. Sıcak kaplıca suyu anlamına gelen termaller, sunduğu tedavi ve eğlence imkânları sayesinde büyük bir turizm potansiyeli yaratmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılarda çıkan sonuçlara göre insanlar, yaklaşık 10 bin yıldır termal kaynaklardan tedavi amaçlı olarak yararlanmaktadır. Çünkü bu sihirli sular insanlara güzellik, sağlık, stressiz bir hayat, bedenen ve zihnen rahatlama vaat etmektedir (<http://tau-travel.com/tr/index.php?icerik=91>).

Termal turizmde yapılan uygulamalara kür denmektedir. İngilizce iyileşme, tedavi anlamına gelen “cure” kelimesinden gelmektedir. İçme, çamur ve kaplıca olmak üzere 3 çeşit kür uygulaması yapılmaktadır. Çamur kürlerinde genellikle kil oranı yüksek toprak kaplıca suyu ile birleştirilerek kullanılmaktadır. İçme ve kaplıca kürlerinde ağırlıklı olarak mineralli sıcak ya da soğuk sular kullanılmaktadır. 30 derecenin üzerindeki sular kaplıca, altındaki sular ise içme olarak adlandırılır. Aynı şekilde ılıca ve kaplıca kavramları da karıştırılmaktadır. Suyun çıkış noktasında ve çevresinde konaklama tesisi, hamam vb. işletmelerin bulunduğu yere kaplıca, bu gibi tesislerin bulunmadığı termal kaynaklara ılıca denilmektedir (Doğanay,2001:259-260).

2012 TÜİK verilerine göre sağlık için Türkiye'ye gelen yabancı misafir sayısı 171 bine ulaşmış, yerli-yabancı sağlık amaçlı toplam sayı 242 bin olarak açıklanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, 2023 yılında 500 bin termal yatağa ulaşılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Türkiye'de yılda 10 Milyon kişi, 240 kaplıcadan birçok hastalığın tedavisinde, rehabilitasyon ve dinlenme amaçlı faydalanmaktadır (http://astd.org.tr/uploads/files/dogan_acar.pdf?).

3.Konaklama İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi

CRM, müşterilerle pozitif iletişim kurmada, müşteri sadakatini arttırmada ve müşterilerin değer süresinin uzatılmasında önemli bir yaklaşımdır (Blattberg ve Deighton, 1996:137 ; Ahn vd.2003:326). CRM işletmeler için iyi bir pazar araştırması ve müşteri davranışlarının derin bir analizini gerektirmektedir. Müşterilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini tespit etmek ve beklentilerinin üzerinde hizmet vermek CRM sürecinin başarılı ya da başarısız olmasını sağlayacak önemli faktörlerdir (Kotler,1997:63). CRM genellikle bilgi ve iletişim teknolojilerini (ICT) kullanarak veri sağlamaktadır. Bu verilerle müşterilerin kişisel tutumlarına yönelik daha detaylı bilgi sağlanacak ve müşteri analizleri bu yönde yapılacaktır (Brohman vd. 2003:49; Pan ve Lee, 2003:96). CRM, işletmeler ve müşteriler arasında uzun dönemli ve karlı bir ilişki kurma açısından ilişki pazarlaması stratejilerini ve bilgi teknolojilerini birleştirmektedir. CRM işletmelere düzenledikleri faaliyetleri planlama, kontrol etme ve yönetme noktasında fırsatlar sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman CRM'in en önemli amacı bilgi, teknoloji ve pazarlama faaliyetlerini kullanarak müşteriye anlamak ve müşteri değeri yaratmaktır (Payne ve Frow,2005:168). CRM'in müşteriler açısından yararlarını incelendiğinde; müşterilerle iyi ilişkiler geliştirmenin, müşteri-işletme eş zamanlı hareket etmesine ve müşteri sadakatinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Zeithaml ve Bitner,2003:32). Bu yararlar üç grupta incelenmektedir: güven yararı, sosyal yarar ve özel ilgi görme yararı. Müşteri ile işletme arasındaki uzun dönemli ilişki, müşterilerin işletmeye ve işletmenin sunduğu ürün ve hizmetlere karşı farkındalığını arttırmakta, çalışan-müşteri samimiyetini arttırmakta ve işletme ile müşteri arasında sosyal bir ilişki geliştirmektedir (Gümüşsuyu,2008:21). Stratejik olarak küçük işletmelerin faaliyetleri büyük işletmelerin stratejik faaliyetlerinden farklıdır. Özellikle turizm sektöründeki küçük işletmeler niş pazara hitap etme açısından müşterilerine özel ürün ve hizmetler sunmak, müşterilerin değişen istek ve beklentilerine anında cevap vermek, üretimden müşteriye ulaşana kadarki tüm koordinasyonu sağlamak, aile bireylerini de devreye sokarak güven ve sadakat yaratma noktalarında büyük işletmelere göre avantajlara sahipler (Buhalis ve Peters 2006: 124). İşletmeleri CRM uygulamasına iten birçok neden vardır. Bunlar; toplam kalite yönetiminin işletmeler tarafından benimsenmesi, hizmet sektöründeki büyüme, teknolojik gelişmeler, hızlanan rekabet ortamında müşteriye elde tutma çabası, pazar payı ile birlikte müşteri payının da önem kazanması ve müşterilerin beklentilerinin değişmesine bağlı olarak müşteri-işletme ilişkisi kurulması gerekliliğidir (Iriana ve Buttle,2006:27).

CRM'i doğru uygulayan işletmeler bazı getiriler elde eder. Bunlar; her tatmin olmuş müşteri kendisinden başka bir çok müşteriye işletmeye çekecektir, memnun olmamış bir müşteri olumsuz deneyimini aynı şekilde bir çok kişiyle paylaşacaktır, sürekli ve düzenli müşteriler fiyata daha az hassasiyet gösterirler, işletmelerdeki müşteri odaklılık rekabette daha yüksek fiyat ortaya koyabilirler ve CRM sürdürüldüğü takdirde pazarlama ve satış maliyetleri düşecektir. (Jain vd. 2003:99).

Sigala (2005:391) Yunanistan'daki otellerde müşteri ilişkileri yönetimi üzerine yapmış olduğu çalışmada başarılı bir müşteri ilişkileri yönetim süreci için bilgi ve iletişim teknolojilerinin yönetsel olarak ve uyum içerisinde yönetilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Özgener ve İraz (2006:1359) Kapadokya'daki orta ve küçük çaplı işletmelerde iletişim-dağıtım altyapısı, iş dinamikleri, müşteri ilişkileri ve inovasyon kalitesi gibi faktörlerin CRM'i doğrudan etkilediğini ortaya koymuşlardır.Sofi vd. (2013:6), başarılı bir CRM uygulaması için müşterilerin katılım seviyesi, müşteri ilişkileri seviyesi, müşteri geri kazanım ve CRM teknolojilerinin sürekli olarak uygulanması ve geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Özellikle yerli ve yabancı turistler arasında CRM açısından anlamlı farklılıkların olduğunu ve otel işletmeleri açısından her iki grup içinde ayrı ayrı CRM çalışmasının yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Mohammed ve Rashit (2012:226) otellerde CRM'in boyutları, pazarın kapasitesi ve otelin performansı arasında ilişkinin yüksek olduğu ve bu ilişkinin bilgi seviyesine bağlı olarak arttığını ortaya koymuşlardır. Gupta vd (2004:536) küçük ve orta çaplı işletmelerin CRM açısından web sitelerindeki çalışmalarını incelemiş ve büyük işletmelerin CRM uygulamalarında bütçeleriyle doğru orantılı olarak web sitelerinin de daha detaylı ve müşterileri yönlendirir şekilde olduklarını ortaya koymuştur. Asabere ve Doku (2013:19) oteller üzerinde yapmış oldukları çalışmada otellerin CRM fonksiyonlarının ağırlıklı olarak ön büro, restoran ve konaklama departmanlarından sağlandığını ortaya koymuşlardır. Müşteri ilişkilerinin bu departmanların geliştirilmesi ya da ayrı bir CRM departmanı tarafından yürütülmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

4.Araştırmanın Amacı

Günümüz teknolojik gelişmelerine bağlı olarak konaklama işletmeleri de kendilerini geliştirmektedirler. Konaklama tesislerinde her geçen gün iyileşen ve artan ürün ve hizmet kalitesine bağlı olarak müşterilerin de beklentilerinin arttığını düşünürsek, müşteri ilişkileri yönetimi beklentilerin karşılanması noktasında oldukça önem kazanmaktadır. Müşterilerin sorunlarının, şikâyetlerinin ve beklentilerinin karşılanması ve önceden tespit edilebilmesi noktasında müşteri ilişkileri yönetimini yok saymak hem işletmelere zarar verecektir, hem de rekabet ortamında kendilerini geride bırakacaktır. Bu araştırmanın amacı, Frigya bölgesinde faaliyet gösteren termal konaklama işletmelerinin müşteri ilişkileri yönetimini ne derece önemsedikleri ve bu konuda ne derece yeterli olduklarını ortaya koymaktır.

5.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde cevaplayıcılara, işletmelerinde müşteri bilgilerinin ne şekilde kayıt altına alındığı ve muhafaza edildiğine yönelik 7 adet soru sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde ise işletmelerin sürekli müşterilerine yönelik faaliyetlerine ve yeni müşterilere yönelik faaliyetlerine verdikleri önem dereceleri ile bu konularda kendi yeterliliklerini nasıl algıladıklarını belirlemek için 5 dereceli likert ölçeği kullanılarak sorular yöneltilmiş ve işletmelerden elde edilen verilerin analizinde her bir ölçek maddesi için belirlenen aritmetik ortalamalardan yararlanılmıştır.

Aritmetik ortalama değerlerinin aralıklara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Aritmetik Ortalama	Puan Aralığı	Ölçek
5	4,20-5,00	Çok Yüksek
4	3,40-4,19	Yüksek
3	2,60-3,39	Orta
2	1,80-2,59	Düşük
1	1,00-1,79	Çok Düşük

Sürekli müşterilere yönelik ve yeni müşterilere yönelik ölçek soruları Wang, vd. (2004), Sigala (2005) ve Özgener ve İraz (2005) tarafından yapılan çalışmalardan uyarlanmış, işletmede kullanılan kayıt sistemlerine yönelik ve kayıt sistemlerini kullanmaya engel durumlara yönelik ölçek sorular ise araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,719 olarak bulunmuştur.

6.Evren, Örneklem Ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini Turizm Bakanlığı'nın açıklamış olduğu 2009-2013 Eylem Planı'nda Frigya Bölgesi olarak tanımlanan 5 il oluşturmaktadır. Bu iller Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Uşak'tır. Sağlık Bakanlığı'nın resmi sitesinde Sağlık Bakanlığı'ndan ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli 5 ildeki toplam tesis sayısı 40'tır . 2013 Haziran ve Temmuz aylarında bu işletmelerin 36'sına ulaşılabilmektedir. Yapılan anketler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 15.0 programında analiz edilmiştir.

7.Bulgular

Tablo 1. Araştırmaya Katılan İşletmelerin İllere Göre Dağılımı

İl	Termal İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Ankara	12	33,5
Afyon	12	33,5
Kütahya	11	30,5
Uşak	-	-
Eskişehir	1	2,5
Toplam	36	100

TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ
Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN

Tablo 2. İşletmenizde Müşteri Kayıtlarının Tutulması Hangi Departman tarafından Yürütülmektedir?

İşletmenizde Müşteri Kayıtlarının Tutulması Hangi Departman Tarafından	n	%
Satış ve Pazarlama Departmanı tarafından	7	19,5
Önbüro Departmanı tarafından	11	30,5
Halkla İlişkiler Departmanı tarafından	4	11
CRM Departmanı tarafından	0	0
Genel Müdürlük tarafından	14	39
Toplam	36	100

Tablo 2’de görülmektedir ki termal konaklama işletmelerinin büyük bir bölümü müşteri ilişkileri yönetimini Genel Müdürlük düzeyinde yürütmektedir. Ankete katılan işletmelerin tamamında müşteri ilişkileri departmanının olmaması gelecek dönemde teknolojik gelişmelere bağlı olarak tekrar incelenmesi gerekecek önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. İşletmeniz Kaç Yıldır Bir Kayıt Sistemi Uygulamaktadır?

İşletmeniz Kaç Yıldır Bir Kayıt Sistemi Uygulamaktadır?	n	%
1 yıldan az	0	0
1-3 yıldır	6	16,7
4-6 yıldır	15	41,7
7 yıl ve üzeri	15	41,7
Toplam	36	100

İşletmelerin yaklaşık %83’ü müşteri bilgilerini uzun bir süredir kayıt altına aldıklarını (%41,7’si 4-6 yıl arası, %41,7’si 7 yıl ve üzeri) beyan etmişlerdir.

Tablo 4. İşletmeniz Müşteri İlişkileri Geliştirmek Amacıyla Müşteri Bilgilerine Yönelik Ne Tür Bir Kayıt Sistemi Uygulamaktadır?

İşletmeniz Müşteri İlişkileri Geliştirmek Amacıyla Müşteri Bilgilerine Yönelik Ne Tür Bir Kayıt Sistemi Uygulamaktadır?	n	%
İşletme bünyesinde geliştirilen bir kayıt sistemi	2	5,6
Sektörde kullanılan orta seviyede bir kayıt sistemi	14	38,9
Sektörde kullanılan üst seviyede bir kayıt sistemi	14	38,9
İşletmemiz için özel olarak geliştirilen üst seviyede bir kayıt sistemi	6	16,7
Toplam	36	100

İşletmelerin müşteri ilişkileri geliştirmek amacıyla müşteri bilgilerine yönelik uyguladıkları kayıt sisteminin genellikle sektörde kullanılan orta ve üst seviyede kayıt sistemleri olduğu görülmektedir. Otel işletmelerinin çoğunluğu önbüro departmanında otomasyon programları kullanmaktadır. Fidelio, Sispar, Amon-Ra gibi sektörde kullanılan orta ve üst seviyedeki otomasyon

programları rezervasyon aşamasından itibaren müşteri ile ilgili bilgileri elde etme, kullanma ve muhafaza etme özelliklerine sahiptirler. Otel işletmelerinin bu programları aynı zamanda müşteri kayıt sistemi olarak da kullandıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Uyguladığımız Bu Sistem Sizce Müşteri İlişkileri Geliştirmek Konusunda Yeterli mi?

Uyguladığımız Bu Sistem Sizce Müşteri İlişkileri Geliştirmek Konusunda Yeterli mi?	n	%
Evet, yeterli	25	69,4
Hayır, yetersiz	11	30,6
Toplam	36	100

İşletmelerin büyük bir kısmı müşteri bilgilerine yönelik kullandıkları kayıt sistemini yeterli görmektedirler. Aynı zamanda kayıt sistemi olarak kullandıkları önbüro otomasyon programları oldukça gelişmiş programlar olduklarından işletmeler tarafından yeterli algılanmaktadır. Bu programlar sayesinde müşterinin işletmedeki tüm geçmişi detaylı olarak görüntülenebildiğinden, müşterilere ilişkin tüm verilere anında ulaşabilme imkanı bulunmaktadır.

Tablo 6. Müşteri İlişkilerini Geliştirmeye Yönelik Olarak Hazırlanmış Profesyonel Bir Yazılım Programı Kullanıyor musunuz?

Müşteri İlişkilerini Geliştirmeye Yönelik Olarak Hazırlanmış Profesyonel Bir Yazılım Programı Kullanıyor musunuz?	n	%
Evet	8	22,5
Hayır	28	77,5
Toplam	36	100

Tablo'dan görüleceği üzere işletmelerin büyük çoğunluğu (%77,5) müşteri ilişkileri geliştirmeye yönelik profesyonel bir yazılım kullanmamakta, önbüroda kullanılan otomasyon programlarını aynı zamanda bu amaçla da kullanmaktadır.

Tablo 7. Müşteri İlişkileri Yönetimine Yönelik Profesyonel Bir Kayıt Sistemi Kullanmaya Engel Durumlar

Önem derecesine göre (1-10) sıralama soruları	N	Mean	S. Sapma
Maliyetlerinin çok yüksek oluşundan kaynaklanan bütçe eksikliği	36	2,9722	,82813
Üst yönetim ile olan fikir uyuşmazlıkları	36	3,2341	,44105
İletişim Teknolojilerinin yetersizliği	36	3,4444	,59058
Departmanlar arası iletişim eksikliği	36	4,4444	,13065
CRM programlarını uygulayacak vasıflı personel eksikliği	36	4,0278	,64560
CRM uygulamasından verimli sonuç alacağımızı inanmıyor olmamız	36	4,6944	,04765
Müşteri sadakati için CRM programlarına ihtiyaç olmadığını düşünüyoruz	36	4,4722	,52401
CRM programlarının yaratacağı faydaları kendimiz de oluşturabiliriz	36	4,9167	,84228
Sürekli müşteri kazanmanın öncelikli ihtiyacımız olduğunu düşünmüyoruz	36	2,5118	,86424

İşletmelerin müşteri ilişkilerine yönelik profesyonel bir kayıt sistemi kullanmamalarında en etkili faktör 4,9167 aritmetik ortalamayla "CRM programlarının yaratacağı faydaların kendileri tarafından da oluşturulabileceği" düşüncesinde olmalarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu faktörü sırasıyla "CRM uygulamasından verimli sonuç alacağımıza inanmıyor olmamız" ($\bar{x}$

TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ
Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN

=4,6944) ve “müşteri sadakati yaratmak için CRM programlarına ihtiyaç olduğunu düşünmüyoruz” ($\bar{x}$ =4,4722) faktörleri takip etmektedir.

Tablo 8. İşletmelerin Sürekli Müşterilere Yönelik Faaliyetlerinin Önem Dereceleri ve Yeterlilikleri

Önem Derecesi			Müşteri İlişkileri Yönetimine Yönelik Sorular	Yeterlilik Derecesi		
N	Mean	S. Sapma		N	Mean	S. Sapma
Sürekli Müşterilere Yönelik Faaliyetler						
36	4,5556	,55777	Sürekli müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını belirlemek	36	4,5000	,60945
36	4,2500	,73193	Sürekli müşterilere ödemelerde kolaylıklar yapmak	36	3,9444	,98400
36	3,8889	,16565	Sürekli müşterileri özel günlerinde hatırlamak	36	3,1389	,41730
36	4,5278	,60880	Sürekli müşterilere yönelik ürünler hazırlamak	36	4,4167	,60356
36	4,2778	,74108	Sürekli müşterilere özel fiyatlandırmalar yapmak	36	3,6667	,33095
36	3,9167	,18019	Sürekli müşterilere özel promosyonlar hazırlamak	36	3,0556	,41309
36	4,7778	,42164	Müşteri sadakatini sağlamak	36	4,1944	,62425
36	4,0556	,21760	Sürekli müşterilere kişiye özel karşılamalar hazırlamak	36	3,2222	,39614
36	4,2812	,37145	Ortalamalar	36	3,76756	,57466

İşletmelerin sürekli müşterilere yönelik faaliyetlerinin önem derecesi en yüksek olduğu madde 4,7778 aritmetik ortalama ile “Müşteri sadakatini sağlamak” maddesidir. Daha sonra sırasıyla “Sürekli müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını belirlemek” ($\bar{x}$ =4,5556) ve “Sürekli müşterilere yönelik ürünler hazırlama” ($\bar{x}$ =4,5275) maddeleri gelmektedir. İşletmelerin sürekli müşterilere yönelik faaliyetler kapsamında en önemsiz gördükleri konular ise “Sürekli müşterileri özel günlerinde hatırlamak” ($\bar{x}$ =3,8889) ve “Sürekli müşterilere yönelik özel promosyonlar hazırlamak” ($\bar{x}$ =3,9167).

Bununla birlikte işletmelerin sürekli müşterilere yönelik faaliyetler kapsamında kendilerini yeterli gördükleri konular ise sırasıyla “sürekli müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını belirlemek” ($\bar{x}$ =4,5000), “sürekli müşterilere yönelik ürünler hazırlamak” ($\bar{x}$ =4,4167) ve müşteri sadakatini sağlamak ($\bar{x}$ =4,1944).

Görüldüğü gibi işletmeler “sürekli müşterilere yönelik faaliyetler” kapsamında müşteri sadakatini sağlamak, sürekli müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını belirlemek ve sürekli müşterilere yönelik ürünler hazırlamak konularına önem vermekte ve bu konularda da kendilerini yeterli olarak değerlendirmektedirler.

İşletmeler, sürekli müşterilere yönelik özel promosyonlar hazırlamak ve sürekli müşterileri özel günlerinde hatırlamak konularını hem önemsiz olarak değerlendirmekte, hem de bu konularda kendilerini yeterli bulmamaktadırlar.

Tablo 9. İşletmelerin Yeni Müşterilere Yönelik Faaliyetlerinin Önem Dereceleri ve Yeterlilikleri

Önem Derecesi			Müşteri İlişkileri Yönetimine Yönelik Sorular	Yeterlilik Derecesi		
N	Mean	S. Sapma		N	Mean	S. Sapma
Yeni Müşterilere Yönelik Faaliyetler						
36	4,7500	,21760	Yeni müşterilerin isim, adres gibi bilgileri kayıt altına almak	36	4,8056	,40139
36	4,7222	,45426	Yeni müşterilerin beklentilerini belirlemek	36	4,3889	,68776
36	4,0556	,98400	Yeni Müşterilere jestler ve sürprizler yapmak	36	3,1667	,36277
36	4,8889	,31873	Yeni müşterilerin şikâyet ve sorunlarını anında çözmek	36	4,7778	,42164
36	4,6111	,49441	Müşteri odaklı çalışmak	36	4,7778	,42164
36	4,7500	,43916	Sunulan ürün ve hizmetlerin müşterilere etkin tanıtımı	36	4,4722	,50631
36	4,62963	,54223	Ortalamalar	36	4,39816	,49611

Tablo 9 incelendiğinde işletmelerin yeni müşterilere yönelik faaliyetlerinde önem derecesi en yüksek olduğu madde 4,8889 ile “yeni müşterilerin şikâyet ve sorunlarını anında çözmek” maddesidir. Bunu sırasıyla 4,7500 aritmetik ortalama ile “yeni müşterilerin isim, adres gibi bilgileri kayıt altına almak” ve “sunulan ürün ve hizmetlerin müşterilere etkin tanıtımı” maddeleri takip etmektedir.

İşletmelerin yeni müşterilere yönelik faaliyetler olarak kendilerini yeterli gördükleri konular ise sırasıyla “yeni müşterilerin isim, adres gibi bilgileri kayıt altına almak” ($\bar{x}=4,8056$), “yeni müşterilerin şikâyet ve sorunlarını anında çözmek” ($\bar{x}=4,7778$) ve “müşteri odaklı çalışmak” ($\bar{x}=4,7778$).

Tablo 9’de görüldüğü gibi işletmeler yeni müşterilerin şikâyet ve sorunlarını anında çözmek ve yeni müşterilerin isim, adres gibi bilgileri kayıt altına almak konularına hem önem vermekte, hem de bu konularda kendilerini yeterli görmektedirler.

İşletmeler yeni müşterilere jestler ve sürprizler yapmak konusunu önemsiz görmekte ($\bar{x}=4,0556$). ve bu konuda da kendilerini yeterli seviyede görmemektedirler ($\bar{x}=3,1667$).

8.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İşletmeler günümüz rekabet ortamında artık ürün merkezli olmaktan çok müşteri merkezli olmaya başlamışlardır. Müşterilerini işletmelerinin bir parçası olarak gören yönetimler diğer işletmelere göre bir adım öne geçmektedirler. Artık işletme içerisinde çalışan personelin de müşteri gibi (iç müşteri) algılandığı bir ortamda müşterilerin beklentilerini, isteklerini, şikâyetlerini dikkate almak, işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple işletmeler müşterilerinin bilgilerini, eğilimlerini, hobilerini vb. özelliklerini daha ciddiyle kayıt altında tutmakta ve bu yönde ürünler geliştirmektedirler.

Artan rekabet son yıllarda konaklama işletmelerini müşteri ilişkileri yönetimi konusunda daha fazla çaba harcamaya zorlamaktadır. Konaklama işletmeleri kendilerini rakiplerinden farklılaştıracak farklı hizmetleri müşterilere sunma ve standart bir hizmet anlayışından uzaklaşarak, müşteri sadakati ve memnuniyetini sağlayacak uygulamalara yönelme eğilimindedirler. Müşteri ilişkileri yönetimi bu konuda konaklama işletmelerine müşteri ile ilgili bilgileri sağlama ve bu bilgileri müşteri ile sürekli ve iyi ilişkiler kurma noktasında önemli bir araçtır.

Termal konaklama işletmelerinin müşteri ilişkileri yönetimine bakış açıları ve bu konudaki yeterliliklerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada Frigya bölgesindeki 5 ilde faaliyet gösteren termal konaklama işletmelerinin yöneticilerine yönelik anket uygulaması yapılmıştır.

Araştırmada ortaya çıkan en çarpıcı sonuç söz konusu bölgedeki termal konaklama işletmelerinin tamamında müşteri ilişkileri departmanının olmaması ve müşteri ilişkileri oluşturma ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerin genel müdürlük veya önbüro müdürlüğü nezdinde gerçekleştiriliyor olmasıdır. Buna ek olarak yöneticiler müşteri ilişkilerine yönelik bir departman oluşturmayı ve bu konuda uzman personel istihdam etmeyi gerekli görmemektedirler. Konaklama işletmesi yöneticileri müşteri

TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN

bilgilerini kaydetme, kullanma ve muhafaza etme konusunda müşteri yazılım programlarını tercih etmemekte, bu konuda daha çok önbüroda kullandıkları otomasyon programlarından veri tabanı olarak faydalanmaktadırlar. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, Asabere ve Doku (2013) tarafından yapılan çalışmayı destekler niteliktedir. Söz konusu yazarlar oteller üzerindeki yaptıkları çalışmada, otellerin CRM fonksiyonlarını ağırlıklı olarak önbüro ve yiyecek içecek departmanları tarafından geliştirildiğini ortaya koymuştur. Termal konaklama işletmeleri üzerinde yapılan bu çalışmada da benzer bir sonuç elde edilmiştir.

Termal konaklama işletmesi yöneticileri yeni müşterileri işletmeye çekmeye yönelik faaliyetlere daha fazla önem vermekte ($\bar{x} = 4,62$) ve bu konuda kendilerini daha yeterli görmektedirler ($\bar{x} = 4,39$). Sürekli müşterilere yönelik faaliyetlerde bulunma konusu ise yeni müşteriler elde etmeye yönelik faaliyetlerden sonra gelmekte ($\bar{x} = 4,28$), yöneticiler bu konuda kendilerini yeterli olarak nitelendirmektedirler ($\bar{x} = 3,76$).

Sonuç olarak Frigya bölgesinde faaliyet gösteren termal konaklama işletmelerinin müşteri ilişkileri konusuna gerektiği ilgiyi göstermedikleri, müşteri ilişkileri yönetimini sadece müşteriyle ilgili kayıtları tutmak şeklinde algıladıkları, ancak bu bilgileri işletme açısından pozitif kazanımlara yol açacak şekilde kullanma konusunda ve sürekli müşterilerin işletmelere sağlayacağı faydalar konusunda yeterli derecede çaba harcamadıkları ve bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir.

Günümüz modern pazarlama anlayışının müşteri ile sürekli ve iyi ilişkiler kurmak üzerine odaklandığını ve mevcut müşterileri elde tutmanın, yeni müşteriler elde etmekten daha önemli olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, termal konaklama işletmesi yöneticilerinin yeni müşteriler bulmaktan ziyade mevcut müşterilere yönelik faaliyetlere daha fazla önem vermeleri gerektiğini söylememiz mümkündür. CRM, mevcut müşterileri elde tutma ve onların değerini artırmada işletmelerin kullanabilecekleri en önemli araçlardan birisidir. Bu nedenle termal konaklama işletmelerinin CRM konusunu daha fazla ciddiye almaları, işletmelerinde mutlaka ayrı bir CRM departmanı oluşturmaları ve bu konuda uzman iş görenler istihdam etmeleri, hem işletmeye sadık bir müşteri tabanı oluşturulması açısından hem de özellikle pazarlama maliyetlerini azaltma açısından önemli ve zorunludur.

KAYNAKÇA

- Akgöz, E. (2003). Önbüro İşlemleri, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Asaberel, Nana Yaw ve Doku, Vida (2013). Measuring Customer Relationship Management (CRM) in the Hospitality Industry of Some Selected Hotels in Accra, Ghana: The Role of Information and Communication Technologies (ICTs). International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management (IJAIEM) Volume 2, Issue 3, March 2013.
- Ahn, Y. J., Kim, K. S. ve Han, S. K. (2003). On the Design Concepts for CRM Systems. Industrial Management and Data Systems, 103(5), 324–331.
- Blattberg, R. C., ve Deighton, J. (1996). Manage Marketing by the Customer Equity Test. Harvard Business Review, 74(4), 136–144.
- Brohman, M. K., Watson, R. T., Piccoli, G.ve Parasuraman, A. (2003). Data Completeness: A Key to Effective Net-Based Customer Service Systems. Communications of the ACM, 46(6), 47–51.
- Buhalis D. ve Peters M. (2006). SMEs in Tourism. İçinde D. Buhalis ve C. Costa (Editör), Tourism Management Dynamics (ss.116-129). Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Chen, Injazz J. Ve Popovich, Karen (2003). Understanding Customer Relationship Management (CRM) People, Process and Technology, Business Process Management Journal Vol. 9 No. 5, 2003 pp. 672-688.
- Doğanay, Hayati (2001). Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gupta H., E. Jones, P. Coleman (2004). How do Welsh Tourism-SME Websites Approach Customer Relationship Management? Information and Communication Technologies in Tourism 2004, Springer-Wien, New York (2004), pp. 525–536.
- Gümüşsuyu, Ç. (2008). Stratejik Bir Yaklaşım Olarak Müşteri İlişkileri Yönetimi, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Iriana, R. ve Buttle F. (2006). “Strategic, Operational and Analytical Customer Relationship Management: Attributes and Measures”, Journal of Relationship Marketing, 5(4): 23-42.
- Jain, R., Jain, S. ve Upinder, D. (2003). “Measuring Customer Relationship Management”, Journal of Services Research, 2(2):97-109.
- Kotler, P. (1997). Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control. Englewood-Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Mishra,Alok ve Mishra, Deepti (2009). Customer Relationship Management: Implementation Process Perspective, Acta Polytechnica Hungarica, Vol. 6, No. 4, 2009, ss.83-99.
- Mohammed, Abdul Alem ve Rashid, Basri bin (2012). Customer Relationship Management (CRM) in Hotel Industry : A framework Proposal on the Relationship Among CRM Dimensions, Marketing Capabilities, and Hotel Performance. International Review of Management and Marketing, Vol. 2, No.4, 2012, pp.220-230.
- Özgener, Şevki ve İraz, Rifat (2006). Customer Relationship Management in Small-Medium Enterprises: The Case of Turkish Tourism Industry. Tourism Management Volume 27, Issue 6, December 2006, Pages 1356–1363.
- Pan, S. L. ve Lee, J. -N. (2003). Using e-CRM for a Unified View of the Customer. Communications of the ACM, 46(4), 95–99.
- Payne A. ve Frow P. (2005). A Strategic Framework for Customer Relationship Management, Journal of Marketing, 69(4): 167-176.
- Parvatiyar, Atul ve Sheth, Jagdish N. (2001). Customer Relationship Management: Emerging Practice, Process, and Discipline, Journal of Economic and Social Research 3(2) 2001, 2002 Preliminary Issue, 1-34.
- Sigala, Marianna (2005). Integrating Customer Relationship Management İn Hotel Operations: Managerial and Operational Implications. International Journal of Hospitality Management Volume 24, Issue 3, September 2005, Pages 391–413.
- Sofi, Shakeel Ahmad , Bhat, Shabir Majeed ve Rather, Javaid Ahmad (2013). Customer Relationship Management and Tourism Industry, Study of Correlation among Different Elements of CRM and Perceptual Differences of Domestic and Outside Tourists. International Journal of Applied Research & Studies Vol. II/ Issue 3/Mar, 2013/385.

**TERMAL KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA: FRİGYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Düriye BOZOK, Ömer Zafer GÜVEN, Uğur CEYLAN

Wang, Y., Lo, H.P., Chi, R. ve Yang, Y. (2004). An Integrated Framework for Customer Value and Customer-Relationship-Management Performance: A Customer-Based Perspective from China, *Managing Service Quality*,14(2/3), 169-182.

Zeithaml V. A. ve Bitner M. J. (2003). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*. New York: McGraw Hill Irwin.

<http://www.saglikturizmi.gov.tr/termaloteller/4-saglik-bakanligindan-ruhsatli-kaplicalar.html> erişim tarihi : 17.02.2014

<http://www.saglikturizmi.gov.tr/termaloteller/1-termal-oteller.html> erişim tarihi : 17.02.2014

<http://www.tuik.gov.tr> erişim tarihi : 17.02.2014

<http://tau-travel.com/tr/index.php?icerik=91> erişim tarihi : 30.06.2014

http://astd.org.tr/uploads/files/dogan_acar.pdf? erişim tarihi : 30.06.2014

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14518/turizm-tesislerinin-belgelendirilmesine-ve-niteliklerin-.html> erişim tarihi : 30.06.2014

http://www.gov.pe.ca/photos/original/IPEI_ebiz_CRM.pdf erişim tarihi : 29.06.2014

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, hilmik@sakarya.edu.tr

Bedia ATALAY

Öğr. Gör., Fatih Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, batalay@fatih.edu.tr

ÖZET: Maliyet muhasebesi sistemleri, bilginin kaynağı olarak işletmenin merkez direği konumundadır. İsaletli kararların alınması ve başarılı sonuçlara ulaşılmasının temelinde bu sistemlerin sağladığı bilgilerin doğruluğu yer almaktadır. Hastane işletmeleri, insanın en büyük hazinesi olan sağlık konusunda faaliyet gösteren, farklı uzmanlık alanları, çok çeşitli ve fazla sayıda sağlık hizmeti sunan, 7/24 çalışan işletmelerdir. Artan rekabet ve maliyet baskısının olduğu, müşterilerin bilinçlendiği, tıp teknolojisinin hızla geliştiği, teşhis, tedavi ve bakım yöntemlerinin değiştiği sağlık sektöründe hastalara sunulan hizmetlerin kaliteli, zamanında ve düşük maliyetli olması gerekmektedir. Dolayısıyla maliyet yönetimi kritik bir işlemdir ve sağlık işletmelerinde yönetimin maliyet odaklı olması önem arz etmektedir. Hastane işletmelerinde geleneksel maliyet sistemi artan indirekt maliyetlerin doğru dağıtımında, fırsatların değerlendirilmesinde ve yeniliklerin sağlanması konusunda yetersiz kalmıştır. Yeni arayışlar neticesinde stratejik maliyet yöntemlerinden, işletmelere önemli faydalar sağlayan faaliyet tabanlı maliyet (FTM) sistemi daha sonra FTM'nin uygulama zorluğu ve yetersizliklerinin ortaya çıkması ile FTM'nin faydalarını devam ettiren ve yetersizliklerine çözüm getiren sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyet (SDFTM) sistemi geliştirilmiştir. Çalışmada, hastane işletmeleri için SDFTM modellemesi kurularak uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda SDFTM sisteminin daha güvenilir ve doğru bir maliyet yönetim aracı olduğu ve hastane işletmelerinde uygulanabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Hastane İşletmeleri, Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme*

TIME DRIVEN ACTIVITY BASED COSTING MODELLING IN HOSPITAL BUSINESS

ABSTRACT: Cost accounting systems, as the source of information is the business of the center pole. Appropriate and achieved successful results of decisions on the basis of the accuracy of the informations provided by these systems is located. Hospital enterprises, man's greatest treasure, which operates in the field of health, different areas of expertise, offering a wide variety and large number of health services, working 24/7 operations. Increased competition and cost pressure that customer awareness of the medical technology is developing rapidly, diagnosis, treatment and care methods have changed in the health sector to the patients of the services offered high quality, timely and cost-effective need to be. Therefore, cost management is a critical function and health in the management of business is important to be cost-oriented. Traditional costing system in the hospital enterprises in increasing the correct distribution of indirect costs, opportunity assessment and exploring innovation in the application is insufficient. New search as a result of strategic cost methods, businesses significant benefits in providing activity-based costing (ABC) system, then the ABC's implementation difficulties, Time-Driven Activity Based Costing (TDABC) has emerged and improved as one of the more reliable and accurate tools continuing the benefits of ABC and correcting the deficiencies and taking into account time and capacity. In this study, TDABC established business modeling has been applied for the hospitals. TDABC as a result of the application of the system is more reliable and accurate cost management tool and can be applied in the hospital business was seen.

Key Words: *Health Care Businesses, Time-Driven Activity-Based Costing*

1. Giriş

Tüm toplumun sağlıklı olması, bireylerin sağlıklı olmasına bağlı olduğundan dolayı sağlık kavramı sadece bireyleri değil tüm toplumu ilgilendiren bir konudur. Gelişen çevrede, bireylerin yaşam kalitelerini artırma bilincinin yükselmesi ile sağlık işletmelerinden beklentiler artmıştır. Aynı zamanda teknolojik gelişmeler nedeniyle sağlık işletmelerinin yeni tıbbi teknolojileri kullanması, yoğun rekabet ortamı ve özellikle sağlık hizmetlerinin hayati öneme sahip olması nedeniyle sağlık işletmeleri, tedavi döngü sürecini daha kaliteli, hızlı, etkili ve verimli sağlık hizmetleri sunarak gerçekleştirme zorunluluğunda kalmıştır.

Sağlık işletmeleri karmaşık yapıdaki organizasyonlardır. Çok sayıda ve çeşitli sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Her bir hastanın tedavi döngü süreci farklıdır. Farklı tanı, tedavi, tetkik vs. uygulanmaktadır. Aynı zamanda doktor, hemşire, ebe, laborant, radyolog, sağlık teknikeri, idari personel, sekreter vs gibi farklı uzmanlık alanları içeren personeli vardır. Bu yönüyle emek yoğun işletmelerdir. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin nicelik ve nitelik olarak artırılması için tanı ve tedavi için yeni, gelişmiş ve yüksek maliyetli teknolojik alet, tıbbi cihaz ve makineler kullanılmaktadır. Teşhis ve tedavi hizmetleri artarak teknolojiye bağımlı hale gelmektedir. Bu açıdan da sağlık işletmeleri sermaye yoğun işletme özelliğine sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı sağlık işletmelerinde maliyet bilgisinin doğru ve zamanında elde edilmesi ve kullanılan maliyet sisteminin işletmeyi bir bütün olarak ele alması ve birimler arasında birleştirici olması önemlilik arz etmektedir.

Ekonomik, çevresel, sosyal ve teknolojik açıdan gelişmeler ve değişimler hem üretim hem de hizmet işletmelerinde imalat, rekabet, karlılık, satış pazarlama sistemleri ile birlikte maliyet sistemlerini de etkilemiştir. Bu etkileşimler ve geleneksel maliyet sisteminin indirekt giderlerin dağıtımında yetersiz kalması nedeniyle yeni arayışlara gidilmiştir. 1980'lerde Kaplan ve Anderson tarafından FTM sistemi geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından kurulmasında, uygulanmasında ve güncellenmesinde yaşanan zorluklar ve teoride belirtildiği gibi uygulanamaması nedeniyle FTM eleştirilmeye başlamıştır. Çalışmalar neticesinde FTM'nin eleştirilen yönlerini ve eksikliklerini giderecek ve aynı zamanda sağladığı yararları devam ettirecek bir sistem olarak SDFTM geliştirilmiştir. SDFTM, zaman ve kapasiteyi dikkate alan, daha güvenilir ve doğru araçlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Bu çalışmada, stratejik maliyet yöntemlerinden SDFTM'nin tanımı ve genel yapısı anlatılarak hastane işletmeleri için SDFTM'nin modellenmesi kurulmuştur. Kurulan SDFTM modeli bir hastane işletmesinde uygulanmış ve SDFTM'nin hastane işletmelerinde uygulanabilirliği, daha doğru, zamanlı ve gerçekçi veri sunup sunmadığı ve sağladığı fayda ve avantajların neler olduğu araştırılmıştır. Uygulama yapılan hastane işletmesinde mevcut bir maliyet sistemi olmadığı için önce geleneksel maliyet sistemine göre, sonra araştırmanın konusu olan SDFTM'ye göre hesaplamalar yapılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır.

2. Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi'nin Gelişimi

Günümüzde teknolojik ve ekonomik gelişmeler neticesinde genel üretim giderlerinin artması ve direkt işçilik giderlerinin azalmasına rağmen işletmeler genel üretim giderlerini direkt işçilik bazında dağıtmaktadır. Rekabet ortamında sağlıklı maliyet bilgisi oldukça önemlidir ve yanlış maliyet bilgisi, isabetsiz kararlara ve başarısızlığa neden olabilmektedir (Cooper ve Kaplan, 1988: 96).

Geleneksel maliyet sistemi rekabet yarışında çok az rekabet avantajı sağlamaktadır. Şirketleri yenilik yapması konusunda cesaretlendirerek yardımcı olacak ve devam ettirilebilir rekabet avantajı sağlanması için yeni bir sisteme ihtiyaç vardır (Ostergren ve Stensaker, 2011: 150). 1980'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik ve teknolojik gelişmeler üretim, yönetim, denetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur (Köroğlu, 2013: 41). Sağlıklı maliyet verilerine ulaşılmasında ve üretim süreçlerinin takibi konusunda geleneksel yöntemin yetersiz kalması, FTM'nin başlangıç noktası olmuştur (Pazarçeviren ve Celayir, 2013: 6). Genel üretim maliyetlerinin doğru dağıtımı için yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan FTM, Robert Kaplan ve Robin Cooper tarafından 1987 yılındaki kitaplarında ilk olarak tanıtılmıştır (Federowicz ve Diğ., 2010: 86). Kaplan ve Cooper tarafından geliştirilen FTM yaklaşımı 1980'li yıllarda Schrader Bellows, John Deere ve Weyerhaeuser gibi işletmelerde uygulanmıştır. Daha sonra W.Rotch tarafından hizmet sektöründe de uygulanabileceği görüşü ile FTM sistemi yeni bir sürece girmiştir (Çankaya ve Aygün, 2006: 96). FTM, organizasyonların faaliyetlerini belirleme, ürün ve hizmetin maliyetini doğru hesaplama konularında yönetime büyük yardımları olduğundan dolayı yeni bir teknoloji olarak önemli bir pozisyon elde etmiştir (Arnaboldi ve Lapsley, 2004: 2).

1990'lı yıllardan itibaren FTM klinik ve hastane hizmetlerinde finansal analiz ve sağlık hizmetlerinin maliyetinin hesaplanması amacıyla uygulanmaya başlamıştır (Rensburg ve Jassat, 2011: 24). Sağlık işletmelerinde FTM, her bir hasta için gerekli olan tüm maliyet bilgilerinin toplanmasında yardımcı olmaktadır (McGowan, 2006: 12) ve geleneksel yöntemlere göre FTM, daha detaylı ürün maliyet bilgisi sağladığı için tercih edilen yöntem olmuştur (Laurila ve Diğ., 2000: 190).

FTM'nin sağladığı pek çok yarara rağmen 1991'de Cooper ve Kaplan, karar verme sürecinde direkt olarak kullanılabilen bir FTM sistemi oluşturulmadığını belirtmiştir (Çankaya ve Aygün, 2006: 96). Zaman içerisinde FTM sistemini geliştiren ve uygulayan pek çok araştırmacı tarafından FTM'nin yetersiz olduğu noktalar tespit edilerek eleştirilmeye başlanmıştır. Kaplan ve Anderson'a (2007: 8) göre, FTM'nin uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar;

- Kurulum aşamasında araştırma, gözlem ve görüşme sürecinin maliyetli ve uzun zaman alması
- Elde edilen verilerin, işlenmesi, depolanması ve raporlanmasının maliyetli olması,
- Verilerin geçerliliği ve subjektifliği konusunda şüpheler olması,
- Gelişmeler karşısında sistemin güncellenmesinin kolay yapılamaması,
- Atıl kapasite bilgisini vermemesi,
- İşletme bütününe entegre olamaması.

FTM'de maliyet etkeni sayısında bir üst sınır yoktur. Dolayısıyla bir faaliyetin maliyeti 4 maliyet etkeni ya da 100 maliyet etkeni ile hesaplanabilir. Bu durum FTM'nin temel mantığı olan faaliyetlerin basitleştirilmesi felsefesine ters düşmektedir (Arzova, 2002: 82). Maliyet etkeni seçiminde yaşanan zorluk ve yanlış maliyet etkeni kullanımı, sistemin doğru sonuçlar vermesini etkilemektedir. (Koşan, 2007: 80). Ölçümlenecek olan değişkenler iyi tanımlanmış ölçüm teknikleri ile yapılmadığında maliyet/faaliyet havuzlarına ait maliyet etkenlerinin birimlerinin ölçümü zorlaşmakta ve ölçüm hataları ortaya çıkmaktadır (Polat ve Çarıkçıoğlu, 2007: 519). FTM pek çok işletmeye sürdürülebilir ve etkin maliyet yönetimi için çözüm sağlayamamıştır (Aktaş, 2013: 56). FTM sistemi, işletmeler tarafından kabul edilmemesi ve uygulanma oranının düşük olması nedeniyle uzun vadede kullanılamamıştır. Son zamanlarda FTM uygulayan sağlık işletmeleri dâhil diğer işletmelerde, fiyatlama, ürün karması, planlama ve kontrolde yardıma ihtiyaç olduğu gözlenmiştir (Tse ve Gong, 2009: 41).

Lawson (2005: 77) 10 yıl önce yaptığı bir anket sonuçları ile bu çalışmada yaptığı anket sonuçları karşılaştırılmıştır. Buna göre, 10 yıl önce maliyet sistemlerinden memnun olmayan ve FTM uygulamaya başlayan sağlık işletmelerinin maliyet sistemleri ile ilgili memnuniyetsizliği azalmıştır. Fakat FTM'nin kurulması, uygulanması ve güncellenmesi aşamalarında yaşanan zorluklar ve maliyetler nedeni ile sağlık işletmelerinde başarısız olmuştur. Sağlık sektöründe 10 yıl içinde FTM'ye aşinalık artmış ancak sistemin kullanımı giderek azalmıştır.

Literatüre bakıldığında FTM'nin faydalarını anlatan çok sayıda çalışma olduğu ancak FTM'nin getirdiği avantajlara rağmen FTM uygulamalarına yer veren çalışmalarda FTM uygulama oranının beklenenden daha düşük seviyede olduğu sonucu çıkmıştır (Cengiz, 2011: 34). FTM'nin doğru yönetim aracı olmadığı görüşünün düşünülmeyle başlanması ve yeni arayışlara gidilmesi sonucu SDFTM geliştirilmiş ve FTM'de karşılaşılan zorluk ve problemler aşılmıştır (Everaert ve Diğ., 2008: 176; Kaplan ve Anderson, 2004: 131, Hoozee ve Burgeman, 2010: 185). SDFTM'nin geliştirilmesinin nedeni olarak, FTM'nin yetersizliklerinin yanı sıra, sabit kaynakların maliyetinin yükselmesi ve bu maliyetlerin denetimi ve ölçülmesi için yöneticilere yardımcı olarak yeni araçların arayışı içinde olunması da gösterilmektedir (Ören ve Tetik, 2012: 33).

3. Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin Tanımı

SDFTM Sistemi, FTM Sistemine göre daha kolay, ucuz ve hızlı kurulan ve geliştirilen aynı zamanda daha basit ve esnek bir sistemdir (Kaplan ve Anderson, 2004: 8). Karmaşık işlemleri zaman denklemleri kullanarak basit hale getiren, güncellenmesi kolay (Bruggeman ve Diğ., 2005: 4) ayrıca işletmede yapılan faaliyetler ve bu faaliyetleri gerçekleştiren personelin verimliliği hakkında doğru bilgi sağlayarak yöneticilerin başarılı stratejik kaynak planlaması yapmalarına imkân sağlayan bir yöntemdir (Çarıkçioğlu ve Polat, 2007: 518). Wegmann (2007: 10) SDFTM'yi, FTM'nin güncellenmiş, gelişmiş ve basitleştirilmiş hali olarak tanımlamıştır. Mitchell'a(2007: 25) göre, SDFTM, maliyet bilgisini daha hızlı ve verimli kullanmayı sağlayan bir araçtır.

SDFTM, maliyet oranlarının zaman tabanlı hesaplandığı ve maliyet denklemleri kullanılarak maliyetlerin, faaliyetin gerçekleşmesi için gereken zamana dayandırıldığı (Polat, 2008: 32) ve FTM'nin yararlarını kaybetmeden, yetersizliklerine ve problemlerine çözüm getirmek amacıyla geliştirilmiş bir sistemdir (Yılmaz ve Demireli, 2013: 302). Maliyetlerin dağıtımı başarılı bir şekilde yapan, kullanılmayan kapasiteyi tanımlayarak maliyet yönetiminin uygulanabilirliğini arttıran ve hızlı gelişen maliyet çevresinde güncellenmesi kolay bir yöntemdir (Tanış ve Özyapıcı, 2012: 45). SDFTM, kaynaklar, faaliyetler, ürün ve hizmetler arasında sadece zaman maliyet etkenini kullanarak ilişki kurmaktadır. Bu şekilde maliyet analizi, faaliyet analizi, süreç analizi, değer analizi, kalite ve karlılık yönetimini tek bir analizde bütünleştirmektedir (Cengiz, 2011: 36).

Yukarıdaki tanımlara göre, SDFTM; FTM'yi yalınlaştırarak karmaşık yapıda olan faaliyetleri anlamada daha başarılı olmakta ve tek bir maliyet etkeni olan "zaman"ı kullanarak hem karmaşıklığı gidermekte, hem de uygulama ve güncellemeleri kolaylaştırmaktadır. Hem daha kolay ve ucuz hem de daha doğru maliyet bilgilerinin elde edilmesine olanak sağlamaktadır. İşletmede oluşan boş zamanı maliyet hesaplamalarına katmayan SDFTM, süreç verimliliği ile birlikte maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Maliyet ve karların daha net bir şekilde belirlenmesini sağlayan ve çeşitli stratejik kararların alınmasına yardımcı olan yenilikçi bir yaklaşımdır.

4. Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi'nin Genel Yapısı

Bu yaklaşımda süreç kaynakların maliyetinin tahmini yapılarak başlamaktadır (Kaplan ve Anderson, 2003: 6). Daha sonra kaynaklar kaynak havuzunda toplanmakta ve kaynak havuzları FTM'deki maliyet havuzu gibi kullanılarak maliyet etkenleri aracılığı ile kaynak maliyetleri kaynak havuzunda bir araya getirilmektedir (Polat, 2008: 35). Burada kaynak maliyetlerinin faaliyetlere yüklenmesi işlemi yapılmadığı için FTM'nin zor, zaman alıcı, maliyetli ve karmaşık adımı gerçekleşmemiş ve daha basit, kolay, ucuz ve kısa zamanda istenilen hedefe ulaşılmış olmaktadır. SDFTM aynı FTM'de olduğu gibi faaliyetlerin kaynakları, ürün ve hizmetlerinde faaliyetleri tükettiği maliyet sistemidir. Temel esasları aynı olmakla birlikte işleyişte farklılıklar vardır. SDFTM faaliyetlerin sürelerini esas alan bir yöntemdir. SDFTM, önemli bir bilgi olan kullanılan kapasiteyi ortaya çıkarması, daha sağlıklı ve yararlı bilgiler sunması ve işletmedeki tüm bölüm ve süreçleri birbiri ile entegre ederek bütüncül bir bakış açısı getirmesi ile geleneksel maliyet yöntemleri ve FTM'den ayrılmaktadır.

SDFTM'de önce maliyet objelerinin etkilediği kaynak miktarları tahmin edilmektedir. Gerekli olan kaynak miktarı, önce faaliyetler bazında sonra maliyet objeleri bazında tahmin edilmektedir (Kaplan ve Anderson, 2004: 133). SDFTM, FTM'yi yalınlaştırarak, sadece aşağıdaki iki parametrenin hesaplanmasını gerekli kılmıştır (Kaplan ve Anderson, 2003: 1; Everaert ve Diğ., 2008b: 144; Stouthuysen ve Diğ., 2010: 83):

1. Parametre: Birim süre maliyeti
Birim Süre Maliyet= Toplam Maliyet / Toplam Pratik Kapasite
2. Parametre: Maliyet objelerinin kullandığı faaliyetlerin süreleri.

Parametrelerden biri olan birim süre maliyeti, kaynak havuzunun toplam maliyetinin toplam pratik kapasiteye bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Kaplan ve Anderson, 2003: 7). Kaynak havuzunun toplam maliyeti, faaliyetlerin gerçekleştiği bölümle ilgili tüm maliyetlerin toplamıdır (Kaplan ve Anderson, 2004: 133). Toplam pratik kapasite ise, faaliyetlerin gerçekleştiği bölümde çalışan personelin yıllık mesai süresinden hafta sonu ve resmi tatiller, yıllık izinler, dinlenme, çay ve yemek araları, olağan bakım onarım ve diğer normal kesintiler düşüldükten sonra kalan sürenin tamamında verimli çalışması durumunda erişilebilecek faaliyet düzeyidir (Büyükmirza, 2003: 527). SDFTM sistemi, faaliyetlerin gerçekleşmesi için gereken süre ile mevcut kapasitenin birim süre maliyeti aracılığıyla maliyet objelerinin kaynak taleplerini tespit etmektedir (Saban ve Irak, 2009: 99).

Diğer parametre olan maliyet objelerinin kullandığı faaliyetlerin süresi tespit edilirken, personelin zamanını nerede ve nasıl geçirdiği ile ilgili tahminler yapılmamakta, faaliyetlerin süreleri doğrudan izlenerek süreleri tespit edilmektedir (Kaplan ve Anderson, 2004: 136). McGowan'ın (2009: 60) göre, personeliniz sürekli meşgul olabilir ama kapasiteyi sonuna kadar kullanmayabilir. SDFTM boş kapasiteyi göstererek maliyetleri hesaplamalarını daha doğru yaptığı için, personel, ürün ve hizmetler, müşteriler, dağıtım kanalları hakkında karlılık ve maliyetler ile ilgili net bir anlayış getirmiştir.

İki parametre sonucunda maliyet etkeni oranı elde edilmektedir. Maliyet etkeni oranı aracılığı ile de maliyetler maliyet objelerine dağıtılmaktadır (Kaplan ve Anderson, 2004: 133). SDFTM'nin birinci aşamasında tüm kaynakların pratik kapasitesi alınmaktadır. Daha sonra kaynağın toplam maliyeti pratik kapasiteye bölünerek birim süre başına maliyet hesaplanmaktadır. İkinci aşamada ise faaliyetlerin süreleri tespit edilmekte ve birim süre maliyeti ile faaliyetin süresi çarpılarak maliyet hesaplanmaktadır (Kaplan ve Anderson, 2004: 133). SDFTM ile gereksiz zaman harcamasına neden olan faaliyetler belirlenerek sonlandırılmakta ayrıca kapasite dinamik bir şekilde hesaplanmakta ve atıl kapasite maliyetleri ayrıştırılabilmektedir. Dolayısıyla kullanılmayan kapasite maliyet objelerine yansıtılmamıştır. Yöneticiler kaynak, faaliyet, süreç ve maliyet objeleri ile ilgili daha güvenilir ve güncel sonuçlara ulaşmaktadır. Kullanılmayan kapasite daha fazla kaynak ve harcama gerektiren birimlere kaydırılarak işletmenin verimlilik ve etkinliği artırılmasına destek olunmaktadır.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

SDFTM sistemi, üretilen ürün ve hizmetlerde ya da süreçlerinde değişiklik olduğunda, yeni bir faaliyet eklendiğinde ya da mevcut faaliyetlerde değişiklik olduğunda kolay bir şekilde güncellenmektedir (Everaert ve Bruggeman, 2007: 16). SDFTM işletmenin en alt seviyesindeki faaliyetler içinde uygulanabilmekte ve her seviyede faydalı maliyet bilgisi sağlamaktadır. Ayrıca, süreçlerinin tasarlanması ve iyileştirilmesinde SDFTM katkı sağlamıştır. SDFTM yöneticilere rehberlik etmesi ve personel katılımı sağlanmasıyla daha doğru kararlar alınmakta dolayısıyla işletme başarısı artmaktadır (Hoozee ve Bruggeman, 2010: 195).

Demeerec ve arkadaşları (2009: 296-304), bir polikliniğin 5 bölümünde yaptıkları SDFTM çalışmasında, farklı poliklinik hizmetlerinin karlılık analizleri ve faaliyetlerin iyileştirilmesinde SDFTM'nin kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.

Almanya'da bir klinik çalışmasında maliyetler hasta yatış gün sayısına göre hesaplandığından dolayı bazı bölümlerin karlılığı az olduğu görüldüğü için değiştirilmiş ve kapasitesi azaltılmıştır. Fakat SDFTM çalışması yapıldıktan sonra aynı bölümün karlılığının yüksek olduğu görülmüş ve genişletilmesine karar verilmiştir (Kaplan ve Porter, 2011: 57).

Kaplan ve Porter (2011: 62), Teksas üniversitesi MD Anderson Kanser Merkezi, Ulusal Kanser Enstitüsünde 2.468 hasta üzerinde yapılan araştırma ve sonuçlarını beyan ifade etmiştir. Bu çalışmada klinik personel ve finans departmanı çalışanları ile SDFTM uygulaması yapılmıştır. Hastanın tüm tedavi haritası ve değer zinciri oluşturulmuştur. SDFTM uygulaması sonucunda merkezde hasta seviyesinde maliyetler belirlenmiştir. Bu maliyetlere göre fiyatlar tespit edilmiştir. SDFTM sistemi ile bütünleştirici kanser tedavi stratejisi sunulmuştur.

Öker ve Özyapıcı (2013), Kıbrıs Yaşam Hastanesi genel cerrahi departmanı safra kesesi ameliyatları üzerine yaptıkları SDFTM çalışmasına göre, hastanedeki mevcut geleneksel maliyet sisteminin ve kullanılan hasta gün sayısı dağıtım anahtarı ile yapılan maliyet hesaplamaları ameliyatların gerçek maliyetlerini göstermemektedir. SDFTM uygulamasından sonra, bu yeni sistemin hastaneye kolaylıkla uygulanabildiğini ve ameliyatlara ait maliyet bilgilerini daha doğru ve detaylı verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Inverso ve arkadaşlarının (2013), yaptıkları çalışmada 59 hasta üzerinde hasta bakımı ile ilgili doğru maliyet bilgisine ulaşmada SDFTM yöntemini kullanmışlardır. Süreç haritaları oluşturarak 23 adet faaliyet belirlemişlerdir. Hasta eğitimi, iş akışı koordinasyonu, muayene odaları tahsisatında düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışmada SDFTM'nin sağlık işletmelerinde süreçlerin sürekli iyileştirilmesinde ve güvenilir maliyet hesaplamalarında etkin olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

5. Hastane İşletmelerinde SDFTM Modellemesi

Doğru ve güvenilir maliyet hesaplaması için, işlem maliyetlerini etkileyen faktörlerin ve maliyetin bu faktörlere göre değişkenliğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dolayısıyla maliyetlerin ne şekilde toplanacağı ve maliyet objelerine nasıl dağıtılacağı konusunda sağlıklı bir modellemeye ihtiyaç vardır (Uğurtay ve arkadaşları, 2013: 12).

Hastanelerde maliyet yönetim sistemleri, bireysel hastaların maliyetini belirleme ile sağlık ve idari personelin performanslarını ölçmek üzere iki amaç için kullanılmaktadır. Hastanelerde kaliteli ve hızlı hizmet sunumu önemlidir (McGowan, 2006: 4). Sağlık hizmetlerinin amacı hastalara verilen değeri geliştirmektir. Hastalara sunulan hizmetlerin sayısı ya da ücretin pahalılığı değil değeri önemlidir. Daha iyi bir bakım çok sayıda hizmet ya da pahalı hizmet demek değildir. Değeri yönetmek hasta seviyesinde sonuçları ve maliyeti doğru ölçmek ile olmaktadır (Kaplan ve Porter, 2011: 49). Sağlık ekonomistleri, yeni ilaçlar, tedavi yöntemleri, ileri teknolojik cihazlar, eğitimli uzman personel vs ile sağlık hizmetlerinin aşırı yükselen maliyetlerine dikkat çekmektedir. Fakat hızla artan toplam maliyetler yeni süreçler ile azaltılabilir. Kaynakların ve faaliyetlerin doğru yönetimi ve sağlıklı maliyet hesaplamaları maliyet azaltımı ve verimliliği getirecektir (Robinson ve Smith, 2008: 1354).

Sağlık işletmeleri birbirinden farklı ve çok çeşitli tıbbi uzmanlık alanları, klinik ve destek hizmet birimlerinden oluşan karmaşık yapıda organizasyonlardır. Ayrıca faaliyetlerini etkileyen kamu kurumları, sigorta şirketleri, meslek örgütleri vs ile de karmaşık ilişkiler içerisindedir (Alpkan ve Sezen, 2009: 19). Bu bağlamda sağlık işletmelerinde maliyet sistemleri yalın olmalı ve nitelikli bilgi sağlamalıdır. Her bir sağlık işletmesi sağlık sektörü sisteminin bir parçasıdır. Sağlık işletmeleri, bu sistemin içinde ya da dışında meydana gelebilecek gelişme ve değişimlere uyum sağlayacak bir yapıda olmalıdır.

Sağlık sektöründeki işletmeler iki ayrı dünyada faaliyet göstermektedir. Biri içinde paranın olmadığı tıbbi alınması gereken kararlar ve yapılması gereken sağlık faaliyetlerinin olduğu dünya, diğeri ise sağlık işletmesinin hayatta kalması için alınması gereken kararlar ve yapılması gereken ekonomik faaliyetlerin olduğu dünyadır.

İdari personelin sağlık bilgisi, sağlık personelinin de maliyet bilgisi eksikliği nedeni ile amaç çatışması ortaya çıkmaktadır (Cooper, 1996: 22). Hastanelerde çelişen amaçlar, emek yoğun çalışma, karmaşık faaliyetler, standardize olmamış işlemler vardır. Dolayısıyla sağlık ve idari personel arasında bir köprü kurarak katılımlarını sağlayacak ve sorunların çözümü ve iyi yönetimi için doğru bir maliyet yönetim modellemesine ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Karmaşık yapıdaki işletmelerdeki iş hacmindeki fazlalık ve farklılık SDFTM'ye duyulan ihtiyacı körüklemiştir (Yükçü ve Gönen, 2009: 21). Hastane yöneticilerinin en önemli iki temel yönetsel fonksiyonu olan karar alma ve kontrol fonksiyonlarını etkili ve verimli bir şekilde yerine getirebilmeleri için, sunulan hizmetlerin birim maliyetlerini bilmeleri ve yeterli finansal bilgi kaynaklarına sahip olmaları son derece önemlidir (Eminsoy, 2008: 45). Sağlık işletmelerinin sürekliliği; yönetim kararlarına, fiyatlama ve temel stratejiler için gerekli olan maliyet bilgilerinin doğru olmasına bağlıdır (Demeerec ve diğ., 2009: 296). Sağlık işletmeleri kuruluş aşamasında yüksek tutarda yatırım gerektiren, işletim maliyetlerinin yüksek olduğu ve teknoloji yatırımlarının yoğun olduğu işletmelerdir (Akin, 2009: 161). Yüksek maliyetli bu yatırımların atıl malmaması ve beklenen başarıyı vermesi için tüm yönetim süreçlerinin etkin ve verimli hale getirilmesi gerekmektedir.

Sağlık sektöründeki üç önemli alan olan tedavinin maliyeti, tedavinin sonuçları ve tedavinin kalitesinin iyi yönetilmesi ve ölçülmesi gerekmektedir (Baker, 1998: 72). Sağlık işletmelerinde SDFTM, katma değeri olmayan süreçleri ve süreçlerdeki gerekli olmayan işlemleri ortadan kaldırdığı, kaynak kapasite kullanımını arttırdığı, doğru yerlere doğru süreçler sunduğu, süreçler ile klinik becerileri eşleştirdiği, tedavi döngü süresini hızlandırdığı ve optimize ettiği, süreçlerde iş akışını geliştirdiği ve fazlalıkları azalttığı ve doğru maliyet ölçümü sağladığı için işletmelere değer geliştirici fırsatlar sunmaktadır (Kaplan ve Porter, 2011: 58-64). Sağlık sektöründe hizmetler çeşitlilik göstermektedir. Hasta bakım süreçleri standart değildir, farklılıklar vardır. Yeni tedavi sistemleri eklenmekte, uygulanan tedavi yöntemlerinde değişiklikler olmakta ve yeni ödeme mekanizmaları geliştirilmektedir (Ross, 2004:19). Rekabet ortamında tıbbi maliyetler sağlık işletmeleri üzerinde baskı unsurudur. Tek başına fiyatları düşürmek rekabette sürdürülebilirlik sağlamayacaktır. SDFTM sağlık hizmetlerini standardize etmede ve sağlık çalışanlarının görevlerini devam ettirirken yüksek kalitede sağlık hizmeti sağlamalarında iyi bir araç olmuştur (Hajia ve Alishah, 2011: 59).

Kaplan ve Porter (2011:53-58) SDFTM yöntemini kullanarak, bir hastanın tedavi ve bakım süreçlerinin maliyetini 7 adımda aşağıdaki şekilde tahmin etmiştir;

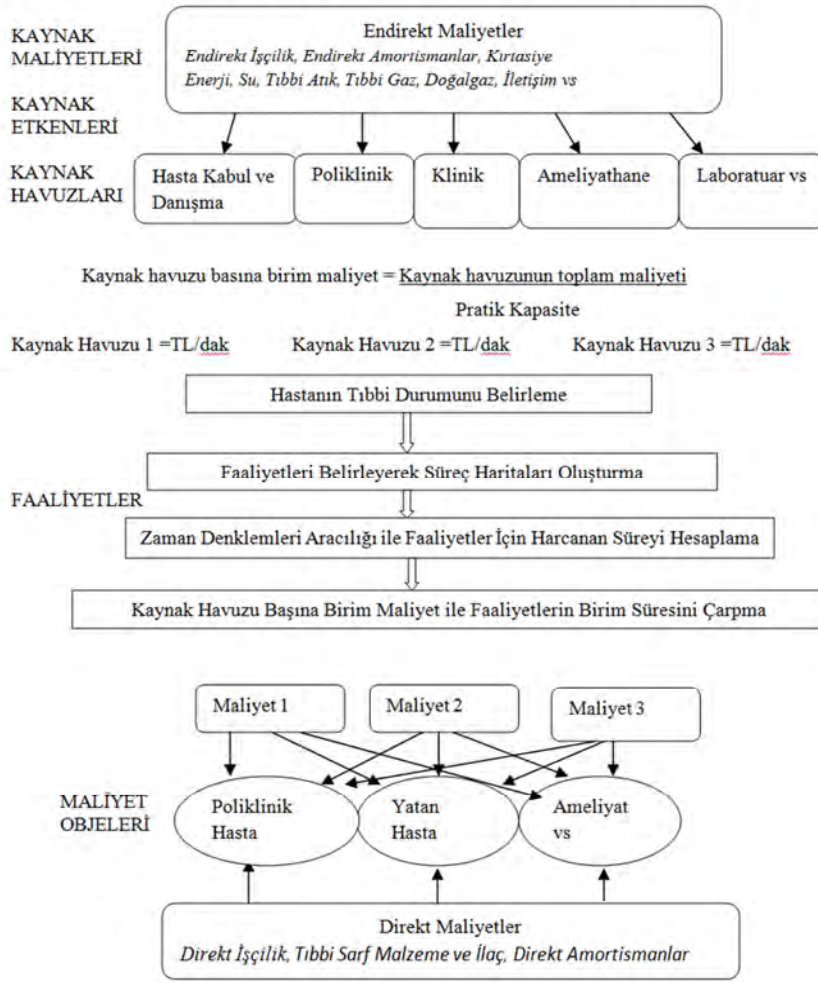
- Birinci Adım: hastanın tıbbi durumunu belirlemek
- İkinci Adım: sağlık hizmetleri değer zincirini (care delivery value chain) belirlemek
- Üçüncü Adım: hastanın tedavi sürecindeki her bir faaliyetin süreç haritaları belirlemek
- Dördüncü Adım: her işlem için zaman tahminlerini yapma
- Beşinci Adım: hasta tedavi için gerekli kaynakların maliyetini tahmin etme
- Altıncı Adım: her bir kaynağın kapasitesini tahmin etmek ve kapasite maliyet oranını hesaplamak
- Yedinci Adım: toplam hasta tedavi maliyetinin hesaplanması

SDFTM yöntemi ile hastanın tedavi ve bakım süreç döngüsündeki tüm maliyetler, hastanın sağlık şartlarına göre ortaya çıkan maliyetler ve diğer kaynakların maliyeti basit bir şekilde hesaplanabilmektedir. Hastanın yaşına, cinsiyetine, kombinasyonlarına, sağlık şartlarına göre tedavi ve bakım döngüsünün maliyet analizi yapılabilmektedir. Ayrıca hastaların detaylı verilerine göre kategori ve alt kategoriler oluşturulabilmekte ve her bir kategorideki hastanın ihtiyaç duyacağı kaynakların maliyeti tespit edilmektedir. Sağlık işletmelerinde SDFTM modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Şekil 1: Sağlık İşletmelerinde SDFTM'nin Modeli

Kaynak: Bruggeman, W., Everaert, P., Anderson, S.R. ve Levant, Y. (2005). Modeling Logistics Costs Using Time-Driven ABC: A Case in a Distribution Company. Sayfa 38'den geliştirilmiştir.

Yukarıdaki model üzerinden hareketle, ilk olarak SDFTM yönteminde, işletmenin kaynak gruplarının ve faaliyetleri belirlenmektedir.

Sağlık sektöründe özellikle bireysel hastaların maliyetlerine ulaşılmasında kaynakların doğru analiz edilmesi önemlidir (McGowan, 2006: 7). Sağlık işletmelerindeki kaynaklara; sağlık ve idari personel, tıbbi sarf malzeme ve ilaçlar, tanı, tedavi ve bakım için kullanılan ekipmanlar, bilgi işlem, tesisler vs gibi finansal, maddi, fiziksel, beşeri ve teknolojik kaynaklar örnek olarak gösterilebilir. Sağlık işletmelerinde doğru teşhis, doğru bakım ve tedavi, hem hastanın daha kısa sürede ve daha az çaba ile iyileşerek tedavi bakım döngüsünün kısalmasına hem de kaynakların daha az tüketilmesini sağlayacaktır.

İkinci olarak kaynak gruplarının toplam maliyeti hesaplandıktan sonra üçüncü aşamada kaynak gruplarının pratik kapasitesi tahmin edilmektedir. Daha sonra pratik kapasitenin kaynak gruplarının toplam maliyetine bölünmesi ile birim maliyetin hesaplanmaktadır. Her bir faaliyetin belirlenmesi ve faaliyetin gerçekleşmesi için gereken süre tespiti ile süreç devam etmektedir. SDFTM maliyet etkeni olarak sadece zamanı kullanmaktadır. Maliyet etkeni, maliyet objelerinin faaliyetleri ve kaynakları ne kadar tükettiğini ölçebilecek ölçüler olmalıdır.

Sağlık işletmelerinde SDFTM uygulamasında farklı veri setine odaklanılmıştır. Bunlar, sağlık hizmetlerini oluşturan faaliyetler ve yapılan harcama verileridir (Alemi ve Sullivan, 2007: 93). SDFTM yönteminde faaliyetler sınıflandırılmaktadır. Öncelikle faaliyetler, birincil ve ikincil faaliyetler olarak sınıflandırılmakta sonrasında ikincil faaliyetler kendi içersinde hasta tedavi ve bakım ile ilgili olan ve olmayan faaliyetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Hasta ile ilişkisi olmayan faaliyetler ise yine kendi içinde departman faaliyetleri ve genel hastane faaliyetleri olarak ayrılmaktadır (Kruha ve Diğ., 2009: 237). Hasta teşhis, tedavi ve bakımı ile ilgili olan faaliyetler birincil faaliyet, diğer destek faaliyetler ikincil faaliyet olarak tanımlanmıştır (Kruha ve Diğ., 2009: 236). Hastane işletmelerindeki temel faaliyetler, hasta kabul, hastanın muayenesi, ameliyata hazırlanması, anestezi uygulaması, ameliyattaki cerrahi uygulamalar, laboratuvar işlemleri, radyoloji işlemleri, yatan hasta bakım gibi faaliyetlerdir. Destek faaliyetler ise, eczane, ambulans, bilgi işlem, arşiv, eğitimler, çamaşırhane, yemekhane vb. faaliyetlerdir. Sağlık işletmelerinde faaliyet, hastanın, danışma ve hasta kabul ile başlayıp, tanı, tedavi, bakım süreçlerini kapsayan ve sağlık kuruluşundan ayrılmasına kadar kendisine sunulan hizmetlerin tamamıdır.

İyi tasarlanmış ve entegre edilmiş bir maliyet sistemi, gelişmenin devam etmesine, fırsatların değerlendirilmesinde, kullanılmayan kapasite ve kapasite kısıtlarını iyi yönetmede ve iyi bir bütçe planlamasında önemli katkılar sağlayacaktır (Adamu ve Olotu, 2009: 41). Sağlık işletmelerinin temelinde insan işçiliği vardır. En büyük gideri işçilik giderleri oluşturmaktadır (McGowan, 2006: 5). Emek yoğun olan sağlık işletmelerinde işçilik giderlerinden sonra en büyük paya sahip olan tıbbi sarf malzeme ve ilaçlar israf edilmeden etkin kullanılmalı, giderleri doğru hesaplanmalı ve yönetilmelidir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda direkt ilk madde ve malzeme ile direkt işçilik dışında kalan diğer tüm maliyetler genel hizmet üretim maliyetleridir. Sunulan hizmetle doğrudan ilişkisi olmayan farklı nitelikteki bu maliyetlerin doğru takip edilmesi önemlidir. Çünkü son yıllarda toplam maliyet içinde genel hizmet maliyetleri yüksek oranda yer kaplamaktadır. Sağlık işletmelerinde tek tip hizmet sunumu olmadığı için birbirinden farklı çok çeşitli hizmetler sunulduğu için genel hizmet maliyetlerinin dağıtımı kolay değildir. Genel hizmet maliyetlerinden her bir sunulan hizmetin ne kadar yararlandığının doğruya en yakın tespiti için iyi bir maliyet yönetim sistemi olmalıdır.

6. Hastane İşlemesinde SDFTM Uygulaması

Bu kısımda, çalışmanın teorik kısmında yapılan SDFTM modellemesinin hastane uygulaması yapılmıştır.

6.1. Uygulamanın Yapıldığı Hastane İle İlgili Genel Bilgiler

Hastanede poliklinik, klinik, tanı, acil, ambulans ve cerrahi işlem hizmetleri 7/24 verilmektedir. 281 kişi idari, 150 kişi sağlık çalışanı olmak üzere toplam 431 personeli mevcuttur. Hastane 11 katlıdır ve hastane üç bloktan oluşmaktadır. Toplam 10.000 m² kapalı alanda faaliyet göstermektedir. 152 yatak kapasitesi mevcuttur. Toplam 4 adet ameliyathane ile cerrahi hizmetler verilmektedir. 2011 yılına ait poliklinik sayısı 307.856, klinik sayısı 29.017 ve ameliyat sayısı 3.282'dir.

6.2. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın amacı, sağlık işletmelerinde SDFTM modeli geliştirerek uygulanabilirliğini, daha sağlıklı ve güvenilir maliyet bilgisi elde edilip edilmediğini göstermektir. Ayrıca, geleneksel maliyet yöntemi ve SDFTM ile hesaplanan maliyet sonuçlarının karşılaştırılarak ortaya çıkan farklılıkların ve sonuçların etkilerinin araştırılmasıdır.

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır;

- Sağlık işletmelerinde SDFTM yöntemi etkin bir şekilde uygulanabilir mi?
- SDFTM yöntemi, geleneksel maliyet yönteminin sonuçlarına göre nasıl bir farklılık ortaya koyacaktır?
- Bu farklılıkların nedeni nedir?
- SDFTM yönteminin ve geleneksel maliyet yöntemlerinin göre daha faydalı bir maliyet sistemi mi?
- SDFTM yöntemi geleneksel maliyet yöntemlerine göre hastane işletmelerinde daha doğru ve güvenilir bilgiler sunmakta mıdır?

6.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmanın evrenini, 2011 yılı genel cerrahi birimi anestezi ve ameliyat faaliyetleri oluşturmaktadır. Genel cerrahi biriminde yapılan 5 ameliyat örneklem olarak alınmıştır. Genel Cerrahi biriminin 2011 yılı itibarıyla bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 1: Genel Cerrahi Birimi Bilgileri

Genel Cerrahi Bölümü	2011 Yılı
Yatak sayısı	10
Poliklinik hasta sayısı	12.798
Klinik hasta sayısı	2.450
Ameliyat sayısı	1.040

6.4. Araştırmanın Uygulanması

Hastane işletmesinde mevcut bir maliyet yöntemi olmadığından dolayı sonuçların karşılaştırılması için öncelikle örneklem olarak seçilen genel cerrahi birimine ait 5 ameliyatın maliyeti geleneksel maliyet yöntemine göre hesaplanmıştır. Daha sonra SDFTM yöntemine göre maliyet hesaplamaları yapılmış ve sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmaya ait veriler hasta dosyalarından, hastanenin kurumsal kaynak planlama, idari işler, genel muhasebe, medikal muhasebe, bilgi işlem, insan kaynakları departmanındaki müdür ve çalışanlardan alınmıştır. Ayrıca, faaliyetlerin süreç ve sürelerinin tespiti için araştırmaya konu olan her faaliyeti gerçekleştiren idari ve sağlık personeli ile yüz yüze görüşmeler ve yerinde gözlem yapılmıştır.

6.4.1. Geleneksel Maliyet Yönteminin Uygulanması

Geleneksel maliyet yönteminin uygulaması sürecinde öncelikle gider yerleri belirlenmiştir. Daha sonra birinci, ikinci ve üçüncü dağıtım yapılarak maliyet objelerinin maliyetleri hesaplanmıştır.

• Gider Yerlerinin Belirlenmesi

Tüm poliklinikler, radyoloji, laboratuvar, ameliyathane, doğumhane, acil servis ve yoğun bakım esas hizmet gider yeri olarak belirlenmiştir. Esas hizmet gider yerlerinin faaliyetlerinin düzgün ve devamlı yapabilmeleri için destek olan yardımcı hizmet gider yerleri ise, kan alma, arşiv, yemekhane, çamaşırhane, teknik servis, temizlik, eczane-satın alma, bilgi işlem, medikal muhasebedir. Ayrıca yönetim gider yerleri ise hizmet yönetimi gider yeri ve genel yönetim gider yeri olarak iki ayrı yönetim yeri olarak belirlenmiştir. Hizmet yönetimi gider yerleri başhekimlik ve başhemşireliktir. Maliyet dağıtımında dağıtım anahtarı olarak kullanılacağı için her gider yerinin çalışan sayısı, metre karesi, poliklinik ve klinik hasta sayısı, ameliyat sayısı ve yatak sayısı tespit edilmiştir.

Maliyetlerin daha doğru hesaplanması için araştırmaya konu olan genel cerrahi departmanı; genel cerrahi poliklinik, genel cerrahi klinik ve genel cerrahi ameliyat olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümde toplam giderler içerisinde direkt işçilik, ilaç ve tıbbi sarf malzeme ile bölümlere doğrudan yüklenebilen amortismandan oluşan direkt giderlerin oranı poliklinikte %90, klinikte %43, ameliyatta %55 olduğu görülmüştür.

• Direkt Gider Türleri ve Tutarlarının Belirlenmesi

Direkt giderler, direkt ilk hammadde ve malzeme, direkt işçilik ve direkt amortismandan oluşmaktadır. Direkt ilk madde ve malzeme kullanım maliyeti ilaç ve tıbbi sarf malzeme kullanım maliyetlerinden oluşmaktadır. Örneğin anesteziye kullanılan tıbbi gaz, pansumanda kullanılan pamuk ve ilaç, hasta bakımında kullanılan ilaç ve diğer malzemeler vs. gibi. Temizlik ve çamaşırhane gibi destek hizmet birimlerine ait malzeme giderleri genel yönetim giderleri içerisinde yer almaktadır.

Eczane malzeme istek fişlerinden, bölümlere dağıtılan ilaç ve sarf malzeme listelerinden ve satın alma departmanından alınan bilgilere göre, Direkt İlk Madde ve Malzeme gideri 67.208 TL dir. Hastanenin muhasebe departmanından, çalışanların ücret bordrolarından bilgiler alınmıştır. SGK işveren primleri ve işsizlik sigortası işveren primleri ücret maliyetinin içerisinde yer almaktadır. Buna göre genel cerrahi departmanın direkt işçilik maliyeti 397.265 TL dir. Departmanda bulunan ve sadece bu bölüme tahsis edilen duran varlıkların amortisman tutarı toplam 7.420 TL dir.

Yukarıdaki bilgilere göre departmanın direkt giderleri aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

Tablo 2: Genel Cerrahi Bölümü Direkt Giderleri

Gider Türü	Tutar (TL)
<i>Direkt İlk Madde Ve Malzeme</i>	67.208
<i>Direkt İşçilik</i>	397.265
<i>Direkt Amortisman</i>	7.420
Direkt Gider Toplamı	471.893

• Birinci dağıtımın yapılması

Hastanenin muhasebe kayıtlarından mevcut endirekt gider türleri ve tutarları alınmıştır. Giderlerin tutarları ve uygun dağıtım anahtarı belirlenerek aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Endirekt Giderler Ve Dağıtım Anahtarları

Gider Türleri	2011 YIL/TL	Dağıtım Anahtarı
Endirekt personel gideri	271.289	Personel sayısı
Kırtasiye gideri	31.698	Hasta sayısı
Temizlik gideri	144.882	Yüz ölçümü
Elektrik gideri	523.043	Yüz ölçümü
Su gideri	82.572	Personel sayısı
Doğalgaz gideri	167.289	Yüz ölçümü
Tıbbi gaz gideri	100.509	Yatan hasta sayısı
Yemek Gideri	822.000	Departman sayısı
Sigorta gideri	2.169	Departman sayısı
Tamir bakım gideri	163.960	Personel sayısı
Küçük demirbaş gideri	13.951	Yüz ölçümü
Mefruşat gideri	16.697	Hasta sayısı
Eğitim gideri	9.157	Yatan Hasta sayısı
Amortisman	387.740	Hasta sayısı
Basılı evrak gideri	33.154	Personel sayısı
Tıbbi atık gideri	18.881	Hasta sayısı
Bilgi İşlem Giderleri	41.706	Yüz ölçümü
Diğer giderler (tedavi iade, vs.)	35.569	Yüz ölçümü
TOPLAM	2.866.266	

Belirlenen dağıtım anahtarları aracılığı ile endirekt giderler esas hizmet, destek hizmet ve hizmet yönetimi gider yerlerine dağıtılmıştır. Birinci dağıtım sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: 1. Dağıtım Sonuçları

GİDER YERLERİ VE GİDERLER	KIRTASIYE GİDERİ	ENDİREKT İŞÇİLİK	SU GİDERİ	ELEKTRİK GİDERİ	DOĞALGAZ GİDERİ	TIBBİ GAZ GİDERİ	DEMİRBAŞ GİDERİ	MEFRUŞAT GİDERİ	EGİTİM VE KASET GİD	AMORTİSMAN GİDERİ	BASILI EVRAK GİD	TIBBİ ATIK GİD	DİĞER GİDERLER	TOPLAM
Genel Cerrahi Poliklinik	767	8.002	60	562	361	0	399	477	136	833	1.024	38	1.280	13.939
Genel Cerrahi Klinik	147	5.393	35	7.418	4.760	1.960	399	477	79	11.001	196	466	245	32.574
Ameliyathane		19.474	126	104.608		25.127	399	477	285	9.251		3.776	328	163.850
Yemekhane		5.551	6.065	9.835	6.311									27.761
Temizlik		32.879	6.064	506	325									39.773
Medikal Muhasebe	176		358	3.829	2.457				810					7.630
Teknik Servis		2.562	58	6.885	4.417									13.921
Bilgi İşlem		2.135	48	927	595									3.705
Satın Alma-Eczane		2.562	58	1.190	764									4.573
Çamaşırhane		1.708	8.086	3.372	2.164									15.329
Kan Alma	176	2.352	29	469	301				66					3.393
Arşiv		854	19	6.042	3.876									10.791
Hizmet yönetimi gider yeri		2.989	68	1.602	1.028				153					5.838

• İkinci Dağıtımın Yapılması

İkinci dağıtımda gider yerleri arasındaki hizmet alış verişi yoğun olduğundan kademeli dağıtım yöntemi kullanılmış olup, birinci dağıtım toplamı en yüksek olan gider yerinden başlanılmıştır. İkinci dağıtımda kullanılan dağıtım anahtarları Tablo 5’de ve ikinci dağıtım sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ
Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 5: 2. Dağıtım Anahtarları

GİDER YERLERİ	DAĞITIM ANAHTARI
<i>YARDIMCI HİZMET GİDER YERLERİ</i>	
Kan Alma	Hasta sayısı
Medikal muhasebe	Hasta sayısı
Satın alma-eczane	İlaç ve malzeme fiyatları
Çamaşırhane	Yatan hasta sayısı
Yemekhane	Öğün sayısı
Teknik servis	Yüzölçümü – istek fişi sayısı
Temizlik	Yüzölçümü
Bilgi işlem	Departman sayısı- Bilgisayar sayısı
Arşiv	Toplam Hasta sayısı
<i>HİZMET YÖNETİMİ GİDER YERLERİ</i>	
Başhekimlik	Personel sayısı
Genel yönetim	Personel sayısı

Tablo 6: 2. Dağıtım Hesaplaması Sonuçları

Gider yerleri ve giderler	1. dağıtımdan gelen (TL)	Departman direkt gideri (TL)	2. dağıtımdan gelen (TL)	Toplam (TL)
Genel Cerrahi Poliklinik	13.939	340.656	23.960	378.555
Genel Cerrahi Klinik	32.574	64.028	52.693	149.295
Ameliyathane	163.850	339.076	112.638	615.564
Yemekhane	27.761	763.000	2.088	792.849
Temizlik	39.773	780.819	113.190	933.782
Medikal Muhasebe	7.630	116.700	35.725	160.055
Teknik Servis	13.921	240.306	33.405	287.632
Bilgi İşlem	3.705	122.930	10.661	137.296
Satın Alma-Eczane	4.573	96.600	13.070	114.243
Çamaşırhane	15.329	40.761	17.922	74.012
Kan Alma	3.393	33.000	6.649	43.042
Arşiv	10.791	17.100	24.515	52.406
Hizmet yönetimi	5.838	212.100		217.938

• **Üçüncü Dağıtımın Yapılması**

Üçüncü dağıtımda genel cerrahi poliklinik bölümün çıktısı sayılan poliklinik hastalarına, klinik bölümüne ait klinik hastalarına, hasta sayısına göre dağıtılacaktır. Genel cerrahi ameliyat maliyet sonuçlarının tespiti için ise ameliyathane esas gider yerinin 1. ve 2. dağıtım sonucunda ortaya çıkan tutar üzerinden ameliyat sayısına göre dağıtım yapılarak genel cerrahiye düşen pay tespit edilmiştir.

Ameliyathanede 3.282 adet ameliyat yapılmıştır. 1.040 tanesi genel cerrahi bölümünce gerçekleştirilmiştir. Ameliyathane toplam gideri 615.564 TL dir. Ameliyat sayısına göre oranlarsak, genel cerrahi ameliyat kısmına ait giderler aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Genel Cerrahi Ameliyat 1. ve 2. Aşama Dağıtım Sonuçları

	Genel Cerrahi Ameliyat (TL)
Direkt giderler	107.446
Endirekt giderler	87.612
<i>1. dağıtım</i>	<i>51.920</i>
<i>2. dağıtım</i>	<i>35.692</i>
Toplam	195.058

İlaç ve sarf malzeme giderleri direkt hastaya yüklenebildiği için hesaplamalara katılmamıştır. Her ameliyat hastası için kullanılan ilaç miktarları farklı olabilir. Hasta dosyalarında bu bilgiler mevcuttur. Satın almadan alınan ilaç fiyatları ile her hasta için ilaç ve sarf malzeme gider belirlenerek her ameliyatın maliyetine eklenmelidir.

Araştırmaya konu olan ameliyatlar sayısı ve süreleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 8: Ameliyat Sayı Ve Süreleri

Ameliyatlar	Sayısı (2011)	Süresi(Ortalama Dakika-Normal Şartlarda)
Tiroidektomi	22	150 dak
Diskektomi	171	120 dak
İnguinal Herni Onarımı	122	90 dak
Appendektomi	86	45 dak
Fissürektomi	67	45 dak

1040 adet ameliyatın süresi genel cerrahi doktorları ve ameliyat hemşireleri ile görüşülerek ortalama olarak tespit edilmiştir. Her hastaya göre ve ameliyatın seyrine göre süreler değişmektedir. Normal bir hasta ve normal şartlar altındaki ameliyat süreleri ortalama olarak belirlenmiştir. Buna göre 1040 adet ameliyat için toplam 77.330 dk süre harcanmıştır.

Dağıtım Katsayısı: Departman Toplam GHÜM / Toplam Ameliyat Süresi

$$195.058 / 77.330 = 2,52 \text{ TL / dak}$$

Tablo 9: Toplam ve Birim GHÜM

Ameliyatlar	Sayısı (2011)	Süresi (Dakika ortalama-normal şartlarda)	Toplam ameliyat süresi (dak)	Dağıtım anahtarı	Toplam GHÜM	Birim GHÜM
	(1)	(2)	(1x2)= (3)	(4)	(3x4)=(5)	(5/1)=(6)
Tiroidektomi	22	150	3.300	2,52	8.316	378
Diskektomi	171	120	20.520	2,52	51.710	302
İnguinal Herni Onarımı	122	90	10.980	2,52	27.669	226
Appendektomi	86	45	3.870	2,52	9.752	113
Fissürektomi	67	45	3.015	2,52	7.597	113

Tablo 9'dan da görüldüğü gibi; en uzun ameliyat süresine sahip tiroidektomi ameliyatları birim bazında 378 TL ile en fazla GHÜM'den pay almıştır. İkinci büyük payı diskektomi ameliyatı 302 TL pay almıştır. Herni onarımı ameliyatları 226 TL GHÜM'den almıştır. Ameliyat süreleri aynı olan appendektomi ve fissürektomiye ise GHÜM'lerinden düşen pay 113 TL.dir.

6.4.2. SDFTM'nin Uygulanması

Bu aşamada teorik kısımda sağlık işletmeleri için oluşturulan SDFTM modellemesi uygulanacaktır. Bu modellemede aşağıdaki yedi aşamalı süreç takip edilecektir.

- (1) İşletmenin kaynak gruplarının, faaliyetler ve alt faaliyetlerin belirlenmesi
- (2) Kaynak Gruplarının Toplam maliyetlerinin hesaplanması
- (3) Belirlenen faaliyetler ve alt faaliyetlerin gerçekleşme sürelerinin tespit edilmesi
- (4) Kaynak Gruplarının pratik kapasitesinin hesaplanması
- (5) Pratik kapasitenin kaynak gruplarının toplam maliyetine bölünmesi ile birim maliyetin hesaplanması
- (6) Birim süre maliyetleri ile faaliyetin gerçekleşme süresinin çarpılması
- (7) Faaliyet maliyetlerinin maliyet objelerine yüklenmesi

Hasta hastaneye başvurduğunda yapılması gereken ilk iş hastanın tıbbi durumunun tespit edilmesidir. Sağlık hizmetleri değer zinciri belirlenerek hastanın tedavi sürecindeki her bir faaliyetin süreç haritaları çıkarılmalıdır. Çıkarılan süreç haritasındaki faaliyetlere ait süre, pratik kapasite, birim maliyet daha önceden SDFTM modellemesine göre belirlenmiş olduğu için oluşturulmuş zaman denklemlerine her hastaya özel ekleme ve çıkarmalar yapılarak kolay, basit, hızlı ve doğru bir şekilde sağlıklı maliyet bilgisine ulaşılması sağlanmaktadır.

• Kaynak Gruplarının Belirlenmesi

Bu adımda kaynak grupları, faaliyetler, alt faaliyetler, gerçekleşme sayıları ve süreleri tespit edilmektedir.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ
Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 10: KG 1- Anestezi; Faaliyetler, Sayı Ve Süreleri

Kaynak Grup Kodu ve Adı: KG1 - Anestezi		
KG 1- Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika)	Faaliyet Sayısı
Anestezi doktorunun hasta ile görüşmesi	5	1040
Hasta dosyası kontrolü	5	1040
Hastanın cihazlara bağlanması ve hazırlık	5	1040
Hastaya uyutucu gaz verilerek anestezi işleminin yapılması (genel anestezi 15 dk, bölgesel anestezi 25 dk dir.)	15-25	1040
Ameliyat süresince hasta takibi (değişken ort.)	Değişken	1040
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	20	312
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	312

Tablo 11: KG 2- Ameliyat; Faaliyetler, Sayı Ve Süreleri

Kaynak Grup Kodu ve Adı: KG2 - Ameliyat		
KG 1- Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika)	Faaliyet Sayısı
Hasta bilgileri ve yapılan tetkiklerin kontrolü	5	1040
Doktordan onay alma	3	1040
Ameliyat malzemelerinin depodan alınması ve hazırlanması	15	1040
Hastanın servisten teslim alınması	10	1040
Hastanın ameliyata hazırlanması	10	1040
Doktorun hasta ile görüşmesi	5	1040
Anestezi yöntemine karar verilmesi	5	1040
Hastaya cerrahi işlemin yapılması	Değişken*	1040
Hastanın temizliği ve pansuman yapılması	10	1040
Hastanın makinelerden ayrılması	5	1040
Hastanın sedyeye konularak uyku odasına alınması	10	1040
Hastanın uyandırılması (genel anestezide 30 dk, bölgesel anestezide 5 dk sürmektedir)	30- 5	1040
Hastanın servise teslim edilmesi	10	1040
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	30	312
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	312

• **Kaynak gruplarının maliyetlerinin hesaplanması**

Faaliyetlerin kaynakları kullanma oranına göre endirekt giderlerin dağıtımı kaynak gruplarına yapılmıştır. Kaynak gruplarının direkt giderleri ve endirekt giderlerden aldıkları pay hesaplanarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12: Kaynak Gruplarının Toplam Maliyeti

	KG 1	KG 2
Direkt giderler	37.200	71.711
Endirekt giderler	15.089	79.900
Toplam	52.289	151.611

• **Faaliyet Merkezlerinin Birim Kapasite Maliyetlerinin Tespit Edilmesi**

SDFTM yönteminde birim maliyeti, kaynak gruplarının toplam maliyetinin o kaynak grubunda çalışan personelin pratik kapasitesine bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu yöntemde, tüm kapasite zaman cinsinden ölçülmektedir. SDFTM yönteminin uygulanması sürecinde ilk adım kaynak gruplarının, faaliyetlerin belirlenerek bu gruplara ait maliyetlerinin hesaplanmasıdır

SDFTM yönteminde ikinci adım, kaynak gruplarının birim kapasite maliyetlerinin tespit edilmesidir. Bu birim maliyetin hesaplanabilmesi için, faaliyet merkezinin toplam maliyetinin o faaliyet merkezinde çalışan personelin pratik kapasitesine bölünmesiyle elde edilir. SDFTM yönteminde, tüm kapasitenin zaman cinsinden ölçülmektedir. Hastaneye ait faaliyet merkezlerinin pratik kapasitesi ile birim kapasite maliyetleri Tablo-13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: SDFTM Yöntemine Göre Pratik Kapasite ile Birim Kapasite Maliyetinin Tespiti

Faaliyet Merkezi	KG 1	KG 2 (hemşire) KG 2 (Doktor)
Faaliyet Merkezinin Maliyeti	52.289	151.611
Aktif Çalışan Sayısı	6	7 5
Genel Cerrahi Aktif Çalışan Sayısı	2	2,2 5
Aylık Çalışılan Gün	26	26 10
Günlük Çalışma Zamanı (Saat)	8	8 8
Mola Eğitim, Dinlenme Zamanı (Saat)	1	1 1
Birim Çalışan İçin Net Günlük Çalışma Süresi (Saat)	7	7 7
Birim Çalışan İçin Net Aylık Çalışma Süresi (Saat)	182	182 70
Birim Çalışan İçin Net Aylık Çalışma Süresi (Dakika)	10.920	10.920 4.200
Birim Çalışan İçin Net Yıllık Çalışma Süresi (Dakika)	131.040	131.040 50.400
Toplam Çalışanlar İçin Net Yıllık Pratik Kapasite (Dakika)	786.240	917.280 252.000
Genel Cerrahi Toplam Çalışanlar İçin Net Yıllık Pratik Kapasite (Dakika)	262.080	288.288 252.000
Birim Kapasite (Süre) Maliyeti (TL/Dakika)	0,2	0,52 0,6

Birim Süre Maliyet= Toplam Maliyeti / Toplam Pratik Kapasite

KG 1: 52.289 / 262.080 = 0,20 TL/dak.

KG 2: 151.611 / 288.288= 0,52 TL/dak.

• **Faaliyet Merkezlerinin Maliyet Yükleme Oranlarının ve Kapasite Kullanım oranlarının Tespit Edilmesi**

Hastanede faaliyet merkezlerinde çalışan personel ile yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde her bir faaliyet için harcanan süre belirlenmiştir. Belirlenen birim süreler ile birim süre maliyeti çarpılarak birim maliyet oranı hesaplanmıştır. Her bir faaliyetin gerçekleşme sayısı yani zaman etkeni miktarı ile faaliyetin birim süresi çarpılarak toplam tüketilen süre hesaplanmıştır. Birim yükleme maliyet oranı ile zaman etkeni miktarı yani faaliyetin gerçekleştirme sayısı çarpılarak her faaliyetin maliyeti hesaplanmıştır. Toplam kullanılan kapasite ile hesaplanan pratik kapasite karşılaştırılmıştır. Aradaki fark atıl kapasite olarak ortaya çıkmıştır.

Toplam Faaliyet Maliyeti= (Birim Süre Maliyeti x Birim Faaliyet Süresi) x Zaman Etkeni Sayısı

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ
Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 14: KG 1- Anestezi Kapasite Durumu

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika/hasta sayısı)	Birim Süre Maliyeti (TL/dakika)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta Sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dakika)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
Anestezi doktorunun hasta ile görüşmesi	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	5.200	1.040
Hasta dosyası kontrolü	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	5.200	1.040
Hastanın cihazlara bağlanması ve hazırlık	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	5.200	1.040
Hastaya uyutucu gaz verilerek anestezi işleminin yapılması (genel anestezi 15 dk, bölgesel anestezi 25 dk dır.)	15-25	0,2	5	Ameliyat sayısı	1040	26.000	5.200
Ameliyat süresince hasta takibi (değişken ort.)	Değişken	0,2		Toplam ameliyat süresi	1040	77.330	15.466
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	20	0,2	4	Günlük	312	6.240	1248
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	0,2	3	Günlük	312	4.680	936
Toplam kullanılan						129.850	25970
Pratik Kapasite						262.080	52.289
Atıl Kapasite						132.230	26.319
Kullanılmayan Kapasite Oranı (%)						50	50

Kullanılmayan Kapasite= Toplam Pratik Kapasite – Toplam Kullanılan Kapasite
262.080 – 129.850 = 132.230 dak.

Tablo-14’de anestezi çalışan personelinin pratik kapasite toplamı 262.080 dakika olmasına rağmen, faaliyetler için harcanan toplam zaman 129.850 dakikadır. Bu duruma göre atıl kapasite 132.230 dakikadır. Pratik kapasitenin sadece %50 oranında verimli kullanıldığını, geriye kalan %50’lik kısmın ise, herhangi bir faaliyet için kullanılmadığını ve atıl kaldığını göstermektedir. Maliyet hesaplamalarında ve alınan kararlarda 132.230 TL’lik atıl kapasite maliyetinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tablo 15: KG 2- Ameliyat Kapasite Durumu

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika/hasta sayısı)	Birim Süre Maliyeti (TL/dakika)	Birim Maliyet Oranı (TL/hasta sayısı)	Zaman Etkeni	Zaman Etkeni Miktarı (hasta Sayısı)	Toplam Tüketilen Süre (dakika)	Toplam Faaliyet Maliyeti (TL)
Hasta bilgileri ve yapılan tetkiklerin kontrolü	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1.040	5.200	2.704
Doktordan onay alma	3	0,52	1,56	Ameliyat sayısı	1.040	3.120	1.622
Ameliyat malzemelerinin depodan alınması ve hazırlanması	15	0,52	7,8	Ameliyat sayısı	1.040	15.600	8.112
Hastanın servisten teslim alınması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1.040	10.400	5.408
Hastanın ameliyata hazırlanması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1.040	10.400	5.408
Doktorun hasta ile görüşmesi	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1.040	5.200	2.704
Anestezi yöntemine karar verilmesi	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1.040	5.200	2.704
Hastaya cerrahi işlemin yapılması	Değişken	0,52		Toplam ameliyat süresi	1.040	77.330	40.211
Hastanın temizliği ve pansuman yapılması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1.040	10.400	5.408
Hastanın makinelerden ayrılması	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1.040	5.200	2.704
Hastanın sedyeye konularak uyku odasına alınması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1.040	10.400	5.408
Hastanın uyandırılması (genel anesteziye 30 dk, bölgesel anesteziye 5 dk sürmektedir)	30-5	0,52	15,6	Ameliyat sayısı	1.040	20.800	16.224
Hastanın servise teslim edilmesi	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1.040	10.400	5.408
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	30	0,52	15,6	Günlük	312	9.360	4.867
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	0,52	7,8	Günlük	312	4.680	2.434
Toplam Kullanılan						203.690	111.326
Pratik Kapasite						288.288	151.611
Atıl Kapasite						84.598	40.285
Kullanılmayan Kapasite Oranı (%)						40	40

Kullanılmayan Kapasite= Toplam Pratik Kapasite – Toplam Kullanılan Kapasite
288.288 – 203.690 = 84.598 dak.

Tablo-15’de, ameliyat faaliyet merkezlerinde çalışan personelin pratik kapasite toplamı 288.288 dakika olmasına rağmen, faaliyetler için harcanan toplam zaman 203.690 dakikadır. Bu duruma göre atıl kapasite 84.598 dakikadır. Pratik kapasitenin %60 oranında verimli kullanıldığını, geriye kalan %40’lık kısmın ise, herhangi bir faaliyet için kullanılmadığını ve atıl kaldığını göstermektedir. Maliyet hesaplamalarında ve alınan kararlarda 40.285 TL’lik atıl kapasite maliyetinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

• **Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminde Faaliyet Maliyetlerinin Maliyet Objelerine Yüklenmesi**

SDFTM’de faaliyet maliyetlerinin, maliyet objelerine yüklenmesi işleminde, her faaliyet maliyetinin birim maliyet yükleme oranı ile maliyet sürücü miktarını çarpılır.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ
Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 16: KG 1- Anestezi

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika/hasta sayısı)	Birim Süre Maliyeti (TL/dakika)	Birim Maliyet Yükleme Oran (TL/hasta sayısı)	Zaman Sürücüsü	Zaman Sürücüsü Miktarı (hasta Sayısı)	Tiroidektomi 150 dk	Diskektomi Ameliyatı (süre 120 dk)	İnguinal Herni Onarımı Süre 90 dk	Appendektomi Süre 45 dk	Fissürektomi süre 45 dk
Anestezi doktorunun hasta ile görüşmesi	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	1	1	1	1	1
Hasta dosyası kontrolü	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	1	1	1	1	1
Hastanın cihazlara bağlanması ve hazırlık	5	0,2	1	Ameliyat sayısı	1040	1	1	1	1	1
Hastaya uyutucu gaz verilerek anestezi işleminin yapılması (genel anestezi 15 dk, bölgesel anestezi 25 dk dır.)	15-25	0,2	5	Ameliyat sayısı	1040	5	5	5	5	5
Ameliyat süresince hasta takibi (değişken ort.)	Değişken	0,2		Toplam ameliyat süresi	1040	30	24	18	9	9
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	20	0,2	4	Günlük	312	4	4	4	4	4
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	0,2	3	Günlük	312	3	3	3	3	3
Toplam						45	39	33	24	24

Tablo 17: KG 2- Ameliyat

Faaliyetler	Birim Faaliyet Süresi (dakika/hasta sayısı)	Birim Süre Maliyeti (TL/dakika)	Birim Maliyet Yükleme Oranı (TL/hasta sayısı)	Zaman Sürütüsü	Zaman Sürütüsü Miktarı (hasta Sayısı)	Tiroidektomi 150 dk	Diskektomi Ameliyatı (süre 120 dk)	İnguinal Herni Onarımı Süre 90 dk	Appendektomi Süre 45 dk	Fissürektomi süre 45 dk
Hasta bilgileri ve yapılan tetkiklerin kontrolü	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1040	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Doktordan onay alma	3	0,52	1,56	Ameliyat sayısı	1040	1,56	1,56	1,56	1,56	1,56
Ameliyat malzemelerinin depodan alınması ve hazırlanması	15	0,52	7,8	Ameliyat sayısı	1040	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8
Hastanın servisten teslim alınması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1040	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Hastanın ameliyata hazırlanması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1040	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Doktorun hasta ile görüşmesi	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1040	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Anestezi yöntemine karar verilmesi	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1040	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Hastaya cerrahi işlemin yapılması	Değişken	0,52		Toplam ameliyat süresi	1040	78	62,4	46,8	23,4	23,4
Hastanın temizliği ve pansuman yapılması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1040	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Hastanın makinelerden ayrılması	5	0,52	2,6	Ameliyat sayısı	1040	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Hastanın sedyeye konularak uyku odasına alınması	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1040	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Hastanın uyandırılması (genel anestezi 30 dk, bölgesel anestezi 5 dk sürmektedir)	30- 5	0,52	15,6	Ameliyat sayısı	1040	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6
Hastanın servise teslim edilmesi	10	0,52	5,2	Ameliyat sayısı	1040	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
Form ve diğer evrakların doldurulması, raporların hazırlanması	30	0,52	15,6	Günlük	312	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6
Diğer idari görevler ve kırtasiye işleri	15	0,52	7,8	Günlük	312	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8
Toplam						162,8	147,2	131,56	108,2	108,2

İlaç ve tıbbi sarf malzeme her hasta için farklı oranlarda kullanıldığı için hasta dosyalarından alınan bilgilere göre her hastaya ayrı olarak direkt yüklenmektedir.

Geleneksel maliyetleme yöntemi ve SDFTM yönteminin toplam giderler açısından karşılaştırdığımızda aradaki farklar Tablo 18'de gösterilmiştir. Bu sonuçlara poliklinik ve klinik maliyetleri dâhil değildir.

Tablo 18: Geleneksel ve SDFTM Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Ameliyatlar	Geleneksel Maliyetleme (TL)	SDFTM (TL)
Tiroidektomi	378	208
Diskektomi	302	187
İnguinal Herni Onarımı	226	165
Appendektomi	113	132
Fissürektomi	113	132

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

Tablo 18’de gösterildiği üzere Tiroidektomi ameliyatı geleneksel maliyet yöntemine göre 378 TL, SDFTM’ye göre 208 TL dir. Diskektomi ameliyatı geleneksel maliyet yöntemine göre 302 TL, SDFTM’ye göre 187 TL dir. İnguinal Herni Onarımı ameliyatı geleneksel maliyet yöntemine göre 226 TL, SDFTM’ye göre 165 TL dir. Appendektomi ve Fissürektomi ameliyatı geleneksel maliyet yöntemine göre 113 TL, SDFTM’ye göre 132 TL dir.

Geleneksel maliyetleme yöntemi genel olarak SDFTM yöntemine göre maliyetleri yüksek hesaplamıştır. Çok sayıda birbirinden farklı sağlık hizmetleri sunulan hastane işletmesinde geleneksel yöntem maliyetlerin doğru dağıtımını yapmada yetersiz kalmıştır. Bu durum, fiyatlama stratejilerinin ve maliyet yönetiminin başarısız olmasına neden olabilmektedir. SDFTM yöntemi tek bir maliyet etkeni olarak “zaman”ı kullanarak ve kullanılmayan kapasiteyi dikkate alarak daha doğru ve net bir maliyet görüntüsü ortaya çıkarmıştır.

7. Sonuç

Hastane işletmelerinde kıt kaynaklar ve finansal güçlükler nedeni ile sunulan hizmetlerin maliyetleri önemli hale gelmiştir. Hastane işletmelerinin kendilerine tahsis edilen kıt kaynakları en yüksek faydayı sağlayacak şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kurumlarda maliyet kontrolü uygun kaynak dağıtımının temelini oluşturmaktadır. Hastanelerin maliyetlerini kontrol altına alabilmeleri ancak birim bazında giderlerin düzenli ve doğru olarak belirlenmesi ile mümkün olabilecektir. Sağlık hizmetlerinin sunumu katlanılabilir maliyetler altında, yeterli seviyede ve kalitede gerçekleşmelidir.

Sağlık işletmelerinde birbirinden farklı ama birbiri ile ilişkili iki ayrı dünya olan idari ve sağlık hizmetlerine ait pek çok faaliyet vardır. Tüm faaliyetler, işletmenin kaynakları ve becerileri aracılığı ile işletmeye başarı sağlamak ve rekabet üstünlüğü getirmektedir. Sağlık işletmelerinde, hizmet talebi ve arzı aynı anda gerçekleşmektedir. Hizmet talep edildiği anda tüketilmektedir. İnsanın en önemli hazinesi olan sağlığı ile ilgili talep edilen hizmetin, zamanında, kaliteli ve kısa sürede olması önem arz etmektedir. Sağlık işletmeleri yöneticileri, işletmenin sahip olduğu teknik donanım, insan ve zaman vs gibi tüm kaynakların kapasitesini işletme amaçları doğrultusunda etkin yönetmelidir.

Çalışmanın amacına yönelik sıralanan sorulara cevap arayışı için yapılan hastane uygulamasında ortaya çıkan sonucu göre SDFTM’nin sağlık işletmesinde etkin bir şekilde uygulanabileceği ve maliyetlerin daha detaylı, zamanlı, anlamlı ve gerçekçi olarak hesaplandığı için geleneksel maliyet yöntemine göre daha doğru ve güvenilir bilgiler sunduğu görülmüştür. Sağlık hizmetleri faaliyetlerinin sonuçları daha doğru tanımlanabilmekte ve sonuçlar hedefler ile karşılaştırılarak daha sağlıklı performans ölçümü yapılabilmektedir. Aynı zamanda SDFTM, kullanımı ve sürdürülebilirliği basit, kolay ve hızlı bir yöntemdir. SDFTM yöneticilere daha somut yönetsel çözümler sunmaktadır.

Geleneksel maliyet yöntemi işletme faaliyetlerine odaklanmadığı, hacim tabanlı dağıtım anahtarları kullandığı ve işletmeyi bir bütün olarak fotoğraflayamadığı için sadece genel, yetersiz ya da hatalı maliyet bilgisi sunmaktadır. SDFTM yöntemi işletme faaliyetlerine ve faaliyetlerin gerçekleşme süresine odaklanmaktadır. İşletmeyi bütün olarak resmetmekte ve birbirinden farklı sağlık ve idari bölümler arasında güçlü bir iletişim kurmaktadır. İşletmeye detaylı ve sağlıklı bilgiler ile kullanılmayan kapasiteyi göstermektedir. Dolayısıyla SDFTM sistemi sağlık işletmelerine hem stratejik hem de operasyonel açıdan önemli katkılar sağlamaktadır.

Doğru olmayan ve yetersiz bilgilerle yapılan reformlar mevcut durumu daha da kötüleştirmektedir. Bu durumun tıbbi müdahaleyi gerektirmeyen bir çaresi vardır. Bu çare maliyetleri doğru ölçmeyi sağlayan yeni bir maliyet sistemidir. Her hastanın spesifik özellikleri ve hastalık düzeyi farklı olduğundan dolayı bireysel olarak hastanın tedavi maliyetlerine odaklanan ve her hastaya sunulan hizmete göre maliyet analizi yapılan bir maliyet sistemi olmalıdır. Çünkü maliyet sistemlerindeki problem bireysel olarak hastaların kaynak kullanımının temel alınmasıdır.

KAYNAKLAR

- Adamu, A. ve A. I. Olotu. (2009). The Practicability of Activity Based Costing System in Hospitality Industry. *A journal of the Department of Accounting, Nasarawa State University*. Keffi. Nasarawa State-Nigeria. March.
- Arnaboldi, M. ve I. Lapsley (2004). Modern Costing Innovations and Legitimation: A Health Care Study. *ABACUS*, Vol. 40, No. 1, 1-20.
- Akın, A. (2009). Sağlık İşletmelerinde Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi. Coşkun, A. ve A. Akın (Ed). *Sağlık İşletmeleri Yönetim Rehberi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 161-183.
- Alemi, F. ve T. Sullivan (2007). An Example of Activity Based Costing of Treatment Programs. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, Informal Healthcare*, 33, 89-99.
- Alpkan, L. ve Sezen, B. (2009). Sağlık İşletmelerinde Stratejik Yönetim. Coşkun, A. ve A. Akın (Ed). *Sağlık İşletmeleri Yönetim Rehberi*. Seçkin Yayıncılık. Ankara, 11-32.
- Aktaş, R., (2013). Yeni Bir Maliyet Yönetim Muhasebesi Yöntemi Olarak Kaynak Tüketim Muhasebesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Nisan, 55-76.
- Arzova, B. (2002). *Faaliyet Tabanlı Maliyet Yönetimi*. Türkmen Kitapevi. İstanbul
- Baker, J. J., (1998). Activity-Based Costing and Activity-Based Management For Health Care. *Jones & Bartlett Learning*.
- Bruggeman, W., P., Everaert, S. R., Anderson ve Y., Levant (2005). .Modeling Logistic Costs Using TDABC: A Case in a Distribution Company. *Working Paper, Ghent University, Faculty of Economics and Business Administration*. September, 1-47.
- Büyükmirza, K., (2000). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi-Tekdüzene Uygun Bir Sistem Yaklaşımı*. 7. Baskı, Ankara: Barış Yayınevi
- Cengiz, E., (2011). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Arasındaki Farklar-Bir Mobilya Üreticisi Firmada Vaka Çalışması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Nisan, 33-58.
- Cooper, R., ve R.S. Kaplan (1988). Measure Cost Right: Maket He Right Decisions. *Harvard Business Review*, 96-103.
- Cooper, R. (1996). Look Out Management Accountant. *Management Accounting*.77(11), 20-26
- Çankaya, F. ve Aygün D. (2006). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme: Kamu Hastanesi Uygulaması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*. Güz, Sayı 17.
- Demeerac, N., Stouthuysena, K. ve Roodhooft, F. (2009). Time-Driven Activity-Based Costing İn An Outpatient Clinic Environment: Development, Relevance and Managerial İmpact. *Health Policy*, 92
- Eminsoy, M.G.,(2008). Paket Ameliyatlardan Laparoskopik Kolesistektominin Hizmet Maliyetlerinin Belirlenmesi ve BUT-SUT Fiyatlarıyla Karşılaştırılması. *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara
- Federowicz, M.H., Grossman M.N., Hayes, B.J. ve Riggs, J.(2010). *A Tutorial on Activity-Based Costing of Electronic Health Records*, Q Manage Health Care. Vol. 19, No. 1, 86-89.
- Everaert, P. ve W. Bruggeman (2007). Time-Driven Activity-Based Costing:Exploring The Underlying Model. *Cost Management*. Mar/Apr, 21: 2, 16-20.
- Everaert P., Bruggeman, W., Sarens, G., Anderson, S. ve Levant, Y.(2008). Cost Modeling İn Logistics Using Time-Driven ABC. *Experiences Froma Wholesaler, International Journal Of Physical Distribution & Logistics Management*. 38(3), 172-91.
- Hajiha, Z. ve Alishah, S.S. (2011). Implementation of Time-Driven Activity-Based Costing System and Customer Profitability Analysis İn The Hospitality Industry: Evidence From Iran, *Economics and Finance Review*. October, Vol. 1(8), 57 – 67.
- Hoozee, S. ve Bruggeman, W. (2010). Identifying Operational Improvements During The Desing Process of A Time-Driven ABC System: The Role of Collective Worker Participation and Leadership Styl. *Management Accounting Research*. 21
- Inverso, G., Lappi, M.D., Flath-Sporn, S.J., Heald R., Kim D.C. ve Meara, J.G. (2013). Increasing Value in Plagiocephaly Care: A Time-Driven Activity-Based Costing Pilot Study. *Annals Of Plastic Surgery*. Dec 5.
- Kaplan, R.S. ve Anderson, S.R.(2003). Time Driven Activity Based Costing. *White Paper*.
- Kaplan, R.S. ve Anderson, S.R., (2004). Time-Driven Activity Based Costing. *Harvard Business Review*. November Business Review.

HASTANE İŞLETMELERİNDE SÜRECE DAYALI FAALİYET TABANLI MALİYETLEME MODELLEMESİ

Hilmi KIRLIOĞLU, Bedia ATALAY

- Kaplan, R.S. ve Anderson, S.R., (2007). The Innovation Of Time-Driven Activity Based Costing. *Cost Management*. 21(2), 5-15.
- Kaplan R.S. ve Porter M.E. (2011). The Big Idea, How To Solve The Cost Crisis In Health Care. *Harvard Business Review*, September, 46-64.
- Kruza, B., Zantenc, A.V., Pirsona, S.S., Crott, R. ve Borgha, T.V. (2009). Activity-Based Costing Evaluation of a [18F]-Fludeoxyglucose Positron Emission Tomography Study. *Elsevier, Health Policy*. 92, 234-243.
- Koşan, L. (2007). Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyet Sisteminin Müşteri Karlılık Analizinde Kullanılması: Bir Konaklama İşletmesinde Uygulama. *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Adana*
- Köroğlu, Ç. (2013). Otel İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek İçin Bir İleri yönetim Muhasebesi Yöntemi Olarak Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Ocak, 39-56.
- Laurila, J., I. Suramo, M. Brommels, E.-M. Tolppanen, P. Koivukangas, P. Lanning ve C.G. Standertskjo (2000). Ld-Nordenstam Activity-Based Costing in Radiology Application in a Pediatric Radiological Unit. *Acta Radiologica*. 41, 189-195.
- Lawson, R.A (2004). The Use of Activity Based Costing In The Healthcare Industry: 1994 vs. 2004. *Research in Healthcare Financial Management*. Vol. 10, No. 1, 77-94.
- McGowan, A.S., Holmes, S.A. ve Martin, M. (2006). The Association Between Activity-Based Costing System Adoption and Hospital Performance. July 31, 1-70.
- Mitchell, M. (2007). Leveraging Process Documentation For Time-Driven Activity Based Costing. *Journal of Performance Management*. Vol. 20, No.3, 25.
- Ostergren, K. ve Stensaker, I. (2011). Management Control Without Budgets: A Field Study of Beyond Budgeting in Practice. *European Accounting Review*, 20(1), 149-181.
- Öker, F. ve Özyapıcı, H. (2013). A New Costing Model İnhospital Management Time-Driven Activity-Based Costing System. *The Health Care Manager*, January-March, Volume 32, Number 1
- Ören, V.E. ve Tetik, N. (2012). Zaman Etkenli Faaliyet Tabanlı Maliyet Yöntemi İle Müşteri Karlılık Analizi: Seyahat Acentası Örnek Olayı. *MODAV*, 2012/2, 29-47.
- Pazarceviren, S.Y. ve Celayir, D. (2013). Target Costing Based On The Activity-Based Costing Method and A Model Proposal. *European Scientific Journal December*. Special.Edition Vol.4
- Polat, L. (2008). Zaman Sürücülü Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bir Sanayi İşletmesi Uygulaması. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- Rensburg, A.J.V. ve Jassat, W. (2011). Acute Mental Health Care According to Recent Mentalhealth Legislation Part II. Activity-Based Costing. *African Journal of Psychiatry*. March, 23-29.
- Robinson J.C ve Smith, M.D. (2008). Cost-Reducing Innovation in Health Care. *Health Affairs*, 27, No.5, 1353-1356.
- Ross, T. K. (2004). Analyzing Health Care Operations Using ABC. *Journal Of Health Care Finance/Spring*, 30(3)
- Saban, M. ve İrak, G.G. (2009). Çağdaş Maliyet Yönetimi Sistemlerinden Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 5, Sayı 10, 97-108.
- Stouthuysen, K., Swiggers, M., Reheul, A. M. ve Roodhooft, F. (2010). Time-Driven Activity-Based Costing for a Library Acquisition Process: A Case Study in a Belgian University. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, No. 34, 83-91.
- Tse, M.S.C. ve Gong, M. Z., (2009). Recognition of Idle Resources in Time Driven Activity- Based Costing and Resource Consumption Accounting Models. *The Journal of Applied Management Accounting Research*, Vol. 7, No. 2, 41-54.
- Wegmann, G. (2007). Developments Around The Activity-Based Costing Method: A State-Of-The Art Literature Review. *Available At Ssrn 1012664*.
- Taniş, V. N. ve Özyapıcı, H. (2012). The Measurement and Management of Unused Capacity in a Time Driven Activity Based Costing System. *Jamar Vol. 10, No. 2*.
- Halise Uğurtay, H., Öker, F., Sur, H., Bakir, İ. ve Döğücü, M.Ş. (2013). Bir Kamu Hastanesinde Anjiyografi Birimi Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi İle Analizi. *Nobel Medicus* 25. Cilt: 9, Sayı: 1, 10-16.
- Yılmaz, M. ve Demireli, C. (2013). Zamana Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Stratejik Pazarlama Kararlarına Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11, Sayı 2, Ağustos, 294-308.

Yükçü, S. ve Gönen, S. (2009). Zaman Esaslı Faaliyete Dayalı Maliyetleme Yaklaşımının Otomobil Parçaları Üreten Bir İşletmede Uygulanması. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Nisan, 21

This page intentionally left blank.

FINANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER

Yrd.Doç.Dr. ,Pamukkale Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sermaye Piyasası Bölümü, kvatansever@pau.edu.tr

Sinan AYDIN

Öğr.Gör. ,Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sinanaydin08@hotmail.com

ÖZET: İşletmelerin başarısı, hissedar ve çalışanları olduğu kadar devleti ve toplumu da yakından ilgilendiren önemli bir konudur. Finansal başarısızlığın öngörülmesi de aynı çıkar grupları üzerindeki etkilerinden dolayı önemlidir. Gelecekte finansal anlamda başarısız olacağı tahmin edilen işletmelere yönelik bugünden alınacak tedbirlerin, işletme başarısı üzerinde pozitif etkileri olacaktır. Benzer şekilde yatırım kararlarının en doğru şekilde alınmasına yönelik de olumlu etkileri olacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızda Borsa İstanbul'da Gıda, İçki ve Tütün sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin 2012 yılı mali tablolarından elde edilen verilere dayalı olarak finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur. Çalışmada 43 finansal rasyo üzerinde öncelikle ayırma (diskriminant) analizi uygulanmış ve finansal başarısızlık öngörüsü için 5 istatistiksel anlamlı finansal rasyo elde edilmiştir. Sonrasında bu rasyolar, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımlarından ELECTRE TRI modelinde kriter olarak kullanılarak, firmalar finansal başarılı ve finansal başarısız olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık Öngörüsü, Ayırma Analizi, ELECTRE TRI

Jel Kodu: C38, C53, G17

A RESEARCH BASED ON ANALYSIS OF MULTI-CRITERIA DECISION MAKING IN FINANCIAL FAILURE PREDICTION

ABSTRACT: Success of businesses is an important matter not only for the stakeholders and employees of businesses but also for the state and the society. Prediction of financial failure is also important due to its effects on the same interest groups. Precautions taken today for businesses predicted to face with financial failure in the future will have positive effects on their success. Similarly, they will also have positive effects on making the most accurate investment decisions. In this respect, in this study, financial failure predictions were made upon the data acquired from the 2012 annual financial statements of Borsa İstanbul's businesses in food, drink and tobacco sector. In the study, firstly, discriminant analysis was conducted on 43 financial ratios and five statistically significant financial ratios were acquired for financial failure prediction. Subsequently, using the ratios as criteria in ELECTRE TRI model of multi-criteria decision making (MCDM) approaches, the firms were classified as financially successful or unsuccessful.

Key Words: Financial Failure Prediction, Discriminant Analysis, ELECTRE TRI

Jel Classifications: C38, C53, G17

1. Giriş

Finansal tablolar işletmelere ilişkin belirli bir döneme ait bilgiler vermelerinin yanında geleceğe yönelik öngörülerde bulunmada da bir araç olarak literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Finansal tablolar aracılığıyla yapılan öngörülerle gelecekte firmanın göstereceği performans oransal olarak tahmin edilebilir. Finansal anlamda başarısız olacağı tahmin edilen işletmelerde bugünden alınacak tedbirler ile hissedarlar, çalışanlar, yöneticiler, yatırımcılar vb. çıkar grupları korunabileceği gibi kaynakların etkin kullanımı da sağlanabilir.

Finansal başarısızlık; firma politikalarında, alınan finansal kararlarda ve firmanın diğer alanlarında olan başarısızlıkların sonucunda ortaya çıkan hedeflere ulaşamama durumudur (Okka, 2009, s. 928). Finansal başarısızlık "iflas etme, acze düşme" olarak da tanımlanmaktadır (Gratzer, 2001, s. 2). Finansal başarısızlık firma içi sebeplerle ortaya çıkabileceği gibi küresel krizler, ülkeler arası rekabet, yasal ve politik sebeplere dayalı dışsal faktörlerin etkisi ile de kendini gösterebilir. İşletmeler için finansal başarısızlığa neden olan faktörlerin bir kısmı kontrol edilebilirken bazıları ise firmaların kontrolleri dışı gelişir.

Finansal yapısı bozulmuş, yükümlülüklerini yerine getirme gücü zayıflamış bir işletmenin finansal durumunu güçlendirmek amacıyla; borçların vadesini uzatmak, borçları konsolide etmek veya yeniden yapılandırmak, alacaklıların anlaşma sonucunda alacaklarının bir bölümünden vazgeçmeleri, işletmelerin sermaye yapısının yeniden düzenlenmesi ve sermaye yapısının güçlendirilmesi, varlıkların yeniden değerlendirilmesi, maddi duran varlıkların satılarak uzun süreli olarak kiralanması, mali duran varlıkların kısmen veya tümüyle paraya çevrilmesi, borçların menkul kıymet haline dönüştürülmesi ve konkordato önerilmesi gibi önlemlere başvurulabilir (Akgüç, 1998, s. 949)

İşletmeler, sermaye ihtiyaçlarını finansal kuruluşlardan ya da çeşitli menkul kıymetler aracılığıyla çok sayıda yatırımcıdan karşılamaktadırlar. Gerek bir işletmeye yatırım yapmış olan mevcut yatırımcılar, gerekse yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar kararlarını verirken işletme ile ilgili bilgilerden yararlanmaktadır. Başarısızlığın doğru olarak tahmin edilmesi doğru yatırım kararlarının verilmesini sağlayacaktır. Finansal başarısızlık tahmin modelleri yardımıyla yatırımların uygun alanlara ve başarılı şirketlere yönlendirilmesi, fonların en iyi şekilde kullanımına neden olacak ve ülke ekonomisi açısından da önemli yararlar sağlayacaktır.

Çalışmada finansal başarısızlığın öngörülmesinde ayırma (discriminant) analizi ve ÇKKV yaklaşımlarından ELECTRE TRI birlikte kullanılmıştır. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. İkinci bölümde finansal başarısızlığın öngörülmesine yönelik çalışmaların içerdiği literatür özeti yer almaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan modeller açıklanmıştır. Dördüncü

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

bölümde çalışmanın bulguları ve çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Son olarak da sonuç ve gelecekte yapılacak çalışmalara ilişkin öneriler yer almaktadır.

2. Literatür Taraması

Literatürde gerek finansal başarısızlığın öngörülmesine yönelik ve gerekse de finansal başarısızlığın öngörülmesinde kullanılacak değişkenlerin seçimine yönelik çok sayıda çalışmanın yer aldığı görülmektedir.

Finansal başarısızlık tahmini alanında ilk çalışmalardan birisi Altman (1968)'in yaptığı çalışmadır. Altman'ın kullandığı Model "Z Skor model" olarak adlandırılmıştır. Çalışmada finansal başarısızlık kriteri olarak iflas kavramı kullanılmıştır. 1946-1965 yılları arasında, 33 iflas etmiş ve 33 iflas etmemiş üretim işletmesi üzerinde yapılan çalışma, 22 oranla başlamış ve çalışmanın sonucunda 5 değişkenli diskriminant modeli elde edilmiştir. Bu modele göre, işletmeler iflastan bir yıl öncesi için %95 oranında doğru sınıflandırma yapılmıştır. Tip I hata %6, Tip II hata oranı ise %3 olarak tespit edilmiştir. İki yıl öncesi için %83 oranında doğru sınıflama yapılmıştır. Tip I hata %28, Tip II hata oranı ise %6 olarak tespit edilmiştir.

Edmister (1972) yapmış olduğu çalışmada küçük firmalar arasında iflase daha çok rastlandığını belirterek, küçük firmaların finansal başarısızlığını ölçmek üzere bir model geliştirmiştir. Modelde 42 başarısız ve 562 başarılı şirket çalışma kapsamına alınmıştır. Önemli görülen 19 adet finansal oran bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modelin ayırt etme gücü %74 bulunmuştur. Modele göre z değeri 0,530 ve daha aşağı ise firma başarısız, yüksekse başarılı kabul edilmiştir. Modelin güvenilirlik oranı %93 bulunmuştur.

Ohlson (1980) iflas öngörüsü amacıyla Lojistik Regresyon analizini kullandığı çalışmasında, iflastan üç yıl öncesine kadar gidilerek bir iflas tahmin modeli oluşturulmuştur. 1970-1976 yılları arasında seçtiği 105 iflas etmiş ve 2058 iflas etmemiş işletmenin verilerine lojistik regresyon analizini uygulamıştır. İflastan bir yıl öncesi için, iflastan iki yıl öncesi için ve iflastan bir ve iki yıl öncesi birleştirilerek 119 farklı model geliştirmiştir. Modeller, sırasıyla % 96,12; % 95,55 ve % 92,84 oranında başarıyla tahminde bulunmuştur.

Keasey ve Watson (1987) küçük ölçekli işletmelere yönelik finansal başarısızlık öngörüsü için lojistik regresyon modelini uygulamıştır. 1970 -1983 yılları arasında İngiltere'de 73 başarısız ve 73 başarısız olmayan küçük işletmeler üzerinde yapılan çalışmada, finansal oranların bağımsız değişken olarak kullanılmasıyla %76,6 oranında doğru sınıflandırma başarıları elde edilirken, finansal olmayan bilgilerin kullanımıyla doğru sınıflandırma başarıları %75,3 olarak bulunmuştur. Finansal oranların ve finansal olmayan bilgilerin birlikte kullanımıyla ise doğru sınıflandırma oranı %82,2 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmada finansal başarısızlığın öngörülmesinde finansal oranların yanı sıra finansal olmayan kriterlerin de göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Shirata (1998) yaptığı çalışmada Japon şirketlerinin finansal başarısızlık riskini incelemiştir. Çalışmada 61 tane finansal değişken kullanılmıştır. Seçilen değişkenler veri madenciliği yöntemi ile analiz edilmiş ve oluşturulan modelin doğru sınıflandırma başarıları %86,14 olarak hesaplanmıştır.

Hunter ve Isachenkova (1999) Rusya ve İngiltere işletmeleri üzerinde finansal başarısızlığı bir yıl önceden öngörebilmek amacıyla lojistik regresyon modelini kullanmışlardır. Her iki ülkeden de eşlemeli örneklem tekniğini kullanarak 40 işletme seçilmiştir. Lojistik regresyon modeliyle geliştirilen fonksiyon Rusya işletmeleri üzerinde %95 oranında doğru sınıflandırma başarıları gösterirken, İngiliz şirketleri için doğru sınıflandırma başarıları %85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada işletmeleri gruplara atamada; İngiliz işletmeleri için karlılık göstergeleri en önemli ayırt edici değişken olarak bulunurken, Rusya işletmeleri için en iyi ayırt edici değişken işletme büyüklüğü olarak bulunmuştur.

Atiya (2001) yaptığı çalışmada, şirket başarısızlıklarının tahmini için bir model oluşturmuştur. Modelde değişken olarak, 120 tane finansal rasyo kullanılmış ve bu değişkenleri, yapay sinir ağı yöntemi ile analize tabi tutmuştur. Modelin üç yıllık tahmin döneminde her bir dönem için doğru sınıflandırma oranı %81 ile %85 arasında bulunmuştur.

Foreman (2003) Amerika'da iletişim sektöründe faaliyette bulunan ve 2000 - 2001 yılları arasında finansal başarısızlık yaşayan 14 iletişim firmasının finansal başarısızlık öngörüsünü 2 yıl önceden lojistik regresyon analizini kullanarak gerçekleştirmiştir. Çalışmanın veri setinde 14 adet finansal başarısızlık yaşayan iletişim firması bulunurken yine aynı sektörde faaliyette bulunan 63 işletmede örnekleme dahil edilmiştir. Kurulan model, toplam 77 işletmeden oluşan örneklem üzerinde %97,4 doğru sınıflandırma başarıları göstermiştir.

Tseng ve Lin (2005) 77 İngiliz firması üzerinde lojistik regresyon analiziyle gerçekleştirmiş oldukları finansal başarısızlık öngörü çalışmasında %78 oranında doğru sınıflandırma başarıları elde etmişlerdir. Doğru gruba atanamayan 17 işletmenin 11'i başarısız olmayan işletmelerden oluşurken, 6'sı başarısız işletmelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla başarısız işletmelerin doğru sınıflandırma başarıları %81,25 olarak bulunurken, başarısız olmayan işletmelerin doğru sınıflandırma başarıları %75,55 olarak bulunmuştur.

Gepp ve Kumar (2008) yaptıkları çalışmada, şirket başarısızlıklarının belirlenmesinde Cox, diskriminant analizi ve lojistik regresyon analizi kullanmıştır. Bunun için AMEX ve NYSE'de işlem gören üretim ve perakende şirketleri örneklem olarak kullanılmıştır. Bu şirketlerin finansal tablolarından 27 tane finansal rasyo analizde kullanılmıştır. Uygulanan üç yöntemin ilk yıl için doğru sınıflandırma oranı %96 olarak hesaplanmıştır.

Liou (2008) yaptığı çalışmada, finansal başarısızlık ile hileli finansal tabloların belirlenmesinde kullanılan modeller arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelemiştir. Tayvan'da yapılan bu çalışmada, 52 değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler, lojistik regresyon, karar ağacı ve yapay sinir ağı yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda finansal tablo hileleri ile finansal

başarıslıkların belirlenmesinde çok sayıda değişkenin etkisi olduğu belirlenmiştir. Lojistik regresyon yönteminin %99, yapay sinir ağının %91, karar ağacı yönteminin %95 doğru sınıflandırma oranlarında sahip olduğu hesaplanmıştır.

Yang vd. (2009) Tayvan menkul kıymetler borsasına kayıtlı şirketlerin verilerini çeşitli analiz yöntemleri ile analiz ederek finansal başarısızlık tahmin modeli oluşturmuşlardır. Analizde altı gruptan (mali yeterlilik, karlılık, faaliyet etkinlikleri, finansal yapı ve nakit akım) oluşan 24 rasyo kullanılarak ayırma analizi ve lojistik regresyon yöntemleri ile analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada oluşturulan finansal başarısızlık tahmin modeli, özellikle ekonomik resesyon döneminde şirketlerin riskini düşürdüğü, karlılığını arttırdığı belirlenmiştir.

Salehi ve Abedini (2009) yaptıkları çalışmada, Tahran Menkul Kıymetler Borsası'nda kayıtlı şirketlerin finansal başarısızlık riskinin belirlenmesi için finansal rasyoların etkisini araştırmışlardır. Bunun için çoklu regresyon yöntemini kullanmışlardır. Oluşturulan modelin doğru sınıflandırma başarısı %77 olarak hesaplanmıştır.

Sori ve Jalil (2009) Singapur şirketleri için finansal başarısızlık riskini belirlemeye yönelik bir model geliştirmişlerdir. Çalışmada 64 tane finansal rasyo kullanılmıştır. Değişkenlerin analizinde ayırma analizi yöntemi kullanılmıştır. Oluşturulan modelin doğru sınıflandırma oranı ise %80 olarak hesaplanmıştır.

Wu (2010) yaptığı çalışmada başarısız ve başarısız olmayan firmaları ayırmadan ziyade firmaların özelliklerini araştıran bir yöntem önermektedir. Bu amaca yönelik olarak, otomatik kümeleme teknikleri (WEKA veri madenciliği) ve özellik seçimi tekniklerini kullanmaktadır. Bu çalışmada Tayvan'daki 1990 ve 2008 yılları arasındaki 163 başarısız firmanın (bankacılık ve finans sektörü hariç), üçer aylık mali oranları kullanılmıştır.

Chung vd. (2010) yaptıkları çalışmada, çoklu ayırma analizi ile yapay sinir ağı yöntemlerini kullanmış ve Yeni Zelanda şirketlerinin finansal başarısızlık riski için tahmin modeli oluşturmuşlardır. Bunun için şirketlerin finansal tablolarından elde edilen 36 tane finansal rasyo kullanılmıştır. Oluşturulan modelin doğru sınıflandırma oranı %62 olarak bulunmuştur.

Yap vd. (2010) Malezya'da şirketlerin finansal başarısızlık riskini belirlemek için bir model geliştirmişlerdir. Bunun için 16 tane finansal rasyo seçilmiş ve çoklu ayırma analizine tabi tutulmuştur. Ayırma fonksiyonu için yedi değişken seçilmiş olup, oluşturulan modelin beş yıllık her bir dönem için doğru sınıflandırma başarısı %88 ile %94 arasında hesaplanmıştır.

Lin vd. (2011) yaptıkları çalışmada Tayvan'daki 2000 ve 2008 yılları arasındaki 120 finansal başarısız, 120 finansal başarılı firma üzerinde 74 finansal oranla öngörü çalışması yapmışlardır. Çalışmada Altman, Beaver, Zmijewski ve Ohlson'un önerdiği modeller ile kendi modellerini karşılaştırmışlardır. Kendi modellerinin başarı oranı %85,05 ile diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır.

Aktaş vd. (2003) mali başarısızlığın öngörülmesine yönelik çalışmalarında; çoklu regresyon modeli, ayırma analizi ve logit modeli ile deney grubunun verileri kullanılarak mali başarısızlık öngörü modeli geliştirmişler, sonrasında ise kontrol grubu verilerini kullanarak modellerinin geçerliliğini test etmişlerdir. Geçerlilik testi sonucunda mali başarısızlığı öngörmeye en etkili yöntemin çoklu regresyon modeli olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı prosedür yapay sinir ağı modeli için uygulandığında ise geçerlilik testi sonucunda yapay sinir ağı modelinin çoklu regresyon modelinden de üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benli (2005) bankaların mali başarısızlıklarının öngörülmesine yönelik çalışmada lojistik regresyon ve yapay sinir ağı modellerine dayalı mali başarısızlık öngörü modeli geliştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, mali başarısızlığın öngörülmesinde yapay sinir ağı modelinin lojistik regresyon modelinden daha üstün olduğu tespit edilmiştir.

Altaş ve Giray (2005) tekstil sektöründe faaliyette bulunan İMKB'ye kayıtlı işletmeler üzerinde yaptıkları çalışmada işletmelerin finansal rasyoları kullanılarak dönem sonu kar/zarar durumları üzerinden, dönemsel bazda finansal başarılı ve başarısız şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Sonrasında mali oranlara faktör analizi uygulanıp, elde edilen faktör skorları lojistik regresyon modelinde bağımsız değişken olarak yer almıştır. Çalışma sonucunda finansal başarısızlığı etkileyen faktörler ortaya konmuştur.

Kılıç (2006) yaptığı çalışmada Türk Bankacılık sistemi için çok kriterli karar alma analizine dayalı bir erken uyarı modeli geliştirmiştir. Çalışmada öncelikle finansal başarılı ve başarısız bankaları ayırt etmek için 10 finansal rasyo belirlenmiştir. Sonrasında bu rasyolar çalışmada geliştirilen ELECTRE TRI modelinde kriter olarak kullanılarak bankalar sınıflandırılmıştır.

Terzi (2011) gıda sektöründe finansal rasyolar aracılığı ile finansal başarısızlığın tahminine yönelik yaptığı çalışmada Altman 'ın Z Score Kriterini esas almıştır. Çalışmada 19 finansal rasyo tekli ve çoklu istatistiksel analize tabi tutularak 6 finansal rasyo model için kullanılabilir kabul edilmiş ve geliştirilen modelin %90,9 doğruluk oranına sahip olduğu saptanmıştır. Çalışmada uygulanan ayırma analizi sonucu gıda sektöründe faaliyette bulunan firmaların finansal başarılarının belirlenmesinde aktif karlılık oranı ile borç-öz kaynak oranının daha önemli olduğu tespit edilmiştir.

Altunöz (2013) banka başarısızlıklarının önceden tespitinde diskriminant analizi ve yapay sinir ağları modelini paralel olarak test ettiği çalışmada, modellerin her ikisinden de başarısızlıktan bir ve iki yıl öncesi için yüksek öngörülme sonuçları elde etmiştir.

3. Metodoloji

Borsa İstanbul'da Gıda, İçki ve Tütün sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin 2012 yılı verilerine dayalı olarak yapılan finansal başarısızlık öngörüsü çalışmasına ait metodolojik bilgiler aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

3.1. Çalışmanın Amacı

Küreselleşme süreci ile birlikte işletmeler, ağırlaşan rekabet koşullarında yaşam mücadelesi veren birimler haline dönüşmüştür. Rekabet koşullarını iyi analiz edip, belirsizlikle mücadelede esnek planlara sahip işletmeler bu süreçte başarılı olarak yer almaktadırlar. Yatırım kararlarında da ilk tercih başarılı işletmeler lehine olacaktır. Yatırım kararlarının verilmesinde yatırımcıların sahip olduğu veri seti genellikle firmalara ilişkin mali tablo verileridir. Ancak mali tablo bilgilerine dayalı olarak yapılacak yatırım kararları, çok fazla değişkenin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın ilk

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

amacı çok fazla sayıdaki mali tablo verisini, daha az sayıda ve anlamlı verilere indirgemektir. Bu amaçla çalışmada veri indirgeme için ayırma (discriminant) analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, ayırma analizi sonucunda elde edilen değişkenlere dayalı olarak, çok kriterli karar verme tekniklerinden ELECTRE TRI ile sektörel bir erken uyarı modeli geliştirerek iflas öngörüsünde bulunmaktadır.

3.2. Çalışmada Kullanılan Örneklem

Bu çalışmanın kapsamını, Türkiye'de 2012 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda, İçki ve Tütün Sektöründeki işletmeler oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamının bu şekilde belirlenmesindeki temel etken 2012 yılı içerisinde finansal başarısızlık gösteren şirket sayısının bu sektörde daha fazla olmasıdır. İşletmelere ait muhasebe sistemlerinin ve bilgilerinin SPK ve Borsa İstanbul tarafından sıkı takip altında olması, bağımsız denetimden geçmesi nedeniyle taşıdıkları güvenilirlik, bu işletmelerin finansal durumunun ülkedeki çok sayıda bilgi kullanıcılarını yakından ilgilendiriyor olması, çalışmamızda SPK, Borsa İstanbul ve Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilen verileri kullanmada belirleyici rol oynamıştır.

4 finansal anlamda başarısız ve 4 finansal anlamda başarısız olmayan toplam 8 işletmenin mali tablolarındaki bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca yeni kurulmuş işletmeler, kuruluşlarının ilk yıllarında finansal başarısızlığa çok yakın belirtiler göstermelerine rağmen, bu durumun yeni kurulan işletmelerin doğasında bulunması ve genellikle geçici olması nedeniyle kapsamdan çıkarılmışlardır.

Finansal başarısızlığa uğramış işletmelerin seçiminde aşağıda belirtilen ölçütlerden bir ya da birden fazlasına uygun olması göz önünde bulundurulmuştur (Akkoç, 2007, s. 111).

Tablo 1. Finansal Başarısızlık Kriterleri

1.	İflas,
2.	Sermayesinin yarısını kaybetmiş olması (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının toplamı işletmenin sermayesinin yarısını aşması),
3.	Aktif tutarının %10'nu kaybetmiş olması (dönem ve geçmiş yıllar zararlarının aktif toplamının %10'nu bulması),
4.	Üç yıl üst üste zarar etmiş olmak,
5.	Borç ödeme zorluğu içine düşmüş olma,
6.	Üretimi durdurma,
7.	Borçların aktifi aşması,
8.	Borsa İstanbul'da işlem sırasının kapatılması,
9.	Borsa İstanbul'da kottan çıkarılma şartlarından birine uygunluk,

Başarısız olmayan işletmelerin seçimi, yukarıdaki finansal başarısızlık kriterlerine uymayan işletmeler arasından yapılmıştır. Bu nedenle, bir yıl zarar etmiş ancak sonrasında faaliyetini normal olarak sürdürmüş işletmeler de veri kümesinde bulunmaktadır. Veriler arasında bu tür işletmelerin bulunması, geliştirilecek modellerin herhangi bir yılda zarar etmiş işletmelerle, finansal başarısızlık durumundaki işletmeleri daha hassas biçimde ayırabilmesine de olanak tanımaktadır. Bu kapsamda 4'ü finansal anlamda başarısız, 4'ü finansal anlamda başarısız olmayan, toplam 8 işletmeden oluşan bir örneklem elde edilmiştir.

Başarısız işletmelerle, başarısız olmayan işletmelerin eşit sayıda ele alınmasındaki faktör, ayırma analizinde başarısız işletmelerle, başarısız olmayan işletmelerin önsel olasılıklarının bilinmesi gerekliliğidir (Akkoç, 2007, s. 112). Böyle durumlarda, önsel olasılıkların %50-%50 alınabilmesi için, başarısız işletmelerle, başarısız olmayan işletmelerin sayısı eşitlenmektedir. Çalışmada geliştirilen modellerin, işletmeleri finansal başarısızlığa düşmeden 1 yıl öncesinde tanımlayabilmeleri amaçlanmıştır. Bu nedenle finansal başarısızlığa düşen işletmelerin, finansal başarısızlıktan 1 yıl önceki finansal tablo bilgileri, verilerin hesaplanmasında temel alınmıştır. Bununla birlikte finansal başarısızlık kriterlerinden "üç yıl üst üste zarar etme" kriterine uyan işletmelerin, ancak üçüncü yılda kritere tam uygunluk göstermeleri nedeniyle, üst üste zarar ettikleri ikinci yıl verileri temel alınmıştır.

Çalışmada kullanılan işletmelerin listesi Tablo 2.'de verilmiştir. Bu listede durum sütununda "0" ile gösterilen işletmeler finansal anlamda başarısız, "1" ile gösterilen işletmeler finansal anlamda başarısız olmayan işletme grubuna aittirler.

Tablo 2. İşletme Listesi

ŞİRKET ADI	YIL	DURUM	SEKTÖR
Ekiz Yağ Sanayii	2012	0	Gıda, İçki ve Tütün
Frigo Pak Gıda	2012	0	Gıda, İçki ve Tütün
Şeker Piliç	2012	0	Gıda, İçki ve Tütün
Uyum Gıda Ve İhtiyaç Maddeleri Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	2012	0	Gıda, İçki ve Tütün
Coca-Cola İçecek A.Ş.	2012	1	Gıda, İçki ve Tütün
Kent Gıda Maddeleri A.Ş.	2012	1	Gıda, İçki ve Tütün
Tat Konserve Sanayi A.Ş.	2012	1	Gıda, İçki ve Tütün
Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.	2012	1	Gıda, İçki ve Tütün

3.3. Yöntem

Çalışmada geliştirilen modelde değişken olarak finansal oranlar kullanılmaktadır. Yazında üzerinde birleşilen, önemli olduğu kabul edilen, yaygın olarak kullanılan, kolay hesaplanabilir, oranlar seçilmiştir. Bu oranları genel bilgi üreten, ayrıca sektör farklılıklarından, işletme büyüklüğünden ve işletme politikalarından etkilenmeyen oranlar olmalarına dikkat edilmiştir. Kullanılan oran sayısı 43 tane dir. Bunlar Likidite Oranları, Finansal Kaldıraç Oranları, Varlık Kullanım Etkinliği Oranları ve Karlılık Oranları olarak dört gruba ayrılmıştır. Finansal oranların geçerliliği ile ilgili açıklayıcı istatistik yapılmıştır. Veri kümesi içerisindeki farklılık ayırma analizi ile %5 anlamlılık seviyesinde analiz edilip 43 finansal oran içerisinde 5 finansal oran, başarısız ve başarısız olmayan işletmeleri ayırmada anlamlı bulunmuştur. Sonrasında elde edilen finansal oranlar ELECTRE TRI modelinde değişken olarak kullanılıp 8 işletme için finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur.

3.3.1. Ayırma (Discriminant) Analizi

Belirli sayıdaki özelliği bilinen birimleri bu özelliklere göre bazı gruplara ayırmak, elde edilecek somut özetleyici bilgiler açısından istatistikte önemli bir konudur (Albayrak, 2006, s. 309). Çoklu ayırma analizi bir grup değişkene bağlı olarak, iki yada daha çok sayıdaki grup arasında belirli bir farklılığın bulunup bulunmadığını ortaya koyar. Ayırma analizi, sayıtlarının karşılanması durumunda, kategorik bir bağımlı değişkenin düzeylerine ilişkin üyeliği yordayan bağımsız değişkenlerin neler olduğunun belirlenmesine yönelik kavramsal ve matematiksel temelleri güçlü bir istatistiktir (Çokluk vd., 2012, s. 105). Ayrıca, bir grup içinde tanımlanmış olan bir örneğin başka bir gruba atanıp atanamayacağını da bu analizle görmek mümkündür (İslamoğlu. 2011, s.276).

Ayırma analizinin amaçları ve kullanım yerleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Alpar. 2011, s.691);

- Grupları birbirinden ayırmayı sağlayacak olan doğrusal kombinasyonları bulmak,
- Bulunan kombinasyonlar/fonksiyonlar yardımıyla, yeni bir gözlemi en az hata ile gruplardan birine atamak,
- Çalışmaya alınan değişkenlerin hangilerinin grup üyeliğini kestirmekteki katkısının daha fazla olduğunu belirlemek.

Ayırma analizi için her birey, bir ya da daha fazla nicel değişkene ilişkin puan ya da puanlara ve grup üyeliğini gösteren kategorik değişkene ilişkin bir değere sahip olmalıdır. Ayırma analizinde nicel değişkenler çoğunlukla “bağımsız değişken”, “ayırıcı değişken” ya da “yordayıcı değişken” olarak adlandırılırken, grup üyeliğini gösteren değişken “bağımlı değişken” ya da “ölçüt değişken” olarak adlandırılır. İki gruplu ayırma analizi, birimlerin çok sayıdaki değişkene göre iki anakütleli birbirinden ayırma problemi üzerinde durmaktadır. İki gruplu ayırma analizinde anakütle grupları önceden belirlenir. Daha sonra bu iki anakütle ile ilgili özellikler ölçülmektedir.

Çoklu ayırma analizinin sahip olduğu model aşağıdaki gibidir (Akkoç, 2007, s. 116).

$$Z_i = B_0 + B_1 X_{i1} + B_2 X_{i2} + \dots + B_m X_{im}$$

Z_i: Ayırma değerini

B₀: Sabit değeri

B_m: Ayırma katsayılarını

X_{im}: Bağımsız değişkenleri göstermektedir.

Bu araştırmada finansal anlamda başarısızlığı öngörmeye yararlanılacak değişkenlerin ayırma analizi ile belirlenmesinde IBM SPSS Statistics 20 paket programından yararlanılmıştır. 8 işletmeye ait 43 orandan oluşan bağımsız değişkenler programa girildikten sonra ayırma analizine geçilmiştir. Her işletmeye ait 43 orandan oluşan veri setine stepwise yöntemiyle ayırma analizi uygulanmıştır. Stepwise yöntemi, en iyi tek değişken modelini ardından en iyi iki değişken modelini ardından en iyi üç değişken modelini diye devam ederek en iyi fonksiyona ulaşmayı amaçlayan bir yöntemdir. Modeldeki değişkenler çıkarma ölçütüne göre değerlendirildikten sonra modelin dışındaki değişkenler modele giriş için yeniden değerlendirilmektedir. Böylece değişkenler modelden çıkarma ölçütünü sağladıkları sürece modelden çıkartılmakta ve giriş ölçütünü sağladıkları sürece modele alınmaktadır. Modelin giriş ve çıkış ölçütlerini sağlayan değişken kalmadığı zaman değişken seçim işlemine son verilmektedir (Albayrak, 2006, s.347). Böylece 43 finansal oran içinde istatistiksel olarak anlamlı ve yüksek öngörü gücü bulunan 5 oran belirlenmiştir.

3.3.2. ELECTRE TRI

Ayırma analizi sonucu elde edilen finansal oranlar, geliştirilen ELECTRE TRI modelinde değişken olarak yer alıp, finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur. Finansal başarısızlığın öngörüsünde kullanılan ELECTRE TRI modelinin metodolojisinde Mousseau vd. (2000), Mousseau ve Slowinski (1998) ve Kılıç (2005;2006)' ın çalışmalarından yararlanılmıştır. ELECTRE TRI modelinin temel parametreleri şunlardır:

- Her kriter için sınır değeri, $g_j(b_h)$
- Her kriter için tolerans sınırı, $q_j(b_h)$
- Her kriter için başarı sınırı, $p_j(b_h)$
- Kriter ağırlıkları, w_i

Modelin işlem basamakları ise şöyledir;

1. **Adım:** Her bir kriter için sınır değerleri aşağıdaki formül yardımıyla bulunur.

$$g_j(b_h) = \frac{1}{2} \left\{ \frac{\sum g_j(a_i)}{n_h} + \frac{\sum g_j(a_i)}{n_{h+1}} \right\} \quad (1)$$

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

Burada $g_i(a_i)$ firma a_i 'ye ait kriter g_i 'yi temsil etmektedir. n_h ve n_{h+1} ise sırasıyla finansal başarılı ve finansal başarılı olmayan işletmelerin grup sayılarını ifade etmektedir.

2. **Adım:** Kriterlere ait tolerans ve başarı sınırları sırasıyla 2 ve 3 nolu formüllerle hesaplanır.

$$q_j(b_h) = 0,05 g_j(b_h) \quad (2)$$

$$p_j(b_h) = 0,10 g_j(b_h) \quad (3)$$

3. **Adım:** Bir önceki adımda hesaplanan tolerans, başarı sınırları ve kriter değerleri kullanılarak her firma a_i için kriter g_i 'ye karşılık gelen marjinal başarı indeksleri $[c_j(b_h, a_i)]$ hesaplanır. Marjinal başarı ve başarısızlık indeksleri 0 ile 1 arasında değer alır. Artan değere sahip kriterler için, ülkelerin marjinal başarı ve marjinal başarısızlık indeksleri sırasıyla aşağıdaki fonksiyonlarla belirlenir.

$$c_j(a_i, b_h) = \begin{cases} 0, & \text{if } g_j(a_i) \leq g_j(b_h) - p_j(b_h) \\ 1, & \text{if } g_j(a_i) > g_j(b_h) - q_j(b_h) \\ \frac{g_j(a_i) - g_j(b_h) + p_j(b_h)}{p_j(b_h) - q_j(b_h)}, & \text{others} \end{cases} \quad (4)$$

$$c_j(b_h, a_i) = \begin{cases} 0, & \text{if } g_j(a_i) \geq g_j(b_h) + p_j(b_h) \\ 1, & \text{if } g_j(a_i) < g_j(b_h) + q_j(b_h) \\ \frac{g_j(b_h) - g_j(a_i) + p_j(b_h)}{p_j(b_h) - q_j(b_h)}, & \text{others} \end{cases} \quad (5)$$

Azalan değere sahip kriterler için, firmaların marjinal başarı ve marjinal başarısızlık indeksleri de sırasıyla aşağıdaki fonksiyonlarla belirlenir.

$$c_j(a, b_h) = \begin{cases} 0, & \text{if } g_j(a_i) \geq g_j(b_h) + p_j(b_h) \\ 1, & \text{if } g_j(a_i) < g_j(b_h) + q_j(b_h) \\ \frac{g_j(b_h) - g_j(a_i) + p_j(b_h)}{p_j(b_h) - q_j(b_h)}, & \text{others} \end{cases} \quad (6)$$

$$c_j(b_h, a) = \begin{cases} 0, & \text{if } g_j(a_i) \leq g_j(b_h) - p_j(b_h) \\ 1, & \text{if } g_j(a_i) > g_j(b_h) - q_j(b_h) \\ \frac{g_j(a_i) - g_j(b_h) + p_j(b_h)}{p_j(b_h) - q_j(b_h)}, & \text{others} \end{cases} \quad (7)$$

4. **Adım:** Her firma a_i için kriter g_i 'ye karşılık gelen marjinal değerlendirme indeksleri ve kriterlere ait ağırlıklar

(w_i) dikkate alınarak toplam başarı $\sum_{j=1}^m w_j c_j(a_i, b_h)$ ve toplam başarısızlık $\sum_{j=1}^m w_j c_j(b_h, a_i)$ indeksleri hesaplanır.

Toplam başarı indeksi, firma a_i için seçilen kriter değerleri dikkate alınarak hesaplanan toplam başarı skorunu gösterir. Eğer firma a_i için bu skor kesme düzeyi olan Lamda'nın ($\lambda = 0,50$) üstünde ise firma başarılı, altında ise firma başarısız olarak değerlendirilir. Toplam başarısızlık indeksi ise, firma a_i için seçilen kriter değerleri dikkate alınarak hesaplanan toplam başarısızlık skorunu gösterir. Eğer firma a_i için bu skor kesme düzeyi olan Lamda'nın ($\lambda = 0,50$) altında ise firma başarılı, üstünde ise firma başarısız olarak değerlendirilir.

4. Uygulama

Çalışmamızda Türkiye'de 2012 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda, İçki ve Tütün Sektöründeki işletmelerin finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur. Çalışmada geliştirilen modelde değişken olarak finansal oranlar kullanılmaktadır. Bunlar Likidite Oranları, Finansal Kaldıraç Oranları, Varlık Kullanım Etkinliği Oranları ve Karlılık Oranları olarak dört gruba ayrılmıştır. Kullanılan oran sayısı 43 tane. Finansal oranların geçerliliği ile ilgili açıklayıcı istatistik yapılmıştır. Veri kümesi içerisindeki farklılık ayırma analizi ile %5 anlamlılık seviyesinde analiz edilip 43 finansal oran içerisinde 5 finansal oran, başarısız ve başarısız olmayan işletmeleri ayırmada anlamlı bulunmuştur. Sonrasında elde edilen finansal oranlar ELECTRE TRI modelinde değişken olarak kullanılıp 8 işletme için finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur.

4.1. Ayırma (Discriminant) Analizi'ne İlişkin Bulgular

Bu çalışmanın ayırma analizi bölümünde 4 finansal anlamda başarısız 4 finansal anlamda başarılı olmayan işletmeden oluşan veri seti için model geliştirilmiştir. İstatistik yazılımı programı IBM SPSS Statistics Versiyon 20'nin kullanımıyla geliştirilen modelden kabul edilebilir bulgulara ulaşılmıştır.

Ayırma analizinde finansal başarılı ve finansal başarılı olmayan işletmeleri ayırt etmede 43 finansal oran üzerinden anlamlı sonuçlar bulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal oranlar çalışma sonunda Ek 1'de gösterilmiştir.

43 finansal orana yönelik yapılan ayırma analizinde 5 değişken öne çıkmaktadır. Bu değişkenler X1 (Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler), X16 (Kısa Vadeli Yükümlülükler/Yükümlülükler), X26 (Satış Gelirleri/Varlıklar), X29 (Satış Gelirleri/Kısa Vadeli Ticari Alacaklar), X34 (Faaliyet Karı/Satış Gelirleri). Yani başarısız ve başarısız olmayan işletmeleri ayırmada söz konusu 5 değişkenin ayırt edici gücü yüksek ve anlamlı olarak bulunmuştur. Diğer 38 oran finansal anlamda başarısız ve başarısız olmayan işletmeleri ayırmada etkili bir değişken olarak bulunmamıştır. Diğer bir ifadeyle söz konusu 38 oran iyi bir tahmin edici değişken değildir.

Ayırma analizinde elde edilen fonksiyon aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 3. Ayırma Analizinden Elde Edilen Fonksiyon

Değişkenler	Fonksiyon
X1	75,548
X16	104,956
X26	17,435
X29	-,133
X34	84,584
Sabit Değer	-187,430

4.2. ELECTRE TRI Modelinin Bulguları

Ayırma analizi sonucu ulaşılan 5 finansal oran modelde değişken olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi bu oranlar içerisinde Kısa Vadeli Yükümlülükler/Yükümlülükler oranı azalan değere sahipken, diğer oranlar artan değere sahiptirler.

Tablo 4. Modelde Kullanılan Kriterler

Kod	Kriter	Değer
g_1	Cari Oran	Artan
g_2	Kısa Vadeli Yükümlülükler/Yükümlülükler Oranı	Azalan
g_3	Varlık Dönme Çabukluğu	Artan
g_4	Alacak Dönme Çabukluğu	Artan
g_5	Faaliyet Kar Marjı	Artan

Model aşağıdaki tabloda yer alan kriter değerleri baz alınarak oluşturulmuştur.

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

Tablo 5. Firmaların 2012 Yılına İlişkin Kriter Değerleri

	g_1	g_2	g_3	g_4	g_5
Ekiz Yağ Sanayii	0,481978	0,934532	1,4866019	5,2936275	-0,14283
FriGo Pak Gıda	0,73066	0,795859	0,8128077	15,31717	-0,02018
Şeker Piliç	0,528614	0,84076	1,8022728	12,025807	-0,11351
Uyum Gıda	0,825426	0,840976	1,7244067	228,95636	-0,02288
Coca-Cola İçecek A.Ş.	2,250641	0,294425	0,9685785	13,457574	0,11475
Kent Gıda Maddeleri A.Ş.	1,97577	0,550403	0,7415047	5,4031708	0,08632
Tat Konserve Sanayi A.Ş.	1,657198	0,737383	1,3023574	3,5951663	0,04023
Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.	1,372589	0,9367	1,0431645	3,7859198	0,06706

Tablo 6'da yer alan kriterlere ait sınır, tolerans ve başarı sınırları değerleri 1,2 ve 3 nolu eşitliklerle hesaplanmıştır.

Tablo 6. Kriterlere Ait Sınır Değerleri, Tolerans ve Başarı Sınırları

Kriter	Sınır Değerleri $g_j(b_h)$	Tolerans Sınırları $q_j(b_h)$	Başarı Sınırları $p_j(b_h)$
g_1	1,2278595	0,061392975	0,12278595
g_2	0,74137975	0,037068988	0,074137975
g_3	1,235211775	0,061760589	0,123521178
g_4	35,97934943	1,798967471	3,597934943
g_5	0,00112	5,6E-05	0,000112

Sonrasında 4,5,6 ve 7 nolu fonksiyonlar kullanılarak marjinal başarı ve marjinal başarısızlık indeksleri hesaplanır.

Tablo 7. Marjinal Başarı İndeksi Değerleri

Firmalar	Kriterler						$\sum_{j=1}^m w_j c_j(a_i, b_h)$
Ekiz Yağ Sanayii	0	0	1	0	0	0	0,2
FriGo Pak Gıda	0	0,945521	0	0	0	0	0,189
Şeker Piliç	0	0	0	0	0	0	0
Uyum Gıda	0	0	0	1	0	0	0,2
Coca-Cola İçecek A.Ş.	1	1	1	0	1	0	0,8
Kent Gıda Maddeleri A.Ş.	1	1	1	0	1	0	0,8
Tat Konserve Sanayi A.Ş.	1	1	0	0	1	0	0,6
Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.	1	0	1	0	1	0	0,6

Tablo 8. Marjinal Başarısızlık İndeksi Değerleri

Firmalar	Kriterler						$\sum_{j=1}^m w_j c_j(b_h, a_i)$
Ekiz Yağ Sanayii	1	1	0	1	1	0	0,8
FriGo Pak Gıda	1	1	1	1	1	1	1
Şeker Piliç	1	1	0	1	1	0	0,8
Uyum Gıda	1	1	0	0	1	0	0,6
Coca-Cola İçecek A.Ş.	0	0	1	1	0	0	0,4
Kent Gıda Maddeleri A.Ş.	0	0	1	1	0	0	0,4
Tat Konserve Sanayi A.Ş.	0	1	0,912808	1	0	0	0,583
Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.	0	1	1	1	0	0	0,6

Elde edilen marjinal başarı ve marjinal başarısızlık indeks değerlerini Lamda değeri ile karşılaştırarak tahmin değerlerimizi oluştururuz. Metodolojide de açıklandığı gibi eğer firma a_i için toplam başarı skoru kesme düzeyi olan Lamda'nın ($\lambda = 0,50$) üstünde ise firma başarılı, altında ise firma başarısız olarak değerlendirilir. Toplam başarısızlık indeksi ise, firma a_i için seçilen kriter değerleri dikkate alınarak hesaplanan toplam başarısızlık skorunu gösterir. Eğer firma a_i için bu skor kesme düzeyi olan Lamda'nın ($\lambda = 0,50$) altında ise firma başarılı, üstünde ise firma başarısız olarak değerlendirilir.

Tablo 9. ELECTRE TRI Model Sonuçları

Kod	Firma	$\sum_{j=1}^m w_j c_j(a_i, b_h)$	$\sum_{j=1}^m w_j c_j(b_h, a_i)$	Tahmin Sınıfı	Gerçek Sınıf
a_1	Ekiz Yağ Sanayii	0,2	0,8	0	0
a_2	Frigo Pak Gıda	0,189	1	0	0
a_3	Şeker Piliç	0	0,8	0	0
a_4	Uyum Gıda	0,2	0,6	0	0
a_5	Coca-Cola İçecek A.Ş.	0,8	0,4	1	1
a_6	Kent Gıda Maddeleri A.Ş.	0,8	0,4	1	1
a_7	Tat Konserve Sanayi A.Ş.	0,6	0,583	0	1
a_8	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.	0,6	0,6	0	1

ELECTRE TRI modeli, finansal başarısızlığın yaşandığı yıldan bir yıl öncesi için, bir yıl sonra finansal başarısızlığa uğrayacak toplam 4 firma içinden 2 firmayı finansal başarılı olarak sınıflandırmıştır. Modelin I. tip hata oranı %50'dir. Aynı şekilde finansal başarısız olan firmaların doğru sınıflandırılma oranı da %50 olarak gerçekleşmiştir. Model finansal başarılı olan işletmelerin tamamını ise doğru bir şekilde sınıflandırmıştır. Dolayısıyla modelin II. tip hata oranı %0'dır. Finansal başarılı firmalar için doğru sınıflandırılma oranı %100'dür.

5. Sonuç ve Öneriler

Küreselleşme süreci ile birlikte işletmelerin faaliyet alanları genişlemiş, rekabet koşulları farklılaşmış ve iş yapma biçimleri köklü bir değişim sürecine girmiştir. Ağırlaşan rekabet koşullarında ayakta kalabilmek, güçlü bir sermaye yapısı ve kaynakların optimal kullanımına bağlıdır. Rekabet koşullarını iyi analiz edip, belirsizlikle mücadelede esnek planlara sahip işletmeler bu süreçte başarılı olarak yer almaktadırlar. Yatırım kararlarının verilmesinde de finansal yönden başarılı işletmeler tercih sebebi olacaklardır. Finansal başarılı işletmeler sahip, yönetici ve çalışanlarına olduğu kadar yatırımcılar, ortaklar, rakipler ve toplum üzerinde de olumlu etkilere sahip olacaklardır. Bu doğrultuda özellikle yatırım kararlarının verilmesinde, finansal başarı temel gösterge olacaktır ve finansal başarı veya başarısızlığın tahmini önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yatırım kararlarının verilmesinde yatırımcıların elindeki veri seti genellikle işletmelere ait mali tablo verileridir. Yatırımcılar işletmenin geçmiş yıllardaki finansal verilerini inceleyerek geleceğe dönük yatırım kararları vermektelerdir. Finansal verilere dayalı olarak alınacak yatırım kararları, çok fazla değişkenin göz önüne bulundurulmasını gerektirmektedir. Değişken ve alternatif sayılarının fazlalığı etkin karar almayı zorlaştırmaktadır. Bu noktada literatürde ÇKKV tekniklerinden sıklıkla yararlanıldığı görülmektedir.

Çalışmada Türkiye'de 2012 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören Gıda, İçki ve Tütün sektöründe faaliyette bulunan 8 işletmeye yönelik finansal başarı ve finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur. Çalışmada geliştirilen modelde değişken olarak finansal oranlar kullanılmıştır. Kullanılan oranlar genel bilgi üreten, sektör farklılıklarından, işletme büyüklüğünden ve işletme politikalarından etkilenmeyen oranlardır. Çalışmada 43 finansal orana öncelikle ayırma analizi uygulanmış ve %5 anlamlılık düzeyinde 5 finansal oran finansal anlamda başarısız ve finansal anlamda başarılı olmayan işletmeleri ayırmada anlamlı bulunmuştur. Sonrasında elde edilen finansal oranlar ELECTRE TRI modelinde değişken olarak kullanılıp, 8 işletme için finansal başarısızlık öngörüsünde bulunulmuştur. ELECTRE TRI modeli, finansal başarısızlığın yaşandığı yıldan bir yıl öncesi için, bir yıl sonra finansal başarısızlığa uğrayacak 4 firma içinden 2 firmayı finansal başarılı olarak sınıflandırmıştır. Model finansal başarılı işletmelerin tamamını ise doğru bir şekilde sınıflandırmıştır.

Çalışma sonucunda işletmeleri sınıflandırmada kullandığımız ELECTRE TRI modelinin başarılı bir yöntem olduğu söylenebilmektedir. Sonraki çalışmalarda daha büyük veri setleri üzerinden indirmelere gidilebilir. Veri indirgeme yöntemi olarak ayırma analizinin haricinde diğer yöntemler kullanılabilir. Farklı veri indirgeme yöntemleri ile ELECTRE TRI modeli bir arada kullanılarak sonuçlar karşılaştırılabilir.

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

KAYNAKÇA

Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim* (7.Baskı). İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.

Akkoç, S. (2007). Finansal Başarısızlığın Öngörülmesinde Sinirsel Bulanık Ağ Modelinin Kullanımı ve Ampirik Bir Çalışma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Kütahya.

Aktaş, R., Doğanay, M., ve Yıldız, B. (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(4), 1-24.

Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.

Alpar, Reha. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. (3. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık

Altaş, D., ve Giray, S. (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 13-28.

Altunöz, U. (2013). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Diskriminant Analizi ve Yapay Sinir Ağları Çerçevesinde Tahmini, *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 2(4), 1-21.

Altman, E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and The Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609.

Atiya, A. (2001). Bankruptcy Prediction For Credit Risk Using Neural Networks: A Survey and New Results. *Neural Networks*, 12(4), 929-935

Benli, Y. K. (2005). Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi*(16), 31-46.

Chung, K. C., Tan, S. S., ve Holdsworth, D. K. (2010). Insolvency Prediction Model Using Multivariate Discriminant Analysis And Artificial Neural Network for the Finance industry in New Zealand. *International Journal of Business and Management*, 3(1), 19-29.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Edmister, R. O. (1972). An Empirical Test of Financial Ratio Analysis for Small Business Failure Prediction. *Journal of Financial Quantitative Analysis* (2), 1477-1493.

Foreman, R. D. (2003). A Logistic Analysis of Bankruptcy Within the US Local Telecommunications Industry. *Journal of Economics and Business*(55), 135-166.

Gepp, A., ve Kumar, K. (2008). The Role of Survival Analysis in Financial Distress Prediction. *International Research Journal of Finance and Economics*, 16, 13-34.

Gratzer, K. (2001). Business Failure and The Nev Economy. *EBHA Conference; Business and Knowledge*, (s. 2-3).

Hunter, J., & Isachenkova, N. (1999). Failure Risk: A Comparative Study of UK and Russian Firms. *Department of Economics and Finance Brunel University, Discussion Paper*, 1.

İslamoğlu, A. Hamdi. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi

Keasey, K., ve Watson, R. (1987, Autumn). Non-Financial Symptoms and The Prediction of Small Company Failure: A Test of Argenti's Hypotheses. *Journal of Business Finance and Accounting*, 14(3), 335-354.

Kılıç, Süleyman B. (2005). Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Bazı Temel Makro Ekonomik Kriterlere Göre Sınıflandırılması: Çok Kriterli Karar Alma Analizine Dayalı Bir Modelin Tahmini. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2), 339-352

Kılıç, Süleyman B. (2006). Türk Bankacılık Sistemi İçin Çok Kriterli Karar Alma Analizine Dayalı Bir Erken Uyarı Modelinin Tahmini. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 33, 117-154

Lin, F., Liang, D., ve Chen, E. (2011). Financial Ratio Selection for Business Crisis Prediction. *Expert Systems With Applications*, 38 (12), 15094-15102

Liou, F. M. (2008). Fraudulent Financial Reporting Detection And Business Failure Prediction Models: A Comparison. *Managerial Auditing Journal*, 23(7), 650-662.

Mousseau, V. ve Slowinski, R. (1998). Inferring an ELECTRE TRI Model from Assignment Examples. *Journal of Global Optimization*, 2, 157-174

- Mousseau, V., Slowinski, R. ve Zielniewicz, P. (2000). A User-Oriented Implementation of the ELECTRE TRI Method Integrating Preference Elicitation Support. *Computers and Operations Research*, 27, 757-777
- Ohlson, J. A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18, 109-131.
- Okka, O. (2009). *Analitik Finansal Yönetim Teori ve Problemler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Salehi, M., ve Abedini, B. (2009). Financial Distress Prediction in Emerging Market: Empirical Evidences from Iran. *Business Intelligence Journal*, 2(2), 398-409.
- Shirata, C. Y. (1998). Financial Ratios as Predictors of Bankruptcy in Japan: An Empirical Research. *Proceedings of The Second Asian Pacific Interdisciplinary Research in Accounting Conference*.
- Sori, Z. M., ve Jalil, H. A. (2009). Financial Ratios Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Distress. *Journal of Money, Investment and Banking*, 11, 5-15.
- Terzi, S. (2011). Finansal Rasyolar Yardımıyla Finansal Başarısızlık Tahmini: Gıda Sektöründe Ampirik Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 1-18.
- Tseng, F.-M., ve Lin, L. (2005). A Quadratic Interval Logit Model For Forecasting Bankruptcy. *Omega*, 85-91.
- Yang, C. H., ve Diğerleri. (2009). Constructing Financial Distress Prediction Model Using Group Method of Data Handling Technique. *Proceedings of the Eighth International Conference on Machine Learning and Cybernetics*. Taiwan.
- Yap, B. C., Yong, D.F.G. and Poon, W.C. (2010). How Well Do Financial Ratios and Multiple Discriminant Analysis Predict Company Failures in Malaysia. *International Research Journal of Finance and Economics*, 54, 166-175.
- Wu, W.W. (2010). Beyond Business Failure Prediction. *Expert Systems With Applications*, 37(3), 2371-2376.

FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN ÖNGÖRÜLMESİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME ANALİZİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA

Kemal VATANSEVER, Sinan AYDIN

Ek 1. Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar

LİKİDİTE ORANLARI		
X1	Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler
X2	Asit-Test Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar)/Kısa Vadeli Yükümlülükler
X3	Nakit Oranı	Nakit Ve Benzerleri/Kısa Vadeli Yükümlülükler
X4		Net Çalışma Sermayesi/Varlıklar
X5		Stoklar/Varlıklar
X6		Kısa Vadeli Ticari Alacaklar/Varlıklar
X7	Devamlı Sermayenin Bağımlılığı	((Stoklar+K.V.T.Alacaklar)-Kısa Vadeli Yükümlülükler)/Devamlı Sermaye
X8		(Kısa Vadeli Yükümlülükler-Nakit ve Benzerleri)/Özkaynaklar
X9	Net İşletme Sermayesi Oranı	(Dönen Varlıklar-Kısa Vadeli Yükümlülükler)/Satış Gelirleri
FİNANSAL KALDIRAÇ ORANLARI (FİNANSAL YAPI ORANLARI)		
X10	Öz Sermaye Karlılığı	(Net Dönem Karı/Satış Gelirleri)*(Satış Gelirleri/Varlıklar)/(Varlıklar/Özkaynaklar)
X11	Borç Oranı (Finansal Kaldıraç)	Yükümlülükler/Varlıklar
X12	Finansman Oranı	Yükümlülükler/Özkaynaklar
X13		Uzun Vadeli Yükümlülükler/Varlıklar
X14	Faiz Karşılama Oranı	Faaliyet Karı/Finansman Giderleri
X15		Kısa Vadeli Yükümlülükler/Kaynaklar
X16		Kısa Vadeli Yükümlülükler/Yükümlülükler
X17		Kısa Vadeli Yükümlülükler/Uzun Vadeli Yükümlülükler
X18		Duran Varlıklar/Özkaynaklar
X19		Duran Varlıklar/(Özkaynaklar+Uzun Vadeli Yükümlülükler)
X20		Maddi Duran Varlık (Net)/Özkaynaklar
X21		Maddi Duran Varlık/Varlıklar
X22		Dönen Varlık/Varlıklar
X23		Duran Varlık/Dönen Varlık
X24		Kısa Vadeli Yükümlülükler/Özkaynaklar
X25	Özsermaye Çarpanı	Varlıklar/Özkaynaklar
VARLIK KULLANIM ETKİNLİĞİ ORANLARI (FAALİYET ORANLARI)		

X26	Varlık Dönme Çabukluğu	Satış Gelirleri/Varlıklar
X27	Maddi Duran Varlık Dönme Çabukluğu	Satış Gelirleri/Maddi Duran Varlıklar (Net)
X28	Stok Dönme Çabukluğu	Satışların Maliyeti/Stoklar
X29	Alacak Dönme Çabukluğu	Satış Gelirleri/Kısa Vadeli Ticari Alacaklar
X30	Hazır Değerler Devir Hızı	Satış Gelirleri/Nakit Ve Benzerleri
X31	Duran Varlık Devir Hızı	Satış Gelirleri/Duran Varlık
X32	Öz Sermaye Devir Hızı	Satış Gelirleri/Özkaynaklar
X33		Satış Gelirleri/Dönen Varlık
KARLILIK ORANLARI		
X34	Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Karı/Satış Gelirleri
X35	Net Kar Marjı	Net Dönem Karı/Satış Gelirleri
X36		Brüt Satış Karı/Varlıklar
X37	Ekonomik Rantabilite Oranı	Faaliyet Karı/Varlıklar
X38	Varlıkların Karlılığı	Net Dönem Karı/Varlıklar
X39	Öz Sermayenin Karlılığı	Net Dönem Karı/Özkaynaklar
X40	Brüt Kar Marjı	Brüt Satış Karı/Satış Gelirleri
X41		Satış Gelirleri/Devamlı Sermaye
X42		Net Dönem Karı/Devamlı Sermaye
X43		Finansman Giderleri/Satış Gelirleri

This page intentionally left blank.

GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ

Öznur YAŞAR

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniv. Fen Edebiyat Fak. e-mail: oznrays@gmail.com@sdu.edu.tr

Merve MERT ŞENCAN

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. e-mail: mervesencan@sdu.edu.tr

ÖZET: Girişimcilik uzun yıllardır farklı bakışlarla üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Bu zaman diliminde pek çok çalışma girişimciliği tanımlamak ve girişimcilerin önündeki engelleri saptamak amacıyla yapılmıştır. Son yıllarda ise toplumumuzda genç girişimcilerin artan başarısı, üniversite gençliğinin de girişimciliğe olan ilgisini artırmıştır. Bu sebeple girişimciliğin gençler arasında daha fazla yaygınlaşması ve bu konudaki bilincin artması için de pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmada girişimciliğe genç girişimci adaylarının gözünden bakılmaktadır. Çalışma gençlerin girişimciliği nasıl tanımladığı ve girişimciliğin önünde ne gibi engeller gördüklerini saptamak amaçlı yapılmıştır. Bu amaçla 01.03.2014 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen ve başarılı girişimciler ile girişimci aday genç öğrencilerin bir araya getirildiği “Fikir ve Cesaretin Buluşma Noktası: Girişimcilerin Mutfağı” adlı çalıştaya başvuran öğrenciler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda literatüre girişimcilik tanımlarıyla ilgili yeni bir bakış açısı kazandırılmış ve girişimci aday gençlerin bakış açısıyla girişimciliğin önündeki engellerin ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimciliğin Tanımları, Genç Girişimciler, Girişimciliğin önündeki engeller

YOUNG ENTREPRENEUR OF THE CABDİDATES FROM THE PERSPECTİVE OF ENTREPRENEURSHIP EVALUATION: ENTREPRENEURSHIP WORKSHOP FOR EXAMPLE SDU

ABSTRACT: For many years entrepreneurship is an issue , that studied with different points of view on a topic. In this time period, so much work has been done on the purpose of defining entrepreneurship and identifying barriers of entrepreneurs . In recent years, the growing success of young entrepreneurs in our society, that increased interest of young entrepreneurship .For this reason, much study is being done that, for expansion of entrepreneurship among young people and In order to increase awareness on this subject. In this study, entrepreneurship is discussed, with perspectives of young entrepreneurs.to determine the purpose of study that how to define entrepreneurship by young people and they saw what kind of obstacle in entrepreneurship, On 01.03.2014, insight and courage Meeting Point : “Cuisine of Entrepreneurs” called ,workshop was organized by Süleyman Demirel university. In this workshop, studies had been conducted on students. At the end of the study it is gained to be that new perspective for entrepreneurship literature and to identified the barriers of entrepreneurship with young’s perspective.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Definitions, Young Entrepreneurs, Entrepreneurship Obstacles.

Jel Kodu:L26

GİRİŞ

Günümüzde girişimciliğin ve girişimci kişilerin önemi oldukça fazladır. Girişimciliğin, genetik özelliklere dayanan boyutlarının yanında eğitim ve öğrenme sonucunda edinilen bir davranış değişikliği olduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir. Bu nedenle girişimcilik yeteneklerinin oluşması ve gelişmesi kişilerin bazı engelleri aşmaları ve bazı destekler almaları ile mümkündür.

Girişimci kavramı için literatürde çeşitli tanımlamalar vardır. Girişimciler için genel yargı; başladıkları işin peşini bırakmayan, saatlerce çalışma konusunda istekli, standart dışı kavramları inceleyen ve kendi sezgilerine göre hareketi benimseyen kişiler olarak belirtilmektedir (Börü, 2006: 2). Girişimcilik ise, girişimsel faaliyetinin sonucunda tatmin, bireysel bağımsızlık ve haz gibi psikolojik; servet, gelir, kazanç gibi bir ödül olan ekonomik; statü, itibar, güç gibi sosyolojik sonuçlara yol açan; tehlike, tuzak, streslerle dolu ve özel gayret gerektiren bir değer oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır (Top, 2006: 7).

Bilgi toplumunda girişimciler ve teknokratlar, araştırmacılar ve yönetici liderler, kısaca nitelikli insanlar ekonomik değerlerin yaratılmasında en önemli ve etkili unsurlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Genç ve dinamik bir insan yapısına sahip olan Türkiye için bu gelişmeler büyük önem taşımaktadır. Türkiye bu genç ve dinamik insanları nitelendirerek ve onları bu amaca yönelik olarak en iyi şekilde eğiterek, bu potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmenin yollarını aramalıdır. Maalesef Türkiye’de genç ve dinamik nüfus yapının bu konuda sunduğu potansiyelin iyi değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir (Müftüoğlu, 2004: 4).

Bu çalışmada gençlerin bahsedilen potansiyelini ortaya çıkarmak için neler yapılabileceği konusunda, yine onların söylemlerinden yola çıkarak alternatif oluşturmak hedeflenmiştir. Bu sebeple öncelikle girişimciliğin kavramsal çerçevesi incelenmiş, daha sonra genel olarak girişimciliğin önündeki engeller açıklanmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise öğrencilerin açık uçlu sorulardan oluşan ankete verdikleri cevaplar, nitel araştırma yöntemlerinden sistematik analiz ve betimsel analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ

Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN

1. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMININ TANIMI

Literatürde farklı, pek çok girişimcilik tanımı yer almaktadır. Bu bağlamda ilk olarak girişimci kavramının çerçevesini çizmek de, çalışmanın anlaşılabilir olması açısından gereklidir. Girişimcilik, sosyoloji, iktisat, işletme gibi alanların gerek akademik boyutta, gerekse uygulama boyutunda yararlandığı, interdisipliner bir kavramdır (Tikici & Aksoy, 2009: 6). Bu kavrama katkıda bulunan başlıca klasik düşünürler; Cantillon, Say, Marshall, Schumpeter, Knight, and Kirzner olmuştur (Praag, 1999: 1).

Girişimciliğin tanımı ilk defa 18. yüzyılda İrlandalı iktisatçı Richard Cantillon tarafından yapılmıştır ve ona göre girişimcilikte, önemli olan risk almaktır (Tikici & Aksoy, 2009: 6). Ayrıca Cantillon, girişimciyi, belirsiz bir ortamda pazar oluşturmaya karar veren ve bunu koordine eden kişi olarak tanımlamıştır (İrmiş, vd., 2010: 7).

Jean Baptiste Say ise; risk, esneklik ve ödül kavramlarının girişimcilik için birer simge olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak girişimci ve sermayedar arasındaki ayrıma vurgu yapmakta ve girişimciliğe üretim ve tüketim sisteminin tümünde önemli bir pozisyon yüklemektedir (Praag, 1999: 314).

Bir başka açıdan ise, Alfred Marshall'ın teorisi örgüt şirketine uyum sağlamaktadır ve kitlesel üretim tehdidine karşı serbest girişimci sistemini savunmaktadır. Girişimcinin yeteneğini ve enerjisini olağanüstü karlılık analiziyle açıklamaktadır (Zaratiegui, 2002: 383-401). Ona göre; Girişimci, firmadaki sermayenin ve emeğin sorumluluğunu üstlenen kişidir. (Praag, 1999: 317-318).

Bunların yanı sıra girişimciliğin modern tanımını Joseph Schumpeter ortaya koymuştur. Schumpeter "Dinamik girişimcilik" adıyla yeni bir kavramı literatüre kazandırmıştır. Ona göre dinamik girişimci; yeni ürünler ve hizmetler tanıtarak, yeni üretim metodları geliştirerek, yeni üretim biçimleri yaratarak ya da yeni ham maddeler kullanarak mevcut ekonomiyi yeniden yapılandırır. Schumpeter bu tanımıyla, yıkıcılığı bir başarı olarak göstermekte buna bağlı olarak bireyin yaratıcılık yönünü ön plana çıkarmaktadır (Bygrave & Zacharakis, 2008: 1).

Knight ise; Girişimcilik kavramını, belirsizlik ve risk arasındaki ayrıma değinerek açıklamaya çalışmaktadır. Knight, girişimcilik faaliyetinde bulunabilmek için kontrol ve sorumluluk gerekli olduğunu belirtmekte ve işyeri sahibine bir takım görevler yüklemektedir. Ona göre işyeri sahibi, firmanın yöneticisinin yetenekli olup olmadığını kontrol etmeli ve ona göre yönetici hakkında karar vermeli, aynı şekilde yönetici de çalışanları kontrol etmeli ve onlara yönelik kararlar almalıdır. Bu süreç böyle devam etmektedir (Langlois & Cosgel, 1993: 450-464).

Son olarak Kirzner de girişimciliğin ekonomik boyutuna katkı sağlamıştır. Ona göre başarılı girişimci, ekonomik kalkınmada büyük rol oynamaktadır. Kamu politikaları, eğitim programları girişimciyi teşvik etmektedir ve böylece girişimci, ekonomik sorunlarda çözüm üreten kişi olmaktadır (Kirzner, 2008: 1-2).

2. GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Girişimcilik birçok sosyo-ekonomik faktörün bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu faktörler; girişimcilik etkinliğini başlatıp devam ettiren kişisel özellikleri itibarıyla girişimci birey, girişimci bireyin potansiyelini açığa çıkaran, kişilik yapısını şekillendiren ve girişimcilik olgusuna genel bir çerçeve sağlayan sosyo-kültürel/politik ve diğer dışsal/çevresel koşullar olarak ifade edilir (İlhan, 2003: 63).

Girişimci olarak genellikle öngörülen kişi dinamik, risk alabilen, bir iş girişiminin başarılı ya da başarısızlığını belirleyen baskın faktördür. Bu görüş çerçevesinde yapılan çalışmaların çoğu girişimcilerin motivasyon, kişisel karakteri ve kalımsal özellikleri ile iş performansı arasındaki ilişkileri üzerinde durmaktadır. Toplumda, sermaye sahibi bireylerin girişimci olabileceği yönünde yaygın bir tutum vardır. Oysa günümüz bilgi toplumunda bilgiye sahip olmak sermaye sahibi olmaktan daha önemlidir (Ataman, 2009: 18). Buradan; sermaye, girişimcilik için gerekli olmasına karşın yeterli değildir, sonucu çıkarılabilmektedir.

Girişimcilik bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ile şekillenmektedir. Aile, toplumsal davranış örüntüleri, eğitimin kalite ve düzeyi ile genel ekonomik koşullar, bireyin girişimcilik ruhunu geliştirmesini ve sahip olduğu girişimci niteliklerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir (Yetim, 2014: 80). Özellikle girişimcilik kültürünün oluşmasında aile yapısının etkisi bulunmakta ve bireyin aile içinde aldığı eğitim ve görgü hayatı boyunca etkili olabilmektedir. Araştırmalar neticesinde, kişinin doğumundan itibaren en çok ailesinde yer alan kişilerden etkilendiği öne sürülmüş ve kişide girişimcilik kültürünün oluşabilmesi, kişinin yaşadığı ve yetişmiş olduğu çevrenin koşullarına, aile yapısına ve sahip olduğu teknolojik imkânlarla da bağlı olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2012: 24). Bu anlamda aile ortamının olumsuz koşulları girişimciliğin önündeki engellerden sayılabilmektedir.

Tüm bunlarla birlikte, her ülkenin tarihsel gelişimindeki farklılıklardan ötürü meydana gelen sosyal, ekonomik, teknolojik ve politik yapılar gibi farklılıklar nedeni ile bir ülkede girişimciliği açıklayan faktörler diğer ülkeler için geçerli olmayabilir. Ayrıca, bazı ülkelerde girişimciliği geliştiren ve destekleyen bazı koşullar ve/veya uygulamalar diğer ülkelerde başarısız olabilmektedir. Dolayısıyla, girişimciliği etkileyen bazı temel faktörler olsa da ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir (TÜSİAD, 2002: 47).

Ayrıca, girişimci teşvikleri ve destek mekanizmaları da girişimci altyapısı kapsamında bulunan önemli bir unsur olmaktadır. Girişimciliği geliştirmeye yönelik politikaların merkezinde, bireylerin motive edilerek ve gerekli-uygun yetenekler ile

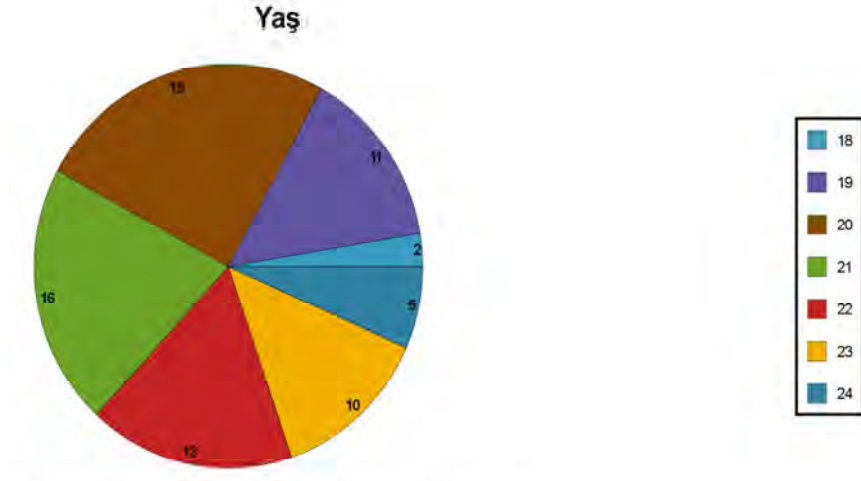
donatılmaları ve toplumsal desteğin sağlanmasının yanında girişimcilerin teşvik ve destek mekanizmaları yer almaktadır. Dolayısıyla girişimciler aracılığıyla kurulan işletmelerin gelişmelerini sağlayabilmeleri ve mevcudiyetini koruyabilmeleri amacıyla, destekleyici ve özendirici koşulların oluşturulmasının gereği açıktır (Doğan, 2010: 41).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı literatüre girişimcilik tanımlarıyla ilgili yeni bir bakış açısı kazandırmak ve girişimci aday gençlerin bakış açısıyla girişimciliğin önündeki engellerin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki girişimci aday üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise 01.03.2014 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen ve çeşitli üniversitelerden gelen girişimci aday öğrencilerin katılımıyla gerçekleşen "Fikir ve Cesaretin Buluşma Noktası: Girişimcilerin Mutfağı" adlı çalışmaya başvuran 78 öğrenci seçilmiştir.

Çalışmaya başvuran öğrencilere demografik sorular ve girişimciliğe karşı bakışlarını ölçen sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Demografik soruların dışındaki sorular; "Girişimciliği bir cümle ile tanımlayınız", "Sizce girişimciliğin önündeki engeller nelerdir?", "Örnek aldığımız bir girişimci var mı?" gibi sorulardır. Ayrıca katılımcıların girişimcilikteki bireysel engellerini öğrenmek için "Aşağıdakilerden şu cümlelerden hangisi sizi anlatıyor?" Sorusu sorulmuştur. 4 cevaptan bir ya da daha fazlasını işaretlemeleri istenmiştir. Bu cevaplar "Fikrim yok, hevesim var"; "Fikrim var, param yok"; "Fikrim var, cesaretim yok"; "Fikrim var, bilgim yok" şeklindedir.. Açık uçlu soruların değerlendirilmesi için nitel bir yöntem olan içerik analizi ve sistematik analiz uygulanmış olup, Maxqda 11 programı kullanılmıştır. Analiz için veriler Maxqda 11 programına girilerek, öğrencilerin girişimciliği tanımlamak ve girişimciliğin önündeki engelleri belirtmek için kullandığı ifadeler taranarak kodlama yapılmıştır. Oluşturulan alt kodlar gruplandırılarak, soyutlaştırılmış ve kategoriler oluşturulmuştur.

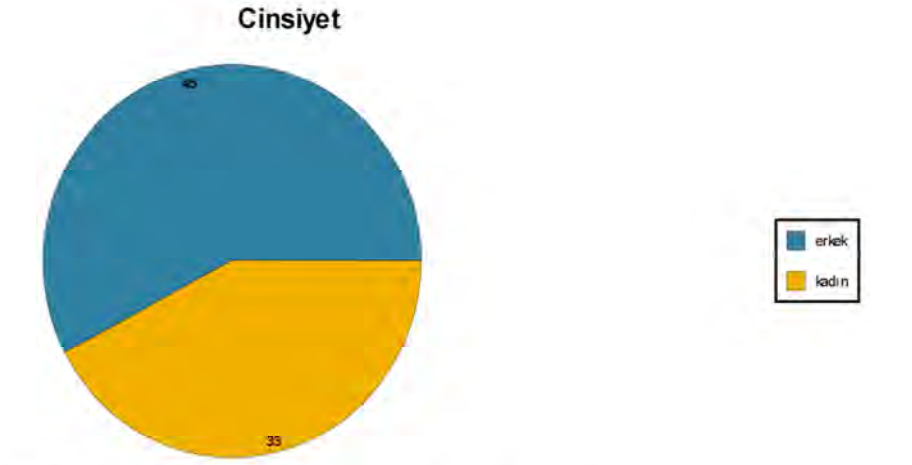
4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Şekil 1: Çalışmaya Başvuran Öğrencileri Yaş Dağılımı Grafiği

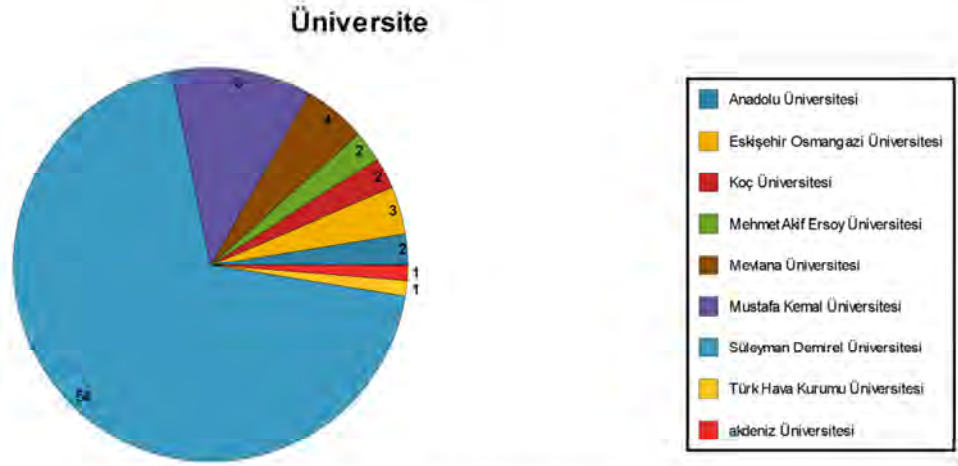
Çalışmaya başvuran öğrenciler 18-24 yaş arası dağılım göstermektedir. En fazla katılım 20 ve 21 yaş gruplarından olmuştur. [24 yaşında 5(%6,41), 23 yaşında 10(%12,58), 22 yaşında 13(%16,68), 21 yaşında 16(%20,51), 20 yaşında 19(%24,36), 19 yaşında 11(%14,10) ve 18 yaşında 2(%2,56) öğrenci bulunmaktadır. [Ayrıca başvurularında 2 öğrenci yaş belirtmemiş olup (%2,56) eksik veri oluşmuştur.]

**GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ
GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ**
Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN

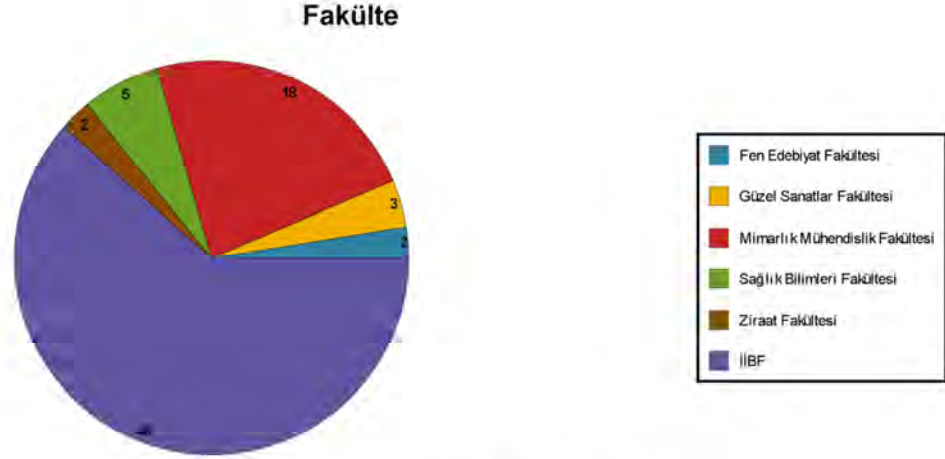
Şekil 2: Çalıştaya Başvuran Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı Grafiği

Çalıştaya başvuran öğrencilerin cinsiyet dağılımı bakımından belirgin bir fark olmadığı görülmüştür. [Çalıştaya başvuran öğrencilerin 33'ü (%42,31) kadın, 45'i (%57,69) erkek'tir.]

Şekil 3: Çalıştaya Başvuran Öğrencilerin Üniversite Dağılımı Grafiği

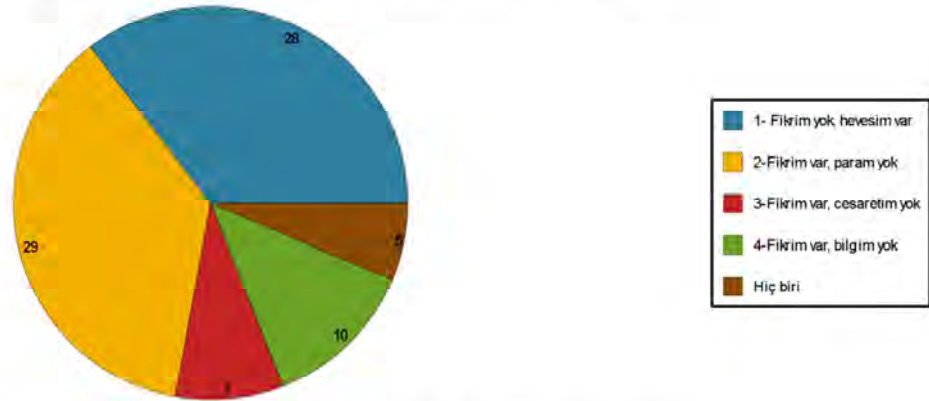
Çalıştaya başvuran öğrencilerin büyük çoğunluğu (%69,23) ev sahibi olan Süleyman Demirel Üniversitesinde öğrenim görmektedir. Bu sıralamayı %11,54 ile Mustafa Kemal Üniversitesi, %5,13 ile Mevlana Üniversitesi ve %3,85 ile Eskişehir Osmangazi Üniversitesi takip etmektedir. [% 2,56 Mehmet Akif Ersoy, Koç, Anadolu ve %1,82 Akdeniz, Türk Hava Kurumu]

Şekil 4: Çalışmaya Başvuran Öğrencilerin Fakülte Dağılımı Grafiği

Çalışmaya başvuran öğrencilerin büyük çoğunluğu (%61,54) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okumaktadır. [%23,08 Mimarlık Mühendislik Fakültesi, %6,41 Sağlık Bilimleri Fakültesi, %3,85 Güzel Sanatlar Fakültesi ve %2,56 Ziraat, Fen Edebiyat Fakültesi]

AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİ SİZİ ANLATIYOR.

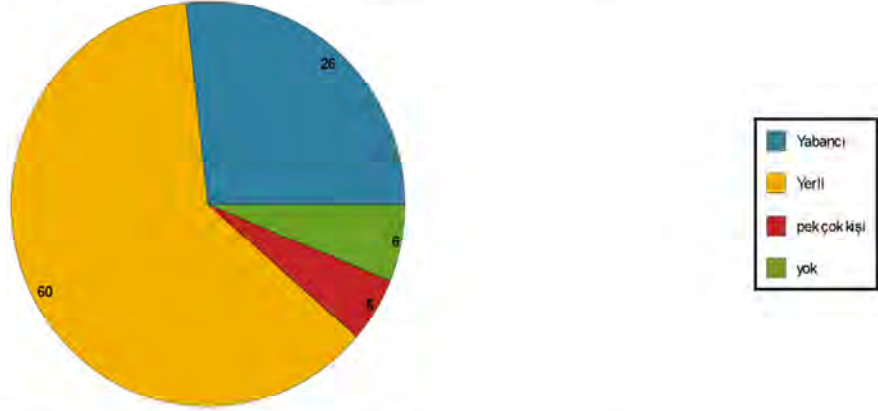

Şekil 5: Çalışmaya Başvuran Öğrencilerin Girişimcilikle İlgili Düşünceleri Dağılımı Grafiği

Çalışmaya başvuran öğrencilerin 28'inin (%35,90) girişimcilik adına bir fikri olmamasına karşın hevesli olduğu, 29'unun (%37,18) fikri olup parasının olmadığı, 7'sinin (%8,97) fikri olup cesaretinin olmadığı ve 10'unun da (%12,82) fikri olduğu ancak bilgi eksikliğinin olduğu görülmüştür. Ayrıca 4 öğrencinin de bu kategorilerden hiç birine girmediği görülmüştür.

GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ
Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN

ÖRNEK ALDIĞINIZ BİR GİRİŞİMCİ VAR MI?

Şekil 6: Çalıştaya Başvuran Öğrencilerin Örnek Aldığı Girişimcilerin Dağılımı Grafiği

Çalıştaya başvuran öğrencilerin 26'sı (%26,26) yabancı bir girişimciyi örnek alırken, 61'i (%62,63) yerli bir girişimciyi örnek almaktadır. 5 kişi (%5,05) birden çok kişiyi örnek aldığını söyleyerek isim belirtmezken, 6 kişi (%6,06) örnek aldığı birinin olmadığını ifade etmiştir. Bu durum yerli girişimcilerin girişimci adayı öğrenciler tarafından tanındığını ve takip edildiğini gözler önüne sermektedir.

STEVE JOBS	11	ROSALÍA MERA	1
BİLL GATES.	4	MARK ZUCKERBERG	1
MİCROSOFT	1	RALPH LAUREN	1
WILLIAM HENRY GATES	1	URSULA BURNS	1
HAMSİ FİRGER	1	PHİLİPS MORRİS	1
ALPHAN MANAS	1		
JORDAN CASEY	1	TOPLAM	26

Tablo 1: Çalıştaya Başvuran Öğrencilerin Örnek Aldığı Yabancı Girişimcilerin Listesi

Yabancı girişimcileri örnek alan öğrencilerin 11'inin (%42,30) Steve Jobs'ı, 4'ünün de (%15,38) Bill Gates'i girişimci olarak örnek aldıkları ve bunun dışında 10 farklı yabancı girişimcinin de farklı öğrenciler tarafından örnek alındığı görülmüştür. Aynı zamanda öğrenciler tarafından en çok örnek alınan girişimcinin de %11,11 ile Steve Jobs olduğu görülmüştür.

BABAM	5	ALİ EROĞLU	1
AHMET ŞERİF İZGÖREN	4	TARHAN TELLİ	1
NEVZAT AYDIN	4	SEYFETTİN DEVECİ	1
HALUK OKUTUR	4	DOĞUKAN GÜLERYÜZ	1
ALİ AĞAOĞLU	3	GÖKÇE ATALAY	1
HAKAN ALTINAY	2	ATAMAN ÖZBAY	1
ALİ SABANCI	2	BAYBARS ALTUNTAŞ	1
ACUN ILICALI	2	KEREM ÇATAY	1
ERDEM GENÇ	2	AHMET ÇALIK	1
CEM BOYNER	1	SÜLEYMAN ORAKCIOĞLU	1
GÜLTEN KOTON	1	SEZAI J	1
SAKIP SABANCI	1	MURAT MENTEŞ	1
CAN YILDIZLI	1	MUSTAFA ACET	1
FARUK AKBAL	1	PROF.DR.İLHAN TEKELİ	1
BEGÜM BUĞDAYCI	1	GÜLDEN YILMAZ	1
EMRE KURTTEPELİ	1	SONER BABÜROĞLU	1
ÜNAL AYSAL	1	SİNA AFRA	1
AHMET ZORLU	1	YİĞİT KONUR	1
ÜMİT ÜNSAR	1	ZEYNEP ÖZTEKİN	1
ÖMER EKİNCİ	1	BARIŞ ÖZİSTEK	1
GAMZE CİZRELİ	1	ÜMİT BOYNER	1
DOÇ.DR. ERKAN POLAT	1	TOPLAM	62

Tablo 2: Çalıştaya Başvuran Öğrencilerin Örnek Aldığı Yerli Girişimcilerin Listesi

Yerli girişimcileri örnek alan öğrencilerin %8,06'sinin örnek bir girişimci olarak babalarını gördüğü, bu oranı %6,45 ile Ahmet Şerif İzgören, Nevzat Aydın, Haluk Okutur'un takip ettiği görülmüştür. Bunun dışında 39 farklı girişimcinin ismi de farklı öğrenciler tarafından verilmiştir.

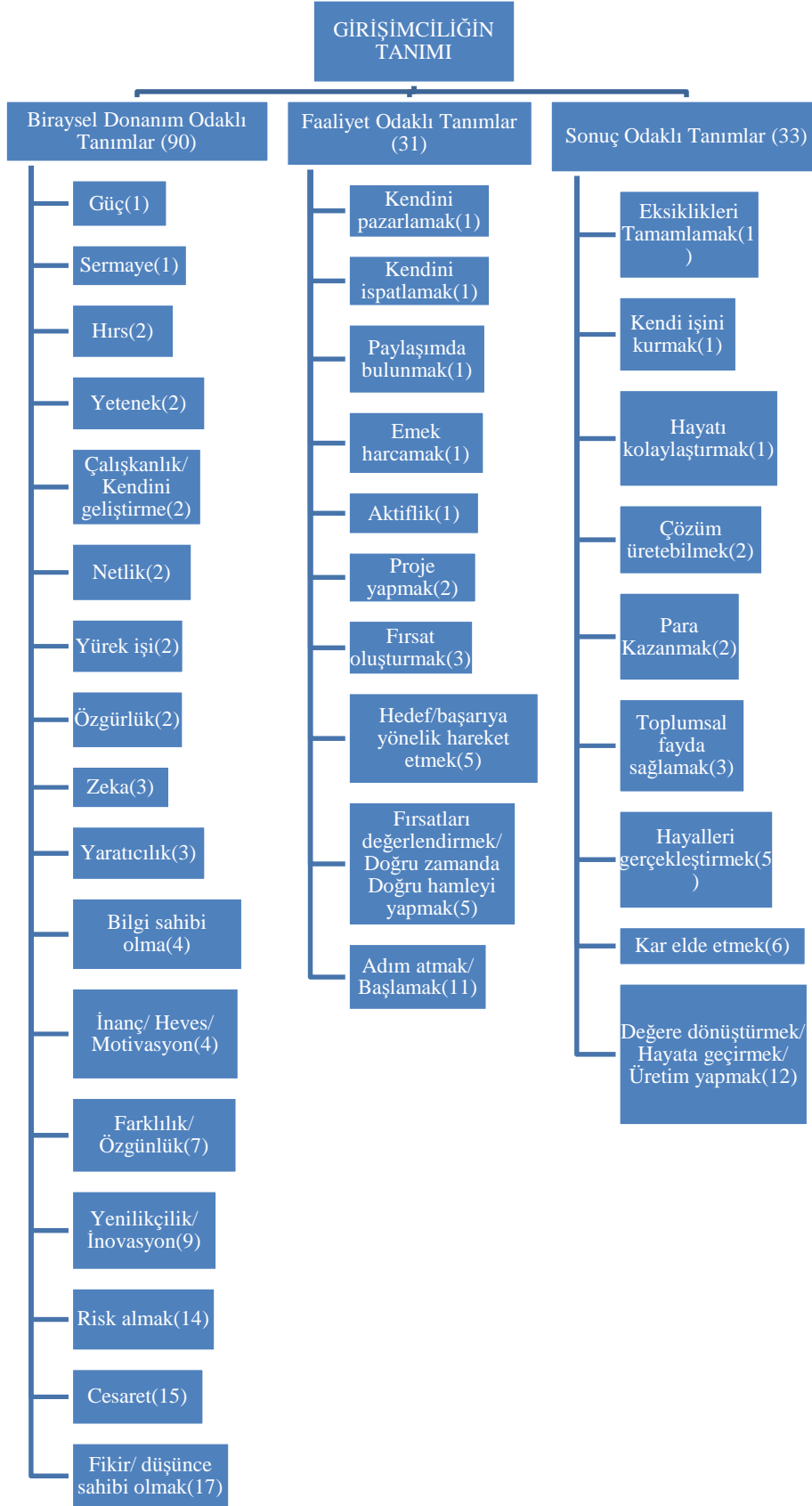
Çalışmaya başvuran öğrencilerin girişimcilik kavramını tanımlamada kullandığı ifadeler üç grupta kategorilendirilmiştir. Bu bağlamda girişimcilik tanımları, "Bireysel donanım odaklı tanımlar", "Faaliyet odaklı tanımlar" ve "Sonuç odaklı tanımlar" olmak üzere süreç içerisinde sınıflandırılmıştır. Bir süreç olan girişimciliğe ait tanımların sınıflandırılması ve sıklıkları tablo 3'te ifade edilmiştir.

GİRİŞİMCİLİK TANIMLARI	F	%
Bireysel donanım odaklı tanımlar	90	58,44
Faaliyet odaklı tanımlar	31	20,13
Sonuç odaklı tanımlar	33	21,43
Toplam	154	100

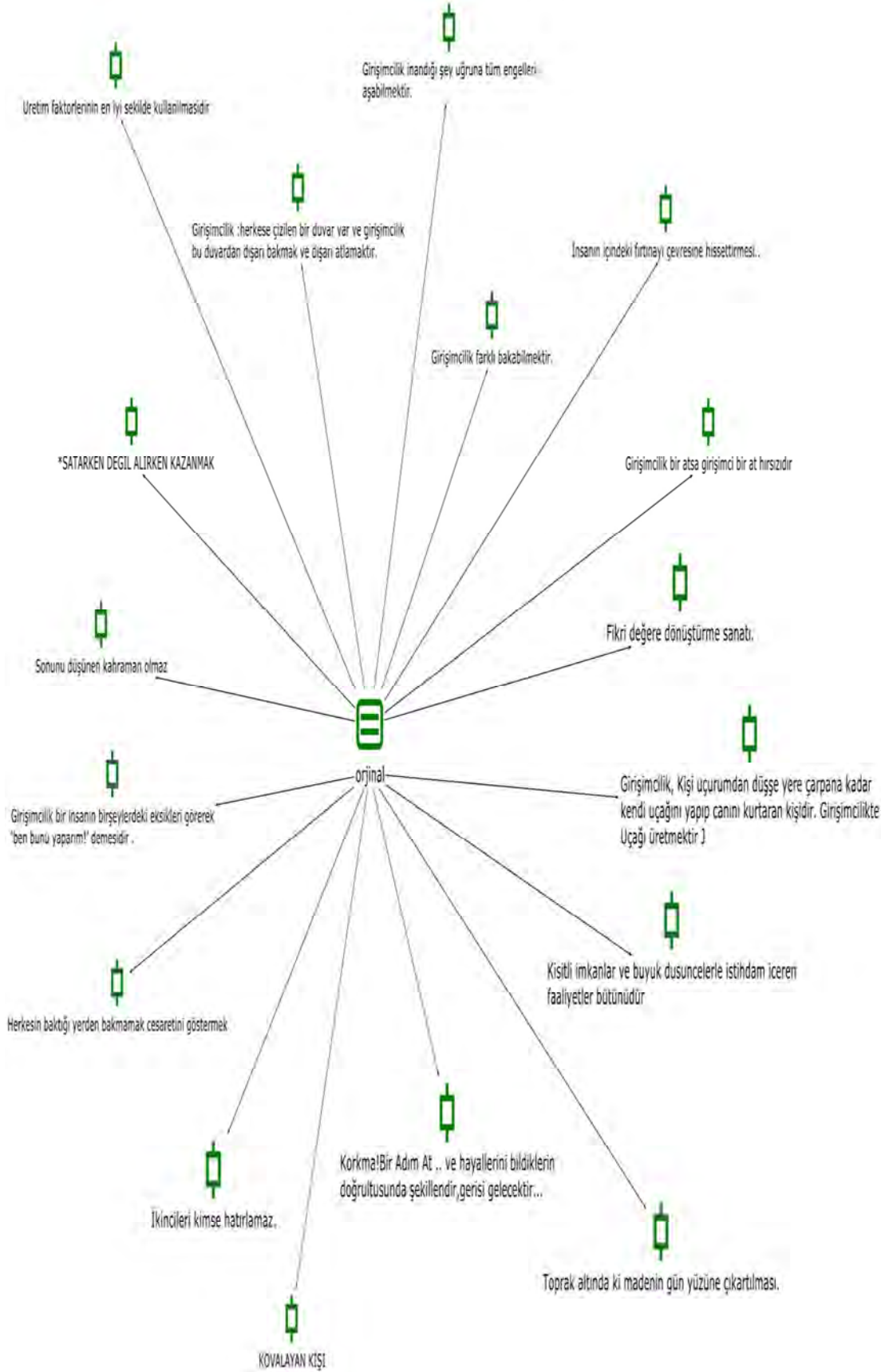
Tablo 3: Çalışmaya Başvuran Öğrencilere Göre Girişimcilik Tanımlarının Dağılımı

Öğrencilerin girişimciliği tanımlamada kullandığı ifadeler içerisinden oluşturulan kodlar ve bu kodların gruplandırılmasıyla oluşan kategoriler şekil 7'de sıklıklarıyla birlikte verilmiştir. Ayrıca kodlamada ayrı bir yer tutan metaforik tanımlar kategorilendirilmeden şekil 8'de verilmiştir.

GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ
Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN

Şekil 7: Girişimcilik Tanımları

Şekil 8: Girişimciliğe Ait Metaforik Tanımlar

GİRİŞİMCİLİĞİN GENÇ GİRİŞİMCİ ADAYLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: SDÜ GİRİŞİMCİLİK ÇALIŞTAYI ÖRNEĞİ

Öznur YAŞAR, Merve MERT ŞENCAN

Girişimci adayı öğrencilerin girişimciliği tanımlamak için kullandığı ifadelerin kodlanması sonucu; fikir/düşünce sahibi olma kodu 17 kez tekrarlanarak birinci, cesaret kodu 15 kere tekrarlanarak ikinci, risk almak kodu ise 14 kez tekrarlanarak üçüncü en çok kullanılan tanımlar olmuştur. Güç, sermaye, hırs, yetenek, çalışkanlık/kendini geliştirmek, netlik, yürek işi, özgürlük, zeka, yaratıcılık, bilgi sahibi olma, inanç/heves/motivasyon, farklılık/özgünlük, yenilikçilik/inovasyon, risk alma, cesaret, fikir/düşünce sahibi olma şeklindeki kodlar “bireysel donanım odaklı tanımlar” olarak kategorilendirilmiştir. Kendini pazarlamak, kendini ispatlamak, paylaşımında bulunmak, emek harcamak, aktiflik, proje yapmak, fırsat oluşturmak, hedefe/başarıya yönelik harekete geçmek, fırsatları değerlendirmek/doğru zamanda doğru hamleyi yapmak ve adım atmak/başlamak kodları ise “faaliyet odaklı tanımlar” olarak kategorilendirilmiştir. Ayrıca, eksikleri tamamlamak, kendi işini kurmak, hayatı kolaylaştırmak, çözüm üretilebilmek, para kazanmak, toplumsal fayda sağlamak, hayalleri gerçekleştirmek, kar elde etmek ve değere dönüştürmek/hayata geçirmek/üretim yapmak kodları da “sonuç odaklı tanımlar” olarak kategorilendirilmiştir. Kategoriler içerisinde “bireysel donanım odaklı tanımlar” ın toplam frekansı 90 ile ilk sırayı alırken, 33 ile “sonuç odaklı tanımlar” ve 31 ile “faaliyet odaklı tanımlar” da yakın sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum öğrencilerin girişimciliği tanımlarken daha çok bireysel özelliklerin etkili olduğunu düşündüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca ilk üç sıradaki kodların da “bireysel donanım odaklı tanımlar” kategorisinde olması bu durumu desteklemektedir.

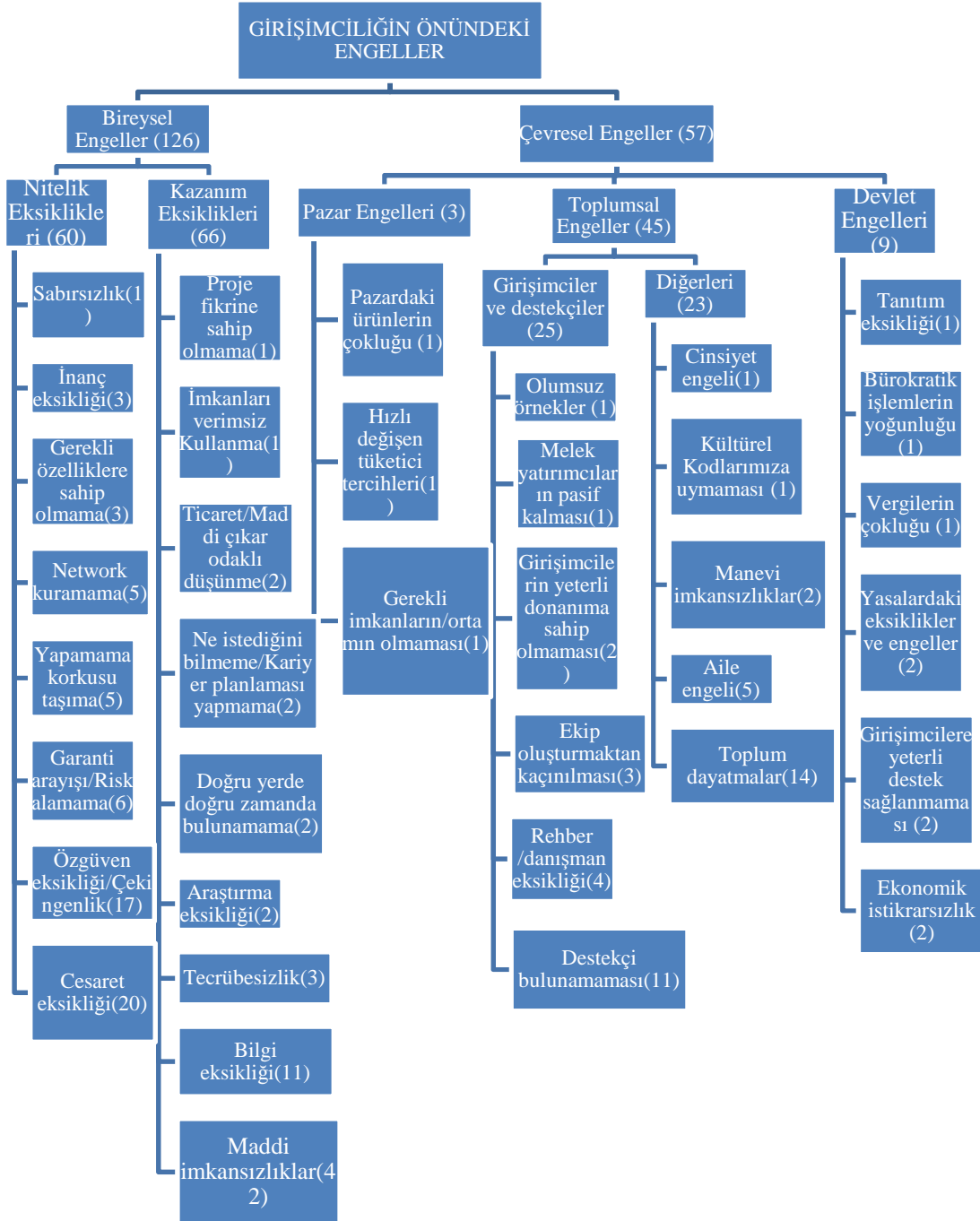
Çalıştaya başvuran öğrencilerin “Sizce girişimciliğin önündeki engeller nelerdir?” sorusuna verdiği yanıtlar kodlanarak üç grupta kategorilendirilmiştir. Bu bağlamda girişimciliğin önündeki engeller, “Bireysel engeller” ve “Çevresel engeller” olmak iki kategoride toplanmıştır. Bu bağlamda girişimciliğin önündeki engellerin sınıflandırılması ve sıklıkları tablo 4’te ifade edilmiştir.

GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER	F	%
Bireysel engeller	126	68,48
Çevresel engeller	57	30,98
Destekle ortadan kalkacağına inanıyorum	1	0,54
Toplam	184	100,00

Tablo 4: Çalıştaya Başvuran Öğrencilere Göre Girişimciliğin Önündeki Engellerin Dağılımı

Çalıştaya başvuran öğrencilerin girişimciliğin önündeki engelleri tanımlaması sonucu ortaya çıkan engeller bireysel ve çevresel engeller olarak kategorilendirilmiştir. Bunun sonucunda %68,48 oranında bireysel engellerden daha çok bahsedilirken, diğer yandan çevresel ve toplumsal engellerin ise %30,98 oranında ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca bir kişi “Engellerin destekle ortadan kalkacağına inanıyorum.” ifadesini kullanarak, mevcut engelleri belirtmemiş ve pozitif bir yaklaşım sergilemiştir. Çalıştaya başvuran öğrencilerin girişimcilerin önündeki engellerden bahsederken, sırasıyla en çok; maddi imkansızlıklar (42), cesaret eksikliği (20), özgüven eksikliği (17), toplum baskısı (14) ve bilgi eksikliği (11) üzerinde durduğu görülmüştür. Öğrencilerin girişimciliğin önündeki engeller olarak belirttiği ifadelerden oluşturulan sabırsızlık, inanç eksikliği, gerekli özelliklere sahip olmama, network kuramama, yapamama korkusu, garanti arayışı/risk alamama, özgüven eksikliği/çekingencilik, ve cesaret eksikliği alt kodları “Nitelik eksiklikleri” (60); proje fikrine sahip olmama, imkanları verimsiz kullanma, ticaret/maddi çıkar odaklı düşünme, ne istediğini bilmeme/kariyer planlaması yapmama, doğru zamanda doğru yerde bulunmama, araştırma eksikliği, tecrübesizlik, bilgi eksikliği ve maddi imkansızlıklar alt kodları “Kazanım Eksiklikleri” (66) olmak üzere kodlanmış ve bu kodlar “Bireysel engeller” kategorisinde bir araya getirilmiştir. Bu durum öğrencilerin bireysel engeller içerisinde sonradan elde edilebilecek kazanımların, doğuştan sahip olunan niteliklere oranla daha çok önemdediğini göstermektedir. Ayrıca pazardaki ürünlerin çokluğu, hızlı değişen tüketici tercihleri ve gerekli imkanların/ortamın olmaması alt kodları “Pazar engelleri” (3); olumsuz örnekler, melek yatırımcıların pasif kalması, girişimcilerin yeterli donanıma sahip olmaması, ekip oluşturmaktan çekinilmesi, rehber/danışman eksikliği, destekçi bulamama alt kodları ve cinsiyet engeli, kültürel kodların uyumsuzluğu, manevi imkansızlıklar, aile engeli, toplum dayatmaları alt kodları da, girişimciler ve destekçiler ile diğerleri şeklinde gruplandırılarak “Toplumsal engeller” (45) olarak kodlanmıştır. Son olarak, tanıtım eksikliği, bürokratik işlemlerin yoğunluğu, vergilerin çokluğu, yasalardaki eksiklikler ve engeller, girişimcilere yeterli destek sağlanamaması ve ekonomik istikrarsızlık alt kodları da “Devlet engelleri” (9) olarak kodlanmıştır. Bu kodlar ise “Çevresel engeller” olarak kategorilendirilmiştir. Bunların dışında öğrencilerin belirttiği engellerden oluşturulan alt kodlar, kodlar ve kodların gruplandırılmasıyla oluşturulan kategoriler şekil 9’da sıklıklarıyla birlikte verilmiştir.

Şekil 9: Girişimciliğin Önündeki Engeller

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Literatürde pek çok girişimcilik tanımı mevcuttur. Araştırmada mevcut girişimcilik tanımlarının dışında, girişimci aday öğrencilerin perspektifinden yeni bir tanımlama yapılması hedeflenmiştir. Bu sebeple, anket verilerine göre çalışmaya başvuran öğrencilerin girişimcilik tanımları süreç perspektifinde kategorilendirilerek, “Bireysel donanım odaklı tanımlar”, “Faaliyet odaklı tanımlar” ve “Sonuç odaklı tanımlar” olmak üzere bir araya getirilmiştir. Bu sayede literatüre girişimcilik tanımları için yeni bir bakış açısı getirilmiştir.

Ayrıca anket verilerine göre katılımcıların ifade ettiği girişimciliğin önündeki engeller “Bireysel engeller” ve “Çevresel engeller” olarak kategorilendirilmiştir. Girişimci aday öğrencilerin çoğunluğunun (%68,48) bireysel engellere odaklandığı ve bu engellerin kaldırılabilir olduğunu düşündüğü ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak öğrencilerin girişimciliği tanımlarken kullandığı ifadelerde daha çok (%58,44) “Bireysel donanım odaklı” tanımlar mevcutken, girişimciliğin önündeki engelleri de büyük oranda (%68,48) “Bireysel engeller” olarak belirtmiş olmaları girişimciliğin, genç girişimci aday öğrenciler tarafından daha çok bireyin kendisine bağlı bir olgu olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmanın bir başka çarpıcı sonucu ise, genç girişimci adaylarının daha çok (%62,63) yerli girişimcileri örnek aldığı, bunların da %8,06 ‘sının kendi babaları olduğudur. Yabancı girişimcileri örnek alanların ise; en çok Steve Jobs’ı örnek aldıkları görülmektedir. Ayrıca araştırmamızın bir başka sonucuna göre; gençlerin büyük bir çoğunluğunun ya fikri olmayıp, hevesinin olduğu; ya da fikri olup, parasının olmadığı anlaşılmaktadır. Her iki açıdan da gençlerimizin potansiyel bir girişimcilik ruhuna sahip oldukları yorumu yapılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ataman, G., (2009), İşletme Yönetimi Temel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Börü, D., (2006), “Girişimcilik Eğitimi Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü
- Bygrave, W. & Zacharakis, A., (2010) “Entrepreneurship” John Wiley- Sons, USA.
- Cosgel, M. M. & Langlois, N. R.(1993) “Frank Knight On Risk, Uncertainty, And The Firm: A New Interpretation”, S. 31,
- Doğan, S., (2010), Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası -KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye-, Avrupa Birliği Araştırmaları, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul
- Erdoğan, N., (2004), Aile İşletmeleri: İkinci Kuşağın Yetiştirilmesi, İGİAD Yayınları İstanbul,
http://www.igiad.com/assets/content/files/aileisletmel_file_8838_20121594724.pdf, (erişim tar. 22 Kasım 2012)
- İlhan, S., (2003), “Sosyo-Ekonomik Bir Fenomen Olarak Girişimciliğin Oluşumunu Etkileyen Başlıca Faktörler”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Güz 2003 S.11, s.s.63
- İrmiş, A., vd., (2010), Girişimcilik Kültürü, Ekin Yayınevi, Bursa
- Kırzner, M. I., (2008), “The Alert and Creative Entrepreneur: AClarification”, IFN Working Paper No. 760
- Müftüoğlu, T. & Durukan, T., (2004), Girişimcilik ve Kobiler, Gazi Kitabevi, Ankara Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, S. 16, c.1, 331-356.
- Praag, V. M. (1999) “Some Classic Views On Entrepreneurship”, De Economist 147, Kluwer Academic Publishers
- Tikici, M. & Aksoy, A., (2009), Girişimcilik Ve Küçük İşletmeler, Nobel Yayınları, Ankara
- Top, S., (2006), Girişimcilik Keşif Süreci, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye’de Girişimcilik, Yayın No.TÜSİAD-T/2002-12/340), Aralık 2002, s.47.
- Yetim, N., (2014), “Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği”, Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme, Uluslar arası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi
- Zaratiegui, M. J., (2002),“What Does Profit Mean For Alfred Marshall?”, S.10, c.3

This page intentionally left blank.

THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES¹

Mustafa DİLBER

Prof. Dr. Mustafa DİLBER, Fatih Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mdilber@fatih.edu.tr

Lokman İNCİRKUŞ

Dr. Lokman İNCİRKUŞ, Fatih Üniversitesi, MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, lincirkus@fatih.edu.tr

ABSTRACT: Consumer choice decisions in two credence-based services –maternity clinic and kindergarten- are examined in this study. The study aimed at revealing the extent to which consumer choices in these two areas are influenced by the experiences and communications of other consumers. In other words, it purports to measure the effects of personal communications on customers' information search and purchase decision process. Secondly, the effectiveness of a scale developed to measure the role of active information search in credence-based services is investigated. Thirdly, perceptual homophily, between sender and receiver, and sender characteristics were added to the model in a unique construct. Lastly, this study subjected these two services, based on a judgmental study conducted for classifying services. For obtained data, exploratory factor analysis and reliability analysis were conducted. After that, for obtained constructs, confirmatory factor analysis was conducted and by the generated models hypotheses were tested by using structural equation modeling.

Key words: Word-of-Mouth, Message characteristics, Interpersonal communications, Credence-based service

GÜVENE DAYALI HİZMETLERDE AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM MESAJININ ALIŞVERİŞ KARARINA ETKİSİ

ÖZET: İki güvene dayalı hizmetin WOM çerçevesinde incelendiği bu çalışmada, müşterilerin doğum kliniği ve çocuk yuvası seçimi süreci konu edinilmiştir. Müşterilerin doğum kliniği ve çocuk yuvası seçiminin diğer müşterilerin deneyim ve aktarımlarından ne ölçüde etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, bir mesaj olarak elde edilen bilginin doğrudan bilgi edinme aktivitesine ve alışveriş kararına etkisini açıklamaya çalışılmaktadır. İkinci olarak aktif bilgi arayışının rolü ile ilgili geliştirilmiş ölçeğin güvene dayalı hizmetlerdeki etkinliği gözlemlenmiştir. Üçüncü olarak mesaj veren ile alan arasındaki algısal benzerlik göndericinin özellikleri ile tek bir yapı içerisinde değerlendirilmiş ve modele dâhil edilmiştir. Dördüncü katkı, bu çalışma hizmetler arasında yargısal olarak yürütülen bir çalışmaya dayalı olarak seçilmiş iki güvene dayalı hizmete uygulanmıştır. Elde edilen verilere, ilk adımda sırasıyla açıklayıcı faktör ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Elde edilen yapılarla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve her iki hizmet için elde edilen modeller yapısal eşitlik modeli kullanılarak analiz edilmiştir.

1. LITERATURE AND CONCEPTUAL FRAMEWORK

Success of any product is linked to the speed of decision making regarding purchase of that product, and to speed up the decision making process of consumers it is necessary to give them clear reasons (e.g. Benefits, claims, and promises that are obvious and compelling; Information that is clear, balanced, and credible). Information which serves to simplify customer decision making also increases sales (Silverman, 2001:24). Dissemination of such information among consumers occurs mostly by dint of interpersonal communication. In peer to peer communication, the giver is perceived to be independent from the institution. "WOM is much more credible than your most sincere salesperson. It is able to reach more people, and faster, than advertising and direct mail because it can spread like wildfire" (Silverman, 2001:24).

WOM is defined narrowly to include merely oral and face-to-face communications. However, today, the scope of this concept is broadened. Goyette et al. collected definitions of WOM and classified them according to five dimensions: Informal, formal, noncommercial, post-purchase behavior and exchange (Flow of Information / Communication / Conversation) (Goyette et al., 2010:7).

Silverman says that "WOM is communication about products and services between people who are perceived to be independent of the company providing the product or service, in a medium perceived to be independent of the company" (Silverman, 2001:25). Arndt defines WOM "as oral, person-to-person communication between a receiver and a communicator whom the receiver perceives as non-commercial, concerning a brand, a product, or a service" (in Goyette et al., 2010:7). These definitions indicate that WOM has a noncommercial, informal and information-emotion sharing nature regarding a brand, a product, or a service. Most important characteristic of WOM which increases effectiveness is informality of WOM occurrences, because they are perceived to be independent from companies. WOM also could be generated formally; "WOM is a process that is often generated by a company's formal communications and the behavior of its representatives" (in Haywood, 1989:58). Companies could shape a process of WOM generation by giving consumers reasons to drive them to talk formally about their brand, product or services (Kelly, 2007:149). Every company desires to acquire customers via old/existing customers, and they developed referral programs. They plan marketing communication programs to contact through WOM those who are not yet customers.

¹Bu çalışma Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan "WOM Influence on Purchase Decisions in Search Experience, and Credence Based Service Industries: A Message Oriented Approach" isimli doktora çalışmamdan yapılmıştır yapılmıştır. Elde edilen yapılarla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve her iki hizmet için elde edilen modeller yapısal eşitlik modeli kullanılarak analiz edilmiştir.

THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES
 Mustafa DİLBER, Lokman İNCİRKUŞ

Many businesses manage a referral program including customer to customer information and influence flow. By means of this program they have acquired high valued customers who on the average are more valuable than other customers (Schmitt et al., 2011:57).

In service researches, the salient difficulty has to determine which services have higher search, experience, or credence-based attributes. One method, used by Krishnan and Hartline, is to ask participants whether they consider properly the attributes of goods before or after purchase (Krishnan and Hartline, 2001:330-331). According to the results of this pretest, they tried to make a classification; however, they couldn't obtain an exact result. Consequently, they used expert judges and selected three services for research (Krishnan and Hartline, 2001:334).

Services can be classified according to the amount of information needed and sought before purchase. In the literature, a triangular classification regarding goods is made by Darby and Karni. Before them Nelson classified goods as search and experience. If a consumer can evaluate a good's attributes by searching before trying, that good may be categorized as search dominated. Nelson defines search as inspection of options by the consumer prior to purchasing the brand. However, if he needs to try several times before developing brand loyalty, this information gathering process should be named "experience" (Nelson, 1970:312). Darby and Karni added a third quality type; "credence." Some qualities of certain services are not properly evaluated by consumer even after consumption. "We distinguish then three types of qualities associated with a particular purchase: search qualities which are known before purchase, experience qualities which are known costlessly only after purchase, and credence qualities which are difficult to judge even after purchase." (Darby and Karni, 1973:69)

If consumers are aware of and can evaluate attributes of a service prior to purchase, this service could be classified as a search service. Some services have attributes which can be discerned only after purchase and consumption. Such services could be designated as experience services. Finally, some attributes couldn't be judged even after purchase and consumption. Services which have such attributes are accepted as credence-based services (Mitra et al., 1999:209; Ford et al., 1988:239-244). Credence services are found to be riskier than other types of services. Hypotheses for behavioral intentions and use of personal and impersonal sources were supported moderately or partially (Mitra et al., 1999:222).

This study is attempting to apply a broadened WOM model to two credence-based services. Thus, it tries to reveal some critical points in a WOM context; Message effects on decision making process, testing of critical WOM constructs and model performance in credence services. Collected data was analyzed firstly via SPSS 20.0 for EFA and reliability, and after via AMOS20.0 for CFA and SEM. Results, discussion, and managerial implications are exhibited at the end of the study.

1.1. Model for the Study

The present study will provide future researchers a new line of endeavor, to complement message comparison studies (e.g. ad messages-WOM messages), investigating message oriented issues within the WOM context (such as high-low involvement, high-low risk perception, price related issues); based on different products/services categories. The developed model for the study is given below in Figure 1.

Additionally, from a managerial perspective, ability to predict which content and properties of message influence WOM effectiveness can allow managers to design the message appropriately; also, it can help managers to gain strategic advantages in communicating with their consumers. The present study, by investigating how core attributes are transmitted by WOM messages, facilitates pragmatic applications of the theoretical concepts in this field. For the survey, derived items from the literature were adapted for each construct. They are given below.

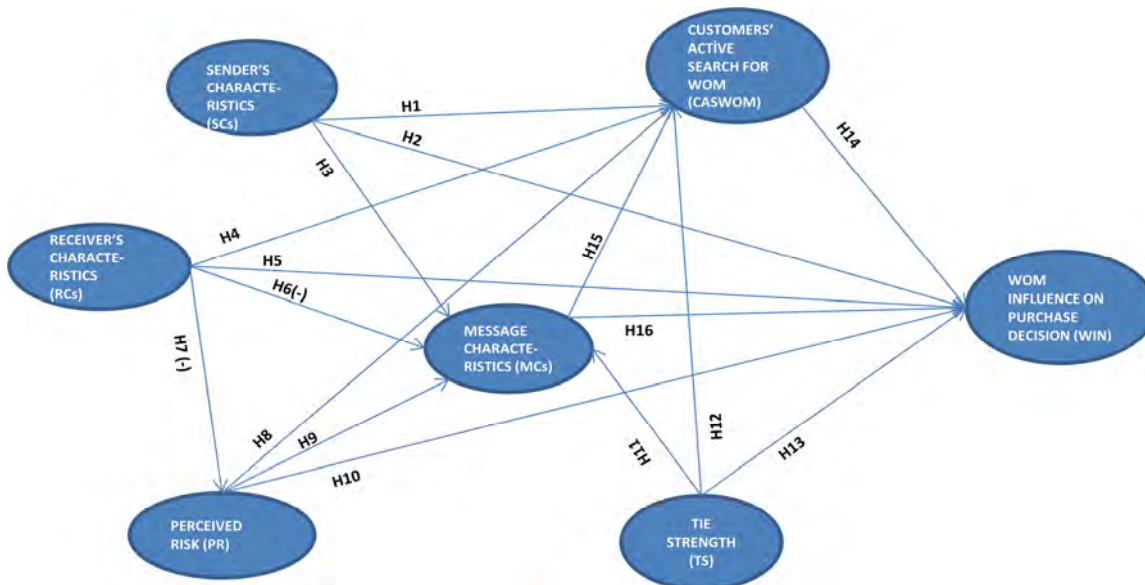

Figure 1: The Broadened Model For testing WOM effect in Different Services

1.1.1. Sender Characteristics

The measure of SCs was developed from indicators used in the literature. Salient characteristics of SCs in the literature were expertise (Bansal and Voyer, 2000:169; Gilly et al., 1998:85; Brown et al., 2007:6; Wangenheim and Bayon, 2004:1180), credibility (Wu and Wang, 2011:452), similarity (Gilly et al., 1998:85; Wangenheim and Bayon, 2004:1175; Sweeney et al., 2008:353), experience (Silverman, 2001:27; Braunsberger and Munch, 1998:25), and opinion leadership (Hawkins et al., 1995:165; Kotler and Keller, 2006:178; Gilly et al., 1998:85).

Items derived from aforementioned studies were related to sender-service context. The aim of this measurement tool was to obtain empirical data about characteristics of the sender. The seven items were measured by a 5-point Likert-type scale ranging from 1=strongly disagree to 5=strongly agree.

Based on the aforementioned SCs examination, the following hypotheses were generated:

H1: The stronger the SCs, the greater the customer's active search for WOM (CASWOM).

H2: The stronger the SCs, the stronger the influence of the sender's WOM on the receiver's purchase decision.

H3: The stronger the SCs, the stronger the persuasion of message characteristics.

1.1.2. Receiver Characteristics

In RCs examination, we want to understand emerging interactions on behaviors of a customer when he is about to purchase from the point of high-low risk and how he behaves or has intentions related to received message characteristics. By the help of this data we can verify how and why a customer behaves regarding perceived risk, level of knowledge, message characteristics and subsequent purchase. It is necessary to explain what are expected from related hypotheses. If RCs are stronger, it is expected that the customer would be more willing to search for information, since he believes that he could obtain more detailed and accurate information than others; such information is expected to be more effective than information obtained by non-expert receivers. Another hypothesis suggests that when RCs are stronger, MCs are perceived as weaker. A similar correlation between RCs and PR is expected to be negative. Four items derived from earlier studies (Bansal and Voyer, 2000:172; Sweeney et al., 2008:358; Alba and Hutchinson, 1987:411; Gilly et al., 1998:89) were used for measuring this construct.

Generated Hypotheses of the study:

H4: The stronger the RCs, the greater the customer's search for WOM.

H5: The stronger the RCs, the stronger the WOM influence on purchase decision.

H6: The stronger the RCs, the weaker the perception of message characteristics.

H7: The stronger the RCs, the weaker the receiver's perceived risk.

1.1.3. Perceived Risk (PR)

Measurement of PR presents a variety of measurement problems. For instance, if service is vital for the customer, financial risk will be moderately disregarded. Probably because of this problem, Bansal and Voyer asked an overall risk question to the participants (Bansal and Voyer, 2000:172) and they measure PR by using this single item. There are other studies focusing on various types of PR (Pandit et al., 2008:5; Wangenheim and Bayon, 2004:1177).

When a consumer feels risk related to the purchase of a product/service, he tries to reduce it. Information search from experts, relatives and friends is an important and efficient means used for risk reduction (Mitchell and McGoldrick, 1996:7; Roselius, 1971:57-61). This method provides a legitimization to the consumer (Kotler and Keller, 2006:192). Seven items are derived to measure PR construct (Peter and Olson, 1993:94; Kotler and Keller, 2006:198; Schiffman and Kanuk, 2000:153).

H8: The higher the perceived risk, the more extensive the customer's active search for WOM.

H9: The higher the perceived risk, the stronger the perception of message characteristics.

H10: The higher the perceived risk, the stronger the WOM influence on purchase decision.

1.1.4. Tie Strength

Effects of TS on active information search of customer and on information flow from giver to receiver were affirmed by many researchers (Bansal and Voyer, 2000:175; Wirtz and Chew, 2002:155-156; Duhan et al., 1997:291). These studies helped to signify the role of TS in WOM context. However, how MCs were affected by TS has not been examined hitherto. It was expected that when there was a strong tie between sender and receiver, there will be strong perception about MCs. Prior knowledge of consumer was expected to affect information search process in different cases. Accordingly, Duhan et al. acknowledged that if the consumer was capable of evaluating the service by himself, he will try to conduct information search alone (Duhan et al., 1997:291). Therefore, it can be expected that in case consumer has sufficient knowledge to permit him to make his own

evaluation, he may try to use personal sources who are not close to him. This may causes a confusion in the results of TS relationship with MCs.

Four indicators used for measuring TS were adapted from earlier studies (Granovetter, 1973:1361; Marsden and Campbell, 1984:490; Frenzen and Davis, 1990:6; Bansal and Voyer, 2000:172).

H11: The stronger the tie strength, the more powerful the appreciation of message characteristics.

H12: The stronger the tie strength, the higher the probability of benefiting from for customer's active search for WOM.

H13: The stronger the tie strength, the higher the probability of WOM influence on purchase decision

1.1.5. Customer's Active Search for WOM (CASWOM)

Information search covers information gathering activities of consumers from both formal and informal sources. While customers can obtain the needed knowledge from formal sources, they use informal communication channels to legitimize and evaluate such knowledge (Kotler and Keller, 2006:192). Customers may indulge in this information sharing process as a usual part of their behavior. They can inquire about the properties or performance of the service from others, or they seek the evaluations of another person.

In the examination of CASWOM, it was anticipated to verify whether there was a positive relationship between CASWOM and WOM influence on purchase decision (Hovland and Weiss, 1951:647; Bansal and Harvir, 2000:174). Additionally, relationship with other WOM variables will be examined.

Because there was a need to reshape the scale generated in the literature, a literature study was made for information search and opinion seeking activities. At the end of this research, a scale of five items was developed (Flynn et al., 1996:146; Reynolds and Darden, 1971:453; Bansal and Harvir, 2000:172).

H14: The higher the CASWOM, the greater the impact of WOM influence on purchase decision (WIN).

1.1.6. Message Characteristics

In WOM context, ideas given to a customer by another are vital for a subsequent purchase decision. Though messages as carriers of these ideas weren't considered explicitly and sufficiently in a WOM model empirically, there are some studies which call attention to MCs (Sweeney et al., 2008:358; Mazzarol et al., 2007:1489; Gatignon and Robertson, 1986:536-537; Duhan et al., 1997:284).

These studies place MCs in the centre of the WOM model by attributing causality relationship among the variables (Sweeney et al., 2008:358; Mazzarol et al., 2007:1489; Gatignon and Robertson, 1986:536-537; Duhan et al., 1997:284).

H15: The stronger the MCs, the greater the CASWOM

H16: The stronger the MCs, the more powerful the WOM influence on purchase decision.

1.1.7. WOM Influence on Customer Decision Making

Finally, a scale was generated for understanding the influence of WOM factors' effects on actual purchase decision of customers. Thus, it will be shown how receiver may be affected by the message delivered, characteristics of senders who deliver the messages, perceived risk by receivers, the characteristics and search proneness of receivers (Bansal and Harvir, 2000:172; Wangenheim and Bayon, 2004:1177).

2. RESEARCH DESIGN AND RESULTS

Research area was limited to the European side of Istanbul. For the study, a convenience sample was preferred. Another alternative could be to conduct pooling data with the cooperation of institutions offering such services. The probability of misunderstanding (This study might be perceived as a satisfaction survey or institution dependent) caused to opt for the first alternative. For Maternity Clinic, participants who are pregnant or who had young children were preferred. Survey fieldwork was completed by reaching the appropriate subjects around maternity clinics, playgrounds, or in shopping malls. For Kindergarten, subjects were similarly reached around kindergartens, playgrounds and shopping malls. Participants were selected from among those who had children old enough to go to kindergarten. At the end of the study, 201 data per sector or a total of 402 data have been collected. This number of observations was appropriate with recommendations of literature. Additionally, this number is adequate according to Hoelther who proposed that a sample size of 200 is sufficient for SEM (via Hoe, 2008:77). Thus, our sample size is sufficient. For factor analysis ratings scale for sample size is accepted as follows: 100=poor, 200=fair, 300=good, 500=very good (Comray and Howard, 1992:217). For SEM, Hair and others suggest at least 150 cases (minimum sample size) for models with seven or fewer constructs, modest communalities (0.5), and no underidentified constructs (Hair et al., 2010:662).

2.1. Demographics of Sectors

In determining the demographics of participants, four questions containing gender, education, age, and family income were asked. Distribution of demographics is given in Table 1.

Table 1: Demographics of Participants (n=201)

GENDER	MATERNITY CLINIC		KINDERGARTEN	
	Number	Percentage %	Number	Percentage %
Males	45	22.4	60	29.9
Female	156	77.6	141	70.1
Total	201	100	201	100
EDUCATION	MATERNITY CLINIC		KINDERGARTEN	
	Number	Percentage %	Number	Percentage %
Primary and Secondary School	78	38.8	45	22.4
Highschool	72	35.8	93	46.3
College / University	78	38.8	56	27.9
Graduate Education	2	1.0	7	3.5
Total	201	100	201	100
AGE	MATERNITY CLINIC		KINDERGARTEN	
	Number	Percentage %	Number	Percentage %
18-24	52	25.9	10	5.0
25-34	77	38.3	80	39.8
35-44	48	23.9	81	40.3
45-54	18	9.0	17	8.5
55 +	6	3.0	11	5.5
Missing value	0	0	2	1.0
Total	201	100	201	100
FAMILY INCOME	MATERNITY CLINIC		KINDERGARTEN	
	Number	Percentage %	Number	Percentage %
1000 TL or lower	5	2.5	1	.5
1001 – 2000 TL	67	33.3	33	16.4
2001– 3000 TL	77	38.3	80	39.8
3001- 4000 TL	43	21.4	61	30.3
4001- 5000 TL	4	2.0	19	9.5
5001 and more	3	1.5	1	.5
Missing value	2	1.0	6	3.0
Total	201	100	201	100

In Maternity Clinic, and Kindergarten gender distribution; ratio of male participants was lower for Maternity Clinic, and Kindergarten. Male participants number 45 for Maternity Clinic (%22.4), and 60 for Kindergarten (%29.9). Female participants were 156 (%77.6), and 141 (%70.1), respectively. For education, a balanced distribution was observed in three categories. In age distribution, much younger participants were found for the maternity clinic.

3. FINDINGS

This section presents the results of conducted analyses for models. First step contains analyses of missing values. Factor analyses and tests for reliability are given in the following step. Third step contains confirmatory factor analyses for factors produced by the use of preceding analyses. Finally, hypotheses of the study will be tested by using structural equation modeling.

3.1. Analysis of Missing values

The data had very few missing values. Hair et al. suggest a four step process for analyzing missing data. This process contains determining the type of missing data, determining the extent of missing data, diagnosing the randomness of the missing data process, and selecting the imputation method (Hair et al., 2010:45). Researchers are concerned with whether the cause of missing value comes from the research design. According to this approach, missing data are named as "known" if they result from the research design, and "unknown" if not. Known missing value can occur due to procedural factors. Thus, remedies don't solve this problem completely. Unknown missing values are related to the respondent, generally (Hair et al., 2010:45-47). Our missing values could be named as unknown missing values and because of their rarity they could be ignored.

3.2. Exploratory Factor Analysis and Testing for Reliability

3.2.1. Maternity Clinic, Exploratory Factor Analysis and Test for Reliability

An Exploratory Factor Analysis was conducted for Maternity Clinic. All seven constructs were derived from 38 items by using Principal Component Analysis. The alphas of constructs which protect all their items were: PR (0.928), CASWOM (0.877), WIN (0.864), RCs (0.879).

For MCs, sixth item MCs 6 was excluded. It was related to information about gain/loss from this purchase. Other five items were loaded on one factor with an alpha 0.762.

At the end of the factor analysis, fourth item of TS which was related to "supporting each other in difficult times" was excluded. Alpha reached for this construct is 0.779.

SCs items were split into two parts. SCs 5, 6, and 7 loaded on one factor with TS 4. SCs 1, 2, 3, and 4 loaded on second factor with TS 1, 2, and 3. After the study, 5 items of SCs should be excluded to obtain an autonomous factor for SCs. Thus, SCs 6, and 7 retained for the second stage of the analysis with an alpha 0.650.

Table 2: Factor Analysis (EFA) Results for Maternity Clinic

Constructs & Measurement Items	Factor Loadings	Means	Standard Deviations
Perceived Risk			
PR01 Financial	0.854	3.020	1.253
PR02 Functional	0.818	3.154	1.179
PR03 Physical	0.832	3.015	1.340
PR04 Psychological	0.837	3.149	1.211
PR05 Social	0.760	2.915	1.314
PR06 Decision Hardship	0.773	3.095	1.251
PR07 Risky Decision	0.778	2.970	1.407
Customer's Active Search for WOM			
CAS01 Intention	0.754	3.420	1.079
CAS02 Mutual consideration	0.741	3.552	1.108
CAS03 Decided approach	0.717	3.408	0.981
CAS04 Eagerness	0.735	3.455	0.994
CAS05 Planned asking	0.759	3.418	1.111
WOM Influence on Purchase Decision			
WIN01 Different ideas	0.743	3.850	0.805
WIN02 Changed my decision	0.511	3.935	0.819
WIN03 How to utilize	0.771	3.900	0.794
WIN04 More quality service	0.748	3.840	0.992
WIN05 Helped for right decision	0.759	4.010	1.034
Receiver Characteristics			
RCs01 Knowledge	0.823	3.015	1.290
RCs02 Knowledge by Vendor	0.732	3.219	1.274
RCs03 Purchase experience	0.884	3.050	1.121
RCs04 Usage experience	0.791	2.975	1.206
Message Characteristics			
MCs01 Vividness	0.559	3.796	0.879
MCs02 Confidence of sender	0.676	3.920	0.790
MCs03 Affective activation	0.701	3.555	0.858
MCs04 Richness	0.632	3.799	0.741
MCs05 Clearness	0.583	3.816	0.837
Tie Strength			
TS01 Closeness	0.723	3.587	1.046
TS02 Confidence	0.654	3.597	1.180
TS03 Sharing free time	0.775	3.353	1.131
Sender Characteristics			
SCs06 Homophily; Life-style	0.732	3.641	0.865
SCs07 Homophily; Like or Dislike	0.708	3.555	0.978

Total variance explained was high (%70.166) as in Movie Theater and Repair and Maintenance Shop. Test of sphericity showed that there was no problem regarding the correlation matrix (0.000). KMO statistic was also fairly high according to the threshold value: 0.871. This value fell into meritorious range. The results were exhibited in Table 2 and Table 3.

Table 3: Reliability, Eigen Value, Explained Variance for Maternity Clinic

MATERNITY CLINIC	Cronbach's Alfa	Eigen Value	Explained Variance (%)
Perceived Risk (PR)	0.928	8.594	27.723
Customer's Active Search for WOM (CASWOM)	0.877	6.061	19.550
WOM Influence on Purchase Decision (WIN)	0.864	2.004	6.465
Receiver Characteristics (RCs)	0.879	1.595	5.147
Message Characteristics (MCs)	0.762	1.361	4.390
Tie Strength (TS)	0.779	1.095	3.533
Sender Characteristics (SCs)	0.650	1.041	3.359
Measures			
Total Variance Explained			%70.166
KMO Measure of Sampling Adequacy			0.871
Barlett's Test of Sphericity (sig.)			0.000

3.2.2. Kindergarten, Exploratory Factor Analysis and Test for Reliability

Seven constructs of the model emerged as the result of an exploratory factor analysis. TS and CASWOM were built without item loss, with alpha values of 0.925 and 0.735, respectively. Some items of the other factors were excluded in the second stage. The results of this analysis are presented in Table 4 and in Table 5.

PR 1 was excluded because of loading two different factors and PR 7 was excluded because of loading another factor as a single item. Other 5 items after conducting analysis loaded on their factor. Their reliability value is 0.819.

MCs 4 and 6 were excluded from MCs construct. MCs 4 separated from its construct and became another factor with RCs 2. Thus, this item was excluded. MCs 6 loaded two different factors. Thus it was excluded. Other items of the MCs construct loaded their factor with an alpha of 0.791.

WIN 1 disintegrated to construct and separated. Thus, this item was excluded second stage. Other 4 WIN items loaded on their factor. Their alpha was 0.755.

RCs 2 was excluded because of loading another factor. Its loading was negative. Three items of RCs composed the construct with an alpha 0.711.

Table 4: Factor Analysis (EFA) Results for Kindergarten

Constructs & Measurement Items	Factor Loadings	Means	Standard Deviations
Tie Strength			
TS01 Closeness	0.885	3.945	1.266
TS02 Confidence	0.835	3.731	1.322
TS03 Sharing free time	0.842	3.711	1.223
TS04 Mutualization	0.815	3.736	1.061
Perceived Risk			
PR02 Functional	0.527	3.761	1.006
PR03 Physical	0.710	3.488	1.123
PR04 Psychological	0.772	3.652	0.979
PR05 Social	0.693	3.685	0.978
PR06 Decision Hardship	0.645	3.682	0.865
Customer's Active Search for WOM			
CAS01 Intention	0.626	4.030	0.871
CAS02 Mutual consideration	0.604	3.940	0.822
CAS03 Decided approach	0.582	3.905	0.746
CAS04 Eagerness	0.702	3.960	0.761
CAS05 Planned asking	0.620	4.119	0.682
Message Characteristics			
MCs01 Vividness	0.683	4.308	0.724
MCs02 Confidence of sender	0.749	4.214	0.734
MCs03 Affective activation	0.708	4.035	0.809
MCs05 Clearness	0.459	4.204	0.635
WOM Influence on Purchase Decision			
WIN02 Changed my decision	0.581	4.294	0.692
WIN03 How to utilize	0.604	4.250	0.676
WIN04 More quality service	0.646	4.308	0.667
WIN05 Helped for right decision	0.750	4.443	0.607
Receiver Characteristics			
RCs01 Knowledge	0.785	2.174	0.977
RCs03 Purchase experience	0.740	2.234	0.721
RCs04 Usage experience	0.819	2.388	0.979
Sender Characteristics			
SCs06 Homophily; Life-style	0.761	3.935	0.782
SCs07 Homophily; Like or Dislike	0.797	4.000	0.849

SCs items were nearly atomized in the beginning of the analysis. After first steps, they were reduced into two different constructs. SCs 6 and 7 loaded as one factor. SCs 1, 2, 4, and 5 loaded on one factor together MCs. Further SCs 1 and 2 loaded at the same time on another TS factor. This complication was solved and SCs 1, 2, 3, 4, and 5 were excluded in this process. Thus, SCs 6 and 7 emerged as retained items for SCs construct for the second stage. Alpha reached for this construct is 0.702.

Total Variance Explained by the seven factors was % 66.526. Barlett's test of sphericity was significant (0.000). KMO measure of sampling adequacy was again meritorious (0.871).

Table 5: Reliability, Eigen Value, Explained Variance for Maternity Clinic

KINDERGARTEN	Cronbach's Alfa	Eigen Value	Explained Variance (%)
Tie Strength (TS)	0.925	8.454	31.313
Perceived Risk (PR)	0.819	2.486	9.207
Customer's Active Search for WOM (CASWOM)	0.735	2.064	7.643
Message Characteristics (MCs)	0.791	1.548	5.732
WOM Influence on Purchase Decision (WIN)	0.755	1.204	4.458
Receiver Characteristics (RCs)	0.711	1.129	4.182
Sender Characteristics (SCs)	0.702	1.078	3.991
Measures			
Total Variance Explained			%66.526
KMO Measure of Sampling Adequacy			0.871
Barlett's Test of Sphericity (sig.)			0.000

3.3. Confirmatory Factor Analysis(CFA)

3.3.1. Maternity Clinic Confirmatory Factor Analysis

For Maternity Clinic, CFA was performed. The scales constructed by using EFA for this service were analyzed. From earlier analysis PR, CASWOM, WIN, and RCs were retained completely. MCs 6 from MC construct, TS 4 from TS construct, SCs 1, 2, 3, 4, and 5 from SCs construct were excluded. After CFA analysis some items were eliminated from constructs to obtain necessary statistics. Thus, model was prepared for SEM analysis.

At this step, some items were excluded from constructs to develop necessary statistics. From CASWOM, CAS 2 related to mutual consideration of a confusing purchase and CAS 4 related to eagerness of information seeking were excluded. MCs 1 and MCs 2 were excluded from MCs construct to build a consistency with data and model. For the PR construct, items PR 3, 4, and 5 which are related, respectively, to physical, psychological, and social harm were retained. For RCs, RC 1 which contains statement regarding "having enough knowledge for assessment service appropriateness" was excluded. From SCs construct only SCs 6 and 7, related to homophily, were retained. After analysis TS 1 and 3 were retained items for TS construct. Lastly, for WIN only WIN 2 was excluded.

Table6: Confirmatory Analysis Results for Maternity Clinic Scales (A-Z)

Construct	Item	Standardized Loading (λ)	t-value (p<0.05)
Customer's Active Search for WOM	CAS05	0.809	Scaling
	CAS03	0.822	12.138
	CAS01	0.807	11.932
Message Characteristics	MCs05	0.722	Scaling
	MCs04	0.546	6.554
	MCs03	0.535	6.433
Perceived Risk	PR07	0.863	Scaling
	PR06	0.808	13.032
	PR05	0.812	13.11
Receiver Characteristics	RCs04	0.791	Scaling
	RCs03	0.793	11.664
	RCs02	0.877	12.738
Sender Characteristics	SCs07	0.777	Scaling
	SCs06	0.625	7.009
Tie Strength	TS03	0.820	Scaling
	TS01	0.754	8.365
WOM Influence on Purchase Decision	WIN03	0.778	Scaling
	WIN05	0.777	11.271
	WIN04	0.844	12.337
	WIN01	0.719	10.316

Multiple fit indexes were reported for the assessment of the model. They pointed out a consistency with data and model ($\chi^2=277.542$, $p < 0.05$, $df= 149$, $\chi^2/df= 1.863$, $GFI = 0.889$, $AGFI = 0.844$, $IFI = 0.936$, $TLI = 0.916$, $CFI = 0.934$, and $RMSEA = 0.066$). Hoelter index for Maternity Clinic were 129 for 0.05 and 139 for 0.01. Table 6 provides a summary of the factor loadings, squared multiple correlations, and their reliability measures.

3.3.2. Kindergarten Confirmatory Factor Analysis

The second model was for Kindergarten which is the last service sector of the study. After CFA, four items from different constructs were excluded.

CAS 5 from CASWOM, PR 5 and 6 from PR construct, from WIN construct WIN 5 item were deleted. Results of fit indexes are $\chi^2 = 375.875$, $p < 0.05$, $df = 204$, $\chi^2/df= 1.843$, $GFI = 0.859$, $AGFI = 0.810$, $IFI = 0.917$, $TLI = 0.894$, $CFI = 0.915$, and $RMSEA = 0.065$. Hoelter index for Kindergarten were 127 for 0.05 and 136 for 0.01. Table 7 presents items retained for SEM, factor loadings, squared multiple correlations, and reliability measures of constructs.

In this part, CFA results for models are reported. The following part will contain SEM studies.

Table7: Confirmatory Analysis Results for Kindergarten Scales (A-Z)

Construct	Item	Standardized Loading (λ)	t-value (p<0.05)
Customer's Active Search for WOM	CAS04	0.546	Scaling
	CAS03	0.581	5.935
	CAS02	0.671	5.524
	CAS01	0.570	5.199
Message Characteristics	MCs05	0.687	Scaling
	MCs03	0.745	8.833
	MCs02	0.688	8.302
	MCs01	0.674	8.156
Perceived Risk	PR04	0.749	Scaling
	PR03	0.788	8.919
	PR02	0.773	8.57
Receiver Characteristics	RCs03	0.608	Scaling
	RCs04	0.695	6.331
	RCs01	0.728	6.311
Sender Characteristics	SCs07	0.637	Scaling
	SCs06	0.852	6.272
Tie Strength	TS04	0.815	Scaling
	TS03	0.864	14.629
	TS02	0.919	16.022
	TS01	0.882	15.103
WOM Influence on Purchase Decision	WIN04	0.688	Scaling
	WIN03	0.804	8.926
	WIN02	0.629	6.844

3.4. Structural Equation Modeling (SEM)and Testing of Hypothese

For testing hypothesis SEM was used. This statistical methodology enables a confirmatory approach to the analysis of relevant structural theory (Byrne, 2010:3). Similar to multiple regression analysis, this method serves to reveal interrelationship among expressed series of equations (Hair et al., 2010:634). "The term SEM conveys two important aspects of the procedures: (a) that the causal processes under study are represented by a series of structural (i.e., regression) equations, and (b) that these structural relations can be modeled pictorially to enable a clearer conceptualization of theory under study" (Byrne, 2010:3). To determine the extent to which structured model is consistent with the data, it was tested by SEM (Byrne, 2010:3).

3.4.1. Maternity Clinic Testing of Hypotheses with Structural Equation Modeling

SEM results for the model of Maternity Clinic were reported. The results from the analysis indicated again a consistency with data and model ($\chi^2 = 342.350$, $p < 0.05$, $df = 154$, $\chi^2/df = 2.223$, $GFI = 0.862$, $AGFI = 0.812$, $IFI = 0.905$, $TLI = 0.881$, $CFI = 0.904$, and $RMSEA = 0.078$). Table 8 presents the path loadings with t values for each path. And Figure2 illustrates the model used while testing hypotheses.

The hypotheses stated for investigating relationships between SCs and CASWOM, WIN, and MCs were H1, H2, and H3, respectively. Among these, group effect from SCs to WIN wasn't found significant. Thus, H2 was rejected. From the other two hypotheses, H1 was partially supported since its significance was in the range 0.05-0.010 (0.067). The direction of the effect was positive which was in sync with expected effect. H3 was supported. SCs effect on MCs was investigated by this hypothesis. The significance was lower than 0.001and effect was positive.

RCs related hypotheses, except for WIN, were found support. H4 which tried to measure the effect of RCs on CASWOM was partially supported. However, observed effect was negative. This was contrary to expectations. RCs effect on WIN was found insignificant. Thus, H5 was rejected. H6 and H7 were accepted, because their significance and direction of effect were appropriate forH7 but contrary for H6.

Testing of PR related hypotheses revealed that. PR effect on CASWOM wasn't supported. Thus, H8 was rejected; PR effect on MCs was found positive and significant asserting the hypothesis. Thus, H9 was supported. Relationship with PR and WIN was partially supported. The found effect was positive; however, significance was relatively low (sign.: 0.085).

All three hypotheses of TS were supported. Effects of TS on MCs, CASWOM, and WIN were found to be both significant and positive.

THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES
Mustafa DİLBER, Lokman İNCİRKUŞ

Table 8: Path Analysis Results for Maternity Clinic

Hypothesized Relationship	Coefficient	t-Statistics	Results
H1 Sender Characteristics → Customer's Active Search for WOM	0.283*	1.83	Partially supported
H2 Sender Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	0.116	1.24	Not supported
H3 Sender Characteristics → Message Characteristics	0.379***	4.355	Supported
H4 Receiver Characteristics → Customer's Active Search for WOM	-0.196*	-1.939	Partially supported
H5 Receiver Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	-0.045	-0.699	Not supported
H6(-) Receiver Characteristics → Message Characteristics	0.191***	2.912	Supported
H7(-) Receiver Characteristics → Perceived Risk	-0.747***	-7.36	Supported
H8 Perceived Risk → Customer's Active Search for WOM	0.009	0.131	Not supported
H9 Perceived Risk → Message Characteristics	0.105**	2.074	Supported
H10 Perceived Risk → WOM Influence on Purchase Decision	0.076*	1.724	Partially supported
H11 Tie Strength → Message Characteristics	0.286***	4.479	Supported
H12 Tie Strength → Customer's Active Search for WOM	0.379***	3.217	Supported
H13 Tie Strength → WOM Influence on Purchase Decision	0.157**	2.081	Supported
H14 Customer's Active Search for WOM → WOM Influence on Purchase Decision	0.141*	1.923	Partially supported
H15 Message Characteristics → Customer's Active Search for WOM	0.499*	1.764	Partially supported
H16 Message Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	0.392**	2.102	Supported
Goodness of - fit statistics			
χ^2	342.350	$p < .05$	
df	154		
χ^2/df	2.223		
Goodness of fit index (GFI)	0.862		
Normed fit index (NFI)	0.840		
Tucker-Lewis Index(TLI)	0.881		
Comparative fit index (CFI)	0.904		
-	Root mean square error of approximation (RMSEA)	0.078	-

* $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .001$

H14 was for investigation of CASWOM-WIN relationship. CASWOM effects on WIN was found to be significant and positive. This presented an appropriateness with purpose of hypothesis. However, significance was relatively weak (sign.: 0.055). Thus, H14 was partially supported.

H15 and H16 were hypotheses established to understand effects of MCs on CASWOM and WIN. The effect of MCs on CASWOM was positive; however, significance was weak. Thus, H15 was partially supported. H16 was supported strongly. It is found that MCs affects WIN positively and significantly.

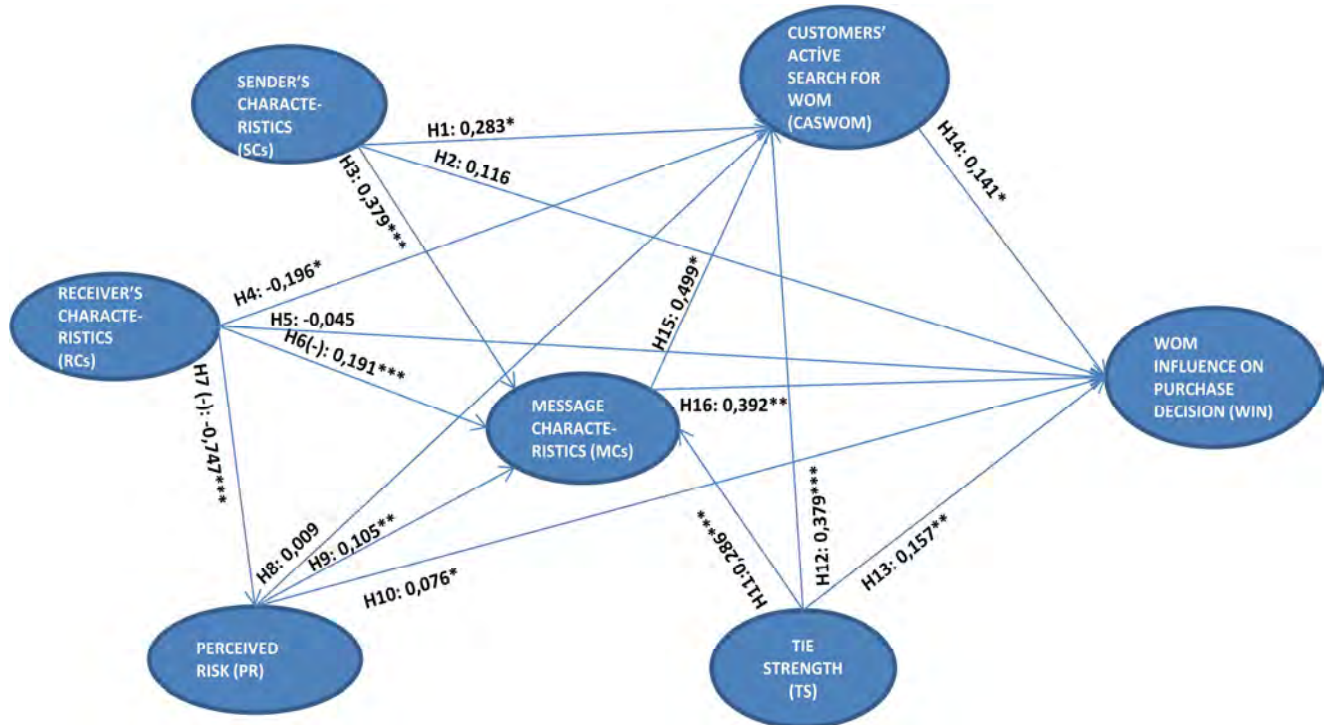

Figure2: Path Coefficients for the Model of Maternity Clinic

3.4.2. Kindergarten Testing of Hypotheses with Structural Equation Modeling

For Kindergarten, sixteen hypothesized paths of the model were tested by using AMOS. Overall fit, analytical power and the significance of the paths were measured for this model. All measures were better than, or closed to recommended values. ($\chi^2 = 457.999$, $p < 0.05$, $df = 209$, $\chi^2/df = 2.191$, $GFI = 0.837$, $AGFI = 0.785$, $IFI = 0.879$, $TLI = 0.851$, $CFI = 0.877$, and $RMSEA = 0.077$). Table 9 presents the path loadings with t values for each path. And Figure 3 illustrates the model used while testing the hypotheses.

THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES
Mustafa DİLBER, Lokman İNCİRKUŞ

Table 9: Path Analysis Results for Kindergarten

Hypothesized Relationship		Coefficient	t-Statistics	Results
H1	Sender Characteristics → Customer's Active Search for WOM	0.176**	2.156	Supported
H2	Sender Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	0.167**	2.091	Supported
H3	Sender Characteristics → Message Characteristics	0.320***	4.541	Supported
H4	Receiver Characteristics → Customer's Active Search for WOM	0.029	0.347	Not supported
H5	Receiver Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	-0.078	-1.016	Not supported
H6(-)	Receiver Characteristics → Message Characteristics	0.074	0.937	Not supported
H7(-)	Receiver Characteristics → Perceived Risk	-0.371**	-2.159	Supported
H8	Perceived Risk → Customer's Active Search for WOM	0.199***	3.441	Supported
H9	Perceived Risk → Message Characteristics	0.158***	3.710	Supported
H10	Perceived Risk → WOM Influence on Purchase Decision	0.059	1.129	Not supported
H11	Tie Strength → Message Characteristics	0.170***	4.625	Supported
H12	Tie Strength → Customer's Active Search for WOM	0.065	1.563	Not supported
H13	Tie Strength → WOM Influence on Purchase Decision	0.098**	2.436	Supported
H14	Customer's Active Search for WOM → WOM Influence on Purchase Decision	0.279*	1.665	Partially supported
H15	Message Characteristics → Customer's Active Search for WOM	0.256*	1.912	Partially supported
H16	Message Characteristics → WOM Influence on Purchase Decision	0.307**	2.371	Supported
Goodness of - fit statistics				
	χ^2	457.999, $p < .05$		
	df	209		
	χ^2/df	2.191		
	Goodness of fit index (GFI)	0.837		
	Normed fit index (NFI)	0.798		
	Tucker-Lewis Index(TLI)	0.851		
	Comparative fit index (CFI)	0.877		
-	Root mean square error of approximation (RMSEA)	0.077	-	-

* $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .001$

Three hypotheses which were related to SCs were supported. H1, H2, and H3 were significant; they indicated positive effect of SCs on CASWOM, WIN and MCs. H4, H5, and H6 from group of RCs hypotheses weren't supported. Results indicate that relationship between RCs and CASWOM, WIN, and MCs were insignificant. Thus, these hypotheses were rejected. Only H7 which investigates the effect of RCs on PR was supported. The negative relationship as was proposed in the hypothesis was significant.

PR related hypotheses were H8, H9, and H10. H8 and H9 were supported while H10 was rejected. The observed effect of PR on WIN was insignificant. H12 which was stated to understand how TS affects CASWOM was rejected. H11 and H13 were accepted. H14 was a unique hypothesis which was related to CASWOM. It indicated a significant relationship between CASWOM and WIN. However, significance was low. Thus, H14 was partially supported. From the two hypotheses which were MCs related; H15 was partially supported. Its significance was between 0.05-0.010 (Sign.: 0.056). H16 was supported.

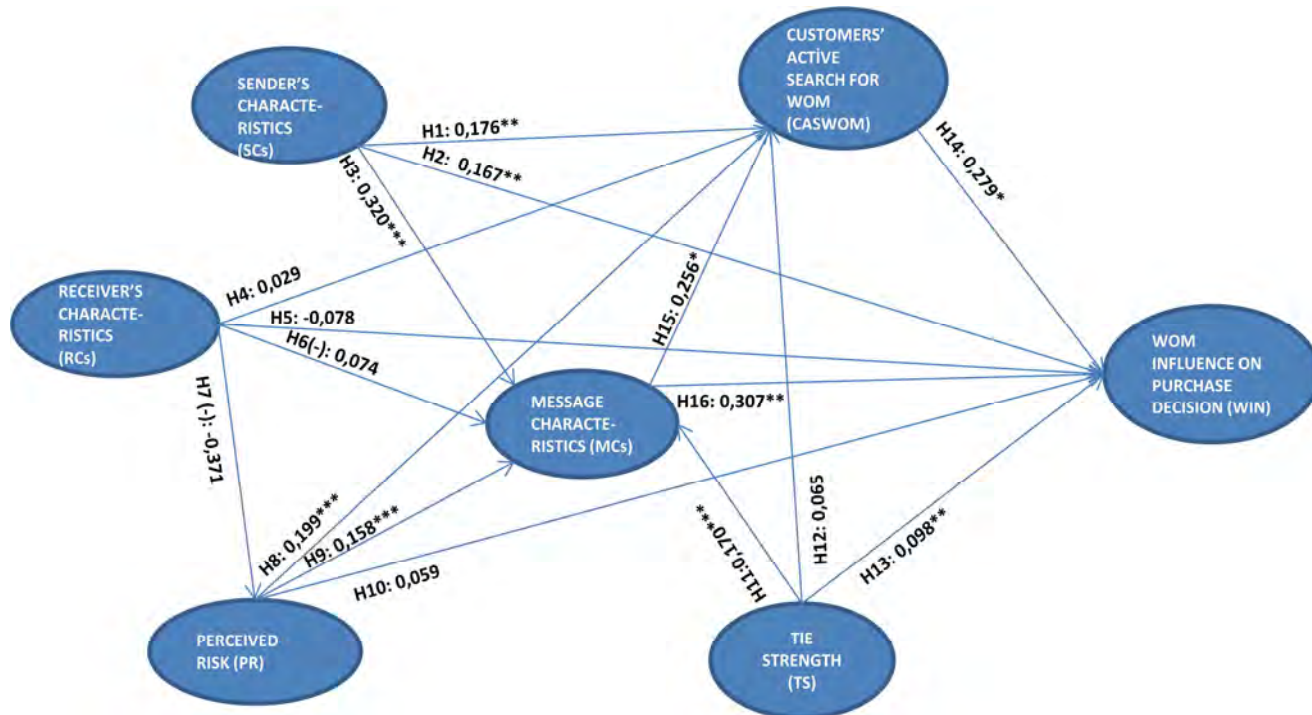

Figure 3: Path Coefficients for the Model of Kindergarten

4. DISCUSSION AND IMPLICATIONS

4.1. Discussion

The purposes of this study were to investigate the effects of essential WOM factors in a broadened model. How MCs were perceived and the effects of consumers' perceptions on CASWOM and on their subsequent purchase decisions were researched. How the CASWOM was triggered by SCs, RCs, PR and TS and what the effects of this search intention and attempts on customer's purchase activities were observed. Further, how PR was affected by RCs was investigated. Additionally, the effects of four essential WOM factors (SCs, RCs, PR, and TS), CASWOM and MCs were directly examined on the actual purchase decisions of customers.

At the first step of the analysis, EFA was performed for each sector. Interpretation for this step was made in the related section. The models were verified by the data. For each service seven constructs were built. Total variance experienced, reliability and other measures imply a fairly good fit for model.

Second step of the analysis was confirmatory factor analysis which was conducted by AMOS. Similarly, for each sector, all seven constructs were generated. The results verified strongly a consistency with data and models. After this analysis hypotheses were tested by using SEM.

The broadened model offered various useful results. In this study, the conceptualization and measurement of WOM effect on actual purchase activities, from the receivers' perspective, presented several significant improvements over previous studies. Firstly, for both credence services, MCs were found to be effective on purchase decision. Receivers considered that delivered information assured the right and profitable decision.

Secondly, the psychometric properties of the CASWOM scale were assessed. Reliability, validity, and one-dimensionality were tested. For EFA of credence sectors, all items were retained.

THE EFFECTS OF WORD-OF-MOUTH MESSAGE ON PURCHASE DECISION IN CREDENCE-BASED SERVICES

Mustafa DİLBER, Lokman İNCİRKUŞ

Thirdly, sender characteristics which comprise homophily were tested in the process of construct purification. For credence services, Homophily items were salient in SCs construct which was found effective on receiver's addressing to source (Gilly et al., 1998:91-93). For credence services homophily found efficient for purchase decision of receiver.

Lastly, the study offered a view for broadened model from the perspective of credence-based service. Customers need more and clearer information to capture critical things regarding credence services. Personal experiment supports confidence of unknowledgeable customers while making decision.

4.2. Implications

Kindergarten and Maternity Clinic were assessed as credence-based services which imply that, even after use, the customers cannot fairly consider the performance of this type of service. However, several promotions for making visible the service and understandable applications may drive experienced customers to positive WOM.

The study revealed that customers may be oriented according to cues which they found in the messages. The practitioners may produce emotional and clear reasons for parents who are trying to choose kindergarten, because the study revealed that parents are cognizant of whether messages contained emotional or clear cues regarding Kindergarten. For Maternity Clinic, rational and emotional approach should be applied together, because beside clarity and richness of content in message, emotional considerations were also indicated as affective.

Results indicate that customers are eager to gather information. However, to affect suchwillingness, marketers can generate several reasons to talk or tools which make visible their services. These types of applications help previous users to make explanations about and show usefulness of provided services. Practitioners may also put several experiment-based applications into practice. Thus, customer may reconsider the performance of service and its provider. In contrast, for Kindergarten, duration of time while providing service may give opportunities to customer to reconsider the performance. In this condition, customers may try the service;and thus they may overcome confusion proneness.

For credence based services the role of perceptual homophily should be considered carefully. Perceptual homophily may be considered to be a strong trigger for active search for WOM.

It was found that receiver characteristics affect perceived risk. For credence services, perceived risk affected strongly the message perception and purchase decision. This may show that customers prefer being risk averse in complex decision process. However, effect of perceived risk on purchase decision was uncertain. For Kindergarten, messages clearly effect decision; nevertheless, perceived risk which effects message perception didn't have any impact on decision. This may be explained by the customers' anxiety for finding the right messages, right senders and their trustworthiness. For Maternity Clinic, partial support may be explained by developing expertise before usage of service. However, as a result of message oriented approach, the real factor reducing perceived risk may be revealed as the cues attained by messages. Thus, messages' effects on profitable decision appeared to be the most salient result at the end of the analysis.

Customers who tried to gather information thought that their attempts served to make more a profitable purchase. Service provider may facilitate reaching rich personal sources. For instance, peer to peer interaction may be triggered by utilizing meetingsbetween satisfied customers and new ones. This may be valid for Kindergarten, which can organize a special parents' meeting to bring together new and experienced customers. The newcomers may learn also how to utilize the service. However, organizing a face to face transmission experience may entail complications for Maternity Clinic. Clinics may form a maternity album for these who want to transfer their experiments to others, or some customers may offer their thoughts by a videoconference (live or recorded).

As a result, WOM receivers had strong motivation for information seeking. They believe that their attempts would be profitable for them. Perceived risk triggers the need to attain right messages overwhelmingly. Thus, with this study, the mission of message characteristics in WOMM should be discussed strongly by the service providers. Senders characteristics, especially, perceptual homophily, should be analyzed with its triggering role in information searching. Message characteristics played a key role. They triggered customer's active search for WOM and affected customer's purchase decision profitably.

4.3. Limitations and Suggestions for Future Researches

In this study, message characteristics were investigated empirically for the first time for three categories of services in a broadened model. Despite the improvements made in the approach to WOM activity, there still are several limitations. These limitations may be eliminated by future researchers.

Message characteristics may be used for different sectors in three categories to deepen our understanding. The built construct needs to be tested in different areas. It may be possible for the emotional and rational components to be handled separately. Further, emotional components may be linked to social and psychological risks and rational components to physical, functional, and financial risks.

On the other hand, this construct may be used to measure the sender's proneness to the type of cues in intended message. The construct is easy to adapt to the sender side. Additionally, it may reveal useful results for e-WOM study.

The generated scale for customer's active search for WOM needs to be tested in further empirical studies. Even though the scale shows strong validity, it may be improved further. Therefore, the roles of customer's active search in the WOM may be revealed in greater detail.

Another alternative for empirical study is to investigate relationship between the message delivered by sender and his loyalty. This study may be broadened on the receiver side by extending observation in the continuity of the actual purchase.

Finally, further research may investigate different relationships of message characteristics and customer's willingness to search. This study focused on customer's search proneness effect on perception of messages; however, reverse relationship may also be investigated.

REFERENCES

- Alba, W. J., & Hutchinson, J. W. (1987). Dimensions of Consumer Expertise. *Journal of Consumer Research*, 13, 411-454.
- Bansal, S. H., & Voyer, P. A. (2000). Word-of-Mouth Processes Within a Services Purchase Decision Context. *Journal of Service Research*, 3(2), 166-177.
- Braunsberger, K. & Munch, J. M. (1998). Source expertise versus experience effects in hospital advertising. *Journal of Services Marketing*, 12(1), 23-38.
- Brown, J., & Broderick, A. J., & Lee N. (2007). Word of Mouth Communication Within Online Communities Conceptualizing the Online Social Network. *Journal of Interactive Marketing*, 21(3), 2-20.
- Darby, R. M., & Karni, Edi. (1973). Free Competition and the Optimal Amount of Fraud. *Journal of Law and Economics*, 16(1), 67-88.
- Duhan, D. R., & Jhonson, S. D., & Wilcox, J. B., & Harrell, G. D. (1997). Influences on Consumer Use of Word-of-Mouth Recommendation Sources. *Journal of the Academy of Marketing Science*, Volume 25(4), 283-295.
- Flynn, L. R., & Goldsmith, R. E., & Eastman, J. K. (1996). *Opinion Leaders and Opinion Seekers: Two New Measurement Scales*. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 24(2), 137-147.
- Ford, T. G., & Smith, D. B., & John L. SWASY. (1988). An Empirical Test of the Search, Experience and Credence Attributes Framework. *Advances in Consumer Research* 15, 239-244 <http://www.acrwebsite.org/search/view-conference-proceedings.aspx?Id=6817> access 18.10.2012; 14:36
- Frenzen, J. K., & Davis H. L. (1990). Purchasing Behavior in Embedded Markets. *The Journal of Consumer Research*, 17(1), 1-12.
- Gatignon, H., & Robertson, T. S. (1986). An Exchange Theory Model of Interpersonal Communication. *Advances in Consumer Research*, 13, 534-538.
- Gilly, C. M., & Graham, J. L., & Wolfinbarger, M. F., & Yale, L. J. (1998). A Dyadic Study of Interpersonal Information Search. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 26(2), 83-100.
- Goyette, I., & Ricard, L., & Bergeron, J., & Marticotte, F. (2010). e-WOM Scale: Word-of-Mouth Measurement Scale for e-Services Context. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 27, 5-23, 2010
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Hawkins, I. D., & BEST, R. J., & Kenneth A. CONEY. (1995). *Consumer Behavior: Implication for Marketing Strategy*. 6th edition, USA: Irwin.
- Hovland, C. I., & Weiss, W. (1951). The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness. *The Public Opinion Quarterly*, 15(4), 635-650
- Kelly, L. (2007). *Beyond Buzz: The Next Generation of Word-of-Mouth Marketing*. New York: AMACOM.
- Krishnan, C. B., & Hartline, M. D. (2001). Brand equity: is it more important in services? *Journal of Services Marketing*, 15(5), 328 - 342.
- Kotler, P., & Keller K. L. (2006). *Marketing Management*. 12th edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Marsden, P. V., & Karen, E. C. (1984). Measuring Tie Strength. *Social Forces*, 63(2), 482-501.
- Mazzarol, T., & Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2007). Conceptualizing word-of-mouth activity, triggers and conditions: an exploratory study. *European Journal of Marketing*, 41(11/12), 1475-1494.
- Mitchell, V., & McGoldrick, P. J. (1996). Consumers' Risk Reduction Strategies: a review and synthesis. *International Review of Retail, Distribution & Consumer Research*, 6(1), 1-33.
- Mitra, K., & Reiss M. C., & Capella, L. M. (1999). An examination of perceived risk, information search and behavioral intentions in search, experience and credence services. *The Journal of Services Marketing*, 13(3), 208-228.
- Nelson, P. (1970). Information and Consumer Behavior. *Journal of Political Economy*, 78(2), 311-329.

- Pandit, A., & Karpen I. O., & Josaiassen, A. (2008). The Impact of Perceived Risk on Consumer Purchase Postponement. *ANZMAC Marketing*, 1-9. http://www.anzmac-2008.org/Proceedings/PDF/S05/Pandit%20Karpen%20&%20Josaiassen_S3%20PS%20P5.pdfaccess 19.11.2011. Saturday
- Peter, J. P., & Olson J. C. (1993). *Consumer Behavior and Marketing Strategy*. Boston: Irwin Publishing.
- Reynolds, F. D., & Darden, W. R. (1971). Mutually Adaptive Effects of Interpersonal Communication. *Journal of Marketing Research*, 8, 449-454.
- Roselius, T. (1971). Consumer Rankings of Risk Reduction Method. *Journal of Marketing*. 35, 56-61.
- Schiffman, L. G., & Kanuk L. L. (2000). *Consumer Behavior*. 7th edition, New Jersey: Prentice Hall.
- Schmitt, P., & Skiera B., & Bulte C. V. (2011). Referral Programs and Customer Value. *Journal of Marketing*, 75, 46-59.
- Silverman, G. (2001). *The secrets of word of mouth marketing*. New York: AMACOM books.
- Sweeney, J. C., & Soutar, G. N., & Mazzarol T. (2008). Factors Influencing Word of Mouth Effectiveness: Receiver Perspectives. *European Journal of Marketing*, 42(3/4), 344-364.
- Wangenheim, V. F., & BAYON, T. (2004). The effect of Word of Mouth on Services Switching: Measurement and Moderating Variables. *European Journal of Marketing*, 38(9/10), 1173-1185.
- Wirtz, J., & Chew, P. (2002). The Effects of Incentives, Deal Proneness, Satisfaction and Tie Strength on Word-of-Mouth Behaviour. *International Journal of Service Industry Management*, 13(2), 141-162.
- Wu, P. C., & Wang Y. (2011). The influences of electronic word-of-mouth message appeal and message source credibility on brand attitude. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23(4), 448-472.

This page intentionally left blank.

12 Eylül 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKACILIĞINA ETKİLERİ

Tahsin GÜLER

Sakarya Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

ÖZET: Türkiye’de kamu görevlileri sendikacılığının gelişmesi konusunda bir geçmişlik söz konusudur. Ancak yürürlükte olan 1982 Anayasasında 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile yapılan değişiklikler göstermiştir ki gerek mevcut iktidarda gerekse kamuoyu ile çalışma çevrelerinde kamu görevlilerinin sendikal haklarının daha da geliştirilerek uluslararası normlara uygunluğunun sağlanması konusunda geçmiş yıllara nazaran daha fazla çaba sarf edilmektedir. Çalışmada bu çabanın önemli bir örneği olarak 12 Eylül 2010 tarihli Anayasa değişikliğinin çalışma hayatına ve kamu görevlileri sendikacılığına etkileri yorumsayıcı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir Kamu görevlileri için “toplular görüşme”nin “toplular sözleşme”ye döndüğü ve ikincil düzenlemelerin yapılmasıyla sürecin gelecekte memur sendikalarının özlemi olan grev hakkının da tanınacağı şekilde gelişebileceği söylenebilir. Ancak bunun öncesinde yapılması gereken husus kamu hizmetlerinin ve üst düzey kamu yönetim görevlerinin neler, bu görevleri yürüten kamu görevlilerinin kimler olduğunun yeniden belirlenmesi ve memur kavramının tam olarak açıklığa kavuşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Referandum, Kamu Görevlileri Sendikacılığı, Toplu Görüşme, Grev

JEL Kodu: K3, J5, J8

THE EFFECT OF CONSTITUTION CHANGE ON 12 TH SEPTEMBER 2010 ON OFFICIALS UNIONISM

ABSTRACT: There is a belatedness on the subject of development of public officials unionism in Turkey. However, the changes made at the referendum on 12th September 2010 on current 1982 Constitution showed that, compared with past years more effort has been made to improve the public officials’ union rights and to provide the suitability to international norms by the present government, public opinion and business world. In this study as an important example of this effort of the constitutional amendment on 12 September 2010 in working life and their effects on public officials unionism was analyzed by comment and content analysis method. Thus, for public officials collective bargaining turned to collective agreement, it can be said that by making the secondary regulations in the future the official unions can gain the right of strike that they longed for. However, before that the matter must be solved is that the term official must be clarified precisely and what are utilities and the duty of senior public administrations and who are the officials that do these duties must be redetermined.

Keywords: Referandum, Public Officials Unionism, Collective Bargaining, Strike

Giriş

Örgütlenme hakkının tanınmasından bu yana yaklaşık yarım asrın geçtiği çalışma hayatımızın önemli konularından biri olan Kamu Görevlileri Sendikacılığı ya da diğer bir deyişle Memur Sendikacılığı, 12 Eylül 2010’da Anayasa’da yapılan değişiklikle kamuoyunda ve çalışma yaşamında gündemi yeniden meşgul etmeye başlamıştır.

Bu gündeme geliş kamu görevlileri sendikaları öncülüğünde öteden beri kamu görevlilerinin sendikal haklarının genişletilmesi hususunda yapılan değişikliklerin yeterli olmadığı ve konuyla ilgili uluslararası sözleşmelerin bütünüyle uygulanması gerektiği noktasında yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan bu süreçte yapılanlar Ak Parti iktidarının çalışma yaşamında geçmişten farklı olarak bir takım yeni uygulamaları gündeme getirme cesaretinde ve iradesinde olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Geçmişten gelen süreç içerisinde, memur sendikalarının hukuki gelişmeleri gerek dünyada gerekse Türkiye’de çok yavaş bir seyir izlemiştir. Özellikle ülkemiz açısından inişli çıkışlı olarak tabir edebileceğimiz bu seyrin 2000’li yıllarla birlikte daha çağdaş normlar kazandırılarak geliştirilmesi gerekliliği sıkça dile getirilen bir husustur. Bu çalışmada memur sendikacılığının kavramsal çerçevesi ve uluslararası çalışma sözleşmeleriyle ilişkisi aktarılarak 12 Eylül 2010’da yapılan anayasa değişikliğinin çalışma hayatında kamu görevlileri açısından yarattığı etkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.Sendika Kavramı ve Dünyadaki Gelişimi

Sendikalar en genel anlamıyla belirli bir grubun menfaatlerini savunmak amacıyla meydana getirilmiş kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Sendika tanımının kökenleri oldukça eskilere uzansa da zamanla işçi gruplarının menfaatlerini savunmak amacıyla oluşturulan çıkar savunucusu kuruluşlara sendika denmeye başlanmıştır.

Çıkış noktasında yalnız işçi ve işverenin değil her türlü çıkarın savunucusu olarak anılan sendikalar, Sanayi Devrimi boyunca işçi kuruluşlarının yaşadıkları ekonomik ve sosyal sefaleti idrak edip işçi derneği statüsünden çıkarak sendika adı altında örgütlenmeye başlamışlardır. Bu süreçte sendikalar işçi ve işverenlerin birbirlerine zıt menfaatlerini savunmayı amaçlayan özel kuruluşlar olarak anılmışlardır (Turan, 1999: 8). Bunun dışında farklı özelliklerine vurgu yapılarak çeşitli sendika tanımlarına da rastlanmaktadır. Koç, sendikayı, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları örgütlenme olarak tanımlarken (Koç, 1999: 20), Akyiğit ise belli koşullarla hem çalışanların (işçiler ve kamu görevlileri) hem de işverenlerin kurup üye olabildiği özel amaçlı ve özel hukuk tüzel kişiliğine sahip çalışma örgütü olarak tanımlamaktadır. (Akyiğit, 2007: 322). Çelik ve Günay’ın yaklaşımı da Koç ve Akyiğit’e benzer şekilde sendikanın işçi ve işverenlerin ekonomik, sosyal hak ve menfaatlerinin korunup geliştirilmesinin bir yolu olduğu noktasındadır (Çelik, 2011: 115; Günay, 2004: 226).

Sendikaların doğuşu konusunda Batıda bilimsel ve teknolojik buluşların etkisiyle oluşan sanayi devriminin, İngiltere ve Fransa’dan başlayarak toplum yapısını bütün yönleriyle etkisi altına alması, bu etkinin toplumun sadece kültürel ve ekonomik yaşamını değiştirmekle kalmayarak çalışma yaşamında da büyük değişikliklere yol açması önemli görülmektedir.

Süreç içerisinde insan emeğinin ve emek faktörünün nitelik ve değerindeki hızlı değişim ve bu değişimin doğurduğu işçi sınıfı yeni yaşama ve çalışma koşullarını oluşturmuş, bu koşullar ise sendikal hareketin ortaya çıkışında belirleyici bir rol oynamıştır. İşçi hareketlerinin doğuşuna kaynaklık eden bu değişimler; istihdamın küçük tezgâh üretiminden fabrika üretimine kayması, yeni istihdam alanları açılması ve buna dayalı olarak kırsaldan şehir merkezlerine başlayan göç, üretimdeki büyük artışın meydana

12 Eylül 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKACILIĞINA ETKİLERİ

Tahsin GÜLER

getirdiği paylaşım sorunu büyük çapta işçilerin aleyhine ancak sermaye sahiplerinin lehine oluşan gelir dağılımı ve bu nedenlerden dolayı yaşanan kanlı çatışmalar olarak nitelendirilebilir.

Sendikaların örgütsel var oluşu ile ilgili olarak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynı meslekte uzun süre çalışan vasıflı işçiler arasında görülen birtakım örgütlenmeler (Mumcuoğlu, 1979: 2) 18. yüzyıl boyunca devamlılığı ile sendikaların doğuşuna kaynaklık etmesine rağmen bu süreçte yeni doğan sendikalar uzun süre aynı meslekte çalışan yetişmiş işçilerden kurulu bir yapı olarak kalmıştır (Işıklı, 1972: 8). Bu dönemin şartları içerisinde çalışma hayatında kanlı ve çatışmacı grev hareketlerini, konulan örgütlenme yasakları izlemiş fakat zaman içerisinde yasaklamaların bir çözüm olmadığını görülmesiyle hükümetler geri adım atmış ve Avrupalı işçiler onlarca yıl süren mücadelelerinin sonucunda sendika hakkı ve özgürlüğünü kazanmışlardır.

Çağdaş anlamda memurların ilk sendikal örgütlenmeleri ise 19. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Örneğin ABD’de ilk memur örgütü olarak kabul edilen Ulusal Öğretmenler Birliği (National Teacher’s Association) 1857 yılında faaliyete geçmiştir (Aydın, 2004: 237). Bu konuda diğer bir önemli gelişme 1890 yılında ABD posta işletmesinde oluşturulan memur örgütlenmesinin 1917’de Amerikan Kongresi’nce kabul edilmesidir. ABD’de kurulan memur sendikaları, çalışma koşullarının düzenlenmesi, kendi çıkarları ile ilgili yasaların çıkartılması, daha iyi hizmet koşullarının sağlanması, yeterlilik sisteminin korunması ve kredi kolaylıkları sağlanması gibi konularla ilgilenmeyi amaçlamıştır.

İngiltere’de ise memurların ilk örgütlenmesi 1908 yılında başlamış, 1916 yılında Whitley Meclisleri olarak adlandırılan kurullar kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra hizmet koşullarının saptanması konusunda zorunlu olarak bu kurulların hakemliğine başvurulmuştur. Fransa’da ise memurlara sendika hakkı 1946 yılından itibaren tanınmıştır (Tortop, 1994: 79). Bu tarihe kadar Fransız Danıştay’ı sendikaları kanuna aykırı saymıştır. Fakat hükümet uygulamada sendikaları daha anlayışla karşılamış ve 1946 Anayasasının başlangıç kısmı ve 1959 tarihli statünün 6. maddesi kamuda memurların sendika kurmalarına izin vermiştir. Bu son statü ile fiilen mevcut olan duruma hukuki bir şekil verilmiştir. Bununla beraber idare amirlerine, hâkim ve savcı sınıflarında olanlara, ordu mensuplarına sendika kurma hakkı tanınmamıştır.

Belçika’da ise kamu hizmetlerindeki sendikal hareketlerin başlangıcı özellikle alt dereceli memurların özel sektörde işçilere tanınan birleşme haklarının kendilerine de tanınmasını istedikleri zamanlara (1890-1920) kadar uzanmaktadır. İlk genel personel reformunun ele alındığı 1937 yılında, memur sendikaları ilk defa hükümet mekanizması ile uygun bir şekilde irtibatlandırılarak idari hizmetlerin organizasyonu içinde memur kuruluşlarıyla işbirliği sağlanmış ve mesleklerini etkileyen bütün meselelerde kendilerine danışılmaya başlanmıştır. 1946 yılında da Merkezi İstişare Kurulu kurulmuştur (Chapman, 1970: 289).

İsveç’te ücret müzakerelerine katılma hakkı, devlet memurlarına 1937’de, belediye memurlarına da 1940’da tanınmıştır. 1944 yılında da DACO ve TCO adlı iki sendikanın birleşmesiyle memurları temsil eden en büyük federasyon olan TCO (Tönstemönrens Central Organisation = Maaşlı Memurların Merkezi Örgütü) kurulmuştur. Ancak TCO kurul olarak yüksek memurları temsil etmemekte olup, bunlar için memurlar birliği (National Union of Civil Servants) ve Tahsilli İşçiler Merkezi Örgütü (Central Organization of Graduate Vorkes) bulunmaktadır (Chapman, 1970: 293).

Finlandiya’da kamu görevlilerinin sendikal hakları, çalışma koşullarının belirlenmesi ve devletle toplu pazarlığa oturabilme imkânları konusunda Finlandiya İşçi Sendikaları Merkez Teşkilatı (Central Organization of Finnish Trade Unions) Başkanı Lauri Ihalainen, ülkesinde toplu iş sözleşmelerine ilişkin yasalar bulunduğunu bu yasalara göre kamu, devlet ve belediye teşkilatlarında toplu iş sözleşmelerinin yapıldığını, kamu sektörünün de kendine ait bir işveren örgütünün bulunduğunu, müzakereler sonucunda anlaşmazlık olduğu takdirde devlet ya da belediye için çalışan memurların iş yavaşlatma veya grev yapma hakkının olduğunu ifade etmektedir (Ihalainen, 2006: 78- 79).

Grev haklarının tanınıp tanınmamasında etkisi olan hususlardan biri olan devlet memuru tanımı ile ilgili olarak Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin kendi kamu hizmetlerini tanımlarken genellikle kendi devletlerinin tarihine dayanan ve zaman içerisinde değişim göstermiş olan farklı yaklaşımlar benimsedikleri görülmektedir. Fransa, İrlanda, Hollanda, İspanya ve İsveç gibi bir kısım ülke bütün devlet memurlarını devletin yürütme mekanizmasının bir parçası olarak kabul ederken yani kamu hizmetleri kavramı tüm devlet memurlarını kapsarken; Avusturya, Almanya, İngiltere, yakın zamanda Danimarka ve İtalya ise kamu hizmeti kavramını “çekirdek kamu yönetimi” ile sınırlandırmış dolayısıyla sadece kamu yönetimi ve idaresinde görev yapanlar ile devlet gücünü elinde tutan görevliler (örn. polis, gümrük görevlisi) devlet memuru olarak kabul edilmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan ve Polonya sınırlandırılmış (çekirdek) kamu hizmeti kavramını kullanırken, Litvanya geniş kamu hizmeti kavramını örnek alan bir model tasarlamaktadır. Bugün gelinen noktada Avrupa Birliği komisyon raporuna göre bazı ülkelerdeki memurların grev hakları konusundaki uygulamalara baktığımızda ise tablo şu şekildedir (Arıcı, 2010: 390; Aydın, 2004:240).

- İrlanda’da hakem yöntemi söz konusudur. Grev hakkı mevcut değildir.
- Amerika Birleşik Devletleri’nde sekiz eyalet dışında tüm memurlar için grev yasaklanmıştır.
- Kanada’da birçok eyalette grev yasağı söz konusudur.
- Avustralya’da grev, hakem kararları ve toplu sözleşmelere göre belirlenir.
- İngiltere’de polisler ve silahlı kuvvetler personeli için grev yasağı söz konusudur.
- Hollanda’da statü hukukuna tabi memurlar için grev yasağı vardır.
- İsveç’te herhangi bir sınırlama söz konusu değildir.
- Norveç’te statü hukukuna tabi memurlar için grev yasağı söz konusudur.

2. Çalışma Yaşamını Düzenleyen Temel Uluslararası Normlar

Çalışma hayatında yer alması gereken birtakım özgürlüklerin yasalar ile güvence altına alınması konusunda uluslararası örgütsel ve literatürel bir zenginliğin var olduğu görülmektedir. Bu alanda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Örgütü, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Sosyal Şartı’nın düzenlemeleri önemlidir. Ancak bunlardan hakların

tespitinin yanında uygulamaya ve pratiğe dönük somut göstergeler içermesi bakımından ILO'nun ve Avrupa Sosyal Şartı'nın düzenlemeleri çok daha belirleyici rol oynamaktadır.

2.1. 87, 98 ve 151 Sayılı Sözleşmeler ve Avrupa Sosyal Şart

Birinci Dünya Savaşından sonra giderek büyüyen sorunlara sosyal çözümler bulmak ve bunu uluslararası alanda yaygınlaştırmak amaçlı Milletler Cemiyeti düşüncesiyle ortaya çıkan ve Kasım 1919'da Amerika Başkanı Wilson'un daveti ile kırktan fazla ülkenin katılımıyla Washington'da Birinci Uluslararası Çalışma Konferansı adıyla ilk toplantısını yapan (Ayusawa, 2005: 15) Uluslararası Çalışma Örgütü'nün özellikle 2. Dünya Savaşından sonra etkinliğini artırdığı görülmüştür. Sosyal adaletin ve uluslararası insan ve çalışma haklarının iyileştirilmesi için çalışan bir Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluşu olan ILO Genel Kurulu tarafından, 9 Temmuz 1948 tarihinde San Francisco'da kabul edilen 87 sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi¹, sendika özgürlüğünü, devletten (kamu yetkililerinden) gelebilecek saldırılara karşı güvenceye almıştır (Gülmez, 1996: 207; Mutlu, 2001: 23). Sendika özgürlüğünün uluslararası çerçevesini belirleyen ilk ve en önemli anlaşma olan bu sözleşme, çalışanlara tanıdığı sendika hakkının üç evrensel ilkesini; hiçbir şekilde ayırım gözetmeme, önceden izin almama ve diledikleri örgütleri kurma ve onlara üye olma şeklinde belirlemiştir (Gülmez, 1988: 35). Özellikle günümüzde de önemini koruyan bu evrensel ilkeler çalışma hayatımızı şekillendirmedeki etkisi açısından önemli bulunmaktadır (Gülmez, 1992: 180).

Ayrıca sözleşmeye göre, polis ve silahlı kuvvetler mensuplarına bu hakların verilmesinin hangi ölçüde olacağı konusunun hükümetlerce belirleneceği belirtilmiştir. 87 sayılı sözleşmenin 2. maddesi geniş şekilde düşünüldüğünde, merkezi, bölgesel veya yerel düzeyde devletin yönetiminde görevli olup olmadıklarına ya da önemli kamu hizmetleri sağlayan birimlerde görevli olup olmadıklarına (official) veya devlete ait ekonomik girişimlerde istihdam edilip edilmediklerine bakılmaksızın tüm kamu görevlileri ve yetkililerinin (public servants and officials), mesleki örgütler kurma hakkına sahip oldukları (Koç, 1999: 24) şeklinde yorumlanması mümkündür. Söz konusu sözleşmenin 11. Maddesinde ise üye devletler, çalışanların ve işverenlerin örgütlenme hakkını serbestçe kullanmalarını sağlamak amacıyla gerekli ve uygun bütün önlemleri almakla yükümlü tutulmuştur. Türkiye bu sözleşmeyi, kamu personeli dâhil tüm çalışanlara sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkının tanınması ve Avrupa Topluluğuna uyum sağlanması amacıyla onaylamıştır (Gülmez, 1992: 180).

Bu alanda yine önemli bir düzenleme olan 1 Temmuz 1949 tarihli 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi² ise kural olarak sendika özgürlüğünü işverenlere ve işveren örgütlerine karşı korumayı ve çalışma ilişkilerinin en önemli yönlerinden birini oluşturan gönüllü toplu pazarlık süreçlerinin geliştirilmesini ve toplu pazarlık taraflarının özerkliği ilkesini düzenlemeyi amaçlamıştır. Türkiye tarafından 8 Ağustos 1951 tarihinde onaylanan sözleşme, örgütlenme özgürlüğünü işverenlere ve işveren örgütlerine karşı korumayı amaçlayarak aynı zamanda 87 sayılı sözleşmenin de tamamlayıcısı olmuştur (Gülmez, 2005: 149).

98 sayılı sözleşmenin 4. maddesi istihdam koşullarının düzenlenmesi konusunda toplu sözleşmelerin önemine dikkat çekerek taraf devletin bir yandan işverenler ve işveren örgütleri bir yandan da çalışan örgütleri arasında gönüllü toplu pazarlık yönteminin en geniş biçimde geliştirilmesi ve kullanılmasını özendirmek ve gerçekleştirmek için gerektiğinde ulusal koşullara göre gereken önlemleri almasını istemektedir.

98 sayılı sözleşmenin 6. maddesinde yer alan ve tartışma konusu olan "bu sözleşme, devlet memurlarının durumları ile alakalı değildir ve hiçbir surette, onların haklarına hâle getirmez." ifadesinde yer alan devlet memuru teriminin üst düzey görev yapan, devletin egemenlik gücünü kullanan bir kısım memuru kapsadığı bunun dışındakileri içerisine almadığı görüşü hakimdir (Talas, 1979: 59; Koç, 1999: 36).

27 Haziran 1978 tarihinde kabul edilen ve Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunması ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemleri Sözleşmesi³ olarak adlandırılan 151 sayılı sözleşme ülkemizce 25 Şubat 1993 tarihinde onaylanmıştır. Bu sözleşme daha önce kabul edilen 87 ve 98 sayılı sözleşmelerde yer alan güvenceleri kamu yönetiminde çalışanlara da açıkça tanımak amacıyla kabul edilmiştir. 151 sayılı sözleşmenin 1. Maddesinde sözleşmenin, diğer uluslararası çalışma sözleşmelerinde bu kesime uygulanabilecek daha elverişli hükümler bulunmadığı durumlarda kamu makamlarınca çalıştırılan herkese uygulanacağı belirtilmiştir.

151 sayılı sözleşmenin önemi, kendisinden önceki 87 ve 98 sayılı sözleşmelerde yer alan kamu kesimi çalışanlarının sendikal hakları ile ilgili yorum güçlüklerini giderecek bir yapıda olmasıdır. Nitekim bu sözleşmenin daha geniş bir alanda kamu çalışanına sendikal haklar getirmesi 2004 yılı sonuna kadar ancak 42 devletin sözleşmeyi kabul etmesine yol açmıştır. Halbuki 2004 yılı sonu itibarıyla 87 sayılı sözleşmeyi imzalayan devlet sayısı 142, 98 sayılı sözleşmeyi imzalayan devlet sayısı ise 156'dır (Gülmez, 2005: 149- 153). Ayrıca sözleşmede üst düzey görevliler ya da görevlerinin gizli niteliği bulunanların da sözleşmeden ne ölçüde yararlanacağını ulusal yasalar ile belirlenebileceği hükmü yer almıştır. Buradan anlamak gerekir ki, asker, polis ya da üst düzey kamu görevlilerinin tamamen kapsam dışı bırakılmadığı ancak, bu haklardan taraf devletlerin kendi iç hukuklarına göre belirledikleri ölçülerde (alt düzeyde de olsa) faydalandırılmaları gerekliliğidir.

Bu alanda etkilerinin ve üzerindeki tartışmaların zaman zaman yeniden gündeme geldiği diğer bir önemli düzenleme Avrupa Sosyal Şartı'dır. 18 Ekim 1961 tarihinde İtalya'nın Torino kentinde Konsey üyesi 13 ülke tarafından imzalanarak kabul edilen,

¹ Sözleşmenin Türkçe tercümelisi tam metni için bkz. <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz087.htm>

² Sözleşmenin Türkçe tercümelisi tam metni için bkz. <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz098.htm>

³ Sözleşmenin Türkçe tercümelisi tam metni için bkz. <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz151.htm>

12 Eylül 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKACILIĞINA ETKİLERİ

Tahsin GÜLER

26 Şubat 1965 tarihinde de yürürlüğe giren Şartı Türkiye, 28 yıl sonra fakat bazı maddelerine çekince koyarak 1989 tarihinde kabul etmiştir. Avrupa Sosyal Şartı, uluslararası bir sözleşme niteliği taşıdığı için onaylayan devletleri bağlamaktadır. Sosyal Şartın 5. maddesiyle, sendika hakkı, çalışanlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese tanınmıştır. Buna göre, Şart, çalışanların ve çalıştırılanların ekonomik ve sosyal haklarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurma veya bu örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamak veya geliştirmek amacıyla, ulusal mevzuatın bu özgürlüğü zedelememesini veya zedeleyici biçimde uygulanmamasını taahhüt eder (Akıllıoğlu, 1995:126). Sözleşmenin 6. maddesinin 4. Fıkrasında ise menfaat uyumsuzluğu durumunda çalışanların ve işverenlerin, daha önce yapılan toplu sözleşmelerden doğabilecek yükümlülüklerle bağlı olmak koşuluyla grev hakkı dahil toplu eylem hakkının varlığı kabul edilmektedir.

Türkiye, Şartın gözden geçirilmiş halini Eylül 2006'da onaylamış ancak 5. ve 6. maddelere ilişkin çekincesini sürdürmüştür. Şartın bu iki hükmünün kabulü halinde memurlara kural olarak toplu iş sözleşmeli ve grevli bir sendikalaşma hakkı tanınmak zorunda kalınacağı için söz konusu hükümlere çekince konulmaktadır. Sonuçta grev hakkından açıkça söz eden ilk uluslararası belge olması açısından önemli olan Sosyal Şartın 5 ve 6. maddelerine konulan çekince, siyasi iktidarlar açısından günümüze değin memurlara grev hakkının tanınmamasında dayanak noktası olarak kullanılmıştır.

Ancak çalışma yaşamında, küreselleşme olgusuyla sınırların kalktığı, ulusal kültürlerin, ekonomik süreçlerin ve endüstriyel ilişkilerin büyük oranda etkilendiği günümüzde her ne kadar farklı kültürlerin karakteristikleri önemini korumaya devam edecek olsa da (Servais, 2005: 35) neoliberal politikaların çalışma yaşamına etkileri paralelinde Sosyal Şart'ın 5. ve 6. maddelerine konulan çekincelerin yapılacak ikincil düzenlemelerle yumuşatılarak kaldırılacağı ve taleplerin yeni ve ortak bir zeminde karşılanabileceği düşünülmektedir.

3. Türkiye'de Memur Sendikacılığının Doğuşu ve Gelişimi

Ülkemizde memur sendikacılığının tüm dünyada olduğu gibi genel sendikacılık hareketi içerisinde görece olarak daha yakın dönemlere özgü bir oluşum olduğu görülmektedir. Bu durumun memurun statüsünden kaynaklanan çeşitli nedenleri vardır. (Işıklı, 1990: 15- 16).

Memurun işverenin devlet olması, kamu kesiminin başlangıçta hemen bütün ülkelerde nitelikli ve beyaz yakalı bürokratlardan oluşan sınırlı ve zaten ayrıcalıklı görevlilerden oluşması memur sendikacılığının oluşumunu geciktiren nedenler arasında gösterilirken özellikle sosyal devlet olgusundaki gelişmelerin bir sonucu olarak memurluk mesleğinin varlıklı ailelerin çocuklarına özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkıp memur olma olanağının daha geniş kesimlere tanınması ve ayrıcalıklı durumu azalan memur statüsünde çalışanların zamanla çalışma koşulları ve ekonomik, sosyal durumlarındaki gerilemeler sendikalaşma eğilimlerini artırır, dolayısıyla memur sendikacılığının bu dönemde hız kazanmasını sağlayan etkiler olarak görülmektedir. Bu değişimlerin yaşanmasında küresel demokratikleşme dalgalarının ve özellikle bu dalgaların ikincisinin⁴ önemli etkisi olmuştur. Bu anlamda söz konusu demokratikleşme dalgasının memur sendikalarının doğuşuna zemin hazırlamasındaki etkisi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Turan, 1999: 8).

- Dünya'da demokratik hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması ile kamu görevlilerinin devletin veya siyasi gücün mutlak ve tartışmasız otoritesine kayıtsız şartsız teslimiyetten kurtarılması
- Devlet organizasyonunun yapı değiştirip halkın iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarının görülmesi için devletin "düzen" ve "güvenlik" gibi klasik fonksiyonlarının dışına taşarak, demokratik devlet anlayışının icabı olarak, iktisadi ve sosyal alanlara müdahale etmeye başlaması.
- Kamu görevlileri ile kamu sektörü işçilerinin fonksiyonlarının benzerliği dolayısıyla her iki grubun ortak işverenleri olan devlet karşısında ortak bir gelecek için işbirliği ortamı oluşturmaları.

Memur sendikacılığının gelişim koşulları yanında bu koşulların söz konusu örgütlerin amaçlarını da şekillendirici etkisini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim memur sendikalarının kuruluş amaçlarına bakıldığında; memurların giderek kötüleşen ekonomik ve sosyal yaşantısını düzenlemek, statülerini yükseltmek, çalışma koşullarını belirlemek, memurlar arasında dayanışmanın oluşmasına yardımcı olmak, yönetimin keyfi davranışını önleyerek memurlar için önemli bir güvence kaynağı olmak ve kamu hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesine yardımcı olmak hususlarının öne çıktığı görülmektedir (Kocaoğlu, 1990: 12).

Tarihsel gelişim süreci içerisinde Türkiye'de memur sendikacılığının genel hatları ile 1960 öncesi ve 1960 sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmasının doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Sendikalaşma ve örgütlenme özgürlüğü açısından 1960 öncesi döneme bakıldığında özellikle Cumhuriyet öncesi Osmanlı döneminde Batılı anlamda bir sendikal hareket ve örgütlenme bilincine rastlanmadığını ancak özellikle Anadolu'da belirli meslek ve sanat mensuplarının ortak hak ve menfaatlerini korumak üzere örgütlendikleri (loncalar) görülmektedir. Osmanlı'da sanayileşme olgusunun Batıya nazaran daha geç ortaya çıkması çalışma yaşamının ve çalışma yaşamında karşılaşılan sorunların da toplumun gündemine geçirmesine neden olmuştur (Ünsal, 1999: 6).

Bu dönemde 1871'de kurulan Ameleperver Cemiyeti işçilere yardım amacını taşıyan bir hayır kurumu olup ilk sendika benzeri örgütlenmenin tophane işçileri tarafından 1895'de başlatıldığı görülmektedir (Çelik, 2004: 347). Ancak bu dönemi takiben 1909 yılında çıkarılan Tatili Eşgal Yasası, sendika, grev ve toplu sözleşme haklarının kullanımı konusunda çeşitli düzenlemeler yapmış ve sendika hakkını kamu kurumlarını da kapsayacak şekilde yasaklamıştır (Sulker, 1987: 23). 1924 Anayasa'sının 70. maddesinde dernek kurma özgürlüğü hüküm altına alınmıştır. Bu ortamda sendikal anlamda olmasa da işçi birlikleri yeniden artmaya başlamış, başta Türkiye Amele Birliği olmak üzere çok sayıda işçi hareketi olmuştur (Serim, 1999: 60). Ancak 1925 yılında baş gösteren Şeyh Sait isyanının etkisiyle çıkarılan Takriri Sükun Kanunu ile pek çok hak gibi örgütlenme hakkı da kısıtlanmıştır (Ünsal, 1999: 51).

⁴ Huntington, P. Samuel; Huntigton 2. Dünya Savaşından 1960'lara kadar olan dönemi dünyada ikinci demokratikleşme dalgası olarak açıklar.

İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler'in kurulması ve tüm dünyada yaşanan demokratikleşme çabalarının etkisi ile Türkiye Cumhuriyeti'nde de, çalışma ilişkilerinin demokratikleştirilmesi zorunluluğu doğmuş, bu amaçla 1946 yılında, 1939 tarihli Cemiyetler Yasasının 9.maddesinde yer alan "aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulamaz" maddesindeki sınıf sözcüğü kaldırılarak bir özgürlük ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeden sonra ortaya çıkan yoğun örgütlenme isteklerini bir düzene koymak amacıyla 1947'de çıkarılan 5018 sayılı Sendikalar Kanunu ile sendika özgürlüğü açıkça tanınmış ayrıca sendikalar Çalışma Bakanlığı'nın kontrolü altına alınarak, uluslararası kuruluşlara üyelikleri Bakanlar Kurulunun iznine bağlanmış, siyasetle uğraşmaları ve her türlü grev yasaklanmıştır. (Işık, 1990: 154).

1960 sonrasındaki döneme bakıldığında memurlara örgütlenme hakkının, 1961 Anayasası ile verildiğini; ancak bu hakkın kanunla düzenleneceği ifadesinden hareketle memur sendikalarının kurulmasının 1965 tarihli 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu yürürlüğe girinceye kadar geciktiği görülmektedir. 1961 Anayasasının memurlara tanıdığı sendika kurma hakkının memurların mücadele etmeden kazandığı ve geçmiş dönemde kendilerine duyulan güvenin bir sonucu olarak verilmiş bir hak olması (Gülmez, 1994: 9-10) yanında bu hakkın dönemin konjonktürü olan "check and balances" sistemi göz önüne alınarak grev hakkıyla tamamlanmayarak önemli ölçüde etkisizleştirildiği görülmüştür. Nitekim memurlara sendika hakkı tanınması, sendikal hareket bakımından önemli bulunmakla beraber, bu dönemde memur sendikalarının, bir sınıfın mücadele aracı olmaktan çok yönetimle işbirliği yapan kuruluşlar olarak görüldüğü algısına yol açmıştır (Kutal, 1969: 201).

1961 Anayasasının 1971 yılında bazı maddelerinin değiştirilmesiyle memurların sendikal örgütlenme hakkı yasa koyucu tarafından geri alınmıştır. 1971'den sonra bu boşluğun memur dernekleriyle kapatılmaya çalışıldığı derneklerin üyelerinin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarıyla, özellikle de sendikalar gibi ekonomik çıkarlarıyla ilgilendikleri görülmüştür (Demir, 1991: 58).

1982 Anayasasında ise sendikal haklar 51. maddede düzenlenmiştir. Bu madde de sendika kurma ve sendikalara girme hakkında memurlar için herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Madde metninde "işçi ve işverenler,..." denilerek memurlardan söz edilmemiştir. Bu bakımdan memurların örgütlenmesinde bu dönemde anayasal bir boşluktan söz edilebilir. Bu sürecin sonunda 28 Mayıs 1990'da ilk kamu görevlisi sendikası olan Eğitim-İş'in, 13 Kasım 1990'da ise Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikasının (Eğit-Sen) kurulmasıyla somut bir neticeye varılmıştır (Gülmez, 1994: 177).

Diğer taraftan, Danıştay 1. Dairesi'nin 22.4.1992'de verdiği, doktrindeki görüş doğrultusunda, Anayasa'da memurların sendikal örgütlenmesini engelleyen bir hüküm bulunmadığı kararı 87 ve 151 sayılı ILO sözleşmelerinin onaylanıp iç hukukun bir parçasını oluşturmasıyla memur sendikalarının kamu görevlilerinin örgütlenmesiyle ilgili özel bir yasa çıkması beklenilmeden hukuken kurulabilme imkânını sağlamıştır. (Mahiroğulları, 2005: 159).

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile memurların sendika hakkı anayasal bir hak olarak tanınmıştır. Buna göre 51. maddenin başlangıç kısmındaki "işçi ve işveren" terimi, "çalışanlar ve işverenler" olarak değiştirilerek memurların sendikal hakkı da anayasal güvenceye alınmıştır. Yine aynı maddede sendika kurma hakkının ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabileceği, sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterileceği belirtilmiştir.

Anayasada yapılan bu değişiklikten sonra aynı yıl içinde 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanun memur sendikalarının kuruluş esasları ve organlarını; üyelik ve güvencelerini; faaliyetler, yasaklar ve idari kurullarını, toplu görüşme hususunu, sendika ve konfederasyonların gelir, gider ve denetimini düzenlemektedir.

Toplu görüşmenin içeriği konusunda ise kamu görevlileri için uygulanacak katsayı ve göstergeler, aylık ve ücretler, her türlü zam ve tazminatlar, fazla çalışma ücretleri, harcırah, ikramiye, lojman tazminatı, doğum, ölüm ve aile yardımı ödenekleri, tedavi yardımı ve cenaze giderleri, yiyecek ve giyecek yardımları ile bu mahiyette etkinlik ve verimlilik artırıcı diğer yardımlar konularını kapsaması gerektiği dile getirilerek bir anlamda görüşmenin içeriğinin ekonomik ve sosyal konularla sınırlı kalmasının gereği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Toplu görüşmenin tarafları; kamu işverenleri adına Kamu İşveren Kurulu, kamu görevlileri adına her hizmet kolunda kurulu yetkili kamu görevlileri sendikaları ile bunların bağlı oldukları konfederasyonlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca en çok üyeye sahip konfederasyon temsilcisinin kamu görevlileri sendikaları adına toplu görüşme heyetinin başkanı olduğu belirtilmektedir. Toplu görüşmelerin on beş gün içinde sonuçlandırılması gerekmekte bu süre içinde anlaşmaya varılırsa, düzenlenen mutabakat metni taraflarca imzalanmaktadır. Kanunun 2012'de değişmeden önceki halinde, anlaşma sağlanamaması halinde taraflardan biri üç gün içinde Uzlaştırma Kurulunu toplantıya çağırabilmekte ve Uzlaştırma Kurulu'nun beş gün içinde verdiği karar Bakanlar Kuruluna tavsiye niteliği taşımaktaydı. Ancak düzenlemenin yeni halinde Uzlaştırma Kurulu yerine Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'na başvurulabilmekte ve Kurulun kararı kesin hüküm taşımaktadır.

4. 12 Eylül 2010 Tarihli Anayasa Değişikliğinin Kamu Görevlileri Sendikacılığına Etkileri

2000'li yıllarda Ak Parti iktidarıyla birlikte Avrupa Birliği üyeliği yanı sıra demokratikleşme ve insan hakları alanında ivme kazanan bir sürecin varlığı hemen her alanda olduğu gibi çalışma yaşamında da değişimlerin yaşanacağı beklentisini doğurmuştur. Nitekim bu değişimin önemli aşamalarından birisi olan 12 Eylül 2010 tarihli Anayasa değişikliği çalışma yaşamına getirdiği yeniliklerle bu beklentiye belirli oranda karşılamaştır.

12 Eylül 2010 tarihinde referandumla kabul edilen Anayasa Değişiklik Paketinde yer alan çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerin etkisini belirtmeden önce bu düzenlemelerin hazırlanmasında bir anlamda düşünce altyapısını oluşturması

12 Eylül 2010 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN KAMU GÖREVLİLERİ SENDİKACILIĞINA ETKİLERİ

Tahsin GÜLER

açısından Şubat 2010'da yapılan Abant Çalıştay'ında alınan kararlara göz atmak gerekmektedir. Toplanmasına ilişkin kararın 2009 yılındaki Toplu Görüşme Tutanağında alındığı ve Şubat 2010 tarihinde Bolu- Abant'ta gerçekleştirilen kamu görevlilerinin sendikal ve demokratik haklarıyla ilgili çalıştayın sonuç bildirgesinde yapılması gerekenler şu şekilde vurgulanmıştır (DPB, Abant Çalıştay, 2010):

- Kamu görevlilerinin toplu pazarlık ve grev haklarının, ülkemiz tarafından imzalanan ve onaylanan insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelere uygun olarak, anayasada bu hakların kullanımını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Kamu görevlilerinin sendikal haklarının anlamlı bir bütünlüğe kavuşturulması için toplu sözleşme ve grev haklarını hayata geçirecek düzenlemelerin yapılması insan haklarına saygılı, demokratik ve sosyal bir devlet olmanın gereğidir.
- Kamu çalışanlarının örgütlü yaşamlarının grev ve toplu sözleşme düzeniyle geliştirilmesi ve ileri haklarla donatılması için katılımcılık ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde gerekli yasal düzenleme hazırlık çalışmalarına zaman geçirilmeden başlanması, Avrupa Sosyal Şartı'nın 5 ve 6. maddelerindeki çekincelerin kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir

Çalıştay'dan kısa bir zaman sonra 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandumda oylanarak kabul edilen 7/5/2010 tarih ve 5982 sayılı Anayasa değişiklik paketiyle 1982 Anayasasının çalışma hayatını düzenleyen ilgili maddelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre;

a-) Değişiklik paketinin 5. maddesiyle Anayasanın 51. maddesinin 4. fıkrasında yer alan aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz hükmü kaldırılarak ILO'nun Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmesine aykırılık ortadan kaldırılmıştır.

b-) Anayasanın 53. maddesine göre memurlara toplu sözleşme hakkı değil toplu görüşme hakkı tanınmıştır. Toplu görüşme uygulamasında ise son sözü Bakanlar Kurulu söylemekte ve memurlar Bakanlar Kurulu kararına uymak zorunda bırakılmaktadırlar. Değişiklik paketinin 6. Maddesiyle önce toplu sözleşme hakkı getirilmiş, anlaşmazlık halinde son söz memurların temsilcilerinin de içinde bulunduğu Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'na verilmiştir. Dolayısıyla Bakanlar Kurulunun son sözü söyleme yetkisi kaldırılmıştır.

Bu düzenleme ile ILO'nun Teşkilatlanma ve Kollektif Müzakere Hakkı Prensiplerinin Uygulamasına Yönelik 98 sayılı Sözleşmesi'nin 4. Maddesinde öngörülen "serbest ve gönüllü toplu pazarlık" ilkesine aykırılığın giderilmesi amaçlanmıştır.

c-) Paketin 7. Maddesiyle Anayasanın 54. Maddesinde yer alan çağdaş demokratik ve toplumlarda çalışma hayatını düzenleyen ve genel kabul gören evrensel ilkelerle bağdaşmayan grev hakkına getirilen bazı kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. Şöyle ki; "Grev esnasında meydana gelen zararlardan sendikanın sorumlu olacağına ilişkin sorumluluk hükmü kaldırılarak sendikalara daha rahat grev kararı alma imkanı getirilmiştir. Burada tabi ki aynı maddede değişmemiş olan "Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılmaz" hükmü grev ve lokavt taraflarının iyi niyet kurallarına uymaları gereğini hüküm altına alan bir güvence maddesi olarak öne çıkarılmıştır.

Yine paketin 7. Maddesiyle yasaklanmış grev ve lokavt türleri arasında bulunan siyasi amaçlı grev ve lokavt yasak kapsamında çıkarılarak uluslararası çalışma hayatı standartlarına ve uluslararası belgelere aykırılığın giderilmesi amaçlanmıştır (Sayın, 2011. 520-524).

Anayasada yapılan bu son değişiklikler ile ilgili olarak gerek sendikalar gerekse konuyla ilgili bilim adamları arasında farklı görüşler dile getirilmektedir. Bu görüşler arasında özellikle düzenlemede 53. maddenin 3. ve 4. fıkralarının kaldırılmasıyla 3. fıkradaki memur ve kamu görevlileri adına sendikaların yargıya gitme haklarının kaldırıldığını, uzlaşmazlık halinde memura grev hakkının yine verilmediğini dolayısıyla memura grev hakkı verilmediği zaman, toplu sözleşmenin bir anlamının kalmayacağı, 3. fıkrada yapılan değişiklikte "görüşme" yerine "sözleşme" sözcüğünü koymanın memurlara toplu sözleşme hakkının tanındığı izlenimi verildiği üzerinde durulmaktadır (Gülmez, 2011, www.radikal.com.tr; www.esfender korkmaz.com).

Son Anayasa değişikliğiyle ilgili olarak sendikaların görüşlerine bakıldığında dönemin KESK Genel Başkanı Sami EVREN, 53. madde ile memura toplu sözleşme hakkı tanınmasını olumlu bulduğunu ancak sözleşme sırasında çıkacak uzlaşma sorununda son sözü söyleme yetkisinin Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'na verilmesinin kurulu her iki taraf için karar veren bir karar organı haline getirdiğini bunun da tarafların iradesini elinden almak olarak nitelendirilebilecek yanlış bir adım olduğunu belirtmektedir (Evren, 06 Nisan 2010, www.kesk.org.tr). Kamu-Sen Genel Başkanı Bircan AKYILDIZ ise değişiklik maddelerinin önemli süreçler içerdiğini ancak hakem kurulunun oluşturulmasını siyasi iradenin etkisine açık olmasının yanında yeni düzenlemede grev hakkının verilmemiş olmasının önemli bir eksiklik olduğunu ifade etmektedir. (Akyıldız, 24 Mart 2010, www.turksagliksen.org.tr)

Memur- Sen Genel Başkanı Ahmet GÜNDOĞDU ise 2001 yılından beri toplu görüşme yapıldığını ancak bu görüşmelerin bir bağlayıcılığı olmadığını belirtip 53. madde ile bu sorunun ortadan kalkacağını ve devletin memur ve işveren ile sözleşme imzalayacağını ifade etmektedir. Ancak sendika ve hükümet uzlaşmazsa Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'nun devreye gireceğini ve bu kurulun bağımsız olması gerektiğini belirterek toplu sözleşme hakkıyla dünyadaki işçi ve memurlarla eşitlenmiş olunacağını savunmaktadır (Gündoğdu, 2011: 507).

Çalışma yaşamında yer alan kişi ve kuruluşların görüşleri genel itibarıyla referandumda yapılan değişikliklerin mevcut duruma mutlak ölçüde olumlu bir katkı sağlayacağı değerlendirilmekle birlikte eleştirilerin daha çok değişikliklerin mevcut sıkıntıları çözme konusunda beklentileri karşılayacak boyutta olmaması ve oluşturulacak yeni yapıların tarafsızlığının sağlanması noktasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu konuda yapılması gereken düzenlemeler içerisinde konuyla ilgili bilim adamlarının ve sendika yöneticilerinin, yapısı ve oluşturulmasındaki tarafsızlık konusunda endişelerini dile getirdikleri Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'nun oluşumu, 04.04.2012 tarih 6289 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 24. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Kamu Görevlileri Hakem Kurulu her toplu sözleşme dönemi için;

- Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay Başkan, Başkanvekili, Başkan Yardımcısı veya Daire Başkanları arasından Bakanlar Kurulunca Başkan olarak seçilecek bir üye,
  - Kamu İşveren Heyeti Başkanınca Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Devlet Personel Başkanlığından görevlendirilecek birer üye,
  - Bağlı sendikaların üye sayısı itibarıyla en fazla üyeye sahip konfederasyon tarafından belirlenecek iki, bağlı sendikaların üye sayısı açısından ikinci ve üçüncü sırada bulunan konfederasyonlardan birer üye,
  - Üniversitelerin kamu yönetimi, iş hukuku, kamu maliyesi, çalışma ekonomisi, iktisat ve işletme bilim dallarından en az Doçent unvanını taşıyanlar arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir üye,
  - Bağlı sendikaların üye sayısı itibarıyla en fazla üyeye sahip konfederasyon tarafından üç, bağlı sendikaların üye sayısı açısından ikinci ve üçüncü sırada bulunan konfederasyonlar tarafından ikişer olmak üzere (d) bendinde belirtilen bilim dallarından en az Doçent unvanını taşımak kaydıyla, önerilecek toplam yedi öğretim üyesi arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir üye olmak üzere on bir üyeden oluşmaktadır.
- Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kuruluşunun hemen ardından 30.04.2012-21.05.2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplu sözleşme görüşmelerinde taraflar arasında anlaşma sağlanamaması ve tarafların Kurula başvurusu üzerine 29.05.2012 tarihinde 2012/1 sayı numarası ile ilk kararını vermiştir.
- Konuya ilişkin değerlendirmeler üyelik sürecinde ülke yönetimlerinin hemen her alanda yaptıkları ve yapmadıklarının Avrupa Birliği nezdinde izlendiği bir platform olan AB İlerleme Raporlarında da yer almaktadır. 2010, 2011, 2012 ve 2013 yılı İlerleme Raporlarına göre (Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları, 2010: 29; 2011: 35; 2012: 29; 2013: 41-60);
- Anayasa değişikliklerinin kamu hizmetindeki sendika haklarını genişlettiği
  - AB standartları ve ILO Sözleşmeleriyle aynı çizgide olmayan mevcut yasal çerçevede kısıtlayıcı hükümlerin halen sürdüğü
  - Sosyal taraflar ve hükümet arasındaki uzlaşma eksikliğinin yeni mevzuatın benimsenmesi önünde bir engel teşkil ettiği
  - Birçok kategorideki kamu görevlileri örgütlenme hakkının kısıtlandığı ve kamu görevlileri için grev yasağının devam ettiği vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Dünyada memur sendikacılığının işçi sendikacılığına kıyasla daha geç gelişmesinin çeşitli sebepleri olmasına rağmen bugün gelişmiş ülkelerde bu gecikmişliğin büyük ölçüde telafi edildiği görülmektedir. Benzer gecikmişliğin söz konusu olduğu ülkemizde ise 1980'lerde başlayan ve somut etkileri 2000'lerde daha da belirginleşen neoliberal politikalar bir çok alanda olduğu gibi çalışma hayatında da önemli değişimlere yol açmıştır. Uzun yıllar ülke yönetiminde aranan istikrarın 2000'li yıllarda sağlanması, parti programında ve her platformdaki söylemlerinde değişimi ve dönüşümü hedeflediğini belirten, Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte ekonomide, insan hakları ve demokratikleşme alanında son derece önemli reformlara imza atan güçlü bir iktidarın işbaşında olması bu değişimleri anlamlı kıldığı gibi değişimin sürekliliğine de imkan vermektedir.

Bu süreçte beklentileri olgunlaştıran önemli gelişmelerden birisi olan 2010'da yapılan Anayasa değişikliği göstermiştir ki gerek mevcut iktidarda gerekse kamuoyu ile çalışma çevrelerinde kamu görevlilerinin sendikal haklarının iyileştirilmesi beklentileri geçmişe nazaran daha somut gelişmelerle desteklenmektedir. Diğer taraftan bu alanda halen yapılması gerekenlerin olduğu ve daha yol alınması gerektiği de görülmektedir.

Kamu görevlileri için "toplular görüşmenin" "toplular sözleşmeye" dönüştüğü, ikincil düzenlemelerle uygulamada Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'nun da etkin bir rol oynamaya başladığı bu sürecin ileride grev hakkını da içerecek yeni düzenlemeleri beraberinde getirebileceği düşünülebilir. Ancak bu aşamanın öncesinde yapılması gereken önemli bir çalışma, siyasal iktidarın geleceğe dönük genel perspektifiyle istihdam politikalarının uyumunun sağlanması, bu doğrultuda kamu görevlileri tanımının yeniden yapılarak asli ve sürekli kamu görevleri ile üst düzey kamu yönetim görevlerinin neler, bu görevleri yürüten kamu görevlilerinin kimler olduğunun yeniden belirlenmesi olmalıdır. Dolayısıyla şu an ki yapının izin vermediği ve eleştirilere konu olan grev hakkını da içeren bir takım sendikal haklar ancak mevcut yapının dönüşümü sonrasında karşılanabilecek talepler haline gelebilecektir.

KAYNAKLAR

- AKILLIOĞLU, T. (1995). İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası: Temel Belgeler. Ankara: Bilgi Yayınevi
- AKYİĞİT, E. (2007). İş Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ARICI, K. (2010). Kamu Görevlilerinin Sendikal ve Demokratik Hakları Çalıştayı. Abant/BOLU
- AYDIN, M. D. (2004). Memurların Sendikal Hak ve Özgürlükleri, M. K. Öktem ve U. Ömürgönülşen (Ed.), Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları (içinde), Ankara: İmaj Yayınevi, 231-266
- AYUSAWA, I. F. (2005). "International Labor Legislation", The Faculty of Political Science of Columbia University , Volume: XCI, Number: 2, New Jersey: Lawbook Exchange Ltd, Clark.
- CHAPMAN, B. (1970). İdare Mesleği (Avrupa'da Devlet Memurluğu), Çev. Cahit Tutum, Ankara: TODAİE Yay.
- ÇELİK, A. H. (2011). İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, 9. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- ÇELİK, N. (2004). İş Hukuku Dersleri, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- DEMİR, D. (1991). "Türkiye'de Kamu Görevlileri Dernekleri (1971-1980)", Ankara: Amme İdaresi Dergisi, 24(1), 55-97
- Devlet Personel Başkanlığı (2010). Kamu Görevlilerinin Sendikal Hakları ve Demokratik Hakları Çalıştayı, Devlet Personel Başkanlığı, 9-11 Şubat 2010, Abant
- GÜLMEZ, M. (2005). "Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu", Ankara: Belediye- İş
- GÜLMEZ, M. (1996). Dünyada Memurlar ve Sendikal Haklar, Ankara: TODAİE Yay.
- GÜLMEZ, M. (1994). 1926-1994 Türkiye'de Memurlar ve Sendikal Haklar, Ankara: TODAİE Yay.
- GÜLMEZ, M. (1992). İnsan Haklarında Gelişmeler ILO Sözleşmelerinin Onaylanması, İHY, C 14.
- GÜLMEZ, M. (1988). Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye, Ankara: TODAİE Yay.
- GÜNAY, C. İ. (2004). İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Ankara: Yetkin Yayınları.
- GÜNDOĞDU, A. (2011). "Anayasa Değişikliklerine Çalışma Yaşamı Taraflarının Bakışı", Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 60, 2011/1, 497-530.
- İHALAİNEN, L. (2006). "Avrupa Sosyal Modelinde Sendikaların Rolü", Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Avrupa Sosyal Modeli ve Sendikal Haklar Sempozyumu, Ankara.
- İŞIKLI, A. (1972). Sendikacılık ve Siyaset, Ankara: Odak Yayınları.
- İŞIKLI, A. (1990). "Türkiye'de Memur Sendikacılığı", Türkiye'de Memur Sendikacılığı Sempozyumu, Ankara.
- KOCADOĞLU, M. (1990). "1982 Anayasa ve Yasalarımız Çerçevesinde Memurlar Sendika Kurabilirler mi?", Türk Kamu Sen İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C 1.
- KOÇ, Y. (1999). "Türkiye'de Sendika Hakkı ve ILO İlkeleri", Ankara: Eğitim İş Dergisi.
- KUTAL, M. (1969). "Devlet Personeli (Memur) Sendikalarının Hukuki Esasları ve Sınırları", Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul.
- MAHİROĞULLARI, A. (2005). "Sivas'ta Memur Sendikacılığı", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 157-174
- MUMCUOĞLU, M. (1979). Sendikacılık-Siyasal İktidar İlişkileri, Ankara: Doruk Yayınları.
- MUTLU, L. (2001). "Memurların Sendikalaşması ve Ekonomik - Sosyal Haklara Etkisi", Sayıştay Dergisi Sayı: 42, 20-36
- SAYIN, A. K. (2011). "Anayasa Değişikliklerine Çalışma Yaşamı Taraflarının Bakışı", Sosyal Siyaset Konferansları, 60(1), 497-530.
- SERİM, B. (1999). Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut, Ankara: Öteki Yayınları.
- SERVAİS, J. M. (2005). Universal Labor Standards and National Cultures, 26 Comb Lab. L. & Pol'y. J.35
- SÜLKER, K. (1987). Türkiye'de Sendikacılık Tarihi, İstanbul: Bilim Yayınları.
- TALAS, C. (1979). "Bir İnsan Hakkı Olarak Sendika ve Uluslararası Belgelerde Yeri ve Önemi", İnsan Hakları Yıllığı, Yıl 1, 36-63
- TORTOP, N. (1994). Personel Yönetimi, Ankara: Yargı Yayınevi.
- TURAN, K. (1999). "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikalarının Hukuki Gelişmeleri", Kamu-İş Dergisi; 4(4).
- ÜNSAL, E. (1999). Memur Sendikaları, İstanbul: Boyut Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akyıldız, B. (24 Mart 2010). Grevsiz Toplu Sözleşme Hakkı Eksiktir
<http://www.turksagliksen.org.tr/haberler/genel-haberler/7700-grevsiz-toplu-sozlesme-hakki-eksiktir.html> (Erişim tarihi: 10.02.2014).
- Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları (2010,2011,2012,2013)
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46224&l=1> (Erişim tarihi: 14.02.2014).
- Evren, S. (06 Nisan 2010). Gerçek gündemimiz Türkiye'nin demokratikleştirilmesidir
<http://www.kesk.org.tr/node/75> (Erişim tarihi: 10.02.2014).
- 87 sayılı ILO Sözleşmesi (Erişim tarihi: 23.01.2014).
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz087.htm>
- 98 sayılı ILO Sözleşmesi (Erişim tarihi: 23.01.2014).
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz098.htm>
- 151 sayılı ILO Sözleşmesi
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz151.htm> (Erişim tarihi: 23.01.2014).
- KORKMAZ, Esfender, Memura Yeni Tuzaklar, (13.08.2010)
<http://www.esfenderkorkmaz.com/yenicag/memura-yeni-tuzaklar.html> (Erişim tarihi: 27.01.2014).
- GÜLMEZ, M. (31 ağustos 2010). Anayasa Paketindeki Sendikal Haklar
http://www.radikal.com.tr/yorum/anayasa_paketindeki_sendikal_haklar-1016454 (Erişim tarihi: 27.01.2014).

TURKISH IDENTITY AND EU INTEGRATION ISSUE OF TURKEY WITHIN THE RECENT DEVELOPMENTS

Hüsamettin İNAÇ

Prof.Dr., Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Sciences and International Relations Department

Feyzullah ÜNAL

Asist.Prof.Dr., Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Administration Department

ABSTRACT: Turkey-EU relations has 50 years past with many hesitations and ambitions. Nevertheless, these relations may interrupt many times for some political reasons. Recently, we were informed by the mass media that the political discussions between the EU and Turkey will be resumed after an interruption of three years. These discussions have as their main objective the eventual membership of Turkey of the European Union, a membership that is characterized on both sides by several hesitations. During many years the enlargement of the European Union by the inclusion of European states as members of the EU has been a process that, excluding for Turkey's membership, did not arouse much public discussion in spite of the fact that it was far from being a democratic process. In this context, we will attempt to analyze Turkey's accession issue into the EU within the identity perspective and recent developments.

Keywords: Turkey's accession process, EU Enlargement, Turkish identity, European modernity, westernization

TÜRK KİMLİĞİ VE SON GELİŞMELER BAĞLAMINDA TÜRKİYENİN AB'YLE BÜTÜNLEŞME MESELESİ

ÖZET: Türkiye-AB ilişkileri içinde pek çok kuşku ve endişe barındırır da, 50 yıllık bir maziye sahiptir. Ne var ki, bu köklü ilişkiler bazı siyasi nedenlerin tesiriyle pek çok defa inkıtaat uğramıştır. Son zamanlarda, AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilere dair tartışmaların üç yıllık uzun bir kopuştan sonra yeniden başladığını ve Türk hükümetinin 2014 yılını AB Yılı ilan ettiğini kitlesel medyadan öğrenmekteyiz. Bu tartışmalar her ne kadar nihai anlamda Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini hedeflemiş olsa da, bu üyeliğin niteliğinin ve muhtevasının ne olacağı konusunda her iki taraf henüz bir uzlaşma sağlamış durumda değildir. Türkiye'nin üyelik süreciyle diğer Avrupa ülkelerinin üyelik süreçleri mukayese edildiğinde, gerek ortaya konulan kriterler ve gerekse öne sürülen siyasi mülahazalar bakımından, derin farklılıkların mevcut olduğuna şahit olmaktayız. Öyle ki, hiçbir ülkenin üyelik sürecinde bu kadar anti-demokratik bir müzakere çerçevesi belgesi ve süreci işletilmemiş, aday bir ülkeye bu denli eziyet çektilmemiş ve çifte standartlar abartılı bir biçimde hissettirilmemiştir. Tam da bu konjonktürde biz, kimlik boyutu ve güncel siyasi gelişmeler çerçevesinde AB-Türkiye ilişkilerinin alacağı yeni formasyonu farklı yönleriyle çözümleme teşebbüsünde bulunacağız.

Anahtar kelimeler: Türkiye'nin katılım süreci, AB genişlemesi, Türk kimliği, Avrupa modernliği, batılılaşma

1.Introduction

The present period seems not favorable in Europe for the acceptance of Turkey as a member of the EU. Since several years there is, in certain circles, an increase of anti-European attitudes. Le Front National of Marine LePen in France, the Partij voor Vrijheid (PVV) of Geert Wilders in the Netherlands, to give some examples, are clear exponents of this trend. We witness a rising tide of nationalism and or regionalism, a tendency in political life to plea openly for a return to a national currency because the Euro is too expensive and does not favor the national economy, a return to the time that the national frontiers were protected by the different nation-states, the expression of a preference for products of the own nation (the publicity on television and in the newspapers gives daily examples of this trend), (Robins 1996: 44) all this related to ideas about throwing out the country foreigners and products that are produced in low-costs countries.

We must not forget that the rise of an anti-European mood is certainly also thanks to a long period during which the political classes in the EU were not showing a lot of zeal to reduce the democratic deficit of the EU (Cıngı 2007: 49-66) Since many years they developed a policy of integration of new member-states in the EU, of the development of economic integration, combined with the introduction of the Euro, of the liberalization and of economic relations (globalization-trend), but neglected the enhancement of the democratic quality of the EU, the development of the European citizenship, the creation of a European passport for those persons who opt for this, the create a sound-board for 'Europeanness' on the level of culture, and the creation of real European politics on the international relations on the international level.

Instead of this, several countries propagated only their own national international politics, utilizing the EU only as an instrument of their own political objectives. This is especially the case of France ('France and Germany as the natural leaders of the EU') without understanding that this is a continuous humiliation of the other members of the EU. It is perhaps better not to start a new round of the discussions about Turkey's eventual membership, but to use this period for an elucidation of many of the obstructions that hamper a lucid and rational discussion of this relationship.

2.European Culture/Identity and Turkey's EU membership

An analysis of the major arguments against and for the integration of Turkey may sustain on both sides the positive decision to enter the EU. An alternative for such a decision is of course to continue the existing good neighborliness and to try to improve this. Such a policy may finally lead to the political incorporation of Turkey.

TURKISH IDENTITY AND EU INTEGRATION ISSUE OF TURKEY WITHIN THE RECENT DEVELOPMENTS

Hüsamettin İNAÇ, Feyzullah ÜNAL

A recurrently heard argument within Europe among large parts of the populations and also often uttered on the political level is that Turkey is not part of the European continent (Garcia 1993: 27-29). Moreover, Turkey's cultural traditions are different from those that have marked Europe and the EU, such as Christianity, the Renaissance, the Enlightenment and Romanticism (İnaç & Erdoğan 2012: 34). It did not share the great tragedies like the Great Wars of the 20th century that finally bound the Europeans together. Its dominant religion does not easily fit in the European way of life, as is demonstrated almost daily – in the eyes of many Europeans – by the behavior of Islamist (tiny) groups in several European countries. The secondary schoolbooks in Europe as the invader of the Balkans and of the siege of Vienna in 1529. This image is not completed with information about the time that the dominant part of Turkey, Anatolia, could certainly be seen as a part of Europe in the pre-Islam period. But we could change the nature of the debate about this issue by turning our perspective towards the question: 'What is the nature of the European culture?' And can we speak about the existence of a European identity? The answers to these two questions are very important for our present theme about the eventual integration of Turkey in the EU.

Nevertheless, in the national history of some European countries there are also indications of a more positive view on Turkey. I give an example from the Netherlands, dating from 1566. This is a short time before the Netherlands (in that time the Netherlands included also Belgium and a part of North-western France) entered in the Eighty Years War with Spain (1568-1648). The Netherlands were governed by Philip II, king of Spain. The Dutch/Flemish rebelled against the absence of tolerance and the severe persecution of the Protestants. The latter started the use of the slogan: 'Liver turcx dan paus' ('It is preferable to be Turkish than pope/papal'). The Beggars (Geuzen) wore a medal, shaped as a Crescent with above mentioned slogan on it. The Protestants were quite aware that the Ottoman Empire was at war with Spain, so in a certain way they considered Turkey as a friend. More importantly, they were also aware that the religious liberty in Turkey was relatively better in Turkey than in the Low Countries under Spanish rule.

In this context, we can distinguish between 5 ways of looking at the culture of Europe by borrowing the analysis of Berting (Berting 2006 : 159-164).

The first one is to regard the European culture as a common European heritage with a specific cultural identity. This conception of Europe is laid down in many political documents. I refer in the first place to the concluding document of the Vienna meeting of the Conference for Security and Cooperation in Europe (CSCE) in 1986 and to some more recent documents of the Organization for Security and Cooperation in Europe (Snow 2010: 188-189). Without reproducing this common heritage, we can observe that this core does not delineate 'Europe' from its environment by sharp frontiers. It is clear that this core was the result of a lot of borrowing from the outside world and it did spread and still spreads a lot of its immaterial and material culture abroad.

Secondly, we encounter –often in political documents- the idea of Europe as a totality of national states, each with its specific cultural identity that can be enriched by mutual cultural exchanges.

Thirdly, Europe can be regarded as a modern culture in the making. While the preceding conceptions of the European culture, with their emphasis on collective identity and cultural exchanges, this conception regards culture as an ongoing process, resulting from many modernizing forces. It is forwards looking, not oriented in the first place to the conservation of traditions and engrained ways of life.

Fourthly, we encounter also the idea of Europe as a totality of cultures, existing as the culture of minorities living within one or several nation-states (like the Basques in Spain and in France, or the 'cultures' of minority groups resulting from immigration to Europe during the last decennia).

Finally, we encounter the idea of the 'European 'culture areas': the North-western, the Slavic and the Mediterranean areas.

Our borrowed analysis showed clearly that cultural diversity dominates and this diversity goes together with a very weak collective European identity. During the last few years it becomes evident that a growing part of the European inhabitants even rejects totally the idea of having a European identity.

Does this analysis of the nature of the European culture provide solid arguments against the integration of Turkey in the EU? The collective identity of the EU, being extremely weak, cannot be an argument against Turkey's integration. Also the different conceptions of the European culture do not reveal solid arguments against this integration. Turkey's culture and institutions share a lot of Europe's cultural heritage (İnaç 2004: 24-27). As a national state, Turkey can easily be treated as part of the totality of national cultures. And certainly, the vision of Europe as a culture in the making in the process of modernization can be considered as giving the most positive argument for the acceptance of Turkey as a new member of the EU. In the process of modernization, Turkey could play an important role by widening the road to the Islamic and Arab worlds.

3.Further arguments in favor or against Turkey's membership of the EU

Not only culture and religion play a role in this political discussion about the eventual membership of Turkey in the EU. Another recurrent theme in the political discussions is the argument that Turkey is, in comparison with the European member-states of the EU, not enough modernized and that this lagging behind will cause a lot of troubles when Turkey is a member of the EU. These discussions about modernization and modernity introduce a lot of vagueness and uncertainty, because these key-words are far from having well-delineated meanings. In fact, in different periods and in different regions their meanings are very varied. In our time, modernization generally stands for such things as progress, increasing importance of rationality, rational management of states and enterprises, technical and social innovation, individualism, individual autonomy and responsibility, open market relations, rejection of traditional obstacles and acceptance of globalization of the world. However, reflecting about the nature of the major elements of

modernization, it becomes quickly evident that this modernization is full of contradictions. For example, the rational management of enterprises leads systematically to the reduction of the autonomy and personal responsibility of many workers. The dominance of market relations often destroys stabilizing social structures, etc. Such developments necessitate political interventions in order to regulate the social, political and economic problems that are consequences of 'modernization'. As the different nations of the EU do not have the same historical backgrounds, we can observe that in many cases the ways of dealing with consequences of modernization are in different parts of the EU strongly influenced by their historical past. An example of this is given by the different ways in which the integration of foreign minorities is treated.

A very important consequence of this observation is that the political discussions about the integration of Turkey in the European Union must also be based on a good understanding of the different collective representations about the nature of the different societies that are part of this enterprise. These differences are an integral part of the cultural and other types of pluralism that characterizes the EU (Çakır 2011: 144). And it would be a sad story when a candidate member of the EU would not be accepted because of the idea that specific elements of the candidate-state are incompatible with the EU. As in the past, it must be seen as a challenge to integrate new elements in the existing diversity of the EU. There may be good reasons on some occasions to block the inclusion of a new member. But in such cases, there must be very precise arguments and not such vague arguments that the modernization of the candidate-state is not enough developed.

The complexity of the concept of modernity is very well demonstrated in the recent study of Jacques Attali (Attali 2012: 76-79) In this book, Attali distinguishes between seven ways of looking at the future, seven possible projects for the next generations. And he adds that each of these projects corresponds with specific developments that are already at work in our time. So for him, modernization is not a specific fixed process, but a way of looking at the future and making choices that lead into the desired direction.

Such an approach could very well be introduced into the debates about the present relations between the EU and Turkey. This would imply a changing perspective. Instead of discussing elements that are considered not to fit Europe's modernity and Europe's modernization, the major orientation of the debate are the following questions: 'In which way do we want to see Europe's future in 2060?' and 'Which elements favor a development into the direction of this desired future?'. This change of perspective is very important, because this change directs the attention on the role of favoring and blocking elements both in the EU and in Turkey. We could, as part of this exercise, also include Russia.

Such an approach also necessitates an analysis of the major historical changes that produced the present appearances of Europe and Turkey. But these major changes have also influenced both Europe and Turkey. Would the rise of a constitutional state under Mustafa Kemal, Atatürk, been possible without the European Enlightenment and the rise of democracy in Europe?

Another argument that pops up in the discussions about the membership of Turkey is that this country is too big (76 million inhabitants) to be absorbed by the EU and that Turkey is economically underdeveloped with a per capita GDP of \$14600. But it can be remarked that Turkey's economy is flourishing and had during the last decade an average growth rate of 7%.

But why is Turkey considered to be too big? This question would be understandable when we were considering Russia as a candidate for membership with its 144 million inhabitants. Turkey with its 76 million inhabitants would be situated, as a member state of the EU, between Germany (81 million inhabitants) and France (64 million) (Tocci 2011: 96-97) It is evident that the couple Germany-France considers itself as the comprising the most important member-states of the EU and as the 'natural leaders of the Union. The membership of Turkey would endanger their role as the 'natural' leaders. But we can add to this that this danger only exists when the EU continues its existence with its present enormous democratic deficit. A deficit to with their leadership contributes a lot as they have not yet proposed resolutions to reduce the democratic deficit and to develop the EU further in such a way that it can play a more important role as EU on the international level. Especially France shows a strong tendency to play its role in the international relations while disregarding the EU, or to use the EU only when it reinforces the French influence.

4. Conclusion

As a conclusion, the nature of the European culture and its identity do not provide solid arguments to block Turkey's membership. But it remains a challenge to elucidate further the historical relations between Europe and Turkey to avoid as much as possible mutual misunderstandings.

Modernity and modernization are a very important challenge for the EU and Turkey, because both key-words, the source of enormous confusions in political life, invite us, as I already said, to change our perspective. Instead of discussing arguments pro and contra Turkey's membership of the EU we have to turn to the choices before us to construct the future of the common generations. Every day we are confronted with the necessity to take up this challenge when we hear the arguments of political leaders, arguments that in several instances bring us back to a past in which exclusion and hatred dominated.

A challenge is certainly also the stagnation of the democratic quality of the EU. The present democratic deficit explains, partly at least, the present rise of nationalism and regionalism. The European leadership has during a too long time given priority to the enlargement of the EU and to economic questions. It is time to fill the democratic gap.

The promises depend of course of the major decisions that we, as Europeans, with Turkey make, decisions that construct our future in approximately 2050 – 2060. The EU will continue to be a large territory without war. A territory that succeeds in blocking evil political movements that are based on the exclusion of the Other, on exploitation, on racism. A territory in which property is more equally divided than at this time, in which the dominance of the liberal market shows us that in a period of crisis the rich become increasingly richer and in which the middle-classes pay the bill. And also a territory that plays a major role in the battle against the ruthless exploitation of our natural resources. It is not up to me to formulate promises about the future before us. This task is

TURKISH IDENTITY AND EU INTEGRATION ISSUE OF TURKEY WITHIN THE RECENT DEVELOPMENTS

Hüsamettin İNAÇ, Feyzullah ÜNAL

primarily related to the challenges that we described earlier. And this task needs to be accompanied by a strong collective positive or optimistic mood in order to counteract the dominating pessimistic mood that pervades the EU since several years.

REFERENCES

- Alfonsi, A. (1997), The Emerging Stirrings in Western Europe. In *Citizenship and National Identity from Colonialism to Globalism*, ed. T.K. Oomen, New Delhi: Sage Publication.
- Attali J. (2012), *The History of Modernity: How Humanity Thinks about Future*.
- Berting, J. (2006), *Europe: a Heritage, a Challenge, a Promise*, Eburn Publications.
- Cıngı, M. (2007), *AB'nin Demokratik Eksiklikleri*, Alfa Aktüel Yayınları.
- Çakır, E. (2011), *Fifty Years of EU-Turkey Relations*: Routledge Publication.
- Delanty, G. (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. Basingstoke: Macmillan.
- Garcia, S. (1993), Europe's Fragmented Identities and the Frontier of Citizenship. In *European Identity and the Search for Legitimacy*, ed. S. Garcia, London: Pinter.
- İnaç, H. (2007), (Çeviri ve Editöryel), M. Cıngı, *AB'nin Demokratik Eksiklikleri*, Alfa Aktüel Yayınları.
- İnaç H. and S. Erdoğan (2012), "The Historical Dynamics of Modernizm: A Critical Perspective, 3rd International Symposium on Sustainable Development, May 31-01 June 2012, Sarajevo- Bosnia-Hersegovina.
- İnaç, H. (2004), "Identity Problems of Turkey during the European Union Integration Process," *Journal of Economic and Social Research*, 6 (2), 33-62 (2004).
- Robins, K. (1996), *Interrupting Identities: Turkey/Europe*. In *Questions of Cultural Identity*, ed. S. Hall and P. Gay, London: Sage.
- Snow, D. M. (2010), *Cases in International Relations*, Pearson.
- Tocci, N. (2011), ""Elite opinion dimension: Behind the scenes of Turkey's protracted accession process: European elite debates"" In E. Çakır (ed.).

TÜRKİYE’DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ

Emsal İBİŞ

Yalova Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Programı

Bedrettin KESGİN

Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET: Türkiye hem doğal afetler, hem de insan kaynaklı afetler açısından oldukça riskli bir bölgede yer almaktadır ve bu afetlerin sıklığı ve çeşidi, dünyada ve Türkiye’de artış göstermektedir. Özellikle 1999 depreminden sonra yaşanan kurtarma eksiklikleri afetin boyutunu daha da arttırmış ve medikal bir ekibin oluşturulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Profesyonel sağlık gönüllülerinden oluşan Ulusal Medikal Kurtarma ekipleri sayesinde kurtarma eksiklikleri giderilmiş, 1999 depreminde yaşanan büyük kayıplar Van ve Simav depreminde yaşanmamıştır. Medikal kurtarma ekiplerinin yapmış olduğu çalışmalar bazı boyutlarıyla sosyal hizmetin alanına girmektedir. Bu çalışmada afetlerde medikal kurtarma ve sosyal hizmet mesleği arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmış ve afet yönetimi konusundaki eksikliklere değinilmiştir. 1999 Marmara depremi, 2011 Simav ve Van depremi verileri incelenerek afette verilen tüm hizmetlerin tek elden yürütülmesi gerektiği ve medikal kurtarma ve sosyal hizmet çalışmalarının parçalanamaz bir bütün olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Afet, Medikal Kurtarma, Sosyal Hizmet

AN ANALYSIS OF YALOVA, VAN AND SİMAV EARTHQUAKES IN TERMS OF SOCIAL SERVICES AND MEDICAL RESCUE IN TURKEY

ABSTRACT: Turkey is located on a region which is quite vulnerable to both natural and human-made disasters; moreover, the range and the frequency of these disasters have been noted to be increasing not only in Turkey but also all over the world. Particularly the devastating effects of 1999 earthquake was drastically extended by lacking rescue capacity, which proves the necessity to employ a medical rescue team. With the help of National Medikal Rescue teams which consists of professional medical volunteers, rescue capacity has been increased; therefore, the death toll of Van and Simav earthquakes has been noted lower than of 1999. This study seeks to point out the relationship between medical rescue in disasters and social work and the deficiencies of disaster management. Through an evaluation and assessment of data acquired from 1999 Marmara, Simav and Van Earthquakes, the study suggests a centralized supervision of services and that medical rescue and social work are inseparable.

Keywords: Disaster, Medical Rescue, Social Work

1.Giriş

Afetler birçok ülkenin olduğu gibi Türkiye’nin de kanayan yarası olmaya devam etmektedir. Mikro boyutta bireye makro boyutuyla ise topluma maddi ve manevi zararlar veren afetler bilinen en eski zamanlardan beri toplu yıkımlara neden olmuş ve bazen de dünya üzerinde büyük değişimlere neden olmuştur.

Tarihte büyük afetlere yönelik birçok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar da göstermiştir ki insanoğlu meydana gelen doğal afetlere karşı çaresiz kalmaktadır. Afetin meydana gelmesi günümüz koşullarında bile engellenememektedir. Örneğin bir depremin olmasını veya bir yanardağın patlamasını önleyecek bir yöntem henüz bulunamamıştır. Bu durum göz önüne alındığında insanoğlu afeti engelleme çabası içine girmek yerine afetle yaşamayı öğrenme çabası içine girmiştir. Dünya ve Türkiye üzerinde her yıl sayısız afet meydana gelmektedir. Dünya üzerinde afetle karşılaşmayan ülke yok gibidir. Fakat afetin ülkeye verdiği zararlar o ülkenin afet kültürüne ve afet planlamasına göre değişiklik göstermektedir.

Çalışma açısından incelendiğinde Türkiye’de sistematik olarak uygulanan bir afet planlaması ve organizasyonu henüz bulunmamaktadır. Bu durum afet sırasında ve sonrasında kurtarma faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemekte ve dolayısıyla afette uygulanan sosyal hizmet çalışmalarının da verimini düşürmektedir. Türkiye’de afet ile ilgili yapılan çalışmalar ve afet organizasyonu açısından 17 Ağustos 1999 Marmara depremi dönüm noktası olmuştur. Verdiği zararlar açısından yüzyılın en büyük afeti olarak tanımlanan 1999 Marmara depremi, eksikliklerin görülmesinin ve olası diğer afetler için önlem alınmasının gerekliliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Afet sonrasında bireyde meydana gelen fiziksel ve devamında psikolojik sorunlar, aktif çalışacak bir medikal kurtarma ekibinin eksikliğini ortaya koymuştur.

Dünya Sağlık Örgütü sağlığın tanımı yaparken bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik halinde olmalarını öngörmektedir. Bu tanım göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen her üç sağlık boyutu için görevli birbirinden ayrı meslek elemanları bulunmaktadır. Fakat afetlerde etkin bir çalışmanın yapılabilmesi için bu üç ayrı meslek gruplarının tek bir çatı altında toplanması ve ekip anlayışıyla çalışmaları da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, medikal kurtarmanın bir sosyal hizmet uygulaması olduğunu ve afet planlamasının etkin kullanıldığında, afet ile ilgili çalışmalarda verimin artarak topluma katkı sağlayacağını vurgulamaktır. Bunun için önce afetin tanımına, tarihine ardından medikal kurtarma ve sosyal hizmet ilişkisine değinilecektir. Çalışma boyunca ağırlıklı olarak kalitatif yöntem kullanılacaktır.

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ

Emsal İBİŞ, Bedrettin KESGİN

2. Afetin Kavramsal Çerçevesi ve Türleri

İnsanın kaderini değiştirecek güce sahip olan afet kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlarda kullanılan kelimeler ve ifadeler ayrı olsa da anlamları bakımından benzer oldukları görülmektedir. En geniş anlamı ile afet, canlı ve cansız çevreye büyük zarar veren önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan olağan dışı, doğal ve beşeri olaylar bütünüdür (Şahin, 2002, s: 4). Daha ayrıntılı bir afet tanımı yapmak gerekirse, Afet; insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak, toplulukları olumsuz etkileyen doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylar olarak tanımlanmaktadır. Bir olayın afet olarak adlandırılabilmesi için insan toplulukları ve yerleşim yerleri üzerinde kayıplar meydana getirmesi ve insan faaliyetlerini durdurarak ya da kesintiye uğratarak bir ya da daha fazla yerleşim birimini etkilemesi gerekmektedir (Atlı, 2006, s: 1).

Afetle ilgili olan diğer kavramda olağan dışı durumdur. "Gereksinimlerin yerel kaynaklarla karşılanamadığı durumlar" biçiminde tanımlanan olağandışı durum (ODD) veya afetlerin sıklığı ve çeşidi, dünyada ve Türkiye'de artış göstermektedir. Yıkımın boyutları bazen "trajedi" tanımını gerektirecek boyutlarda olmaktadır (Civaner vd., 2011, s: 344).

Afetin tarihine gelince, kıta ve levha hareketleri, dünyada değişimin temelidir. Yerkabuğu oluşuktan sonra kıtalarda hareket etmeye başlamıştır. Bu hareket milyonlarca yıldır devam etmiş ve halen devam etmekte ve gelecekte de süreceği tahmin edilmektedir. Günümüzde deprem ve volkanik faaliyetler, kıtaların hareketlerinin devam ettiğinin en güzel göstergesidir (Sakinç, 2011, ss: 55-56).

Tarihsel depremler aynı zamanda, insanların bu tür doğal olaylar karşısında gösterdikleri tepkilerin ve yaşananların genellikle her devirde aynı olduğunu göstermektedir. Korku ve panik içinde ki insanlar, bir müddet evlerine girmekten korkmakta, halk arasında dedikodu ve bir takım hurafe ve söylentiler hızla yayılmaktadır. Ancak, bir müddet geçtikten sonra; halkın korkusunun azaldığı gibi, ilgili kurumların alması gereken tedbirleri ihmal ettiği daha sonra yaşanan depremlerde de benzer korkunç tabloların ortaya çıkmasından anlaşılmaktadır. Tarihsel depremlerin incelenmesi, depremlerin yapılar üzerindeki tesir ve yıkıcılığında inşaat malzemeleriyle zemin durumlarının alaka ve önemini anlamamıza da yardımcı olmaktadır (Sakin, 2002).

Ayrıca ülkeyi, toplumu ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen "afet" olayı, zararları azaltmak ve toplumun refah düzeyini arttırmak amacıyla "afet yönetimi" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumdan topluma farklılık gösteren bu afet yönetimi kavramı da her toplum için ayrı bir "afet kültürü" oluşturmuştur. Afet kültürü kavramında toplumun afete bakış açısı, afet öncesinde, sırasında ve sonrasında duygu, düşünce ve eylemleri gibi konular bireyin, ailenin ve toplumun afet kültürünü oluşturmaktadır. Geçmişte meydana gelen bir afet bugün aynı şiddette meydana geldiğinde, ülkelere verdiği zararlar geçmişe oranla çok daha fazladır. Bunun ana nedenleri; geçen yıllara göre doğal afet riski taşıyan yerleşim birimlerinin alanının genişlemesi ve bu yerleşim birimlerindeki nüfus yoğunluğunun artmasıdır. Doğal afetleri önceden tahmin etmek bugünün koşullarıyla mümkün değildir.

Afet türleri; Avrupa Atlantik Afet Müdahale Merkezi Yönergesi' ne göre doğal ve teknolojik afetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal afetler kapsamında; deprem, dev dalgalar, volkanik patlamalar, toprak kaymaları, tropikal siklonlar, sel, kuraklık, çevre kirlenmesi, ormanların yok edilmesi, çölleşme, veba salgını gibi afetler bulunmaktadır. Teknolojik afetler kapsamında; nükleer santral kazaları, kimyasal ve endüstriyel kazalar, uçak kazaları, demiryolu afetleri, gemi kazaları, terörizm ile ilgili eylemler bu sınıf içinde yer almaktadır. Teknolojik afetler kendi başına oluşabileceği gibi doğal bir afet tarafından da tetiklenebilmektedir (Atlı, 2006).

Dünya üzerinde birincil veya ikincil olarak meydana gelen birçok afet çeşidi bulunmaktadır. Depremler tahmin edilemeyen doğalarından dolayı farklı türdeki doğal felaketlerin en korkutucu olanıdır (Altun, 2011, s: 14). İster ekonomik kayıplar açısından isterse can kaybı ve yaralanmalar açısından değerlendirilsin Asya kıtası doğal afetlerin en sık rastlanıldığı dünya bölgesidir. Latin Amerika ve Afrika kıtaları ise afet açısından ara bölgelerdir. Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya kıtaları ise doğal afetlerin en az görüldüğü bölgelerdir (Güler ve Çobanoğlu, 1994, s: 11).

Türkiye hem doğal afetler açısından hem de insan kaynaklı afetler açısından oldukça risklidir. Bir taraftan ülke topraklarının büyük bir bölümünün deprem bölgesi olması ve özellikle belli bölgelerinin aşırı yağış alması-sel, toprak kayması vb. gibi faktörler, doğal afetler açısından risk oluştururken, diğer taraftan Türkiye'nin jeopolitik konumu, komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, sık sık meydana gelen orman yangınları, plansız-hızlı bir şekilde büyüyen sanayi kuruluşları ve gerek yakın ülkelerde bulunan ve gerekse ülkede yapılması planlanan nükleer santraller insan kaynaklı afetlerin görülme ihtimalini artırmaktadır (Laçiner ve Yavuz, 2013, s: 115).

Aynı zamanda Türkiye sadece deprem afetinin yaşandığı bir ülke değildir. Bulunduğu coğrafi konum ve atmosfer koşullarına karşı hassasiyetinden dolayı afete neden olabilen bütün doğal tehlikelerin çok sık ve yaygın olarak görüldüğü bir ülkedir. Bunun için ülkede bugüne kadar önemli afetler olmuş çok büyük acılar yaşanmış, bundan sonrada yaşanacağı tahmin edilmektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

2.1. UMKE (Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi) Nedir?

Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE) ulusal ve uluslararası her tür afet ve olağandışı durumlarda afetzedelere medikal kurtarma yapmak amacıyla kurulmuş özel donanım ve özel eğitime sahip, sağlık çalışanlarından oluşan ekiplerdir. UMKE'nin diğer kurtarma ekiplerinden farkı personelinin sağlık çalışanlarından oluşması, resmi olarak Sağlık Bakanlığı tarafından desteklenmesi ve Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan yönergeyi esas olarak çalışması farklılığını gösterir. 1999 Marmara Depremi sonrasında, afet sonrası halkın en az zarar görmesini sağlamak ve medikal kurtarma faaliyetlerinin yerine getirilebilmesi

amacıyla, 2004 yılında kurulmuştur. Başta sivil savunma müdürlükleriyle uyumlu olarak 11 ilde (Bursa, İzmir, Ankara, Adana, Sakarya, Afyonkarahisar, Samsun, Erzurum, Diyarbakır, İstanbul, Van) ve bu bölge illerinin yanı sıra deprem riski yüksek olan Kocaeli, Yalova ve Düzce illerinde UMKE kurulmuş, 2006 yılı sonu itibariyle de, 81 ilde Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri oluşturulmuştur (Eryiğit vd., 2012).

UMKE'nin Kuruluş Gerekçelerine bakmak gerekirse; ülke ekonomisinin büyük kısmı deprem afetinin medikal hasarlarını karşılamaya harcanmıştır. Türkiye nüfusunun %98'i, topraklarının %92'si, sanayisinin %92'si, deprem bölgesinde bulunmaktadır. Ülke topraklarında her 10-11 ayda bir hasarlı deprem olmakta ve bu ülkede yaşayan vatandaşların çoğu bu durumdan doğrudan etkilenmektedir. Afet durumunda afetzedelere, zamanında tıbbi müdahale edilememesi, afet bölgesinden çıkarılma ve sevk aracına taşınma sırasında doğru medikal müdahale kullanılamaması, hayatı tehdit eden organ kayıpları ve hatta ölümler gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 1999 depremi ve sonrasındaki afetlerde gözlenen kurtarma eksiklikleri, müdahalede gecikme gibi nedenlere bağlı oluşan sağlık sorunlarını en aza indirme arayışları, medikal müdahale alanında profesyonel bir ekibin yani UMKE ekiplerinin bulunması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Afet sonrası afet karakteristiğine göre sekiz ile 36 saat arasında kritik saatlerde kurtarma ekiplerinin müdahalesi gereklidir. Aksi takdirde can kayıplarının olması, maddi kayıplar ve istenmeyen ekonomik kayıplara dayalı mali yüklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Macit vd., 2006, s: 95). Afetlerde kurtarma süresi geciktikçe 48 saat sonra, yaşamda kalma olasılığı %10'a düşer, ulusal medikal kurtarma ekipleri, acil tıp derneği ekipleri gibi ekipler, hastaya/yalıya modern kurtarma ve tıp teknikleri ile acil müdahale yaparlar. Deprem olduktan sonra can kurtarma, genellikle 3-5 gün içinde sonlanır ve bu çalışmalar moral açısından önem taşımaktadır (Işık vd., 2012).

Türkiye'de, başta deprem olmak üzere yaşanabilecek olası afetlerde görev yapmak üzere iyi eğitilmiş ve ihtiyaca uygun olarak donatılmış gönüllü ekipler aracılığıyla en kısa sürede enkaza yönelik medikal kurtarma hizmetlerinin sunulması, en hızlı ve güvenli şekilde hasta veya yaralı naklinin sağlanması, nakil sonrasında acil tedavi hizmetinin verilmesi ve bütün bu işler için gerekli profesyonel yönetim organizasyonunun oluşturulması için Afetlerde Sağlık Organizasyonu Projesi (ASOP) başlatıldığı belirtilmektedir. Proje kapsamında, Sağlık Bakanlığının kontrolünde bütün illerde oluşturulan "Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri" (UMKE) mensubu 2400 sağlık personele özel eğitim verilmiş ve Avrupa'nın en büyük medikal kurtarma ekibi kurulmuştur (Ayдын, 2007, s: 27).

3. Afet Durumlarında Afetzedelere Uygulanan Sosyal Hizmet Uygulamaları

Sosyal hizmet mesleği başladığı andan itibaren kriz durumlarında ve doğal afetlerde önemli roller üstlenmiştir. Çünkü doğal afetler aniden meydana gelmekte ve toplumun dengesini alt üst etmektedir. Doğal afetlerin ardından toplumun düzenini yeniden sağlamak ve afetle baş etme yetisini kazandırmak için çok disiplinli bir eşgüdüm gerekmektedir.

Doğal afetlerin insan ve toplum üzerinde fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik açıdan birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Doğal afetlerin ardından olumsuz toplumsal koşullar meydana gelmekte ve bu sorunların çözümü içinde eldeki kaynakların etkili ve verimli kullanılması gerekmektedir. Bu amaçla da afetlerin sosyal hizmet mesleği ile bütünleşmesi önem kazanmaktadır. Bunun için öncelikli olarak afetlerin toplum üzerindeki etkisine bir göz atmak gerekmektedir.

Genelde afet ve özeld deprem olayı, insanları ruhsal, sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden derinden etkilemekte; mevcut sosyal sorunları daha karmaşık ve çözülmesi güç hale getirmesinin yanı sıra, yeni sosyal sorunların ortaya çıkması sonucunu da doğurabilmektedir (Tuncay, 2004, s: 23). Depremler, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde toplumun büyük bir bölümünü ilgilendiren düzeylerde can kaybına ve ekonomik kayıplara neden olan tabiat olaylarıdır. Doğal afetler hem birey üzerinde hem de toplum üzerinde birçok çeşitli etkiye neden olmaktadır. Bu etkiler fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik etkiler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

Afetin fiziksel etkileri düşünüldüğünde insanın vücut bütünlüğüne zarar veren etkileri akla gelmektedir. Bu durum afet süreleri ile de farklılık kazanmaktadır. Afetlerin sağlık sonuçlarının hem kısa süreli hem de uzun süreli olduğu görülmektedir. Kısa süreli etkileri genellikle hastalık oranında artış, ölüm ve yaşam kalitesinde azalma, uzun süreli etkileri hastalık oranında artma, erken ölüm ve gelecekte yaşam standardının düşmesi şeklinde olmaktadır. Örneğin deprem sonrasında birkaç gün içinde, birçok afetzede orta ve ağır durumda ki yaralanma ve diyaliz gerektiren ezilme sendromu gibi tanılarla hastanelere sevk edilmek zorunda kalmıştır (Kunii vd., 1995, p: 217).

Afetlerin yol açtığı yıkımlardan ikincisi ekonomik kayıplardır. Afetler sonucu can ve mal kayıplarının yanı sıra, konut, yol, okul, hastane ve sanayi tesisleri gibi teknik ve sosyal alt yapılar önemli derecede hasar görmekte, üretim ve iş gücünde büyük kayıplar meydana gelmektedir (Erkan vd., 2007, s: 97). Doğal afetlerin topluma maliyeti çok büyük olabilir ve yoksulluğun üzerinde büyük bir etkisi vardır (Vakis, 2006). Özellikle bunlar içinde kentsel depremler çok önemli boyutta maddi kayıplara neden olmaktadır (Arioğlu vd., 2000, s: 35).

Yıkımlardan üçüncüsü psikolojik yıkımlardır. Afettede bir yakını kaybetmiş, sakatlanmış veya maddi zarara uğramış olabilir. Gerek afetin şiddeti, gerekse afetin afetzede üzerinde açtığı bu zararlar nedeniyle, afetdede çoğu zaman psikolojik zararlar da oluşmaktadır. Aslında bu sonuç afetin insanın sınırlarını aşan ve yetersiz kaldığını gösteren en belirgin özelliklerindedir. Kısaca afetlerin kısa ve uzun dönemde hem kişilerin hem de toplumun psikolojik hayatını ve ruh sağlığını da önemli ölçüde etkilediği görülmektedir (Laçiner ve Yavuz, 2013).

Doğal afetlerin sosyal ve ekonomik refah üzerinde de büyük bir etkisi vardır (Vakis, 2006, p: 1). Afet olaylarının yerelliği elbette, coğrafi bir gerçektir. Ancak, afetin vurucu ve zararlı etkileri kendini ulusal boyutta da ciddi olarak hissettirir. Doğal afetlerin verdiği zararlar sadece tahrip olan eserler, yok olan topraklarla, can ve mal kayıplarıyla sınırlı değildir. Bunların ekonomik ve

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ

Emsal İBİŞ, Bedrettin KESGİN

özellikle de sosyal boyutları daha karmaşıktır. Doğal afetlerde olan can ve mal kayıplarının önemi büyüktür. Ancak doğal afetlerin psikolojik ve özellikle de sosyal boyutu ekonomik boyutlarına göre çok daha önemlidir. Çünkü sosyal yaralarının sarılması çok daha uzun zaman almaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

Sonuç olarak görülmektedir ki afetlerle birlikte teknolojik kazalar, çevre kirliliği, ulaşım kazaları, toplumsal şiddet ve bir kuruluşta çalışan önemli bireylerin ani ölümü gibi birden fazla kriz durumu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Dünya nüfusunun büyümesi ile birlikte felaketlere ve ekolojik çöküşe karşı savunmasız durumda olan dezavantajlı nüfus da artmaktadır (Zakour, 1997, p: 8).

Sosyal hizmet temel olarak insana hizmet olarak tanımlandığından dolayı afet konusunda da devreye girmektedir. Afet uygulama ve araştırma çalışmaları sayesinde, sosyal hizmet mesleğinin hedeflerinin, dezavantajlı ve savunmasız gruplar için gerekli kaynakları sağlamak, ciddi zihinsel ve sağlık sorunlarının önlenmesi, bireyler ve kaynak sistemleri arasında bağlayıcılık sağlamak, çeşitli kaynak sistemlerini insanlar için daha erişilebilir hale getirmek için bağlayıcılık sağlamak ve değişen mikro ve makro sistemleri insanların refah düzeylerini geliştirmek için teşvik etmek olduğu görülmüştür (Zakour, 1997). Sosyal hizmetler, doğrudan doğruya ve birinci derecede insanın korunmasına ve geliştirilmesine yönelmiş etkinliklerdir. Sosyal hizmet alanları genellikle; eğitim, sağlık, konut, işlah, rehabilitasyon, eğlence ve boş zamanları değerlendirme, sosyal güvenlik ve sosyal refah olarak kabul edilmektedir (Kongar, 1972, s: 34). Afetlerdeki sosyal araştırmaların hedefi travmatik stres ve toplu acı gibi durumları azaltma, afete hazırlık, müdahale ve kurtarma anlayışının geliştirilmesini sağlamaktır (Zakour, 1997). Sosyal hizmet uzmanlarının fiziksel ve zihinsel engelli insanların, ırksal, etnik, kültürel, dini azınlıkta bulunan nüfusun, yoksul insanların, çocuk ve yaşlı bireyler de dâhil olmak üzere hassas ve haklarından mahrum nüfusun ihtiyaçlarına felaket koşullarında özellikle dikkat etmeleri gerekmektedir (Soliman ve Rogge, 2002, p: 9). 1999 Marmara Depreminde pek çok yönetici afetlerde daha profesyonel ve etkin bir şekilde gıda yardımı dağıtmak için sosyal hizmet uzmanları istemiştir. Sosyal hizmet uzmanları afetlerde daha iyi bir gelecek için umut teşvik etmektedir. Umud, umutsuzluğa karşı temel bir panzehirdir ve kişinin kendi hedeflerine ulaşması için yardımcı olur (Javadian, 2007).

Özellikle deprem gibi afetler, insanın, kendisi ve sosyal çevresi (akrabaları, arkadaşlar vb.) ile sorunlar yaşamasına yol açar ve sosyal dengesini zaafa uğratar. Sosyal çalışmacı, yıpranan ilişkilerin ve bozulan dengelerin onarılmasında, yaşanan travmaya çözüm üretilmesinde etkin bir rol üstlenecektir (Yaman ve Akyurt, 2013). Sosyal görevliler afete yardımda mikro, mezo ve makro düzeyde kurtarma planlarının önemli bir parçasıdır (Javadian, 2007, p: 336). Personel boyutunu özellikle burada zikretmek de fayda vardır. Sonuç olarak afetler artmaya devam ettiği sürece her alandan personele ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle arama-kurtarma ekipleri ve afet sonrasında rehabilitasyon sağlayan psikologların ve sosyal çalışmacıların afete hazır olmaları ve birbirleriyle ekip halinde çalışmaları son derece önemlidir.

Değişen ve gelişen çağda bireyi, aileyi ve toplumu olumsuz etkileyen yeni sorun alanları da oluşmaktadır. Bu sorun alanlarının başında da toplumsal değişmeye neden olan, aile hayatında kayıplara, çöküşlere, gerilemeyi yaratan, ülkemizin her zaman yaşayabileceği ve ne zaman karşılaşacağı belli olmayan afetler gelmektedir (Aslan, 2004, s: 33). Gelecekte de dünya ülkeleri arasında ki çarpık ve dengesiz nüfus artışı ve gelir dağılımı, doğanın çeşitli amaçlar için tahribi, ülkelerin ve insanların bencil davranışları bugünkü hızıyla devam ettiği takdirde, 21. yüzyıl doğal afetlerin çok yoğun olarak yaşanacağı bir yüzyıl olacağı tahmin edilmektedir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

Daha önce afetteki sosyal hizmet çalışmaları Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Fakat afetin sosyal boyutları nedeniyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu işi sonraki dönemlerde devralmıştır. Ayrıca Ottawa Şartı ile sağlık hizmetlerine ilişkin olarak ortaya çıkan sorumlulukların sadece sağlık sektörüne yüklenemeyeceği ve bu konuda ortaya çıkan ihtiyaçlar konusunda diğer sektörlerin de sorumlu olduğu kabul edilmiştir (Aktan ve Işık, 2013).

Medikal Kurtarma ekiplerinin yapmış olduğu çalışmalar da sosyal hizmetin alanına girmektedir. Siporin (1987)'e göre afet ve afete müdahale, sosyal hizmetin bir meslek olarak ortaya çıkışından bugüne değin üzerinde önemle durulan; acil yardım ve kurtarmadan, afetten zarar gören müracaatçı gruplarının sosyal ve ekonomik yoksunluklarının giderilmesine kadar kapsamlı mesleki müdahalelerin söz konusu olduğu bir konu olmuştur. Kurtarma ve ilkyardım aşaması, afetin oluşundan itibaren ilk bir-iki aylık süre içinde insan hayatını kurtarmayı, yaralıların tedavisi sağlamayı ve insanların beslenme, giyinme, barınma, ısınma ve korunma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir (Tuncay, 2004). Kurtarma ve ilkyardım aşamasını medikal kurtarma ekipleri, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması aşamasını da sosyal hizmet çalışmaları yürütmektedir.

Arama-kurtarma ekipleri ve sağlık personeli ile sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalışması dışında, afette çalışan bu ekiplerin birbirlerine de ihtiyacı olmaktadır. Özellikle afette uzun süreli çalışmak birey anlamında afet çalışanlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin bir doktor temel biyolojik ve sosyal ihtiyaçları karşılanmazsa muhtemelen bir sağlık kuruluşunun işlevini sürdürmekten kopmakta ve sadece kendisine bakmaktadır (Hartman ve Allison, 1981). Örnek olarak Hanshin-Awaji depreminde gönüllü çalışanlar, özellikle sağlık çalışanları oldukça etkili görünmüş ve yardım çabalarına katılmalarında ciddi ölçüde herhangi bir engel olmadığı saptanmıştır (Kunii vd., 1995, p: 220). Fakat çalışmalar uzadıkça afet çalışanlarının da yardıma ihtiyacı olmaktadır. Bir afet sonrasında, afetin etkilediği bölgelerde hizmet verecek olan sosyal hizmet uzmanlarının ve diğer profesyonellerin afetin ruhsal etkilerinden korunmaları ve mesleki çalışmalarını etkili bir biçimde sürdürebilmeleri son derece önemlidir (Tuncay, 2004: 36). Etkili şekilde çalışmaları sürdürebilmek için kurtarma personelinin iyi hazırlanmış olması gereklidir, aksi takdirde duygusal travma onları etkisiz hale getirmektedir (Waeckerle, 1991, p: 821).

Profesyonel ekip elemanlarının afet durumlarında karşılaştıkları temel duygusal güçlükler, afetin şiddeti ile ilgili olarak, tanık oldukları ölümlerin etkisiyle uzun süreli şok yaşamaları ve kimseye yardımcı olamayacakları hissi duymalarından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşan profesyoneller çalışmalarını yoğun stres altında sürdürmekte ve başarısızlık duygusuna kapılmaktadırlar (Tuncay, 2004, s: 18). Van ve Simav depremlerinde sağlığın üç boyutunu temsil eden afet

çalışanlarının birbirleriyle daha uyumlu çalıştığı ve birbirlerine destek olduğu gözlenmiştir. Özellikle uzun çalışma koşulları medikal kurtarma ekibi çalışanlarını yıpratmış ve tükenmişlik sendromuna neden olmuştur. Bu durumda sosyal çalışmacılar medikal kurtarma ekibinin ihtiyaçlarını karşılamakta ve onlara destek olmakta büyük çaba göstermişlerdir. Ekipler arası bu dayanışma ve yardımlaşma, verimli afet çalışmalarını için bir örnek teşkil etmektedir.

4. Yalova, Simav ve Van Depremleri Örnekleri

Bu başlık altında iki il merkezi ve bir ilçe merkezinde son yıllarda yaşanan deprem konu edilmiştir. Yalova, Simav ve Van depremleri kısaca medikal kurtarma ve sosyal hizmet boyutuyla değerlendirilmiştir.

Yalova depremi; 1999 Gölcük, İzmit, Marmara ya da 17 Ağustos 1999 depremi 17 Ağustos 1999 sabahı, yerel saatle 03-02'de gerçekleşen, Kocaeli/Gölcük merkezli bir depremdir. Richter ölçeğine göre 7,5 Mw büyüklüğünde gerçekleşen deprem, büyük çapta can ve mal kaybına neden olmuştur. 17 Ağustos depremi, tüm Marmara Bölgesi'nde, Ankara'dan İzmir'e kadar geniş bir alanda hissedilmiştir. Resmi raporlara göre, 17480 ölüm, 23781 yaralı olmuştur. 505 kişi sakat kalmış ve 285211 konut, 42902 işyeri hasar görmüştür. 1999 Marmara Depremi Kocaeli, Sakarya ve Yalova başta olmak üzere, İstanbul, Bolu, Bursa, Eskişehir ve Zonguldak'ta etkili olarak hissedilmiştir. Deprem, ülkenin nüfus ve ekonomik aktivite olarak en yoğun bölgesinde gerçekleşmiştir. Depremin şiddeti, Kocaeli, Sakarya, Yalova, İstanbul, Bolu, Bursa ve Eskişehir illerinde hissedilmiş, ancak Kocaeli, Sakarya ve Yalova'da ağır can ve mal kaybına yol açmıştır (Sünbül vd., 2007). Afet bir olayın kendisinden çok doğurduğu sonuçla ilgilidir. Ülkemizde 1999 yılında yaşanan Gölcük ve Düzce depremleri, afetlerle mücadelede eksiklerimizin yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur (Işık vd., 2012, ss: 82-84)

Sabaha karşı meydana gelen depremde büyük gürültü ve şiddetli sarsıntıyla uyanan vatandaşlar sokaklara dökülmüştür. Asıl büyük hasar ise İzmit, Adapazarı, İstanbul ve Eskişehir'de meydana gelmiştir. Bu kentlerde çok sayıda bina yerle bir olurken depremin etkisiyle şehirlerde yangınlar çıkmıştır. Mobil ve şehirlerarası telefonlar devre dışı kalmıştır. Elektriklerin kesilmesi paniğin daha da artmasına neden olmuştur. 1999 Marmara Depremine müdahale aşamasında en çok dikkat çeken konu, arama-kurtarma hizmetlerinde yaşanan niceliksel ve niteliksel eksiklikler olmuştur (Laçiner ve Yavuz, 2013).

Depremde yerli ve yabancı birçok arama-kurtarma ekibi çalışmıştır. Fakat Türkiye içinde herhangi bir medikal kurtarma ekibi olmadığı için bu açıdan büyük ölçüde yabancı kurtarma ekipleri karşılamıştır (National Geographic, 2006, s: 111).

1999 Marmara depremi ardında binlerce ölü, yaralı ve evsiz insan bırakmıştır. 17.08.1999 Marmara'da ve 12.11.1999'da Bolu-Düzce'de oluşan depremlerde sonuç olarak, Türkiye'de toplumun tüm kurum, kuruluş ve bireyleriyle hazırlıksız yakalandığı ve yüzyılın en büyük deprem felaketi olarak nitelendirildiği bir deprem olduğu için söz konusu iki deprem sonrasında, toplumun sosyal dengesi önemli zararlar görmüştür. Profesyonel bir medikal kurtarma ekibinin olmaması nedeniyle kurtarma evresinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle bir çok insan önemli organ kaybına uğrayarak hayatlarını kaybetmişlerdir. İnsanlar beklenmedik bir anda yıkım ile karşı karşıya gelmekte, yaralanmakta, yakınlarını yitirmekte, yakınları yaranlanmakta, evleri, işyerleri yıkılmakta, varlıkları zarara uğramakta, eğitimden sağlığa, sosyal refah hizmetlerinden haberleşme ve ulaşım kadar sahip oldukları olanakları birden yitirmekte ve bu yeni durumla başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Tuncay, 2004, s: 8). Bu gibi doğal afetlerden sonraki kurtarma, ilkyardım, acil tedavi, beslenme, barınak sağlama, geçici yerleşim yerlerinin alt yapı sorunlarını çözülmesi, yeterli ve temiz su sağlanması gibi çalışmalar etkin ve örgütlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Yaşanan bu doğal afetlerde önemli can kaybının nedenleri arasında nüfus yoğunluğu, yetersiz bina standardı, afet planlamasının yapılmamış olması, yetersiz kurtarma ve enkaz kaldırma organizasyonu, yerel tıbbi olanakların yetersizliği veya söz konusu kurum ve kuruluşların afet sırasında ileri derecede hasar görmesi sayılabilir (Güler ve Çobanoğlu, 1994).

17 Ağustos Marmara depremi sonrasında sosyal hizmetleri büyük oranda Kızılay ve Sağlık Bakanlığı yürütmüştür. Fakat organizasyon ve koordinasyon eksikliği nedeniyle çalışmalar verimli olamamıştır. Arama-kurtarma çalışmaları ve psiko-sosyal destekler konusunda birçok eksiklik yaşanmıştır. En önemli problemin ise ekipler ile yetkililer arasındaki ve ekiplerin birbirleriyle arasındaki iletişiminin ve koordinasyonunun eksikliği olduğu görülmüştür (DPT, 1999). Ayrıca ülkede afetlerde çalışmak üzere eğitilen bir medikal kurtarma ekibinin gerekliliği anlaşılmış ve UMKE'nin temelleri atılmıştır. 1999 depremleri, Türkiye'de ki afet yönetim sisteminde, önemli boşlukları ortaya çıkarmıştır (Erkan vd., 2007, s: 71).

Simav depremi; Kütahya'nın Simav ilçesinde 19.05.2011 tarihinde yerel saatle 23: 15'de 5. 9 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem başta Simav olmak üzere Ege ve Marmara bölgelerinde de hissedilmiştir (Kaya, 2011: 11). İstanbul, Ankara, Çanakkale, Bursa, Balıkesir, Yalova, Afyonkarahisar, Eskişehir, Uşak, İzmir, Manisa ve Edirne'de de hissedilen bu deprem büyük panik yaratmıştır. İlki büyük depremden 8 dakika sonra olmak üzere şiddetleri 2. 3 ile 4. 6 büyüklüğü aralığında olan ve merkez üsleri Kütahya'nın Simav, Şaphane, Hisarcık ve Pazarlar İlçeleri olan 450'den fazla artçı daha yaşanmıştır (Ekincioglu, 2011).

Depremin hemen arkasından bölgeden gelen haberlere göre, depremin hissedildiği pek çok yerleşim yerinde vatandaşların kendilerini panik içinde dışarı attığı, Simav'ın köylerinde bazı evlerin yıkıldığı ve panik sebebiyle, Kütahya'nın Simav ve Hisarcık ilçelerinde biri kalp krizi geçiren, biri de enkaz altında kalan 2 kişinin hayatını kaybettiği, 122 kişinin ise de yaralandığı açıklanmıştır. Deprem sonrası telefon şebekeleri çalışmadığı için 112 ve UMKE sorumlularına telsizle ulaşılmış ve bilgi verilmiştir. Simav Devlet Hastanesinde Acil servisin yönetimi UMKE personeli olan bir acil tıp uzmanı ve ekibi tarafından devralınmıştır. Deprem sonrası 20.05.2011 tarihinde Kütahya ile beraber başta Bursa'dan 31 ve İstanbul'dan 23 UMKE personeli olmak üzere 25 ilden toplam 234 UMKE personeli ve 38 UMKE araç bölgeye gelmişlerdir. Deprem sonrası UMKE timleri ise Sahra Hastanesine destek vermiş ve olay yeri yönetiminde çalışmışlardır (Kaya, 2011). Simav depremi afet açısından kıyaslandığında yabancı sağlık gönüllülerine ve arama kurtarma ekiplerine ihtiyaç duyulmamıştır.

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ

Emsal İBİŞ, Bedrettin KESGİN

Deprem sonrası Sağlık Bakanlığının talimatı ile İzmir, Ankara, Eskişehir, Balıkesir, Bursa, Uşak ve Afyon illerinden psikolog ve ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanlarının deprem bölgesine görevlendirilmesi sağlanmıştır. Psiko-sosyal destek programı çerçevesinde gelecek olan personelin deprem bölgesindeki çalışma planı Personel Şube Müdürlüğü ile Ruh Sağlığı ve Sosyal Hastalıklar Şube Müdürlüğü'nün koordinasyonunda hazırlanmıştır. Ayrıca bağışıklama hizmetleri yapılmış, içme ve kullanma suyunun temizliği sağlanmıştır (Kaya, 2011).

Örgütler yapıları içerisinde insan buldukları ve yaşamlarını insanlarla sürdürdükleri için mekanik bir yapıdan ziyade organik bir yapıya sahiptirler. Bu tür organik örgütlerde de katılımcı bir yapı insanları motive ettiği ve sorumluluklar paylaşıldığı için bu durum daha iyi çalışmayı getirmiştir (Altun, 2011, s: 37). Simav depreminde de UMKE ekipleri afet bölgesine giden ilk ekipler olmuşlardır ve daha sonra bölgeye gelen ekiplere mihmandarlık yapmışlardır. Çok fazla yaralı olmadığından ekiplerin yoğun çalışmasını gerektiren bir durum yaşanmamıştır. Fakat psiko-sosyal hizmet sunan ekipler taramalarında UMKE ekipleriyle birlikte çalışmışlardır. Simav depremi Marmara depremiyle kıyaslandığında; profesyonel bir medikal kurtarma ekibi olması ve Marmara depremine nispeten ekiplerin daha uyumlu çalışması nedeniyle ağır sonuçlar doğurmamıştır.

Van depremi; ODTÜ Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Aralık 2011'de yayınlamış olduğu Van depremi inceleme raporuna göre 23 Ekim 2011 (Pazar günü) yerel saat ile 13:41'de Van'a bağlı Tabanlı köyü merkez üslü 7.2 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem başta Van ili olmak üzere çevre illerde ve Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu illeri (Muş, Bitlis, Batman, Ağrı, Diyarbakır, Mardin, Erzurum, Siirt, Şırnak, İskenderun, Hatay illerinde hissedilmiştir. Yaşanan bu şiddetli depremin yaraları henüz sarılamamışken 9 Kasım 2011 (Çarşamba günü) yerel saat ile 21.23'de Van'a bağlı Edremit ilçesi merkez üslü 5.6 büyüklüğünde ikinci bir deprem meydana gelmiştir. Her iki deprem sonucunda toplam 644 kişi yaşamını yitirmiştir (Karancı vd., 2011, s: 4).

AFAD tarafından afet bölgesine ilk 6 saatte İlk 24 saatte ise 2522 arama-kurtarma personeli, 699 UMKE personeli, 7 tanesi hava ambulansı olmak üzere 113 ambulans afet bölgesine gönderilmiştir. Deprem sonrası 699'u ilk 24 saat içinde olmak üzere 1488 UMKE personeli bölgeye intikal etmiştir. UMKE ve ambulans ekipleri kurtarma yapılan tüm enkazlarda hazır bulunmuşlardır (AFAD Van Depremi Raporu).

Arama-kurtarma ekiplerinde 1999 depremleri sonrası kayda değer ve olumlu yönde niceliksel bir artış olduğu bu depreme ortaya çıkmıştır. Ancak aynı iyileştirme niteliksel olarak gözlenememiştir (Karancı vd., 2011). Marmara depreminde yaşananlar kadar olmasa da Van depreminde de arama-kurtarma faaliyetlerinde bir takım eksiklikler de göze çarpmıştır. Bu eksikliklerden en çok dikkat çeken, arama-kurtarma ekipleri arasındaki koordinasyon eksikliğidir. Sayıları çok fazla olan gerek resmi gerekse gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin yönlendirilmesi ve koordine edilmesinde eksiklikler olmuş ve özellikle bazı gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin, afet bölgesinde kurulan Kriz Merkezinden bağımsız hareket etmeleri arama-kurtarma faaliyetlerinde uyumsuzluklar yaratmıştır (Laçiner ve Yavuz, 2013, s: 124).

Depremin hemen ardından Türk Kızılay'ı ve Afet Operasyon Merkezi (AFOM) koordinasyonunda Van insani yardım operasyonunu başlatmış, Van Merkez'de ve Erciş'te 13 adet çadır kent kurulmuştur. Oluşturulan bu çadır kentlerde sıcak yemek, sıcak su, tuvalet ve duş imkânları, sosyal mekânlar, okul öncesi eğitim, sağlık, dini ve psikolojik destek hizmetleri sunulmuştur. Kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve afetzedeye vatandaşlara kurulan 30 sahra çadırında, 200'den fazla sosyal çalışmacı, sosyolog, psikolog ve psikolojik rehberlik danışmanı depremlere psiko-sosyal destek sağlamıştır (AFAD Van Depremi Raporu). Marmara depreminde göz ardı edilen afetlerde sosyal hizmetler uygulaması Van depreminde Türkiye de biraz daha olgun olarak yürütülmüştür.

Van'da meydana gelen deprem sonrası devletin ve toplumun seferber olması ve anında bölgeye ulaşması, ülkenin dört bir yanından sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler, belediyeler ve kamu kurumlarının büyük bir gayretle bölge halkının yaralarını sarmaya çalışmaları, manzaranın olumlu tarafını oluşturmaktadır. Her ne kadar başta 1999 Marmara Depremi olmak üzere geçmişte yaşanan afetlerden önemli dersler çıkarılmış olsa da, yine de Van Depremi sonrasında bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Önceki afetlerin aksine arama-kurtarma personeli sıkıntısı yaşanmamış ancak ekiplerin koordinasyonunda problemler oluşmuştur. Özellikle gönüllü arama-kurtarma ekiplerinin kriz merkezinden bağımsız kendi başlarına arama-kurtarma faaliyeti yürütmeleri karmaşıklığa yol açmıştır. Van depreminde Marmara depremine nispeten ekipler daha uyumlu çalışmış ve Marmara depreminde göz ardı edilen Medikal kurtarma ve sosyal hizmet uygulamalarına daha çok yer verilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da afet zararları Marmara depremine kıyasla daha az görülmüş ve yaralar daha hızlı sarılmaya çalışılmıştır (Laçiner ve Yavuz, 2013).

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de yapılan çalışmalar ve afet organizasyonu açısından 17 Ağustos 1999 Marmara depremi dönüm noktası olmuştur. Verdiği zararlar açısından yüzyılın en büyük afeti olarak tanımlanan 1999 Marmara depremi, eksikliklerin görülmesini ve olası diğer afetler için önlem alınması gerekliliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Afet sonrasında bireyde meydana gelen fiziksel ve devamında psikolojik problemler, aktif çalışacak bir medikal kurtarma ekibinin eksikliğini ortaya koymuştur. Afet olayının yeryüzü, ülke ekonomisi, birey, aile ve toplum üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır. UMKE'de bu etkiyi azaltma anlamında bireyin fiziksel sağlığı için çalışarak kişinin psikolojik ve sosyolojik sağlığını korumaya çalışmaktadır.

Afetlere neden olan olayları iyi tanımak ve zararlarını en aza indirmek için gerekli çalışmaları yapmak önem kazanmaktadır. Bunun için de insanlara belirli bir yaşta itibaren afet kültürünün ve afetle mücadele bilincinin verilmesi gerekmektedir. Afet yönetimi çok kapsamlı bir alandır ve her afet sonrasında yenilenmesi ve güncellenmesi gereklidir.

Sosyal hizmetlerin afetteki çalışma alanı toplum ve toplumu oluşturan birey üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bireyle ilgili olan her şey sosyal hizmetin kapsamına girmektedir. Afet sonrasında medikal kurtarmanın bireye ve topluma olan faydası düşünüldüğünde medikal kurtarmanın da bir sosyal hizmet uygulaması olduğu ortaya çıkmaktadır. Afet yönetiminde sağlık hizmetleri ve arama kurtarma hizmetleri ortaklaşa yürütülmesi gereken en önemli hizmetlerdir.

Arama-kurtarma hizmetlerinde yaşanan gelişmeler sayesinde, 1999 Marmara Depremi'nde yaşanan aksaklıkların Van depremi ve sonrasında yaşanmadığı görülmüştür. Ancak bugüne kadar meydana gelen çeşitli afetlerden ve özellikle 17 Ağustos Marmara depreminden alınan dersler, afet öncesinde risk azaltma ve hazırlık çalışmalarında, afet sırasında müdahale çalışmalarında ve afet sonrasında iyileştirme çalışmalarında sürekli ve merkezi bir "genel koordinatör" biriminin oluşmasının zorunlu olduğunu göstermiştir.

Afetlerde çalışan resmi ve gönüllü kuruluşların hizmet alanları birbirine yakınlık göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak da aynı bölgede benzer hizmet veren bu kurumlar arasında koordinasyon sağlamak oldukça zor olmaktadır. Aynı hizmeti sağlayan bu kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyon ve işbirliği eksikliği afetin olumsuz etkilerini daha da arttırmaktadır. Bu olumsuzluğu azaltmak için resmi ve gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği sağlanmalı aynı amaca hizmet eden meslek grupları arasında ekip çalışması anlayışı sağlanmalıdır. Özellikle sağlığın üç boyutunda çalışan afet personelinin aynı çatı altında toplanmasının afet çalışmalarında verimi arttıracığı tespit edilmiştir.

Afetlerin olması engellenemez, fakat iyi formüle edilmiş planlama ve teknik önlemlerle hasarlar ve kayıplar azaltılabilir. Afetler için hazırlanmak, sadece hükümetlerin ve yerel yönetimlerin sorumluluğu değildir. Afetlerde genel olarak tüm yerel yönetimler, belediyeler, özel sektör, kamu sektörü ve bireylerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Uygun hazırlık ve planlama toplumun afetler sonrasında yıkım ve ölüm ile daha iyi başa çıkmasını sağlamaktadır.

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET VE MEDİKAL KURTARMA AÇISINDAN YALOVA, VAN VE SİMAV DEPREMLERİNİN İNCELENMESİ

Emsal İBİŞ, Bedrettin KESGİN

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can ve A.K. Işık; Sağlıkın Korunması ve geliştirilmesine Yönelik Evrensel Sağlık Bildirgelerine Toplu Bir Bakış, <http://www.canaktan.org/ekonomi/saglik-degisim-caginda/pdf-aktan/sagligin-korunmasi.pdf>, 05. 08. 2013.

ALTUN, Sadegül Akbaba (2011); Türkiye'nin Bir Gerçeği Olarak Deprem: Depremi Yaşayan Okul Müdürlerinin Yaşantıları Ve Depreme İlişkin Öneriler, Maya Akademi Yayınevi, Ankara.

ATLI, Ayhan (2006); Afet Yönetimi Kapsamında Deprem Açısından Japonya Ve Türkiye Örneklerinde Kurumsal Yapılanma, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

ARIOĞLU, E., N. Arıoğlu, A.O. Yılmaz ve C. Girgin; (2000), Deprem Ve Kurtarma İlkeleri, Evrim yayınevi, İstanbul.

ASLAN, Serap; (Temmuz 2004), Depremde Aile-Devlet İlişkileri: Politikaların ve Uygulamaların Niteliği Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYDIN, Sabahattin; (2007), "Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Yürütülen Hizmetler", Sağlıkta "Sağlıklı" Bir Dönüşüm, MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği), Çerçeve Dergisi, Haziran 2007.

CİVANER, M., K. Vatansver, H. Balcıoğlu, C.I. Yavuz ve Ö. Sarıkaya; Olağandışı Durumlarda Sağlık Hizmetleri Eğitimi: Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi İçin Önemli Bir Gereklilik, Education for Healthcare in Disasters: an Imperative for Undergraduate Medical Education, Balkan Med J 2011; Vol. 28, pp. 344-350, Trakya University Faculty of Medicine/ Accepted.

ERKAN, N.E., A. Güner ve K. Demeter (2007); Afet Risk Yönetimi, Risk azaltma ve Yerel Yönetimler, Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Dünya bankası Ortak Yayını, Beta Basım Yayım, İstanbul.

ERYİĞİT, U. , E. Saraç, S. Sayar, Ö. Yetim, H. Furuncu, Z. Ocak, Z. Balcı ve E. Çakıroğlu,(2012); "MRT and Trabzon NMRT's Van Erçiş Earthquake Operation, UMKE ve Trabzon UMKE'nin Van-Erçiş Depremindeki Çalışmaları", The Journal of Academic Emergency Medicine (JAEM), Vol. 11, pp: 55-60, Trabzon.

EKİNCİOĞLU, E. Ezgi (2011); Kütahya Simav'ı 5,9'luk Deprem Vurdu, www.jeofizik.org.tr, Ağustos 2011.

GÜLER, Çağatay ve Zakir Çobanoğlu (1994); Afetler, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi, No: 33, Ankara.

HARTMAN, Klaus and James Allison (May 1981); Expected Psychological Reactions to Disaster In Medical Rescue Teams, Military Medicine, Vol. 146, pp: 323-327

IŞIK, Ö. , H.M. Aydınlioğlu, S. Koç, O. Gündoğdu, G. Korkmaz ve A. Ay; (2012), "Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri", Okmeydanı Tıp Dergisi, No: 28, (Ek sayı 2), ss. 82-123

JAVADİAN, Reza (2007); Social work responses to earthquake disasters: A social work intervention in Bam, Iran, International Social Work 50: 334 Published by: SAGE (Students Academically Gifted Education), Vol.50(3), pp:334-346.

KARANCI, A. N. , S. Kalaycıoğlu, B. B. Erkan, A. T. Özden, İ. Çalışkan ve G. Özakşehir (2011): ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi), Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi İnceleme Raporu: 25-27 KASIM 2011, Ankara

KAYA, Mehmet (2011); Simav Depreminde Sağlık Hizmetleri, Kütahya İl Sağlık Müdürlüğü Yayınları, Kütahya

KONGAR, Emre (1972); Sosyal çalışmaya Giriş, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Sosyal Bilimler G Serisi, Ayyıldız matbaası, Ankara.

KUNİİ, Osamu, M. Akagi and E. Kita (1995); "The Medical and Public Health Response to the Great Hanshin-Awaji Earthquake in Japan: A Case Study in Disaster Planning, PhD Medicine & Global Survival, Tokyo, Japan, vol. 2, No. 4

LAÇİNER, Vedat ve Ömer Yavuz; (2013), "Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED) ISSN: 1308-6219, YIL-5, Sayı: 9, s: 114-135

MACİT, İ. Z.N. Alparslan ve S.N. Oğulata; (2006), Afet Sonrası Kurtarma Faaliyetlerinde Bilişim Hizmetlerinin Önemi, 3. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi/ Medical Informatics/ 06 Turkey, pp. 93-97

SAKINÇ, Mehmet (2011) ; 50 Soruda Yerin Evrimi (Jeolojik ve Biyolojik Evrim İç İçe), Bilim ve Gelecek Kitaplığı, Renk Basım Yayın ve Filmcilik, İstanbul.

SAKİN, Orhan (2002); Tarihsel kaynaklarıyla İstanbul Depremleri, Kitabevi, İstanbul.

SOLİMAN, Hussein H. Ve Mary E. Rogge (February 15, 2002); Ethical Considerations in Disaster Services: A Social Work Perspective, Electronic Journal of Social Work College of Social Work, University of South Carolina, Vol.1 No.1.

SÜNBUİL, A. B., U. Dağdeviren, Z. Gündüz ve H. Arman (2007): TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1999 Marmara depremi Sonrası Adapazarı Şehir Merkezi Hasar Durumlarının Analizi ve Depremın Ekonomik Boyutu (5-7 Aralık 2007), Ankara.

ŞAHİN, Cemalettin ve Şengün Sipahioğlu; (2002), Doğal Afetler ve Türkiye, Gündür Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

TUNCAY, Tarık (2004), Afetlerde Sosyal Hizmet 1999 yılı Marmara ve Bolu-Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları, Ankara.

WAECKERLE, Joseph F. (1991); Disaster Planning and Response, The New England Journal of Medicine, Vol. 324, No. 12, pp: 815-821.

VAKİS, Renos (February 2006); Complementing Natural Disasters Management: The Role of Social Protection, SP Discussion Paper, Social Protection, The World Bank No. 0543

YAMAN, Ö. Miraç ve M. Ali Akyurt (2013); Sosyal Hizmete Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi Örneği, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 26. Sayı, 2013/1, ss. 105-144

ZAKOUR, Michael J. (1997); Journal of Social Service Research, Disaster Research in Social Work, Tulane University, School of Social Work, New Orleans, LA, USA Published on-line: 25 Sep 2008, 22: 1-2, 7-25.

National Geographic Türkiye, Nisan 2006, No:60

T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Afetlerde Sağlık Hizmetleri Birimi ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin görevleri ve çalışma esaslarına dair yönerge

T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) , Depremın Ekonomik ve Sosyal Etkileri Muhtemel Finansman İhtiyacı, Kısa- Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler, 1999, Ankara.

AFAD Van Depremi Raporu, <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikListele1.aspx?ID=107>, 05. 07. 2013

This page intentionally left blank.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Emre SEZİCİ

Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi ,Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, Çalışma Yaşamı Kalitesi (ÇYK), İşyerinde Sapkın Davranış (İSD) ve İşten Ayrılma Eğilimi (İAE) arasındaki ilişkiyi irdelemek ve ÇYK alt boyutlarının, İSD alt boyutlarının kontrolü üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Öncelikle konuyla ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiş ve bu üç kavramın birbirleriyle ilişkisinin fazla incelenmediği görülmüştür. Bu bağlamda Walton (1975), Gilbert (1989) ve Sirgy vd. (2001) çalışmalarından yararlanılarak Demir (2009) tarafından geliştirilen “Çalışma Yaşamı Kalitesi Ölçeği”, Hollinger ve Clark (1982b), Robinson ve Bennett (1995) ve Lawrence ve Robinson (2007) çalışmalarından yararlanılarak, Demir (2010) tarafından geliştirilen “İşyerinde Sapkın Davranış Ölçeği” ve Wayne vd. (1997) tarafından geliştirilmiş ve Avcı (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmış “İşten Ayrılma Eğilimi Ölçeği”, anket yöntemi kullanılarak İstanbul’da kargo sektöründe çalışan 794 işgörene uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda İAE’nin ÇYK’yle arasında negatif yönlü bir ilişki görülürken, İSD ile arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. ÇYK ile İSD arasındaki ilişki ise negatif yönlüdür. Ayrıca İSD, ÇYK ile birlikte İAE üzerindeki toplam varyansın yaklaşık %59’unu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ÇYK’nin bazı alt boyutlarının (iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi) İSD’nin alt boyutları (kişisel, politik, üretim ve mülkiyet) için geçerli yordayıcılar oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşamı Kalitesi, İşyerinde Sapkın Davranış, İşten Ayrılma Eğilimi

RELATIONSHIP AMONG QUALITY OF WORK LIFE, WORKPLACE DEVIANCE AND TURNOVER INTENTION

ABSTRACT: This study aimed to investigate the relationship among Quality of Work Life (QWL), Workplace Deviance (WD) and Turnover Intention (TI) and to indicate the effect of sub-dimensions of QWL on sub-dimensions of WD. This paper covers the effect of the research of a subject which has not been handled in the literature. In this context, QWL which was designed by Demir (2009) via the studies of Walton (1975), Gilbert (1989) and Sirgy etc. (2001) at the scale of WD which was designed by Demir (2010) by using the study of Hollinger & Clark (1982b), Robinson & Bennett (1995) and Lawrence & Robinson (2007) at the scale of TI designed and adapted to Turkish by Avcı (2008) through the study of Wayne etc. (1997). It’s applied to the 794 employees in the cargo sector in Turkey, Istanbul. Survey data was analyzed with SPSS software. Analysis of the survey data significantly confirmed that TI is negatively associated with QWL, while WD is positively associated with TI. On the other hand, QWL is negatively associated with WD. Besides, it is determined that WD together with QWL predicted approximately 59% of the total variance of TI. As a consequence it’s investigated that some of the sub-dimensions of QWL is the current predictor for sub-dimensions of WD.

Keywords: Quality of Work Life, Workplace Deviance, Turnover Intention

JEL Classification: M10, M12, M14, M54

1. Giriş

Bireyin iş hayatına adım atmasıyla başlayan ve emeklilik dönemiyle son bulan çalışma yaşamı, kişiye yaşam sürecinde toplum içinde belli bir statü, rol, sosyal güvence ve ekonomik güç sağlaması açısından oldukça önemlidir. Bu sayede çalışma yaşamı, bireyin değer yargıları, tutum ve davranışları üzerinde belirleyici bir role sahip olmakla birlikte sosyal yaşamını da etkilemektedir. Ancak çalışma yaşamıyla birey arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı da bir gerçektir. Bireylerin çalışma yaşamı koşullarının şekillenmesinde, kişilik özelliklerinin yanı sıra çalışma yaşamında edinmiş oldukları iş doyumunu, başarı, güven ve adalet duygusu gibi deneyimlere yönelik olumlu-olumsuz duygu durumları da etkili olmakta ve örgütlerde kendini rol ötesi iş davranışları olarak göstermektedir. Rol ötesi iş davranışları, işgörenin doğrudan doğruya görevleriyle ilgili olmayan ve iş tanımlarında yer almayan, kimi zaman örgütsel etkililiği arttıran (örgütsel vatandaşlık davranışı, whistle-blowing... vb.) kimi zamansa örgütü ya da işgörenlerini olumsuz yönde etkileyebilme kapasitesine sahip davranışlardan (üretim sapması, kişisel sapma... vb.) oluşmaktadır (O’Brien ve Allen, 2008: 62).

İşin yapılabilmesi için gerekli olan beceri ya da araçların eksikliği, fiziksel açıdan uygun olmayan çalışma ortamları, örgütsel adaletsizlik, yanlış yönetimle ilgili uygulamalar ya da yetersiz örgütsel destek düzeyi gibi çalışma yaşamı koşulları karşısında işgörenler, işyerinde sapkın davranış (İSD) olarak nitelendirilebileceğimiz davranışlara yönelebildiği gibi işten ayrılma eğilimi (İAE)’nin artmasına da neden olabilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, kargo sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışma yaşamı kalitesi (ÇYK)’nin, işgörenlerin İSD ve İAE’leri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- (1) ÇYK, İSD ve İAE arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?
- (2) İAE üzerinde ÇYK’nın ve İSD’nin bir etkisi bulunmakta mıdır?
- (3) İSD’nin alt boyutları üzerinde, ÇYK’nın alt boyutlarının bir etkisi bulunmakta mıdır?

2. Çalışma Yaşamı Kalitesi (ÇYK)

ÇYK ile ilgili tartışmaların Frederick Taylor ve Elton Mayo’nun insan olgusunun, örgütlerin performansları üzerinde önemine işaret ettikleri yönetim kuramlarına kadar uzandığı görülmektedir (Bagtasos, 2011: 2). İlk önceleri gereksinimler kuramlarına (Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi, Herzberg’in çift faktör kuramı, McClelland’ın ve Alderfer’in gereksinimler kuramı) dayalı olarak gerçekleştirilen tartışmalar sonrasında, çalışma yaşamından elde edilen doyum ile yaşam doyumları arasındaki ilişki üzerinden yürütülmüştür. Kimi araştırmacılara göre (Iris ve Barrett, 1972; Judge ve Watanabe, 1993) çalışma yaşamı, genel yaşam doyumunu olumlu ya da olumsuz etkilemekteyse de kimi araştırmacılara göre ise (Schmitt ve Bedian, 1982; Elizur, 1991),

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Emre SEZİCİ

genel yaşam doyumu, çalışma yaşamından elde edilen doyumu etkilemektedir. Ayrıca bu iki yaklaşımın dışında, bu iki kavram arasında herhangi bir ilişkinin olmadığına yönelik bir yaklaşımın varlığı da söz konusudur (George ve Brief, 1990). Bütün bu tartışmaların ötesinde kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa o da çalışma yaşamı ile genel yaşam doyumu arasındaki güçlü bir ilişkinin varlığına yöneliktir (Keser, 2005: 898). Bu tartışmalar çerçevesinde belli başlı üç yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilk ikisi Wilensky (1960) tarafından dile getirilmiş taşma (spillover) ve dengeleme (compensation) yaklaşımlarıdır üçüncüsü ise Dubin (1958-1973) tarafından ileri sürülmüş, bölünme (segmentation) yaklaşımıdır (Keser, 2005: 902).

Taşma yaklaşımı, yaşamın bir boyutunda elde edilmiş bir doyumun başka bir yaşam boyutuna ait doyum üzerindeki etkisi olarak (Sirgy vd., 2001: 242-244; Heller vd., 2002: 816; Saari ve Judge, 2004: 398); dengeleme yaklaşımı, bireylerin yaşamlarının bir alanındaki doyumsuzluğunu başka bir alanda doyum sağlama çabalarına yönelik eğilimleri olarak (Iverson ve Maguire, 2000: 811; Saari ve Judge, 2004: 398; Martel ve Dupuis, 2006: 344); bölünme yaklaşımı ise işgörenlerin iş ve yaşam deneyimlerinin birbirinden ayrılarak iş doyumunun bağımsız bir şekilde gerçekleşmesi olarak (George ve Brief, 1990: 358; Keser, 2005: 905) ifade edilebilir.

ÇYK, günümüze kadar üzerinde durduğu konular bağlamında birbiriyle ilişkili ancak farklı bakış açılarıyla işlenmiş anlamlarda kullanılmıştır (Hsu ve Kernohan, 2006: 121). Lau (2000), ÇYK'yı; çalışma ortamında, çalışan memnuniyet düzeyini ödüllere, iş güvenliği ve gelişme imkânlarını destekleyen ve teşvik eden elverişli koşullar olarak tanımlarken, Korunka vd. (2008) ise ÇYK'nın çalışma kalitesi ve işgören kalitesi olarak ele alındığını dile getirmişlerdir. Dargahi ve Seragi (2007) ise, birçok kavramı (Örn. politikalar, prosedürler ve liderlik tarzları gibi) tek bir şemsiye altında toplayan bir kavram olarak yorumlamışlardır. Aslında ÇYK'ya yüklenen anlamları geçmişten günümüze üç farklı kategoride sınıflandırmak mümkündür. Bunlar, (1) işgörenin iş doyumuyla ilgili bir kavram olarak, (2) iş doyumunun ötesinde öznel esenliği kapsayan bir kavram olarak ve (3) işgören kalitesi ile ilişkili çok sayıda ölçümler –nesnel ve öznel- arasındaki farkı ortaya koyan dinamik ve çok boyutlu bir kavram olarak sınıflandırmaktadır (Hannif, 2008: 274).

ÇYK'nın yer, zaman ve kişiye bağlı olarak değişken bir kavram olması nedeniyle tanımlanması zordur (İncir, 1991; 231). Bu yüzden ÇYK konusunda endüstri psikologlarının ve yönetim alanında çalışmalar ortaya koyan akademisyenlerin resmi olarak üzerinde uzlaştıkları bir tanımının olmadığı göz önüne alınmakla beraber (Al-Qutop ve Harrim, 2011; 195); işgörenlerin güvenli bir ortamda yaşamlarını sürdürebilmek (Özkalp ve Kirel, 2001) için fiziksel, sosyal, ekonomik (Wood vd., 1995) ve zihinsel (Beh ve Rose, 2007) gereksinimlerini gözetken, yönetim ile karşılıklı saygının oluşturulmasıyla birlikte (Szlagy ve Wallace, 1990) problem çözme ve karar süreçlerine katılma olanağı sağlayan (Aziz vd., 2011), işgörenlerin esenliği ve örgütün etkililiği bağlamında (Noor ve Abdullah, 2012), iş doyumunun ötesinde tüm yaşam boyutları üzerinde etkisi olan (Sirgy vd., 2001) bir yönetim felsefesi (Shahbazi vd., 2011) olarak tanımlamak mümkündür.

ÇYK, örgüt kültürünün ayrılmaz bir parçası olmakla beraber, örgütsel sistem, yapı ve süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan biçimsel olmayan grupların; normlarını, davranış ve tutumlarının standartlarını etkileyen bir içeriğe sahiptir. Aynı zamanda işin nasıl tasarlandığı, dağıtıldığı ve örgütlenmesine yönelik işgörenlerin tepkilerini ve duygularını yansıtır (Ouppara ve Sy, 2012: 118). Bu yüzden ÇYK'nın kişiden kişiye ve her bir kişi içinde zamanla yaşa ve örgüt içindeki pozisyonuna göre değişim göstermesi söz konusu olabilmektedir (Martel ve Dupuis, 2006; 349; Vagharseyyedin vd., 2011; 65). Bireyin iş ortamını değerli kılması, yaptığı işi anlamlı ve kendisini geliştirici bulması ÇYK açısından önemlidir. Bu durum bireyin kendi yaşamından keyif alması ve mutlu olmasını sağlamakta (Demir, 2011: 455) tersi durumda ise bireyin genel yaşam düzeyini olumsuz etkilemektedir (Keser, 2005: 899).

Her ne kadar kurumsal düzeyde de olsa, işgörelere ve onların deneyimlerine odaklanarak ÇYK'ya ilişkin kavramsal kategorileri oluşturan ilk çalışmanın Walton (1975)'a ait olduğu görülmektedir (Brooks ve Anderson, 2005: 321). Walton (1975)'un ileri sürdüğü şekliyle örgütlerin, işgörelere ÇYK'ya ilişkin sekiz boyutunu; (1) sürekli gelişim ve güvenlik için olanaklar, (2) güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, (3) insan kapasitesinin geliştirilebilmesine yönelik olanaklar, (4) iş ve toplam yaşam alanı, (5) çalışma yaşamının topluma ilişkisi, (6) yeterli ve adil ücret, (7) örgüt içinde sosyal bütünleşme ve (8) örgüt içerisinde anayasacılık, olarak sıralayabiliriz (Timossi vd., 2008: 3; Boonrod, 2009: 8).

ÇYK, işgörelere ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda iş ortamı üzerinde bir takım değişiklikler yaparak, daha insani çalışma koşulları altında faaliyette bulunmanın yollarını aramaya dayalı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu durum, işgörelere tatmininin sağlanmasına bağlı olarak, örgütlerin verimliliklerini arttırabilmeleri, marka sadakati ve müşteri memnuniyeti oluşturabilmeleri gibi hedefleri açısından da temel teşkil etmektedir.

3. İşyerinde Sapkın Davranış (İSD)

Örgütün ya da işgörelere zarar görmesine neden olan olumsuz rol ötesi davranışları kastetmek için “örgütsel kusur” (Hogan ve Hogan, 1989), “antisosyal davranış” (Giacalone ve Greenberg, 1996), “işyeri saldırganlığı” (Baron ve Neuman, 1996), “uygunsuz davranış” (Vardi ve Wiener, 1996), “örgütsel misilleme davranışları” (Skarlicki ve Folger, 1997), “üretkenlik karşıtı iş davranış” (Fox, Spector ve Miles, 2001) ve “kötü davranış” (Cortina ve Magley, 2003) gibi değişik isimler önerilmekle beraber, bu tür davranışlar bu çalışmada “işyerinde sapkın davranış” (Bennett ve Robinson, 2000) başlığı altında ele alınacaktır. Aslında her ne kadar değişik isimler ve şekillerde ifade edilse de var olan tanımların tümünde, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak örgütün zarar görmesiyle sonuçlanabilecek olumsuz bir işgörelere davranışının anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak işyerinde bir davranışın sapkın davranış olarak nitelendirilebilmesi için hangi ölçütün kullanılması gerektiği konusunda araştırmacılar arasında bir görüş birliğinin bulunduğu söylemek güçtür (Öcel, 2010: 19). Bu noktada geniş kapsamlı ilk çalışmanın Hollinger (1986; Hollinger ve Clark, 1982a, 1982b, 1983a, 1983b) tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu çalışmalarda sapkın olarak nitelendirilen davranışların karşılıklı ilişkisini ortaya koyan iki boyutlu bir çerçeve geliştirilmeye çalışılmıştır. İlk boyutta örgütü hedef alan eylemleri işaret etmesi bakımından mülkiyete yönelik sapma davranışı, ikinci boyutta ise örgütteki çalışma ilişkilerini işaret etmesi bakımından üretim sapması yer almaktadır.

Robinson ve Greenberg (1998) ise bu kapsamda ele alınabilen davranışları ayrı ayrı belirlemek yerine davranışın bilinçli ya da kasti bir şekilde yapıp yapılmadığına odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda işle ilgili beceri ya da bilgi eksikliğinden kaynaklanan düşük performansın, İSD olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Örgütlerde birey ya da grupların, bilinçli bir şekilde yazılı ya da sözlü olarak, yerleşik örgüt normlarına karşı gelerek, örgütün yapısına, üyelerine, varlıklarına, ilişkilerine zarar veren ya da verme gücüne sahip olan tüm davranışları, İSD olarak tanımlamak mümkündür (Spector ve Fox, 2002: 272; Bennett ve Robinson, 2003: 250).

Robinson ve Bennett (1995)'e göre İSD, ciddiyetlerine (yatay) ve hedeflenen kesime (dikey) yönelik olmak üzere iki farklı kategori gerçekleşmektedir. Şekil 1'in sağ tarafında gösterilen sapma davranışlarının sonuçları, ciddiyetleri açısından önemli olan davranışlardır. Sol tarafta gösterilen sapma davranışları ise nispeten sonuçları itibariyle çok tehlikeli olmayan davranışlara işaret etmektedir. Hedeflenen kesime yönelik olarak ise sapma davranışlarının, örgüte yönelik ve kişilerarası sapma davranışları şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Şekil 1'in üst tarafında yer alan davranışlar örgüte yönelik sergilenirken, alt tarafında yer alan davranışlar kişilerarası ilişkilere dayalı olarak sergilenmektedir. Bu iki kategorinin bir arada düşünülmesiyle birlikte dört boyutlu İSD'ler ortaya çıkmaktadır. Bunları; üretim sapması (production deviance), mülkiyet sapması (property deviance), politik sapma (political deviance) ve kişisel sapma (personal deviance) olarak sıralayabiliriz.

Geliştirilmiş bu sınıflandırma, bu alanda yapılmış çalışmalarla ileri sürülmüş ve daha öncesinde birbirleriyle ilişkilendirilmemiş birçok davranışı birleştirme amacıyla oluşturulmuştur. Bu sayede, örgüte yönelik sapma ve kişilerarası sapma davranışları arasında bir köprü kurulmuştur (Robinson ve Bennett, 1995: 567).

Şekil 1: İşyerinde Sapkın Davranışların Sınıflandırılması*

Kaynak: Robinson ve Bennett, 1995, 565.

İSD, sadece örgütsel amaç ve hedeflere zarar vermekle kalmamakta aynı zamanda işgörenlerin günlük yaşamlarını ve iş yaşamlarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Mount vd., 2006: 592). Özdevecioğlu (2003)'na göre İSD'ler; örgütsel barışı bozmakta ve bu davranışların ortaya çıkarttığı gerginliklerin içinde yer almayanlar da bu tür davranışların sonuçlarından etkilenmektedirler. Bu sayede örgüt, amaçlarından uzaklaşarak; hem bireysel hem de örgütsel anlamda etkinlik, verimlilik ve performansında düşme gözlenir (Dunlop ve Lee, 2004; Temper, 2000). Bir başka deyişle, örgüt açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek İSD'lerin arka planını oluşturan nedenler aynı zamanda işgörenler açısından da sorun yaratabileceğini söylemek mümkündür. İSD'lerin aynı zamanda bireylerde; örgütten, amaçlarından ve işgörenlerle iş birliğinden uzaklaşmalarına neden olan güçsüzlük, amaçsızlık, kuralsızlık, uzaklaşma, kendine yabancılaşma duygularının ortaya çıkmasına neden olabileceği ileri sürülmektedir (Seeman, 1959; 787).

4. İşten Ayrılma Eğilimi (İAE)

İAE kavramı, araştırmacıların ve akademisyenlerin uzun yıllar boyunca üzerinde çalışma yaptıkları konulardan birini oluşturmaktadır (Egan vd., 2004: 285). Özellikle iş gücü ile ilgili yapılan araştırmalarda örgütten ayrılan bireylere ulaşmada yaşanan zorluklar ya da ulaşılsa bile katılım oranlarının düşüklüğü, araştırmacıları "işgören devir oranı" kavramından ziyade İAE kavramı üzerinde odaklanmalarına neden olmuştur (Özer ve Günlük, 2010: 464).

İşten ayrılma, işgörenlerin çalışmakta oldukları örgütten ayrılıp başka bir örgütte çalışmaya devam etmeleri olarak tanımlanırken; İAE, işgörenlerin buldukları örgütten ayrılıp, başka bir örgütte çalışma istek, eğilim ve tutumu olarak tanımlanmaktadır (Tett ve Meyer, 1993: 262; Liou ve Cheng, 2010: 1636). Başka bir deyişle, İAE; işgörenin geri çekilme sürecinin en iyi yordayıcılarından biri olarak belirtilmekte (Mobley, 1982: 114; Blau, 1989: 54; Grieffeth vd. 2000: 483) ve bireyin örgütten

* Bu liste detaylı olmamakla birlikte her bir boyutta en fazla sergilenen sapkın davranışlar hakkında bir fikir sahibi olunabilmesi amacıyla yer verilmektedir.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Emre SEZİCİ

uzaklaşması olarak tanımlanmaktadır (Moore, 2000: 145). Bir başka deyişle İAE, hem bilişsel hem de davranışsal bir olgudur. Bu süreç içerisinde işgören hem çeşitli nedenlerle işten ayrılmayı düşünebilir hem de bu düşüncüyü gerçekleştirmek için harekete geçebilir. Ancak işgörenin örgütten ayrılmasına ilişkin nihai kararı, mevcut işi karşısında kabul edilebilir bir başka işi bulabilmesine ya da böyle bir işin mevcudiyetine bağlı olarak vermektedir (Gürbüz ve Bekmezci, 2012: 194).

Bu durum yapılan araştırmalar neticesinde İAE'nin, örgütten ayrılmanın (Ajzen ve Fishbein, 1980; Hom vd., 1992; Tett ve Meyer, 1993; Alexander vd., 1998; Grieffeth vd., 2000) ve işgören devir oranının (Bluedorn, 1982; Shore ve Martin, 1989; Abrams vd., 1998) en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Bir işgörenin kendi isteğiyle işini bırakma düşüncesinin engellenmediği kimi durumlarda yaşanan olumsuzluklar genel hatları itibarıyla; firma belleğinin azalması, iş planının bozulması, yetenekli işgücünün kaybedilmesi, sürdürülebilir rekabet avantajının olumsuz yönde etkilenmesi, işe alım ve eğitim maliyetlerinin artması, çalışmaya devam eden kişilerin iş arkadaşlarını kaybetmelerinden doğan üzüntü ve yeni işgörenden kurulacak ilişkilerin belirsizliğinden doğan endişe olarak sıralanabilir (Garino ve Martin, 2007: 82; Özer ve Günlük, 2010: 463; Khanin, 2013: 63-64).

İşgörenden örgütten ayrılma ve İAE'lerini açıklamak adına çok sayıda model (Price ve Mueller, 1981; Parasuraman, 1989; Weisman vd., 1980) ileri sürülmüş olsa da bu çalışmalar incelendiğinde başlıca; bireysel faktörler, ekonomik imkânlar ve iş ile ilgili faktörler (örgütsel bağlılık, iş doyumu vb...) olmak üzere üç başlık altında sınıflandırıldıkları görülmektedir (Lum vd., 1998: 306).

Sonuç itibarıyla İAE, hem kalifiye işgörenin işten ayrılmasıyla ortaya çıkan insan kaynağı kaybına neden olması hem de devam etmekte olan iş akışını sektöre uğratması bakımından örgütleri olumsuz yönde etkilemektedir (Gürbüz ve Bekmezci, 2012; 194). Bu yüzden örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmelerinde İAE konusuyla ilgili çalışmalarda bulunmaya özen göstermeleri (Chang vd., 2013; 1-2), işgörenden örgütsel bağlılıklarının ve iş tatminlerinin artırılmasına yönelik motive edilmelerini sağlayacak uygulamalara yer verilmesinin etkili olacağı düşünülmektedir (Yin-Fah vd., 2010; 61).

5. Çalışma Yaşamı Kalitesi ve İşten Ayrılma Eğilimi İlişkisi

İşgörenden, çalışma ortamlarında yapmış oldukları işi anlamlı bulmaları, üstlenmiş oldukları görev, yetki ve sorumluluklar dâhilinde kendilerini ifade edebilmeleri, geliştirebilmeleri ve emeklerinin karşılığını almaları, örgütlerin ÇYK açısından oldukça önemlidir. Bu ve benzeri hususlar karşısında farkındalık sahibi olmak ve bu bilinç düzeyiyle hareket etmek, işgörenden İAE'nin azalması sonucunu doğurabilir.

Çeşitli sektör ve meslek gruplarında yapılan çalışmalarda ÇYK, İAE üzerinde etkili olan faktörlerden birisi olarak görülmektedir (Hom ve Griffeth, 1995; Grover ve Crooker, 1995; Shaw vd., 1998; Batt ve Valcour, 2003). Larkin (1995)'in yapmış olduğu çalışmada işgörenden verimlilik, etkililik ve kazançlarının artmasının, İAE'nin azalmasına neden olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle ÇYK yüksek olan örgütlerin işgörendeninde, İAE'nin düşük olduğu ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı ve ters bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Huang vd., 2007; Almalki vd., 2012).

İşgörenden; karar almada özerkliğe (Hom ve Griffeth, 1995; Kim ve Stoner, 2008), iş-aile yaşam dengesini gözeterek uygulamalara (Grover ve Crooker, 1995), nispeten yüksek ücret ve teşvik imkânlarına (Shaw vd., 1998; Batt ve Valcour, 2003) sahip olmaları, İAE düşük seyretmesini sağlamaktadır.

Huang vd. (2007)'nin 600 muhasebeci üzerinde yapmış oldukları araştırmada ÇYK'nin örgütsel bağlılık ve İAE üzerindeki etkisi araştırılmış ve ÇYK ile İAE arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu kanıtlanmıştır. Almalki vd. (2012) 508 hemşire üzerinde yapmış oldukları çalışmada ise, ÇYK boyutlarının, hemşirelerin İAE'nin önceden öngörülmesinde anlamlı bir yordayıcı olup olmadığı araştırılmış ve istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. Çelik ve Öz (2011) ise çağrı merkezi çalışanlarında işe gelmeme ve İAE üzerinde duygusal uyumsuzluk ve ÇYK'nin etkisini araştırdıkları çalışma sonucunda İAE üzerinde ÇYK'nin negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda test edilmek üzere geliştirilen hipotezler aşağıdadır:

H1: Çalışma yaşamı kalitesi ile işten ayrılma eğilimi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Çalışma yaşamı kalitesi, işten ayrılma eğilimi üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

6. İşyerinde Sapkın Davranış ve Çalışma Yaşamı Kalitesi İlişkisi

İSD'nin ortaya çıkmasında bireysel (demografik faktörler, kişilik ve kişisel eğilimler... vb.) ve durumsal (örgütsel koşullar, iş nitelikleri... vb.) belirleyiciler rol oynamaktadır (Marcus ve Schuler, 2004; 650-651). Durumsal belirleyiciler bir anlamda çalışma ortamının önemini vurgulayan bir özelliğe sahiptir ve bu kapsamda İSD'nin kendini iki şekilde gösterdiği düşünülmektedir. Bunlardan ilki; işgörenden, diğer işgörendenler ve yöneticilerin sapkın davranış ve tutumlarını benimseyip taklit etmelerinden kaynaklanan "paralel sapkınlık" olarak adlandırılırken (Ntayi, 2013; 36), ikincisi; örgütün yanlış uygulamaları sonucunda, örgüt ile işgörenden arasındaki bağın bozulmasından kaynaklanan "karşılıklı sapkınlık" olarak adlandırılmaktadır (Ambrose vd., 2002; 952). Dolayısıyla İSD'lerin kontrol edilebilmesi ve yönetilebilmesi açısından ÇYK'nin artırılmasına yönelik işgörendenlerin ve yöneticilerin katılımlarını sağlayacak uygulamaların hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir (Analoui, 1995; 63).

ÇYK; işgörendenlerin iletişim ve işbirliği, yetki ve sorumluluk sınırları, iş güvenliği, iş yükü ve doyumu, rol çatışması ve belirsizliği, yönetime katılma, teşvik sistemleri, ücretlendirme ve liderlik kavramlarını kapsamakla birlikte (Moghimi vd., 2012; 129) bu kapsamda dahilinde meydana gelecek bir olumsuzluğun ÇYK'nin düşmesine neden olacağı düşünülmektedir (Marta vd., 2013; 382). Düşük ÇYK düzeyi ise örgütlerde İSD olarak nitelendirilen davranışların (hırsızlık, yolsuzluk, devamsızlık, fiziksel ve sözlü şiddet ya da madde bağımlılığı... vb.) sergilenmesine zemin hazırlayabilmektedir (Marcus ve Schuler, 2004; 649).

Bu bağlamda test edilmek üzere geliştirilen hipotezler aşağıdadır:

H3: İşyerinde sapkın davranış ile çalışma yaşamı kalitesi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Çalışma yaşamı kalitesinin alt boyutları, işyerinde sapkın davranışın kişisel sapma boyutu üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

H5: Çalışma yaşamı kalitesinin alt boyutları, işyerinde sapkın davranışın politik sapma boyutu üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

H6: Çalışma yaşamı kalitesinin alt boyutları, işyerinde sapkın davranışın üretim sapması boyutu üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

H7: Çalışma yaşamı kalitesinin alt boyutları, işyerinde sapkın davranışın mülkiyet sapması boyutu üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

7. İşten Ayrılma Eğilimi ve İşyerinde Sapkın Davranış İlişkisi

Takase vd. (2008)'ne göre, İAE ile ilgili çalışmalar incelendiğinde öncüllerinin üç farklı grup altında sınıflandırılabileceği düşünülmektedir. İlk grupta işgörenlerin demografik özelliklerine bağlı olarak İAE incelenmişken (Tzeng, 2002; Tourangeau ve Cranley 2006) ikinci grupta işgörenin iş özellikleri, ücretlendirilmesi, bağımsızlık derecesi, stres düzeyi ve kendi örgütlerine yönelik algılarına bağlı olarak yapılmış çalışmalar (Fochsen vd., 2005; Gardulf vd., 2005) yer almaktadır. Son olarak üçüncü grupta da işgörenlerin İAE ile yaptıkları işe ya da örgütlerine karşı hissiyatlarını (iş tatmini ve örgütsel bağlılık) konu alan araştırmalar (Holtom ve O'Neil 2004; Sourdif 2004; Lynn ve Redman 2005) bulunmaktadır.

İşgörenlerin kendi örgütlerine karşı algılamaları ve hissettikleri İSD'lerin sergilenme sıklığı üzerinde küçümsenmeyecek derecede etkisi bulunmaktadır. Çünkü bu türdeki davranışlar, örgütlerde birey ya da grupların bilinçli bir şekilde yazılı ya da sözlü olarak, yerleşik örgüt normlarına karşı gelerek, örgütün yapısına, üyelerine, varlıklarına, ilişkilerine zarar veren ya da verme gücüne sahip olan tüm davranışları kapsamaktadır (Spector ve Fox, 2002: 272). Sonuç olarak sadece örgütsel amaç ve hedeflere zarar vermekle kalmamakta aynı zamanda işgörenlerin günlük yaşamlarını ve iş yaşamlarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Mount vd., 2006: 592). Özdevecioğlu (2003)'na göre İSD, örgütsel barışı bozmakta, bu davranışların ortaya çıkarttığı gerginliklerin içinde yer almayanlar da bu tür davranışların sonuçlarından etkilenmektedirler. Bu sayede örgüt, amaçlarından uzaklaşarak bireysel ve örgütsel anlamda etkinlik, verimlilik ve performansta düşme gözlenir (Dunlop ve Lee, 2004; Tepper, 2000). Bir başka deyişle, örgüt açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek İAE'nin arka planını oluşturan nedenlerden bir kısmının İSD'lere dayalı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda test edilmek üzere geliştirilen hipotezler aşağıdadır:

H8: İşyerinden ayrılma eğilimi ile işyerinde sapkın davranış arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H9: İşyerinde sapkın davranış, işten ayrılma eğilimi üzerinde anlamlı bir etki yapmaktadır.

8. YÖNTEM

8.1. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın evrenini, İstanbul'da kargo sektöründe faaliyet gösteren özel işletmelerdeki işgörenler oluşturmaktadır. Araştırmanın görgül kısmı araştırmanın amacını ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğunu katılımcılara açıklayan bir yazıyla birlikte sunulan anket çalışmasıyla yürütülmüş ve kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 794 anket değerlendirmeye alınmıştır.

8.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Walton (1975), Gilbert (1989) ve Sirgy vd. (2001) çalışmalarından yararlanılarak Demir (2009) tarafından geliştirilen ve iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi boyutlarına sahip, 14 maddeden oluşan "Çalışma Yaşamı Kalitesi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin Demir (2009) tarafından rapor edilen Cronbach Alfa değerleri; iş tasarımı boyutu için .95, teşvik programları boyutu için .96, ergonomi boyutu için .88 ve ölçeğin tüm maddeleri için .93'dür.

İkinci veri toplama aracı ise Hollinger ve Clark (1982b), Robinson ve Bennett (1995) ve Lawrence ve Robinson (2007) çalışmalarından yararlanılarak, Demir (2010) tarafından geliştirilen ve kişisel, politik, üretim ve mülkiyet boyutlarına sahip 14 maddeden oluşan "İşyerinde Sapkın Davranış Ölçeği"dir. Ölçeğin Demir (2010) tarafından rapor edilen Cronbach Alfa değerleri; kişisel boyut için .83, politik boyut için .90, üretim boyutu için .92, mülkiyet boyutu için .74 ve ölçeğin tüm maddeleri için .84'dür.

Üçüncü veri toplama aracı ise, Wayne vd. (1997) tarafından geliştirilmiş ve Avcı (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmış 5 maddeden oluşan "İşten Ayrılma Eğilimi Ölçeği"dir. Bu ölçeğin, Avcı (2008) tarafından rapor edilen Cronbach Alfa değeri .72'dir.

Bu çalışmada ÇYK ölçeğinin Cronbach Alfa değerleri; iş tasarımı boyutu için .87, teşvik programları boyutu için .87, ergonomi boyutu için .85 ve ölçeğin tüm maddeleri için .93'dür. İSD ölçeğinin Cronbach Alfa değerleri; kişisel boyut için .70, politik boyut için .80, üretim boyutu için .75, mülkiyet boyutu için .80 ve ölçeğin tüm maddeleri için .92'dir. İAE ölçeğinin Cronbach Alfa değeri; .89'dur.

8.3. Bulgular

Araştırmaya katılan işgörenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır. Katılımcılar cinsiyetleri bakımından değerlendirildiğinde dengeli bir dağılım olmadığı görülmektedir. Buna göre işgörenlerin %28.1'i bayan, %79.1'i erkeklerden oluşmaktadır. Medeni durumları açısından ise evli işgörenlerin oranı % 54 iken, bekâr işgörenlerin oranı %46 olarak görülmektedir. İşgörenlerin pozisyonları açısından baktığımızda ise Müdür %13.5, Müşteri Hizmetleri Yönetmeni %12.3, Müşteri Hizmetleri Sorumlusu %32.2, Sürücü %12.8 ve Kurye %29.1 oranında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %38'i 20 ve altı yaş grubunda, %28.3'ü 21-25 yaş grubunda, %31.2'si 26-30 yaş grubunda, %21.7'si 31-35 yaş grubunda, %9.9'u 36-40 yaş grubunda ve %4'ü 41 ve üstü yaş grubunda olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyleri açısından ise İlköğretim %9.8, Lise %48.2, Meslek Yüksekokulu %21.5 ve Lisans %20.4 olduğu görülmektedir.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ
Emre SEZİCİ

Tablo 1: Katılımcıların Çeşitli Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Bulgular	N	%	Demografik Bulgular	N	%
Cinsiyet			Yaş		
Bayan	223	28.1	20 ve altı	38	4.8
Erkek	571	71.9	21-25	225	28.3
Toplam	794	100	26-30	248	31.2
Medeni Durum			31-35	172	21.7
Evli	429	54	36-40	79	9.9
Bekâr	365	46	41 ve üstü	32	4
Toplam	794	100	Toplam	794	100
Pozisyon			Eğitim Düzeyi		
Müdür	107	13.5	İlköğretim	78	9.8
Müşteri Hizmetleri Yönetmeni	98	12.3	Lise	383	48.2
Müşteri Hizmetleri Sorumlusu	256	32.2	Meslek Yüksekokulu	171	21.5
Sürücü	102	12.8	Lisans	162	20.4
Kurye	231	29.1	Toplam	794	100
Toplam	794	100	Toplam	794	100

Tablo 2'deki korelasyon analizi sonucuna göre alpha 0.01 anlamlılık düzeyinde ÇYK ve boyutları arasında (iş tasarımı, teşvik programları, ergonomi) pozitif yönlü ve güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ancak ÇYK ve boyutlarının, İAE arasındaki ilişkinin negatif yönlü ve anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer bir başka durum ÇYK ve boyutlarıyla, İSD ve boyutlarıyla arasında da görülmektedir. İSD ve boyutları (kişisel, politik, üretim ve mülkiyet) arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı, pozitif ve güçlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Ayrıca benzer bir ilişkinin varlığı İSD ve boyutlarıyla, İAE arasında da tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H1, H3 ve H8 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon (Pearson) Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Çalışma Yaşamı Kalitesi	1									
2 İş Tasarımı	.902**	1								
3 Teşvik Programları	.908**	.740**	1							
4 Ergonomi	.829**	.637**	.612**	1						
5 İşyerinde Sapkın Davranış	-.532**	-.494**	-.427**	-.496**	1					
6 Kişisel	-.472**	-.454**	-.366**	-.441**	.913**	1				
7 Politik	-.516**	-.467**	-.447**	-.455**	.911**	.787**	1			
8 Üretim	-.475**	-.429**	-.377**	-.465**	.911**	.754**	.780**	1		
9 Mülkiyet	-.434**	-.420**	-.325**	-.417**	.852**	.751**	.649**	.721**	1	
10 İşten Ayrılma Eğilimi	-.723**	-.681**	-.609**	-.628**	.598**	.555**	.537**	.522**	.538**	1

** 0.01 önem düzeyindeki korelasyon değeri

İAE üzerinde yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Yapılan analiz kapsamında, az sayıda bağımsız değişken olduğu ve bu değişkenleri elemeye ihtiyaç olmadığı için regresyon analizinde stepwise yerine enter yöntemi seçilmiştir. Buna göre, İAE ile ÇYK ve İSD değişkenleri arasında güçlü, ÇYK değişkeniyle negatif yönlü ve anlamlı, İSD değişkeni ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (R= .766, R²= .586, F= 560.480, p< .01).

Tablo 3: Çalışma Yaşamı Kalitesi ve İşyerinde Sapkın Davranış ile İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki Regresyon Analizi

	Değişkenler	B	ss.	β	t	p.
İşten Ayrılma Eğilimi	Sabit	3.823	.166		22.990	.000
	Çalışma Yaşamı Kalitesi	-.669	.032	-.565	-20.927	.000
	İşyerinde Sapkın Davranış	.336	.031	.297	11.012	.000
	R= .766 R ² = .586 F= 560.480 p = .000					

Her iki değişkenin birlikte, İAE'deki toplam varyansın yaklaşık %59'unu açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin, İAE üzerindeki görelî önem sırası ÇYK (-.565) ve İSD (.297) şeklindedir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde her iki değişkeninde, İAE üzerinde anlamlı yordayıcı oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgulardan hareketle, H2 ve H9 hipotezlerinin doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 4'de ise İSD'nin alt boyutları (kişisel, politik, üretim ve mülkiyet) üzerinde, ÇYK'nın alt boyutlarıyla (iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi) yapılan regresyon analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, kişisel sapma boyutu ile iş tasarımı ve ergonomi değişkenleri arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (R= .495, R²= .245, F= 85.494, p<.01). İş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin, kişisel sapma boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %25'ini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin kişisel sapma boyutu üzerindeki görelî önem sırası iş tasarımı (-.301), ergonomi (-.258) ve teşvik programları (.015) şeklindedir. Regresyon

katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde teşvik programları değişkeninin, kişisel sapma boyutu üzerinde etkisinin olmadığı sadece iş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin anlamlı (önemli) yordayıcı oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgulardan hareketle, H4 hipotezinin kısmen doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 4: Çalışma Yaşamı Kalitesi ile İşyerinde Sapkın Davranış Arasındaki Regresyon Analizi

	Değişkenler	B	ss.	β	t	p.
Kişisel	Sabit	4.000	.141		28.436	.000
	İş Tasarımı	-.311	.051	-.301	-6.143	.000
	Teşvik Programları	.014	.043	.015	.313	.754
	Ergonomi	-.245	.040	-.258	-6.190	.000
	R= .495 R ² = .245 F= 85.494 p = .000					
Politik	Sabit	5.050	.175		28.902	.000
	İş Tasarımı	-.271	.063	-.208	-4.317	.000
	Teşvik Programları	-.176	.054	-.153	-3.265	.001
	Ergonomi	-.274	.049	-.228	-5.570	.000
	R= .519 R ² = .270 F= 97.258 p = .000					
Üretim	Sabit	4.347	.156		27.898	.000
	İş Tasarımı	-.231	.056	-.202	-4.127	.000
	Teşvik Programları	-.034	.048	-.034	-.717	.474
	Ergonomi	-.333	.044	-.316	-7.579	.000
	R= .496 R ² = .246 F= 86.085 p = .000					
Mülkiyet	Sabit	3.428	.130		26.351	.000
	İş Tasarımı	-.271	.047	-.289	-5.785	.000
	Teşvik Programları	.041	.040	.050	1.032	.302
	Ergonomi	-.227	.037	-.263	-6.195	.000
	R= .463 R ² = .215 F= 72.047 p = .000					

Tablo 4'e göre politik sapma boyutu ile iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi değişkenleri arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (R= .519, R²= .270, F= 97.258, p<.01). İş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi değişkenlerinin, politik sapma boyutundaki toplam varyansın %27'sini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin politik sapma boyutu üzerindeki görece önem sırası ergonomi (-.228), iş tasarımı (-.208) ve teşvik programları (-.153) şeklindedir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde politik sapma boyutu üzerinde iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi değişkenlerinin anlamlı (önemli) yordayıcı oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgulardan hareketle, H5 hipotezinin doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 4'e göre üretim sapması boyutu ile iş tasarımı ve ergonomi değişkenleri arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (R= .496, R²= .246, F= 86.085, p<.01). İş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin, üretim sapması boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %25'ini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin üretim sapması boyutu üzerindeki görece önem sırası ergonomi (-.316), iş tasarımı (-.202) ve teşvik programları (-.034) şeklindedir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde teşvik programları değişkeninin, üretim sapması boyutu üzerinde etkisinin olmadığı sadece iş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin anlamlı (önemli) yordayıcı oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgulardan hareketle, H6 hipotezinin kısmen doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 4'e göre mülkiyet sapması boyutu ile iş tasarımı ve ergonomi değişkenleri arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (R= .463, R²= .215, F= 72.047, p<.01). İş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin, mülkiyet sapması boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %22'sini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin mülkiyet sapması boyutu üzerindeki görece önem sırası iş tasarımı (-.289), ergonomi (-.263) ve teşvik programları (.050) şeklindedir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde teşvik programları değişkeninin, mülkiyet sapması boyutu üzerinde etkisinin olmadığı sadece iş tasarımı ve ergonomi değişkenlerinin anlamlı (önemli) yordayıcı oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgulardan hareketle, H7 hipotezinin kısmen doğrulandığı söylenebilir.

9. Sonuç

Türkiye'de lojistik sektörünün gelişimi aslında otuz yıl gibi kısa bir geçmişe sahiptir. Özellikle serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte reel sektörün vazgeçilmez çözüm ortağı haline geldiği görülmektedir. Lojistik hizmet sunucularının temel hizmet alanlarından birini de kargo taşımacılık hizmetleri oluşturmaktadır ki bu durum haliyle müşteri memnuniyeti ve sadakatinin önem kazanmasını dolayısıyla müşteri ilişkileri yönetiminin sıfır hatayla gerçekleştirilmesini, inovasyon kapasitesinin geliştirilmesini ve iş yapış süreçlerinin iyileştirilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu gerçeklerden yola çıkılacak olursa sektör için nitelikli işgücünün varlığı, örgütsel performansın en üst düzeyde sergilenebilmesinde ve sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olmada kilit rol üstlenmektedir. Nitelikli iş gücünün varlığı ise her şeyden önce her yönüyle insani çalışma ortamına sahip olunmasına

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Emre SEZİCİ

bağlı olarak şekillenmekte, bu sayede iş doyumu, örgütsel bağlılığı ve ÇYK'sı yüksek olan işgörenlerin İSD sergileme potansiyelleri de minimize edilebilmektedir. ÇYK ile İSD arasındaki bu ters yönlü etkileşimin varlığı haliyle İAE üzerinde de bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir. Örgütlerin hem istihdam maliyetlerini arttırması hem de yetenekli işgörenlerin kaybedilmesi gibi olumsuzlukları beraberinde getirmesinden ötürü işgörenlerin İAE'lerinin artması, istenmeyen bir durumdur.

Bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren kargo işletmelerindeki işgörenlerin İAE'leri üzerinde ÇYK ve İSD değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Ayrıca kişisel, politik, üretim ve mülkiyet alt boyutlarına sahip İSD'ların kontrolü üzerinde iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi alt boyutlarına sahip ÇYK'nin etkisi araştırılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ÇYK ile İSD arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiş, benzer bir bulgunun varlığı yine ÇYK ile İAE arasında da gerçekleştiği görülmüştür. İSD ile İAE arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, Huang vd. (2007), Korunka vd. (2008), Tepper vd. (2009), Bagtasos (2011), Çelik ve Öz (2011), Almaki vd. (2012) ve Yıldız (2013)'in araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir.

Araştırmada elde edilen en önemli bulgulardan ilki İSD'nin ÇYK değişkeni ile birlikte, İAE üzerindeki etkisinin varlığıdır. İAE üzerinde, çalışma grubu için yapılan çoklu regresyon analizi bu sonuca işaret etmektedir. İSD'lerin varlığı işgörenler arasındaki sağlıklı iletişimin dolayısıyla da çalışma huzurunun bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda kendini örgütsel amaçlara ulaşamaması noktasında da göstermektedir ki bütün bu olumsuzluklar işgörenlerin hem gündelik yaşamlarını hem de ÇYK'yı olumsuz yönde etkilemektedir. Bir diğer deyişle, İSD'nin yüksek, ÇYK'nın ise düşük olduğu örgütlerde, işgörenlerin İAE'leri artacaktır. Daha önceki çalışmalar incelendiğinde İSD ile ÇYK'nın birlikte İAE üzerindeki etkisini ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak bu bulgu, İSD'ın ve ÇYK'nın ayrı ayrı İAE ile arasında yapılan çalışmalara bakıldığında Mount vd. (2006), Tüzün (2007), Huang vd. (2007), Demir ve Tütüncü (2010), Yin-Fah vd. (2010) ve Yıldız (2013)'in çalışma sonuçlarıyla desteklendiği görülmektedir.

Son olarak ÇYK'nin alt boyutlarının (iş tasarımı, teşvik programları ve ergonomi), İSD'ın alt boyutları (kişisel, politik, üretim ve mülkiyet) üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda, kişisel, üretim ve mülkiyet sapması üzerinde işgörenin tüm gereksinim boyutlarının dikkate alınmak suretiyle işin insancillaştırılmasını konu alan "iş tasarımı"nın ve işin fiziksel ortamıyla insani kapasitenin uyumlaştırılarak çalışma sisteminin işlerlik kazanmasını konu alan "ergonomi"nin anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Politik sapma üzerinde ise ÇYK'nın tüm alt boyutlarının anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyen ya da aksini iddia eden sonuçlara sahip herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle zaman ve maddi olanakların sınırlılığı nedeniyle küçük bir örneklem üzerinde çalışılmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçlarıyla ilgili olarak geniş boyutlu genellemeler yapmak zordur. İkinci olarak analiz sonucunda tespit edilen bulgular (ÇYK, İAE), kişinin kendi kendisini değerlendirmesine dayanan (self rating) ölçme araçlarının kullanılmasıyla elde edilmiştir. Bu durum, belirli değerlendirme ve objektivite sorunlarının ortaya çıkmasına ve çeşitli tartışmalara neden olsa da, kuramsal çerçevede oluşturulan yapıyı desteklemektedir. Araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için konunun gelecek dönemlerde örneklem hacmi genişletilerek farklı sektörlerde (kamu ya da özel) yapılacak çalışmalarla daha kapsamlı incelenmesi ya da örgütsel bağlılık, kişilik özellikleri ve liderlik tarzları gibi konularla birlikte ele alınabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrams, D., Ando, K. & Hinkle, S. (1998). Psychological Attachment to the Group: Cross-Cultural Differences in Organizational Identification and Subjective Norms as Predictors of Workers' Turnover Intentions, *Personnel Social Psychology Bulletin*, 24, 1027-1039.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Alexander, J. A., Lichtenstein, R., Oh, H. J., & Ullman, E. (1998). A Causal Model of Voluntary Turnover among Nursing Personnel in Long-Term Psychiatric Settings, *Research in Nursing & Health*, 21(5), 415-427.
- Almalki, M. J., FitzGerald, G. & Clark, M. (2012). The Relationship between Quality of Work Life and Turnover Intention of Primary Health Care Nurses in Saudi Arabia, *BMC Health Services Research*, 12, 314-325.
- Al-Qutop, M. A. Y. & Harrim, H. (2011). Quality of Worklife Human Well-Being Linkage: Integrated Conceptual Framework, *International Journal of Business and Management*, 6(8), 193-205.
- Ambrose, M. L., Seabright, M. A. & Schminke, M. (2002). Sabotage in the Workplace: The Role of Organizational Injustice, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89, 947-965.
- Analoui, F. (1995). Workplace Sabotage: Its Styles, Motives and Management, *Journal of Management Development*, 14(7), 48-65.
- Avcı, N. (2008). *Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, İş Tutumları ve Örgütsel Sapma Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Aziz, R. A., Fuziah, M. N., Husaini, H., Maarof, A., Radzi, S. M. & Ismail, I. (2011). Quality of Work Life of Librarians in Government Academic Libraries in the Klang Valley, Malaysia, *The International Information & Library Review*, 43, 149-158.
- Bagtasos, M. R. (2011). Quality of Work Life: A Review of Literature, *DLSU Business & Economics Review*, 20(2), 1-8.
- Baron, R. A. & Neuman, J. H. (1996). Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence on Their Relative Frequency and Potential Causes, *Aggressive Behavior*, 22, 161-173.
- Batt, R. & Valcour, P. M. (2003). Human Resource Practices as Predictors of Work-Family Outcomes and Employee Turnover, *Industrial Relations*, 42(2), 189-220.
- Beh, L. & Rose, R.C. (2007). Linking QWL and Job Performance: Implications for Organizations, *Performance Improvement*, 46(6), 30-35.
- Bennett, R. J. & Robinson, S. L. (2003). The Past, Present, and Future of Workplace Deviance Research, (Ed. J. S. Greenberg), *Organizational Behavior: The State of the Science*, USA: Lawrence Erlbaum Associate, 247-282.
- Blau, G. (1989). Testing the Generalizability of a Career Commitment Measure and Its Impact on Employee Turnover, *Academy of Management Best Papers Proceedings*, 53-57.
- Bluedorn, A. C. (1982). A Unified Model of Turnover from Organizations, *Human Relations*, 35, 135-153.
- Boonrod, W. (2009). Quality of Working Life: Perceptions of Professional Nurses at Phramongkutklao Hospital, *J Med Assoc Thai*, 92(1), 7-15.
- Brooks, B. A. & Anderson, M. A. (2005). Defining Quality of Nursing Work Life, *Nursing Economic*, 23(6), 319-326.
- Chang, W. J. A., Wang, Y. S. & Huang, T. C. (2013). Work Design – Related Antecedents of Turnover Intention: A Multilevel Approach, *Human Research Management*, 52(1), 1-26.
- Cortina, L. M. & Magley, V. J. (2003). Raising Voice, Risking Retaliation: Events Following Interpersonal Mistreatment in the Workplace, *Journal of Occupational Health Psychology*, 8(4), 247-265.
- Çelik, D. A. & Öz, E. U. (2011). The Effects of Emotional Dissonance and Quality of Work Life Perceptions on Absenteeism and Turnover Intentions among Turkish Call Center Employees, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2515-2519.
- Dargahi, H. & Seragi, J. N. (2007). An Approach Model for Employees' Improving Quality of Work Life (IQWL), *Iranian Journal of Public Health*, 36(4), 81-86.
- Demir, M. (2009). *Konaklama İşletmelerinde Duygusal Zekâ, Örgütsel Sapma, Çalışma Yaşamı Kalitesi ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Demir, M. (2010). Örgütsel Sapma Davranışının Kontrolünde Duygusal Zekânın Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 196-207.
- Demir, M. & Tütüncü, Ö. (2010). Ağır İlaç İşletmelerinde Örgütsel Sapma ile İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 64-74.
- Demir, M. (2011). İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık İle İlişkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 453-464.
- Dunlop, P.D. & Lee, K. (2004). Workplace Deviance, Organizational Citizenship Behavior, and Business Unit Performance: The Bad Apples Do Spoil The Whole Barrel, *Journal of Organizational Behavior*, 25, 67-80.
- Egan, T. M., Yang, B. & Bartlett, K. R. (2004). The Effects of Organizational Learning Culture and Job Satisfaction on Motivation to Transfer Learning and Turnover Intention, *Human Resource Development Quarterly*, 15(3), 279-301.
- Elizur, D. (1991). Work and NonWork Relations: The Conical Structure of Work and Home Life Relationship, *Journal of Organizational Behavior*, 12, 313-322.
- Fochsen, G., Sjögren, K., Josephson, M. & Lagerström M. (2005). Factors Contributing to the Decision to Leave Nursing Care: A Study among Swedish Nursing Personnel, *Journal of Nursing Management*, 13, 338-344.
- Fox, S.; Spector P. E. & Miles D. (2001). Counterproductive Work Behavior (CWB) in Response to Job Stressors and Organizational Justice: Some Mediator and Moderator Tests for Autonomy and Emotions, *Journal of Vocational Behavior*, 59(3), 291-309.
- Gardulf A., Söderström I., Orton M., Eriksson L. E., Arnetz B. & Nordström G. (2005). Why do Nurses at a University Hospital Want to Quit Their Jobs?, *Journal of Nursing Management*, 13, 329-337.
- Garino, G. & Martin, C. (2007). The Impact of Labour Turnover: Theory and Evidence from UK Micro Data, *Quantitative and Qualitative Analysis in Social Science*, 1(3), 81-104.
- George, J. M. & Brief, A. P. (1990). The Economic Instrumentality of Work: An Examination of the Moderating Effects of Financial Requirements and Sex on the Pay-Life Satisfaction Relationship, *Journal of Vocational Behavior*, 37, 357-368.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Emre SEZİCİ

- Giocalone, R.A. & Greenberg J. (1996). *Antisocial Behavior in Organizations*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gilbert, B. (1989). The Impact of Union Involvement on the Desing and Introduction of Working Life, *Human Relations*, 42(12), 1057-1078.
- Grieffeth, R. W., Hom, P. W. & Gaertner, S. (2000). A Meta-Analysis of Antecedents and Correlates of Employee Turnover: Update, Moderator Tests, and Research Implications fort he Next Millennium, *Journal of Management*, 26, 463-488.
- Grover, S. L. & Crooker, K. J. (1995). Who Appreciates Family-Responsive Human Resource Policies: The Impact of Family-Friendly Policies on the Organizational Attachment of Parents and Nonparents, *Personnel Psychology*, 48, 271-288.
- Gürbüz, S. & Bekmezci, M. (2012). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Bilgi İşçilerinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracılık ve Düzenleyicilik Rolü, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(2), 189-213.
- Hannif, Z., Burgess, J. & Connell, J. (2008). Call Centres and the Quality of Work Life: Towards a Research Agenda, *Journal of Industrial Relations*, 50(2), 271–284.
- Heller, D., Judge, T. A. & Watson, D. (2002). The Confounding Role of Personality and Trait Affectivity in the Relationship between Job and Life Satisfaction, *Journal of Organizational Behavior*, 23, 815-835.
- Hogan, J. & Hogan, R. (1989). How to Measure Employee Reliability, *Journal of Applied Psychology*, 74(2), 273-279.
- Hollinger, R. C. (1986). Acts Against the Workplace: Social Bonding and Employee Deviance, *Deviant Behavior*, 7, 53-75.
- Hollinger, R. C. & Clark, J. P. (1982a). Employee Deviance: A Response to the Perceived Quality of the Work Experience, *Work and Occupations*, 9, 97-114.
- Hollinger, R. C. & Clark, J. P. (1982b). Formal and Informal Social Controls of Employee Deviance, *The Sociological Quarterly*, 23(3), 333-343.
- Hollinger, R. C. & Clark, J. P. (1983a). Deterrence in the Workplace: Perceived Certainty, Perceived Severity, and Employee Theft, *Social Forces*, 62, 398-418.
- Hollinger, R. C. & Clark, J. P. (1983b). *Theft by Employees*, Lexington, MA: Heath.
- Holtom B. C. & O'Neil B. S. (2004). A Theoretical Foundation for Developing a Comprehensive Nurse Retention Plan, *Journal of Nursing Administration*, 34(5), 216–227.
- Hom, P. W., Caranikas, W. F., Prussia, G. E. & Griffeth, R. W. (1992). A Meta-Analytical Structural Equations Analysis of a Model of Employee Turnover, *Journal of Applied Psychology*, 77, 890-909.
- Hom, P. W. & Griffeth, R. W. (1995). *Employee Turnover*, Cincinnati: Southwestern College Publishing.
- Hsu, M. & Kernohan, G. (2006). Dimensions of Hospital Nurses' Quality of Working Life, *Journal of Advanced Nursing*, 54(1), 120-131.
- Huang, T. C., Lawyer, J. & Lei, C. Y. (2007). The Effects of Quality of Work Life on Commitment and Turnover Intention, *Social Behavior and Personality*, 35(6), 735-750.
- Iris, B. & Barrett, G. V. (1972). Some Relations Between Job and Life Satisfaction and Job Importance, *Journal of Applied Psychology*, 56(4), 301-304.
- Iverson, R. D. & Maguire, C. (2000). The Relationship between Job and Life Satisfaction: Evidence from a Remote Mining Community, *Human Relations*, 53(6), 807-839.
- Judge, T. A. & Watanabe, S. (1993). Individual Differences in the Nature of the Relationship Between Job and Life Satisfaction, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67(2), 101-107.
- Keser, A. (2005). Çalışma Yaşamı ile Yaşam Doyumu İlişikisine Teorik Bakış, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 55(1), 897-913.
- Khanin, D. (2013). How to Reduce Turnover Intentions in the Family Business: Managing Centripetal and Centrifugal Forces, *Business Horizons*, 56, 63-73.
- Kim, H. & Stoner, M. (2008). Burnout and Turnover Intention among Social Workers: Effects of Role Stress, Job Autonomy and Social Support, *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25.
- Korunka, C., Hoonakker, P. & Carayon, P. (2008). Quality of Working Life and Turnover Intention in Information Technology Work, *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing*, 18(4), 409-423.
- Larkin, J. M. (1995). Managing Employee Turnover is Everyone's Business, *National Public Accountant*, 40(9), 34-36.
- Lau, R. S. M. (2000). Quality of Work Life and Performance-An Investigation of Two Key Elements in the Service Profit Chain Model, *International Journal of Service Industry Management*, 11(5): 422-437.
- Lawrence, T. B. & Robinson, S. L. (2007). Ain't Misbehavin: Workplace Deviance as Organizational Resistance, *Journal of Management*, 33(3), 378-394.
- Liou, S. R. & Cheng, C. Y. (2010). Organisational Climate, Organisational Commitment and Intention to Leave Amongst Hospital Nurses in Taiwan. *Journal of Clinical Nursing*, 19(11–12), 1635–1644.
- Lum, L., Kervin, J., Clark, K., Reid, F. & Sirola, W. (1998). Explaining Nursing Turnover Intent: Job Satisfaction, Pay Satisfaction, or Organizational Commitment?, *Journal of Organizational Behavior*, 19, 305-320.
- Lynn M. R. & Redman R. W. (2005). Faces of the Nursing Shortage: Influences on Staff Nurses' Intentions to Leave Their Positions or Nursing, *Journal of Nursing Administration*, 35(5), 264–270.
- Marcus, B. & Schuler, H. (2004). Antecedents of Counterproductive Behavior at Work: A General Perspective, *Journal of Applied Psychology*, 89(4), 647-660.
- Marta, J. K. M., Singhapakdi, A., Lee, D. J., Sirgy, M. J., Koonmee, K. & Virakul, B. (2013). Perceptions about Ethics Institutionalization and Quality of Work Life: Thai versus American Marketing Managers, *Journal of Business Research*, 66, 381-389.
- Martel, J. P. & Dupuis, G. (2006). Quality of Work Life: Theoretical and Methodological Problems, and Presentation of a New Model and Measuring Instrument, *Social Indicators Research*, 77, 333-368.
- Mobley, W. H. (1982). Some Unanswered Questions in Turnover With Withdrawn Research, *The Academy of Management Review*, 7(1), 111-116.
- Moghimi, S. M., Kazemi, M. & Samie, S. (2012). Studying the Relationship between Organizational Justice and Employees' Quality of Work Life in Public Organizations: A Case Study of Qom Province, *Iranian Journal of Management Studies*, 6(1), 119-145.

- Moore, E. J. (2000). One Road To Turnover: An Examination of Work Exhaustion in Technology Professionals, *MIS Quarterly*, 24(1), 141-168.
- Mount, M. K., Ilies, R. & Johnson, E. (2006). Relationship of Personality Traits and Counterproductive Work Behaviors: The Mediating Effects of Job Satisfaction, *Personnel Psychology*, 59(3), 591-622.
- Noor, S. M. & Abdullah, M. A. (2012). Quality Work Life among Workers in Malaysia, *Social and Behavioral Sciences*, 35, 739-745.
- Ntayi, J. M. (2013). Leadership Styles, Workplace Politics and Moral Identity of Ugandan Public Procurement Staff, *International Journal of Public Administration*, 36, 35-44.
- O'Brien, K. E. & Allen, T. D. (2008). The Relative Importance of Correlates of Organizational Citizenship Behavior and Counterproductive Work Behavior Using Multiple Sources of Data, *Human Performance*, 21, 62-88.
- Ouppara, N. S. & Sy, M. V. U. (2012). Quality of Work Life Practices in a Multinational Company in Sydney, Australia, *Social and Behavioral Sciences*, 40, 116-121.
- Öcel, H. (2010). Üretim Karşıtı İş Davranışları Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (26), 18-26.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21, 77-96.
- Özer, G. & Günlük, M. (2010). Örgütsel Adaletin Muhasebecilerin İş Memnuniyeti ve İşten Ayrılma Eğilimine Etkisi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 459-485.
- Parasuraman, S. (1989). Nursing Turnover: An Integrated Model, *Research in Nursing and Health*, 12(1), 267-277.
- Price, J. & Mueller, C. (1981). A Causal Model of Turnover for Nurses, *Academy of Management Journal*, 24(3), 543-565.
- Robinson, S. L. & Bennett, R. J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study, *Academy of Management Journal*, 38, 555-572.
- Robinson, S. & Greenberg, J. (1998). Employees Behaving Badly: Dimensions, Determinants and Dilemmas in the Study of Workplace Deviance, *Journal of Organizational Behavior*, 5, 1-30.
- Saari, L. M. & Judge, T. A. (2004). Employee Attitudes and Job Satisfaction, *Human Resource Management*, 43(4), 395-407.
- Schmitt, N. & Bedian, A. G. (1982). A Comparison of LISREL and Two-Stage Least Squares Analysis of a Hypothesized Life-Job Satisfaction Reciprocal Relationship, *Journal of Applied Psychology*, 67, 806-817.
- Shahbazi, B., Shokrzadeh, S., Bejani, H., Malekinia, E. & Ghoroneh, D. (2011). A Survey of Relationship Between the Quality of Work Life and Performance of Department Chairpersons of Esfahan University and Esfahan Medical Science University, *Social and Behavioral Sciences*, 30, 1555-1560.
- Shaw, J. D., Delery, J. E., Jenkins, G.D. Jr. & Gupta, N. (1998). An Organization-Level Analysis of Voluntary and Involuntary Turnover, *Academy of Management Journal*, 41(5), 511-525.
- Shore, L. M. & Martin, H. I. (1989). Job Satisfaction and Organizational Commitment in Relation to Work Performance and Turnover Intentions, *Human Relations*, 42, 625-638.
- Sirgy, M. J.; Efraty, D.; Siegel, P. & Lee, D. J. (2001). A New Measure of Quality of Work Life (QWL) Based on Need Satisfaction and Spillover Theories, *Social Indicators Research*, 55(3), 241-302.
- Skarlicki, D. P. & Folger, R. (1997). Retaliation in the Workplace: The Roles of Distributive, Procedural, and Interactional Justice, *Journal Of Applied Psychology*, 82(3), 434-443.
- Sourdif J. (2004). Predictors of Nurses' Intent to Stay at Work in a University Health Centre, *Nursing & Health Sciences*, 6, 59-68
- Szilagyi, A. D. & Wallace, M. J. (1990). *Organizational Behavior and Performance*, USA: Harper Collins Publisher.
- Spector, P. E., Fox, S. (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior and Organizational Citizenship Behavior, *Human Resource Management Review*, 12, 269-292.
- Spector, P. E. & Fox, S. (2005). Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets, *The Stressor-Emotion Model of Counterproductive Work Behavior*, (Eds: S. Fox ve P. E. Spector), Washington, DC, APA Books, 151-174.
- Takase, M., Yamashita, N. & Oba, K. (2008). Nurses's Leaving Intentions: Antecedents and Mediating Factors, *Journal of Advanced Nursing*, 62(3), 295-306.
- Tepper, B.J. (2000). Consequences of Abusive Supervision, *Academy of Management Journal*, 43, 178-190.
- Tepper, B. J., Carr, J. C., Breaux, D. M., Geider, S., Hu, C. & Hua, W. (2009). Abusive Supervision, Intentions to Quit, and Employees' Workplace Deviance: A Power/Dependence Analysis, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 109, 156-167.
- Tett, R. P. & Meyer, J. P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, and Turnover: Path Analysis Based on Meta-Analytic Findings, *Personnel Psychology*, 46, 259-293.
- Timossi, L.S., Pedroso, B., Francisco, A. C. & Pilatti, L. A. (2008). Evaluation of Quality of Work Life: An Adaptation From The Walton's QWL Model, *XIV International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, Rio de Janeiro, Brasil, 1-17.
- Tourangeau A. E. & Cranley L. A. (2006). Nurse Intention to Remain Employed: Understanding and Strengthening Determinants, *Journal of Advanced Nursing* 55(4), 497-509.
- Tüzün, İ.K. (2007). Antecedents of Turnover Intention toward a Service Provider, *The Business Review*, Cambridge, Vol 8, No 2.
- Tzeng H. (2002). The Influence of Nurses' Working Motivation and Job Satisfaction on Intention to Quit: An Empirical Investigation in Taiwan, *International Journal of Nursing Studies*, 39, 867-878.
- Vagharseyyedin, S. A., Vanaki, Z., & Mohammadi, E. (2011). Quality of Work Life: Experiences of Iranian Nurses, *Nursing & Health Sciences*, 13(1), 65-75.
- Vardi, Y. & Wiener, Y. (1996). Misbehavior in Organizations: A Motivational Framework, *Organization Science*, 7, 151-165.
- Walton, R. E. (1975). Criteria for Quality of Working Life, *The Quality of Working Life*, (Eds: L.E. Davis ve A.B. Chens), New York; The Free Press, and Associates, 91-104.
- Wayne, S. J.; Shore, L. M. & Linden, R. C. (1997). Perceived Organizational Support and Leader Member Exchange: A Social Exchange Perspective, *Academy of Management Journal*, 40, 82-111.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİ, İŞYERİNDE SAPKIN DAVRANIŞ VE İŞTEN AYRILMA EĞİLİMİ İLİŞKİSİ
Emre SEZİCİ

- Weisman, C. S., Alexander, C. S. & Chase, G. A. (1980). Job Satisfaction Among Hospital Nurses: A Longitudinal Study, *Health Services Review*, 15, 341-364.
- Wood M., Rasmussen J.E. & Lawler E.E. (1975). *Federally Sponsored Research on the Quality of Working Life: Planning, Support, and Products*. Battelle Memorial Institution, Human Affairs Research Centres, Seattle.
- Yıldız, S. M. (2013). Spor ve Fiziksel Etkinlik İşletmelerinde İş Yaşam Kalitesinin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 13(3), 317-324.
- Yin-Fah, B. C., Foon, Y. S., Leong L. C. & Osman, Syuhaily (2010). An Exploratory Study on Turnover Intention among Private Sector Employees, *International Journal of Business and Management*, 5(8), 57-64.

SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME¹

Volkan ERTİT

Doktora Adayı, Radboud Üniversitesi, Hollanda, Araştırma Görevlisi, Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
volkanertit@gmail.com

ÖZET: Bu makalenin amacı sekülerleşme ve kentleşme arasındaki doğru orantılı ilişkinin teorik çerçevesini sunmaktır. Belli bir zaman diliminde dinin ve dinimsi yapıların toplumsal gücünün azalması olarak ifade edilen sekülerleşme, kentleşme süreci ile artış göstermektedir. Kentleşme sürecinin üç karakteristik özelliği dinin toplumsal gücünün azalmasına neden olmaktadır: Mobil halde olma, farklı alternatiflere sahip olma ve özel alana sahip olma. Kentleşme süreci ile kişilerin mobil halde yaşamaya başlamaları, kırsala kıyasla hemen her konuda daha fazla alternatifte sahip olmaları ve kırsaldaki yaşamlarının aksine kentlerde kendilerine ait özel alanlar yaratmaları dinin sahip olduğu etki gücünü sınırlamaktadır. Kentleşme ile ortaya çıkan yapısal ve sosyal farklılıklar, din ya da bir başka ahlaki kodun kentin tüm bileşenlerini temsil etmesinin önüne geçerek, herkes için geçerli bir ahlaki kodun varlığını zora sokmuştur. O nedenle gelişmiş ülkelerin ve kent hayatının baskın olduğu gelişmekte olan ülkelerin kendi geçmişlerine nazaran daha seküler olmaları tesadüf değildir.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme - Kentleşme - Din - Mobilizasyon - Gelenek

URBANIZATION, AN IMPORTANT ACCELERATOR OF SECULARIZATION PROCESS

ABSTRACT: In this article, the relationship between the term secularization and the term urbanization will be analysed. The basic argument for such a link between urbanization and secularization is that the former accelerates the latter by creating problems for religion. That is, as urbanization increases, religion-based behavior among people will decline, while secular and rational solutions begin to replace religious regulations, values, and teachings that normally handled problems that have befallen humans in their daily lives. With urbanization, estrangement towards anything beyond the physical increases, while the impact of religious identity on daily life decreases. In this article, the theoretical framework will be elaborated under the following three subdivisions: *Mobility, Access to Different Alternatives* and *Privatization of Personal Life*.

Keywords: Secularization - Urbanization - Religion - Mobilization – Tradition

1. Giriş

Sekülerleşme, belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi² mekanizmaların ve batıl inançların (doğüstüçülük ya da halk inançları) toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli³ olarak azalması demektir (Ertit, 2013). Sekülerleşme ile birlikte insanların dini temel alarak sergiledikleri davranışların sıklığında azalma görülür. Bireyin günlük problemlerinin çözümü konusunda dini kuralların, değerlerin ve otoritelerin yerini daha dünyevi dinamikler almaya başlar (Carroll, 1984, s. 364). Sekülerleşme ile fiziğin ötesindeki şeylere karşı kayıtsızlık artarken dini kimliklerin günlük yaşamdaki etkisi azalır (Haynes, 1997, s. 712). Bilgi mistik öğelerden uzaklaşırken dinin kendisini üretme şansı bulunduğu örf-adetler yerine dinden bağımsız evrensel hukuk yasaları yaygınlaşır (Lechner, 1991, s.1104).

Kentleşmenin tanımlanması konusunda kent sosyologları arasında bir dil birliği olmasa da nüfus sayısının fazlalaşması ve nüfus yoğunluğundaki artış (Tisdale, 1942, s. 311), bunlara uygun coğrafi şartlar, yapısal ve sosyal farklılaşmanın hakim olduğu siyasi ve sosyal bir düzen, ekonomik hayatın tarımsal üretim odaklı olmaması, artan eğitim düzeyi, bebek ölüm oranlarındaki azalma, ortalama yaşam süresindeki artış, ticaret yoğunluğunun artışı (Davis & Casis, 1946, s. 186) ve teknolojideki gelişmelerin hızlıca uygulama alanı bulması (Wirth, 1938, ss. 4-5) gibi dinamikler kentleşme için genel bir çerçeve oluşturmaktadır.

Kentleşme ve sekülerleşme ile ilgili bu makalenin temel argümanı, kentleşmenin din için sorunlu alanlar yaratarak sekülerleşme sürecini hızlandırdığıdır. Kentleşme sürecinin üç karakteristik özelliği dinin toplumsal gücünün azalmasına neden olmaktadır: *Mobil halde olma, farklı alternatiflere sahip olma ve özel alana sahip olma*. Kentleşme süreci ile kişilerin *mobil halde yaşamaya* başlamaları, kırsala kıyasla hemen her konuda daha fazla *alternatifte sahip olmaları* ve kırsaldaki yaşamlarının aksine kentlerde kendilerine ait *özel alanlar yaratmaları* dinin sahip olduğu etki gücünü sınırlamaktadır. Bu makale sırası ile kentleşmenin bu üç karakteristik özelliğinin sekülerleşme sürecindeki etkilerinin teorik çerçevesini sunacaktır.

2. Mobilizasyon ve Sekülerleşme

Mobilizasyon, insanların daha iyi koşullarda yaşamak için devamlı hareket halinde olma durumlarıdır. Söz konusu kentleşme olduğunda mobilizasyonun iki şekli vardır. Birincisi kırsaldan kentte yaşanan göçtür. Artan teknolojik olanaklar nedeni ile eski üretim tarzı yerini makineleşmeye ve fabrikalaşmaya bırakırken, yeni tarım makineleri nedeni ile tarlada ihtiyaç duyulan iş gücü sayısında ciddi azalmalar meydana gelir. Bir biçer-döver tek başına çok büyük bir alandaki ekinleri biçip, tanelerini ayırıp sapları da balya durumuna getirebiliyorken, aynı şekilde pamuk toplama makinesi de eskiden çok fazla sayıda insanın tarlalarda çadırlar

¹ Makalenin yayın aşamasına gelme sürecinde değerli katkıları ve geri bildirimleri için Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nden Merih Cibiş'e çok teşekkür ederim.

² Dinimsi yapılar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mao Zedong'un, Kuzey Kore'de Kim-Cong-il'in kutsallaştırılması gibi seküler alanın da ulaştırılması, yüceltirilmesi ve doğüstü mezihyetler kazandırılması ile ortaya çıkan yapılarıdır.

³ "Görece" kelimesi mutlak bir ifadenin önüne geçmek için kullanılmıştır. Zira sekülerleşme kavramında vurgulanan şey belli bir dinin toplumsal etkisinin "geçmiş"e kıyasla azalmış olmasıdır. Örneğin Suudi toplumu oldukça dindar olsa da, eğer geçmişe nazaran din toplumun hayatına daha az etki ediyorsa oldukça dindar oldukları bir dönemde dahi eski ile kıyaslandığında "daha seküler" ifadesi kullanılabilir.

SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME

Volkan ERTİT

kurarak günlerce topladıkları pamukları saatler içinde tek başına toplayabilmektedir. Böylece çok sayıda tarım işçisinin günlerce uğraşarak yaptığı şeyi, teknolojik araçlar tek başlarına, hızlı ve seri şekilde yerine getirmektedirler.

Makineleşme ve kentteki iş olanaklarının çok daha fazla olması nedeni ile kırsaldaki nüfus yıllar içinde kente göç etmek zorunda kalır. Bunun yanında kırsalda yaşayanların gidecekleri en yakın hastanenin kilometrelerce uzakta olması, kentlilere kıyasla doğal felaketlere karşı daha savunmasız olmaları, teknolojinin olanaklarından çok kısıtlı şekilde faydalanabilmeleri, devamlı şekilde günlük eylemlerinde yarı dini yarı ahlâki "ayıp" kelimesi ile karşılaşmaları, sosyalleşebilme olanaklarının kısıtlılığı, eğitim seçeneklerinin azlığı ya da yokluğu ve kendilerini gerçekleştirebilme fırsatlarının yetersizliği onları kente yönlendirmektedir.

Mobilizasyonun ikinci şekli ise kentli insanın hem kentin içinde hem de kentler arası devamlı şekilde hareket halinde olma durumudur. İnsanların kent hayatında kırsala nazaran daha fazla mobil olmalarının çeşitli sebepleri vardır. Sosyo-ekonomik koşullarına daha uygun yaşayacak semtler bulmak, çalıştıkları yere ya da eğitim aldıkları kurumlara daha yakın olmak, çocuklarını göndermek istedikleri okula daha az mesafede olmak, maddi durumlarıdaki artış ve azalışa bağlı olarak yaşam mekânlarını değiştirmek gibi sebepler onları daha mobil bir yaşamın parçası yapmaktadır. Bununla beraber özellikle büyük kentlerde milyonlarca insan her gün işe gitmek için günü birlik olarak kilometrelerce mesafeleri kat etmektedirler. İstanbul gibi kentlerde günü birlik yer değiştirmeler kimi zaman iki saatlik yolculuk demek iken, ulaşımın daha rahat olduğu kentlerde dahi insanlar işe gidip gelmek için oldukça uzun mesafeler kat edebiliyorlar. Kentli kişi için bu mobil halde olma durumu oldukça sıradan bir olgu iken, endüstrileşmeye uzak kalmış, ulaşım araçlarına kentte olduğu kadar kolay ulaşamayan, doğduğu kasabada ya da köyde hayatını tamamlayan, iş yeri kendi evinin altında ya da evine yürüme mesafesinde olan kişiler için çok tanıdık değildir.

Aynı zamanda sosyalleşmek, eğlenmek, alışveriş yapmak gibi sebeplerle de insanlar kentlerde daha mobil hale gelmiş durumdadırlar. Kırsalda insanlar yaşamları boyunca -eğer kendileri yetiştirmiyorsa- evlerine en yakın pazardan sebze-meyvelerini alırlar; mahalle ya da kasaba penyesine kıyafetlerini diktirirler; bölge merkezinden pantolon ve ayakkabı temin ederler. Kentler ise kendi anne babalarından farklı yaşam tarzına sahip yeni kuşaklar nedeni il açık hava alışveriş merkezi (AVM) haline gelmiş durumdadırlar. Gün içerisinde ülkenin farklı kentlerinde yüz binlerce insan bazen alışveriş yapmak bazen de dolaşmak için kent her köşesine yayılmış AVMLere gitmektedir.

Bununla beraber iş dünyasındaki değişimler de mobil halde olmaya katkı sunmaktadır. İş alımlarında aranan kriterler arasında "seyahat edebilecek durumda olmak" ya da "ehliyet sahibi olmak" eskiden günümüzdeki kadar sık değildi. Teknoloji hali hazırda iş sahibi olan insanların dahi tekrar tekrar eğitilmelerini gerekli kılmaktadır. Türk Hava Yolları'nda yıllarca uçak teknisyeni olan bir kişi, yeni teknoloji nedeni ile eğitim almak için mobil hale gelmek zorunda kalıyor. Hangardan yeni çıkmış Brezilya yapımı Embraer 170 ve Embraer 190 uçaklarının elektronik aksamını öğrenmek için önce İngiltere'nin Exeter kentine, ardından elektronik aksam haricindeki kısımlar için dünyanın bir başka kentine gitmek zorunda kalıyor. Eskiden akademik konferanslar için tahsis edilen otellerin konferans ve seminer salonları artık iş firmalarının eğitimleri ile doluyor. Yeni teknolojiler, pazarın çeşitlenmesi, zorlu rekabet gibi nedenler hali hazırda meslek sahibi olanların da daha mobil olmalarını ve kendilerini geliştirmelerini gerektiriyor. İş hayatında yükselme ya da promosyon beraberinde mobilizasyonu getiriyor. Ya da mobilizasyon iş hayatında daha iyi pozisyonlarda iş bulmaya ve yükselmeye neden oluyor. Zira farklı bir firmaya geçişin sonuçlarından biri de yaşanılan ilçeyi, şehri ya da ülkeyi değiştirmek ile sonuçlanabiliyor. Bir bankanın Ankara'da herhangi bir şubesinde şef görevinde olanlar, müdür olarak terfi olabilmek için daha ufak kentlere göç edebiliyorlar. İstanbul'da bir sigorta şirketinde II. derece müfettiş olan biri, Adana'ya bölge sorumlusu olarak atanabiliyor. Sadece Hollanda ya da Belçika gibi yüzölçümü ufak ülkelerde değil, Türkiye'de de artık çalışmak için günlük olarak kent değiştirenlerin sayısında artış var. Mersin-Adana, İzmit-İstanbul, Bursa-İstanbul, Ankara-Kırıkkale, İzmir-Manisa, Trabzon-Rize gibi kentler arası her gün insanlar günü birlik yer değiştirmektedirler.

Sadece iş dünyası değil, eğitim alanında da ortaya çıkan değişimler insanların daha mobil hale gelmelerine neden olmaktadır. Türkiye'de an itibarı ile yüz binlerce öğrenci kendi şehirlerinden farklı bir şehirde eğitim hayatlarını sürdürmektedir. Buna ek olarak Erasmus, Mevlana, Sokrates, Farabi⁴ eğitim programları ile kısa dönem başka kentlere ya da ülkelere gidilmesi; lisans, yüksek lisans ve doktora yapmak için yurt içinde ve yurt dışında milyonlarca öğrencinin devamlı yer değiştirmesi mobilizasyonun artmasına sebep olmaktadır. İfade edilmeli ki, kentler bir nevi mobil halde olma zorunluluğu getirmektedir. Havalimanları, istasyonlar, üniversiteler, ekonomi merkezleri, eğitim kurumları, sağlık merkezleri, spor merkezleri, metrolar, yollar ve kentteki diğer tüm imkânlar mobilizasyon ile anlam kazanıyorlar.

Peki nedir kırsaldan kente, kentin içinde ve kentler arası gerçekleşen mobilizasyonun sekülerleşmeye etkisi?

Mobilizasyonun sebep olduğu toplumsal değişimlerden üç tanesi sekülerleşme sürecinin de hızlandırıcısı konumundadırlar: Farklı yaşam şekillerine karşı hoşgörü geliştirmek, güç odaklarının ya da bilgi kaynaklarının çoklaşarak ağırlıklarını kaybetmesi ve kutsal mekanlara olan uzaklığın artması. Şimdi mobilizasyonun bu üç sonucunun sekülerleşmeyi nasıl hızlandırdığını inceleyelim.

2.1. Mobilizasyon ve Hoşgörü

Yaşamı boyunca, sadece bulunduğu yerleşim yerindeki insanlar ile iletişim halinde olmuş kırsaldaki biri ile kentli birinin farklı fikirlere ve yaşam tarzlarına karşı hoşgörü derecelerinin aynı olmaması beklenmektedir (Harry, 1974). Devamlı farklı kültürler ile karşılaşmak kentli insanın farklılıklara karşı daha az tutucu olmasına sebep olmaktadır. Kırsalda tek bir tarzın hakimiyeti söz konusu iken, kentte yaşayanlar tek doğrunun kendi doğruları olmadığını, komşularının, iş ya da okul arkadaşlarının kendilerinden farklı doğrulara sahip olabileceklerinin farkındadırlar. Kırsalda herkes aynı inanç sistemine ve ritüellerine sahipken, kent farklı inanç topluluklarından insanların bir araya getirir. Bu karşılaşma bireylerin kendi inançlarını sorgulamaya ya da inançlarından şüphe etmeye başlamaları anlamına gelmeye de kırsalda evrensel bilgi niteliğindeki din, kentte onlarca inanç

⁴ Erasmus, Mevlana, Sokrates ve Farabi eğitim programlarıdır. Erasmus ve Mevlana programları ile Türkiyeli öğrenci ve akademik personel kısa süreli olarak yurt dışına çıkarlar. Sokrates programı ile sadece üniversite öğrencileri ya da öğretim üyeleri değil aynı zamanda öğretmenler ve eğitimle ilgili yöneticiler de Avrupa çapında eğitim ile hareketliliğin parçası olurlar. Farabi programı ise Türkiye içindeki üniversiteler arası öğrenci ve akademik personel değişimidir.

sisteminden birine dönüşmektedir. Farklı dini ritüellere sahip olan kişiler ile karşılaşmak insanların kendi inanç sistemlerini ya da geleneklerini sorgulamalarına neden olmayacak olsa da önceden sorgulamadan kabul edilen dogmaların artık tek doğru olmadığını fark ettirecektir.

Bu değişim renk metaforu ile açıklanabilir: Örneğin, herkesin siyah rengi sevdiği, etrafta siyahtan başka rengin olmadığı, başka diyarlardaki insanların kötü, bilgisiz, ahlâksız oldukları için siyah haricindeki kırmızıyı, sarıyı, yeşili, maviyi sevdiklerinin ifade edildiği bir ortamda doğmak ve yaşamak muhtemelen kişiyi siyah sever yapacaktır. Zira söz konusu kırsalın feodal kültürü ise, böyle bir yaşantının içerisinde siyahı sevmemek ve siyah haricinde eve başka renk sokmak maddi manevi zarar getirecektir. İnsanlar sırf siyah rengini sevmediği için bir başkasını kahvehane masalarına oturtmayabilirler; ondan alışveriş yapmayı kesebilirler; onunla ya da onun ailesinden biri ile evlenilmesine izin vermeyebilirler. Siyah sevmeyen kişinin her hareketi kırsalda dedikodu malzemesi olabilir ve gün gelir sırf siyah rengi sevmediği için kırsaldaki yaşam alanını yaşadığı baskılardan dolayı terk etmek zorunda kalabilir. Muhtemelen başka kırsal bölgelerde başka renklerin baskınlığı vardır, ve bir bölgede siyah sevmemek dışlanma sebebi iken, bir başka kırsal bölgede sarı rengini sevmeyenler dışlanabilirler, alay edilebilirler veya fiziki şiddete maruz kalabilirler. Çünkü kırsalın kente kıyasla çok daha az rengi vardır, ve bu renkler kırsaldaki din ile bezenmiş yüzlerce yıllık geleneğin simgesidir.

Kent ise kırsaldan farklı olarak birçok rengin bir arada olduğu, rengârenk, herhangi bir rengin başka bir renge üstünlük kurmadığı, kuramayacağı bir yapıya daha yakındır. Aynı apartmanda birden çok renk bulunabileceği gibi, aynı rengin farklı tonları da kentin dokusunda rahatlıkla görülebilir. Farklı renge duyulan sevgi (farklı bir inanç sistemine olan bağlılık) oturlan apartmandan çıkma ya da çıkarılma sebebi olmadığı gibi gıda alış verişini yaparken, kıyafet alırken, ev alırken, tatil planları yaparken, çocukları okula kaydettirirken hangi rengin sevildiği önemsizdir. Zira kent hayatında herhangi bir renge duyulan bağlılık, yukarıdaki günlük aktivitelerin işleyişinde kırsaldaki gibi etkili değildir. Kırsal aynı rengi sevenleri evlendirirken, kent farklı renkleri birbiri ile karıştırır. O nedenle Sünniler ve Aleviler arasında yapılan evlilikler kırsaldakine oranla kentte daha fazladır (Doğan, 2010, 22 Mart). Çünkü kentte hangi mezhepten olduğu standartlaşan yaşam şekilleri içerisinde kırsaldaki kadar hayatın merkezinde değildir. Kent, ailesinin mezhebine sahip olup, o mezhebin ritüellerinin neler olduğunu bilmeden yaşayan insanları içinde barındırır. Aynı süreç etnik köken farklılıkları için de geçerlidir. Kentte Kürt-Türk evliliklerinin kırsaldakine nazaran daha fazla olmasının sebebi de yine farklı renklerin kendilerine daha fazla yaşam alanı bulmasıdır.

2.2. Mobilizasyon ve Tek Bilgi Kaynaklarının Güç Kaybı

Mobilizasyon sürecinin sekülerleşmeyi hızlandıran ikinci sebebi ise güç odaklarının ya da bilgi kaynaklarının çoklaşarak toplumsal etki düzeylerinin geçmişe nazaran azalmasıdır (Berger, 1967, s. 9). Bireylerin mobil halde olmaları, onları entelektüel anlamda da, ekonomik olarak da, psikolojik olarak da çok farklı bir sürecin parçası haline getirmektedir. Mobilizasyon süreci geçmişten beri güçlü konumda bulunan kişilerin, grupların, inanç ve düşünce kalıplarının etki alanlarından uzaklaşmasına sebep olurken (Salisbury, 1958, s. 198) doğal olarak o grupların gücünü ve prestijini de tehdit etmektedir. O nedenle mobilizasyon sürecine karşı olanların daha çok tutucular olması ya da eski baskın inanç-düşünce gruplarının temsilcileri olması tesadüf değildir. Buradaki "tutucu" kelimesi sadece günlük dildeki "dini anlamda muhafazakârlık" olarak değil herhangi bir konuda değişime kapalı tüm grupları temsilen kullanılmaktadır. Cox (1965), tutucuların tarih boyunca mobilizasyona karşı olmalarını eski Atina'dan örnek vererek gösteriyor. Eski dönem Atinasında gücü elinde tutan tutucu gürub Atina'ya yakın olan Pire'ye liman yapılmasını istemiyordu. Çünkü yabancı diyarlardan gelen egzotik mallara egzotik fikirli yabancı insanların eşlik edecek olması, Atinalıların da yabancı diyarlara giderek orada yeni yaşam şekilleri ile karşılaşacak olması tutucu gürubun iktidarının sorgulanması sonucunu getirebilirdi. Buna benzer şekilde 19. yüzyıl İngilteresinde demiryollarının yapımına karşı çıkanların İngiliz lordları (toprak sahibi) olması da tesadüf değildi. Zira her ne kadar demiryoluna karşı çıkmalarının sebebi olarak "çevre kirliliği"nden bahsetmiş olsalar da esas sorun yeni ulaşım şekli ile kendilerine bağlı olan köylülerin göç edecek olması idi. İngiliz toprak ağaları için bunun iki ağır sonucu olacaktı. Birinci sonuç, köylüler gittikleri ve iletişim halinde oldukları yeni yerleşim birimlerinde toprak sahiplerinin hoşuna gitmeyecek yeni fikirler ya da çalışma şartları ile karşılaşabilirlerdi. Birinci sonuçtan daha ürkütücü olan ikinci sonuç ise, köylüler ilk defa kendi toprak ağalarının ismini dahi duymamış, onun haşmetini, gücünü, hükümdarlığını bilmeyen kişiler ile karşılaşacaklardı. Yani, demiryolu nedeni ile kırsaldaki küçük yerleşim yerleri birbirine bağlandıkça, toprak sahiplerinin dünyevileşmesi de gerçekleşecekti. Köylülerin korku ile biat etmek zorunda oldukları toprak ağaları ve din adamları başka yerleşim yerlerinde umursanmadıkları için kendi köylülerinin gözünde de eski prestijlerine sahip olamayacaklardı (Cox, 1965, s. 65). Yönetmenliğini Atuf Yılmaz'ın yaptığı *Kibar Feyzo* (1978) adlı Türk filmi buna benzer bir dönüşümü anlatır. Filmin başkahramanı *Kibar Feyzo* (Kemal Sunal) her köyden çıkışında köye yeni fikirler ile döner ve filmin sonunda Kibar Feyzo'nun köyün dışında gördüğü hayattan etkilenen köylüler köydeki *Maho Ağa* (Şener Şen)'ya karşı ayaklanırlar. Mobilizasyonun çözülmede ve eski tutucu yapının dağılmasında rol oynadığı bir diğer çarpıcı örnek ise Amerikalı siyahilerin uzun yıllar süren eşitlik mücadelesi idi (Cox, 1965). Siyahların köle ya da tarım işçisi olarak "doğdukları yerlerde ölmeleri"nden sonra endüstrileşme ve kentleşme nedeni ile kırsaldan kentlere taşınmaları, askerlik görevi yapmak için de ülke içinde mobil hale gelmeleri gerekti. Tüm bu mobilizasyon süreci Siyahların kaçınılmaz olarak sivil haklar konusunda bilgilerinin artmasına neden oldu. Tüm dünyada heyecan uyandıran ABD'deki bu özgürlük mücadelesi kentli Siyahların kendi anne ve babaları gibi belli bir kırsal bölgeye hapsolmemaları nedeni ile gerçekleşmişti. ABD'nin Siyahları ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğü, onları otobüslerde Beyazlarla aynı yere oturtmadığı, Beyazlarla aynı tuvaleti kullandırtmadığı, Siyahların eğitim olanaklarını kısıtladığı yerleşik ve tutucu düzeni, ailelerine kıyasla daha mobil halde olan kentli siyahilerin mücadelesi ile yıkıldı. Amerika'daki ırkçı düzene başkaldıran gençlerin ortak özelliklerinin kendi büyükbabalarına kıyasla daha mobil olmaları tesadüf değildi. Mobilizasyon eski iktidar yapısını çözerken, din de bu süreçten doğrudan etkilenmek zorunda kaldı.

2.3. Mobilizasyon ve Kutsal Mekânlardan Uzaklaşma

Mobilizasyonun sekülerleşmeyi hızlandıran üçüncü sebebi insanların dinin kendisini ürettiği kutsal mekânlardan uzaklaşmasıdır. Kırsalda kişilere oldukça yakın olan ve uzun bir süre hem ibadet hem de farklı sosyal sebepler ile gidilmiş kutsal mekânlardan mobilizasyon süreci ile uzaklaşmaktadır. Kırsalda yaşarken ve çalışırken yürüyüş mesafesinde olan kutsal mekânlar (cami, cem evi, türbe, yadır, vb...) kentlerde göreceli olarak bireye daha uzak mesafededirler. Söz konusu ülke eğer Türkiye ve Sünni

mezhebinin inanç şekli ise, camilerin kentlerin her köşesinde yer aldığı ve kutsal mekânlara uzaklaşmadığı haklı olarak ifade edilebilir. Ancak buradaki uzaklıktan kasıt sadece mesafe anlamındaki uzaklık değildir. Aquaviva (1960, s. 212) 'nın ifade ettiği gibi, kentteki yeni iş alanları ve kentin beraberinde getirdiği sosyalleşme imkânları dini faaliyetlerin ve din için ayrılan zamanın azalmasına neden olmakta, kentteki "günün" organizasyonu dinsel yaşam üzerinde bir kısıtlama getirmektedir. Kentteki ağır rekabet koşullarından dolayı ortaya çıkan uzun mesai saatleri, iş sonrası seküler sosyalleşme imkânlarının çeşitlenerek artması ya da sosyalleşemeyecek kadar yorgun olunması, kişilerin iş hayatı haricinde kendilerini geliştirebilmek için seçtikleri kurslarda (spor, müzik, sanat, yoga v.b.) dini içerikli kursların oldukça az olması, çocuk sayısı azalmış olsa da çocuklar ile daha fazla vakit geçirilmesi ve tatil algılayışının değişmesi günlük modern hayatın yavaşça "öbür dünya"dan "bu dünya"ya odaklanmasına neden olmaktadır. Bireyler kırsalda kutsal mekânlara daha fazla vakit ayırabilecek bir yaşam şekline sahipken, kentlerde birçok sebeple beraber mobilizasyon süreci bunu tersine döndürmüştür. Hatta yurt dışına çıkıldığında kutsal mekânlardan tamamen uzaklaşmaktadır. Burada mutlak bir orandan bahsetmiyorum. Amacım vakit namazlarında kentteki ibadethanelerde kimsenin olmadığını ifade etmek de değil. Sadece kentte kırsala oranla kutsal mekânlara daha az gidildiğini vurgulamak istiyorum. Kaldı ki kentli kişinin ibadethanelere daha az gitmesi kentlilerin kırsaldakilere oranla daha inançsız oldukları anlamına da gelmemektedir. Burada ifade edilmesi gereken şey, dindar insanların dahi günlük kent koşuşturmacası içinde ibadethanelere ayırdıkları vaktin azalmasıdır. *Huffington Post* (2013, 2 Ağustos) gazetesi adına YouGov araştırma şirketinin 1000 kişi ile yaptığı "Gün içinde 1 saat daha fazla vaktiniz olsaydı nasıl değerlendirirdiniz?" anketinin sonuçları yukarıda yazılanları destekler niteliktedir. Zira dinsel aktivitelere vakit ayırırım diyenlerin oranı dinlenirim, seks yaparım, spor yaparım, aile ile daha fazla vakit geçiririm, yemek yaparım, ev işi yaparım, televizyon seyredirim, müzik ile uğraşırım, vücut geliştirmeye giderim, ders çalışırım gibi ilk sıralarda yer alan maddeler arasında kendisine yer bulamamış durumdadır. Hatta ankette "dini aktivitelere daha fazla vakit ayırırdım" diyenler ayrı bir başlığı hak edecek kadar çok olmadıkları için yüzdeleri dahi belirtilmemiş.

Buraya kadar, mobilizasyon sürecinin yarattığı sosyal değişimlerin sekülerleşme üzerindeki etkisini inceledik. Mobilizasyon ile beraber sekülerleşme sürecini hızlandıran ve kentleşme ile ortaya çıkan bir diğer dinamiğin ise kırsala kıyasla hemen her konuda "daha fazla alternatifte sahip olma" olduğu belirtilmişti. Şimdi kentleşme ile ortaya çıkan bu sürecin sekülerleşmeye olan etkisini inceleyelim.

3. Alternatiflere Sahip Olmak ve Sekülerleşme

Kentte yaşayanlar aynı gece tiyatroya ya da sinemaya gitmek istediklerinde, karşılarında çok fazla seçenek olacaktır. Hem izlenecek film-oyun sayısı hem de o filmleri-oyunları gösterecek sinema ve tiyatro salonlarının çokluğu kırsalda olmayacaktır. Hatta kırsaldaki kimi insanlar film izlemek için ya kırsaldaki -eğer varsa- tek salona, ya da daha büyük bir yerleşim yerine gitmek zorunda kalacaklardır. Aynı şey okullar, pazarlar, müzeler, restoranlar, barlar, gece kulüpleri, spor merkezleri ve kafeler gibi yerler için de geçerli. Kentte yaşamın üretildiği yerler sadece belli başlı, herkesin başka seçeneği olmadığı içi gitmek zorunda olduğu yerler değildir. Kentler hayatın hemen her alanında farklı iş, arkadaşı, eş ve sosyalleşme imkânı sunarlar. Akrabalar arası evliliklerin kırsalda daha çok olması tesadüf değildir.

Buna paralel olarak farklı dini inanışları ya da inançsızlıkları da ilk defa kentte duyarız. Kentliler kırsalda yaşayanlara nazaran farklı inanç alternatifleri arasında seçim yapma şansına sahiplerdir. Kent hayatının sunduğu bu seçim özgürlüğü yeni bir bilinç oluşmasına neden olur. Kırsalda herkesin sorgusuz sualsiz kabul etmek zorunda olduğu bir inanç, kentli kişi için diğer birçok alternatiften biri haline gelir (Dobbelaere, 1985, s. 382). Kendi Alevi köyünde camiye gitmeyen kişinin (muhtemelen ya gidecek cami olmadığından ya da var olan camiye gitmesi köydeki dini baskından dolayı dışlanmasına neden olacağı için) kentte camiye gitmesinin önünde herhangi bir engel yoktur. Ya da kente göç edene kadar Yehova Şahitleri'ni duymamış birinin, kentteki hızlı ve yaygın iletişim olanakları ile birkaç ay içinde Yehova'nın bir başka şahidi olma ihtimali az değildir. Keza sadece bir inanıştan başka bir inanışa geçmek değil, kenttin sunduğu alternatifler nedeni ile kırsalda pek mümkün olmayacak şekilde dinden tamamen uzaklaşmak da olasıdır.

Bir dinden bir başka dine geçiş yapmanın sekülerleşme ile ilgili olmadığını, zira halen kişinin başka bir dinin etkisi altında olduğu ifade edilebilir. Ancak sekülerleşme dinsizleşmekten bahsetmez. Önemli olan kırsalda sorgulanması mümkün olmayan, doğumdan ölüme kadar kişinin taşıması gereken dini kimliğin kent hayatında başka alternatiflere tercih edilecek kadar softlaşması ve kırsaldaki toplumsal gücünün kırılmasıdır (Bruce, 1998, s. 229). Zira kırsalda din değiştirmek zaman zaman ölümlerle sonuçlanabilecek iken, kent yaşamının sunduğu alternatiflerden birini seçmek, kişilerin toplumsal rolünü (doktor, avukat, tamirci, öğretmen, berber, restoran işletmecisi, banka görevlisi v.b.) aksatmadıktan sonra sorun teşkil etmeyecektir.

Bu sürece paralel olarak, kentleşmenin sekülerleşmeye neden olan üçüncü dinamiğini inceleyebiliriz: Kişiyi özel alanların ortaya çıkışı.

4. Özel Alana Sahip Olmak ve Sekülerleşme

Kentleşme bireyler için din ile bezenmiş geleneklerden uzak, komşu baskısının azalmış olduğu özel alanlar yaratır. Bu makalede kullanım şekli ile "özel alan" mesai saatleri dışında kalan zaman dilimlerini kapsamaktadır. Kentli, hayatının önemli bir bölümünü yaşamını idame ettirmek için başka insanlar ile iletişim halinde geçirir. Mesai saatinin bitimine kadar herkes kent hayatının devamı için -birbirinden farklı inanç sistemlerine ve kültürlere sahip olsalar da- aynen birbirinden tamamen farklı işlevleri olan organlar gibi sağlıklı bir organizma için çalışırlar. Mesai saatinden sonra ise kişilerin özel zamanları başlar. Gün içerisinde fatura yatırırken karşılaşılan kişi ile akşam mesai saatinden sonra tekrar bir araya gelmemektedir. Süpermarkette kasiyerin hayatının detayları öğrenilmeden, para üstü alınarak hızlıca arkada sıra bekleyen diğer müşteriye yer verilmektedir. Boşanma davalarına bakan avukatın mesai saatinden sonra kumarhaneye gidip gitmediğini, ya da oldukça marjinal bir inanç grubunun (Ayaklı Kavanoz Tarikatı gibi) üyesi olup olmadığını bilmek çok mümkün değildir. Dava için görevini başarı ile yerine getireceği var sayılıyor ise özel hayatındaki inancı ve yaptıkları o avukatı tutan kişi için bir anlam ifade etmeyecektir. Zira kent hayatında bireylerin hangi dine inanıp inanmadıkları değil, önemli olan onlara düşen görevleri doğru şekilde yerine getirip getirmediğidir. Bir ateist, dindar bir müşteriye sahip olabilir. Başında Hristiyan birinin olduğu bir evlilik organizasyon şirketi, oldukça dindar -Müslüman- birinin düğününü organize edebilir. Eşcinselliğin lanetlenmiş olduğunu düşünen bir Müslüman ile bir eşcinsel aynı şirkette aynı takımın parçası olabilirler. İnançlı biri deist bir amir altında çalışılabilir ya da kırsalda yerleşim yerine

dahi girmesinin sorun teşkil edeceği farklı bir inanç grubundan kimseye danışmanlık yapabilir. Zira kent hayatının devamı için bireylerin dini inançlarının olup olmaması ya da hangi inanca sahip oldukları önemli bir faktör değildir. Bankaların kredi oranları, ev-araba fiyatları, elektronik eşyaların fiyatları, mesai saati içinde yerine getirilmesi gereken görevler ya da bir restoranda yenecek bir yemeğin ücreti mensup olunan dine göre farklılık arz etmemektedir.

Kırsalda ise yapılan alışverişler ailece iletişim halinde olunan, ismi ile hitap edilen bir gruba kapsar. Peynir "Urfalı Şehmuz Abi"den, karpuz "Yusuf Amca"dan alınmaktadır. Kent hayatında ise ismi ile hitap edilen satıcı sayısı oldukça azalmaktadır. Hatta gün içinde iletişim halinde olunan herhangi bir satıcıya "günaydın-iyi akşamlar-iyi günler" gibi selamlaşma sözcükleri dahi söylenmeden sadece eldeki para uzatılmaktadır. Hâlbuki ekmek alınan dükkanın sahibinin aynı zamanda akraba olması, kırılan camı tamir eden kişinin karşı komşu olması, elektrik tesisatındaki arıza için eve gelen ustanın yan sokakta oturan biri olması ve gün içerisinde bir şekilde hayatı devam ettirebilmek için diyalog halinde olunan insanlar ile akşam çaya gidilecek insanların aynı kişiler olması kırsalın başlıca özelliğidir ve kente özgü değildir. Wirth (1938)'in belirttiği gibi kent yüz yüze iletişimi artırırken ilişkinin düzeyi şahsi olmayan, ayrıntısız, parçalara ayrılmış ve geçici olmaktadır.

"Kimlerden" soru kelimesi ile kırsalda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Zira kişinin "kimlerden" olduğu bilinince onun güvenilir olup olmadığı, aynı camiaya ait olup olmadığı bilinecek, ona göre de sınırlar belirlenecektir. Kent hayatını yüz binlerce ya da milyonlarca insan oluşturduğu ve çok hızlı bir mobilizasyon söz konusu olduğu için yeni tanışılan birbirlerine "kimlerden" sorusunu sormazlar. Hangi mesleğe sahip olunduğu, çalışılan firma, tahsil durumu, hangi semtte oturulduğu, hangi futbol takımının tutulduğu, ilişkiye sahip olup olmadığı "kimlerden" olduğundan daha öncelikli konular haline gelmektedir.

Kent sosyalleşme mekânlarını da özel alan haline getirir. Kırsalda gidilen iş yerleri aynı zamanda sosyalleşme mekânlarıdır. Satıcı-alıcı arasında mekanik olmayan, yer yer ailevi mevzuları da içine alacak bir iletişim vardır. Kent ise günlük ihtiyaçların en hızlı ve ucuz şekilde temin edildiği oldukça mekanik alıcı-satıcı ilişkisine sahiptir. Bunun yanında kırsaldaki kahvehaneler toplu halde sosyalleşme araçları iken (kırsalın kahvehanelerinde tüm müşteriler birbirini tanır), kentin caddelerini dolduran kafeler sadece kafeye beraber geldiği arkadaşı ile sohbet edip kalkan insanların yeridir. 2012 yılında Aksaray Üniversitesi Biyoloji Bölümü araştırma görevlileri alanda çalışmak için yola çıkıp bir köyde mola verdikleri sırada köyün merkezindeki kahvehanedeki herkesin kahvehane dışına çıkarak köye gelen bu yabancıları uzun uzun süzmesi sadece o köy insanına ait bir davranış şekli değildir. Zira kırsalda her yer kamusal alandır ve köye giren çıkan her bir kişinin kim olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Hâlbuki kentte bir kafenin önünde duran bir araç için kimse masasından kalkıp gelenin kim olduğunu anlamaya çalışmayacaktır. Şehirdeki kafelerde oturan bireyler kendi özel alanlarında vakit geçirirler. Örneğin kızı bir gün önce evden kaçmış bir babanın hikâyesi köy kahvehanesinde herkes tarafından bilinir durumda olacak iken, bir gün önce cinayet dahi işlemiş biri kentteki herhangi bir kafeye istediği şekilde -kimse bilmediği için- girip çıkabilecektir. Buna paralel bir örnek olarak kentte gece yarısı sokağa giren bir arabanın sesi duyulduğunda penceresinden dışarı bakan kişi sayısının çok olmaması beklenmektedir. Zira yan komşunun dahi tanınmadığı bir yaşamda sokağa girip çıkan bir aracın da özel alan için tehlike oluşturmayacağı açıktır.

Kentin bireyler için özel alan yaratmasının bir diğer sebebi de insanları bir araya getiren şeylerin daha çok ortak çıkarlar ve ortak zevkler üzerine kurulu olduğu özgür seçimler olmasıdır. Kırsalda insanların kimle sosyalleşip sosyalleşmeyeceğine, nerede ve ne kadar sosyalleşeceğine gelenekler karar verir. Kent hayatında ise kiminle, nerede ve hangi şekillerde sosyalleşip sosyalleşmeyeceklerine bireyler kendi özgür iradeleri ile karar verirler. Kentlerde yaşayanlar komşuları ile diyalog kurmak istemediklerinde kırsaldaki kadar zorluk yaşamamaktadırlar. Zira, kırsalda sıklıkla yardımına ihtiyaç duyulan komşulara kent hayatında yükselen yaşam standartları nedeni ile kırsaldaki kadar ihtiyaç duyulmamaktadır. Günümüz teknolojsi ile birçok hizmet oldukça hızlı şekilde 7/24 kentliler için ulaşılabilir durumdadır. Bunun yanında bireyler yakın ilişki içinde oldukları kişiler ile kilometrelerce uzakta olsalar dahi yaygın ulaşım ağı ile kısa süre içinde bir araya gelebilmektedirler. Tüm bunlar biraraya geldiğinde, kent yaşamı komşuluk ilişkilerinin de kırsala nazaran daha softlaştığı bir hal almaktadır. Artan olanaklar ile komşulara eskisi kadar ihtiyaç duyulmaması, komşuların yaşamın diğer alanlarındaki müdahalelerinin de ortadan kalkmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Kent, bireylerin misafirlerini, arkadaşlarını, kılık-kıyafetini ve sahip olduğu inancı komşuların karışabileceği alanlar olmaktan çıkarmaktadır. Kırsalda ise herkesin birbirini tanması nedeni ile dedikodunun miktarı, yayılma hızı ve hayata etkisi bireylerin gündelik pratiklerini etkileyebilmektedir. Kırsaldaki bir topluluk üyesinin evine sevgilisini davet etmesi ve geceyi sevgilisi ile geçirmesi yer yer ölümler ile sonuçlanabilecek bir davranış çeşidi iken, kent hayatında eve davet edilen kişiler arada sadece bir metre mesafe olan kapı komşusunun dahi alanına girmemektedir. Kırsal özel hayatın da kamusal olduğu yerler iken kent bireylerin sadece kendilerinden sorumlu oldukları özel alanlar yaratmaktadır. Postacının getirdiği şeyin (sevgili mektubu, mahkeme kararı, icra ihbarı v.b.) az sonra sokağın diğer soraflarında konuşuluyor olması kırsalda muhtemel iken böyle bir şey kent için mümkün değildir. Kentli kişi kendi özel ile kamusal alan arasındaki farklılığı kentin ona sunduğu yapıdan dolayı koruyabilmektedir.

Kentleşmenin arttığı yerlerde daha fazla özel alana sahip olunmasının bir diğer sebebi ise kent hayatını düzenleyen kuralların daha çok seküler hukuk kuralları olmasıdır. Kentliler eylemlerine hukuk sınırları içerisinde yön verirler. Kırsalda ise bireylerin eylemlerini -aile büyüklerinin de zamanında hayatlarını şekillendirmiş olan- din ile iç içe geçmiş gelenek, örf, adet ve ayıplamalar alır. Bunların yetmediği, ya da bunların aşındırıldığı yerlerde dedikodu devreye girer ve topluluğun geleneklerine uygun davranmayan kişi çeşitli yaptırımlar ile karşı karşıya kalarak tekrar organik yapının içine alınır. Kentleşme, hukuk kuralları ile beraber özel alanı korumakta, kırsalın birey üzerinde din ile bezenmiş gelenekler ile kurduğu hakimiyetini azaltmaktadır (Cox, 1965, ss. 50-59).

5. Sonuç

SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME

Volkan ERTİT

Wilson (1976, ss. 267-268) dinin kırsalda devam eden ama kent hayatında olmayan fonksiyonlarını beş maddede şu şekilde özetliyor:

- Din, kentten farklı olarak kırsalda yaratıcıyı referans göstererek ortaya koyduğu kurallar, tabular, reçeteler ile "topluluk"un⁵ hayatına yön verir.
- Din, kırsalda topluluğun birbirine bağlılığını güçlendiren bir unsurdur. Topluluğun değerlerine, örfüne, adetlerine kutsallık atfederek, topluluğun değerlerinin "objektif" ve tek doğru olduğunu hissettirir. Bu değerlerin kırsalın her köşesindeki karar mekanizmalarında daha etkin olmasını sağlar.
- Din, kırsalda topluluğun amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları yolları meşrulaştırır. Savaşlar, çatışmalar ve hatta kan davaları din ile meşrulaştırılır.
- Din, kırsalda sadece kişisel ilişkilerde değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, ekonomik aktivite, doğa olayları gibi konularda da referans kaynağıdır.
- Din, kırsalda insanların bireysel ya da toplu şekilde kendilerini ifade edecekleri alanlarda da kolaylaştırıcı bir rol üstlenir.

Kentleşme ise bu makalede ifade edildiği gibi mobilizasyonu artırarak, bireyler için daha fazla alternatif sunarak ve özel alan yaratarak dinin -Wilson'un bahsettiği- kırsalda sahip olduğu gücünü kırar. Kent hayatı, bireyin dini faaliyetler için ayırdığı zamanı azaltarak, onun enerjisini "öbür dünya"dan çok "bu dünya" için harcamasına neden olur (Weigert & Thomas, 1970). Kentte kitle iletişim araçları nedeni ile seküler yaşam tarzı geniş kitlelere yayılarak normalleşir. Kentte herhangi bir dini inanç sistemi tek başına kentin tüm bileşenlerini temsil etme gücünden uzaktır. Kentte çoğulculuk ve -zorunlu- hoşgörü yapısal unsurlar haline gelerek eşcinseller gibi dinin reddettiği gruplar bir araya gelip daha görünür olurlar (Harry, 1974). Kentliler dini inançlarından çok seküler (dinden bağımsız) uğraşları ile kendilerini var ederler. Kentte üretim ve tüketim şekilleri, gündelik yaşamın koordinesi, bilgi kaynakları, bilginin yayılma metotları kırsala nazaran dinden daha bağımsız ve doğal olarak daha rasyoneldir. Kentlerde din ile beraber mistik, büyüye ya da astrolojiye dayanan, fiziğin ötesi ile ilgili olduğu iddia edilen "şeyler" de toplumsal gücünü ve prestijini kaybetmektedir. Kentlerde din adamları kırsaldaki gibi hiyerarşik düzenin oldukça saygın ve yüksek mertebesini teşkil edememektedirler. Kentlerde, artan teknolojik olanaklar nedeni dinin referans noktası olduğu alanların sayısı da azalmaktadır (Ertit, 2014).⁶

Ancak ifade edilmeli ki, kentleşmenin sekülerleşmeye neden olması kentlilerin sahip oldukları inançlarını sorgulamaları nedeni ile gerçekleşmemektedir. Aksine, inanç sahibi olmak ile kentli olmak birbirini dışlayan şeyler değildirler. Hatta, önceden ifade edildiği gibi, kentler bazı kimseler için kırsalda gizlemek zorunda oldukları inançlarını rahatça yaşayabildikleri yerler de olabilirler. Ancak kentleşme süreci herhangi bir ruhani öğretinin herkesi temsil edebilme gücünü kırarak "bu dünya" odaklı bir yaşamın yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Din, dinimsi yapılar ve batıl inançlar kentleşme ile kırsalda sahip oldukları güç ve prestiji zamanla kaybetmek zorunda kalırlar.

⁵ Önce Ferdinand Tönnies ardından Wilson (1976) kent ve kırsal arasındaki yaşayış farklılıklarından bahsederken kırsalda yaşayanların "topluluk"un (community) parçası olduklarını, kentleşme sonunda ise "toplum"un (society) parçası haline geldiklerini ifade ediyorlar. Wilson'a göre, modernleşme ile artan şehir hayatının merkezinde topluluk değil, toplum vardır. Wilson toplumu özerk, sürekliliği olan, farklı etnik ve dini gruplar ile, farklı sosyal ve ekonomik statüdeki tabakaların bir arada yaşayabildiği, politik ve kültürel bir sistem olarak tanımlıyor. Yani, kırsaldaki topluluktan farklı olarak kentteki toplumun daha fazla farklı renkleri ve tabakaları içinde barındırdığını ifade ediyor.

⁶ Kuraklık dönemlerinde yağmur duasına çıkan köylüler, yapılan barajlar nedeni ile uzun süreler yağmur yağmasa da yağmur duasına çıkmaya gerek duymazlar. Çocuk sahibi olamayan aileler tüp bebek yönteminin geliştirilmesi ile kutsal mekânlara (cami, türbe, yatır vb.) bebek sahibi olmak için daha az gitmeye başlarlar. Adli olaylarda kişilerin yalan söyleyip söylemedikleri kutsal saydıkları şeyler üzerine yemin etmeleri ile değil, nabız atışlarını ve kanın damardan akma hızını ölçen makineler ile belirlenir.

KAYNAKÇA

- Aquaviva, S. S. (1960). The Psychology of Dechristianisation in the Dynamics of the Industrial Society. *Social Compass* 7(3), 209-225.
- Belkin, L. (2013, 2 Ağustos). *Huffpost Poll: What Would You Do With An Extra Hour Every Day?*. Retrieved August 10, 2013, from http://www.huffingtonpost.com/2013/08/02/extra-hour-a-day_n_3697387.html
- Berger, P. L. (1967). A Sociological View of the Secularization of Theology. *Journal for the Scientific Study of Religion* 6(1), 3-16.
- Bruce, S. (1998). The Charismatic Movement and the Secularization. *Religion* 28(3), 223-232.
- Carroll, T. G. (1984). Secularization and States of Modernity. *World Politics* 36(3), 362-382.
- Cox, H. (1965). *The Secular City*. London: Pelican Books.
- Davis, K. & Casis, A. (1946). Urbanization in Latin America. *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 24(2), 186-207.
- Dobbelaere, K. (1985). Secularization Theories and Sociological Paradigms: A Reformulation of the Private-Public Dichotomy and the Problem of Societal Integration. *Sociological Analysis* 46(4), 377-387.
- Doğan, İ. (2010, 22 Mart). Alevi Sünni Evliliklerinde Kentsel Dönüşüm. www.aksiyon.com.tr <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26362-26-alevi-sunni-evliliklerinde-kentsel-donusum.html>
- Ertit, V. (2013). Sekülerleşme Teorisi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 37(3), 207-229.
- Ertit, V. (2014). Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din İlişisine Farklı Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14(2), 115-130.
- Harry, J. (1974). Urbanization and the Gay Life. *The Journal of Sex Research* 10(3), 238-247.
- Haynes, J. (1997). Religion, Secularisation and Politics: A Postmodern Conspectus. *The World Quarterly* 18(4), 709-728.
- Lechner, F. (1991). The Case against Secularization: A Rebuttal. *Social Forces* 69(4), 1103-1119.
- Salisbury, W. S. (1958). Religion and Secularization. *Social Forces* 36(3), 197-205.
- Tisdale, H. (1942). The Process of Urbanization. *Social Forces* 20(3), 311-316.
- Weigert, A. J. & Thomas, D. L. (1970). Secularization: A Cross-National Study of Catholic Male Adolescents. *Social Forces* 49(1), 28-36.
- Wilson, B. R. (1976). Aspects of Secularization in the West. *Japanese Journal of Religious Studies* 3(4), 259-276.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology* 44(1), 1-24.
- Yılmaz, A. (Yönetmen). (1978). *Kibar Feyzö* [Film]. Türkiye: Arzu Film.

This page intentionally left blank.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI
(KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Satı AKGÜL
denizati_06@hotmail.com

Çetin ÖZDİLEK
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, cetinozdilek03@hotmail.com

ÖZET: Bu çalışmada; Kütahya ilindeki merkez ortaöğretim kurumlarında 2011-2012 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerin, meraklılık düzeylerinin farklı değişkenler açısından ilişkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak, Meraklılık Ölçeği kullanıldı. Araştırmada ayrıca öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesi için 11 maddeden oluşan bilgi formu hazırlandı. Araştırmada kullanılan anket, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Kütahya ilindeki merkez ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 440 erkek ve 440 bayan toplam 880 öğrenciye uygulandı. Çalışmanın istatistiksel analizinde SPSS For Windows IBM Version 20.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde frekans (f), yüzde (%) gibi tanımlayıcı istatistiksel yöntemlere ek olarak, öğrencilerin meraklılık düzeylerinde cinsiyet ve etkinliklere katılım şekillerine göre önemli bir fark olup olmadığının tespiti için Independent Samples T-Testi uygulandı. Sınıf, aylık gelir düzeyi, boş zamanlarında katıldıkları etkinlikler ve etkinliklere katılmalarını olumsuz etkileyen sebepler ile meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için ise One Way ANOVA testi uygulandı. Elde edilen bulgulara göre; boş zamanlarında katıldıkları etkinlik türü açısından genişlik alt boyutunda ($F_{6,873}$; 3.502; $p < 0.05$) ve derinlik alt boyutunda ($F_{6,873}$; 3.849; $p < 0.05$) farklılık gösterdiği belirlendi. Boş zamanlarında etkinliklere katılmalarını olumsuz etkileyen sebepler açısından ise genişlik alt boyutuna göre katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ($F_{5,874}$; .496; $p > 0.05$) tespit edildi ancak derinlik alt boyutuna göre de katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,874}$; 2.305; $p < 0.05$).

Anahtar Kelimeler: Meraklılık, Spor, Rekreasyon, Eğitim Bilimleri

INVESTIGATING CURIOSITY LEVELS ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS
(SAMPLE OF KÜTAHYA PROVINCE)

ABSTRACT: Aim of this study is to examine relations between different variables and curiosity levels of the students who are studying at the Urban Secondary Schools in Kütahya Province in 2011-2012 academic year. As data collection tool, "Curiosity Scale" was used. An information form of 11 questions was also prepared in order to specify the demographic features of the students. The questionnaire used in this study was applied to 440 boys and 440 girls, totally 880 students, who study at the urban secondary schools in Kütahya Province in 2011-2012 academic year. SPSS For Windows IBM Version 20.0 statistical packages software were used for statistical analyses. Percentage (%) and frequency (f) analyses were made in order to identify the demographic distribution of the participants and Independent-samples T-test was conducted on the significance level of $\alpha = 0.05$ in order to ascertain whether there is an important difference at curiosity level of the students according to their gender and way of participation in the activities or not. Additionally One Way ANOVA test was performed to understand the effect of the class, the monthly income, activities made during leisure times and reasons which adversely affect their participation in the activities on the curiosity level. In conclusion and according to the findings, as for the variable of participation feature in the activities, a significant difference was detected in the width sub-dimension ($t_{0.05}$; 7.818; $p < 0.05$) and depth sub-dimension ($t_{0.05}$; 4.262; $p < 0.05$). For the activity type they participate in their leisure times, a difference was also detected in the width sub-dimension ($F_{6,873}$; 3.502; $p < 0.05$) and depth sub-dimension ($F_{6,873}$; 3.849; $p < 0.05$). Concerning the reasons which adversely affect their participation in the activities during leisure times, no significant difference was found out between the curiosity level of the participants according to the width sub-dimension ($F_{5,874}$; .496; $p > 0.05$) however a significant difference was identified between the curiosity level of the participants according to the depth sub-dimension ($F_{5,874}$; 2.305; $p < 0.05$).

Key Words: Curiosity, Sport, Recreation, Educational Sciences.

1. GİRİŞ

Merak; bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istektir (TDK, 1988). Özellikle bu dürtü yeni veya ilginç şeyleri araştırma, inceleme, bilgi toplamaya yöneliktir. Bu motivasyon; hayvanlarda ve küçük çocuklarda çevreyi keşfetme, önüne çıkan, eline geçen her şeyi ısırma, eline alma, tadına bakma, koklama gibi davranışlarla kendiliğinden ortaya çıkar. Bu haliyle merak, insandaki temel öğrenme biçimlerinden birisidir ve 3-4 yaşlarındaki çocukların "bu ne?" türünden bitip tükenmez sorularıyla doruğa ulaşır. Çok erken yaşta başlaması ve hayvanlarda da gözlenmesi nedeniyle genellikle merakın doğuştan, öğrenilmemiş bir güdü olduğuna inanılır. Ancak Psikanalizde Freud bunun bakma içgüdüsünün yüceltilmiş bir türü olduğunu savunmuştur (Budak, 2000). Berlyne (1954, 1960) merak kuramını, iki tür meraklılık ile açıklamaktadır. Bunlar; algısal ve bilgisel meraklılıktır. Algısal meraklılık, dürtüsel algının artmasına yol açmaktadır. Diğer bir deyişle organizma kendisini bir bilgiyi elde edebilmek için düzenlemektedir. Bilgisel merak ise bilginin araştırılması ve elde edilmesiyle rahatlatma sonucu oluşan motivasyonel bir durumu ifade edilmektedir. Berlyne, algısal meraklılığın hayvanlarda ve insanlarda bulunan ortak bir özellik olduğunu ancak bilgisel meraklılığın öğrenme ve bellek özelliklerinden dolayı daha çok insanlarda bulunduğunu savunur. Berlyne, tanımladığı ikinci tür merakın, özgün ve ayırıştırıcı merak/keşfetme olarak iki boyutu olduğunu açıklamıştır. Özgün merak, özel bir bilgi parçasını araştırma isteği olarak tanımlanırken, ayırıştırıcı merak daha çok sıkılma duygusu sonucu ortaya çıkan genel araştırma, inceleme davranışına karşılık gelmektedir. Ayırıştırıcı merak daha çok günlük yaşamda oyun, eğlence gibi aktivitelerde görülmekte iken özgün keşif bir konuya ilişkin merak dürtüsü ile açıklanmaktadır (Demirel ve Coşkun, 2009).

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Satı AKGÜL, Çetin ÖZDİLEK

İnsanlığın yaradılışından beri var olan, onu tekerleğin icadından uzayın keşfine kadar götüren merak duygusudur. Merak çabaya dönüşerek çocuğu Herkül'den daha güçlü, Kristof Kolomb'tan daha araştırmacı yapar. Merak duygusu organizmayı harekete geçirerek, bir keşifle doyuma ulaşır ve çocukta tatmin hisleri ve bilginin depolanması ile neticelenir (Şirin,2007). Merakın bu olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de vardır. Gençlerin uyuşturucu madde kullanmaya başlama nedenleri pek çok etkene bağlı olabilir. Bunlardan en çok göze çarpanlardan biri merak ettikleri içindir. Gençler, maddenin yaratacağı etkiyi merak ettikleri için, yaşatlarıyla birlikte iken madde alabilirler. Akran ilişkileri böyle kötü bir alışkanlığın başlaması veya önlenmesinde büyük önem taşır. Gençlik çağında, bir gruba ait olmak, gencin psikolojik sağlığı açısından gerekli bir ihtiyaçtır. Ancak aile içinde belirli değerler kazanmış, kendine güveni olan bir genç, kendi kişilik yapısı ve değer ölçülerine uygun olan bir grup seçer. Bu grup içinde önemsemediği arkadaşları madde kullanıyorsa, bu gruptan ayrılabilir. Yeterli psikolojik güçlükte olmayan bir genç ise, arkadaşlarının "bir kereden ne çıkar" telkinleri ile madde alabilir(Kasatura,1998).

Zaman, hayattır ve zamanı boşa geçirmek, hayatı boşa geçirmek anlamını taşımaktadır. İnsanlar zamanı psikolojik yönden farklı olarak algırlar. Olayların birbirleriyle zincirlemesi, geçmiş anlarının etkisi ve geleceğe yönelik arzu ve istekler saatle ölçülen gerçek zamanın insan tarafından daha kısa veya daha uzun olarak algılanmasına yol açar. İnsan zamana bağlı olarak yaşar, ancak herkes bu zaman sürelerini birbirinden farklı algılar. Dersini iyice öğretmek isteyen öğretmen için ders saati kısa gelirken aynı ders saati, dersten sonra oyunu düşünen bir öğrenci için oldukça uzun gelebilir. Zamanı iyi kullanabilmek, insanın kendisine, çalışma hayatına, sosyal hayatına, dinlenme ve eğlenmesine, biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasına, ayırdığı zaman birimleri arasında dengeyi iyi kurabilmesine bağlıdır (Karaküçük,1997).

İnsanlar çeşitli zamanlarda sahip olduğu boş zamanlarında; monotonluktan uzaklaşmak, dinlenmek, hava değişimi gezme-görme, heyecan duyma, farklı yaşantılar elde etme gibi pek çok amaçla, açık veya kapalı alanlarda ya da pasif-aktif şekillerde, kent içinde veya kırsal yerlerde rekreatif etkinliklere katılmaktadırlar. İnsanlara rekreatif etkinlikler yoluyla kalıcı alışkanlıklar kazandırılmaktadır. Bu alışkanlıklar boş zamanları iyi bir şekilde değerlendirme, spor yapma, paylaşma, dayanışma, yenme ve yenilme duygusu, takdir etme duygusu, kurallara uyma, grup bilinci, başarıma duygusu vb. alışkanlıklar ve duygular olarak sıralayabiliriz (Pepe ve Mamak).Gelişen ve büyüyen teknolojiyle birlikte her geçen gün insan emeğine duyulan ihtiyaç azalmış, dolayısıyla daha az çalışır durumda olan ve daha fazla boş zamana sahip insanların bu boş zamanlarını iyi bir biçimde değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Yaman ve diğ.).

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye her açıdan gelişme çabası içerisinde olup, çocuk ve gençlerin eğitime de o oranda önem vermektedir. Örgütlü eğitim programı içerisinde olan ortaöğretim öğrencilerinin genel eğitim içerisinde merakları doğrultusunda boş zaman faaliyetlerine yönlendirilmeleri bir taraftan öğretimin daha kolay ve kalıcı olmasına yarar sağlarken diğer taraftan da eğitimi zevkli hale getirmektedir. Yine, alışkanlık haline getirilmiş olan boş zaman etkinlikleri, gençlerin bu birçok yönden faydalı faaliyetler aracılığıyla kendilerini kötü alışkanlıklardan koruyarak ülkesine yararlı ve üretken insanlar olmasını sağlayacaktır.

Ülkemizin 2011 yılı rakamlarına göre; genç nüfusun, 74.724.269 olan genel nüfusa oranı 12 milyon 542 bin kişiyle % 16,8'dir(www.haberturk.com,2012). Bu genç nüfus 15-24 yaş grubunda bulunmaktadır.Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla oldukça genç bir nüfusa sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, etkili gençlik politikalarının ülkemiz açısından önemi daha da artmaktadır. Ülkemizdeki gençlerin bugünkü durumlarına ilişkin istatistiklere bakıldığında, geleceğe yönelik etkin gençlik politikaları üretmek ve gençlerin karşılaştıkları sorunları çözmek atılacak en önemli adımlardan birisi olacaktır. Bu çalışmanın yapılmasının temel amacı da elde edilen sonuçların gençlik politikalarının yapılmasına yardımcı olacağına inanılmasıdır(www.tuik.gov.tr,2012). Nitekim anayasamızın 58. maddesi gençliğin korunması ile ilgilidir. Bu madde de "Devlet, İstiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsnet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bütünleşmesini ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır"(www.anayasa.gen.tr,2012) ibaresi yer almaktadır. Yani, devlet gençleri korumak için gerekli tedbirleri almakla kendini yükümlü kılmaktadır. Çünkü gençlik bir milletin geleceğidir. Bir ulusun gençliği bedenlen, ruhen ve zihnen ne kadar sağlıklı ise ve eğitim seviyesi ne kadar yüksekse geleceği de o kadar sağlam ve emin olacaktır. Bir toplum, gençliğine iyi eğitim vermek için tüm imkanlarını seferber etmek durumdadır. Ancak her zaman bu yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda gençleri kötü alışkanlıklardan da korumak gerekir. Gençleri korumak iyi bir eğitim vermekle birlikte onları merakları doğrultusunda bedenlen, ruhen ve zihnen gelişmelerine katkıda bulunacak faaliyetlere sevk etmek ve bu faaliyetlere yönelik imkanları artırmakla mümkün olabilecektir.

Bu çalışmanın amacı, farklı eğitim kurumlarında eğitim gören gençlerin yoğun olarak merak duydukları alanları tespit etmektir. Ayrıca, çalışmamız, sportif, sanatsal, kültürel ve el becerilerine yönelik rekreatif merkezlerin kurularak, uzman insanların yetiştirilmesi ve bu merkezlerde istihdamlarının yapılmasının, anayasamızın 58. maddesinde belirtildiği üzere, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu madde, sigara ve hırsızlık gibi kötü alışkanlıklardan korumaya yönelik devletin görevini yerine getirme açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulanması bakımından önemli görülmektedir.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada,ortaöğretim öğrencilerinin meraklılık düzeylerinin belirlenmesi ve bunun cinsiyet, sınıf düzeyi, ortalama aylık gelir, etkinliklere katılım şekli, boş zaman etkinlikleri ve boş zaman etkinliklerine katılımı olumsuz etkileyen sebepler gibi farklıdeğişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlandığı için tarama yöntemi ve buna ek olarak istatistiksel analiz yöntemleri

kullanılmıştır. Bu amaçla Erwin (1998) tarafından geliştirilen “Meraklılık İndeksi”nin Demirel ve Coşkun (2009) tarafından Türkçe’ye uyarlama çalışması farklı eğitim kurumlarında öğrenim gören ortaöğretim öğrencilerine gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Böylelikle meraklılık ölçeğinden elde edilen verilerin nicel analizi ile mevcut durum betimlenmiştir.

Meraklılık Ölçeği ilk versiyonu Erwin, Coleman ve Orlando (1998) tarafından James Madison Üniversitesinde geliştirilmiştir. Daha sonra gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ölçeğin 2. ve 3. Versiyonları geliştirilmiştir. Bu çalışmada da kullanılmış olan ölçeğin 3. versiyonu Ainley (1987) tarafından tanımlanan meraklılık özelliğine göre tekrar düzenlenmiştir. Ölçek iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar genişlik (27 madde) ve derinlik (20 madde) olarak adlandırılmıştır. Genişlik, kişinin geniş kapsam ve çeşitlilikteki bilgileri incelemesidir. Meraklılık özelliğinin bu boyutta kişi teşvik edici çeşitli deneyimler yaşamayı arzular. Derinlik ise kişinin belirli bir konu, fikir, kişi ile ilgili merak duyması ve bunlarla ilgili bilgileri süreklilik gösterecek biçimde öğrenmeye çalışmasıdır. Bu boyutta kişi ilgilendiği özel bir alan ya da konuya ilişkin olabildiğince ayrıntılı araştırma yapmak ve kazanımlarını arttırmak ister. Meraklılık ölçeği toplam 47 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine ilişkin yanıtlar “1 Çok Uyuyor”, 2. “Kısmen Uyuyor”, 3. “Çok Az Uyuyor”, 4. Çok Az Uymuyor”, 5. “Kısmen Uymuyor”, 6. “Hiç Uymuyor” olarak Likert tipi derecelendirme ölçeğindedir. Buna göre 6’lı Likert tipi ölçekte başlangıç noktası 1 alındığında 3,5 değeri “çok az uyuyor ile çok az uymuyor” değerlerinin orta noktası varsayılmıştır. Bu çalışmada da ölçeğin genel ortalamasında ölçekten alınabilecek minimum puan (47x1) 47, ortanca puanı (47x3,5) 165 ve maksimum puan (47x6) 282 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılığın göstergesi olarak elde edilen Cronbachalpha değeri ise 0,86 olarak elde edilmiştir. Demirel ve Coşkun (2009) tarafından yapılan ölçeğin uyarlama çalışmasında yapı geçerliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan faktör analizi için temel bileşenler analizi kullanılmış ve çalışmada KMO değeri .94 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda da ölçeğin 47 maddesinin öz değeri 12’den büyük olan iki temel alt boyuta sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans % 23,13’dir.

Verilerin düzenlenmesi için MS Windows Word 2010, grafiklerin hazırlanması için MS Windows 2003 Excel ve istatistiksel analizler için SPSS 20 paket programı kullanıldı. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgi dağılımlarını belirlemek için yüzde (%) ve frekans (f) analizleri yapıldı. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin meraklılık düzeyleri ile cinsiyet ve etkinliklere katılım şekilleri arasında önemli bir fark olup olmadığını araştırmak için; $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi uygulandı. Sınıf, aylık gelir düzeyi, boş zamanlarında katıldıkları etkinlikler ve etkinliklere katılmalarını olumsuz etkileyen sebepler ile meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için OneWay ANOVA Testi uygulandı.

3.BULGULAR

Tablo 3.1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

FAKTÖR	DEĞİŞKEN	f	%
Cinsiyet	Erkek	440	50,0
	Kadın	440	50,0
	Toplam	880	100,0
Sınıf	Lise 1	220	25,0
	Lise 2	220	25,0
	Lise 3	220	25,0
	Lise 4	220	25,0
	Toplam	880	100,0
Ortalama Aylık Gelir Düzeyi	1000 TL ve daha az	272	30,9
	1001-2000TL	345	39,2
	2001-3000TL	157	17,8
	3001-4000 TL	51	5,8
	4001-5000 TL	25	2,8
	5001TL ve üstü	30	3,4
Toplam	880	100,0	
Etkinliklere Katılım Şekli	Aktif (Spor Yapan)	570	64,8
	Pasif (Spor Yapmayan)	310	35,2
	Toplam	880	100,0
Boş Zaman Etkinlikleri	Müzik	136	15,5
	Spor	345	39,2
	Oyunlar	143	16,3
	Dans	30	3,4
	Sanatsal El Becerileri	77	8,8
	Mekân Dışı Etkinlikler	97	11,0
	İlmi ve Kültürel Etkinlikler	52	5,9
	Toplam	880	100,0
Etkinliklere Katılımı Olumsuz Etkileyen Sebepler	Ekonomik	87	9,9
	İmkân Azlığı	213	24,2
	Rehber İnsan Olmaması	64	7,3
	Okulda Etkinlik Alanında Program Yapılmaması	61	6,9
	Dersler Sebebiyle Boş Zaman Bulamama	390	44,3
	Ailenin İzin Vermemesi	65	7,4
Toplam	880	100,0	

Tablo 3.1’de araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgilerinin dağılımı verilmektedir. Verilere göre örneklem grubunda yer alan öğrencilerin %50,0’sinin “erkek” (n=440), %50,0’sinin “bayan” (n=440) olduğu görülmektedir. Araştırmada altı ortalama aylık gelir düzeyi aralığı kullanılmıştır. Örneklem grubunun %39,2 oran ile en çok “1001-2000 TL” aylık gelir düzeyine, %2,8 oranı ile en az “4001-5000 TL” aylık gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Örneklem grubunun etkinliklere katılım şekli değerlendirildiğinde % 64,8 oranı ile aktif (spor yapan), % 35,2 oranı ile pasif (spor yapmayan) öğrencilerin katılım yaptığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin boş zaman etkinliklerinin % 39,2 oranı ile en çok spor, % 3,4 oranı ile en az dans olduğu tespit edilmiştir. Örneklem grubunun etkinliklere katılmalarını olumsuz etkileyen faktörler değerlendirildiğinde %44,3 oranı ile en çok “dersler sebebiyle boş zaman bulamama”, %6,9 oranı ile en az “okulda etkinlik alanında program yapılmaması” olduğu tespit edilmiştir.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Satı AKGÜL, Çetin ÖZDİLEK

Tablo 3.2. Cinsiyete Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin Bağımsız Gruplar T-Testi Sonucu

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	T	P
Genişlik Toplamı	Kız	440	131.931	17.373	5.106	.597
	Erkek	440	125.884	17.757		
Derinlik Toplamı	Kız	440	95.495	12.666	5.592	.072
	Erkek	440	90.615	13.212		

Test sonuçları kız ve erkek öğrencilerin meraklılık düzeyi genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($t_{0,5}$; 5.106; $P>0.05$). Kızların genişlik alt boyut ortalama puanları (131.93±17.37) önemsiz ölçüde erkeklerin genişlik alt boyut ortalama puanlarından (125.88±17.75) daha fazla bulundu. Test sonuçları kız ve erkek öğrencilerin meraklılık düzeyi derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($t_{0,5}$; 5.592; $P>0.05$). Kızların derinlik alt boyut ortalama puanları (95.49±12.66) önemsiz ölçüde erkeklerin derinlik alt boyut ortalama puanlarından (90.61±13.21) daha fazla bulundu.

Tablo 3.3. Sınıflarına Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin OneWay ANOVA Analizi Sonucu

Değişkenler	Sıra	Sınıf	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Fark Tukey
Genişlik Alt Boyutu	1	Lise 1	220	130.618	19.00	1.066	.363	
	2	Lise 2	220	128.636	16.88			
	3	Lise 3	220	128.727	15.71			
	4	Lise 4	220	127.650	19.39			
		Toplam	880	128.908	17.81			
Derinlik Alt Boyutu	1	Lise 1	220	94.495	13.90	1.806	.144	
	2	Lise 2	220	91.940	13.06			
	3	Lise 3	220	93.559	11.32			
	4	Lise 4	220	92.227	14.09			
		Toplam	880	93.055	13.16			

Test sonuçları katılımcıların sınıflarına göre meraklılık düzeyleri genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($F_{3,876}$; 1.066; $P>0.05$). Her ne kadar sınıf düzeyine bağlı olarak öğrencilerin meraklılık düzeyi genişlik alt boyut puanları arasında fark önemli bulunmasa da, Lise1 genişlik alt boyutu puanları (130.61±19.00) önemsiz ölçüde sırasıyla Lise2 (128.63±16.88), Lise3 (128.72±15.71) ve Lise4 (127.65±19.39) puanlarından fazla bulundu. Test sonuçları katılımcıların sınıflarına göre meraklılık düzeyleri derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($F_{3,876}$; 1.806; $P>0.05$). Her ne kadar sınıf düzeyine bağlı olarak öğrencilerin meraklılık düzeyi derinlik alt boyut puanları arasında fark önemli bulunmasa da, Lise1 derinlik alt boyutu puanları (94.49±13.90) önemsiz ölçüde sırasıyla Lise2 (91.94±13.06), Lise3 (93.55±11.32) ve Lise4 (92.22±14.09) puanlarından fazla bulundu.

Tablo 3.4. Aylık Gelirlerine Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin OneWay ANOVA Analizi Sonucu

Değişkenler	Sıra	Ortalama Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	SS	F	P	Fark Tukey
Genişlik Alt Boyutu	1	1000 TL ve daha az	272	129.636	17.48	1.141	.337	
	2	1001-2000 TL	345	127.594	19.18			
	3	2001-3000 TL	157	128.904	16.59			
	4	3001-4000 TL	51	131.215	15.65			
	5	4001-5000 TL	25	128.280	16.81			
	6	5001 TL ve üstü	30	134.033	13.96			
	Toplam		880	128.908	17.81			
Derinlik Alt Boyutu	1	1000 TL ve daha az	272	93.819	13.23	.467	.801	
	2	1001-2000 TL	345	92.643	13.09			
	3	2001-3000 TL	157	93.031	12.40			
	4	3001-4000 TL	51	93.333	13.48			
	5	4001-5000 TL	25	90.360	13.91			
	6	5001 TL ve üstü	30	92.766	16.24			
	Toplam		880	93.055	13.16			

Test sonuçları gelir düzeyine göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($F_{5,874}$; 1.141; $P>0.05$). Her ne kadar gelir düzeyine bağlı olarak öğrencilerin meraklılık düzeyi genişlik alt boyut puanları arasında fark önemli bulunmasa da, 5001 TL ve üstü genişlik alt boyut puanları (134.03±13.96) önemsiz ölçüde sırasıyla 1000 TL ve daha az (129.63±17.48), 1001-2000 TL (127.59±19.18), 2001-3000 TL (128.90±16.59), 3001-4000 TL (131.21±15.65) ve 4001-5000 TL (128.28±16.81) puanlarından fazla bulundu. Test sonuçları gelir düzeyine göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($F_{5,874}$; .467; $P>0.05$). Her ne kadar gelir düzeyine bağlı olarak öğrencilerin meraklılık düzeyi derinlik alt boyut puanları arasında fark önemli bulunmasa da, 1000 TL ve az derinlik alt boyut puanları (93.81±13.23) önemsiz ölçüde sırasıyla 1001-2000 TL (92.64±13.09), 2001-3000 TL (93.03±12.40), 3001-4000 TL (93.33±13.48), 4001-5000 TL (90.36±13.91) ve 5000 TL ve üstü (92.76±16.24) puanlarından fazla bulundu.

Tablo 3.5. Etkinliklere Katılım Şekline Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin Bağımsız Gruplar T-Testi Sonucu

Alt Boyutlar	Etkinliklere Katılım Şekli	N	$\bar{X}$	SS	t	P
Genişlik Toplamı	Aktif (Spor Yapan)	570	132.257	16.205	7.818	.027
	Pasif (Spor Yapmayan)	310	122.748	18.987		
Derinlik Toplamı	Aktif (Spor Yapan)	570	94.436	12.170	4.262	.007
	Pasif (Spor Yapmayan)	310	90.516	14.498		

Test sonuçları spor yapan ve spor yapmayan öğrencilerin meraklılık düzeyi genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi ($t_{.05}$; 7.818; $P<0.05$). Spor yapanların genişlik alt boyut ortalama puanları (132.25 ± 16.20) önemli ölçüde spor yapmayanların genişlik alt boyut ortalama puanlarından (122.74 ± 18.98) daha fazla bulundu. Test sonuçları spor yapan ve spor yapmayan öğrencilerin meraklılık düzeyi derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi ($t_{.05}$; 4.262; $P<0.05$). Spor yapanların derinlik alt boyut ortalama puanları (94.43 ± 12.17) önemli ölçüde spor yapmayanların derinlik alt boyut ortalama puanlarından (90.51 ± 14.49) daha fazla bulundu.

Tablo 3.6. Boş Zamanlarında Katıldıkları Etkinliklere Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin OneWayANOVA Analizi Sonucu

Değişkenler	Sıra	Katılımcıların Boş Zamanlarında Katıldıkları Etkinlikler	N	$\bar{X}$	SS	F	P	Fark Tukey
Genişlik Alt Boyutu	1	Müzik	136	130.485	17.81	3.502	.002	1-3* 2-3* 5-3* 6-3*
	2	Spor	345	128.852	16.91			
	3	Oyunlar	143	123.244	19.35			
	4	Dans	30	133.033	16.03			
	5	Sanatsal El Becerileri	77	131.532	17.95			
	6	Mekan Dışı Etkinlikler	97	131.175	16.29			
	7	İlmi ve Kültürel Etkinlikler	52	130.230	20.04			
		Toplam	880	128.908	17.81			
Derinlik Alt Boyutu	1	Müzik	136	94.522	13.91	3.849	.001	7-3*
	2	Spor	345	91.759	12.75			
	3	Oyunlar	143	90.335	13.22			
	4	Dans	30	96.933	9.67			
	5	Sanatsal El Becerileri	77	95.519	14.25			
	6	Mekan Dışı Etkinlikler	97	94.164	11.46			
	7	İlmi ve Kültürel Etkinlikler	52	97.346	14.45			
		Toplam	880	93.055	13.16			

Test sonuçları boş zaman etkinliklerine katılım türüne göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi ($F_{6,873}$; 3.502; $P<0.05$). Saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikinci seviye testi olarak (follow-up) Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulandı. Tukey (HSD) testi sonuçları boş zaman etkinlikleri olan oyunların meraklılık düzeyi genişlik alt boyut ortalama puanının (123.24 ± 19.35) sırasıyla spor (128.85 ± 16.91), ilmi ve kültürel etkinlikler (130.23 ± 20.04), müzik (130.48 ± 17.81), mekan dışı etkinlikler (131.17 ± 16.29), sanatsal el becerileri (131.53 ± 17.95), dans'dan (133.03 ± 16.03) daha düşük olduğunu gösterdi. Test sonuçları boş zaman etkinliklerine katılım türüne göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi ($F_{6,873}$; 3.849; $P<0.05$). Saptanan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ikinci seviye testi olarak (follow-up) Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulandı. Tukey (HSD) testi sonuçları boş zaman etkinlikleri olan oyunların meraklılık düzeyi derinlik alt boyut ortalama puanının (90.33 ± 13.22) sırasıyla spor (91.75 ± 12.75), mekan dışı etkinlikler (94.16 ± 11.46), müzik (94.52 ± 13.91), sanatsal el becerileri (95.51 ± 14.25), dans (96.93 ± 9.67), ilmi ve kültürel etkinlikler'den (97.34 ± 14.45) daha düşük olduğunu gösterdi.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Satı AKGÜL, Çetin ÖZDİLEK

Tablo 3.7. Boş Zamanlarında Etkinliklere Katılımlarını Olumsuz Etkileyen Sebeplere Göre Katılımcıların Meraklılık Düzeylerine İlişkin OneWay ANOVA Analizi Sonucu

Değişkenler	Sıra	Katılımcıların Boş Zamanlarında Etkinliklere Katılımlarını Olumsuz Etkileyen Sebepler	N	$\bar{X}$	SS	F	P	Fark Tukey
Genişlik Alt Boyutu	1	Ekonomik	87	130.471	15.83	.496	.779	
	2	İmkan Azlığı	213	128.126	18.49			
	3	Rehber İnsan Olmaması	64	128.015	18.98			
	4	Okulda Etkinlik Alanında Program Yapılmaması	61	131.000	18.83			
	5	Dersler Sebebiyle Boş Zaman Bulamama	390	128.605	17.44			
	6	Ailenin İzin Vermemesi	65	130.107	18.43			
		Toplam	880	128.908	17.81			
Derinlik Alt Boyutu	1	Ekonomik	87	93.655	12.28	2.305	.043	
	2	İmkan Azlığı	213	91.502	13.51			
	3	Rehber İnsan Olmaması	64	94.437	12.24			
	4	Okulda Etkinlik Alanında Program Yapılmaması	61	89.606	17.25			
	5	Dersler Sebebiyle Boş Zaman Bulamama	390	94.230	12.47			
	6	Ailenin İzin Vermemesi	65	92.169	12.99			
		Toplam	880	93.055	13.16			

Test sonuçları boş zaman etkinliklerine katılımı olumsuz etkileyen sebeplere göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri genişlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın önemsiz olduğunu gösterdi ($F_{5,874}$; .496; $P>0.05$). Her ne kadar boş zaman etkinliklerine katılımı olumsuz etkileyen sebeplere bağlı olarak öğrencilerin meraklılık düzeyi genişlik alt boyut puanları arasında fark önemli bulunmasa da, Okulda etkinlik alanında program yapılmaması genişlik alt boyut puanları (131.00 ± 18.83) önemsiz ölçüde sırasıyla Ekonomik (130.47 ± 15.83), İmkan azlığı (128.12 ± 18.49), Rehber insan olmaması (128.01 ± 18.98), Dersler sebebiyle boş zaman bulamama (128.60 ± 17.44) ve Ailenin izin vermemesi (130.10 ± 18.43) puanlarından fazla bulundu. Test sonuçları boş zaman etkinliklerine katılımı olumsuz etkileyen sebeplere göre öğrencilerin meraklılık düzeyleri derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi ($F_{5,874}$; 2.305; $P<0.05$). Rehber insan olmaması derinlik alt boyut puanları (94.43 ± 12.24) önemli ölçüde sırasıyla Ekonomik (93.65 ± 12.28), İmkan azlığı (91.50 ± 13.51), Okulda etkinlik alanında program yapılmaması (89.60 ± 17.25), Dersler sebebiyle boş zaman bulamama (94.23 ± 12.47) ve Ailenin izin vermemesi (92.16 ± 12.99) puanlarından fazla bulundu.

4.TARTIŞMA

Analiz sonuçlarına göre cinsiyet açısından katılımcıların meraklılık düzeyleri incelendiğinde, erkek ve kız öğrenciler arasında meraklılık düzeyi alt boyutlarına göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum, öğrencilerin merak ettikleri konu ve durumların çeşitlilik gösterdiği, ancak süreklilik göstermediği biçiminde yorumlanabilir. Bunun nedeninin, öğrencilerin meslek seçimi aşamasında olduklarından ilgi alanlarının çeşitlilik gösterdiği ve merak ettikleri her konuyla ilgilenmeye açık oldukları olarak düşünülmektedir. Meraklılık özelliği ile ilgili alan yazın incelendiğinde farklı araştırmalarda cinsiyete ilişkin farklı sonuçlar elde edilmiştir. Demirel ve Coşkun'un (2009) araştırmasında meraklılık düzeylerinin karşılaştırılması sonucunda kız ve erkek öğrencilerin ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaştığı ve farkın erkek öğrenciler yönünde yüksek olduğu görülmektedir (Demirel ve Coşkun, 2009). Yapılan başka bir araştırmaya göre ise; kız öğrencilerin meraklılık düzeylerinin erkek öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir (Deringöl ve diğ., 2010). Diğer bir araştırmaya göre ise; meraklılık düzeylerinin cinsiyet ile karşılaştırılması sonucunda kız ve erkek öğrencilerin ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaştığı ve farkın kız öğrenciler yönünde yüksek olduğu görülmüştür (Deringöl ve diğ., 2010). Demirel ve arkadaşlarının (2012) araştırmasında meraklılık düzeyinin karşılaştırılması sonucunda kız ve erkek öğrencilerinin ortalama puanlarının anlamlı biçimde farklılaştığı ve farkın kız öğrenciler yönünde yüksek olduğu görülmektedir (Demirel ve diğ., 2012).

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların sınıflarına göre meraklılık düzeyleri incelendiğinde, meraklılık düzeyleri alt boyutlarına göre katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Öğrencilerin aynı yaş grubunda olmaları ve aynı sosyo-kültürel ortamda yaşamalarının, akrabalarından etkilenmelerine ve seçimlerinin de aynı doğrultuda olmalarına sebep olduğu düşünülmektedir. Demirel ve arkadaşlarının (2012) araştırmasında, farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin meraklılık düzeylerinin karşılaştırılması ile ilgili çalışma sonucunda, öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülterlere göre meraklılık düzeyine ilişkin ortalama puanları anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre; Dumlupınar Üniversitesi öğrencilerinin meraklılık puanlarının bölümlere göre değişmediği, farklı bölümlerdeki öğrencilerin benzer meraklılık düzeyine sahip olduğu söylenebilir (Demirel ve diğ., 2012). Bu çalışma sonuçları bizim çalışmamızla benzerlik göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların ortalama aylık gelirlerine bağlı olarak meraklılık düzeyleri incelendiğinde, meraklılık düzeyleri alt boyutlarına göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunun nedeninin; yeterli gelir düzeyine sahip olsalar dahi etkinlik alanlarının (örneğin çocuk müzelerinin) bulunmaması olarak düşünülmektedir. Pepe ve Kuru'nun (2001) yapmış oldukları çalışmada, spor yapan ve yapmayan bayanların sosyo-ekonomik yönden farklılık gösterdiği, bu yapının kişilerin yaşam şekillerini ve spora katılım düzeyini de etkilediği görülmüştür. Bu etkileme iyi imkanların sporu teşvik edici faktör veya kötü imkanların kısıtlayıcı faktör olarak gösterilemeyeceğini söyleyebiliriz. Uç noktalarda spor yapan kesimin az bulunduğu, spor

yapan kesimin ise ortanın üzerinde ve altında toplandığı tespit edilmiştir (Pepe ve Kuru,2001). Yine, Demirel ve Coşkun'un (2009) araştırmasında da öğrencilerin gelir düzeyine göre meraklılık ölçeğine ilişkin ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre üniversite öğrencilerinin meraklılık puanlarının gelir düzeyine göre değişmediği, farklı gelir gruplarındaki öğrencilerin benzer meraklılık düzeyine sahip olduğu görülmektedir (Demirel ve Coşkun,2009). Bu çalışma, bizim çalışmamızın sonuçlarını desteklemektedir.

Analiz sonuçları etkinliklere katılım şekli açısından spor yapan ve yapmayan öğrencilerin meraklılık düzeyi ile genişlik ve derinlik alt boyut ortalama puanları arasındaki farkın manidar olduğunu gösterdi. Bunun nedeninin; öğrencilerin meraklılık alanlarının bir konu başlığı ile sınırlı olmadığı, ancak, bu konulara ilişkin yeterli tecrübeye sahip olmadıklarından ötürü olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, öğrencilerin merak ettikleri konu alanlarının farklılaşabileceği, yeniliklere ve öğrenmeye karşı olumlu tutuma sahip oldukları, merak ettikleri konularla ilgili fırsat ve olanakları değerlendirmeye açık oldukları, söylenebilir. Yeniçeri ve arkadaşlarının çalışmasında, Muğla il merkezinde çalışan devlet memurlarının genel profilleri Türkiye şartlarından daha üst seviyede görülmektedir. Serbest zaman değerlendirme eğilimlerinde aktif görünmelerine rağmen düzenli spor yapma eğilimleri yeterli gözükmemektedir (Yeniçeri ve diğ.). Yine, Okumuş ve arkadaşlarının çalışmasında, Kocaeli ilindeki farklı sanayi kuruluşlarında çalışan bireylerin boş zaman tercihleri ve tercih nedenleri, kuruluşların çalışanlarına boş zamanlarını değerlendirmeleri konusunda ne tür alternatifler sundukları incelenmiş olup, ayrıca boş zaman etkinliklerine katılmanın iş verimine etkileri araştırılmıştır. Kocaeli ilindeki sanayi kuruluşlarında çalışan bireylerin yeterli boş zamana sahip oldukları fakat boş zamanlarını değerlendirme konusunda yeterli bilgi ve bilince sahip olmadıkları ve pasif katılım gerektiren etkinlikleri tercih ettikleri ortaya çıkmıştır (Okumuş ve diğ.). Ayrıca, Mirzaoğlu ve Erdoğan'ın çalışmasının sonucunda; rekreasyon kişilerin çok yönlü, olumlu gelişmelerini amaçlayarak topluma katkıda bulunmaya çalışır. Ancak rekreatif spor programlarının demokratik bir ortamda bireylerin etkin katılımıyla planlanması da; katılımın yaygınlaştırılması açısından son derece önemlidir tespitlerine yer verilmiştir (Mirzaoğlu ve Erdoğan,1976). Bu çalışmaların sonuçları, araştırmamız sonuçlarıyla bir paralellik göstermemektedir. Bunun nedeni, diğer çalışmalardan farklı olarak araştırma deneklerimizin öğrenci ve genç yaşta olmaları olabilir.

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların boş zamanlarında katıldıkları etkinlikler açısından meraklılık düzeyleri incelendiğinde, meraklılık düzeyleri alt boyutuna göre katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin ilgi alanlarının farklı olduğu görülmektedir. Ders dışında okul kulübü şeklinde bir yapılanma ile öğrenciler ilgi alanlarına yönelik çalışabilecekleri düşünülmektedir. Çevre, teknoloji, değerler, nüfus, ekonomi, sağlık, iş hayatı, devlet ve yönetim gibi alanlar boş zaman faaliyetleri üzerinde belirleyici ve etkileyici rol oynadığı düşünülmektedir. Zorba ve arkadaşlarının araştırmasında; üniversite öğrencilerinin, gerçekleştirdikleri etkinlikler dışında, üniversitelerde oluşturulan topluluk ve çeşitli etkinliklere yöneldikleri ve ilgi alanlarını belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında öğrencilerin daha çok futbol, basketbol, tenis ve fitness sporlarına yöneldikleri, bunun yanı sıra tiyatro, dans, müzik ve bilgisayar kullanmak gibi etkinliklere zaman ayırdıkları görülmektedir. Bunlara ek olarak, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre aktif katılımlı etkinliklere daha az yöneldikleri, katıldıkları etkinliklere ayırdıkları sürelerin ise daha az olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin daha çok pasif etkinliklere katıldığını göstermektedir (20). Yine, Ekici ve arkadaşlarının (2005) araştırmasında, Marmaris'te su ve doğa sporları yapma imkanının; turistin dinlenmesini ve rahatlamasını sağlayan rekreasyonel ortamın çok iyi düzeyde olduğu, kültürel ve tarihi rekreasyon anlayışının iyi düzeyde olduğu ve müşterilerin seyahat acentelerinin uyguladıkları programdaki animasyon etkinliklerinden hoşnut oldukları görülmektedir. Ancak, açık alan sporları yapma imkanının çok iyi olmadığı, adrenalin ve hava sporları yapma imkanının kötü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca satılmış olan programlardaki müşteri memnuniyetinin çok iyi olduğu, su ve doğa sporları yapma imkanı ile kültürel ve tarihi rekreasyon anlayışının ise, çok önemli olduğu görülmektedir (Ekici ve diğ.,2006). Yıldırım'ın, Eskişehir Osmaniye Üniversitesi öğrencilerinin rekreasyon faaliyetlerine katılımlarını belirlemek için yaptığı araştırma sonuçlarına göre; erkek öğrencilerin en fazla futbol ile ilgilendikleri, kız öğrencilerin ise en fazla müzik etkinlikleri ile ilgilendikleri görülmektedir. Erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla serbest zamanlarını daha çok fiziksel aktivitelerle değerlendirmektedir. Erkek öğrencilerin futbol, basketbol ve tenis gibi sportif dallara ağırlık verdikleri, kızların ise genellikle müzik, plates ve sinema gibi rekreatif etkinlikleri tercih ettikleri bulgulara ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, çalışmada elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında, öğrencilerin daha çok futbol, basketbol ve tenis gibi popüler sporlara yöneldikleri, bunun yanı sıra sinemaya gitmek, müzik dinlemek, bilgisayar kullanmak gibi etkinliklere en fazla zaman ayırdıkları, bundan başka, cinsiyet ayırımına bakılmaksızın tavla oynamayı ve müzik dinlemeyi sevdikleri görülmektedir. Bunlara ek olarak, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre aktif katılımlı etkinliklere daha fazla yöneldikleri, katıldıkları etkinliklere ayırdıkları sürelerin ise daha uzun olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; üniversite öğrencilerinin bireysel girişimler sonucunda gerçekleştirdikleri etkinlikler dışında üniversitelerde oluşturulan topluluk ve çeşitli etkinliklere yöneldikleri ve ilgi alanlarını belirledikleri sonucuna ulaşılmıştır (Yıldırım). Bu çalışmaların sonuçları, bizim çalışmamızın sonucuyla aynı doğrultuda çıkmıştır.

Analiz sonuçlarına göre; katılımcıların boş zamanlarında etkinliklere katılımlarını olumsuz etkileyen sebeplere göre meraklılık düzeyleri incelendiğinde, meraklılık düzeyleri alt boyutlarına göre katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bunun en önemli nedeninin, eğitim sisteminin sınava endeksli olduğu, başarının sınavlardan alınan puanlarla ölçüldüğü bir durumda öğrencilerin birinci önceliklerinin iyi bir üniversiteye girmek olduğu görülmektedir. Bu nedenle de öğrencilerin sporcu olup ülkelerini temsil etmek yerine, toplum tarafından daha çok değer verilen doktor, mühendis, avukat gibi meslekler için çaba sarf ettikleri düşünülmektedir. Pepe ve Mamak'ın çalışmalarında boş zamanların değerlendirilmesinde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin karşılaştıkları güçlüklerin, görüşlerinin ve katılım düzeylerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Sonuç olarak öğretmenlerin boş zaman etkinliklerini yapmak için bütün gayretlerini gösterdikleri, ancak, yeterli saha ve malzemelerinin olmaması, okul yönetiminin ilgisizliği, ayrıca ders yüklerinin fazla olması gibi sebeplerle istenilen düzeyde rekreatif etkinliklere katılmadıkları görülmüştür (Pepe ve Mamak). Yine, Kandazgelen ve Hergüner'in çalışmasında Sakarya il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin serbest zamanlarını nasıl ve ne şekilde değerlendirdiklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Sonuçta; beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin serbest zaman bulamadıkları ve ekonomik yetersizlikler gibi sebeplerle yeterli kadar etkinliklere katılmadıkları, serbest zamanlarını genellikle evde televizyon seyrederek veya gazete, dergi, kitap okuyarak değerlendirdikleri

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MERAKLILIK DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Satı AKGÜL, Çetin ÖZDİLEK

görülmüştür. Beden eğitimi ve spor öğretmenleri serbest zamanlarını verimli kullanmadıkları, kurumlarınca serbest zamanların değerlendirilme için imkan sağlamadığı, imkan sağlandığında serbest zamanlarını spor yaparak ve okuyarak değerlendireceklerini belirtmişlerdir(Kandazgelen ve Hergüner). Ayrıca, Zorba ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırmada; Muğla il merkezindeki Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, üniversite, ortaöğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektöre ait spor tesisleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda; Muğla il merkezindeki spor tesislerinin günde 353 saat, ortalama olarak ta 8 saat hizmete açık olduğu tespit edilmiştir. Tesislerin hem sayı hem de çeşitliliği açısından yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada yöneticiler, spor tesislerinin mesai saatleri dışında kapalı tutulmasının başlıca sebebinin talep yetersizliği ve maddi yetersizlikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Muğla il merkezindeki spor tesisleri, 9 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar, futbol sahası, spor salonu, fitness salonu, step-aerobik salonu, halı saha, tenis kortu, cimmastik salonu güreş salonu ve yüzme havuzudur. Muğla il merkezindeki spor tesislerinin çeşitlilik açısından farklı spor branşlarına hizmetinin yetersiz olduğu söylenebilir. Çalışmada Muğla il merkezindeki spor tesislerinin nüfusa oranla düşük olduğu ve Türkiye ortalamasının oldukça altında olduğu sonucuna verilmiştir. Tesislerin nizami ve sıhhi olarak yapılmaması yanında ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte olmaması, spor işletmeciliği anlayışından uzak bir tarzda yönetilmesi, spor tesislerinin tamamının halka açık olmaması tesislerden beklenen yararın düşük seviyede kalmasına sebep olmuştur(Zorba ve diğ.). Bu çalışmaların sonuçları da, bizim çalışmamızın sonucuyla paralellik göstermektedir.

5.SONUÇ

Uygulanan toplam 880 anket sonucunda elde edilen bulgulara göre sonuç olarak; katılımcıların meraklılık düzeyleri cinsiyet, sınıf ve ortalama aylık gelir düzeyi açısından farklılık göstermediği tespit edilirken; etkinliklere katılım şekli değişkenine göre, genişlik alt boyutunda ve derinlik alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği belirlendi. Boş zamanlarında katıldıkları etkinlik türü açısından genişlik alt boyutunda ve derinlik alt boyutunda farklılık gösterdiği belirlendi. Boş zamanlarında etkinliklere katılımlarını olumsuz etkileyen sebepler açısından ise genişlik alt boyutuna göre katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edildi ancak derinlik alt boyutuna göre de katılımcıların meraklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Türkiye’de spora ilgi daha çok pasif katılım şeklinde izleyici grupta yoğunlaşmaktadır. Boş zaman aktivitesi olarak spor yapandan çok aynı amaç için izleyen daha fazladır. Ülkemizde aktif spor yapan genç sayısı, ülkemiz genç nüfusunun ancak üçte birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, özellikle gençlerimizin kötü alışkanlıklardan korunarak, aktif spor yapmaya yönlendirilmeleri, sanatsal ve kültürel faaliyetlerle uğraşmaları için yapılacak yatırımlar, anayasamızın 58. ve 59. maddelerinde belirtilen devletin görevlerini işler hale getirmesi bakımından önemlidir.Bilindiği üzere anayasamızın

Gençliğin Korunması ile ilgili 58. maddesinde; “Devlet, İstiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilim ışığında Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda ve Devletin Ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden suçluluk, kumar vb. kötü alışkanlıklardan korumak için gerekli tedbirleri alır” denilirken, sporun geliştirilmesi ile ilgili 59. maddesinde de “Devlet her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır. Sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur” ibaresi yer almaktadır.

Devletin anayasamızın yukarıda belirtilen maddelerdeki görevleri yerine getirebilmesi yani, gençlerimizin kötü alışkanlıklardan uzak tutularak, fiziksel, ruhsal, duygusal ve zihinsel olarak sağlıklı yetiştirebilmeleri için, rekreatif faaliyetlere katılımlarının sağlanarak, birer hobi sahibi olmaları için, sporun bilimsel anlayış içerisinde yapılabilmesi ve yaygınlaştırabilmesi için, 7’den 77’ye spor yapan bir toplumun oluşabilmesi ve bunun paralelinde ülkemizi uluslararası alanda temsil edecek sporcular yetiştirebilmek için aşağıda belirtilen önerilerin yerine getirilmesi ile mümkün olacağı düşünülmektedir.

6.ÖNERİLER

- * Çalışmamızda elde edilen sonuçlara göre gençlerin daha yoğun olarak ilgi gösterdikleri etkinlik alanları olan, sırasıyla spor, müzik, oyun, mekan dışı etkinlikler gibi alanlara yönelik tesis, uzman insan, araç-gereç gibi eksiklikler giderilmelidir.
- * Her bölgede gençlerin serbest zamanlarını değerlendirme konusundaki alışkanlıkları incelenerek, bu yönde spor, sanat, el becerileri, kültürel vb. alanlara yönelik beceri kazandırma ve hobi kursları açılmalı ve sayıları artırılmalıdır.
- * Okullarda hobi kulüpleri oluşturmalı ve bu kulüplerle ilgili tesis, araç ve gereçler temin edilerek, öğrenciler, merak ettikleri konular doğrultusunda bu kulüp faaliyetlerine ve etkinliklere katılmaya teşvik edilmelidir.
- * Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlükleri bünyesinde bulunan Gençlik Merkez Müdürlüklerinin etkinlik alanları artırılmalı ve bu faaliyetlerin yapılabileceği tesisler yapılmalıdır.
- * Gençlik kampları tematik olarak da düzenlenmelidir. Örneğin felsefe kampları, okuma kampları ve yazarlık kampları gibi temalar belirlenmelidir.
- *Anaokulu ile birlikte 13 yıl zorunlu eğitim kapsamında öğrenci olacak gençlerimiz için okullar sadece birer öğretim merkezi olmaktan çıkartılıp, farklı alanlarda eğitim verilen kurumlar haline getirilmelidir.
- * Okullarda ders programları, ders dışı etkinliklere yönelik programı da içermelidir.
- * Öğretmenlerin ders yükleri azaltılmalı ve ders dışı etkinliklerde çalışmalarını teşvik edilmelidir.
- * Okullarda öğretmenlere ders dışı etkinliklere yönelik maddi destek verilmeli veya verilen destek artırılmalıdır.
- * Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi özellikle spor alanında okul kulüp işbirliği kurularak, başarılı sporcuya olabilecek öğrenciler kulüplere yönlendirilmelidir.
- * Spor, sanat, kültür gibi alanlarda hizmet veren işletmelere, devletin anayasal görevlerini yerine getirme de yardımcı oldukları için vergi muafiyeti getirilmelidir.

KAYNAKLAR

- BUDAK, S., (2000). Psikoloji Sözlüğü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, Birinci Basım, 1014 sayfa, sayfa 505.
- DEMİREL, M., COŞKUN, Y. D., (2009). “Üniversite Öğrencilerinin Meraklılık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 9, Sayı 18, Sayfa 111-134.
- DEMİREL, M., TURAN, M.B., KÖMÜR, Z., AYDOĞAN, M., (2012). “Curiosity Levels of University Student Studying in the Various Departments”, The Online Journal of Recreation and Sport, Volume 1, Issue 3, July 2012, ISSN: 2146-9598.
- DERİNGÖL, Y., YAMAN, Y., ÖZSARI, İ., ÇAĞIRGAN, G. D., (2010). “İlköğretim Öğretmen Adaylarının Meraklılık Düzeylerinin İncelenmesi”, International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey ISBN: 978 605 364 104 9.
- DERİNGÖL, Y., YAMAN, Y., ÖZSARI, İ., ÇAĞIRGAN, G. D., (2010). “Matematik, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Bilgisayara İlişkin Öz-Yeterlik Algıları ile Meraklılık Düzeyleri Arasındaki İlişki”, International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey ISBN: 978 605 364 104 9.
- EKİCİ, S., CAN, S., ZORBA E., DURUKAN, E. ve BİRGÜL, A., (2006). “Muğla Marmaris’teki Seyahat Acentelerinin Müşterilerine Sundukları Rekreasyonel Sportif Animasyon Etkinliklerinin Değerlendirilmesi”, 9. Spor Bilimleri Kongresi.
- <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 13.11.2012.
- <http://www.haberturk.com/yasam/haber/744866>, 13.11.2012.
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13133>, 13.11.2012.
- KANDAZGELEN, N. ve HERGÜNER, G. “Muğla Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenlerinin Serbest Zamanlarını Değerlendirme Biçimlerinin İncelenmesi (Sakarya İli Örneği)”, 9. Spor Bilimleri Kongresi.
- KASATURA, İ., (1998). “Gençlik ve Bağımlılık”, Psikoloji Dizisi:3, Evrim Yayınevi, 1. Basım: Ekim 1998, Sayfa 110.
- KARAKÜÇÜK, S. “Rekreasyon”, 2. Baskı, Ankara, 1997, Sayfa 1-6.
- MİRZAOĞLU, N. ve ERDOĞAN, Ş. (1976). “Rekreasyon ve Spor”, Çağdaş Eğitim Dergisi, Cilt: XXII, Sayı: 236, Sayfa 10.
- OKUMUŞ, Y., BAŞARAN, Z. ve SİVRİKAYA K., “Farklı Sanayi Kuruluşlarında Çalışan Bireylerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Tercihlerinin İncelenmesi”, 7. Spor Bilimleri Kongresi.
- PEPE, H. ve KURU, E. (2001). “ Spor Yapan Ve Yapmayan Bayanların Sosyo-Ekonomik Seviyelerinin Araştırılması ”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: XXI, Sayı: 3, Sayfa 209-211.
- PEPE, K. ve MAMAK, H. “Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenlerinin Boş Zaman Etkinlikleri Hakkında Görüşleri Ve Katılım Düzeyleri”, Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu, Ankara.
- ŞİRİN, N., (2007). “Bir Merakın Peşinden Sürikenmek”, Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimci Dergisi, Mayıs, Sayı 70, Sayfa 6-7.
- Türk Dil Kurumu (1988). Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1988, cilt 2, sayfa 1007.
- YAMAN, M., AYAN, S., ARSLAN, S. “Sporun yaygınlaştırılması için spor tesisleri ve uygulanan politikaların incelenmesi”
- YENİÇERİ, M., KÜRKÇÜ, R. ve ÖZDAĞ, S. “Devlet Memurlarının Serbest Zaman Değerlendirme Eğilimleri, Antropometrik Yapıları Ve Fiziksel Uygunluk Seviyelerinin Araştırılması”, 9. Spor Bilimleri Kongresi.
- YILDIRIM, M., “Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Öğrencilerinin Rekreasyon Faaliyetlerine Katılımlarının Araştırılması”, 10. Spor Bilimleri Kongresi.
- ZORBA, E., ZORBA, E., KESİM, Ü., AĞİLÖNÜ, A. ve CERİT, E. “Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Etkinliklere Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi (Muğla Üniversitesi Örneği)”, 9. Spor Bilimleri Kongresi.

This page intentionally left blank.

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ¹

Mehmet TOK

Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, mehmettok@comu.edu.tr

Mehtap YIGİN

Okt. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, mutlugunmehtap@hotmail.com

ÖZET: Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde yapıldığı kurslarda öğrencilerin karşılaştıkları en büyük güçlüklerden biri kelime öğrenimidir. Kelime öğrenme stratejisi geliştirip kelime hazinelerini arttıran öğrenciler olduğu gibi bağımsız olarak kelime öğrenme stratejisi geliştiremeyen ve başarısız olan öğrenciler de vardır. Dil öğrenme stratejilerinin bir parçası olan kelime öğrenme stratejileri bu açıdan çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkçe Öğretim ve Uygulama Merkezi'nde (TÖMER) B2 dil seviyesi öğrencilerinin Türkçe öğrenirken kullandıkları kelime öğrenme stratejilerini belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca ikinci dil olarak Türkçe öğrenen çok dilli öğrencilerin Türkçenin öğretiminde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile önceki dil öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri benzerlikler ve farklılıklar açısından incelenip karşılaştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Öğrencilerin kişisel bilgilerini öğrendiğimiz kişisel bilgi formu ve görüşme kayıtları olmak üzere iki farklı veri toplama aracından gelen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. B2 dil seviyesindeki 51 öğrenciyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde, Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Kelime Öğrenme Stratejileri, Durum Çalışması.

VOCABULARY LEARNING STRATEGIES THE LEARNERS USE IN TEACHING TURKISH AS A SECOND LANGUAGE

ABSTRACT: One of the most important difficulties in teaching Turkish as a second language is vocabulary learning. While there are learners who can develop their own vocabulary learning strategies, there are also those who can not do it autonomously through integrating their old and new knowledge. As a sub-component of language learning strategies, vocabulary learning strategies constitutes the main of this study. For this reason, this study investigates vocabulary learning strategies of students at B2 level in Çanakkale Onsekiz Mart University TÖMER (Turkish Teaching, Application and Research Center) while learning Turkish. It is also aimed to find out vocabulary learning strategies of multilingual students learning Turkish as a second language and their vocabulary learning strategies in their previous experiences and explore the differences and similarities between them. Case study as a qualitative method was used in this study. The data collected through demographic information forms and interview records were analyzed with descriptive statistics. In the semi-structured interviews with 51 international students at B2 level, vocabulary learning strategies of the students' use were identified.

Key Words: Teaching Turkish as a Second Language, Vocabulary Learning Strategies, Case Study.

1. Giriş

Kelime öğrenimi ve kelime öğrenme stratejileri, dil öğrenme sürecinin temel unsurlarından biridir. Öğrenciler sosyal ve eğitim hayatlarında kendilerini en iyi dil ile ifade ederler. Bir konuda bilgilerin ve düşünce biçiminin ortaya konulmasında kelime seçimi, kelime kullanımı oldukça önemlidir. Öğrencilerin kendileri için en uygun öğrenme stratejisini belirleyerek, kelime hazinelerini zenginleştirmeleri yabancı dil öğreniminde bir gerekliliktir. Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programında (MEB, 2010) A1 düzeyi dinleme beceri alanında “beni doğrudan ilgilendiren konularla ilişkili kalıpları ve çok sık kullanılan sözcükleri anlayabilirim”; B1 Okuma becerisi alanında, “meslekle ilgili ya da günlük dilde en sık kullanılan sözcükleri içeren metinleri anlayabilirim”; karşılıklı konuşma beceri alanı C1 düzeyinde, “kullanacağım sözcükleri çok fazla aramaksızın, kendimi akıcı ve doğal bir biçimde ifade edebilirim”; C1 düzeyi yazılı anlatım becerilerinde, “hedef belirlediğim okuyucu kitlesine uygun bir üslup seçebilirim” şeklinde ifade edilen yeterlikler, kelime öğrenme stratejilerinin önemini ortaya koymasından oldukça önemlidir.

TÖMER'den sonra üniversitelerin lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında eğitimlerini sürdüreceği yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim hayatları boyunca girecekleri sınavlarda kendilerini, bilgilerini ve düşüncelerini doğru ve eksiksiz ifade edebilmeleri, doğru cümleler kurabilmeleri ancak zengin bir kelime hazinesiyle mümkün olacaktır. Zimmerman'a göre kelime bilgisi, diller ve dil öğrenenler için kritik önem taşıyan merkez konumundadır (akt. Eyraud, Giles, Koenig ve Stoller, 2000). Öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerinden haberdar olup, kendilerine en uygun kelime öğrenme stratejilerini seçerek kelime öğrenmeleri bir gerekliliktir. Kendilerini daha fazla bilinçlendirerek kelime dağarcıklarını arttırmaları, onlara dil zenginliği ve kendilerini daha rahat ifade edebilme özgürlüğü kazandıracaktır.

Türkçenin yapısı ve kelime hazinesi boyutuyla düşünülürse kelime öğretimi ya da kelime öğreniminde dile özgü durumlar ortaya çıkar. Türkçede kelimeler bilinmese de kelime köklerinden hareketle ya da kökü bilinen başka bir kelime ile bağ kurmayı

¹ Bu makale, aynı başlık altında 17 Haziran 2013 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yayımlanan yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

sağlayan olanaklar vardır. Bu özellik ikinci dil olarak Türkçenin öğretiminde öğrencilerin yeni kelimelerle karşılaştıklarında onları anlamaları ve kolayca belleklerine yerleştirebilmeleri açısından oldukça faydalı ve önemlidir. Banguoğlu (2004: 141) dilin yaşayan bir organizma gibi zamanın ihtiyacına göre durmadan kendi yapısından kelimeler yaratarak ve yabancı dillerden kelimeler alarak dağarcığını zenginleştirdiğini ifade eder. Türkçe eklemeli bir dil olması nedeniyle yeni kelimeler türetmeye ve yeni kullanımlara son derece açık bir dildir.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe, bu özelliği sayesinde oldukça zengin bir dil olma niteliği taşır. Aksan (1990: 106), Türkçedeki eklerin çeşitliliği, bu eklerin değişik görevlerle yeni sözcükler oluşturabilmeleri nedeniyle yeni kavramların karşılanmasında kolaylık sağladığını belirtir. Türkçenin ekler sisteminin muntazamlığını Ergin (2005: 121) köklerden daha geniş olan gövdeleri oluşturmanın yanında kök ve gövdeleri çeşitli dil bilgisi fonksiyonları için ayrı ayrı kategorilere sokmak üzere daima kök ve kelimelerin sonuna getirilen eklerin herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde belirli bir sıraya göre dizildiklerini ve bu düzenliliğin sıra eklemeli bir dil olarak geniş bir ekler sistemine sahip bulunan Türkçenin ek yapısına büyük bir sadelik, açıklık ve kolaylık verdiğini ifade eder. Kelime öğrenimi açısından yabancı uyruklu öğrencilerin öncelikli olarak Türkçenin sağladığı bu imkânları fark etmeleri bir gerekliliktir.

Kelime dağarcığını zenginleştirme çabası öğretmenler açısından ders işlemenin en birinci basamağı ve temel taşıdır denilebilir. Çünkü Aygün'e (1999:7) göre öğrenciler yeterli bir sözcük dağarcığı olmayınca ne gramer, ne fonetik ne de iletişim çalışmaları yürütülebilirler. Harmer (2006: 16-22) kelime öğreniminin dört boyutun kavranmasıyla mümkün olabileceğini açıklamaktadır. Bunlar, a) çok anlamlılık (eş anlam, zıt anlam, derin anlam, yüzeysel anlam, çağırışım), b) kelime kullanımı (mecazi, deyim), c) kelime birleşimi (kelime grubu, ön ek, son ek), d) kelime grameri (sıfat, zarf, isim olma durumları vb.) olarak sınıflandırmıştır. Bu açıdan derslerde önceliğin dilin yapısına bağlı olarak kelime kavramının sözü edilen boyutlarıyla ele alınması gerekli görünmektedir.

Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde derslerdeki etkinliklerin temelini kelime hazinesi ile ilgili çalışmalar almaktadır. Bu yüzden ki her derste sınıfın durumuna göre yeni kelimeler verilir ve ders sonuna kadar bu kelimeler çerçevesinde bir planlama yapılır. Ders biterken öğrencilerin bu yeni kelimeleri kavramış olması hedeflenir. Öğrencilere kelime öğretilirken ya da bireysel kelime öğrenme çalışmalarında, onların kelime hazinelerini geliştirme süreçleri izlenmektedir. Öğretimin yanında öğrencinin de kullandığı kelime öğrenme stratejileri etkin bir şekilde varlığını göstermektedir. Çelikkaya (2012: 76), kelime öğrenme stratejilerine yönelik yaptığı çalışmasına bağlı olarak, öğretmen adaylarına, yararlı olabilecek stratejilere yönlendirmeyi, etkili sözcük kullanma yollarını, kullanabilecekleri bilimsel araştırma uygulamalarını, sözcük defterinin nasıl tutulması gerektiği, kelime öğreniminde hangi stratejilerin daha etkili olabileceği, ders kitaplarında konuyla ilgili sözcük dağarcığını daha basit öğrenebilecekleri öğrenme stratejilerine yönelik konular hakkında uygulamalar yapılması gerektiğini belirtmiştir.

1.1. Kelime Öğrenme Stratejileri

Türkçe Sözlük'te (2005: 1811) strateji, *önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol* olarak tanımlanmıştır. Öğrenme stratejisi ise öğrencinin kodlama sürecini etkileme amacıyla uyguladığı düşünme ve davranış olarak ifade edilir (Weinstein ve Mayer, 1986). Bu tanımlamalara bağlı olarak kelime öğrenme stratejileri (KÖS) de öğrencilerin yeni kelime öğrenme ya da öğrendikleri kelimelerin kalıcı olmasını sağlama sürecindeki uygulamaları olarak tanımlanabilir.

Bireylerin sahip oldukları kültürleri, geçmiş deneyimleri, sosyal ve ekonomik durumları, sahip oldukları zekâ türleri, ilgileri, öğrenmeyi öğrenme hakkındaki bilgi düzeyleri, öğrenme stilleri, kullandıkları öğrenme stratejileri, öğrenmeleri üzerinde etkilidir. Dolayısıyla her bireyin öğrenme zamanı ve stratejisi farklılıklar göstermektedir. Birey yaşadığı çevreden daha önce edindiği şeyleri daha hızlı öğrenir, ona daha yatkın olur. Aynı şekilde zekâsı nispetinde hız kazanan ya da yavaşlayan bir öğrenme süreci içerisinde olur.

Şahinel (2003: 7), etkin öğrenmenin, işbirliğinden, çoklu ortamdan, görme, duyma ve yapmadan oluştuğunu ifade eder. Etkin öğrenmeyle bireyler kendilerinde var olan zekâ türüne ya da daha önce edindikleri bilgilere göre kendilerine bir öğrenme yolu seçerler. Bu durum, bireysel farklılıkların öğrenmede farklı öğrenme stratejilerinin oluşmasını ya da kullanılmasını sağlamaktadır.

Öğrenme stratejileri, öğretme-öğrenme sürecine etki etmektedir. Birçok öğrenme stratejisinin kullanılması öğrenme ve öğretme sürecini zenginleştirerek niteliğini artırmak yoluyla yararlı bir süreç haline dönüşmektedir. Bu yararlar; öğrenciyi bilinçli öğrenci durumuna getirmek ve öğrencinin öğrenmedeki verimliliğini arttırmak; öğrenciye bağımsız öğrenebilme niteliği kazandırmak; zevk alarak öğrenmesine yardım etmek; öğrencinin okul sonrası öğrenmelerine temel hazırlamak şeklinde sıralanabilir (Özer, 2002: 20).

Dil öğreniminde temel öğrenme alanlarından biri kelime öğrenmedir. Bireyler bir dili yabancı dil veya ikinci dil olarak edinirken birçok kelime öğrenme stratejisi kullanırlar. Schmitt (1997) kelime öğrenme stratejilerini, keşfetme ve pekiştirme olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Yeni bir kelimenin anlamını keşfetmede kullanılan stratejileri belirleme ve sosyal stratejiler altında belirtmiştir. Bu stratejiler öğrencinin ilk olarak karşılaştığı kelime hakkında hangi stratejileri kullandığını göstermektedir. Öğrencinin ilk kez karşılaştığı kelimeleri belirleyerek kalıcı hale getirebilmeleri için kullandığı stratejiler bu şekilde sunulmuştur. İkinci kategori olan öğrenmenin kalıcılığını sağlamaya yönelik stratejileri ise; sosyal, bellek, bilişsel ve yürütücü biliş stratejileri altında belirtmiştir. Her strateji kelimeleri kullanmayı, tekrar etmeyi ve hatırlamayı sağlamaktadır. Yukarıda belirtilen kelime öğrenme stratejileri, başlıklar altında Schmitt'in (1997: 208-217) özetlediği şekilde ele alınmıştır.

Öğrenme stratejisindeki amaç, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenebilmeleri, öğrenmelerini güçlendirebilmeleri, çeşitlendirebilme yeterliliği edinmeleri düşüncesine paralel olarak, kelime öğrenmede de öğrencilerin kendi kendilerine bir öğrenme sürecine girdiklerini ve bu süreci güçlendirme yoluna gittikleri için kendilerine en faydalı ve kolay olan yolu seçebildikleri ifade edilebilir. Bu da öğrenmede kullanılan pek çok stratejinin kelime öğreniminde de kullanıldığını göstermektedir. Ancak, öğrencilerin yabancı dilde kelime öğrenirken, bildikleri bütün öğrenme stratejilerini kullandıklarını ve bu

strateji karmaşasının içinde bocalamalarının öğrenciler için büyük bir zaman ve güç kaybına neden olduğunu tespit eden Schmitt (1997: 199-227), bu alanda araştırmalarını yoğunlaştırarak öğrenciye sözcük öğreniminde kolaylık sağlayacak beş ayrı sözcük öğrenme stratejisi (Vocabulary Learning Strategies) geliştirmiştir. Bu stratejiler a) Belirleme Stratejileri (*Determination Strategies*), b) Sosyal Stratejiler (*Social Strategies*), c) Bellek Stratejileri (*Memory Strategies*), d) Bilişsel Stratejiler (*Cognitive Strategies*), e) Yürütücü Biliş Stratejileri (*Metacognitive Strategies*) olarak sınıflandırılmıştır.

Belirleme Stratejileri (Determination Strategies)

Belirleme stratejisi, öğrencinin sözcüğün anlamını kendi başına çıkarması olarak ifade edilebilir. Belirleme stratejisinin temel çıkış noktası bilinmeyen kelimenin tahmin yoluyla öğrenilmesidir. Schmitt (1997: 208) bu strateji için; “öğrenen bir kelimeyi bilmiyorsa, kelimenin anlamını o dilin yapısal bilgisinden, bağlamdan, referans materyallerden veya başkasına sorarak öğrenmelidir” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Belirleme stratejisinde, kelimenin anlamını metinsel bağlamdan tahmin etme, iki dilli ya da tek dilli sözlük kullanma, kelime listeleri yapma, kelime kartları kullanma, kelimenin ek ve köklerini analiz etme gibi unsurlar yer alır.

Dil öğreniminde, kelime hazinesinin öneminin yadsınamayacak bir gerçek olduğu var sayılırsa, bireyin önce kelime öğrenmeye, kendi kendine strateji geliştirmeye ya da var olan kelime stratejilerinden faydalanmaya ihtiyacı olacaktır. Bireyin, bir metin içinde cümleler arasında başka kelimelerden yararlanarak o kelimenin anlamını tahmin etmesi bir saptama/belirleme stratejisidir. Burada önemli olan bir başka şey, o kelimenin diğer kelimelerle birlikte kullanılma ilişkisi de olabilir.

Schmitt (1997: 210), iki dilde yayımlanmış sözlüklerin tek dilde yayımlanmış olanlara göre daha fazla kullanıldığını ifade etmektedir. Japon öğrencilerle yaptığı araştırmada da %95’lik bir oranda öğrencilerin iki dilli sözlük kullandıklarını ve bunu daha faydalı gördüklerini, bunun yanında %77 oranında öğrencinin de tek dilli sözlüklerin daha kullanışlı olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedir. İkinci dil olarak Türkçenin öğretiminde de öğrencilerin genellikle iki dilli sözlükleri tercih ettikleri görülmektedir. Bazısı anadilinden çevrilmiş sözlükleri tercih ederken bazıları ise iyi bildiği yabancı dil ile ilgili iki dilli sözlük kullanmayı tercih etmektedir.

Bir başka belirleme stratejisi ise *kelime listeleri ve resimli kelime kartlarıdır*. Nation’a (1982: 30) göre kelime listeleri, resimli sözcük kartları kullanmak ilk aşamada yararlıdır fakat bu stratejilerle öğrenilen kelimelerin ek bilgilerle zenginleştirilmesi gerekmektedir. Öğrenci bir süre sonra kelime kartlarını kullanmaktan sıkılabilir. Bu süreçte kelime kartlarının yerini kelime defteri almalıdır. Öğrenci kelime defterinden eski kelimelerini kontrol eder ya da yeni kelimeleri buraya kaydederek diğer bilgileri arasında bağlantı kurmaya çalışır. Bu kelimeleri de cümle içinde kullanarak kelime hazinesini pekiştirmiş olur.

Sosyal Stratejiler (Social Strategies)

Öğrencinin sözcüğü başkalarının yardımıyla anlaması olarak ifade edilebilir. Kelime öğrenme stratejilerinin ikinci basamağı ise sosyal stratejilerdir. Sosyal stratejiler, kelimeyi başkalarına sorarak keşfetme ve bunun yanında keşfedilen yeni bir kelimenin kalıcılığını sağlamaya da yardımcı olmaktadır. İlk durumda karşılaştıkları yeni kelimenin anlamını keşfetme durumunda belirleme maksatlı kullanılacağı için kelimenin kalıcılıktan önce anlamı, eş anlamı ya da o kelimeyle kurulmuş olan cümlenin anlamının ne olduğunu bilmek istemeleri önem taşıyabilir. Yeni kelimenin anlamını ya da eş anlamını öğrenci farklı şekillerde öğrenmek isteyebilir. İlk olarak öğretmene sormakla birlikte bilen arkadaşlarına da soru sorarak o kelimenin anlamını keşfetmek, bir başka deyişle saptamak ister.

Bu husus, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrenciler için düşünüldüğünde bir sınıfta farklı ülkelerden, en az beş farklı ana dili olan ya da ana dilinden başka hiç ortak dil bilmeyen öğrenciler olabilir. Yabancı uyruklu öğrenciler yeni kelimenin anlamını keşfetmek amaçlı soru sorarken öğretmen bildiği yabancı dil ile kelimenin anlam karşılığını vermek durumunda kalabilir. Fakat bu öğretmen için de öğrenciler için de bir dezavantaj oluşturabilir. Çünkü Türkçede her kelimenin anlamını tam olarak karşılayabilecek bir yabancı kelime bulunmayabilir.

Kelimelerin anlamlarını keşfetmeyi sağlayacak bir yöntem de *grup çalışmalarıdır*. Schmitt’e göre (1997: 211) öğrenci bu şekilde çalışıp kelimelerin manalarını keşfedebilmek için birlikte çalışabileceği bir grupta tanıştırılmalıdır. Nation (1997: 24) grup çalışmalarını, kelimeyi keşfetmenin yanında, kelimeleri kullanmak ve alıştırmalarla uygulamak için de kullanabileceğini belirtmiştir. Grup çalışması sırasında öğrenilen bir kelime yine o grup içerisinde kullanıldığı takdirde kalıcı hale gelebilir. Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrenciler grup içinde öğrendiklerini hayatlarına geçirmeleri noktasında şanslıdırlar. Çünkü dilini öğrendikleri ülkede yaşıyor olmaları onlar için çok büyük bir avantajdır. Bir gezi esnasında, bir konuşma sırasında, alışverişte, otobüste, yurttan, grup çalışmalarında duyarak ya da sorarak öğrendiklerini kolayca hayatlarına geçirmelerinin hiç de zor olmadığı ifade edilebilir.

Bellek Stratejileri (Memory Strategies)

Sözcükleri önceden öğrenilen bilgiler yardımıyla anımsama olarak ifade edilebilir. Sanaoui’e göre (1995: 17) öğrenciler, bellek stratejilerini öğrenilen kelimeleri hafızada tutmak amacıyla kullanırlar. Bununla beraber bu stratejinin temel kurallarından biri, önceki bilgiler yardımıyla yeni kelimeleri anlama şeklinde de ifade edilebilir. Buna, ilgili kelimelerle ilişkilendirme stratejisi denilebilir. Bu strateji ile öğrenci önceden öğrendiği kelimeler yardımıyla yeni kelimelere manalar verebilir. Bunun için kelimeler beyinde gruplandırılır ya da resimleştirilir. Schmitt (2000: 135) ise, bu stratejinin bilinçaltımızdaki bilgilerin değiştirilerek tasvir ve gruplama yoluyla yeni kelimelerin daha kolay hatırlanması için bir yol olduğunu ifade eder.

Bellek stratejisinin ana kurallarından biri *kelimeyi resimleştirme* ya da *gruplamadan* faydalanmaktır. Öğrenci bu görseller vasıtası ile önceden edindiği bilgileri geri çağırarak yoluyla daha kolay bir hatırlama sürecine girer. Bilindiği üzere, bir kelime ya da bilgiyi hatırlamak ve geri kullanımını sağlamak için onu görmek ya da uygulamak son derece yararlıdır. Dolayısıyla bu strateji görsel materyalden yararlanmanın sözel materyallerden yararlanmaktan çok daha faydalı ve etkili olduğu tezinden hareketle

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

geliştirilmiştir. Ayrıca Underwood (1989: 19) da resimlerin kelimelerden daha iyi hatırlanacağını belirtir. Bunun yanında kelimeleri resimlerle ilişkilendirmenin daha güçlü bir hatırlama sistemi olduğunu vurgular.

Öğrenciler bellek stratejileri sayesinde çok fazla kelimeyi depolama ve geri çağırmaı başarabilirler. Genellikle kelimeler birlikte hatırlanacakları gruplara yerleştirilirler. Kelimeler gruplandırılırken kâğıdın üzerinde çeşitli biçimlerde olabilir. Decker ve Whealey'e göre (akt: Schmitt, 1997: 213) kelimeleri hatırlamada çapraz şekilde yazarak gruplandırmak bir sütunda yazarak gruplandırmadan daha etkili olmaktadır. Schmitt'in (2000: 135) ifade ettiği şekliyle gruplamalar, öğrenilen bilgiyi geri getirmede önemli bir yoldur ve insanlar hızlı bir şekilde doğal olarak kelimeleri gruplara göre düzenlerler.

Bilişsel Stratejiler (Cognitive Strategies)

Sözcüklerin, tekrar yardımıyla öğrenilmesi, diye ifade edilebilir. Bu stratejinin temel kuralı tekrarlamaıdır. Öğrencinin yazarak, dinleyerek, söyleyerek ya da farklı şekillerde kelimeyi pekiştirme yolunu seçmesi ana unsurdur. Bilişsel stratejiler; not alma, yazılı ve sözlü tekrarlar, ders kitabının kelime bölümünü kullanma, kelime defterleri tutma, kelime listeleri hazırlama, kelime listesini kasetten dinleme ve nesnelerin üzerine Türkçesi yazan etiketler yapıştırma gibi stratejilerden oluşur.

Schmitt (1997: 214), bilişsel stratejilerle bellek stratejilerinin benzer yanlarının olduğunu ifade eder. Ancak bellek stratejileri, çağırma ve tahmin yolunu seçerken bilişsel stratejilerin daha mekanik bir yapıda olması yani tahmine pek yer bırakmadan sürekli bir tekrar sonucu belleği yenileme çalışması şeklinde olması bellek stratejisinden farklı bir konumda olduğunu gösterir.

Kelime öğreniminde not tutma konusunda en çok kullanılan stratejilerden biri de *kelime defterleridir*. Öğrenciler, ana dilde konuşan bir kişinin söylediklerini not almadıkları için kelime bazında çalışırlar. Kelimeleri yakalar ve onları ilişkili oldukları kelimelerle birlikte gruplandırarak not alır ve bu listeden tekrarlarını yazılı ve sözlü olarak yaparlar. Derste notlar alma, öğrenciye yeni öğrendiği kelimelerde kendi kişisel yapılarını oluşturmaya yardımcı olur. Öğrenciler kelimelere çalışmak için kitaplarında bulunan kelime bölümlerinden faydalanabilirler ve bu bölümleri kendileri de oluşturabilirler. İşitsel öğrenme stiline sahip öğrenciler kelimeleri ses kayıt cihazına kaydedip, kelimeleri dinleyerek çalışabilirler (Schmitt,1997: 215).

Yürütücü Biliş Stratejileri (Metacognitive Strategies)

Bu stratejiler, hangi sözcüklerin öğrenmeye değer olduğuna karar verilmesi, bilinçli bir şekilde plan yapılması, en etkili öğrenme yönteminin bulunması olarak ifade edilebilir. Öğrenenlerin kendi öğrenmelerini kontrol etme ve değerlendirebilmeleri için kullandıkları stratejilerdir. Yürütücü bilişsel stratejiler; planlama, izleme ve değerlendirme öğelerini içerir. İkinci dil olarak Türkçe öğrenen bir öğrencinin Türkçe filmler izlemesi, Türkçe gazete okuması, Türkçe şarkılar dinlemesi, Türk medyasını kullanması onun yürütücü biliş stratejilerinden faydalandığını gösterir. Buradaki asıl amaç ne kadar kelime bildiğini ya da eksiklerinin ne olduğunu anlama yani diğer bir manada kendisini test etmek ve değerlendirmektir.

Gu ve Johnson (1996: 647), bu stratejiyi özellikle başarılı ve dili öğrenmeye başladığını anlayan öğrencilerin tercih ettiklerini ifade etmiştir. Yürütücü biliş stratejileri, öğrenme sürecine bilinçli genel bakış ve daha iyi çalışabilmek için planlama, izleme ya da değerlendirmede karar vermeyi gerektirir Bu durum, kişinin gelişimini değerlendirmesi için en uygun çalışmaya, gözden geçirmeye ve test etmeye geçiş sağlamaktadır (akt. Schmitt, 2000:136).

Genel olarak bakıldığında, yürütücü biliş stratejilerinin diğer stratejilerden farklı olarak kişinin neyi, ne kadar öğrendiğini test etmesine, kendini izleyip değerlendirmesine fırsat verebileceği görülür.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde çok dilli öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri nelerdir?
- Çok dilli öğrencilerin önceki dil öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile Türkçe kelime öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

2. Yöntem

2.1.Araştırma Deseni

Bu çalışmada, ikinci dil olarak Türkçe öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Öğrencilerle birebir görüşme yapılarak onların nasıl kelime öğrendiklerini, kelimelere nasıl çalıştıklarını, önceki dil öğrenme tecrübeleri ile Türkçeyi öğrenirken kullandıkları kelime öğrenme stratejileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amaçlandığı için durum çalışması (case study) modeli kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırma 2012–2013 öğretim yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi TÖMER'de B2 dil seviyesindeki yabancı uyruklu toplam 51 öğrenci ile yürütülmüştür. Katılımcılar, araştırmaya gönüllülük ilkesi dikkate alınarak dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyet ve Dil Bilme Durumlarına Göre Dağılımı

		f	%
Cinsiyet	Erkek	39	76.5
	Kız	12	23.5
	Toplam	51	100
Dil Bilme Durumları	2 Dil Bilenler	17	33.3
	3 Dil Bilenler	16	31.5
	4 Dil Bilenler	11	21.5
	5 ve Daha Fazla Dil Bilenler	7	13.7
	Toplam	51	100

Katılımcılara bu araştırma için bir başarı tutum ölçeği uygulanmamış, katılımcılar Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi TÖMER'deki B2 kur sınavı temel alınarak gruplandırılmıştır. Öğrencilerin dil bilme durumları çalışmanın alt amaçları doğrultusunda önem taşımaktadır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin, Türkçe öğrenirken kullandıkları kelime öğrenme stratejilerini belirlemek için bazı kişisel bilgilere ihtiyaç duyulduğu için, araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formuyla araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, kaç dil bildikleri, Türkçeyi kaçınıcı yabancı dil olarak öğrendiklerinin bilinmesi araştırmanın alt amaçları açısından önemlidir.

Görüşme Formu

Öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmadan önce araştırmacı tarafından hazırlanan sorular ile pilot görüşme yapılmıştır. Pilot çalışma yapmak, araştırma yönteminin denenmesi için önemli bir olanaktır. Pilot çalışmalar, gerçek çalışmanın yapılacağı kişiler ve durumlara olası en yakın koşullarda gerçekleştirilir (Ersoy ve Yalçınoğlu, 2012: 75).

Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir. Görüşme, araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Görüşme, belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar (Büyüköztürk, 2011: 161). Yarı yapılandırılmış teknikle araştırmacı tarafından hazırlanan sorular üzerinde yanıtlayıcının kısmen düzeltme, düzenleme hakkı vardır. Sorgulayan ve yanıtlayan, bazı soruları birlikte yeniden düzenleyebilirler. Böyle olunca da bu teknik genellikle nitel araştırmalarda kullanılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2013:108). Yarı yapılandırılmış görüşmeler, hem sabit seçenekli cevaplama hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir. Bu nedenle, bu tür görüşme diğer iki yöntemin avantaj ve dezavantajlarını içerir. Analizlerin kolaylığı, görüşülene kendini ifade etme imkânı, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi avantajları ve kontrolün kaybedilmesi, önemsiz konularda fazla zaman harcanması, görüşme yapılanlara belli standartlarda yaklaşmadığından güvenilirliğin azalması gibi de dezavantajları bulunur (Büyüköztürk, 2011: 163).

Bu görüşmenin amacı, Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin kelime öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejilerini belirlemektir. Görüşmedeki soruların amacı öğrencilerin bilgilerini ölçmek değildir. Onların Türkçe öğrenirken kelimeleri hangi stratejilerle öğrendiklerini bilmemiz çalışmaya yön verecektir. Öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile ilgili nitel veriler elde edebilmek için araştırmacı tarafından 13 sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak, her bir görüşme ses kaydı ile kaydedilmiştir. Görüşme 51 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılırken ses kaydı ile birlikte araştırmacı not alma tekniğinden faydalanmıştır. Öğrencilerden ses kaydı için görüşme öncesinde izin alınmış ve yine gönüllülük esasına göre görüşmeler tamamlanmıştır.

2.4. Araştırmanın Veri Analizi

Nitel verilerin analizine ilişkin Strauss ve Corbin'in (1990) önerdiği iki yaklaşım söz konusudur: Betimsel analiz ve içerik analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 223). Bu çalışmada araştırmacının kavramsal yapısını önceden açık bir biçimde ortaya koyduğu ve önceden belirlenen temalara göre verilerin yorumlandığı "betimsel analiz" yapılmıştır.

Betimsel analizin, a) bir çerçeve oluşturma, b) tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, c) bulguların tanımlanması, d) bulguların yorumlanması, olmak üzere dört basamağı vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 224). Bu çalışmada, Schmitt (1997) tarafından ortaya konan kelime öğrenme stratejilerinin sınıflandırmalarına bağlı olarak çerçeve oluşturulmuştur. Veriler, bu temalara bağlı olarak tasnif edilmiştir. Görüşmeler yoluyla elde edilen veriler önceden belirlenmiş temalara bağlı olarak, Schmitt'in (1997) sınıflandırdığı beş kelime öğrenme stratejisine göre frekans (f) ve yüzde (%) oranları verilerek nitel verilerin sayısallaştırılması yapılmış ve tablolar haline getirilerek sunulmuştur. Tablolara bağlı olarak kavramsal çerçeveden hareketle verilerin yorumlanması yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Türkçenin İkinci Dil Olarak Öğretiminde Öğrencilerin Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejilerine İlişkin Bulgular ve Yorum

İkinci dil olarak Türkçenin öğretiminde öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinin toplam dağılımı öğrenci görüşmelerinden hareketle Tablo 2'de sunulmuştur:

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

Tablo 2. Öğrencilerin Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejilerinin Toplam Dağılımı

Kategoriler	f	%
Sosyal Stratejiler	128	28.8
Belirleme Stratejileri	106	23.8
Bilişsel Stratejiler	92	20.7
Yürütücü Bilişsel Stratejiler	62	13.9
Bellek Stratejileri	56	12.6
Toplam	444	100

Tablo 2'ye bakıldığında yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenirken en çok kullandıkları kelime öğrenme stratejisinin sosyal stratejiler; en az kullandıkları stratejinin ise bellek stratejileri olduğu görülmektedir. Öğrencilerin en çok tercih ettikleri sosyal stratejilerine ait teknikler ayrıntılı olarak Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Öğrencilerin Kullandıkları Sosyal Stratejilerinin Dağılımı

Kategoriler	f	%
Kelimenin anlamını öğretmen ya da sınıf arkadaşına sorma	48	25.7
Grup çalışması ile kelimenin anlamını keşfetme	24	6.7
Öğretmenin öğrencilerin kelime listelerini ya da resimli kartlarını kontrol etmesi	0	0
Türk kişilerle iletişim kurmak	51	62.2
Futbol oynarken kullanma (Sosyal Hayatta)	1	0.2
Alışverişte kullanma (Sosyal Hayatta)	4	1.2
Toplam	128	100

Yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kişilerle iletişime geçerek kelime öğrenmeleri en sık tercih ettikleri stratejiler olmuştur. Öğrencilerin görüşleri görüşmelere şu şekilde yansımıştır:

Suriyeli Ö16 kodlu öğrenci: *“İnsanların arasına daha fazla girerek mecaz anlamlı kelimeleri ve kelimelerin başka hangi kullanım alanlarının olduğunu öğrenmek isterim.”* diyerek kelime öğreniminde sosyal stratejiyi kullandığını belirtir.

Japonyalı Ö21 kodlu öğrenci: *“Eşim Türk olduğu için genellikle eşime soru sorarım ve dışarıda gezerken tabelalara bakarım. Mağazalardan kataloglar alarak oralardan yeni kelimeler öğrenirim. Ayrıca evde haberleri izleyerek çok kelime öğrenirim.”*

Somalili Ö11 kodlu öğrenci: *“Arkadaşlarımla birbirimize kelime listeleri verip karşılıklı soru soruyoruz ve Türk oda arkadaşlarımla konuşurken en kolay şekilde kelime öğreniyorum. Mesela: “Sihhatler olsun” deyince arkadaşım, ona hemen bu kelimenin anlamını sordum ve öğrendim, şimdi ben de kullanıyorum.”* Öğrenci, soru sorma stratejisiyle kelime öğrenmede keşfetmek amaçlı sosyal stratejiyi kullanmıştır.

Orta Afrikalı Ö45 kodlu öğrenci, *“İlk öğrenenler önce tanışma pratikleri yapsınlar, gramere çok iyi çalışsınlar ve insanlarla her zaman iletişim halinde olsunlar.”* şeklinde tavsiye eder.

Tablo 4'te yabancı uyruklu öğrencilerin kullandıkları belirleme stratejilerine ait tekniklerin dağılımı verilmiştir:

Tablo 4. Öğrencilerin Kullandıkları Belirleme Stratejilerinin Dağılımı

Kategoriler	f	%
Konuşmanın bölümünü analiz etme	0	0
Eklere ve kökleri analiz etme	0	0
Ana dilde aynı kökten gelen kelimeleri kontrol etme	0	0
Var olan herhangi resim ya da hareketleri analiz etme	0	0
Metinsel bağlamdan anlamı tahmin etme	48	47.5
İki dilli sözlük kullanma	45	45.7
Tek dilli sözlük kullanma	0	0
Kelime listeleri yapma	6	2.7
Kelime kartları kullanma	9	4.1
Resimli kartlar kullanma	0	0
Toplam	106	100

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin belirleme stratejisi olarak metinsel bağlamdan hareket etmek ve iki dilli sözlük kullanma stratejilerini etkin olarak kullandıkları görülmektedir. Kullanılan diğer stratejiler ise kelime listesi yapma ve kelime kartlarını kullanmadır. Öğrencilerin görüşleri görüşmelere şu şekilde yansımıştır:

Azerbaycanlı Ö36 kodlu öğrenci, kendisi için en etkili kelime öğrenmenin kitap okumak olduğunu söyleyerek sebebini şu şekilde ifade eder: “*Kitap okuduğum zaman kelimelerin nasıl okunduğuna ağız alışıyor ve bu bana konuşurken, o kelimeyi kullanırken bir avantaj oluyor.*”

Rusyalı Ö27 kodlu öğrenci de “*Kitap okurken kelimelere aşina olduğum için daha rahat ve daha doğru konuşuyorum.*” şeklinde düşüncelerini açıklar.

Kongolu Ö12 kodlu öğrencinin “*Duyduğum yeni kelimeleri hemen sözlükten bakarım; çünkü sözlük bana çok pratik geliyor.*” ifadeleri ile sözlük kullanma stratejisini kullandığını belirtir.

Ganalı Ö7 kodlu öğrenci “*Önce temel seviyede kolay kitaplar okusunlar, bilinmeyen kelimeleri sözlükten bulsunlar ve Türk film izleyip Türk müzikler dinlesinler.*” İfadeleri ile kullandığı ve diğer arkadaşlarına tavsiye ettiği kelime öğrenme stratejilerini açıklamıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin Kullandıkları Bilişsel Stratejilerinin Dağılımı

Kategoriler	f	%
Sözlü tekrar	14	7.3
Yazılı tekrar	24	32.5
Not tutma	15	19
Ders kitabının kelime bölümünden çalışma	14	18.5
Kelime listesini cd den dinleme	0	0
Nesnelerin üzerine etiket yapıştırma	4	2
Kelime defteri tutma	21	20.7
Toplam	92	100

Öğrenciler, kelimeleri öğrenirken ya da öğrendikten sonra kalıcı hale getirmek için tekrar ederler. Bunu yaparken de birtakım stratejiler kullanırlar. Tekrar için kullanılan stratejiler bilişsel stratejilerdir. Öğrencilerle yapılan görüşme verilerine göre, en fazla stratejinin kelime defteri kullanılarak yani kelime defterinden tekrar etmek olduğu, en az stratejinin ise kelime kartlarıyla kelime öğrenme olduğu görülür. Öğrencilerin hiç kullandıkları stratejiler ise kelime listesini cd den dinlemek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin en yaygın kullanılan bilişsel stratejilerinden kelime defterini tercih etmelerinin sebebi kullanış açısından her zaman yanlarında bulundurabilmeleridir.

Kazakistanlı Ö41 kodlu öğrenci, “*İnsanları çok iyi dinlesinler, kelime defteri tutsunlar ve mutlaka çok kitap okusunlar.*”; Suriyeli Ö39 kodlu öğrenci, “*Kelimeleri küçük kâğıtlara yazıp odamdaki eşyaların üzerine yapıştırarak ezberlemek istedim ama bunun bana hiç faydası olmadı.*” derken Kazakistanlı Ö2 kodlu öğrenci ise tam tersi bu yolla çok iyi öğrendiğini ifade etmiştir.

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

Afganistanlı Ö5 kodlu öğrenci, “*Kelime öğrenirken kelime defteri kullanıyorum. Her sayfaya bir harf yazıp bilmediğim kelimeleri yazarak çalışıyorum.*”; Beninli Ö13 kodlu öğrenci, “*Kelime defterinden tekrarlayarak kelime öğrenmek benim için çok faydalı oluyor ve kelimeleri hiç unutmuyorum.*” ifadeleri ile kullandıkları bilişsel stratejileri belirtmişlerdir.

Somalili Ö48 kodlu öğrenci, “*En çok ders kitabından kelime öğreniyorum. Mesela ders kitabında Mevlana’nın hayatı vardı. Orada “Hamdım, piştim, yandım” kelimelerini ders anlatılırken öğrendim.*” ifadeleri ile ders kitaplarında kelime bölümünün önemli bir kelime öğrenme stratejisi olduğunu açıklamaktadır.

Tablo 6’da yabancı uyruklu öğrencilerin kullandıkları yürütücü bilişsel stratejilere ait tekniklerin dağılımı verilmiştir:

Tablo 6. Öğrencilerin Kullandıkları Yürütücü Bilişsel Strateji

Kategoriler	f	%
Türkçe medya araçlarını kullanma (tv, şarkı, film, internet vb.)	50	95.5
Tekrarı artırmak için az kullanılan kelimeleri kullanma	0	0
Kelime testleri yapma	12	4.5
Yeni kelimeyi atlama geçme	0	0
Zaman geçse de kelimeye çalışmaya devam etme	0	0
Toplam	62	100

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin yürütücü bilişsel strateji olarak medya araçlarını ve kelime testlerini kullandıkları görülmektedir.

Somalili Ö4 kodlu öğrenci, “*Kelime öğreniminde daha çok interneti kullanırım ve internette kendi kendime kelime testleri yaparım.*” diyerek kendini değerlendirmek ve test etmek istediğini ifade ederek yürütücü bilişsel stratejiyi kullandığını belirtir.

Tablo 7. Öğrencilerin Kullandıkları Bellek Stratejilerinin Dağılımı

Kategoriler	f	%
Yeni kelimeyi cümlede kullanma	41	73.2
Kelimeyi görselleştirme	8	14.2
Kelimeyi eş ve zıt anlamlarıyla bağlama	0	0
Kelimeleri gruplandırarak çalışma	0	0
Anlam haritaları kullanma	0	0
Hikâye yazarak	7	12.6
Toplam	56	100

Somalili Ö16 kodlu öğrenci, “*Arkadaşlarımla yurda giderken, öğrendiğimiz kelimeleri cümle içinde kullanıyoruz ve bu şekilde pratik yapıyoruz.*”; Azerbaycanlı Ö9 kodlu öğrenci ise “*Cümle içinde kullandığım kelimeleri asla unutmuyorum. Sadece sözlükten bakınca bir süre sonra unutuyorum.*” ifadeleri ile kelimeleri cümle bağlamında kullanmanın etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Afganistanlı Ö31 kodlu öğrenci, “*Kelimeleri posterlerle, fotoğraflarla daha kolay ezberliyorum ve o kelimeleri hatırlamam çok kolay oluyor.*” ifadesi ile kelimeleri görselleştirme yoluyla kelime öğrendiğini açıklamıştır.

Rusyalı Ö22 kodlu öğrenci “*Kelimelerle hikâye yazmaya çalışırım, bu yeni kelimeleri hatırlamamı ve unutmamamı sağlıyor.*”; Somalili Ö44 kodlu öğrenci ise “*Öğrendiğim kelimelerle kompozisyon yazmak bana çok fazla faydalı oluyor.*” ifadeleri ile kelimenin kullanıldığı bir hikâye ya da kompozisyon yazmanın etkili olduğunu belirtmişlerdir.

3.2. Çok Dilli Öğrencilerin Önceki Dil Öğrenimleri ile Türkçede Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejilerinin Benzerlik ve Farklılıklarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Çok dilli öğrencilerin önceki dil öğrenimleri ile Türkçe öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejilerinin benzerlik ve farklılıklarına dair bulgular ve yorum tablolar halinde analiz edilmiştir. Çalışmanın verilerinden hareketle çok dilli öğrencilerin önceki dil öğrenimlerinde kullandıkları beş kelime öğrenme stratejisinin genel toplamına dair bulgu ve yorum Tablo 6’da gösterilmiştir:

Tablo 8. Öğrencilerin Türkçeden Önce Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejilerinin Dağılımı

Kategoriler	f	%
Yürütücü Bilişsel Strateji	46	30.8
Belirleme Stratejisi	45	30.2
Sosyal Stratejiler	32	21.5
Bilişsel Strateji	23	15.5
Bellek Stratejisi	3	2
Toplam	149	100

Öğrencilerin Türkçeden önceki dil öğrenmelerine bakıldığında, öğrencilerin genel olarak bütün kelime öğrenme stratejilerini kullandıkları görülmektedir. En fazla kullanılan kelime öğrenme stratejileri yürütücü bilişsel ve belirleme stratejisiyken, en az kullanılan kelime öğrenme stratejisi bellek stratejisidir. Çalışmanın birinci alt amacında, Türkiye'deki öğrencilerin en sık kullandıkları kelime öğrenme stratejisi sosyal stratejiler iken öğrencilerin önceki dil tecrübelerinde sosyal stratejilerin alt sıralara gerilediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak öğrencilerin Türkçeyi Türkiye'de öğrenirken ikinci dil olarak edindikleri, önceki dil yaşantılarında ise yabancı dil olarak öğrendikleri gösterilebilir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin önceki dil öğrenme tecrübelerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri görüşmelere şu şekilde yansımıştır:

Bosnalı Ö29 kodlu öğrenci, *“Almanca öğrenirken filmler izledim, internetten yeni kelimeler öğrendim.”*; Somalili Ö51 kodlu öğrenci ise : *“Diğer dil öğrenimimde kelime öğrenmek ya da kelime pratiği yapmak için haberleri izliyordum.”* diyerek medya araçları kullanmak suretiyle yürütücü bilişsel bir stratejiyi kullandıklarını belirtmişlerdir.

Letonyalı öğrenci (Ö18) *“Türkçeden önceki dil öğrenimimde kelimeleri yazarak çalışıyordum ve kelime kartlarını kullanıyordum.”*; Fildişi sahilinden Türkiye'ye gelen Ö33 kodlu öğrenci, İngilizce öğrenimindeki tecrübelerini paylaşarak, *“Daha önce İngilizce kelimelere çalışırken, kitap okudum ve kitaptan bilmediğim kelimeleri not edip sözlükten bakarak kelime öğrendim.”* diyerek belirleme stratejisi kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Çinli öğrenci (Ö47): *“Türkçeden önce İngilizce öğrenirken ana dili İngilizce olan kişilerle konuşmadım çünkü öğrendiğim dilin ülkesinde yaşamıyordum. Ancak turistler geldiğinde onlarla konuşma fırsatım oluyordu ve onlarla konuşarak pratik yapıyordum.”*; Japonyalı Ö21 kodlu öğrenci: *“İspanyolca öğrenirken İspanyolca bilenlerle iletişime geçtim, pratik yaptım ve böylece daha kısa sürede daha fazla kelime öğrendim.”* diyerek sosyal strateji kullanmışlardır.

Öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde, kelime öğrenme stratejilerinden en fazla sosyal stratejiler ve belirleme stratejilerini kullanırken, diğer dil öğrenimlerinde en fazla yürütücü biliş ve belirleme stratejisini kullandıkları belirlenmiştir. Her iki dil öğrenimlerinde de belirleme stratejilerini sık kullanmaları bir benzerlikken, Türkçe öğrenirken sosyal stratejinin öne çıkması bir farklılıktır. Öğrencilerin, her iki dil öğrenimlerinde de en az kullandıkları kelime öğrenme stratejisinin bellek stratejisi olması benzer bir durum oluşturmuştur.

Öğrenciler öğrendikleri kelimeleri hayata geçirirken, her iki dil öğrenimlerinde de sosyal stratejileri sıkça kullandıkları ancak Türkçede en çok ana dili Türkçe olan kişilerle konuşmak tercih edilirken, diğer dil öğreniminde o ülkede yaşamadıkları için en fazla arkadaşına, öğretmene soru sorma ya da aileyle konuşma tercih edilmiştir. Her iki dil için de bellek stratejilerinin sık tercih edilmediği tespit edilmiştir.

Her iki dil öğreniminde de kelime çalışma materyali olarak öğrencilerin en fazla iki dilli sözlüğü kullandıkları belirlenmiştir. Bellek stratejileri kullanılırken her iki dil öğreniminde de en fazla yeni kelimeyi cümlede kullanma stratejisi, en az ise kelimeyi görselleştirme stratejisi kullanılmıştır. Her iki dil öğreniminde de bellek stratejilerinin kullanımı açısından bir farklılık tespit edilmemiştir.

Her iki dil öğreniminde de bilişsel stratejilerden en fazla yazılı tekrarın kullanılması bir benzerlikken, Türkçe öğreniminde en az nesnelere etiket yapıştırma stratejisinin kullanılması bir farklılıktır; çünkü diğer dil öğreniminde en az sözlü tekrarın kullanıldığı belirlenmiştir.

Türkçe öğrenimlerinde belirleme stratejilerinden en az kelime listelerini kullanan öğrenciler, diğer dil öğrenimlerinde en az kelime kartlarını kullanmışlardır. Her iki dil öğrenimlerinde de öğrenciler yürütücü bilişsel stratejilerden en fazla medya iletişim araçlarını kullanarak kelime öğrenmişlerdir. Ayrıca çok dilli öğrencilerin diğer dil öğrenimlerinde, yürütücü bilişsel stratejilerden sadece medya iletişim araçlarını kullanarak kelime öğrendikleri belirlenmiştir.

Yürütücü bilişsel stratejilerden gerek Türkçe öğrenirken gerekse önceki dil öğrenme tecrübelerinde sıkça faydalanılması bir benzerlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceki dil öğrenme tecrübelerinde yürütücü bilişsel stratejiler en fazla iken Türkçe öğreniminde sosyal stratejinin en fazla kullanılmasının bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

4. Tartışma

Öğrencilerin ikinci dil olarak Türkçe öğrenimlerinde genel olarak kelime öğrenme stratejilerini kullandıkları, bu stratejiler içinde en fazla sosyal stratejileri (arkadaşa soru sorma, ana dili Türkçe olanlarla konuşma vb.) ve yürütücü bilişsel stratejileri (medya, haber, internet, kelime testleri vb.), en az ise bellek stratejilerini (kelime gruplama, resim ve görsellerden yararlanma vb.) kullandıkları saptanmıştır. Altan (2003), üniversite öğrencilerinin kelime öğrenirken sosyal stratejilerin en sık kullanılan stratejiler arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arsal ve Özen (2006) İngilizce öğretmeni adaylarının dil öğrenme stratejilerini orta düzeyde kullandıklarını, sosyal stratejilerin sık kullanılan stratejiler arasında olduğunu belirlemişlerdir. Bu çalışmada da sosyal stratejilerin en sık kullanılan strateji olması bu çalışmalarını desteklemektedir.

Sosyal ve yürütücü bilişsel stratejiler, öğrencilerin en faydalı, etkili ve kullanışlı; bellek stratejileri ise faydasız ve etkisiz gördükleri stratejiler konumundadır. Bu durumun ortaya çıkmasının temel nedeni, araştırmaya katılan bütün öğrencilerin B2 seviyesinde olmaları gösterilebilir. Gu ve Johnson (1996: 647) özellikle başarılı ve dili öğrenmeye başladığını anlayan öğrencilerin yürütücü bilişsel stratejileri tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu seviyede öğrenciler artık dili öğrenmeye, konuşmaya ve tartışmaya başlamışlardır. Bu sebeple öğrencilerin, dili daha aktif kullanma ve kendilerini anadil konuşanlar vasıtasıyla test edebilme gayretine girdikleri için sosyal stratejiler (arkadaşa soru sorma, ana dili Türkçe olanlarla konuşma vb.) ve yürütücü bilişsel stratejilere (medya, haber, internet, kelime testleri vb.) yöneldikleri söylenebilir.

Gömlüksiz (2013: 593-594) çalışmasında Türkçe öğretmeni adaylarının yabancı dil öğreniminde bilişsel stratejiyi etkili biçimde kullanamadıklarını belirlemiştir. İngilizce sohbetleri başlatma, İngilizce okumaktan hoşlanma, İngilizce mesaj, mektup veya rapor yazma ve İngilizce bir kelimeyi bildiği kök ve eklerine ayırarak anlamını çıkarmada çok yetersiz oldukları sonucu elde edilmiştir. Bu çalışmada da bilişsel stratejilerin bellek stratejilerinden sonra en az kullanılan strateji olduğu görülmüştür. Bilişsel stratejilerin içinde en çok kullanılan stratejinin kelime defteri tutma yani kelime defterinden tekrar etme; en az kullanılan stratejinin ise kelime kartlarıyla kelime öğrenme olduğu ortaya çıkmıştır. Kelime listesini cd'den dinleme öğrencilerin hiç kullanmadıkları bilişsel stratejilerden biri olduğu görülmüştür. Öğrencilerin en yaygın kullandıkları bilişsel stratejilerden kelime defterini tercih etmelerinin sebebi, kullanış açısından her zaman defterleri yanlarında bulundurabilmelerindedir.

Bu çalışma öğrencilerin eğitimlerine başladıkları ilk dönemde yapılmış olsaydı belirleme stratejileri daha çok kullanılan stratejiler olarak karşımıza çıkabilirdi. Dil öğrenmeye yeni başladıkları dönemde dil edinimini hızlandırmak amacıyla belirleme stratejilerini (sözlük kullanma, resimli kartlar vb.) kullanan yabancı uyruklu öğrenciler, seviyelerinin yükselmeye başladığı bu dönemde içinde buldukları çekingen tavırdan kurtulmaya ve cesaretlenmeye başlamaktadırlar. Sosyal hayatın içine daha çok girmekte, gezilere, spor müsabakalarına dâhil olmakta, konuşma kulüplerine katılmakta ve sürekli anadil konuşanlarıyla iletişim halinde olmak istemektedirler. Bu durum, ileri seviye dil öğrencilerinde sosyal stratejilerin kullanımını artırırken belirleme stratejilerini daha az kullanmalarına neden olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin B2 seviyesinde olmalarına rağmen dil yeterlikleri açısından aynı olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Bu bağlamda çalışmaya katılan orta düzey başarılı öğrencilerin diğer başarısız ve başarılı öğrencilere göre daha fazla kelime öğrenme stratejisi kullandıkları söylenebilir. Griffiths (2007) araştırmasında düşük dil seviyesindeki öğrencilerin yüksek dil seviyesindeki öğrencilere göre daha az strateji kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, orta ve başarısız düzeydeki öğrenciler genellikle Afrika ülkelerinden gelen ve Türk diline yabancı olan öğrencilerdir. Bu yabancılığı atabilmek, dili daha kısa sürede öğrenebilmek ve toplumsal hayata bir an önce dâhil olabilmek için çaba gösteren bu öğrencilerin daha fazla kelime öğrenme stratejisi kullanmaları doğal bir sonuç olduğu söylenebilir. Bunun yanında başarı düzeyi yüksek olan öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerine daha az ihtiyaç duymalarının nedeni, bu öğrencilerin genel olarak Türk dili konuşulan ve Türkiye Türkçesi'ne aşina olan ülkelerden gelmeleri gösterilebilir. Azeri, Türkmen, Ahıska, Kırım ve Makedon Türklerinin çoğunluğu oluşturduğu başarılı öğrenci grubunda dil yapısını bilen ama küçük farklılıkları gidermeye çalışan öğrenciler, dili önceden de biliyor olmanın verdiği güvenden dolayı daha fazla stratejiye başvurmadan dili öğrenmişler ve akıcı biçimde konuşmaya başlamışlardır.

Altan (2003) dil öğrenme stratejileri ile yabancı dil öğrenme başarısı arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gök ve Sılay (2008), strateji öğretiminin öğrencilerin başarıları ve problem çözme becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, strateji kullanımının akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği söylenebilir (akt. Şerabatır, 2008: 94). Bu çalışmada da B2 düzeyindeki öğrenciler içinde başarısız öğrencilerin daha az kelime öğrenme stratejileri kullandıkları görülmüştür.

Yabancı uyruklu öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerini az kullanmalarının nedeni öğrencilerin strateji kullanmayı tercih etmemeleri olabileceği gibi stratejiyi bilmemelerinden de kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Çelikkaya (2012: 76) yaptığı araştırmada, 1. ve 2. sınıflardaki öğretmen adaylarının sadece bir stratejiyi kullanıyor olduklarını ortaya koymuştur. Bu durumun nedenini, öğrencilerin stratejileri bilmemeleri veya strateji kullanımının başka etmenler tarafından engelleniyor olabileceği şeklinde açıklamıştır.

Öğrencilerin öğrendikleri kelimeleri günlük yaşantılarında kullanma durumlarına bakıldığında sosyal stratejiyi en fazla kullandıkları görülmüştür. Bu durum öğrencilerin sınıftaki başarı düzeylerine göre bir farklılık göstermemiştir. Bu durum her seviyedeki öğrencinin kelimeleri öğrenmek için sosyal stratejileri kullandıklarını ancak bellek stratejilerine hiç yer vermediklerini göstermektedir. Bunun nedeni bellek stratejilerinin (resimlerle eşleştirme çalışma, kelime gruplama vb.) sosyal hayattan ziyade ders içerikli bir kullanıma hitap etmesidir. Öğrenciler kelime gruplama, resimli kartlar ya da resim eşleştirme gibi çalışmalarını sosyal hayatın içine çekemezler. Ancak arkadaş ve öğretmenlere soru sorma, grup çalışmaları yapma, en önemlisi anadil konuşanlarla pratik yapma gibi günlük hayatın tam içinde olan sosyal stratejileri hayatlarının bir parçası haline getirmekte zorlanmamaktadırlar. Bu yüzden doğal bir akışla bütün seviyelerde öğrenciler sosyal stratejileri, kelimeleri hayata geçirme aşamasında daha fazla kullanmaktadırlar diyebiliriz.

Öğrencilerin kelime anlamını tespit etmede en fazla kullandıkları materyalin iki dilli sözlük olduğu görülmüştür. Schmitt'in (1997: 210) ifadelerinden de faydalanarak bu durumun son derece doğal olduğu söylenebilir. Çünkü Schmitt Japon öğrencilerle çalışırken iki dilde yayımlanmış sözlüklerin tek dilde yayımlanmış olanlara göre daha fazla kullanıldığını, öğrencilerin iki dilli sözlükleri daha faydalı (% 95) gördüklerini ifade etmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, TÖMER'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin kelime öğrenme stratejilerinin belirlenmesine ve çok dilli öğrencilerin önceki dil öğrenimlerinde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile Türkçeyi öğrenirken kullandıkları kelime öğrenme stratejileri arasındaki benzerlik ve farklılıklara ilişkin elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç, tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

Öğrencilerin ikinci dil olarak Türkçe öğrenimlerinde kelime öğrenme stratejilerinin hemen hepsini genel olarak kullandıkları, bununla birlikte sosyal stratejiler ile yürütücü bilişsel stratejileri daha fazla kullandıkları, bilişsel ve bellek stratejilerini ise çok az kullandıkları saptanmıştır. Öğrencilerin Türkçe öğrenirken en fazla kullandığı kelime öğrenme stratejilerinin sosyal stratejiler; en az etkili buldukları kelime öğrenme stratejisinin ise bellek stratejileri olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kelime anlamını tespit etmede en fazla kullandıkları materyalin iki dilli sözlük olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ders çalışırken en fazla belirleme stratejisini en az ise bellek stratejisini kullandıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin kelimeleri unutmamak için en fazla bilişsel stratejileri kullandıkları görülmüştür.

Bellek stratejilerinden en fazla kullandıkları stratejinin yeni kelimeyi cümle içinde kullanma olduğu, en az kullandıkları bellek stratejisinin ise kelimeyi görselleştirmek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin bilişsel stratejilerden en fazla kullandıkları stratejinin yazılı tekrar iken en az kullandıkları stratejinin nesnelere üzerine etiket yapıştırma olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin sosyal stratejilerden en fazla kullandıkları stratejinin ana dili Türkçe olan kişilerle konuşmak olduğu, en az kullandıkları sosyal stratejinin ise grup çalışması yapmak olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin belirleme stratejilerinden en fazla kullandıkları stratejilerin iki dilli sözlük kullanma ve metinsel bağlamdan anlam tahmin etme olduğu belirlenmişken, en az kullandıkları stratejinin ise kelime listeleri yapmak olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yürütücü bilişsel stratejilerden en fazla kullandıkları stratejinin Türk medya araçlarını kullanma (şarkı, TV, film, internet vb.), en az kullandıkları stratejinin ise kelime testleri çözmek olduğu tespit edilmiştir.

Tüm veriler değerlendirildiğinde, çok dilli B2 dil seviyesindeki yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçeden önceki dil öğrenimlerinde genel olarak kelime öğrenme stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir. Önceki dil öğrenme deneyimlerinde en fazla yürütücü bilişsel ve belirleme stratejileri kullanılırken en az kullanılan kelime öğrenme stratejisi ise bellek stratejileridir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde kelime öğrenme stratejilerinden en fazla sosyal ve belirleme stratejileri kullanırken, diğer dil öğrenimlerinde en fazla yürütücü biliş ve belirleme stratejisini kullandıkları belirlenmiştir. Bunun nedeni Türkçede en çok ana dili Türkçe olan kişilerle konuşmak tercih edilirken, diğer dil öğreniminde o ülkede yaşamadıkları için en fazla arkadaşla, öğretmene soru sorma ya da aileyle konuşma tercih edilmiştir. Her iki dil öğrenme tecrübelerinde bellek stratejileri tercih edilmemiştir.

Her iki dil öğreniminde de bilişsel stratejilerden en fazla yazılı tekrarın kullanılması bir benzerlikken, Türkçe öğreniminde en az nesnelere etiket yapıştırma kullanılması bir farklılıktır; çünkü diğer dil öğreniminde en az sözlü tekrar kullanılmıştır. Her iki dil öğreniminde de kelimeyi CD'den dinleme hiç kullanılmamışken, Türkçe öğreniminden farklı olarak diğer dilde kelime defteri hiç kullanılmamıştır.

Öğrencilerin her iki dil öğreniminde de en fazla kullandıkları kelime öğrenme stratejileri (iki dilli sözlük kullanımı, metinsel bağlamdan tahmin etme) farklılık göstermemektedir. Türkçe öğrenimlerinde belirleme stratejilerinden en az kelime listelerini kullanan öğrenciler, diğer dil öğrenimlerinde en az kelime kartlarını kullanmışlardır. Her iki dil öğrenimlerinde de öğrenciler yürütücü bilişsel stratejilerden en fazla medya iletişim araçlarını kullanarak kelime öğrenmişlerdir. Ayrıca çok dilli öğrencilerin diğer dil öğrenimlerinde, yürütücü bilişsel stratejilerden sadece medya iletişim araçlarını kullanmaları bir farklılıktır.

Yürütücü bilişsel stratejilerden olan yeni kelimeyi atlama, zaman geçse de kelimeye çalışmaya devam etme ve tekrarı arttırmak için az kullanılan kelimeleri kullanmak stratejileri her iki dil öğreniminde de hiç kullanılmamıştır.

Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde yabancı uyruklu öğrencilerin kullandıkları kelime öğrenme stratejilerine yönelik alan yazın ve öğrenci görüşlerinden hareketle oluşturulan durum çalışmasının sonuçlarından yola çıkılarak şu öneriler getirilmiştir:

- Öğrenme sürecinde sosyal, yürütücü bilişsel stratejiler kadar bellek ve bilişsel stratejilerinin de önemli olduğu, bunun akademik başarıyı olumlu yönde etkileyebileceği düşünüldüğünde öğrencilerin bu kelime öğrenme stratejilerini kullanma durumları geliştirilmelidir.
- Kelime öğrenme stratejisi ile ilgili yapılmış olan bütün akademik çalışmalar incelenerek, ikinci dil olarak Türkçe öğretimine yönelik ders materyalleri ve ders kitaplarının içeriği bu verilere göre hazırlanabilir.
- İkinci dil olarak Türkçenin öğretimiyle ilgili yapılacak olan programlarda kelime öğrenme stratejisi çalışmalarından faydalanılabilir. Dolayısıyla temel dil becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanacak kaynak kitaplar da kelime öğrenme stratejilerine göre oluşturulabilir.
- B2 düzeyinde yapılan bu çalışmanın diğer düzeylerde de yapılması kelime öğrenme stratejilerinin kullanımı açısından daha farklı verilere ulaşılabilir.

TÜRKÇENİN İKİNCİ DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KULLANDIKLARI KELİME ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Mehmet TOK, Mehtap YIGIN

- Öğrencilerin daha sık kullandıkları kelime öğrenme stratejileri ile başarı arasındaki ilişki de farklı çalışmalarda ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1990). Her Yönüyle Dil. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altan, Z. M. (2003). Language Learning Strategies And Foreign Language Achievement. Eğitim ve Bilim, Cilt:28. Sayı:129. s. 25-31.
- Arsal, Z. Özen, R. (2006). The Language Learning Strategies of ELT Teacher Candidates. The 10th International Inged Elt Conference On The Subject Of Practice And Progress, Selcuk University Konya- Turkey. 3-5 Kasım.
- Aygün, M. (1999). Yabancı Dil Dersinde Sözcük Öğretimi ve Sözcük Dağarcığını Geliştirme Teknikleri. Dil Dergisi, s. 5-16.
- Banguoğlu, T. (2004). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Butler, Y., ve Hakuta, K. (2006). Bilingualism and Second Language Acquisition. In Tej K. Bahatia End William C. Ritchie (Ed.). The Handbook Of Bilingualism. s. 115-144.
- Büyüköztürk, Ş. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelikkaya Ş. (2012). Almanca Öğretmeni Adaylarının Sözcük Öğreniminde Kullandıkları Öğrenme Stratejileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 28, s. 71-76.
- Eyraud, K., Giles, G., Koenig, G., & Stoller, F. L. (2000). The World Wall Approach: Promoting L2 Vocabulary Learning. Forum, 38(3). [Http://Exchanges.State.Gov/Forum/Vols/Vol38/No3/P2.Htm](http://Exchanges.State.Gov/Forum/Vols/Vol38/No3/P2.Htm). adresinden 27.05.2013 tarihinde alınmıştır.
- Ergin, M. (2005). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayram Basım Yayınları.
- Ersoy, A., ve Yalçınoğlu, P. (2012). Nitel Araştırmaya Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gömlüksiz M. N. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının İngilizce Dil Öğrenme Stratejilerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi (Fırat Üniversitesi Örneği). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, Issn: 1308-9196 Yıl : 6, Sayı : 11. s. 573-601.
- Gu, Y., ve Johnson, R. K. (1996). Vocabulary Learning Strategies and Language Learning Outcomes. Language Learning Journal, s. 643- 679.
- Harmer, J. (2006). The Practice of English Language Teaching. Longman: Pearson Education Limited.
- MEB. (2012). Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni Öğrenme - Öğretme -Değerlendirme 11.05.2013 tarihinde [Http://Abdigm.Meb.Gov.Tr/Eski_Site/Uaorgutler/AK/Cefr_Turkce.Pdf](http://Abdigm.Meb.Gov.Tr/Eski_Site/Uaorgutler/AK/Cefr_Turkce.Pdf) adresinden alındı.
- Nation, I. (1982). Beginning to Learn Foreign Vocabulary: A Review of the Research. RELC Journal, s. 14-37.
- Nation, I. (1997). L1 and L2 Use in the Classroom: A Systematic Approach. TESL Reporter, s. 19-27.
- Özer, B. (2002). İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Eğitim Programlarında Öğrenme Stratejileri. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 1 (1). s. 17-32.
- Sanaoui, R. (1995). Adult Learners' Approaches to Learning Vocabulary in Second Languages. The Modern Language Journal, s. 15-28.
- Schmitt, N. (2000). Vocabulary in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, N., ve McCarthy, M. (1997). Vocabulary Description, Acquisition and Pedagogy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sönmez, V., ve Alacapınar, F. G. (2013). Örneklandırılmış Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahinel, M. (2003). Etkin Öğrenme. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şerabatır, S. (2008). İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersinde Kullandıkları Kelime Öğrenme Stratejileri. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TDK. (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Underwood, J. (1989). Hypercard and Interactive Video. CALICO Journal, s. 7-20.
- Weinstein, C. E. Ve Mayer, R.E. (1983). The Teaching of Learning Strategies Document Resume. Journal Cit. Innovation Abstracts. V5 N32.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹

Baki SARITAŞ

Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, YDYO, saritasbaki@hotmail.com

Asım ARI

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ari@ogu.edu.tr

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, yükseköğretimde ortak zorunlu olarak okutulan İngilizce-I dersinin uygulanmasında karşılaşılan sorunların, öğrenci ve öğretim elemanı görüşlerine göre belirlenmesidir. Bu çalışma, var olan durumu belirlemeye yönelik betimsel bir araştırmadır. Araştırma, karma araştırma modeliyle gerçekleştirilmiştir. Nicel araştırmada tarama modeli, nitel araştırmada durum çalışması modeli kullanılmıştır. Önce öğrencilerden elde edilen verilere ilişkin bulgular, 'İngilizce-I dersine yönelik olumlu, olumsuz, kullanılan materyallere ilişkin görüşler' olmak üzere üç faktör başlığı altında, daha sonra öğretim elemanlarından elde edilen verilere ilişkin bulgular on üç ana tema şeklinde sunulmuştur. Alt amaçlara yönelik elde edilen bulgular çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının görüşleri karşılaştırılarak sunulmuştur. Nitelsiz öğretim programı, derslerin dil bilgisi ağırlıklı işlenmesi, temel dil becerilerinin göz ardı edilmesi, kalabalık sınıflar, fiziksel yetersizlikler ve ders saatlerinin yetersiz olması ortaya çıkan bazı sonuçlardır.

Anahtar kelimeler: İngilizce öğretimi, Yükseköğretimde İngilizce, Yabancı dil

THE VIEWS OF STUDENTS AND INSTRUCTORS ON ENGLISH-I COURSE IN HIGHER EDUCATION: A SAMPLE OF DURLUPINAR UNIVERSITY

ABSTRACT: The purpose of this research is to determine the problems encountered teaching the compulsory English-I course according to the views of students and instructors. This study is a descriptive research to describe the existing situation. The research has been conducted with mixed method. In quantitative research "survey" and in qualitative research "case study" have been used. In the research, first, the findings on the data obtained from the students have been presented under three factors 'Positive views for English-I course', 'Negative views for English-I course' and 'Views for materials used in English-I course'. Then, the findings on the data obtained from English instructors have been presented in the form of 13 main themes. The positive and negative conclusions have been presented by comparing the views of students and instructors. Our results reveal that unqualified teaching program, grammar-focused classes ignoring the basic language skills, overcrowded classrooms, facility problems and insufficient class hours are some of the basic problems in teaching English-I.

Keywords: English language teaching, English in higher education, Foreign language

1. Giriş

Dil ile iletişim kurmak insanoğlu var olduğundan bu yana her zaman bir zorunluluk olmuştur. Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç; kendi kuralları içinde yaşayan, gelişen ve ölen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir kurum; seslerden örölmüş müthiş bir yapıdır (Ergin, 1995). Diğer taraftan, Stevick (1995) dili, insanoğluna verilmiş bir hazine olarak görmektir. İkinci yabancı dil öğrenmeyi doğayıstü bir şeyden diğerine geçme; yabancı dil öğretme işini ise bu süreçte rehberlik görevini üstlenmek olarak tanımlamaktadır.

Yeryüzünde binlerce dilin varlığından söz edilmekte ve bu dilleri konuşan ulusların evrensel düzeyde kendilerini ifade edebilmeleri için ortak bir dilin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası platformda kültürel, askeri, siyasal, bilimsel, sanatsal alanlarda iletişimi sağlamak isteğı ulusların yabancı dil öğrenme nedenlerinin başında yer almaktadır. Ayrıca, göç, iş, turizm, teknoloji, ticaret, haberleşme, bilimsel araştırma, film veya müzik kültürü gibi etkenler de yabancı dil öğrenme nedenlerinden sayılabilmektedir (Akkuş, 2009, s.2).

Dünyanın birçok ülkesinde öğretilen birinci yabancı dil İngilizcedir. Rogerson-Revell (2007)'e göre bu durumun en önemli sebebi İngilizceyi birinci veya ikinci dil olarak konuşan milletlerin siyasal ve ekonomik olarak çok güçlü olması, son dönemlerde bilim ve teknolojinin İngilizceyle birlikte ilerleyişi, toplumsal değışimler ve gelişmiş ülkelerin İngilizceyi ortak dil olarak benimsemeleridir. Harmer (2003) yabancı dil öğrenme sebeplerini; yaşamak istediğı ülkenin dilini öğrenmek, o dilin konuşulduğu ülkenin yaşam şekli ve kültürü hakkında bilgi edinmek, dili akademik amaçlar için öğrenmek, iş bulmak veya işinin gereğı olarak yabancı dil öğrenmek zorunda olmak, okul programında yer alması nedeniyle sadece zorunlu olduğu için öğrenme gereğı duymak şeklinde sıralamıştır. Türkiye'de yabancı dil deyince akla ilk İngilizce gelmektedir. Kuramsal olarak herhangi bir yabancı dilin öğretimi yapılabilsede İngilizce, en çok öğrenilen yabancı dildir. İlköğretim ve ortaöğretimde öğrencilerin %97'si İngilizceyi ya zorunlu ya da seçmeli ikinci yabancı dil olarak öğrenmektedir (Demirel, 2007). Yükseköğretim kurumlarında da zorunlu ya da seçmeli olarak en çok öğretilen yabancı dil İngilizcedir.

Türkiye'de yabancı dil öğretimi ve öğrenimi her zaman önemini korumuş ama bütün çabalara rağmen bu konuda istenilen duruma gelinebilmiştir. Ülkemizde ilkokuldan başlayarak yükseköğretimin sonuna kadar devam eden yabancı dil öğretiminde, hedeflenen düzeyde yabancı dil öğrenilememesi acı bir gerçektir (Çelebi, 2006). Bu alanda yapılan araştırmalara (Demirel, 1979; Ceyhan, 1982; Gülmez, 1982; Sözer, 1986; Tümer, 1986; Tayhani, 1993; Gömlüksiz, 1993; Gökdemir, 1998; Genç ve Bilgin Aksu, 2004; Çakıcı, 2007; Akkuş, 2009) bakıldığında bu görüşün desteklendiğı görölmektedir.

Yükseköğretimde yabancı dil öğretiminin amacı, öğrenciye yabancı dilin temel kurallarını öğretmeyi, kelime hazinelerini geliştirmeyi, öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerini ve metinleri anlayabilmelerini sağlamaktır (Resmi Gazete, 2008,

¹ 22.07.2013 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında kabul edilen yüksek lisans tezinden sadeleştirilmiştir.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

27074). Yükseköğretime ilk kez kayıt yaptıran öğrenciler, kayıt yaptırdığı öğretim yılının başında, rektörlükçe düzenlenen bir yabancı dil seviye tespit sınavına girerler. Bu sınavdan alınan puana göre öğrencinin, zorunlu olan yabancı dil derslerinden muaf olup olmadığı belirlenir.

Ülkemizde eğitim dili %100 İngilizce olmayan ve zorunlu olarak hazırlık sınıfı okutulmayan üniversitelerde, 2547 sayılı kanunun 5'inci maddesinin (i) bendi gereğince, toplam 60 saatten az olmamak üzere, en az iki yarıyıl zorunlu yabancı dil öğretilmek zorundadır ve yükseköğretim programlarında zorunlu yabancı dil olarak İngilizce tercih edilmektedir. Birinci yarıyıldan verilen İngilizce-I ve ikinci yarıyıldan verilen İngilizce-II dersi öğretim programları, rektörlüğe bağlı bir birim olarak hizmet vermekte olan Dumlupınar Üniversitesi Yabancı Diller Bölümünde görevli İngilizce öğretim elemanları tarafından yürütülür. Güz dönemi boyunca ve haftada iki saat olan İngilizce-I dersinde, öğrencilerin ve dersi yürütmekle görevli İngilizce öğretim elemanlarının kendilerine sunulan seçenekler içinden seçmiş oldukları bir kitap okutulmaktadır. Kitapların içeriğinde, öğrencilerin temel dil bilgisi yapılarını öğrenmeleri için çeşitli konu anlatımı bölümleri ve alıştırmalar, kelime öğrenmelerini sağlayacak aktiviteler, farklı sosyal ortamlarda ve ihtiyaç durumunda makul bir düzeyde akıcı ve doğru olarak İngilizce sözlü iletişim kurabilecekleri diyaloglar, dinlediklerini anlamalarını sağlayacak bazı dinleme aktiviteleri, başarılı bir okuyucu olmaları için çeşitli okuma stratejileri öğreten metinler, yazma becerilerini geliştirecek çeşitli aktiviteler ortak olarak yer alan konulardır. Öğrenme-öğretme sürecinde öğretim elemanları çeşitli yöntem ve teknikleri kullanarak ve bu kitapları takip ederek dersi yürütmektedir. Öğrenciler derslerin en az %70'ine devam etmek zorundadır. Öğrencilerin başarısını ölçmek için yazılı olarak bir ara sınav bir de final sınavı yapılmaktadır.

Literatür incelendiğinde, yükseköğretimde yabancı dil öğrenimi ve öğretimi ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Vural (2004) "Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Temel İngilizce Biriminde Uygulanmakta Olan Ders Programının Öğrenciler, Öğretim Elemanları ve Yöneticiler Tarafından Değerlendirilmesi", Gökdemir (2003) "Üniversitelerde Hazırlık Programına Devam Eden Öğrencilerin İngilizce Derslerinde Karşılaştıkları Sorunlar", Ergüder (1993) "İzmir Buca Eğitim Fakültesi İngilizce Bölümü Hazırlık Sınıfı Öğrencilerindeki Dilbilgisel Gelişim ve Performans İlişkisi", Özkanal (2009) "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü İngilizce Hazırlık Programının Değerlendirilmesi ve Bir Model Önerisi", Karataş (2007) "Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Modern Diller Bölümü'nde Uygulanmakta Olan İngilizce-II Dersi Öğretim Programının Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Bağlam, Girdi, Süreç ve Ürün (CIPP) Modeli ile Değerlendirilmesi", Dinklage (1971), "Bir Yabancı Dil Öğrenme Yeteneksizliği", Javorsky ve arkadaşları (1992), "Yabancı Dil Dersleri Hakkında Öğrenme Becerisine Sahip Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Algıları", Koda (1992) tarafından yapılan "Yabancı Dil Okuma Performansı Üzerinde Düşük-Seviyeli İşlevsel Becerilerin Etkileri" Olshain ve arkadaşlarının (1990), "Kültürel açıdan Farklı Öğrenenler Arasında Yabancı Dil Olarak İngilizce Başarısını Önceden Etkileyen Faktörler" ve Ortiz (1997) "Dilbilimsel Farklılıklarla Birlikte Ortaya Çıkan Öğrenme Becerisizlikleri" adlı çalışmalarında ve bunlara benzer yapılan daha birçok çalışmada araştırmacılar yükseköğretimdeki hazırlık sınıflarının İngilizce öğretim programını incelemiş ve değerlendirmişlerdir.

Kaçmaz (1992) "Buca Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Bir Ortak Zorunlu Ders Olarak İngilizceye Karşı Tutum ve Davranışları", Tahyani (1993) "Manisa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Yabancı Dil (İngilizce) Öğrenimi ve Öğretimi Sorunları, Çözümler ve Öneriler", Gömleksiz (1993) "Yükseköğretimde Yabancı Dil Öğretimi ve Sorunları", Çalış (1995) "Yabancı Dil Öğrenimine Karşı Öğrencilerin Tutum ve Davranışları", Tung (1996), "Tayvan'da Bulunan Üniversitelerdeki İngilizce Öğretiminin Verimliliği". Gökdemir (1998) Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Ortak Zorunlu Ders Olarak Okutulan İngilizce Derslerinde Yaşanan Problemler", Genç ve Bilgin Aksu (2004) "İnönü Üniversitesi Zorunlu İngilizce Derslerine Karşı Öğrencilerin Tutumlarını ve Beklentileri", Nam (2005), "Güney Kore'de Üniversite Düzeyinde İletişim-Temelli İngilizce Programının değerlendirilmesi", Çakıcı (2007) Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Ortak Zorunlu Dersler Kapsamındaki İngilizce Dersine Yönelik Tutumları" adlı çalışmalarında yükseköğretimde zorunlu İngilizce derslerine yönelik araştırmalar yapmışlardır.

Yukarıda bahsedilen araştırmalar incelendiğinde, yükseköğretimde yabancı dil öğrenimi ve öğretimi ile ilgili sorunların yıllardır var olduğu görülmektedir. Günümüzde yükseköğretim kurumlarında yabancı dil ile ilgili problemlerin hala çözülmediği anlaşılmaktadır. Yabancı dil öğretiminde amaca ulaşamadığı ve yabancı dil öğretiminin istenilen düzeyde yürütülemediği, gerek öğrenenler gerekse öğretenler tarafından her fırsatta dile getirilmektedir (Akkuş, 2009). Bu konudaki sıkıntılar çoğu zaman yapılan yüzeysel değişikliklerle giderilmeye çalışılmakta ve gerçek nedenler araştırılmamaktadır. Ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında bütün üniversite öğrencileri için zorunlu olan İngilizce derslerine katılım hususunda öğrencilerin çok istekli olmadıkları, bu dersler daha değersizmiş gibi bir yaklaşımla sergiledikleri, bu derslere hep ön yargılı yaklaşımları gözlenmektedir. Zorunlu İngilizce derslerine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında, araştırmaların genellikle öğrencilerin İngilizce dersine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapıldığı ancak ortak zorunlu İngilizce dersi öğretim programına yönelik olmadığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, yükseköğretimde İngilizce-I dersi öğretim programının uygulanmasında karşılaşılan sorunların öğrenci ve öğretim elemanı görüşlerine göre belirlenmesidir. Bu çalışma, Türkiye'de yükseköğretimde İngilizce eğitiminde yaşanan problemleri incelemeye yönelik olup, çalışma ile üniversitelerdeki İngilizce öğretimi sorunlarını tespit etmek, İngilizce-I derslerindeki aksaklıkları sürecin içinde olanların görüşleri ile ortaya koymak ve çözüm çabalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Böylelikle bu araştırmanın, yükseköğretim kurumlarının daha verimli ve işe yarar bir İngilizce öğretimi için İngilizce-I dersi öğretim programlarını yeniden gözden geçirmelerine ve araştırmadan çıkacak önerilere göre programlarını geliştirmelerine, üniversitelerdeki İngilizce öğretim elemanlarının, programdaki eksiklikleri dikkate alarak dersleri, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre planlamalarına, daha verimli bir İngilizce öğretimi için öğretim yöntem ve tekniklerini ve öğretim materyallerini değiştirip geliştirebilmelerine, öğrencilerin bireysel ilgi, ihtiyaç ve özelliklerine uygun, daha etkili bir şekilde İngilizce dersi görmelerine, ileride günlük hayatta ve meslek hayatlarında işe yarar biçimde İngilizce öğrenme fırsatı bulabilmelerine katkıda bulunması umulmaktadır. Ayrıca bu araştırma, yükseköğretim

kurumlarında ikinci plana atılıp sadece yasal zorunluluk olduğu için verilen bir ders konumunda olan zorunlu İngilizce derslerine dikkatleri çekip bu derslerin daha işlevsel hale getirilmesi, gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, var olan durumu belirlemeye yönelik betimsel bir araştırmadır. Araştırmada, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma modeli kullanılmıştır. Nicel yöntem aracılığıyla toplanan veriler birçok katılımcıya ulaşmayı sağlarken, gözlem, görüşme gibi nitel yöntemler kullanılarak elde edilen veriler, araştırma konusunun daha derinlemesine incelenmesine imkan sağlar (Green vd., 2005). Nicel araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişteki ya da hala var olan durumların betimlenmesini amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan birey, nesne ya da olaylar kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Bu modelde önemli olan, olguların değiştirilmeden gözlemlenmesidir (Karasar, 2002, s.77). Nitel araştırmada, durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının bir durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2007). Durum çalışması modeli türlerinden durum analizi kullanılmıştır. Durum analizi, özel bir durumun farklı bakış açılarına göre incelenmesidir (McMillan, 2000, Akt. Büyüköztürk vd., 2009).

2.2. Nicel Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Dumlupınar Üniversitesi Evliya Çelebi Yerleşkesindeki fakültelerde İngilizce-I dersi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenden öğrenci örnekleme seçilirken, küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evreni oluşturan elemanların tam olarak listelenemediği hallerde küme örneklemeden yararlanılır. Bu durumda yaygın bir örnekle çalışmak yerine, evreni oluşturan her birime eşit seçilme şansı tanınarak örnekleme yapılır (Gökçe, 1988, s.82).

Bu araştırmada küme olarak, Dumlupınar Üniversitesi Evliya Çelebi Yerleşkesindeki fakültelerin İngilizce-I dersi açılan 52 bölümü ele alınmış ve öğrenci örnekleminin tüm evreni temsil edebilmesi açısından her fakülteden tesadüfi olarak kümeler seçilmiş ve bu kümelerdeki öğrencilerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Anderson'un (1990) tolerans gösterilebilir hata için gerekli örneklem tablosunda 5000 kişilik bir evren için, hata payı %5 olarak alındığında, 356 kişilik bir örneklemin yeterli olacağı ifade edilmektedir (Akt. Balcı, 2001). Buna göre örneklemin evreni yansıtması için, anlamlılık düzeyi %95 ve anlamlılık aralığı 0.05 olarak alındığında, evrende bulunan 4421 öğrenciden yaklaşık 356'sının araştırmaya katılması gerekmektedir. Her bir kümedeki öğrenci sayısı değişmekte, en az öğrencinin bulunduğu küme 36 kişiden oluşmaktadır. Gerekli olan küme sayısını belirlemek için, ulaşılmak istenen öğrenci sayısı (356), en az öğrenci bulunan kümenin öğrenci sayısına (36) bölünebilir (Özen ve Gül, 2007, s.408). Bu işlemin sonucuna göre (356/36=9.88) en az on kümenin tesadüfi olarak seçilmesi gerekmektedir. Örneklemin evreni temsil gücünü artırmak amacıyla ve kümelerdeki öğrencilerin hepsine ulaşılabilmesi ihtimalinden dolayı seçilmesi gerekli küme sayısının iki katı, 20 küme, bütün kümelerin isimlerinin yazılı olduğu bir torbadan tesadüfi olarak seçilmiştir. Olası geri dönüş kayıpları da dikkate alınarak ölçek, seçilen kümelerde cevaplamayı kabul eden 643 öğrenciye uygulanmıştır. Ön değerlendirme yapılarak tam doldurulmamış ya da hatalı doldurulmuş ölçekler çıkartılmış ve sonuç olarak geriye kalan 547 öğrenci değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla belirtilen fakültelerde 547 kişi örnekleme oluşturmuştur. Aşağıda, evren ve örneklemin fakülterle ve cinsiyete göre dağılımı ve örneklem grubunun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1: 2012-2013 Güz Döneminde İngilizce-I Dersi Alan Öğrencilerinin Fakülterle ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Fakülte	Evren		Örnekleme		Toplam	
	Toplam Küme	Toplam Öğrenci	Cinsiyet			
			Kadın	Erkek		
			%			
İktisadi ve İdari Bilimler	11	1824	6	59.6	40.4	183
Fen Edebiyat	12	988	3	52.2	47.8	69
Mühendislik	15	1028	5	27.1	72.9	129
Eğitim	9	327	3	67	33	91
Güzel Sanatlar	4	216	2	81	19	42
Tıp	1	38	1	60.6	39.4	33
Toplam	52	4421	20	53.9	46.1	547

**YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ:
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Tablo 2: Örneklem Grubunun Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam
Cinsiyet		Kadın	Erkek						
	n	295	252						547
	%	53.9	46.1						100
Öğretim biçimi		I.Öğretim	II.Öğretim						
	n	424	123						547
	%	77.5	22.5						100
Fakülte		I.I.B.F	Fen Edebiyat	Mühendislik	Eğitim	Güzel Sanatlar	Tıp		
	Toplam	1824	988	1028	327	216	38		4421
	n	183	69	129	91	42	33		547
	%	33.5	12.6	23.6	16.6	7.7	6.0		100
Dönem Sonu Başarı Notu		FF-FD	DD-DC	CC-CB	BB-BA	AB-AA			
	n	31	95	197	158	66			547
	%	5.7	17.4	36	28.9	12.1			100
Lise Türü		Genel	Özel	Anadolu	Anadolu öğretmen	Fen	Meslek	Teknik	Diğer
	n	291	14	117	16	21	58	19	11
	%	53.2	2.6	21.4	2.9	3.8	10.6	3.5	2
									100

Ölçeğin kişisel bilgiler bölümünde öğrencilere, en çok hangi amaçla İngilizce öğrendikleri ve derse-sınava hazırlanmak dışında haftada kaç saat İngilizce çalıştıkları sorulmuş, sadece birini işaretlemeleri için seçenekler verilmiştir. Bu seçenekler ve öğrencilerin verdikleri cevaplar aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3: Öğrencilerin İngilizce Öğrenme Amaçları ve Derse-Sınava Hazırlanmak Dışında İngilizce Çalışma Süreleri

	1	2	3	4	5	6	7	Toplam
İngilizce Öğrenme Amaçları		Dersi geçmek	İletişim kurmak	İyi bir iş bulmak	Yurtdışına gitmek	Kariyer yapmak	Kararsızım	Diğer
	n	133	76	141	39	131	16	11
	%	24.3	13.9	25.8	7.1	23.9	2.9	2.1
İngilizce Çalışma Süreleri		Hiç	1-2 saat	3-4 saat	5-6 saat	7-8 saat	Daha fazla	
	n	285	214	34	9	3	2	547
	%	52.1	39.1	6.2	1.6	0.5	0.4	100

2.3. Nitel Araştırmanın Çalışma Grubu

Nitel araştırmanın çalışma evrenini, Dumlupınar Üniversitesi Evliya Çelebi Yerleşkesindeki fakültelerde zorunlu İngilizce-I dersini yürüten öğretim elemanları oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken, toplam öğretim elemanı sayısının az oluşu sebebiyle, 2012-2013 öğretim yılı güz döneminde söz konusu fakültelerde İngilizce-I derslerini yürüten 14 öğretim elemanının tamamının görüşlerinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla, araştırma öğretim elemanlarının tamamına ulaşılarak evren üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu sekizi kadın altısı erkek toplam 14 kişiden oluşmaktadır. Bu öğretim elemanlarından altısı çeşitli anabilim dallarında yüksek lisanslarını tamamlamış ve doktora devam etmektedirler, ancak henüz doktorasını tamamlayan öğretim elemanı bulunmamaktadır. Çalışma grubunun %57,1'ini oluşturan lisans mezunlarından dördü yüksek lisansa devam etmektedir. Aşağıda öğretim elemanlarının demografik özelliklerine göre dağılımı tablo olarak verilmiştir.

Tablo 4: İngilizce Öğretim Elemanlarının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

n	Cinsiyet	Eğitim düzeyi	Kıdem
Öğretim elemanı 1	Kadın	Yüksek lisans	11
Öğretim elemanı 2	Erkek	Lisans	9
Öğretim elemanı 3	Kadın	Lisans	8
Öğretim elemanı 4	Erkek	Yüksek lisans	5
Öğretim elemanı 5	Kadın	Yüksek lisans	13
Öğretim elemanı 6	Kadın	Yüksek lisans	6
Öğretim elemanı 7	Erkek	Lisans	33
Öğretim elemanı 8	Erkek	Lisans	25
Öğretim elemanı 9	Kadın	Lisans	1
Öğretim elemanı 10	Erkek	Lisans	12
Öğretim elemanı 11	Kadın	Lisans	2
Öğretim elemanı 12	Kadın	Yüksek lisans	5
Öğretim elemanı 13	Erkek	Lisans	5
Öğretim elemanı 14	Kadın	Yüksek lisans	10

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Nicel veri toplama aracı

Karataş'ın (2007) çalışmasında, Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Modern Diller Bölümü İngilizce-II dersi öğretim programının değerlendirilmesine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini almak için geliştirdiği ölçeğin maddeleri, izin alınarak bu çalışmada kullanılmıştır. Maddeleri Karataş (2007)'in çalışmasından alınarak hazırlanan bu araştırmanın ölçeğindeki sorular, beşli likert tipinde (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kısmen Katılıyorum, (4) Katılıyorum, (5) Tamamen katılıyorum biçimindedir. Cevap seçeneklerinden en olumsuz ifadeye bir puan, en olumlu ifadeye ise beş puan verilerek cevaplar 1-5 puan arasında puanlanmıştır. Ölçek iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde öğrenciler ile ilgili kişisel bilgiler toplanmış, ikinci bölümde ise öğrencilerin İngilizce-I dersi öğretim programı ile ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik 46 madde yer almıştır.

2.4.1.1. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması

Ölçeğin aşağıda tablo halinde verilen KMO değerine bakılmış ve değerinin 0.93 olduğu görülmüştür. Buna göre ölçeğin örnekleme yeterliliği yüksektir ve faktör analizi yapılabilir.

Tablo 5: KMO ve Bartlett testi sonuçları

KMO örnekleme yeterliliği ölçümü		.93
Bartlett küresellik testi	Ki-Kare	12288.253
	sd	666
	p	.000

Bu çalışmada, veri toplama aracı için tekrar faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizine, ölçeğin özgün formundaki 46 madde ile başlanmış sonra, maddenin iki ayrı faktör altında yüksek faktör yükü alması durumunda, farkın en az 0.10 olması, maddelerin faktör yüklerinin en az 0.45 olması ve tek faktör altında bulunması ölçütlerine dikkat edilmiştir. Bu ölçütlere göre faktör yükleri 0.45'in altında olan ve faktör yükleri yüksek olmakla birlikte iki ayrı faktör altında toplanan 3, 4, 17, 18, 19, 21, 22, 35 ve 43 numaralı dokuz madde ölçekten çıkarılarak geriye 37 madde kalmış ve bu maddelerin üç faktöre dağıldığı belirlenmiştir. Faktörlerdeki maddelerin faktör yük değerleri .518 ile .808 arasındadır. Üç faktörün açıkladığı varyans toplamı 51.99'dur. Birinci faktör toplam varyansın %27.37'sini, ikincisi %14.20'sini ve üçüncüsü %10.41'ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre ölçeğin yapı geçerliliğinin olduğu kabul edilmiştir.

Faktörlerdeki maddeler incelenerek isimlendirme yapılmıştır. Ölçeğin tüm maddelerinden alınan puanlar arasında bir iç tutarlılığın olup olmadığını belirlemek için Cronbach's Alpha güvenilirlik hesabı yapılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 6 : Faktörlerin Cronbach's Alpha Değerleri

		Cronbach's Alpha
1. Faktör	Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri	.947
2. Faktör	Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri	.873
3. Faktör	Öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri	.815
Toplam		.943

Tablodaki bulgular incelendiğinde ölçeğin üç faktörünün Cronbach's Alpha katsayısı .815 ile .947 arasında değişmektedir ve toplam alpha katsayısı .943 olarak bulunmuştur. Böylece ölçeğin toplamda iç tutarlılığının olduğu, her bir faktörün de kendi içinde iç tutarlılığının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

2.4.2. Nitel veri toplama aracı

Araştırmanın nitel verilerinin elde edilmesi amacıyla İngilizce öğretim elemanları için 13 adet açık uçlu sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu aşamada, görüşme formunun araştırmanın amaçlarına uygun olması için eğitim programları ve öğretim bilim dalından iki, yabancı diller eğitimi anabilim dalından bir uzmanın görüşü alınmıştır. Geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formunun ön deneme çalışması için İngilizce hazırlık sınıflarında görev yapan, söz konusu fakültelerde bu dersi daha önce yürütmüş üç öğretim elemanı ile görüşme gerçekleştirilmiş, öğretim elemanlarının her bir soruya verdikleri yanıtlar çözümlenmiş, görüşme sorularının anlaşılır ve açık olup olmadığı test edilmiştir.

2.4.2.1. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması

Nitel çalışmada "geçerlik" bilimsel bulguların doğruluğu, "güvenirlik" ise bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Çalışmanın iç geçerliğini (inandırıcılığını) sağlamak amacıyla görüşme formu geliştirilirken ilgili literatür taranmış ve ses kaydı yapılmasını kabul eden katılımcıların söyledikleri her şey görüşmeden sonra hiç değiştirilmeden yazıya aktarılmıştır. Ses kaydı yapılmasını kabul etmeyenlerin söyledikleri her şey görüşme esnasında yazılmaya çalışılmış, görüşmeden sonra görüşme formu katılımcılara gösterilerek onayları alınmış ve daha sonra temize çekilmiştir. Dış geçerliği (aktarılabirliği) artırmak için araştırma sürecinde yapılanlar ayrıntılı biçimde açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması etraflıca tanımlanmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlılığını) sağlamak için bulgular direkt olarak verilmiştir. Araştırmanın dış güvenilirliğini sağlamak için araştırma süreci aynen aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca veriler ve kodlamalar başkaları tarafından incelemeye açıktır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırmanın nicel verilerinin toplanması için Dumlupınar Üniversitesi rektörlüğünden öğrencilere ölçek uygulayabilmek için gerekli izin alınmıştır. Araştırmada küme olarak ele alınan bütün bölümlerinin isimleri birer kâğıda yazılmış, bir torbaya atılmış, karıştırılarak toplam 52 bölümden 20 tanesi (yeterli örnekleme ulaşmak için en az seçilmesi gereken küme sayısının iki katı) tesadüfi olarak seçilmiştir. Seçilen bölümlerin İngilizce dersi olduğu günlerde bu fakültele gidilmiş, İngilizce-I dersini yürüten öğretim elemanları ile tek tek görüşülmüş, araştırma için alınan izin belgesi gösterilmiş ve araştırmayla ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Öğretim elemanları ile birlikte derslere girilmiş, güz döneminde İngilizce-I dersini almış öğrencilere araştırmayla ilgili bilgi verilmiş, ölçekler çalışmaya katılmak isteyen öğrencilere titizlikle uygulamış ve uygulamadan hemen sonra toplanmıştır. İstekli öğrencilerin tercih edilmesinin sebebi, içten ve doğru cevaplar alma olasılığını yükseltip güvenilirliği artırmaktır. Toplamda bütün fakültelerde öğrencilere 643 adet ölçek dağıtılmış, toplanan ölçeklerden 81'i boş bırakılan ve çift işaretlenen maddeler olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın nitel verilerinin toplanabilmesi için öğretim elemanlarıyla kendi odalarında 20-25 dakikalık birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş, ses kaydı alınmasına itirazı olmayanlar için ses kaydı yapılmış, bu kayıtlar daha sonra yazıya aktarılmıştır. Bazı çekincelerinden dolayı ses kaydına izin vermeyenlerle yapılan görüşmelerde söylenenler, araştırmacı tarafından not tutulmuş, daha sonra bu metinler katılımcılara gösterilmiş, katılımcıların onayları alınmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel verilerinin analizi için elde edilen veriler bilgisayara yüklenmiş ve istatistiksel çözümlenmeler yapılmıştır. Cinsiyet ve öğretim biçimi gibi (iki alt kategorili bağımsız değişken) için bağımsız t-testi; fakülte ve lise türü gibi üç ve daha fazla alt kategorili değişkenlerde ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılarak anlamlı farklılıklar araştırılmıştır. ANOVA sonrası anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz tekniklerine geçilmiş, hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının eşit olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansı eşit olanlar için Scheffe, eşit olmayanlar için ise Tamhane çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde $p<.05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Ölçme aracında beşli likert ölçeği kullanıldığından, çözümlenme yapabilmek için her cevap için bir sayı değeri verilmiş ve her seçeneğe karşılık gelen puan aralıkları belirlenmiştir. Elde edilen istatistikler, alt problemlere göre gruplanarak tablo haline getirilmiş ve yorumlanmıştır. Ölçek seçenekleri ile puan aralıkları aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Ölçek Seçenekleri ile Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Tamamen katılıyorum	5	4.20-5.00
Katılıyorum	4	3.40-4.19
Kısmen katılıyorum	3	2.60-3.39
Katılmıyorum	2	1.80-2.59
Hiç katılmıyorum	1	1.00-1.79

Araştırma kapsamında elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, elde edilen veriler içinde tekrar eden konular, problemler ve kavramların ayrıştırılması, yorumlanmasıdır (Denzin ve Lincoln 1998). İçerik analizi, betimsel analiz için çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Betimsel analiz için çerçeve oluşturulurken, ses kaydı yapılmasını kabul eden katılımcıların söyledikleri her şey görüşmeden sonra hiç değiştirilmeden yazıya aktarılmış, ses kaydı yapılmasını kabul etmeyenlerin söyledikleri, görüşme esnasında tamamen yazılmaya çalışılmış, daha sonra düzenlenmiştir. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi aşamasında yazılı hale getirilen veriler tekrar tekrar okunmuş ve bir "Görüşme Kodlama Anahtarı" oluşturulmuştur. Araştırmacı ile alandan bir öğretim üyesi ve doktora tez aşamasında olan bir araştırma görevlisi ayrı ayrı yazılı verileri kodlamışlardır. Güvenirlik hesaplanması için Miles & Huberman'ın (1994) önerdiği uyum yüzdesi formülü kullanılmıştır.

Araştırmacı tarafından ortaya konan 52 kodun altısında farklılık bulunmuştur. Uyum yüzdesi formülü doğrultusunda yapılan hesaplamada güvenilirlik 0.88'dir. Uyum yüzdesinin %70 veya daha üstü olması yeterli görüldüğünden veri analizi açısından güvenilirlik sağlanmıştır. Daha sonra ana temalar ile alt temalar belirlenmiştir. Temalara ulaşmak için yapılan kodlamalarda uyum gösteren kodlar dikkate alınmış, bulguların tanımlanması aşamasında veriler anlaşılır hale getirilmiş, yorumlanması aşamasında bulgular açıklanmış, bazı öğretim elemanlarının görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Nicel Araştırmadan Elde Edilen Verilere İlişkin Bulgular ve Yorumlar

3.1.1. Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşlerine İlişkin Bulgular

Aşağıda, öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri faktörüne ilişkin bulgular tablo olarak verilmiş, açıklamalarda, öğrencilerin maddelere verdikleri "Hiç katılmıyorum" ve "Katılmıyorum" cevaplarının yüzde oranları, toplam olarak ifade edilmiştir. Tablo incelendiğinde, uygulanan temel bileşenler analizi sonrasında öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşlerinin ortalamasının katılmıyorum ($\bar{X}=2.50$) olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre İngilizce-I dersinin; öğrenme-öğretme sürecinde okuma, yazma, konuşma ve dinleme dil becerilerinin hepsine yeteri kadar yer verilemediği, ders saatlerinin yetersiz olduğu, kullanılan ders kitaplarının öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığı ve ilgilerini çekmediği, öğretim programının öğrencileri motive etme konusunda eksik kaldığı, bireysel özelliklerin göz ardı edildiği ve bu dersin öğrencilerin kendi uzmanlık alanlarına katkı sağlamadığı, öğrencilere göre İngilizce-I dersi öğretim programının aksayan yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8: Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşlerinin Dağılımı

Madde No	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum		Ss	$\bar{X}$
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%		
	1	95	17.4	142	26	188	34.4	95	17.4	27		
2	175	32	113	20.7	141	25.8	96	17.6	22	4	1.21	2.40
5	34	6.2	155	28.3	166	30.3	144	26.3	48	8.8	1.07	3.03
6	191	34.9	95	17.4	87	15.9	122	22.3	52	9.5	1.40	2.54
7	46	8.4	171	31.3	104	19	165	30.2	61	11.2	1.18	3.04
8	104	19	168	30.7	132	24.1	110	20.1	33	6	1.17	2.63
20	111	20.3	135	24.7	145	26.5	104	19	52	9.5	1.24	2.72
23	220	40.2	117	21.4	129	23.6	59	10.8	22	4	1.18	2.17
24	149	27.2	127	23.2	136	24.9	105	19.2	30	5.5	1.22	2.52
26	99	18.1	190	34.7	150	27.4	84	15.4	24	4.4	1.08	2.53
27	101	18.5	180	32.9	161	29.4	78	14.3	27	4.9	1.09	2.54
30	184	33.6	125	22.9	145	26.5	63	11.5	30	5.5	1.20	2.32
31	80	14.6	175	32	149	27.2	94	17.2	49	9	1.17	2.73
34	158	28.9	133	24.3	150	27.4	79	14.4	27	4.9	1.18	2.42
38	185	33.8	120	21.9	135	24.7	79	14.4	28	5.1	1.22	2.35
39	158	28.9	146	26.7	132	24.1	78	14.3	33	6	1.21	2.41
40	183	33.5	134	24.5	130	23.8	71	13	29	5.3	1.21	2.32
44	210	38.4	118	21.6	128	23.4	69	12.6	22	4	1.19	2.22
45	227	41.5	128	23.4	116	21.2	58	10.6	18	3.3	1.15	2.10
46	141	25.8	211	38.6	115	21	60	11	20	3.7	1.07	2.28
1. Faktör (Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri) Genel Ortalama											0.83	2.50

3.1.2. Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşlerine İlişkin Bulgular

Aşağıda, ikinci faktöre ilişkin bulgular tablo olarak verilmiş, açıklamalarda, öğrencilerin maddelere verdikleri “Kısmen katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” cevaplarının yüzde oranları, toplam olarak ifade edilmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşlerinin Dağılımı

Madde No	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum		Ss	$\bar{X}$
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
	25	65	11.9	117	21.4	251	45.9	88	16.1	26		
28	71	13	125	22.9	228	41.7	97	17.7	26	4.8	1.03	2.78
29	62	11.3	120	21.9	232	42.4	102	18.6	31	5.7	1.03	2.85
32	98	17.9	128	23.4	207	37.8	85	15.5	29	5.3	1.10	2.66
33	40	7.3	73	13.3	173	31.6	193	35.3	68	12.4	1.08	2.32
36	71	13	123	22.5	229	41.9	92	16.8	32	5.9	1.05	2.80
37	83	15.2	108	19.7	164	30	154	28.2	38	6.9	1.16	2.91
41	47	8.6	105	19.2	180	32.9	192	35.1	23	4.2	1.02	3.07
42	74	13.5	113	20.7	259	47.3	74	13.5	27	4.9	1.01	2.75
2. Faktör (Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri) Genel Ortalama											0.74	2.88

Tablo incelendiğinde, yapılan faktör analizi sonrasında öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşlerinin ortalamasının 2.88 olduğu ve öğrencilerin bu faktörün maddelerine ortalama kısmen katıldıkları görülmektedir. Aslında bu ders öğrencilerin üniversiteye gelene kadar İngilizce derslerinde öğrendikleri varsayılan bilgilerin tekrarı niteliğindedir. Bu bulgular ışığında İngilizce-I dersi öğretim programının dil bilgisi, kelime öğretimi, okuma becerisi konularında öğrencilerin temel ihtiyaçlarına cevap verdiği ve öğrencilere üniversiteye gelmeden önce öğrenmiş oldukları İngilizce bilgilerini kullanma fırsatı sunduğu söylenebilir.

3.1.3. İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşlere İlişkin Bulgular

Aşağıda, kullanılan materyallere yönelik görüşler faktörüne ilişkin bulgular tablo olarak verilmiş, açıklamalarda, öğrencilerin maddelere verdikleri “Kısmen katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” cevaplarının yüzde oranları, toplam olarak ifade edilmiştir.

**YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ:
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Tablo 10: *İngilizce-I dersinde kullanılan Materyallere Yönelik Görüşlerinin Dağılımı*

Madde No	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen katılıyorum		Ss	$\bar{X}$
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%		
9	23	4.2	61	11.2	268	49	158	28.9	37	6.8	.88	3.22
10	24	4.4	50	9.1	166	30.3	257	47	50	9.1	.93	3.47
11	24	4.4	68	12.4	113	20.7	181	33.1	161	29.4	1.14	3.70
12	33	6	77	14.1	171	31.3	214	39.1	52	9.5	1.02	3.31
13	39	7.1	60	11	175	32	225	41.1	48	8.8	1.02	3.33
14	31	5.7	78	14.3	253	46.3	142	26	43	7.9	.95	3.16
15	43	7.9	90	16.5	252	46.1	137	25	25	4.6	.95	3.02
16	48	8.8	74	13.5	267	48.8	123	22.5	35	6.4	.98	3.04
3. Faktör (Öğrencilerin Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri) Genel Ortalama											0.65	3.28

Tablo incelendiğinde, faktör analizi sonrasında öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşlerinin ortalamasının 3.28 olduğu ve öğrencilerin bu faktörün maddelerine kısmen katıldıkları görülmektedir. Bu bulgulara göre İngilizce-I dersi öğretim programında kullanılan ders kitaplarının içeriği hedeflerle tutarlı olması ve anlaşılabilirlik açısından öğrenciler tarafından beğenilmektedir. Öğrencilerin büyük bir bölümü İngilizce-I dersinde kullanılan slayt, video, poster, karikatür, kavram haritaları gibi görsel materyallerin, diyalog, hikâye gibi işitsel materyallerin ve test, quiz, ders notu, çizelge gibi çalışma yapılarının faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada görsel, işitsel ve ekstradan dağıtılan materyallerin yabancı dil öğretimini kolaylaştırdığı ve öğrenilen bilgilerin kalıcılığını artırdığı gerçeği ortaya çıkmıştır.

3.1.4. Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Bu bölümde zorunlu İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuş, yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucuna göre kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri (1. faktör) arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [$t(-2.525)=-.843, p<0.05$], erkek öğrencilerin birinci faktör ortalaması kısmen katılıyorum (2.59) iken, kadın öğrencilerinki katılmıyorum (2.41) bulunmuştur.

Tablo 11: *Faktörlere Göre Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız “t” Testi Sonuçları*

Faktörler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SD	SE	T	p
Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri	Kadın	295	2.41	.820	.047	-2.525	*.01
	Erkek	252	2.59	.843	.053		
Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri	Kadın	295	2.81	.765	.044	-2.529	*.01
	Erkek	252	2.97	.711	.044		
Öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri	Kadın	295	3.26	.629	.036	-0.796	.46
	Erkek	252	3.31	.684	.043		

* p <.05

Buna göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla İngilizce-I dersine yönelik daha olumsuz görüş bildirdikleri ve dolayısıyla bu dersten beklentilerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucuna göre kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri (2. faktör) arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır [$t(-2.529)=-.711, p<0.05$], erkek öğrencilerin ikinci faktör ortalaması kısmen katılıyorum (2.97) iken, kadın öğrencilerinki de kısmen katılıyorum (2.81) bulunmuştur. Buna göre İngilizce-I dersi hakkında erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden biraz daha olumlu düşündükleri görülmektedir. Kadın öğrenciler ile erkek öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri (3. faktör) arasında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır [$t(-.796)=-.684, p>0.05$]. Bu bulgulardan İngilizce-I dersinde kullanılan materyallerin cinsiyet açısından önemli bir değişken olmadığı anlaşılmaktadır.

3.1.5. Öğrencilerin Öğretim Biçimi Değişkenine İlişkin Bulgular

Zorunlu İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin öğretim biçimine (1. öğretim-2. öğretim) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız t-testi sonuçları aşağıda tablo halinde verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, 1. öğretim ile 2. öğretim öğrencileri arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$). Dolayısıyla öğretim biçiminin İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerini etkilemediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 12: Faktörlere Göre Öğretim Biçimi Değişkenine İlişkin Bağımsız "t" Testi Sonuçları

Faktörler	Öğretim biçimi	N	$\bar{X}$	SD	SE	T	p
Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri	1. öğretim	424	2.46	.837	.040	-1.687	.09
	2. öğretim	123	2.61	.820	.073		
Öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri	1. öğretim	424	2.87	.741	.036	-.783	.43
	2. öğretim	123	2.93	.754	.068		
Öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri	1. öğretim	424	3.29	.654	.031	.416	.67
	2. öğretim	123	3.26	.659	.059		

3.1.6. Öğrencilerin Fakülte Değişkenine İlişkin Bulgular

Zorunlu İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin kayıtlı oldukları fakülterlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda verilen varyans analizi sonuçlarının incelendiğinde, öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşlerinin (1. faktör), fakülterlere göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [F(5-541)= 22.142, p<0.05].

Tablo 13: Fakülterlere Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	64.699	5	12.940	22.142	*.000	1-3,1-4,1-5,1-6, 2-3,2-4,2-5,3-6,4-6,5-6
Gruplar İçerisinde	316.156	541	.584			
Toplam	380.855	546				

Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonrası post-hoc Scheffe testi sonucunda, İktisadi ve İdari Bilimler ile Mühendislik, Eğitim, Güzel Sanatlar ve Tıp Fakültesi öğrencilerinin; Fen-Edebiyat ile Mühendislik, Eğitim, Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin; Tıp Fakültesi ile Mühendislik, Eğitim, Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin birinci faktöre ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin en olumsuz görüş bildirenler ($\bar{X}$ =1.80) Tıp Fakültesi öğrencileridir. Örnekleme öğrencilerin %86'sına ulaşıldığı göz önünde bulundurulursa, bu öğrencilerin İngilizce-I dersinden daha fazla beklentilerinin olduğu söylenebilir. Tıp Fakültesinden sonra sırasıyla Fen Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik ve Eğitim fakültelerinin öğrencileri olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir. Fakülteler içinde Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin daha pozitif düşündüğü, İngilizce-I dersinin bu fakültenin öğrencilerinin beklentilerini daha fazla karşıladığı görülmektedir ($\bar{X}$ =3.02).

Tablo 14: Fakülterlere Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	8.822	5	1.764	3.249	*.007	1-4
Gruplar İçerisinde	293.842	541	.543			
Toplam	302.664	546				

Tablo 14'te görüldüğü üzere öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri (2. faktör), fakülterlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [F(5-541)=3.249, p<0.05]. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonrası post-hoc Scheffe testi sonucunda; İktisadi ve İdari Bilimler ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ikinci faktöre ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin en olumlu görüş bildirenler Eğitim Fakültesi öğrencileridir ($\bar{X}$ =3.11). Buradan Eğitim Fakültesi öğrencilerinin İngilizce-I dersini kendileri için faydalı gördükleri söylenebilir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin bu konuda biraz daha negatif düşündükleri ortaya çıkmıştır ($\bar{X}$ =2.74). Demek ki bu öğrenciler bu dersten olumlu biçimde faydalanamamaktadırlar. Fen-Edebiyat ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin İngilizce-I dersinin olumlu yönlerine ilişkin aynı oranda ($\bar{X}$ =2.92) görüş bildirdikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 15: Fakülterlere Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	10.549	5	2.110	5.009	*.000	1-3,1-4
Gruplar İçerisinde	223.825	541	.414			
Toplam	234.374	546				

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Tabloda görüldüğü gibi, öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşlerinin (3.faktör), fakültele göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [$F_{(5,541)}=5.009$, $p<0.05$]. Yapılan post-hoc Scheffe testi sonucunda; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile Mühendislik ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin üçüncü faktöre ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Eğitim Fakültesi öğrencileri; [$\bar{X}=3.48$], 'Katılıyorum'] ve Mühendislik Fakültesi öğrencileri; [$\bar{X}=3.38$], 'Katılıyorum'] İngilizce-I dersi öğretim programında kullanılan materyalleri daha çok beğenirken, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri; [$\bar{X}=3.12$], 'Kısmen katılıyorum'] diğerlerine göre daha az beğenmektedirler.

3.1.7. Öğrencilerin Başarı Notu Değişkenine İlişkin Bulgular

Zorunlu İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin dönem sonu başarılarını ifade eden harf notlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16: Başarı Notlarına Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	10.155	4	2.539	3.712	*.005	DD-DC, BB-BA
Gruplar İçerisinde	370.700	542	.684			
Toplam	380.855	546				

Tabloda verilen varyans analizi sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşlerinin (1. faktör), dönem sonunda başarılarını ifade eden harf notlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [$F_{(4,542)}=3.712$, $p<0.05$]. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonrası post-hoc Scheffe testi sonucunda; dersi DD-DC harf notu ile geçenlerle BB-BA harf notu ile geçenlerin, DD-DC harf notu ile (sorumlu olarak) geçenler ($\bar{X}=2.70$) ile BB-BA harf notu ile (başarılı) geçenlerin ($\bar{X}=2.32$) İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşleri arasında anlamlı bir fark vardır. Başarılı öğrencilerin İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin daha olumsuz görüş bildirdikleri, bu dersten beklentilerinin daha çok olduğu ancak başarısız öğrencilerin böyle bir kaygılarının olmadığı görülmektedir.

Tablo 17: Başarı Notlarına Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	1.568	4	.392	.706	.580	
Gruplar İçerisinde	301.096	542	.556			
Toplam	302.664	546				

Öğrencilerin ikinci faktöre ilişkin görüşleri ile dönem sonunda başarılarını ifade eden harf notları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$F_{(4,542)}=.706$, $p>0.05$]. Bu bulgulardan akademik başarının İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri etkilemediği anlaşılmaktadır.

Tablo 18: Başarı Notlarına Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	1.499	4	.375	.872	.480	
Gruplar İçerisinde	232.875	542	.430			
Toplam	234.374	546				

Öğrencilerin üçüncü faktöre ilişkin görüşleri ile dönem sonu harf notları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$F_{(4,542)}=.872$, $p>0.05$]. Bu bulgulardan akademik başarının İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri etkilemediği söylenebilir.

3.1.8. Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

İngilizce-I dersine ilişkin görüşlerin, öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan varyans analizi sonuçları aşağıdadır.

Tablo 19: *Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	27.980	7	3.997	6.105	*.000	1-5,3-5,3-6,4-6,5-6,5-7,5-8
Gruplar İçerisinde	352.875	539	.655			
Toplam	380.855	546				

Tablodaki sonuçlara göre, öğrencilerin İngilizce-I dersine yönelik olumsuz görüşlerinin (1. faktör), mezun oldukları lise türüne göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [$F_{(7,539)}=6.105, p<0.05$]. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonrası varyanslar eşit olmadığı için yapılan post-hoc Tamhane testi sonucunda; fen lisesinden ($\bar{X}=1.79$) mezun olanlar ile özel lise ($\bar{X}=2.35$) ve Anadolu öğretmen lisesi ($\bar{X}=2.02$) haricindeki bütün lise türlerinden mezun olanlar arasında; Meslek lisesi ($\bar{X}=2.82$) ile Anadolu lisesi ($\bar{X}=2.34$) ve Anadolu öğretmen lisesi ($\bar{X}=2.02$) mezunları arasında birinci faktöre ilişkin anlamlı bir fark tespit edilmiştir. İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin en olumsuz görüşü fen lisesi mezunlarının bildirdikleri görülmektedir ($\bar{X}=1.79$). Fen lisesini, Anadolu öğretmen lisesi ($\bar{X}=2.02$), Anadolu lisesi ($\bar{X}=2.34$) ve özel lise ($\bar{X}=2.35$) takip etmektedir. Buradan, bu liselerden mezun olanların İngilizce bilmenin önemi konusunda genel lise, meslek lisesi ve teknik lise öğrencilerine göre daha bilinçli oldukları kanısının doğrulandığı ve zorunlu İngilizce-I dersinden çok daha fazla beklentilerinin olduğu çıkartılabilir.

Tablo 20: *Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	3.869	7	.553	.997	.432	
Gruplar İçerisinde	298.796	539	.554			
Toplam	302.664	546				

İkinci faktör ile öğrencilerin mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$F_{(7,539)}=.997, p>0.05$]. Buradan mezun olunan lise türünün İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüş bildirmek için herhangi bir önem arz etmediği sonucu çıkartılabilir.

Tablo 21: *Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	.868	7	.124	.286	.259	
Gruplar İçerisinde	233.506	539	.433			
Toplam	234.374	546				

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere öğrencilerin İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri (3. faktör) ile mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$F_{(7,539)}=.997, p>0.05$]. Bu bulgulardan öğrencilerin mezun oldukları lise türünün İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüş belirtmek için önemli bir faktör olmadığı, bu konuda öğrencilerin öğrenme stillerinin daha önemli olduğu söylenebilir.

3.1.9. Öğrencilerin İngilizce Öğrenme Amacı Değişkenine İlişkin Bulgular

Zorunlu İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin İngilizce öğrenme amaçlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıda verilmiştir. Tablo incelendiğinde, birinci faktörün İngilizce öğrenme amaçlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [$F_{(7,539)}=10.139, p<0.05$]. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan ANOVA sonrası post-hoc Scheffe testi sonucunda; İngilizce öğrenme amacı sadece dersten geçmek olan öğrenciler ile yabancılarla iletişim kurmak, iyi bir iş bulmak, yurt dışına gitmek, kariyer yapmak için İngilizce öğrenenlerin birinci faktöre ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir fark saptanmıştır.

Tablo 22: *İngilizce Öğrenme Amaçlarına Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	44.314	7	6.331	10.139	*.000	1-2,1-3,1-4, 1-5,1-6
Gruplar İçerisinde	336.541	539	.624			
Toplam	380.855	546				

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Amacı dersten geçmek olan öğrencilerin İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin daha olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir ($\bar{X}=2.03$). Bu öğrencilerin daha olumsuz görüş bildirmelerinin sebebi, bu dersi sadece geçilmesi gereken gereksiz bir ders olarak görmeleri, İngilizceye karşı önyargılı olmaları ve dersin gerçek amacının anlaşılmasını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 23: İngilizce Öğrenme Amaçlarına Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	4.344	7	.621	1.121	.348	
Gruplar İçerisinde	298.320	539	.553			
Toplam	302.664	546				

Öğrencilerin ikinci faktöre ilişkin görüşleri ile İngilizce öğrenme amaçları arasında anlamlı bir fark yoktur [$F_{(7-539)}=1.121$, $p>0.05$]. Bu bulgulardan öğrencilerin İngilizce öğrenme amaçlarının İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri etkilemediği anlaşılmaktadır.

Tablo 24: Öğrencilerin İngilizce Öğrenme Amaçlarına Göre İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	.563	7	.080	.185	.988	
Gruplar İçerisinde	233.811	539	.434			
Toplam	234.374	546				

Öğrencilerin üçüncü faktöre ilişkin görüşleri ile İngilizce öğrenme amaçları arasında anlamlı bir fark yoktur [$F_{(7-539)}=.185$, $p>0.05$]. Bu bulgulardan öğrencilerin öğrenme amaçlarının İngilizce-I dersinde kullanılan materyallere yönelik görüşleri etkilemediği söylenebilir.

3.1.10. Öğrencilerin Haftalık İngilizce Çalışma Süresi Değişkenine İlişkin Bulgular

İngilizce-I dersine ilişkin öğrenci görüşlerinin, öğrencilerin haftalık İngilizce çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonuçları aşağıda verilmiştir. Birinci faktörün, haftalık İngilizce çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [$F_{(5-541)}=6.553$, $p<0.05$]. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan post-hoc Scheffe testi sonucunda; derse ve sınava hazırlanmak dışında haftada hiç İngilizce çalışmıyorum diyenlerle haftada 1-2 saat çalışıyorum ve 3-4 saat çalışıyorum diyenler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Tablo 25: Haftalık İngilizce Çalışma Sürelerine Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumsuz Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	21.750	5	4.350	6.553	*.000	1-2,1-3
Gruplar İçerisinde	359.105	541	.664			
Toplam	380.855	546				

Derse ve sınava hazırlanmak dışında haftada hiç İngilizce çalışmıyorum diyen öğrenciler ($\bar{X}=2.33$) ile haftada 1-2 saat çalışıyorum ($\bar{X}=2.63$) ve 3-4 saat çalışıyorum ($\bar{X}=2.89$) diyenler arasındaki anlamlı farka bakılırsa, hiç İngilizce çalışmayanların, çalışanlara göre İngilizce-I dersi öğretim programına ilişkin daha olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 26: Haftalık İngilizce Çalışma Sürelerine Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersine Yönelik Olumlu Görüşleri Faktörünün Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	5.250	5	1.050	1.910	.091	
Gruplar İçerisinde	297.414	541	.550			
Toplam	302.664	546				

Öğrencilerin derse yönelik olumlu görüşleri ile çalışma süreleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır [$F_{(5-541)}=1.910$, $p>0.05$]. Bu bulgulardan öğrencilerin İngilizce çalışma sürelerinin İngilizce-I dersine yönelik olumlu görüşleri etkilemediği anlaşılmaktadır.

Tablo 27: Haftalık İngilizce Çalışma Sürelerine Göre Öğrencilerin İngilizce-I Dersinde Kullanılan Materyallere Yönelik Görüşleri Faktörünün ANOVA Sonuçları

Boyutlar	Karelerin Toplamları	SD	Karelerin Ortalaması	F	p	AF
Gruplar Arasında	5.520	5	1.104	2.610	*.024	1-2
Gruplar İçerisinde	228.854	541	.423			
Toplam	234.374	546				

Tablo incelendiğinde, üçüncü faktörün haftalık İngilizce çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir [F(5-541)=2.610, p<0.05]. Post-hoc Scheffe testi ile bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğu bulunamayınca bu faktör için farklılıkları daha net gösteren post-hoc LSD testi kullanılmış ve sonuçta; derse ve sınava hazırlanmak dışında haftada hiç İngilizce çalışmıyorum diyenlerle ($\bar{X}$ =3.19) ile haftada 1-2 saat çalışıyorum ($\bar{X}$ =3.38) diyenler arasında daha çok çalışanlar lehine üçüncü faktöre ilişkin anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ders dışında İngilizce çalışan öğrencilerin hiç çalışmayanlara göre derste kullanılan materyallere ilişkin daha olumlu görüş bildirdikleri gözlenmiştir. Buradan derse karşı ilgili olan öğrencilerin derste kullanılan çeşitli materyalleri daha çok sevdikleri ortaya çıkmaktadır.

3.2. Nitel Araştırmadan Elde Edilen Verilere İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde dersi yürüten öğretim elemanlarından, öğrencilere uygulanan ölçeğin maddelerinden harmanlanmış açık uçlu sorulardan oluşan yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu yoluyla elde edilen verilere ilişkin bulgular ve bu bulgulara ait yorumlar yer almaktadır.

3.2.1. İngilizce-I Dersindeki Sorunlara İlişkin Bulgular

Görüşmeye katılan İngilizce öğretim elemanlarının “Derste sorunlara ilişkin genel düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna verdiği cevaplardan “İngilizce-I dersindeki sorunlar” ana teması altında dört alt tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar ve frekans dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 28: Öğretim Elemanlarına Göre İngilizce-I Dersindeki Sorunlar ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f	f
İngilizce-I dersindeki sorunlar	Öğretim programından kaynaklanan	32	Uygulamaya yönelik değil
			Ders saati yetersiz
			Nitelikli, standart bir program yok
			Zorunlu olması
	Fakültelerden kaynaklanan	28	Sınıfların kalabalık olması
			Fiziksel yetersizlikler
			Değersiz görülmesi
	Öğretim elemanından kaynaklanan	23	Kullanılan materyallerin yetersiz
			Ders değersiz görülüyor
			Ders yükü fazla
			Hizmet içi eğitim yok
			Fakültelerle koordinasyon yok
	Öğrenciden kaynaklanan	16	Farklı seviyeler
		Ders değersiz görülüyor	
		İlgisizlik	
Görüşler toplamı		99	99

İngilizce-I derslerini yürüten öğretim elemanları, derslerdeki sorunların temelde öğretim programından, fakültelerden, öğretim elemanlarından ve öğrencilerden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu alt temalarda, nitelikli standart bir programın olmaması, sınıfların kalabalık olması, kullanılan materyallerin yetersiz olması ve farklı İngilizce seviyelerindeki öğrencilerin aynı sınıfta ders görmesi en çok yüklemeye yapılan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda üçüncü katılımcının bu konudaki bütün tabloyu özetler nitelikteki görüşlerine yer verilmiştir.

...Sınıf mevcudunun fazla, ders saatinin az olması. Öğrencilerin seviyeleri arasında uçurumlar olması, fiziki yetersizlikler, seçilen ders kitapları ve materyallerinin yetersizliği. ...farklı seviye ve isteklerdeki öğrenci kitleleri, ortak bir müfredat ve standart bir ölçümün olmaması ...Hatta öğrencilerin ve hocaların bu dersi ‘angarya’ olarak görmesi, İngilizce derslerinin uygun bir şekilde haftalık ders programı içine yerleştirilmemesi, dersliklerin teknolojik yetersizlikleri, öğretim elemanlarının hizmet içi eğitim almaması. Ortada amaçları ve kazanımları ile birlikte bir bütün olarak profesyonelce hazırlanmış bir öğretim programı da yok...(Öğretim elemanı 3).

3.2.2. İngilizce-I Dersinin Olumlu Yönlerine İlişkin Bulgular

Öğretim elemanlarının “İngilizce-I dersi öğretim programının olumlu yönlerine ilişkin görüşleriniz nelerdir?” sorusuna verdiği cevaplardan aşağıda frekans dağılımlarının da verildiği “İngilizce-I dersinin olumlu yönleri” ana teması altında yedi alt tema ortaya çıkmıştır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Tablo 29: Dersin Olumlu Yönlerine İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f
İngilizce-I dersinin olumlu yönleri	Temel İngilizce bilgisi veriyor	7
	Bilinçli öğrencilere İngilizceyle ilgili rehberlik yapıyor	6
	Öğrencilerin CV'lerinde 'İngilizce biliyor' yazar	4
	Öğrencilere bildiklerini kullanma fırsatı veriyor	3
	Öğrenciye ve öğreticiye esneklik sağlıyor	2
	İngilizce dilbilgisini iyi derecede öğretiyor	2
	Olumlu yönü yok	3
Görüşler toplamı		27

İngilizce-I derslerini yürüten öğretim elemanları, dersin öğretim programının olumlu yönlerini, temel İngilizce bilgisi veriyor, bilinçli öğrencilere İngilizceyle ilgili rehberlik yapıyor, öğrencilerin CV'lerinde "İngilizce biliyor yazar", öğrencilere bildiklerini kullanma fırsatı veriyor, öğrenciye ve öğreticiye esneklik sağlıyor, İngilizce dilbilgisini iyi derecede öğretiyor ve olumlu yönü yok şeklinde ifade etmişlerdir.

"Temel seviyede de olsa... İngilizce öğrenmekte, ...az da olsa dil bildiklerini dile getirmektedirler ve bu durum mezuniyet belgelerinde belirtilmektedir." (Öğretim elemanı 10)

3.2.3. Ders İle Öğrencilerin İngilizce Öğrenme Amaçlarının Uyumuna İlişkin Bulgular

Öğretim elemanlarının "Dersin amaçları ile öğrencilerin İngilizce öğrenme amaçlarının uyumu konusunda ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verdiği cevaplardan "İngilizce-I dersi ile öğrencilerin amaçlarının uyumu" ana teması altında iki alt tema ortaya çıkmıştır.

Tablo 30: İngilizce-I Dersi İle Öğrencilerin Amaçlarının Uyumuna İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f	f	
İngilizce-I dersi ile öğrencilerin amaçlarının uyumu	Uyumlu	1		
	Uyumsuz	Bilinçli öğrenciler için		6
		Öğrenciden dolayı		20
		Programdan dolayı		19
		Fiziki şartlardan dolayı		4
Öğretim elemanından dolayı		4		
Görüşler toplamı		15	53	

Tablo incelendiğinde, öğretim elemanlarının tamamı, İngilizce-I dersi ile öğrencilerin İngilizce öğrenme amaçlarının uyumsuz olduğunu dile getirmişlerdir. Bu uyumsuzluğun öğrencilerden kaynaklandığını vurgulayan 20, öğretim programından kaynaklandığını ifade eden 19, fiziki şartlardan ve öğretim elemanlarından kaynaklandığını savunan dörder kod olmak üzere bu konuda toplamda 47 adet görüş bildirilmiştir. Beşinci İngilizce öğretim elemanının aşağıda verilen bu konudaki görüşleri bu tabloyu özetler niteliktedir.

İngilizce-I dersi öğretim programının amaçları ile öğrencilerin İngilizce öğrenme amaçları arasında hiçbir örtüşme yok. Öğrenciler daha çok konuşma, iletişim kurma, akademik ortamlarda kullanabilecekleri yazma becerilerini geliştirme gibi şeylere odaklanıp, bunları yapmak isterken; dersler daha çok gramer ağırlıklı gidiyor.... (Öğretim elemanı 5).

3.2.4. İngilizce-I Dersinde Dil Becerileri ve Dil Bilgisi Dengesine İlişkin Bulgular

Katılımcılara, İngilizce-I dersinde bütün dil becerilerinin ve dil bilgisinin dengeli biçimde yer alıp almaması konusundaki görüşleri sorulmuş, öğretim elemanlarının 11'i temel dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) hepsine dengeli biçimde yer verilmediğini, dokuzu dil bilgisinin daha ağırlıklı olduğunu savunmuşlardır. Aşağıda bu temalar tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 31: Dil Becerilerinin ve Dil Bilgisinin Dengesine İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f	f
İngilizce-I dersinde temel dil becerileri ve dil bilgisi dengeli değil	Temel dil becerilerinin hepsine dengeli biçimde yer verilmiyor	11	
	Dil bilgisi ağırlıklı	• Ders süresi az	7
		• Dinleme, konuşma daha az	4
Görüşler toplamı		20	11

Okuma, yazma, konuşma, dinleme temel dil becerilerinin hepsine İngilizce-I dersinde dengeli biçimde yer verilemediğini söyleyen öğretim elemanları, bunun ders süresinin az olmasından kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Ayrıca temel dil becerileri içinde dinleme ve konuşmaya daha az yer verilemediğini belirtmişlerdir.

"Mevcut ders saatleri yeterli değil, dolayısıyla bu dersler daha çok dilbilgisi öğretimine yönelik. Diğer beceriler ne yazık ki kazandırılmıyor." (Öğretim elemanı 13).

3.2.5. İngilizce-I Dersinde Kullanılan Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

Öğretim elemanları “İngilizce-I dersinde kullanılan ders kitaplarına ilişkin genel düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna dört alt temada cevap vermişlerdir.

Tablo 32: Kullanılan Ders Kitaplarına İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana tema	Alt Temalar	f
Ders kitabı	Kitaplar her konuda yetersiz	11
	İçerik yetersiz	35
	Tasarım yetersiz	11
	Standart yok	6
Görüşler toplamı		63

İngilizce-I derslerini yürüten öğretim elemanları, kitaplar her konuda yetersiz, içerik yetersiz, tasarım yetersiz ve standart yok diyerek toplamda 63 kez ders kitaplarındaki eksikliklere dikkat çekmişlerdir ve bu görüşlerin yarısından fazlasında içeriğin yetersizliği vurgulanmıştır. Aşağıda üçüncü katılımcının bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

“Öğrencilerin ilgisini çekecek içeriğe sahip, görsellerle süslenmiş, merak uyandırıcı, temel dil becerilerini işleyen kitaplar kullanılmalı. Kullanılan kitaplar hep gramer ağırlıklı, öğrencinin seviyesine uygun değil ve öğrencilerinin ilgisini çekmekte yetersiz.” (Öğretim elemanı 3)

3.2.6. İngilizce-I Dersinde Ekstradan Dağıtılan Materyallerin Etkisine İlişkin Bulgular

İngilizce öğretim elemanlarının “İngilizce-I dersinde ekstradan dağıtılan materyallerin (çalışma yaprakları, quizler, testler...) faydalı olup olmadığı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplardan “Programda süresince ekstradan dağıtılan materyaller faydalıdır” ana teması altında yedi alt tema ortaya çıkmıştır.

Tablo 33: Ekstradan Dağıtılan Materyallerin Etkisine İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f
İngilizce-I dersinde ekstradan dağıtılan materyaller faydalıdır	Konunun pekiştirilmesi için	11
	Öğrenciye bağlı	6
	Sınavlara yönelik	4
	Ders kitabı yetersiz kaldığı için	3
	Bireysel ihtiyaçlara cevap verdiği için	2
	Motive ettiği için	2
	Ders saati az olduğu için	2
Görüşler toplamı		30

İngilizce-I derslerini yürüten öğretim elemanlarının çoğuna göre İngilizce-I dersinde ekstradan dağıtılan materyaller konunun pekiştirilmesi için faydalıdır. Bu materyallerin faydalı olup olmaması öğrenciye bağlı diyenlerin sayısı altıdır. Bunun yanında sınavlara yönelik olduğu, ders kitabı yetersiz kaldığı, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına cevap verdiği, onları motive ettiği ve ders saati az olduğu için derste dağıtılan bu tür materyallerin yararlı olduğu da belirtilmiştir.

Kitaptaki etkinlikler yeterli olmadığı için dağıtılan ek materyaller öğrencilerin konuyu daha iyi öğrenmesine yardımcı oluyor. Ancak ek materyallerin öğrenciye yalnızca maddi külfet mi oluşturduğu yoksa konuyu pekiştirmelerine mi yardım ettiği öğrencinin materyale yaklaşımıyla ilgili. Dağıtılan materyali takip etmeyen, üzerinde çalışmayan, tekrar etmeyen, yapılanları arkadaşından aynen geçiren öğrenciler o materyallerden faydalanamıyorlar (Öğretim elemanı 1).

3.2.7. Kullanılan Görsel-İşitsel Materyallerin Katkısına İlişkin Bulgular

Katılımcılara programda kullanılan görsel-ışitsel materyallerin katkısı sorulmuş, 11’i katkı sağladığını üçü ise bu materyallerin derse katkı sağlamadığını savunmuşlardır.

Tablo 34: Görsel-İşitsel Materyallerin Katkısına İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana tema	Alt Temalar	f	f
Görsel-ışitsel materyallerin katkısı	Katkı sağlıyor	11	
		• Motivasyonu artırıyor	13
		• Tek başına ders kitabı yetersiz	8
	• Mutlaka kullanılmalı	5	
	Katkı sağlamıyor	3	
• Fiziki ortam yetersiz		11	
	• Sınıflar kalabalık	6	
Görüşler toplamı		14	43

Öğretim elemanlarının 11’ine göre motivasyonu artırdığı, tek başına ders kitabı yetersiz kaldığı için kullanılan görsel-ışitsel materyallerin katkısı vardır ve mutlaka kullanılmalıdır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Elbette olumlu katkı sağlar. Kesinlikle kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Dil öğretimi sadece ders kitabına bağlı olarak verimli olamaz. Hep ders kitabı kullanıldığında öğrencilerin derse karşı ilgisi, isteği azalıyor, sıkılıyorlar. Görsel ve işitsel materyaller öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekerse mutlaka öğrenmeyi olumlu etkiler... (Öğretim elemanı 9)

3.2.8. İngilizce-I Dersinde Öğrencilerin Grupla Çalışma Olanına İlişkin Bulgular

Katılımcılara İngilizce-I dersinin öğrencilere grupla çalışma olanağı verip vermediği sorulmuş, öğretim elemanlarının 11'i bunun öğrenciye ve öğreticiye bağlı olduğunu, altısı İngilizce-I dersinin öğrencilere grupla çalışma olanağı verdiğini, sekizi ise dersin grupla çalışma olanağı vermediğini savunmuşlardır. İngilizce-I dersi grupla çalışma olanağı vermiyor diyenler bunun kalabalık sınıflardan, öğrencilerin farklı İngilizce seviyelerinden ve ders saatinin az oluşundan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Aşağıda bu temalar tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 35: Öğrencilerin Grupla Çalışma Olanına İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f	f
Grupla çalışma	İngilizce-I dersi grupla çalışma olanağı veriyor	6	
	Öğrenciye-öğreticiye bağlı	11	
	İngilizce-I dersi grupla çalışma olanağı vermiyor	8	• Kalabalık sınıflar 14 • Farklı seviyeler 5 • Ders saati az 2
	Görüşler toplamı	25	21

Yabancı dil eğitiminde, grupla çalışmanın çok önemli bir yeri vardır. Öğrenciler bir grup içinde olursa hem iletişim becerileri gelişir, hem de bilmediklerini gruptaki bilenlerden öğrenme fırsatı bulurlar. Grupla çalışmak, öğrenci merkezli eğitim gerektirir. Öğrenci merkezli eğitim ortamı sağlanabilirse, öğrenciler sadece dil bilgisi anlatılan derslerden kurtularak, daha eğlenceli ve etkili İngilizce dersi işleyebilirler. Ancak, görüşme yapılan öğretim elemanları, farklı İngilizce düzeyindeki (A1-A2) öğrencilerin bir arada olduğu kalabalık sınıflarda, haftada iki saatte (Mühendislik fakültesinde üç saat) bunun mümkün olmadığını dile getirmişlerdir.

...Ancak İngilizce-I derslerinin verildiği sınıfların fiziki durumu, öğrenci sayısının fazlalığı, farklı düzeylerde karma sınıflar, öğrencilerin ön yargısı, ders saatinin yetersizliği gibi nedenlerle bu program grup çalışmalarına çoğunlukla olanak vermemektedir (Öğretim elemanı 13).

3.2.9. Öğrencilerin Bireysel İlgisi İhtiyaç ve Özelliklerine Uygunluğuna İlişkin Bulgular

“İngilizce-I dersinin öğrencilerin bireysel ilgi, ihtiyaç ve özelliklerine cevap verip vermemesi konusundaki görüşleriniz nelerdir?” sorusuna öğretim elemanları “İngilizce-I dersi bireyselliğe yer vermiyor” şeklinde cevap vermişler ve bunun beş temel sebepten kaynaklandığını söylemişlerdir. Bu sebepler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 36: Bireysel İlgisi İhtiyaç ve Özelliklere Uygunluğuna İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları

Ana Tema	Alt Temalar	f
İngilizce-I dersi bireyselliğe yer vermiyor	Kalabalık sınıflardan dolayı	11
	İngilizce-I dersi öğretim programından dolayı	9
	Öğretim elemanından dolayı	3
	Çok farklı seviyelerin bir arada olmasından dolayı	7
	Öğrenciden dolayı	9
Görüşler toplamı		39

Öğretim elemanları, kalabalık sınıflardan, programdan, öğretim elemanından, çok farklı seviyelerden ve öğrenciden dolayı İngilizce-I dersi bireyselliğe yer vermiyor demişlerdir.

“İhtiyaçlara cevap verdiğini düşünmüyorum. ...farklı seviyelerde öğrencilerin aynı seviyeden İngilizce dersine başlaması işi güçleştiriyor. ...sınıfın kalabalık oluşu, öğretim elemanının daha az stratejiyi kullanmasına sebep oluyor, bu da dersi sıkıcı hale getirebiliyor.” (Öğretim elemanı 6)

3.2.10. Ödevler-Görevler Vermeye İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının “İngilizce-I dersinde öğrencilerin aktif olarak derse katılımını sağlamak için ödevler-görevler verilip verilemediği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar, “Derse katılımı sağlamak için ödevler-görevler verme” ana teması ve “verilebiliyor, duruma bağlı, verilemiyor” alt temaları ile açıklanmıştır.

Tablo 37: *Ödevler-Görevler Verme Konusundaki Görüşler ve Frekans Dağılımları*

Ana Tema	Alt Temalar	f	f
Derse katılımı sağlamak için ödevler-görevler verme	Verilebiliyor	4	
	Duruma bağlı	4	
	Verilemiyor	10	
			• Kalabalık sınıflar yüzünden 30
			• Öğrenci yüzünden 12
			• Öğretim elemanı yüzünden 6
Görüşler toplamı		18	48

Öğretim elemanlarından 10'u kalabalık sınıflar, öğrenciler ve öğretim elemanları yüzünden aktif olarak katılımı sağlamak için ödevler-görevler verilemediğini ifade etmişlerdir.

...Sınıflar kalabalık olduğu için ödev vermek ve bu ödevleri sağlıklı bir şekilde kontrol etmek ...mümkün olmuyor. İngilizce dersi 20 kişiyi geçmeyecek sınıflarda ...işlenmeli. Ama bazen amfilerde yüzden fazla öğrencinin olduğu bir ortamda ders işliyoruz. hepsinin katılımını sağlamak mümkün değil. Konferans verir gibi dersi anlatıp çıkıyoruz (Öğretim elemanı 9).

3.2.11. İngilizce-I Dersinde Ölçme-Değerlendirmeye İlişkin Bulgular

Katılımcılara İngilizce-I dersinde ölçme-değerlendirmeye ilişkin yapılan sınav sayısının yeterliliği konusundaki görüşleri sorulmuş, öğretim elemanlarının yedisi yeterli olduğunu, yedisi ise yetersiz olduğunu savunmuşlardır. Aşağıda bu temalar tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 38: *Ölçme-Değerlendirmeye İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları*

Ana Tema	Alt Temalar	f	f
Ölçme-değerlendirme	Yeterli	7	• Sınıflar kalabalık 5
	Yetersiz	7	• Öğretim elemanlarının ders yükü fazla 3
			• Sadece dilbilgisi-test, beceriler yok 6
Görüşler toplamı		14	14

Öğretim elemanlarından ölçme-değerlendirmeye ilişkin yapılan sınav sayısının yetersiz olduğunu savunanlar da yeterli olduğunu savunanlar da sınıfların kalabalık olmasına, öğretim elemanlarının ders yükünün fazla olmasına ve çoktan seçmeli sınavlarla sadece dilbilgisinin ölçüldüğüne ve temel dil becerilerinin göz ardı edilmesine atıfta bulunmuşlardır.

Yeterli olduğunu düşünmüyorum. İngilizcenin sadece sonucu test eden bir ders olmadığını düşünüyorum. Hep test veriliyor, öğrencilerin yazma, konuşma, okuma, dinleme becerileri ölçülüyor. Sadece gramer konularını öğrenip öğrenmediği test edilmeye çalışıyor. Sonuç olarak daha fazla ve farklı sınavlar yapılmalı (Öğretim elemanı 13).

3.2.12. Öğrencilerin Alanları ve İş Hayatlarına Katkısına İlişkin Bulgular

Katılımcılara İngilizce-I dersinin öğrencilerin kendi alanlarına ve iş hayatlarına katkısı sorulmuş, sekiz tanesi katkı sağlamadığını beş tanesi katkı sağladığını savunmuşlardır.

Tablo 39: *Alanları ve İş Hayatlarına Katkısına İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları*

Ana Tema	Alt Temalar	f
İngilizce-I dersinin öğrencilerin kendi alanlarına ve iş hayatlarına katkısı	Katkısı yok	8
	Katkısı var	5
	Öğrenciye bağlı	1
Görüşler toplamı		14

Yukarıdaki tabloda İngilizce öğretim elemanlarının bu konudaki görüşleri özetlenmiştir.

Küreselleşen dünyada yabancı dil bilgisi her üniversite öğrencisi ve mezunu için gereklidir. Fakat öğrenci ...İngilizce bilmenin iş hayatında ona katkısı olacağına inanmıyorsa, bu onun yabancı dil öğrenmeye olan tutumunu ...etkileyeceği için katkısı olmayacaktır... . . .bu öğrenciler yabancı dil bilmenin ileride önüne daha iyi ve yeni fırsatlar getirebileceğinin ya da iş bulma yarışında onları diğerlerinin bir adım önüne geçirebileceğinin farkında değiller (Öğretim elemanı 1).

3.2.13. İngilizce-I Dersinin Mevcut Durumuna İlişkin Bulgular

Görüşmeye katılan İngilizce öğretim elemanlarının "İngilizce-I dersinin gerekliliği-etkililiği-verimliliği konusunda neler söylemek istersiniz?" sorusuna verdiği cevaplardan "İngilizce-I dersinin mevcut durumu" ana teması altında dört alt tema ortaya çıkmıştır. İngilizce öğretim elemanlarının 10'u İngilizce-I dersinin gerekli, biri ise gereksiz olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca öğretim elemanlarının 10'u İngilizce-I dersinin etkisiz, 11'i ise verimsiz olduğunu söylemişlerdir. Buradan İngilizce-I dersinin öğretim elemanlarının çoğu tarafından gerekli görüldüğü ama etkisiz ve verimsiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE İNGİLİZCE-I DERSİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Baki SARITAŞ, Asım ARI

Tablo 40: *İngilizce-I Dersinin Mevcut Durumuna İlişkin Görüşler ve Frekans Dağılımları*

Ana Tema	Alt Temalar	f
İngilizce-I dersinin mevcut durumu	Gerekli	10
	Gereksiz	1
	Etkisiz	10
	Verimsiz	11
Görüşler toplamı		32

Ders saati, müfredatı, teknik donanım ve uygun kaynak güncellemeleri yapılarak yabancı dilin gerekliliği vurgulanmalı. Etkililiği-verimliliği konusunda yabancı dil hocalarına maddi kaynak ve hizmet içi programlarla, kendilerine önem verildiği hissettirilmeli. Asıl mesele ...zorlamayla değil de; öğrencinin ...isteyerek yabancı dil dersine yaklaşımı sağlanmalı. Mevcut durumda bu ders gerekli ama etkili ve verimli değil (Öğretim elemanı 7).

4. Sonuç

Bu araştırmadan çıkan sonuçlara göre İngilizce-I dersi öğrencilere, dilbilgisini iyi derecede öğretmekte ve bildiklerini kullanma fırsatı vermektedir. İngilizce-I dersinde verilen ödev-görev-projeler, görsel-işitsel ve ekstradan dağıtılan materyaller öğrencilerin İngilizce öğrenmesine katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan, İngilizce-I dersinde temel dil becerilerinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) hepsine dengeli biçimde yer verilmemektedir ve ağırlıklı olarak dil bilgisi konuları işlenmektedir. İngilizce-I dersi için, hem saat hem de dönem bazında ders süresi yetersizdir. İngilizce-I derslerinde sınıflar çok kalabalık olmakta, bu sınıflar farklı İngilizce seviyelerindeki öğrencilerden oluşmakta, dolayısıyla İngilizce-I dersi öğrencilerin bireysel ilgi ve özelliklere cevap vermemektedir. Bu derslerin işlendiği sınıflarda, yabancı dil öğretimi için gerekli olan ders araç ve gereçleri yeterli değildir. Ders kitaplarının içerikleri, tasarımları yetersizdir ve fakülteler arasında ders kitabı kullanımı konusunda bir standart yoktur. İngilizce-I dersi öğretim programı, öğrencilerin kendi alanlarına ve ileride iş hayatlarına doğrudan katkı sağlamamaktadır. Bu ders, dersi alan öğrenciler, fakültelerdeki diğer öğretim elemanları ve fakülte yönetimleri tarafından değersiz, İngilizce öğretim elemanları tarafından gerekli ama etkisiz ve verimsiz bir ders olarak görülmektedir. Ölçme-değerlendirmeye ilişkin yapılan sınavların niteliği de yetersizdir; sınavlarda dört temel dil becerisi (okuma, yazma, konuşma, dinleme) ölçülmemektedir ve çoğunlukla sınavlar dilbilgisini ölçme odaklıdır. Yükseköğretim kurumlarında İngilizce-I dersi için nitelikli, standart bir öğretim programı yoktur. İngilizce öğretim elemanlarının ders yükleri fazladır. İngilizce-I dersinde, yabancı dil eğitiminde önemli bir yeri olan grupla çalışma olanağı bulunmaması ve yukarıda sayılan problemlerden dolayı dersin uygulamaya dönük işlenememesi, dersin zorunlu olması ve İngilizceyi seven sevmeyen bütün öğrencilere dayatılması, öğretim elemanlarının hizmet içi eğitim almamaları ve fakültelerle koordinasyon sağlayamamaları diğer büyük sorunlardır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Ö. (2009). *Türkiye’de İngilizce Öğretim ve Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar (Sivas İli Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009), *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ceyhan, E. (1982). *Türkiye üniversitelerinde yabancı dil öğretim programlarının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: Sage.
- Çakıcı, D. (2007). Üniversite öğrencilerinin ortak zorunlu dersler kapsamındaki İngilizceye yönelik tutumları. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (3), 21-35.
- Çelebi, M.D. (2006). Türkiye’de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 285-307.
- Demirel, Ö. (1979). *Yabancı dil programının değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demirel, Ö. (2007). *Yabancı dil öğretimi: dil pasaportu, dil biyografisi, dil dosyası*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1998). *Collecting and interpreting qualitative materials*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ergin, A. (1995). *Eğitimde iletişim*. Ankara: Anı.
- Genç, G. & Bilgin Aksu, M. (2004). İnönü Üniversitesi öğrencilerinin İngilizce derslerine ilişkin tutumları. 8. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gökçe, B. (1988). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Gökdemir, C. V. (1998). *Muğla üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesinde ortak zorunlu olarak okutulan İngilizce derslerinde karşılaşılan sorunlar ve alternatif çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gömlüksiz, M. N. (1993). *Yükseköğretimde yabancı dil öğretimi ve sorunları (Fırat Üniversitesi örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Green, J. C., Krayder, H., & Mayer, E. (2005). Combining qualitative and quantitative methods in social inquiry. In B. Somekh & C. Lewin (Eds.). *Research methods in the social sciences* (s. 275-282). London: Sage.
- Gülmez, Y. (1982). *Yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen faktörler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Harmer, J. (2003). *The practice of English language teaching*. London: Longman.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, H. (2007). *Y TÜ YDYO modern diller bölümünde İngilizce-II dersi öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre CIPP modeli ile değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Miles, M. B & Huberman M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage Publications.
- Özen, Y. & Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Kkefd/Jokkef*, 15, 394-422.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. California: Sage Publication.
- Rogerson-Revell, P. (2007). Using English for international business: A European case study. *English For Specific Purposes*, 26, 103-120.
- Sözer, E. (1986). Türkiye’deki üniversitelerde bilim-meslek alanlarına yönelik yabancı dil eğitimi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2). 177-202.
- Stevick, E. W. (1995). *Memory, meaning, and method: A view on language teaching*. Boston: Heinle & Heinle.
- Tayhani, İ. (1993). *Manisa iktisadi ve idari bölümler fakültesinde yabancı dil (İngilizce) öğrenimi ve öğretimi sorunları, çözümler ve öneriler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tümer, M. (1986). Yükseköğretimde yabancı dil ve bir anket. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 323-333.
- Yıldırım A. & Şimşek, H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

This page intentionally left blank.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Aydan AYDIN

Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, aydanaydin@marmara.edu.tr

Tuğba SARAÇ

Uzman, Disk Kız Teknik ve Meslek Lisesi, tugbasarac61@gmail.com

ÖZET: Otizm birçok bağımsız genin etkileşimi sonucu oluşan, sosyal ve iletişimsel davranışlarda yetersizlik, ilgi ve aktivitelerde sınırlılık ile kendini gösteren gelişimsel bir bozukluktur. Otizmin genetik temelli yapısından yola çıkarak, otistik bireylerin ailelerinde normal popülasyona göre farklılıklar olabileceği düşünülebilir. Genel popülasyonda, otistik çocukların ebeveynlerinde görülen sosyal ve bilişsel yetersizlikler, iletişim becerilerinde farklılık, tekrarlayan davranışlar, dar ilgi alanları, aydınlık ihtiyacı, bütünden çok ayrıntıya odaklanmaya yatkınlık ile kendini gösteren hafif düzeyli otistik belirtilere geniş otizm fenotipi adı verilmektedir. Duygular da otistik çocukların sorun yaşadığı alanlardan biridir. Duygularını fark edip ifade etme güçlüğü yaşayan diğer bir grup aleksitimik bireylerdir. Bu araştırma, otistik bireylerin ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimi özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılarak 494 ebeveyn ile yapılmıştır. Araştırmada, Ebeveyn Bilgi Formu, geniş otizm fenotipi özelliklerini değerlendirmek amacıyla Otizm Spektrum Anketi ve Toronto Aleksitimi Ölçeği kullanılmıştır. Otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Sosyal Beceri, Dikkati Kaydırabilme, İletişim, Hayal Gücü alt ölçek puanları, babalarının ise Dikkati Kaydırabilme, İletişim, Hayal Gücü alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otistik çocuk ebeveynleri, geniş otizm fenotipi, aleksitimi

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE BROAD AUTISM PHENOTYPE AND ALEXITHYMIA PROPERTIES OF THE PARENTS OF AUTISTIC INDIVIDUALS

ABSTRACT: Autism is a developmental disorder as a result of the interaction of many individual genes and is characterized by the lack of social and communicative behavior, limitations in activities and interests. Based on the structure of the genetic basis of autism, it might be considered that families of the autistic individuals may differ from the normal population. In the general population, some milder autistic symptoms were seen at the parents of children with autism like; social and cognitive deficits, communication skills differences, repetitive behaviors, narrow interests, identity needs and tendency to focus on details. These milder behaviours are called Broad Autism Phenotype. Emotions is one of the area where the children with autism have problems. Alexithymic people is another group that are experiencing difficulty in recognizing and expressing their feelings. This study is aimed to determine the relationship between the Broad Autism Phenotype and Alexithymia properties of the parents of autistic individuals. The study is prepared in accordance with the model of relational research with 494 parents. In the study; Parental Information Form, in order to assess broader autism phenotype characteristics, Autism Spectrum Quotient and in order to assess the alexithymic properties, Toronto Alexithymia Scale were used. Finally, there is a significant relationship between Toronto Alexithymia Scale total test score and Autism Spectrum Quotient Social skills, Attention Switching, Communication, Imagination subscale scores of mothers of autistic individuals and Attention Switching, Communication, Imagination subscale scores and Autism Spectrum Quotient total score of fathers.

Key Words: Autistic children parents, broad autism phenotype, alexithymia

1. Giriş

Gelişim, bireyin doğuştan getirdiği genetik yapı ve çevrenin etkileşimi ile oluşur. Genetik yapı, davranış için gizil gücü oluşturmakta, çevre ise bu gizil gücün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirlemektedir. Genetik yapı, çevre ile etkileşimde bulunarak çok sayıda farklı fenotipler olarak ortaya çıkabilir. Bireyin davranış gelişimi, genetik temelli davranışlarla çevre arasındaki sürekli etkileşimle biçimlenmektedir (Morgan, 1991: 42-43). Sağlıklı genler, olumlu çevresel etkenler ile bir araya geldiğinde normal bir gelişim sürecine neden olurken, bu iki faktörden herhangi birindeki sorun, gelişimde gecikmelere neden olabilmektedir. Birey genetik yapısını ebeveynlerinden alırken, yaşamının ilk yıllarını da büyük oranda ebeveynleriyle etkileşimde bulunarak geçirmektedir.

Ebeveynler çeşitli nedenlerle çocuklarına ayırdıkları zaman az bile olsa çocuklarının gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ebeveynlerin çocukları ile etkileşimde bulunup onların gelişimlerine katkıda bulunmaları konusundaki fırsatları bir başka bireyden daha çoktur (Mahoney, 2007: 9). İnsan kişiliğinin temellerinin atıldığı hayatın ilk yıllarında anne babanın kişilik özellikleri ve zenginleştirilmiş bir çevrede yetişmek çocuğun sağlıklı gelişimi için çok önemlidir (Kulaksızoğlu, 2003: 14). Ebeveynler biyolojik, çevresel ve kültürel etkilerle öğrenilmiş davranışlardan kaynaklanan nedenlerle çocukları ile etkileşimlerinde farklılıklar gösterirler. Çocuğun biyolojik farklılıkları, etrafında kendisine bakım veren kişilerle olan etkileşim şekli ve o kişilerin çocuğa gösterdiği iletişim biçimi çocuğun gelişiminde önemli rol oynar (Greenspan ve Wieder, 2004: 16).

Doğum ile başlayan sosyal gelişim, çocuğun hayatının ilk yıllarındaki deneyimleri ile şekillendiğinden toplumsal ve sosyal ilişkilerin gelişiminde ebeveynlerin rolü büyüktür (Kulaksızoğlu, 2003: 36, Özbey vd., 2010: 137). Anne ile çocuk arasında

¹ Bu çalışma "Otistik çocuk ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimi özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydan AYDIN, Tuğba SARAÇ

kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesi ve başkaları ile olumlu ilişkiler kurması için temel oluşturur (Çağdaş, 2008: 29). Çocuğu ile olumlu duygusal etkileşim içinde olan annelerin çocukları diğerlerine göre daha uyumlu kişilik geliştirir (Özbey vd., 2010: 137). Değişen aile yapısı ile birlikte annenin çalışma hayatına atılması babanın çocuk ile etkileşimini dolayısıyla çocuk üzerindeki etkisini arttırmıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, babanın da doğumdan başlayarak çocuğun çeşitli yönlerden gelişimini etkilediğini ortaya koymuştur (Çağdaş, 2008: 38). Normal gelişim gösteren çocukların sosyal duygusal gelişim özellikleri ile ebeveynlerinin kişilik özellikleri arasında var olan ilişkinin, otistik çocuklar ve ebeveynleri arasında da olabileceğini söylemek mümkündür.

Otizm, sosyal ve iletişimsel davranışlarda yetersizlik, ilgi ve aktivitelerde sınırlılık ile karakterize edilen, ciddi nörogelişimsel bir bozukluktur (Dawson vd., 2002: 581, Toth vd., 2007: 145, Schechtman, 2007: 497). Ayrıca kalıtsal ve en karmaşık genetik bozukluklardan biridir (Vanderweele ve Cook, 2003: 116). Otistik çocuklarda karşılıklı ortak dikkatin gelişmemesi (Bernier ve Gerdts, 2010), yetersiz göz teması, taklit yeteneğinde bozukluk (Dodd, 2005, Wing, 2012: 50), jestlerin gelişmemesi, işaret etmenin olmaması erken dönemde fark edilebilecek özelliklerdir (Baron-Cohen, 2008: 17, Korkmaz, 2010: 38, Ingersoll ve Lalonde, 2010: 1040). Ayrıca sembolik oyun becerileri (Bailey vd., 1996: 91, Aydın, 2008: 9-10, Bernier ve Gerdts, 2010) ve hayal güçleri zayıftır (Volkmar vd., 2005: 320, Dodd, 2005, Skuse vd., 2011). Akranları ile sosyal oyunlar (Turkington ve Anan, 2007) ve taklit oyunları oynamazlar (Wing, 2012: 44). Çocukluğun ilk üç yılında (Sicile-Kira, 2004: 16) ortaya çıkan bu gelişimsel bozukluk ömür boyu sürer (Turkington ve Anan, 2007).

Kanner (1943) otizmi ilk tanımladığında otizmin doğuştan geldiğini söylemesine rağmen sonraki yıllarda genetik faktörler göz ardı edilmiştir. Genetik araştırmaların sonuçlarının istatistiksel olarak anlamsız çıkması, otizmin çevresel etmenlerden kaynaklandığı görüşünün hakim olmasına neden olmuştur (Volkmar vd., 2005: 425). Bu görüşün yanlışlığı 1970'li yıllarda başlayan ikiz çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. İkiz ve kardeş çalışmalarının sonuçları, otizmde kalıtımın etkisini göstermektedir. Ailedeki risk belli bir seviyeye ulaştığında bireyde otistik bozukluk ortaya çıkabilmektedir (Vanderweele ve Cook, 2003: 116-118). Ebeveynlerden biri veya ikisinden aktarılan genler otistik bir beyin yapısının gelişiminde rol oynamaktadır (Baron-Cohen, 2008: 92). Otistik çocuğun tek yumurta ikizinin her zaman otistik olmaması, doğum sonrası komplikasyonlara daha sık rastlanması, bazı durumlarda çocukta 8 ay-2 yaş arasında normal gelişim görülmesi çevresel etkenlerin otizmde etkili olduğunu düşündürmektedir (Korkmaz, 2010: 40). Otizm, pek çok gen ve genetik olmayan faktörlerin neden olduğu çok faktörlü bir durumdur (Rutter, 2005: 236, Yüksel, 2005: 39).

Otizm, pek çok bağımsız genin etkileşimi sonucu oluşmaktadır. Otizme yol açan tüm genler otizm fenotipinin tüm özelliklerinden sorumlu değildir. Büyük olasılıkla, farklı genler, farklı davranışları ve özellikleri belirler ve otizmi oluşturur (Piven, 1999: 306). Otistik bozukluğu olan bireylerin ailelerinde, riskli gen sayısının belli bir seviyede olması otizmin görülmesine neden olmamakla birlikte, geniş otizm fenotipinin tanımlanması sonucunu doğurabilir (Vanderweele ve Cook, 2003: 116-118). Otistik bireylerin ailelerinde majör depresif bozukluklar ve sosyal fobi gibi bazı psikiyatrik bozuklukların görülme olasılığının diğer ebeveynlere göre daha yüksek olması da bu görüşü desteklemektedir (Demir vd., 2000: 82). Otizmin genetik temelli yapısına dayanarak, otistik bireylerin ailelerinde normal popülasyona göre farklılıkların olabileceği düşünülebilir.

Otistik bireylerin aileleri ve ikizler üzerine yapılan bir dizi araştırma, otizmde iletişimsel ve sosyal alanlardaki yetersizliklerin kalıtsal geçişli olduğunu göstermektedir (Gerald ve Neale, 2004: 466). Bu görüşü destekleyen bir diğer bulgu da, otistik çocukların ailelerinde topluma göre artmış oranda sosyal güçlükler, duygu durum ve anksiyete sorunları olduğunun saptanmış olmasıdır (Gousse vd., 2002: 120). Otistik bireylerin akrabalarının bir kısmında otizme benzer özelliklerin hafif düzeyde görülmesi bu davranış özelliklerinin geniş otizm fenotipinin yapısını oluşturduğu ve otistik olmayan akrabalarda otizme benzer genetik yapının bulunduğuna işaret eder (Piven, 1999: 299).

Geniş otizm fenotipi; genel popülasyonda otistik çocukların ebeveynlerinde veya otistik olmayan akrabalarında bulunan (Piven ve Palmer, 1999: 557, Marche vd., 2012: 248, Bernier vd., 2012: 13), patolojik kökenli olmayan, sosyal ve bilişsel yetersizlikler, iletişim becerilerinde farklılık, olağanüstü hafıza, sınırlı davranış kalıpları, tekrarlayan stereotipik davranışlar, dar ilgi alanları, aylık ihtiyacı, bütünden çok ayrıntıya odaklanmaya yatkınlık ve bazı psikiyatrik bozukluklarla karakterize edilebilen veya klinik belirti göstermeyen, hafif düzeyli otistik belirtilere verilen addır (Volkmar vd., 2005: 427, Baron-Cohen, 2008: 92, Szatmari vd., 2008: 1860-1861, Scheeeren ve Stauder, 2008: 276, Gerdts ve Bernier, 2011: 2). Otistik bozukluğun temel özellikleri, toplumsal etkileşim ve iletişimin önemli ölçüde bozulması, ilgi ve etkinliklerin sınırlı oluşudur. Karşılıklı toplumsal etkileşimdeki bozulma çok belirgin ve sürekli (Korkmaz, 2000: 157, Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2009: 39).

Duygular ise, otizmde dikkate alınması gereken ana konulardan biridir. Otistik çocuklar, diğer insanların nasıl hissettiğini veya düşündüğünü anlama ve algılamada sorun yaşamakla birlikte (Dodd, 2005, Plimley ve Bowem, 2007: 2, Baron-Cohen, 2008: 17, Skuse vd., 2011), kendi duygularını tanıma ve ifade etme ile ilgili otizme özgü sorunlar yaşarlar (Jordan ve Powell, 1995: 50, Volkmar vd., 2005: 410).

Duygularını fark edip ifade etme güçlüğü yaşayan diğer bir grup aleksitimik bireylerdir. Aleksitimi terimi ilk olarak Sifneos (1973) tarafından, güçlü duygular yaşayan ya da bunların farkında olan fakat duygularını anlamakta ve diğerlerine etkili bir şekilde sözlü olarak ifade etmekte, duygularını yönetmede güçlük yaşayan bireylerdeki (akt., Norton, 1989: 621, Apfel ve Sifneos 1979, Thompson, 2009: 10) psikolojik bir fenomeni tanımlamak için kullanılmıştır (Way vd., 2007: 130). Öncelikle bireyin iletişim stili ile kendini gösterir (Taylor, 1987). Bazı ciddi vakalarda, aleksitimik bireyler kendi duygularını fark edememekte, anlayamamakta ya da anlatamamaktadır. Bunun bir sonucu da kişilerarası ilişkilerde önemli olan duygusal ifadeleri düzenlemekte ve idare etmekte sıkıntılıdır. Aleksitimiye yatkınlık genetik temelli olabilir. Çeşitli araştırmalar, kendi duygularını tanımda ve ifade etmede zorluk çeken çocuklar ve yetişkinlerin, olumlu iletişim kurmakta ve duygularını ifade etmekte zorluk çeken ebeveynlere sahip olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Way vd., 2007: 130-131).

Szatmari vd., (2008)'nin belirttiği gibi, aleksitimi ve otizm spektrum bozukluğu arasındaki ilişki ile ilgili yapılan çalışmalar, otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin akrabalarında görülen aleksitiminin, geniş otizm fenotipinin bir parçası olduğunu destekler niteliktedir.

Otizmin tanımı detaylandırıldıkça, aileden gelen sorunların geniş spektrumuna olan ilgi artmaktadır. Otizmi daha kesin tanılamak için, aileleri farklı ölçütlerle sınıflandırma çabaları gün geçtikçe artmaktadır. Bunun için geniş fenotip ile ilgili çalışmaların artması önemlidir (Volkmar vd., 2005: 32). Geniş otizm fenotipi'nin altında yatan faktörleri ya da bileşenleri ve bu faktörlerin aileler ve bireyler arasında nasıl iletiildiğini net bir şekilde açıklamayı da içerecek şekilde geniş otizm fenotipi'nin tanımlanması, otizmin biyolojik yapısının ortaya koyulması açısından önemlidir (Piven, 1999: 305). Otizm ve ebeveynlerinin davranışsal özellikleri arasındaki benzerliklere bakıldığında, otistik çocuk ebeveynlerinde sosyal güçlükler, iletişim sorunları, dilin kullanımında sorunlar, stereotipik davranışlar (Piven vd., 1997: 184, Piven, 1999: 303, Bishop vd., 2004: 1435, Volkmar vd., 2005: 32, Skuse vd., 2011) benzer fakat hafif düzeyde özellikler gösterdikleri literatürde görülmektedir.

Otistik çocuklara yönelik yapılacak müdahalelerin en önemlilerinden biri onlara sunulacak eğitim hizmetleridir. Otistik çocuklar için hazırlanacak eğitim ortamları ve programlarında otistik çocuğun bireysel özellikleri ve ihtiyaçları öncelikle yer almaz. Ancak otistik çocukların öğrendiklerini genelleylebilmeleri ve günlük yaşamda işlevsel kullanabilmeleri için de; ailelerinde eğitim ortamlarında öğretilenleri, önce evde ardından çocuğun tüm çevresinde uygulayabilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle aileler ile iyi bir işbirliği kurulması, yöntemlerin ve süreçlerin paylaşılması büyük önem taşımaktadır.

Özellikle otistik çocukların iletişim becerilerini kazanmalarında ebeveynlerinin iletişim biçimleri, çocuklarının duygularını anlayıp tanımlayabilmeleri, kendi duygularını ifade ederek çocuklarına model olmaları ile sosyal ilişkileri kurabilmelerinin önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Siller ve Sigman (2002)'ın araştırmaları sonucunda otistik çocuk ebeveynlerinin kullandıkları dili ve etkileşime dönük davranışlarını çocuklarına göre uyarlamada oldukça başarılı oldukları görülmüştür. Ev programları (Ozonoff ve Cathcart, 1998) ve ebeveynlere yönelik (Solomon vd., 2007) programlarda otistik çocukların gelişimleri üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Kuşkusuz yapılacak müdahaleler çocuk ve ailelerin özelliklerine bağlıdır (Koegel, 2000). Otistik çocuklara yönelik sunulacak eğitim hizmetlerinde eğitimin desteklenmesi için aileyi eğitime dahil etmek ve aile eğitim programlarının düzenlenmesi eğitimin kalıcılığını ve etkisini arttıracaktır. Ailelere sunulacak hizmetlerin işlevsel olması için otistik çocuk ebeveynlerinin de özelliklerini bilmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle de bu araştırmada otistik çocuk ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimi özellikleri ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi, amaçlanmıştır.

Bu amaçla "Otistik çocuk ebeveynlerinin Otizm Spektrum Anketi ve Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanları ve alt test puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna yanıt aranmıştır.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Modeli

Bu araştırma, otistik bireylerin ebeveynlerinin, geniş otizm fenotipi ile aleksitimi özellikleri ve bu özellikler arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçladığından, ilişkisel tarama modeli' ne uygun olarak düzenlenmiştir. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 1991: 81). Olası ilişkileri araştırarak, ilişkilerin belirlenmesi ve kişinin tahminlerde bulunmasını, olguyu daha iyi anlamayı sağlayan, ilişkileri ve bağlantıları inceleyen araştırma türüdür (Büyüköztürk vd., 2010: 23).

2.2.Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, İstanbul ili sınırlarında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Otistik Çocuklar Eğitim Merkezlerine ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'ne devam eden, 3-23 yaş arası otizm tanısı almış bireyler ile anne ve babaları oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini, 270 otizm tanısı almış birey ile onların 266 anne ve 228 babası olmak üzere toplam 764 kişi oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini oluşturan otistik bireylerin 53'ü (% 19,7) 3 – 6 yaş aralığında, 96'sı (%35,3) 7 – 10 yaş aralığında, 84'ü (%31,2) 11 – 15 yaş aralığında, 37'si (%13,8) 15 yaş ve üzerinde yer almaktadır. Araştırmanın örneklem grubu, Kadıköy, Kartal, Pendik, Ataşehir, Maltepe, Şişli, Eyüp, Bakırköy, Zeytinburnu ve Bağcılar ilçelerinde bulunan rehabilitasyon merkezlerinden rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan otistik bireylerin 151'i (%55,9) Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi'ne, 119'u (%44,1) Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne devam etmektedir.

2.3.Veri Toplama Araçları

2.3.1.Toronto Aleksitimi Ölçeği (TAÖ-20): Bagby, Parker and Taylor tarafından 1993 yılında geliştirilen Toronto Aleksitimi Ölçeği bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Aleksitiminin yapısı ile teorik olarak uyumlu olarak, 26 maddeli orijinal ölçeğin psikometrik özellikleri iyileştirilerek geliştirilmiştir. 20 maddelik ölçek, 1-5 arası puanlanmaktadır (Bagby vd., 1994a: 23). Duyguları tanımada güçlük (TAÖ-1), duyguları söze dökmeye güçlük (TAÖ-2) ve dışa dönük düşünme (TAÖ-3) alt ölçeklerden oluşmaktadır (Bagby, vd., 1994a: 26-27). TAÖ'nin madde seçimi ve faktör yapısı için iki çalışma yapılmıştır (Bagby vd., 1994a:

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydan AYDIN, Tuğba SARAÇ

23, Bagby vd.,1994b: 33). Yüksek puanlar yüksek aleksitimik seviyeyi gösterir. Toronto Aleksitimi Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması, 2009 yılında Güleç ve diğerleri tarafından yapılmış; çalışma TAÖ-20 Türkçe çevirisinin, orijinal çalışmada olduğu gibi 3 faktör yapısını desteklediğini göstermektedir. Uyarlamanın iç tutarlılığı da yeterli olarak görülmektedir. TAS-20 Türkçe uyarlamasının Türk örneklemini için geçerli ve güvenilir olduğu bulunmuştur (Güleç vd., 2009: 214). Toronto Aleksitimi Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının kesme noktalarına göre psikometrik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla 2010 yılında Güleç ve Yenel tarafından yapılan çalışma sonucunda, aleksitimiklerin kaçmaması isteniyorsa "51" puanın alt değer olarak alınması, saf aleksitimik grupla çalışılmak isteniyorsa "59" puanın üst değer olarak alınması uygun görülmüştür (Güleç ve Yenel, 2010: 108).

2.3.2.Otizm Spektrum Anketi (OSA-TR): Yetişkin bireylerdeki geniş otizm fenotipini değerlendirmek amacı ile geliştirilen Otizm Spektrum Anketi, APA kriterleri ve otizmdeki kanıt dayalı bilişsel anormallikler seçilerek, uzun yıllar süren çalışmaların harmanlanması ile oluşturulmuştur. Asperger Sendromlu ve Yüksek İşlevli Otistik bireyler üzerinde denenmiştir. Beş farklı alanı değerlendiren (sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü) ve onar sorudan oluşan toplam 50 soruluk bir ankettir. Zayıf sosyal beceri, zayıf iletişim becerisi, zayıf hayal gücü, ayrıntıya olağanüstü dikkat etme, dikkati kaydırabilmede yetersizlik veya dikkatin güçlü odaklanması, anormal durumlar olarak kabul edilir (Cohen vd., 2001: 6). Otizm Spektrum Anketi, tanı amaçlı kullanılamaz fakat araştırma ve klinik çalışmalarda net veri sağlayan bir tarama aracıdır (Wakabayashi, Baron-Cohen vd., 2006: 270). Otizm Spektrum Anketinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları 406 üniversite öğrencisi üzerinde 2010 yılında yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun (OSA-TR) güvenilirliğini göstermek için üniversite öğrencilerinde iç tutarlılık katsayısı ve test-yeniden test güvenilirliği değerlendirilmiştir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0.72, iç tutarlılık ve madde-toplam puan ilişkisi incelendiğinde, Cronbach alfa katsayısı 0.64 bulunmuştur. Tüm alt ölçek puanı-madde puanı ilişkisi anlamlıdır ($p<0.001$), fakat katsayılar kimi maddeler için çok yüksek değildir. Tüm alt ölçekler, toplam ölçek puanı ile karşılıklı ilişki bulunmuştur. Yapılan ana bileşen faktör analizinde ölçeğin, iletişim/zihin okuma, ayrıntılar, sosyal beceri olmak üzere üç faktörlü bir yapı gösterdiği saptanmıştır. Ana bileşen analizi sonrası elde edilen faktörlerin Cronbach alfa değerleri ölçeğin orijinal alt ölçekleri için elde edilen değerlerden daha yüksektir. Her üç faktör puanları toplam ölçek puanıyla anlamlı derecede ilişkili bulunmuştur (Köse vd., 2010: 253, 256).

2.4.Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma değişkenlerine ilişkin veriler, Mayıs 2012 - Aralık 2013 tarihleri arasında toplanmıştır. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden izin yazısının çıkması ile ölçekler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullar ve Özel Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'ne gidilerek ailelere ulaştırılmak üzere idareciler ve öğretmenlere verilmiştir. Her aileye, anne ve baba için ayrı ayrı olmak üzere, Ebeveyn Bilgi Formu, Toronto Aleksitimi Ölçeği ve Otizm Spektrum Anketinden oluşan bir dosya gönderilmiştir. Ölçekler aileler tarafından doldurulduktan sonra öğretmenler tarafından toplanmış, araştırmacı tarafından teslim alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçekler 890 aileye ulaştırılmış, 293 aileden geri dönüş alınmıştır. 23 aile ölçeklerin büyük bir bölümünü eksik doldurduğundan değerlendirmeye alınmamış, 270 aile araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. 270 ailenin 224'ünde hem anne hem baba ölçekleri bulunmakta, 4 ailede sadece baba ölçekleri, 42 ailede ise sadece anne ölçekleri yer almaktadır.

Verilerin analizi yapılırken: ebeveynlerin Toronto Aleksitimi Ölçeği ve Otizm Spektrum Anketi alt test puanları ile toplam test puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Analizi yapılmıştır. İstatistiksel açıdan p değeri .05 ve .001 olarak kabul edilmiştir. Elde edilen değerlerin bu değerlerden küçük olması anlamlı kabul edilmiştir.

4.Bulgular

Tablo 1: Araştırmanın Sürekli Değişkenlerine Ait Betimsel Değerler

		n	Ortalama	Std. Sapma
Anne	Toronto Aleksitimi Ölçeği	266	53,12	9,92
	Otizm Spektrum Anketi		19,80	5,51
Baba	Toronto Aleksitimi Ölçeği	228	53,36	10,14
	Otizm Spektrum Anketi		21,01	5,07
Toplam		494		

Tablo 1'e göre, annelerin (n=266) Toronto Aleksitimi Ölçeği'nden 100 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 53,12 standart sapması 9,92; Otizm Spektrum Anketi'nden 50 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 19,80, standart sapması 5,51 olarak hesaplanmıştır. Babaların (n=228) Toronto Aleksitimi Ölçeği'nden 100 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 53,36 standart sapması 10,14; Otizm Spektrum Anketi'nden 50 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 21,01, standart sapması 5,07 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: Annelerin Toronto Aleksitimi Ölçeği Alt Test Puanları ve Toplam Test Puanları ile Otizm Spektrum Anketi Alt Test ve Toplam Test Puanları Arasındaki İlişki ile İlgili Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	n	r	p	
TAÖ – 1 Duyguları Tanımada Güçlük	Sosyal Beceri	266	,224	,000
	Dikkati Kaydırabilme	266	,259	,000
	Ayrıntıya Dikkat	266	,109	,077
	İletişim	266	,276	,000
	Hayal Gücü	266	,112	,069
OSA Toplam	266	,330	,000	
TAÖ – 2 Duyguları Söze Dökmede Güçlük	Sosyal Beceri	266	,141	,021
	Dikkati Kaydırabilme	266	,171	,005
	Ayrıntıya Dikkat	266	,040	,518
	İletişim	266	,135	,027
	Hayal Gücü	266	,188	,002
OSA Toplam	266	,227	,000	
TAÖ – 3 Dışa Dönük Düşünme	Sosyal Beceri	266	-,019	,752
	Dikkati Kaydırabilme	266	-,066	,282
	Ayrıntıya Dikkat	266	,077	,209
	İletişim	266	-,039	,530
	Hayal Gücü	266	,087	,158
OSA Toplam	266	,013	,831	
TAÖ Toplam	Sosyal Beceri	266	,136	,026
	Dikkati Kaydırabilme	266	,153	,013
	Ayrıntıya Dikkat	266	,111	,072
	İletişim	266	,163	,008
	Hayal Gücü	266	,140	,022
OSA Toplam	266	,236	,000	

Tablo 2'ye göre, otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Sosyal Beceri (OSA – 1), Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yüksek olan annelerin Sosyal Beceri, Dikkati Kaydırabilme, İletişim, Hayal Gücü alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanları diğer annelere göre yüksektir. Annelerin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yükseldikçe, anneler sosyal beceri, iletişim, hayal gücü alanlarında yetersizlikler ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Ayrıca Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yüksek olan annelerin Otizm Spektrum Anketi toplam puanlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Annelerin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydan AYDIN, Tuğba SARAC

Tablo 3: Babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği Alt Test Puanları ve Toplam Test Puanı ile Otizm Spektrum Anketi Alt Test ve Toplam Test Puanları Arasındaki İlişki ile İlgili Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	n	r	p
TAÖ – 1 Duyguları	Sosyal Beceri	,188	,005
	Dikkati Kaydırabilme	,247	,000
	Ayrıntıya Dikkat	,049	,461
	İletişim	,277	,000
	Hayal Gücü	,167	,012
Güçlük	OSA Toplam	,323	,000
<hr/>			
Değişkenler	n	r	p
TAÖ – 2 Duyguları	Sosyal Beceri	,124	,061
	Dikkati Kaydırabilme	,195	,003
	Ayrıntıya Dikkat	,085	,203
	İletişim	,093	,163
	Hayal Gücü	,203	,002
Güçlük	OSA Toplam	,248	,000
<hr/>			
TAÖ – 3 Dışa Dönük Düşünme	Sosyal Beceri	-,105	,116
	Dikkati Kaydırabilme	,056	,400
	Ayrıntıya Dikkat	,048	,471
	İletişim	-,057	,393
	Hayal Gücü	,013	,847
Güçlük	OSA Toplam	-,016	,806
<hr/>			
TAÖ Toplam	Sosyal Beceri	,075	,260
	Dikkati Kaydırabilme	,212	,001
	Ayrıntıya Dikkat	,078	,243
	İletişim	,165	,013
	Hayal Gücü	,155	,019
Güçlük	OSA Toplam	,239	,000

Tablo 3'e göre, otistik bireylerin babalarının Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yüksek olan babaların Dikkati Kaydırabilme, İletişim, Hayal Gücü alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanları diğer babalara göre yüksektir. Babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yükseldikçe, babalar iletişim, hayal gücü alanlarında yetersizlikler ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Ayrıca Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yüksek olan babaların Otizm Spektrum Anketi toplam puanlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Sosyal Beceri (OSA – 1), Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

5. Tartışma

Araştırmanın sürekli değişkenlerine ait betimsel değerler incelendiğinde, araştırmanın örneklemini oluşturan annelerin %56,8'inin aleksitimik özellikler gösterdiği, %43,2'inin aleksitimik olmadığı, babaların %60,4'ünün aleksitimik özellikler gösterdiği, %39,6'sının aleksitimik olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Loas vd., (1995), aleksitiminin normal popülasyonda dağılımının %10 ile %23 arasında olduğunu, Joukamaa vd., (2003) ise, aleksitiminin yaygınlığını kadınlarda %5,3, erkeklerde %9,4, toplamda %7,1 olduğunu bildirmektedir. Buna göre, otistik bireylerin ebeveynlerinde aleksitimi görülme oranının normal popülasyona göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Szatmari vd., (2008), genel nüfusa ve başka bir gelişimsel bozukluğu olan çocukların ebeveynlerine kıyasla otizmlilik çocukları olan ebeveynlerde aleksitiminin daha yaygın olduğu ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar aleksitiminin, genetik etmenlerden kaynaklanabileceği gibi fiziksel veya psikolojik hastalıklar, travmatik deneyim ve yaşantılar, ileri seviyede depresyon, anksiyete veya stresten kaynaklanabileceğini ifade etmiştir (Lesser, 1981: 533, Way vd., 2007: 130, Thompson, 2009: 11). Duygusal olarak tükenme, duyarsızlaşma yaşayan bireylerin, yeterli aile desteği almayan, kişisel başarı duygusu düşük bireyler gibi aleksitimik özelliklerinde artış olduğu da ifade edilmektedir (Bratis vd., 2009). Bununla birlikte, ebeveynlerdeki sıra dışı davranışlarla, çocuktaki otizmin ortak genetik yapıdan kaynaklanabileceğine dair (Bishop vd., 2004: 1431) yeni deliller ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki araştırma sonuçlarından yola çıkılarak, otistik bireylerin ebeveynlerindeki yüksek orandaki aleksitiminin, genetik veya otistik bir çocuğa sahip olmanın yarattığı stres, depresyon, duygusal olarak tükenmişlik gibi çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği söylenebilir.

Araştırmanın sürekli değişkenlerine ait betimsel değerlerine ilişkin analizlerin sonucuna göre, otistik bireylerin annelerinin Otizm Spektrum Anketi'nden 50 tam puan üzerinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 19.80, babalarının Otizm Spektrum Anketi'nden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 21.01, olarak bulunmuştur. Bu bulgu alan yazınla uyumlu bir bulgudur. Baron-Cohen vd., (2001), normal popülasyonda, Otizm Spektrum Anketi toplam puanının kadınlarda 15.4, erkeklerde 17.8,

Wheelwright vd., (2010), kadınlarda 13.1, erkeklerde 17.7, Köse vd., (2013), kadınlarda 17.15, erkeklerde 17.5 olduğunu, otistik çocuğu olan ebeveynlerde ise bu oranların, Wheelwright vd., (2010), kadınlarda 16.4, erkeklerde 19.2, Köse vd., (2013), kadınlarda 18.85, erkeklerde 19.8 olduğunu, otistik çocuk ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi özelliklerinin normal popülasyona göre daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmanın amacı ile ilgili analizlerin sonucuna göre, otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Tanımada Güçlük (TAÖ – 1) alt test puanı ile Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3), Hayal Gücü (OSA – 5) alt ölçek puanları ve otistik bireylerin babalarının Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Tanımada Güçlük (TAÖ – 1) alt test puanı ile Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Otistik bireylerin annelerinin ve babalarının Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Tanımada Güçlük (TAÖ – 1) alt ölçek puanı ile Otizm Spektrum Anketi Sosyal Beceri (OSA – 1), Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Tanımada Güçlük (TAÖ – 1) alt ölçek puanı ile Otizm Spektrum Anketi Hayal Gücü (OSA – 5) alt ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre, duygularını tanımada güçlük yaşayan anneler ve babalar sosyal beceri ve iletişimde yetersizlikler gösterirken, dikkati kaydırabilmede yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklama özelliği göstermektedir. Ayrıca duyguları tanıma güçlüğü yaşayan annelerin ve babaların Otizm Spektrum Anketi puanları diğer ebeveynlere göre yüksektir. Kendi duygularını tanımada güçlük yaşayan bir birey, diğer insanlarla sağlıklı iletişim kurmakta sorun yaşar. Bu durum aynı zamanda sosyal becerileri ve iletişimi de olumsuz etkiler. Kendi duygularını tanıma güçlüğü yaşayan bireyler, çevrelerindeki insanlarla empati kurmada yetersizlikler yaşarlar, bu durum sosyal ve iletişimsel sorunlar yaşanmasına neden olur. Baron – Cohen (2008), duyguları tanıma güçlüğü, duyguları ve yoğunluklarını okuma güçlüğü, zayıf sosyal ilişkiler, kendi davranışlarının diğer insanların duygularını nasıl etkileyeceğini anlamada yetersizlikler ve dikkati kaydırma güçlüğünün birbiri ile ilişkili olduğunu, Empatizasyon-Sistemizasyon teorisi ve Aşırı Erkek Beyni Teorisi ile açıklamıştır. Empatizasyon – Sistemizasyon teorisine göre kadınlar empatide daha iyi performans gösterirken, erkekler sistemizasyonda daha iyi performans göstermektedir. Aşırı Erkek Beyni teorisi ise, otizmin empati yapmada sorun yaşamakla birlikte, sistematik düşünmede başarılı olan birey olarak tanımlanan erkek beyninin aşırı bir durumu olduğunu ileri sürmektedir (Baron-Cohen, 2003: 150; 2008: 71-72).

Lumley vd., (1996), ailedeki duygusal sorunların, çocuğun yetişkinlik döneminde duyguları tanımlama güçlüğü yaşamasına, ailedeki problem çözme yetersizliğindeki sorunların hayal gücü yetersizliğine, neden olduğunu ifade etmiştir. Otistik bireyler de, kendi duygularını anlama ve ifade etmede yetersizlikler yaşarlar (Korkmaz, 2000: 157, Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2009: 39). İnsanların yüzündeki ve sesindeki duyguyu okumakta zorlanırlar (Baron-Cohen, 2008: 17), duygusal ifadelerdeki ipuçlarını yakalayamazlar (Bernier ve Gerds, 2010). Başkalarının duygularını hiç anlamadıkları ya da sınırlı bir ölçüde anladıkları için, mutluluğu ya da üzüntüyü paylaşmakta zorlanırlar (Wing, 2012: 45). Araştırmanın bulgularının, otistik bireylerin ebeveynlerinin de, çocukları gibi duygular ile ilgili benzer sorunları yaşadıkları sonucunu gösterdiği söylenebilir.

Otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Söze Dökmede Güçlük (TAÖ – 2) alt test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Sosyal Beceri (OSA – 1), Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA – 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre, duygularını söze dökmede güçlük yaşayan anneler, sosyal beceri, iletişim, hayal gücü alanlarında yetersizlik ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Otistik bireylerin babalarının Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Söze Dökmede Güçlük (TAÖ – 2) alt test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), Hayal Gücü (OSA – 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre, duygularını söze dökmede güçlük yaşayan babalar, hayal gücü alanında yetersizlik ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Ayrıca duygularını söze dökmede güçlük yaşayan annelerin ve babaların Otizm Spektrum Anketi puanları diğer annelere göre yüksektir. Otistik bireyler, insanlarla iletişimlerinde düşüncelerini ve duygularını ifade etmekte problemleri vardır (Robledo ve Ham-kucharski, 2005: 4). Hayal gücünde eksiklik, duygularını ifade etmekte, uygun kelimeleri bulmakta zorluk yaşarlar (Taylor, 1987). Pek çok aleksitimik kişi gelişmiş, kontrol edilebilir bir hayal gücü sergiler. Bir problemi çözme veya bir fikir ortaya koyma konusunda hayal güçlerini kullanabilirler. Bununla birlikte hayal gücünü kullanmakta yaşadıkları temel sorun, spontane (anlık) hayal gücünün eksikliğidir (Thompson, 2009: 9). Aleksitimik çocuklar da sıftaki arkadaşlarıyla ve yaşlılarıyla iletişim kurarken duygusal uyaranları işlemeye yaşadıkları sorunlar nedeni ile birtakım farklı davranış kalıpları ve duygusal tepkiler sergileyebilirler. Duygu durumlarını tanımlamak yerine düşüncelerini ve deneyimlerini tanımlayabilirler (Way vd., 2007: 131). Duygularını açıklamaları gerektiğinde, uygun kelimeler bulamazlar ya konuyu değiştirirler ya da uydurma bir cevap verirler. (Thompson, 2009: 8). Araştırma bulgularına bakıldığında otistik bireylerin ebeveynlerinin çocukları ile ortak özellikler gösterdikleri görülmektedir. Duygularını söze dökmede güçlük yaşayan annelerin, babalardan farklı olarak sosyal beceri ve iletişimde de sorun yaşamaları, toplumun kadınlardan erkeklere göre, daha yüksek düzeyde sosyal beceri ve iletişim beklentisine sahip olması şeklinde yorumlanabilir. Başka bir deyişle özellikle bizim toplumumuzda erkeklerin duygularını ifade etmesi çok beklendik bir alışkanlık değildir. Henüz küçük bir çocuk iken bile erkek çocuklara duygularını ifade etmek yerine saklaması gerektiği, “erkek adam ağlamaz”, “kadın gibi çok konuşmaz” vb. klişeler ile öğretilmektedir. Bu yazılı olmayan kural ve beklentilerin erkeklerin genel sosyal ortamlarda ve iletişimde duygularını söze dökmelemlerini etkileyebileceği düşünülebilir.

Otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği Duyguları Söze Dökmede Güçlük (TAÖ – 2) alt test puanı ile Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında, babalarının ise Sosyal Beceri (OSA – 1), Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3), İletişim (OSA – 4) alt ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre duygularını söze dökmede güçlük yaşayan anneler, ayrıntılara olağanüstü dikkat etme özelliği gösterdiği, bununla birlikte, duygularını söze dökmede güçlük yaşayan babalar, sosyal beceri, iletişim alanlarında yetersizlik ve ayrıntılara olağanüstü dikkat etme özelliği gösterdiği söylenebilir.

Otistik bireylerin ebeveynlerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği Dışa Dönük Düşünme (TAÖ – 3) alt test puanı ile Sosyal Beceri (OSA – 1), Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA – 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna göre, dışa dönük düşünme özelliği gösteren ebeveynler, sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat, iletişim, hayal gücü alanlarında normal özellikler göstermektedir. Koçak (2002), aleksitimik bireylerin duygularını tanıma ve ifade etme güçlüğü yaşamalarına rağmen, dış kontrollü bir yapıya sahip olduklarından çevreleri ile uyum içinde yaşayabildiklerini ifade etmiştir.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydan AYDIN, Tuğba SARAÇ

Otistik bireylerin annelerinin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Sosyal Beceri (OSA – 1), Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, annelerin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yükseldikçe, anneler sosyal beceri, iletişim, hayal gücü alanlarında ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Annelerin Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Otistik bireylerin babalarının Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Otizm Spektrum Anketi Dikkati Kaydırabilme (OSA – 2), İletişim (OSA – 4), Hayal Gücü (OSA 5) alt ölçek puanları ve Otizm Spektrum Anketi toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yükseldikçe, babalar iletişim, hayal gücü alanlarında yetersizlikler ve dikkati kaydırmada yetersizlik veya dikkatini kuvvetli odaklanma özelliği göstermektedir. Ayrıca Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam puanı yüksek olan annelerin ve babaların Otizm Spektrum Anketi toplam puanlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Babaların Toronto Aleksitimi Ölçeği toplam test puanı ile Sosyal Beceri (OSA – 1), Ayrıntıya Dikkat (OSA – 3) alt ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Szatmari vd., (2008), aleksitiminin, geniş otizm spektrumunun bir parçası olabileceğini ya da en azından orta düzeyde fenotipin bazı özelliklerini taşımakta olduğunu ifade etmişlerdir. Folstein ve Rutter (1977) ile Baltimore ve London (1977) birbirlerine paralel olarak yaptıkları ikiz ve aile çalışmaları sonucunda aile bireylerindeki otizm fenotipi bileşenlerinden birinin de duyguları tanıma yetersizliği olduğunu (akt. Piven, 1999: 300) belirtmişlerdir. Thompson (2009), Otizm Spektrum Bozukluğu ile aleksitimi arasında belirgin örtüşmeler olduğunu, Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylerin kontrol grubu ile karşılaştırıldığında yüksek düzeyde aleksitimik özellikler gösterdiklerini belirtmektedir. Araştırma sonucunda otistik bireylerin ebeveynlerinde geniş otizmin fenotipi ve aleksitiminin normal popülasyona göre yüksek oranda görülmesi ve Toronto Aleksitimi Ölçeği ve Otizm Spektrum Anketi alt ölçek ve toplam ölçek puanları arasındaki yüksek ilişki, aleksitiminin geniş otizm fenotipinin bir parçası olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir. Volkmar vd., (2005), ebeveynlerden çocuklarına genetik olarak aktarılanların sadece klasik otizm olmadığını, sosyal gelişim, iletişim ve davranışlarda da yaygın sorunları kapsadığını bildirmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, otistik bireylerin ebeveynlerinin duygularını ifade etme ve söze dökmeye yaşadıkları sorunlara eşlik eden sosyal beceri, iletişim, hayal gücündeki yetersizliklerin çocuklarına genetik olarak aktarılacağı söylenebilir. Bunun yanında, sosyal beceriler ve iletişim becerileri ilk çocukluk yıllarında aile ortamında edinilir. Ailedeki duygusal bozukluklar, çocuğun yetişkinlik döneminde duyguları tanımlama güçlüğü yaşamasına, ailedeki problem çözme yetersizliği hayal gücü yetersizliğine, ailede kuralların eksikliği ise dışa dönük düşünmeye neden olmaktadır (Lumley vd., 1996:214). Ebeveynler çocukları ile sürekli ve yoğun bir etkileşimde bulunmaktadır. Bu etkileşimin tarzı çocuğun sosyal, iletişimsel ve duygusal gelişimini etkilemektedir. Bu nedenle, ilgili alanlarda sorun yaşayan ebeveynlerin çocuklarının da farklı düzeylerde yetersizlikler yaşayacakları düşünülebilir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, ileride yapılacak araştırmalar için; otistik ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimik özellikleri incelenirken, ebeveynlerin sosyal becerileri ve iletişim becerilerinin de karşılaştırmalı değerlendirmeleri yapılabilir. Ayrıca otistik çocuk ebeveynlerinin hayal gücü özellikleri ve onunla ilgili olarak yaratıcılıklarını değerlendirmek ve çocukları ile ilişkisine bakılabilir. Uygulayıcılar içinde ebeveynlerin sosyal ve iletişimsel becerilerini destekleyecek, kendilerini ve çocuklarını tanımlarını sağlayacak, danışmanlık programları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, A. (2008). Sembolik oyun testi'nin Türkçe'ye uyarlanması ve okul öncesi dönemdeki normal, otistik ve zihin engelli çocukların sembolik oyun davranışlarının karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul
- BAGBY, M.R., PARKER, J.D.A., TAYLOR, G.J. (1994a). The twenty-item Toronto Alexithymia Scale-I item selection and cross-validation of the factor structure. *Journal of Psychosomatic Research*, 38 (1): 23-32.
- BAGBY, M.R., PARKER, J.D.A. ve TAYLOR, G.J. (1994b). The twenty-item Toronto Alexithymia Scale-II. Convergent, discriminant and concurrent validity. *Journal of Psychosomatic Research*, 38 (1): 33-40.
- BAİLEY, A., PHİLLİPS, W. ve RUTTER, M. (1996). Autism: Towards an integration of clinical, genetic, neuropsychological, and neurobiological perspectives. *Journal Child Psychology and Psychiatry*, 37 (1): 89-126.
- BARON-COHEN, S., WHEELWRIGHT, S., SKINNER, R., MARTİN, J. ve CLUBLEY, E. (2001). The Autism-Spectrum Quotient (AQ): Evidence from Asperger Syndrome/High-Functioning autism and females, scientists and mathematicians. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(1): 5-17.
- BARON-COHEN, S. (2008). *Autism and asperger syndrome*. New York: Oxford.
- BARON-COHEN, S. (2003). *The essential difference: Men, women and the extreme male brain*. London: Penguin.
- BERNİER, R.A. and GERDTS, J. (2010). *Autism spectrum disorder: A reference handbook*. California: Greenwood Publishing Group. Web site: <http://books.google.com.tr> adresinden 01 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- BERNİER, R., GERDTS, J., MUNSON, J., DAWSON, G. ve ESTES, A. (2012) Evidence for Broader Autism Phenotype Characteristics in Parents From Multiple-Incidence Autism Families. *Autism Research*, 5: 13-20.
- BİSHOP, D., MAYBERY, M., MALEY, A., WONG, D., HİLL, W. ve HALLMAYER, J. (2004). Using self-report to identify the broad phenotype in parents of children with autistic spectrum disorders: a study using the Autism-Spectrum Quotient. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(8): 1431-1436.
- BRATİS, D., TSELEBİS, A., SİKARAS, C., MOULOU, A., GİOTAKİS, K., ZOUMAKİS, E. (2009). Alexithymia and its association with burnout, depression and family support among Greek nursing staff. *Human Resources for Health*, 7(72): 1-6.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ ÇAKMAK, E., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş. ve DEMİREL, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- ÇAĞDAŞ, A. (2008). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- DAWSON, G., WEBB, S., SCHELLENBERG, G.D., DAGER, S., FRIEDMAN, S., AYLWARD, E. (2002). Defining the broader phenotype of autism: genetic, brain and behavioral perspectives. *Development and psychopathology*, 14: 581-611.
- DEMİR, T., MOTAVALLI-MUKADDES, N., ERALP-DEMİR, D. VE BİLGE, S. (2000). Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinde birinci eksende yer alan psikiyatrik bozuklukların araştırılması. *Düşünen Adam*. 13(2): 82-86.
- DODD, S. (2005). *Understanding autism*. Australia: Elsevier. Web site: <http://books.google.com.tr> adresinden 15 Mayıs 2012 tarihinde edinilmiştir.
- FAZLIOĞLU, Y., YURDAKUL-EŞME, M. (2009). *Otizm: Otizmde görsel iletişim tekniklerinin kullanımı*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Limited Şirketi.
- FOLSTEİN, S. AND RUTTER, M. (1977). Infantile autism: A genetic study of 21 twin pairs. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 18 (4): 297-321. Web site: <http://onlinelibrary.wiley.com> adresinden 13 Ocak 2013 tarihinde edinilmiştir.
- GERALD, D.C., NEALE, J. M. (2004). *Anormal psikolojisi*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- GERDTS, J. AND BERNİER, R. (2011). The Broad Autism Phenotype and its implications on the etiology and treatment of autism spectrum disorders. *Autism Research and Treatment*, Article ID 545901: 1-19.
- GOUSSE, V., PLUMET, M.H., CHABANE, N., MOUREN-SİMEONİ, M.C., FERRADIAN, N. AND LEBOYER, M. (2002). Phenotypes in autism: a review of clinical, biochemical and cognitive studies. *The European Journal of Psychiatry*, 17, s. 120-128.
- GREENSPAN, S. I. AND WIEDER, S. (2004). *Özel gereksinimli çocuk; zihinsel ve duygusal gelişim*. İstanbul: Özgür Yayınları
- GÜLEÇ, H., KÖSE, S., GÜLEÇ, M. Y., ÇİTAK, S., EVREN, C., BORCKARDT, J. vd. (2009). Reliability and factorial validity of the Turkish version of the 20-item Toronto Alexithymia Scale (TAS-20). *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 19: 214-220.
- GÜLEÇ, H. VE YENEL, A. (2010). 20 maddelik Toronto Aleksitimi Ölçeği Türkçe uyarlamasının Kesme Noktalarına göre psikometrik özellikleri. *Klinik Psikiyatri*. 13: 108-112.
- HOEKSTRA, R. A., BARTELS, M., CATH, D. C. AND BOOMSMA, D. I. (2008). Factor Structure, reliability and criterion validity of the Autism-Spectrum Quotient (AQ): A study in Dutch population and patient groups. *Journal Autism Developmental Disorders*, 38: 1555-1566.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydan AYDIN, Tuğba SARAÇ

- HURLEY, R. S. E., LOSH, M., PARLIER, M., REZNICK, J. S. AND PIVEN, J. (2007). The Broad Autism Phenotype Questionnaire. *Journal Autism Developmental Disorders*, 37: 1679-1690.
- INGERSOLL, B. AND LALONDE, K. (2010). The impact of object and gesture imitation training on language use in children with autism spectrum disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 53: 1040-1051.
- INGERSOLL, B. AND HAMBRICK, D. (2011). The relationship between the broader autism phenotype, child severity, and stress and depression in parents of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5: 337-344.
- IRA, M. AND LESSER, M.D. (1981). A review of the alexithymia concept. *Psychosomatic Medicine*. 43 (6): 531-541.
- JOBÉ, L. E. AND WILLIAMS WHITE, S. (2007). Loneliness, social relationships, and a broader autism phenotype in college students. *Personality and Individual Differences*, 42: 1479-1489.
- JORDAN, R. AND POWELL, S. (1995). *Understanding and teaching children with autism*. England: John Wiley and Sons.
- JOUKAMAA, M., KOKKONEN, P., VEIJOLA, J., LAKSY, K., KARVONEN, J. T., JOKELAINEN, J. et al (2003). Social situation of expectant mothers and alexithymia 31 years later in their offspring: A prospective study. *Psychosomatic Medicine*, 65: 307-312.
- KANNE, S. M., CHRIST, S.E. AND REIERSEN, A.M. (2009). Psychiatric symptoms and psychosocial difficulties in young adults with autistic traits. *Journal Autism Developmental Disorders*, 39: 827-833
- KANNER, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*. 2: 217-250. Web site: http://mail.neurodiversity.com/library_kanner_1943.pdf adresinden 14 Haziran 2012 tarihinde edinilmiştir.
- KARASAR, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KENCH, S. AND IRWIN, H.J. (2000). Alexithymia and childhood family environment. *Journal of Clinical Psychology*, 56 (6): 737-745.
- KİM, Y.S., LEVENTHAL, B.L., KOH, Y.J., FOMBONNE, E., LASKA, E., LİM, E.C., et al. (2011). Prevalence of autism spectrum disorders in total population sample. *American Journal of Psychiatry*, 168: 904-912.
- KOÇAK, R. (2002). Aleksitimi: Kuramsal çerçeve, tedavi yaklaşımları ve ilgili araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1-2): 183-212
- KOEGEL, K.L.(2000) Interventions to Facilitate Communication in Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 30 (5): 383—91
- KORKMAZ, B. (2010). Otizm: Klinik ve nörobiyolojik özellikleri, erken tanı, tedavi ve bazı güncel gelişmeler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 45:80: 37-44.
- KORKMAZ, B. (2000). *Pediyatrik davranış nörolojisi*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- KÖSE, S., BORA, E., ERERMİŞ, S. VE AYDIN, C. (2010). Otizm Spektrum Anketi Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11: 253-260.
- KÖSE, S., BORA, E., ERERMİŞ, S., ÖZBARAN, B., BİLDİK, T. VE AYDIN, C. (2013). Broader autistic phenotype in parents of children with autism: Autism Spectrum Quotient – Turkish version. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 67: 20-27.
- KULAKSIZOĞLU, K. (2003). *Çocuk psikolojisi ve gelişimi*. Kulaksızoğlu, K. Farklı gelişen çocuklar. İstanbul: Epsilon.
- LANE, R. D., SECHREST, L., RIEDEL, R., SHAPIRO, D. E. AND KASZNIÁK, A. W. (2000). Pervasive emotion recognition deficit common to alexithymia and the repressive coping style. *Psychosomatic Medicine*, 62: 492-501.
- LECOMER, L. (2006). *A parent's guide to developmental delays: Recognizing ve coping with missed milestones in speech, movement, learning and other areas*. New York: The Berkley Publishing Group.
- LESSER, I.M. (1981). A Review of the Alexithymia Concept. *Psychosomatic Medicine*, 43 (6): 531-543
- LOAS, G., FREMAUX, D., OTMANI, O. AND VERRIER, A. (1995). Prevalence of alexithymia in a general population. Study in 183 normal subjects and in 265 students. *Annual Medicine Psychology*, 153(5): 355-7. Web site: www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/7668511 adresinden 17 Ekim 2012 tarihinde edinilmiştir.
- LUMLEY, M. A., MADER, C., GRAMZOW, J. AND PAPINEAU, K. (1996). Family Factors related to alexithymia characteristics. *Psychosomatic Medicine*, 58: 211-216.
- MAHONEY, G. AND MACDONALD, J. D. (2007). *Autism and developmental delays in young children*. United States of America: Pro-ed an international publisher.
- MARCHE, W., NOENS, I., LUTS, J., SCHOLTE, E., HUFFEL, V.S. AND STEYAERT, J. (2012) Phenotype in fathers, but not in mothers and siblings. *Autism* 16(3): 247-260
- MORGAN, C.T. (1991). *Psikolojiye giriş*. Ankara: Meteksan A.Ş.
- NORTON, N. C. (1989). Three scales of alexithymia: Do they measure the same thing? *Journal of Personality Assessment*, 53 (3): 621-637.

- OZONOFF, S., CATHCART, K. (1998). Effectiveness of a home program intervention for young children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 28 (1): 25–32.
- ÖZBEY, F. (2010). Aile bireylerinin katılımı. Cavkaytar, A. Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği. Ankara: Maya Akademi.
- PİVEN, J., PALMER, P., JACOBI, D., CHİLDRESS, D. AND ARNDT, S. (1997). Broader autism phenotype: evidence from a family history study of multiple-incidence autism families. *American Journal of Psychiatry*, 154: 185–190.
- PİVEN, J. (1999). Genetic liability for autism: the behavioural expression in relatives. *International Review of Psychiatry*, 11: 299-308.
- PİVEN, J. AND PALMER, P. (1999). Psychiatric disorder and the Broad Autism Phenotype: Evidence from a family study of multiple-incidence autism families. *American Journal of Psychiatry*, 156: 557-563.
- PLİMLEY, L. AND BOWEM, M. (2007). *Social skills and autistic spectrum disorders*. London: Sage Publishing.
- ROBLED0, S. J.AND HAM-KUCHARSKİ, D. (2005). *The autism book: answer to your most pressing questions*. New York: Penguin Group.
- RUTTER, M. (2005). Aetiology of autism: findings and questions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49 (4): 231-238.
- SCHECHTMAN, M. (2007). Scientific ally unsupported therapies in the treatment of young children with autism spectrum disorders. *Pediatric Annals*, 36(8): 497-505.
- SİCİLE-KİRA, C. (2004). *Autism spectrum disorders: the complete guide to understanding autism, Asperger's syndrome, pervasive developmental disorder and other ASDs*. New York: A Perigee Book.
- SİLLER, M. & SİGMAN, M. (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32(2): 77-89.
- SKUSE, D., BRUCE, H., DOWDNEY, L. AND MRAZEK, D. (2011). *Child Psychology and Psychiatry: Frameworks for practice*. Charman, T. *Autism Spectrum Disorders*. New Jersey: John Wiley&Sons. Web Site: <http://reader.ebib.com.libproxy.csun.edu> adresinden 21. 10.2012 tarihinde edinilmiştir.
- SOLOMON, R., NECHELES, J., FERCH, C., D. BRUCKMAN, M. (2007) Pilot study of a parent training program for young children with autism: The PLAY Project Home Consultation program autism. *SAGE Publications and The National Autistic Society Vol 11(3): 205–224*
- SZATMARI, P., GEORGIADES, S., DUKU, E., ZWAİGENBAUM, L., GOLDBERG, J.AND BENNETT, T. (2008). Alexithymia in parents of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38: 1859-1865.
- THOMPSON, J. (2009). Emotionally dump: An overview of alexithymia. Web site: <http://books.google.com.tr> adresinden 10 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- TAYLOR, G. J. (1987). Alexithymia: History validation of the concept. *Transcultural Psychiatry*, 24: 85-95. Web site: <http://tps.sagepub.com> adresinden 17 Ekim 2012 tarihinde edinilmiştir.
- TOTH, K., DAWSON, G., MELTZOFF, A., GREENSON, J. AND FEİN, D. (2007). Early social, imitation, play, and language abilities of young non-autistic siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37: 145–157.
- TURKİNGTON, C., ANAN, R. (2007). *The encyclopedia of autism spectrum disorders*. Web site: www.books.google.com.tr adresinden 23 Haziran 2012 tarihinde edinilmiştir.
- WAKABAYASHİ, A., BARON-COHEN, S., WHEELWRIGHT, S.AND TOJO, Y. (2006). The Autism-Spectrum Quotient (AQ) in Japan: A cross-cultural comparison. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 36 (2): 263-270.
- WAY, I., YELSMA, P., VAN METER, A.M. AND BLACK-POND, C. (2007). Understanding alexithymia and language skills in children: Implications for assessment and intervention. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 38: 128-139.
- WHEELWRIGHT, S., AUYEUNG, B., ALLİSON, C. AND BARON-COHEN, S. (2010). Defining the broader, medium and narrow autism phenotype among parents using the Autism Spectrum Quotient (AQ). *Molecular Autism*, 1-10.
- WİNG, L. (2012). *Otizm el rehberi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- VANDERWEELE, J.V. AND COOK, E. (2003). Genetics of childhood disorders: XLVI. Autism, Part 5: Genetics of autism. *Journal of American Child Adolescent Psychiatry*, 42(1), 116-118.
- VOLKMAR, F. R., PAUL, R., KLİN, A. AND COHEN, D. (2005). *Handbook of autism and pervasive developmental disorders*. Volume one. New Jersey: John Willey & Sons. Inc.
- Yüksel, A. (2005). Genetics of autism. *Cerrahpaşa Journal Medline*. 36 (1): 35-41.

OTİSTİK ÇOCUK EBEVEYNLERİNİN GENİŞ OTİZM FENOTİPİ VE ALEKSİTİMİ ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
Aydan AYDIN, Tuğba SARAÇ

This page intentionally left blank.

EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ

Gürhan DURAK

Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, gurhandurak@balikesir.edu.tr

Serkan ÇANKAYA

Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, serkancankaya@balikesir.edu.tr

Eyup YÜNKÜL

Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, eyunkul@balikesir.edu.tr

ÖZET: Günümüzde öğrencilerin sosyal ağ sitelerini yoğun kullanmaları eğitimcilerin de dikkatini çekmiş ve sosyal ağ sitelerinin eğitimde nasıl kullanılabileceği çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bununla paralel olarak temelde sosyal ağ sitesi gibi işleyiş gösteren, ancak sosyal ağ sitelerinin olası olumsuz etkilerini azalttığı iddia edilen ve öğrenme yönetim sistemlerinde olduğu gibi ödev ve sınav uygulamaları gibi çeşitli araçlar sunan eğitsel sosyal ağ siteleri ortaya çıkmıştır. Bu sitelerin etkililiği konusunda yapılan az sayıdaki çalışmanın sonuçları eğitsel sosyal ağ sitelerinin eğitsel ortamlarda kullanılması konusunda olumlu sonuçlar sunmaktadır. Dünyada en yaygın kullanılan eğitsel sosyal ağ sitelerinin başında ise Edmodo gelmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; eğitsel sosyal ağ sitelerinden biri olan Edmodo'yu tanıtmak, Edmodo'yu sosyal ağ siteleri ve öğrenme yönetim sistemleri ile karşılaştırmak ve öğretmenlerin Edmodo'yu nasıl kullanabileceklerine yönelik olarak bilgiler vermektir.

Anahtar Kelimeler: edmodo, eğitsel sosyal ağ siteleri, öğrenme yönetim sistemleri, sosyal ağ siteleri.

USING EDUCATIONAL SOCIAL NETWORKING SİTES IN EDUCATION: EDMODO

ABSTRACT: Students' extensive use of social networking sites caught attention of educators in terms of how these sites can be used in education. Correspondingly educational social networking sites, which operate basically just like social networking sites, came into the picture. They have also extra applications like quiz and assignment applications similarly with learning management systems. Findings of a limited number of researches performed about them suggest that educational social networking sites can be used in educational environments successfully. Edmodo is the leading educational social networking site in the world. In this context, the aim this study is to introduce Edmodo, to compare Edmodo with social networking sites and learning management systems, and to give information to educators about how they can make use of Edmodo.

Keywords: edmodo, educational social networking sites, learning management systems, social networking sites.

1. Giriş

Kullanıcıların birbirleri arasında işbirliği yapmalarını kolaylaştıran ve topluluklar oluşturabilmelerini mümkün kılan Sosyal Ağ Siteleri (SAS) Web 2.0 teknolojilerinin bir ürünüdür (Balcıkanlı, 2010). MySpace, Facebook, Cyworld, and Bebo gibi SAS'lar peş peşe ortaya çıkmış ve milyonlarca kullanıcının ilgisini çekmeyi başarmışlardır (Boyd ve Ellison, 2007; Cheung, Chiu ve Lee, 2011; Yu, Tian, Vogel ve Chi-Wai Kwok, 2010). İnsanlar SAS'ları çoğunlukla kendi arkadaşları ile sosyal etkileşim içinde olmak için kullanmaktadır (Pempek, Yermolayeva ve Calvert, 2009; Wodzicki, Schwämmlein ve Moskaliuk, 2012).

SAS'ları yoğun olarak kullanan günümüzün öğrencileri artık SAS'ları kullanarak birbirleri ile tanışmakta, iletişim kurmakta, topluluklar oluşturmaktadırlar (Shier, 2005). Bu bağlamda, çok sayıda öğrencinin gönüllü olarak ve sıklıkla SAS'lar üzerinde ki tartışma ve grup etkinliklerine katıldıkları düşünüldüğünde, SAS'ların potansiyel bir eğitim aracı olarak kullanılabileceği fikri göz ardı edilemez (Bosch, 2009; Kabilan, Ahmad ve Abidin, 2010; Odabasi vd., 2012; Selwyn, 2009; Tonta, 2009). Dolayısıyla öğrenciler tarafından da yaygın olarak kullanılan SAS'lar eğitimcilerin dikkatini çekmiş ve bir öğretme ve öğrenme aracı olarak nasıl kullanılabilecekleri araştırılmaya başlanmıştır (Schwartz, 2009). Ayrıca informal öğrenmenin eğitim sisteminde giderek önem kazandığı belirtilmektedir. Bu bağlamda SAS'ların informal öğrenmeyi desteklediği ve bu şekilde, sosyal ilişkiler, görüşmeler, işbirliği ve görev paylaşımlarına dayanarak bilgi yapılandırılması açısından olağan üstü iletişim araçları olduğu bilinmektedir (Arroyo, 2011).

SAS'ların özellikleri incelendiğinde; bireyler arası iletişimi, topluluk, çoklu ortam paylaşımını, işbirliğini desteklediği görülmektedir. Bu kavramlar özellikle sosyal bilişsel kuram ve yapılandırmacı öğrenme kuramının öğrenme sürecine yönelik önermeleriyle örtüşmektedir (Kert ve Kert, 2010). Ayrıca çevrim içi ortamda diğer öğrenciler ve öğretmenler ile yüz yüze iletişim şansı olmayan öğrencilere yönelik olarak topluluk hissinin oluşturulması tavsiye edilmektedir (Brady, Holcomb ve Smith, 2010). Bununla birlikte sosyal bulunuşluğun eğitimin ve öğrenmenin önemli bir bileşeni olduğu belirtilmektedir (Garrison, Anderson ve Archer, 2000). SAS'ların doğal olarak desteklediği sosyal bulunuşluğun aynı zamanda çevrim-İçi öğrenme ortamları içinde önemli olduğu vurgulanmaktadır (Anderson, 2005; Cheung vd., 2011; Cobb, 2009; Dawson, 2006). Bununla birlikte, geleneksel eğitimde derslere katılan öğrenen sayılarının fazla oluşu, değerlendirme (Westerlund, 2008) ve dönüt verme (Monks ve Schmidt, 2010) gibi etkinliklerin aksamasına yol açtığından düşük güdülenmeyle birlikte (Spahn, 1999) başarıyı da (Bandiera, 2009; Kokkelenberg, Dillon ve Christy, 2005; Kokkelenberg, Dillon ve Christy, 2008) olumsuz etkilemektedir. Miller (2011)'e göre, SAS'lar gibi sanal topluluklar öğretim ortamlarındaki bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik olarak imkan sağlarlar.

EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ

Gürhan DURAK, Serkan ÇANKAYA, Eyup YÜNKÜL

Ajjan ve Hartshorne (2008), SAS'ların eğitim ortamlarında kullanılmasının yararlarını şu şekilde sıralamışlardır: (1) öğrencilerin öğrenmelerini önemli derecede artırır, (2) öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci iletişimini kolaylaştırır, (3) motivasyonu artırır, (4) öğrencilerin yazma becerilerinin geliştirir, (5) öğrencilerin öğrenme süreçlerine dahil olmalarını [engagement] kolaylaştırır. SAS'ların çevrim içi bir öğrenme ortamına dönüştürülerek başarılı olarak kullanılabilmesini gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Al-Rahmi ve Othman, 2013; Ekici ve Kiyici, 2012; Forkosh-Baruch ve Hershkovitz, 2012; Grosbeck, Bran ve Tiru, 2011; Hung ve Yuen, 2010; R. Junco, Heiberger ve Loken, 2011; Kabilan vd., 2010; Lawson, Kleinholz ve Bodle, 2011; Mazer, Murphy ve Simonds, 2007, 2009; Wodzicki vd., 2012).

Alanyazın incelendiğinde SAS'ların eğitim ortamlarında kullanılmasının avantajlarının yanında bazı dezavantajlı durumlarının da olduğu, bir başka deyişle öğrenme sürecine olumsuz etkilerinin olabileceği de belirtilmektedir (Karpinski ve Duberstein, 2009; Rouis, Limayem ve Salehi-sangari, 2011; Wang, Chen ve Liang, 2011). SAS'larda öğretmen ve öğrenciler birbirinin arkadaşı konumdadırlar. Bu durumda rol karmaşasına ve öğretmenin otoritesinin zayıflamasına sebep olabilmektedir (Warner ve Esposito, 2009). Yapılan bazı araştırmalarda SAS kullanımı sıklığı arttıkça, öğrencilerin not ortalamalarının düştüğü belirtilmiştir (Cohen, 2011; Reynol Junco, 2012; Kirschner ve Karpinski, 2010; O'Brien, 2011). Yapılan bir başka araştırmada ise öğrencilerin SAS'ları akademik süreçleri için faydalı görmedikleri, SAS'lar üzerinden öğretim elemanı ile iletişime geçmek istemedikleri, SAS'ların eğitsel süreçlere entegre edilmesi gerektiğine inanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Cohen, 2011). Bu durumda çoğunlukla kişilerin kendi arkadaş çevreleri ile etkileşim kurmak için kullandıkları SAS'ların eğitsel olarak kullanılması durumunda, bu durumu kişiler kendi özel hayatlarına müdahale olarak algılayabildikleri sonucu çıkarılabilir.

SAS'ların Moodle ve Blackboard gibi öğrenme yönetim sistemlerinde (ÖYS) bulunan kütüphane, sınav, ödev toplama gibi bazı özelliklerden yoksun oldukları ve temelde eğitsel bir amacının bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca SAS'lar genel kullanıma yönelik olduğu için bu gibi ortamlarda eğitsel ortamlar için uygun olmayan içeriklerde yoğun olarak bulunabilmektedir. Bu bağlamda SAS'ların yanında birde eğitsel amaca yönelik ve işleyiş olarak SAS'lara benzer siteler ortaya çıkmıştır. Bu tür sitelere genel olarak eğitsel sosyal ağ siteleri (ESAS) adı verilebilir. Bu tür sitelere örnek olarak Edmodo, Ning, Elgg ve ValuePulse siteleri gösterilebilir. Bu tür ESAS'lar, SAS'ların kullanımında ortaya çıkabilecek gizlilik ve güvenlik endişelerini minimuma indirerek öğretmen ve öğrencilerin sosyal ağ teknolojilerini eğitsel olarak kullanabilmelerine olanak sağlamaktadırlar (Brady vd., 2010).

Yapılan bir araştırmada Edmodo'nun öğrencilerin öğrenilecek ders ile meşgul olmalarına ve kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu yüklenmelerine etkisini incelemek için 42 lise öğrencisi ile kimya dersine yönelik bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu araştırmada Edmodo'nun özellikle belirli özellikleri kullanıldığında öğrencilerin öğrenilecek ders ile meşgul olmalarına ve kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu yüklenmelerine yardımcı olduğu belirtilmektedir (Sanders, 2012).

Edmodo ile ilgili yapılan bir başka araştırmada ise 17 dijital göçmen öğretmenin edmodo'dan nasıl yararlandıkları araştırılmıştır. Dijital göçmen kelimesi teknoloji ile küçük yaşlarda tanışmış ve teknolojiyi hayatlarının bir parçası yapmış kişiler için kullanılan dijital yerli kelimesinin tersi olarak kullanılmaktadır. Bir başka deyişle dijital göçmenler teknoloji ile ileriki yaşlarda tanışmış ve teknolojiyi kullanma konusunda dijital yerlilere göre daha geri olan kişilerdir (Prensky, 2001). Bu araştırma sonucunda; dijital göçmen öğretmenler bile Edmodo'yu kullanıcı dostu ve harika bir site olarak gördükleri ve Edmodo'yu kullanarak kendi çevrim-içi derslerini rahatlıkla yürütebildikleri sonucu ortaya çıkmıştır (Kongchan, 2008).

Çankaya, Durak ve Yüncül (2014), tarafından yapılan bir çalışmada Edmodo deneyimi yaşamış üniversite öğrencilerinin Internet ve SAS'ları hangi amaçlarla kullandıklarının tespit edilmesi ve Edmodo'nun eğitsel ortamlarda kullanılması ile ilgili görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 15 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler ve 7 öğrenci ile oda grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, katılımcıların Edmodo kullanımında beğendikleri özellikler arasında, ödev uygulaması, quiz uygulaması, anket uygulaması ve duyuru/paylaşımlar yer almaktadır. Aynı zamanda çalışmanın katılımcıları Edmodo'nun öğrenmeye katkısı konusunda, öğrenmeyi eğlenceli hale getirdiği, öğrencilerin ilgisini çekmesi, geleceğin öğrencilerine uygun olması, öğretmenlerin işlerini kolaylaştırması ve dersin daha verimli ve düzenli işlenmesi görüşlerini dile getirmişlerdir.

ESAS'ların eğitimde kullanımına yönelik yapılan bir başka çalışmada 355 üniversite öğrencisi üzerinde ValuePulse adlı ESAS'ın etkileri araştırılmıştır. Araştırmada, ValuePulse deneyimi yaşamış olan öğrenciler, kritik düşünme becerilerinin, yazılı iletişim becerilerinin ve ilgili alanla olan bilgilerinin geliştiği yönünde görüş bildirmiştir. Öğrenciler, sınıf arkadaşlarının yorumlarını okumanın öğrenmelerine katkıda bulunduğunu dile getirmişlerdir (Wolf, Wolf, Frawley, Torres ve Wolf, 2012).

Bu çalışmada, eğitsel sosyal ağlardan biri olan Edmodo'nun temel özellikleri ve öğretmenlerin nasıl kullanacağına yönelik olarak bilgiler verilmesinin yanında, ESAS'lar ile SAS'lar ve geleneksel Öğrenme Yönetim Sistemleri arasındaki farkların ortaya konulması ve ESAS'ların eğitimde sağlayacağı olumlu etkilerin yer aldığı alanyazın taraması sonuçlarının aktarılması amaçlanmıştır.

2. Edmodo

Edmodo, SAS'ların eğitimde kullanımına yönelik bir uygulamadır. Kurucuları, Edmodo'yu, öğrenciler hayatlarını nasıl yaşar ile okulda nasıl öğrenirler arasındaki boşluğu kapatmaya yönelik olarak geliştirmişlerdir. Edmodo, bu gün, 5. yılında, 190 farklı ülkede 30 milyondan fazla kullanıcıya ulaşmıştır (<https://www.edmodo.com/about>). Bu kadar yaygınlaşmasının altında yatan nedenlerden bazıları ise; tamamen ücretsiz olması, kolay üyelik ve birçok dil desteği sunması, eğitsel özelliklerinin (Edmodo, 2014) yanında bir SAS'dan beklenen birçok özelliğin de yer alması, kullanım açısından SAS'larla benzer tasarımı olması,

öğrenci, öğretmen ve velilerin sisteme kolaylıkla kayıt olabilmesi vb. olarak açıklanabilir. Edmodo, sosyal medyanın gücünü eğitim ve öğretim ortamında kullanmaya olanak tanır. Öğretmen ve öğrenciler için; işbirliği, geribildirim, kişiselleştirilmiş öğrenme ve bunun gibi birçok açıdan güvenli bir ortam oluşturur. Öğrenciler açısından zaman ve mekan bağımsızlığı sunar, bilgi ve fikir alışverişine ve sahip olduğu özelliklerle öğrencilerin denetimini sağlamaya olanak sağlar (Edmodo, 2014).

2.1. Edmodo'nun Temel Özellikleri ve Eğitimde Kullanılması

Edmodo hem öğretmenler hem öğrenciler hem de öğrenci velileri için eğitim ortamını istenilen zamanda ve yerde erişilebilir hale getirebilmektedir. Öğretmenlerin sistem üzerinden bir ders açmasıyla başlayan ders süreci, ders kodunu sisteme giren öğrencilerin tamamlanmasıyla hazır hale gelmektedir. Öğrenciler kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmekte ve uygulamanın sunmuş olduğu temel özelliklerle birlikte öğretmenleriyle birçok yolla etkileşim sağlayabilmektedirler. Veliler ise öğrencilerinin almış oldukları notları ve öğretmenlerin kendilerine yazdığı mesajları sistem üzerinden görebilmektedir. Bu şekilde Edmodo üzerinden öğretmen, öğrenci ve veli etkileşimi kolaylıkla sağlanabilmektedir. Bir dersin tümünün çevrim-içi olarak Edmodo üzerinden yürütülmesi veya örgün olarak yürütülen bir dersin Edmodo ile desteklenmesi olmak üzere Edmodo eğitimde iki türlü olarak kullanılabilir.

Öğretmenlerin Edmodo üzerinden yapabileceği temel uygulamalardan bazıları şu şekildedir: haber kaynağında paylaşım, ödev uygulaması, sınav uygulaması, anket uygulaması ve kütüphane uygulaması.

2.1.1. Haber Kaynağı

Paylaşımlar istenilen zamanda, tüm öğrencilere ya da belli bir gruba yönelik olabilmektedir. Öğretmenler SAS'lardaki alışılmış yapıya yakın bir şekilde, dosya paylaşımı, video paylaşımı, bağlantı paylaşımı, duyuru ve kısa mesaj gibi uygulamaları kolaylıkla kullanabilirler. Öğretmenler not adı verilen bölümden dersi alan tüm öğrencilere ya da belli bir grubun adını yazarak öğrencilere kolaylıkla mesajlar gönderebilir ve mesajların içeriğine dosya, bağlantı vb. ekler ilâştirebilirler. Benzer şekilde uyarılar (Alarm) özelliğiyle de, kısa ve önemli bir bilgi, duyuru vb. paylaşmak mümkün olabilmektedir. Alarm özelliği ile gönderilen bir uyarı, gruptaki tüm öğrencilerin haber kaynağında kalın bir biçimde görünecektir. Ayrıca öğrenciler dahil oldukları grup ile ilgili olarak yapılan etkinliklerle ilgili Facebook'taki gibi bildirimler almaktadır. Varsayılan olarak bu bildirimler öğrencilerin eposta adreslerine de gönderilmektedir. Böylece öğrenciler Edmodo sitesine girmeden de eposta hesabını kontrol ederek grubunda olup bitenlerden haberdar olabilmektedirler.

2.1.2. Ödev Uygulaması

Edmodo'nun öğretmenler açısından sahip olduğu en yararlı özelliklerden birisi de ödev uygulamasıdır. Öğretmenler istedikleri zaman, Edmodo üzerinden öğrencilerine ödev verebilmekte ve bu ödevleri belirledikleri zaman diliminde toplayabilmektedirler. Tüm bu sürecin belge ve kayıtları öğretmenlerin görebileceği Edmodo tarafından saklanmaktadır. Bir öğretmen öğrencisinin belirtilen ödevi ne zaman yaptığına kadar tüm detayları görebilmektedir. Ayrıca verilen ödevlerin tamamlanmasıyla öğretmen Edmodo üzerinden öğrencilerin gönderdiği ödevleri kontrol edip isterse dönütlerini ve ödevden almış oldukları puanları öğrencilerine kolaylıkla aktarabilmektedir. Bu şekilde öğretmenler öğrencilerin belirli zaman dilimlerinde verilen ödevlerden almış oldukları notları listeleyebilmekte ve öğrencinin gelişimi hakkında daha detaylı bilgiye sahip olabilmektedir.

2.1.3. Sınav Uygulaması

Öğretmenlerin işini kolaylaştıran bir diğer özelliğin de sınav uygulaması olduğu söylenebilir. Sınav uygulamasıyla öğretmenler, istedikleri zaman Edmodo üzerinden öğrencilerine sınav hazırlayabilmekte ve uygulayabilmektedir. Sınav uygulaması, çoktan seçmeli, doğru-yanlış, kısa cevap, boşluk doldurma, eşleştirme ve açık uçlu türünde sorular hazırlamaya olanak tanır. Öğretmen her sorunun puanını belirledikten sonra, sınavın kimlere uygulanacağına ve ne zaman uygulanacağına karar verir. Sınav tamamlandığı anda sistem otomatik olarak açık uçlu sorular haricindeki soruların puanlaması yapmakta ve öğrenciyi göstermektedir. Öğretmenler ise her bir sorunun istatistiksel sonuçlarını ve bu sonuçların pasta grafiğini görebilmektedirler. Öğretmenler, tüm öğrencilerin sınavdan aldıkları puanlara karşılaştırmalı olarak göz atabilirler. Sınav uygulaması ders öncesinde öğrencilerin ön bilgilerini test etmek amacıyla kullanılabilmesi gibi ders sonrası gerçekleştirilen öğretim etkinliği sonucunda öğrencilerin performans düzeylerinin test etmek amacıyla da kullanılabilir.

2.1.4. Anket Uygulaması

Edmodo'da öğretmenler açısından kullanışlı olabilecek bir diğer özellik ise anket uygulamasıdır. Bu uygulama sayesinde öğretmenler herhangi bir konu başlığında öğrencilere belirlenen zaman diliminde anket uygulayabilirler ve sonuçları istediklerinde grafik olarak görebilirler.

2.1.5. Kütüphane ve Uygulama Yöneticisi

Edmodo öğretmen ve öğrencilerin paylaşımları için kütüphane özelliğine sahiptir. Her kullanıcı kendi kütüphanesini oluşturabilir, buraya belgelerini ekleyebilir. Öğretmenler, ilgili ders için öğrencilerinin yararlanmasını istedikleri belgeleri o dersin kütüphanesine ekleyebilir ve bu şekilde istedikleri zaman herhangi bir yerde paylaşabilirler. Edmodo'da yer alan yenilikçi özelliklerden birisi de uygulama yöneticisidir. Bu bölümde, Edmodo geliştirmek ekibi haricinde çeşitli kişiler veya firmalar tarafından çeşitli derslere yönelik olarak geliştirilen çok sayıda uygulama yer almaktadır. Öğretmenler Edmodo uygulama yöneticisi bölümünden istedikleri uygulamayı seçebilir ve bunu istedikleri derse yükleyebilirler. Öğrenciler öğretmenler

EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ

Gürhan DURAK, Serkan ÇANKAYA, Eyup YÜNKÜL

tarafından yüklenen bu uygulamaları görebilirler. Çok sayıda uygulamanın olduğu bu bölümde bazı uygulamalar ücretsizken bazı uygulamalar da ücretli olabilmektedir.

Edmodo'da yer alan tüm bu özellikler aynı zamanda akıllı telefon ve tabletlerin kullanımına da uygundur. Hem Android hem de iOS mobil işletim sistemleri için Edmodo'nun mobil uygulama sürümü bulunmaktadır.

2.2. Edmodo'nun SAS'lar ve ÖYS'ler İle Karşılaştırılması

Edmodo'nun ÖYS ve SAS'lara alternatif bir eğitsel ortam olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle bir dersi yürütmek için Edmodo tercih edilmiş ise bu durumda ÖYS ve SAS kullanmaya gerek kalmayacaktır. Bu bağlamda Edmodo'nun en yaygın kullanılan ÖYS'lerden biri olan Moodle ve en yaygın kullanılan SAS'lardan biri olan Facebook ile karşılaştırılması alanyazından derlenerek Tablo 1'de özet olarak verilmiştir (Aydın ve Biroğul, 2008; Ankara Üniversitesi UZEM, 2010; Edmodo, 2014).

Tablo 1. Edmodo ile ÖYS ve SAS'ların Karşılaştırılması (İsmi geçen araçların eklentisiz özellikleri göz önünde tutulmuştur)

	Moodle	Facebook	Edmodo
Haber Kaynağı (özgür paylaşım olanağı)	-	+	+
Paylaşımlara yorum ekleme	-	+	+
Ödev Uygulaması	+	-	+
Sınav Uygulaması	+	-	+
Anket Uygulaması	+	+	+
Notlandırma Sistemi	+	-	+
Kullanıcılar arası anlık mesajlaşma	-	+	-
Kullanıcılar arası mesajlaşma	-	+	-
Profil oluşturma	+	+	+
Tüm internet kullanıcılarının görebileceği profil oluşturabilme	-	+	-
Arkadaşlık Sistemi	-	+	-
Kullanıcılar tarafından özgür erişilen uygulamalar	-	+	-
Öğretmen tarafından izin verilen uygulamalar	+	-	+
Kapalı bir sınıf sistemi	+	-	+
Planlama için takvim aracı	+	+	+
Öğretmen Hesabı	+	-	+
Öğrenci Hesabı	+	-	+
Okul yönetici hesabı	+	-	+
Veli Hesabı	-	-	+
Etiketleme	-	+	-
Alt alan adı	-	-	+

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Edmodo SAS'larda bulunan haber kaynağı ve özgür paylaşım yapabilme özelliğinin yanında ÖYS'lerde bulunan ders planlama aracı, ödev, sınav ve anket uygulamaları, öğretmen hesabı gibi özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bir başka deyişle Edmodo'nun ÖYS'lerin temel özelliklerinin çoğunu kapsadığı, bununla birlikte işleyiş ve yapısal olarak SAS'lara benzediği söylenebilir.

Öğretmenin Edmodo'da kullanıcıları Moodle'da olduğu gibi tek tek eklemesine gerek kalmamaktadır. Dolayısıyla kullanıcı ekleme özelliği yoktur. Bunun yerine Edmodo her sınıf için eşsiz bir kod üretmektedir. Öğretmenin bu kodu öğrencilere vermesi sonucu öğrenciler Edmodo'ya üye olarak sınıfa katılabilmektedirler. Sınıf listesi oluşturduktan sonra öğretmen sınıfın katılım durumunu kilitli olarak değiştirdiğinde sınıf yeni üye katılımına kapanmış olur. Böylece Edmodo'da öğretmen, sınıflarının kullanıcıları eklemek için saatlerce zaman harcamamış olur.

Edmodo'da bir zaman planlaması aracı bulunmaktadır. Edmodo planner ismindeki bu araca uygulama yöneticisinden ulaşılabilmektedir. Bu araç ile öğretmen dersleri ile ilgili olarak yapılacakları bir takvim üzerinde planlanabilir. Takvime etkinlik ve görev olmak üzere iki tür içerik eklemesi yapılabilmektedir. Görev olarak girilen bilgi öğretmene özeldir ve görev gerçekleştirildikten sonra görevin bittiğine yönelik işaretleme yapılabilir. Etkinlik olarak girilen bilgi ise gruplara (derslere) ya da doğrudan belirli öğrencilere yönelik olarak girilmelidir. Böylece hedef olarak belirtilen grup ya da öğrenciler kendi planlama araçlarında bu etkinlikleri görebileceklerdir. Ayrıca öğrencilerde kendi kullanımlarına yönelik olarak Edmodo planner aracını kullanarak kendi görev ve etkinlik listelerini takvim üzerinde oluşturabilirler.

Kullanıcıların özgürce iletişim kurabildikleri SAS gibi ortamlarda ki en önemli sorunlardan biride siber zorbalık ve uygun olmayan mesajlaşmalardır. Öncelikle Edmodo'da öğrenciler sadece sınıf arkadaşları ile aynı gruptadırlar. SAS'lardaki gibi bir arkadaşlık sistemi Edmodo'da yoktur. Ayrıca öğrencilerin kendi aralarında mesajlaşmaları mümkün değildir. Öğrenciler sadece öğretmene veya gruba özel mesaj yazabilmektedir. Eğer bir öğrenci sınıf arkadaşlarına yönelik siber zorbalık içerikli mesajlar yazacak olursa bu be mesajlar tüm sınıf öğrencileri tarafından görülecektir. Bu durumun bu tür davranışları engelleyici bir faktör oluşturacağı söylenebilir. Sonuçta sorumluluk yine de öğretmendedir. Öğretmenin düzenli olarak sınıf içindeki mesajları izlemesi gerekir. Eğer öğretmen sorumsuz bir öğrencinin uygun olmayan içerikler paylaştığını görürse gruptaki o öğrencinin konumunu Read-Only sadece okuyabilir duruma getirebilir. Böylece o öğrenci artık grupta yeni paylaşımlar yapamayacak dolayısıyla uygun olmayan içerikleri paylaşmayacak, sadece izleyici durumunda olacaktır.

Okul yöneticilerin Edmodo'da okuldaki öğretmenlerin kullanımına yönelik olarak alt alan adı alabilmektedirler. Böylece www.edmodo.com yerine okuladi.edmodo.com şeklinde bir adrese sahip olunmaktadır. Okul yöneticileri bu alan adı üzerinden açılan dersleri izleyebilmektedir. Böylece o okulda bulunan hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin Edmodo'da gerçekleştirdikleri faaliyetler okul yöneticileri tarafından izlenebilir. Hatta okul yöneticileri öğretmen ve öğrenci arasında gerçekleşen özel mesajlaşmaları da görebilmektedirler. Böyle bir kontrol mekanizması var olması önerilmektedir. Okullar için alt alan adı özelliği hem SAS'larda hem de ÖYS'lerde bulunmamaktadır.

3. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada ESAS'lardan biri olan Edmodo'nun temel özellikleri ve öğretmenlerin nasıl kullanacağına yönelik olarak bilgiler yer almaktadır. Alan yazın incelendiğinde SAS'ların insanlar tarafından yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. SAS'ları tercih etmedeki etmenler arasında; iletişim (Boyd ve Ellison, 2007; Cheung, Chiu ve Lee, 2011; Yu, Tian, Vogel ve Chi-Wai Kwok, 2010; Pempek, Yermolayeva ve Calvert, 2009; Wodzicki, Schwämmlein ve Moskaliuk, 2012; Shier, 2005) ve topluluk oluşturma (Shier, 2005) faktörleri ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda SAS'ların eğitim alanında da yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bu tür uygulamalar, öğrenmeyi artırıcı, etkileşim sağlayan, motivasyon artırıcı, yazma becerilerini geliştiren ve öğrenme sürecine dahil olmayı kolaylaştırıcı (Ajjan ve Hartshorne (2008)) özellikleri sayesinde eğitimde tercih edilir olmuşlardır. Tüm bu avantajlarının yanında alanyazında SAS'larla ilgili yapılan çalışmalarda eğitimde kullanılmalarının bazı olumsuz durumlara yol açabildikleri de ortaya çıkmıştır. Öğrenci-öğretmen arasındaki olası rol karmaşası, beraberinde öğretmen otoritesinin zayıflaması (Warner ve Esposito, 2009), kullanım sıklıklarına bağlı olarak akademik performansta yaşanan düşüşler (Cohen, 2011; Reynol Junco, 2012; Kirschner ve Karpinski, 2010; O'Brien, 2011) ve öğrencilerin SAS'ların eğitimde kullanımına sıcak bakmamalarından (Cohen, 2011) kaynaklı beklenen verimin alınmaması olumsuz sonuçlardan bazılarıdır.

Bu noktada ortaya çıkan ESAS'lar, SAS'lardaki gizlilik ve güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik öğretmenlerin ve öğrencilerin birlikte SAS'ları eğitsel amaçlı olarak kullanabilmelerine imkan sunmaktadırlar (Brady vd., 2010). Bu tür ESAS'lardan biri olan Edmodo'nun yeni bir uygulama olduğu ve alanyazında bu konuyla ilgili az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda Edmodo'nun eğitsel ortamlarda başarılı bir şekilde kullanılabileceği söylenebilir (Cankaya vd., 2014; Kongchan, 2008; Sanders, 2012).

Edmodo eğitsel amaçlı kullanılabilen bir SAS'tır. Uygulamanın tasarımı yaygın şekilde kullanılan SAS'lardan biri olan facebook'a benzerlik göstermektedir. Edmodo'nun yaygın şekilde tercih edilen ESAS olmasının ardında, mevcut eğitsel amaçlı kullanılan web 2.0 araçlarında bulunmayan haber kaynağı ve paylaşım yapabilmeye olanakları sunması gelmektedir. Öğrenciler Edmodo üzerinden facebook'ta olduğu gibi düşüncelerini rahatlıkla ve çeşitli şekillerde (metin, resim, ses, video, bağlantı ve dosya) paylaşabilmektedirler. Örneğin bir öğrenci, dersle ilgili bir eğitim videosunu dersin haber kaynağına yükleyebilir. Dersle ilgili diğer öğrenciler de bu paylaşımları görebilir ve istedikleri yorumu yapabilirler. Yukarıda belirtilen temel özellikler SAS'ların temel özellikleri arasında yer alır. Tüm bunların yanında, Edmodo, eğitsel ortamlarda öğretmen ve öğrenciler için birçok açıdan faydalı olabilecek uygulamalara sahiptir. Bu uygulamalardan, öğrenciler ve öğretmenler arasında etkileşim sağlayan, anket, ödev ve sınav araçları olarak bahsedilebilir. Bu tür uygulamalar ÖYS'lerde bulunmasına rağmen, ÖYS'lerde de sosyal ağ desteği yer almamaktadır. Edmodo ise SAS'ların güçlü özelliklerini barındırmasının yanında öğrenme yönetim sistemlerine ait temel özellikleri de bir arada sunmaktadır. Edmodo'nun sosyal ağ yönü SAS'ların olumsuz özelliklerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak kısıtlandırılmıştır. Bu sınırlandırmalardan biri, öğrencilerin sınırlı bir toplulukta içinde bulunması ve birbirleriyle doğrudan iletişim kuramamalarıdır. Öğrencilerin Edmodo'da bir sınıf ortamında bulunmaları nedeniyle yalnızca ilgili derse yönelik paylaşım ve iletişim unsurlarını kullanmaları beklenir. SAS'ların olumsuz özelliklerinden biri olan Siber zorbalık gibi tehditleri engellemek için kişisel mesajlara izin verilmemektedir. Bunun yerine öğrenciler tüm topluluğa yönelik paylaşımlarda bulunabilirler. Dolayısıyla Edmodo'da öğrencilerin ders dışı yönelimleri azaltılmaya çalışılmıştır.

Edmodo'nun üstün özellikleri arasında sahip olduğu sınav ve ödev uygulamaları yer almaktadır. Özellikle sınav uygulaması hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Öğretmenler dersin başında yapacakları bir sınav uygulamasıyla öğrencilerinin durumunu derse başlamadan önce anında görebilmekte ve öğrencilerin zayıf ve güçlü oldukları noktaları tespit ederek öğretim sürecini şekillendirebilmektedir. Aynı zamanda ödev uygulaması ile öğretmenler istedikleri zamanda öğrencilerine ödev verebilmekte ve öğrenciler de belirlenen sürede istenilen düzende ödevlerini yaparak Edmodo üzerinden yollayabilmektedirler. Bu süreçteki değerlendirme ve geri dönüt işlemleri yine Edmodo üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Böylece geleneksel eğitimde yer alan raporlaştırma, zaman ve iletişim gibi problemlerden kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılması adına, bu süreci düzenli, sistematik ve kolay bir şekilde sunan Edmodo gibi ESAS'ların kullanılması faydalı olabilecektir. Yapılan bir çalışmada, derslerinde Edmodo kullanan öğrencilerden elde edilen görüşler doğrultusunda, Edmodo'nun sahip olduğu ödev ve sınav araçlarının öğrenciler tarafından beğenildiği tespit edilmiştir ve sonuçlar yukarıda bahsedilen varsayımları destekler niteliktedir (Cankaya vd., 2014).

Edmodo'nun bahsedilen tüm bu avantajları göz önünde bulundurulduğunda aşağıda çeşitli öneriler sunulmuştur:

- Öğretmenlerin Edmodo'yu kendi derslerinde kullanmaları tavsiye edilmektedir.
- Okul yöneticilerinin Edmodo'yu kendi okullarında kullanımına yönelik öğretmenlere bilgilendirme ve destek sağlama faaliyetlerinde bulunmaları tavsiye edilmektedir.
- Edmodo'nun kurumlara özel yönetici hesabı bulunmaktadır. Bu özellik kurum yöneticilerinin Edmodo üzerinden işlenen dersleri takip etmelerine olanak sunmaktadır. Böylelikle Edmodo'nun daha verimli kullanılmasına yönelik olarak okul yöneticileri çeşitli tedbirler alabilirler. Bu bağlamda okul yöneticilerinin "Edmodo kurumsal yönetici" hesabı almaları için başvuruda bulunmaları tavsiye edilmektedir.
- Öğrenciler derslerinde Edmodo kullanımına yönelik olarak öğretmenlerine tavsiyede bulunabilirler.

EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ

Gürhan DURAK, Serkan ÇANKAYA, Eyup YÜNKÜL

- Araştırmacıların, ESAS'ların eğitimde kullanılmasına yönelik olarak bir tutum ölçeği geliştirmeleri ve büyük ölçekli olarak uygulama yapmaları önerilmektedir.
- Edmodo'nun farklı disiplinlere yönelik uygulamalarını gerçekleştirerek karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ajjan, H. ve Hartshorne, R. (2008). Investigating faculty decisions to adopt Web 2.0 technologies: Theory and empirical tests. *The Internet and Higher Education*, 11(2), 71–80. doi:10.1016/j.iheduc.2008.05.002
- Al-Rahmi, W. M. ve Othman, M. S. (2013). The impact of social media use on academic performance among university students: A pilot study. *Journal Of Information Systems Research And Innovation*, 4(2), 1–10.
- Anderson, T. (2005). Distance learning – Social software's killer ap? In *Conference of the Open and Distance Learning Association of Australia (ODLAA)* (pp. 1–12). Adelaide, South Australia: University of South Australia.
- Ankara Üniversitesi UZEM. (2010) Öğretmenler için Moodle Kılavuzu. Erişim Tarihi: 24.05.2014, http://moodle.ankara.edu.tr/kilavuzlar/moodle/moodle_kilavuzu.pdf.
- Arroyo, C. G. (2011). On-line social networks: innovative ways towards the boost of collaborative language learning. In *International Conference ICT for Language Learning 4th Edition*. Florence, Italy.
- Aydın, C. Ç., Biroğul, S. (2008). E- Öğrenmede Açık Kaynak Kodlu Öğretim Yönetim Sistemleri ve Moodle. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 31-36.
- Balcikanli, C. (2010). *The effects of social networking on pre-service english teachers' metacognitive awareness and teaching practice*. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University Institute of Educational Sciences, Ankara.
- Bandiera, O., Larcinese, V.,& Rasul, I. (2010). Heterogeneous Class Size Effects: New Evidence from a Panel of University Students. *The Economic Journal*, 120(549), 1365-1398.
- Bosch, T. E. (2009). Using online social networking for teaching and learning: Facebook use at the University of Cape Town. *South African Journal for Communication Theory and Research*, 35(2), 185–200.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210–230. doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x
- Brady, K. P., Holcomb, L. B. ve Smith, B. V. (2010). The use of alternative social networking sites in higher educational settings : A case study of the e-learning benefits of ning in education. *Journal of Interactive Online Learning*, 9(2), 151–170.
- Cankaya, S., Durak, G. ve Yunkul, E. (2014). Using educational social networking sites in higher education: edmodo through the lenses of undergraduate students. *European Journal of Education Technology*, 1(1).
- Cheung, C. M. K., Chiu, P.-Y. ve Lee, M. K. O. (2011). Online social networks: Why do students use facebook? *Computers in Human Behavior*, 27(4), 1337–1343. doi:10.1016/j.chb.2010.07.028
- Cobb, S. C. (2009). Social presence and online learning : A current view from a research perspective. *Journal of Interactive Online Learning*, 8(3), 241–254.
- Cohen, A. (2011). *Higher education students' perspectives of the relevance of the online social networking site Facebook to education*. (Unpublished doctoral dissertation). Walden University College of Social and Behavioral Sciences.
- Dawson, S. (2006). A study of the relationship between student communication interaction and sense of community. *The Internet and Higher Education*, 9(3), 153–162. doi:10.1016/j.iheduc.2006.06.007
- Edmodo. (2014). *Edmodo About*. Erişim tarihi: 24.05.2014, <https://www.edmodo.com/about?language=en>.
- Ekici, M. ve Kiyici, M. (2012). Sosyal ağların eğitim bağlamında kullanımı. *Usak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 156–167.

- Forkosh-Baruch, A. ve Hershkovitz, A. (2012). A case study of Israeli higher-education institutes sharing scholarly information with the community via social networks. *The Internet and Higher Education*, 15(1), 58–68. doi:10.1016/j.iheduc.2011.08.003
- Garrison, D. R., Anderson, T. ve Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(3), 87–105.
- Grosseck, G., Bran, R. ve Tiru, L. (2011). Dear teacher, what should I write on my wall? A case study on academic uses of Facebook. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15(2011), 1425–1430. doi:10.1016/j.sbspro.2011.03.306
- Hung, H.-T. ve Yuen, S. C.-Y. (2010). Educational use of social networking technology in higher education. *Teaching in Higher Education*, 15(6), 703–714. doi:10.1080/13562517.2010.507307
- Junco, R., Heiberger, G. ve Loken, E. (2011). The effect of Twitter on college student engagement and grades. *Journal of Computer Assisted Learning*, 27(2), 119–132. doi:10.1111/j.1365-2729.2010.00387.x
- Junco, Reynol. (2012). The relationship between frequency of Facebook use, participation in Facebook activities, and student engagement. *Computers ve Education*, 58(1), 162–171. doi:10.1016/j.compedu.2011.08.004
- Kabilan, M. K., Ahmad, N. ve Abidin, M. J. Z. (2010). Facebook: An online environment for learning of English in institutions of higher education? *The Internet and Higher Education*, 13(4), 179–187. doi:10.1016/j.iheduc.2010.07.003
- Karpinski, A. C. ve Duberstein, A. (2009). A description of facebook use and academic performance among undergraduate and graduate students. In *American Educational Research Association Annual Meeting*. San Diego, California.
- Kert, S. B. ve Kert, A. (2010). The usage potential of social network sites for educational purposes. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 486–507.
- Kirschner, P. a. ve Karpinski, A. C. (2010). Facebook® and academic performance. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1237–1245. doi:10.1016/j.chb.2010.03.024
- Kokkelenberg, E. C., Dillon, M. ve Christy, S. M. (2005). *The effects of class size on student achievement in higher education*. Cornell Higher Education Research Institute (CHERI). Erişim tarihi: 02.01.2013, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cheri/24/>.
- Kokkelenberg, E. C., Dillon, M. ve Christy, S. M. (2008). The Effects of Class Size on Student Grades at a Public University. *Economics of Education Review*, 27(2), 221-33.
- Kongchan, C. (2008). How a non-digital-native teacher makes use of edmodo. In *5th Intenational Conference ICT for Language Learning*. Florence.
- Lawson, T. J., Kleinholz, S. A. ve Bodle, J. H. (2011). Using Facebook to connect alumni, current students, and faculty: A how-to guide. *Teaching of Psychology*, 38(4), 265–268. doi:10.1177/0098628311421327
- Mazer, J. P., Murphy, R. E. ve Simonds, C. J. (2007). I'll see you on "Facebook": The effects of computer-mediated teacher self-disclosure on student motivation, affective learning, and classroom climate. *Communication Education*, 56(1), 1–17. doi:10.1080/03634520601009710
- Mazer, J. P., Murphy, R. E. ve Simonds, C. J. (2009). The effects of teacher self-disclosure via Facebook on teacher credibility. *Learning, Media and Technology*, 34(2), 175–183. doi:10.1080/17439880902923655
- Miller, G. (2011). Social scientists wade into the tweet stream. *Science*, 333(6051), 1814–1815.
- Monks, J., Schmidt, R. (2010). The Impact of Class Size and Number of Students on Outcomes in Higher Education. Cornell Higher Education Research Institute (CHERI). Erişim tarihi: 01.02.2013, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1145&context=workingpapers>.
- O'Brien, S. J. (2011). *Facebook and other Internet use and the academic performance of college students*. (Unpublished doctoral dissertation). The Temple University Graduate School.
- Odabasi, H. F., Misirli, O., Gunuc, S., Timar, Z. S., Ersoy, M., Som, S., ... Erol, O. (2012). Egitim icin yeni bir ortam: Twitter. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1), 89–103.

EĞİTİMDE EĞİTSEL SOSYAL AĞ SİTELERİNİN KULLANIMI: EDMODO ÖRNEĞİ

Gürhan DURAK, Serkan ÇANKAYA, Eyup YÜNKÜL

- Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A. ve Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 227–238. doi:10.1016/j.appdev.2008.12.010
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. (R. K. Belew ve M. D. Vose, Eds.) *On the Horizon*, 9(5), 1–6. doi:10.1108/10748120110424816
- Rouis, S., Limayem, M. ve Salehi-sangari, E. (2011). Impact of facebook usage on students' academic achievement: roles of self-regulation and trust. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 9(3), 961–994.
- Sanders, K. S. (2012). *An examination of the academic networking site Edmodo on student engagement and responsible learning*. (Unpublished doctoral dissertation). University of South Carolina College of Education.
- Schwartz, H. (2009). Facebook: The new classroom commons. *The Chronicle of Higher Education*, 56(6), B12–B13.
- Selwyn, N. (2009). Faceworking: exploring students' education-related use of Facebook. *Learning, Media and Technology*, 34(2), 157–174. doi:10.1080/17439880902923622
- Shier, M. T. (2005). The way technology changes how we do what we do. *New Directions for Student Services*, 2005(112), 77–87. doi:10.1002/ss.186
- Spahn, K. (1999). Class Size and Faculty Effectiveness and Quality. *39th Annual Institutional Research Forum*, Seattle, WA.
- Tonta, Y. (2009). Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kutüphanelerin Geleceği. *Türk Kutüphanelerini*, 23(4), 742–768.
- Wang, Q., Chen, W. ve Liang, Y. (2011). *The effects of social media on college students*.
- Warner, B. ve Esposito, J. (2009). What's not in the syllabus: Faculty transformation, role modeling and role conflict in immersion service-learning courses. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 20(3), 510–517.
- Westerlund, J. (2008). Class Size and Student Evaluations in Sweden. *Education Economics*, 16(1), 19–28.
- Wodzicki, K., Schwämmlein, E. ve Moskaliuk, J. (2012). “Actually, I wanted to learn”: Study-related knowledge exchange on social networking sites. *The Internet and Higher Education*, 15(1), 9–14. doi:10.1016/j.iheduc.2011.05.008
- Wolf, M. M., Wolf, M., Frawley, T., Torres, A. ve Wolf, S. (2012). Using social media to enhance learning through collaboration in higher education: a case study. In *Agricultural Economics Association 2012 Annual Meeting*. Seattle, Washington.
- Yu, A. Y., Tian, S. W., Vogel, D. ve Chi-Wai Kwok, R. (2010). Can learning be virtually boosted? An investigation of online social networking impacts. *Computers ve Education*, 55(4), 1494–1503. doi:10.1016/j.compedu.2010.06.015

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ¹

Eyüp İZCİ

Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, eyup.izci@inonu.edu.tr

Özlem GÖKTAŞ

Matematik Öğretmeni, İnönü Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, ozlemgoktas44@hotmail.com

ÖZET: Bu araştırmanın amacı; 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren 4+4+4 eğitim sistemindeki değişikliklerle branş öğretmenleri tarafından yürütülmeye başlanan 5. Sınıf Matematik dersi öğretim programına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, maksimum çeşitlilik örneklemesine dayalı olarak belirlenen ve 8 farklı ilde görev yapmakta olan 13 ortaokul 5. sınıf matematik dersi öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada, öğretmenlerin 5. sınıf matematik dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen nitel veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden bazıları şöyledir: Öğretmenlerin çoğu yeterli araç gereçlerinin olmaması nedeniyle konuları kavratmakta zorlandıklarını, ancak ders saatinin artmasının yeni sistemin çok olumlu bir yönü olarak gördüklerini ifade etmiş ve bazı öğretmenler bu durumun öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu arttırdığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin programın uygulamada daha etkili olmasına yönelik önerilerine ilişkin bulgularda ise öğretmenlerin tamamının hizmet- içi eğitime ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında öğretmenler, öğretmen- veli- okul işbirliğini sağlamanın, yeterli araç- gereç ve materyal temin etmenin programı uygulamayı daha etkili bir hale getirebileceğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: 4+4+4 Eğitim Sistemi, 5. Sınıf Matematik Dersi Öğretim Programı, Program Değerlendirme

OPINIONS OF MATHEMATIC TEACHERS REGARDING CURRICULUM OF FIFTH GRADE MATHEMATIC LESSON

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine opinions of mathematic teachers regarding curriculum of fifth grade mathematic lesson having been started to be executed by branch teachers together with changes in 4+4+4 education system since 2012-2013 academic year. Study group of this study is comprised of 13 teachers of fifth grade- secondary school who perform their duty in 8 different cities identified depending on maximum variation sampling method. Semi-structured interview method has been used in receiving opinions of teachers concerning curriculum of fifth grade mathematic lesson. Qualitative data obtained as a result of the study have been analyzed through descriptive analysis method. Data obtained as a result of study are as follows: Most teachers have stated that they have difficulty in make students comprehend subjects as they do not have adequate equipment however they have thought that increasing course hours is a very positive aspect of the new system and some teachers have indicated that this condition increases interest and motivation of students. In findings regarding that teachers are much more effective in application of the programme, it has been concluded that all teachers need in service training. Furthermore, teachers have specified that provision of instruments and equipment may make application of the program more effective.

Key Words: 4+4+4 Education System, 5th Grade Mathematics Curriculum, Program Evaluation

1.Giriş

Bilim ve teknolojinin hızla geliştiği ve yayıldığı günümüzde, toplumsal hayata yansıyan gelişmeler ve yeniliklerle bireylerin gereksinim duyduğu bilgi ve beceriler değişmektedir. Bu durum eğitim kurumlarını da etkilemektedir. Çağın gelişmelerine ve yeniliklerine uyum sağlamak için her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenilikler yapılmaktadır (Aksu, 2011).

Bireylerin ihtiyaç duyduğu yeni bilgi ve becerilerin kazandırılması ise günün koşullarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla mümkündür. Bu da öğretim programlarının günün koşullarına hizmet edecek biçimde düzenlenmesini gerektirmektedir (Anılan ve Sarer, 2008). Günümüzde eğitimle ilgili yapılan reform çalışmalarında, öğrencilerin matematiği anlayarak öğrenmelerine yardımcı olabilecek bir sistemin oluşturulmasını sağlamak amaçlanmaktadır (Franke & Kazemi, 2001). Dünyada matematik eğitiminde ortak düşünce “anlayarak öğrenmektir.” (Lingefjård, 1997). Bu düşünceye paralel olarak Türkiye’deki matematik öğretim programı, “Her çocuk matematiği öğrenebilir.” ilkesine dayanmaktadır (MEB, 2009).

Günümüze kadar eğitim alanında birçok yeni programlar yapılmıştır. Ülkemizde Cumhuriyet döneminde yürürlüğe konulan ilkökul matematik programları ise 1924, 1926, 1936, 1939, 1948, 1968, 1983 ve 1990 yıllarında çıkarılmıştır. 1968 ve önceki ilkökul programlarında matematik dersi ifade ve beceri dersi olarak kabul edilmiştir. Matematikteki eğitim faaliyetlerinin planlanıp yürütülmesinde hayat bilgisi ders programlarına bağlı kalınması ilkesi benimsenmiştir (Baykul, 2003). Bir sonraki yapılan değişikliklerle oluşturulan program ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2005-2006 yılında okullarımızda kullanılmaya başlanmıştır. Geliştirilen 2005-2006 yılı programında, önceki öğretim programlarında benimsenen davranışsal yaklaşım değil, yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir (Ersoy, 2006). Programdaki bilgi yükü azaltılarak, öğrencinin bilişsel ve duyuşsal yaş özelliklerine uygun hale getirilmiştir (Aksu, 2011). Yeni programlar etki-tepki, neden-sonuç açıklamalarına dayalı davranışçı öğrenme yaklaşımı yerine, büyük oranda neden ve çoklu sonuçlara dayalı, hem ürüne hem de sürece ağırlık veren yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına kaydırılmıştır. Yapılandırmacı yaklaşımın gerek bilgi ve öğrenmenin doğasına yönelik açıklamaları gerekse,

¹ Bu çalışma 31 Mayıs - 2 Haziran 2013 tarihinde Nevşehir Üniversitesi tarafından düzenlenen *ULEAD 2013 Annual Congress: ICRE Multi-paradigmatic Transformative Research in Education: Challenges and Opportunities* kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

öğrenciyi merkeze alma ve öğretimin bu alanda gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin açıklamaları ile öğretme-öğrenme sürecine katkı sağlayıcı olduğu düşünülmektedir (Anılan ve Sarier, 2008).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2004-2005 eğitim öğretim yılında pilot uygulamalarını yaptığı, temeli yapılandırmacı yaklaşıma dayanan İlköğretim 1-5 Öğretim Programı, 2005-2006 eğitim öğretim yılında tüm ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. 2012-2013 eğitim öğretim yılında ise 4+4+4 olarak adlandırılan yeni eğitim sistemindeki değişikliklerle birlikte uygulanmakta olan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli olarak eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. Birinci kademe 4 yıl süreli ilköğretim (1. 2. 3. Ve 4. Sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. Ve 8. Sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. Ve 12. Sınıf) olarak düzenlenmiştir (MEB, 2012- b).

Yenilenen sistemde 5. Sınıflarda yapılan değişiklikler aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (MEB, 2012- a):

1. 4. Sınıfta okuyan öğrenciler artık ilköğretim 5. Sınıf değil, ortaokul öğrencisi olmuş, ancak sınıf numaralarında kesinti ve yeniden başlama söz konusu olmadığından 5. Sınıf öğrencisi olmaya devam etmişlerdir.
2. MEB, 2012 – 2013 eğitim-öğretim yılı için yeni ders kitapları yazılmasını gerektirecek boyutta bir program değişikliği olmadığını ancak izleyen öğretim yıllarında kademeli olarak eğitim programlarında uyarlamalar ve buna bağlı olarak da ders kitaplarında bazı değişiklikler yapılması gündeme gelebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle 5. Sınıf Matematik programında da önceki yıllara göre ders kitaplarında bir değişikliğe gidilmemiştir. 2012-2013 eğitim- öğretim yılında uygulanan 5. Sınıf matematik dersi öğretim programı 2004- 2005 eğitim- öğretim yılında yenilenen programdır.
3. Seçmeli dersler: Din, Ahlak ve Değerler, Dil ve Anlatım, Yabancı Dil, Fen Bilimleri ve Matematik, Sanat ve Spor ve Sosyal Bilimler olarak belirlenen altı (6) farklı alanda tanımlanmıştır. 5. Sınıf öğrencileri de haftada sekiz (8) saat seçimlik ders alabileceklerdir.
4. 5. sınıf öğrencileri Fen Bilimleri ve Matematik alanında "Matematik Uygulamaları" isimli dersi seçebilmişlerdir.
5. Seçmeli derslerle birlikte bir ders 40 dakika olmak üzere ortaokul 5. Sınıfta haftalık 30 olan ders sayısı 36 ders olmuştur.
6. Matematik haftalık ders süresi eski programda 4 saat iken yeni sistemde 5 saat olarak düzenlenmiştir.

Hazırlanan bir program uygulama aşamasında çeşitli problemler yaratabilir bu nedenle eğitim programının iyi tasarlanması ve uygulaması ne kadar önemli ise, bu programın uygun yöntemlere göre değerlendirilip, değerlendirme sonuçlarının program tasarımına uygulanması da o ölçüde önemlidir (Bal, 2008). Yeni matematik programının başarıya ulaşım ve iyi sonuçlar vermesi birçok iç ve dış faktörlere bağlıdır. Bu faktörlerden biriside programı uygulayan öğretmen faktörüdür. Programın başarılı olabilmesi için öğretmenlerinde programı iyi bir şekilde özümseyip, öğrenciler gibi kendi anlamlarıyla yapılandırmaları gerekir. Etkili ve başarılı bir eğitim-öğretim için öğretmenlere gerekli fırsatlar verilmeli, onları teşvik edici çalışmalar ve araştırmalar yapılmalıdır. Belirli standartlar altında belirli aralıklarda öğretmenlerden program hakkında geri dönüşler alınarak gerekli olan değişim ve gelişim gerçekleştirilebilir (Butakin ve Özgen, 2007).

Bugün birçok ülke, var olan eğitim sistemlerini sorgulamaktadır. Bu sorgulamanın temel noktası ise, toplumların düşünen, yaratan, sorunları çözebilen bireylere gereksinim duymasındadır. Ülkemizde 2012- 2013 eğitim öğretim yılında eğitim sisteminde yapılan değişikliklerle ilk kez 5. Sınıfların matematik dersine matematik öğretmenleri girmeye başlamış ve sistemde 5. Sınıfları da kapsayan bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda matematik öğretmenlerinin 5. Sınıf matematik programı hakkındaki görüşleri, programdan beklentileri, önerileri sonraki yıllarda programın daha sağlıklı hale getirilmesinde oldukça önemli olacaktır.

Bu doğrultuda, araştırmanın amacı, 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren branş öğretmenleri tarafından yürütülmeye başlanan 5. Sınıf Matematik dersi öğretim programına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini incelemektir.

Araştırmanın bu amacından hareketle aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin, programın kazanımlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlerin, programın içeriğine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğretmenlerin, programın öğrenme- öğretim sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin, programın ölçme –değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin, programın uygulamada daha etkili olması için önerileri nelerdir?

"Etkili bir eğitim, ancak güçlü bir planlama, iyi bir eğitim süreci ve değerlendirme ile mümkündür." (Öztürk ve Tuncel; 2006). Değerlendirmenin olmadığı bir eğitim sisteminde programın etkililiği ve verimliliği hakkında bir fikir sahip olunması oldukça güçtür (Budak ve Okur, 2012). Bu nedenle program düzenlenirken, bir taraftan uygulamadan gelen problemler dikkate alınmalı, diğer taraftan geliştirme sağlayacak araştırma sonuçlarından yararlanılmalıdır. Günümüzde eğitimle ilgili yapılan reform çalışmalarının en önemli amacı, öğrencilerin matematiği anlayarak öğrenmelerine yardımcı olabilecek bir sistemin oluşturulmasını sağlamaktır. Yeni eğitim sisteminde de gerek ders sayısının artması gerek "Matematik Uygulamaları" isimli seçmeli derslerin getirilmesi 5. Sınıf matematik dersinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Böylece öğrenciler matematiği daha iyi anlayabilecek, matematik, korkulan ve kaygı duyulan bir ders olmaktan çıkabilecektir.

Eğitim-öğretim hizmetini gerçekleştiren ve bunu en iyi şekilde yapmaya çalışan öğretmenler, uyguladıkları programı en iyi inceleyen ve değerlendiren kişilerin başında gelmektedirler. Bu nedenle programın incelenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi aşamalarında öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bir programın uygulanmasındaki eksiklik ve problemler öğretmenlerin görüşleri dikkate alınarak giderilirse programın uygulamadaki etkililiği artacaktır. Çünkü öğretmen, programı tüm yönleriyle ele alan, programın avantaj ve dezavantajlarını en iyi bilen kişidir (Bekdemir, Okur ve Kasar, 2011). Bu bağlamda programın uygulayıcıları olan öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programı'na ilişkin görüşlerinin belirlenmesinin; programın mevcut durumu ile uygulamadaki aksaklıklarının belirlenmesine, niteliğinin gelişmesine yönelik önerilerin oluşturulmasına ve gelecekteki program değerlendirme çalışmalarına katkı yapacağı düşünülmektedir.

Ayrıca yapılan bu çalışma, 2012- 2013 eğitim- öğretim yılı itibariyle ilk kez 5. Sınıf Matematik derslerini branş öğretmenlerinin yürütmesiyle söz konusu dersin öğretim programı hakkında sınıf öğretmenlerinin değil matematik öğretmenlerinin görüşlerinin

alınması açısından önemlidir. Çünkü sistemdeki tüm değişikliklere rağmen uygulanan programda herhangi bir değişikliğe gidilmemesi matematik ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin karşılaştırılması açısından da önemli görülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma 5. sınıf matematik öğretim programının 2012- 2013 eğitim-öğretim yılında matematik öğretmenlerince uygulanmasına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini derinlemesine belirlemeye yönelik, nitel bir araştırma modeli olan durum çalışmasıdır. “Durum çalışması, bir ya da birden fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği bir yöntemdir” (McMillan, 2000 akt: Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2008, s. 257). Bu çalışmada 5. Sınıf matematik dersi öğretim programının matematik öğretmenlerince değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, görüşülmesi planlanan 18 öğretmenden görüşmeyi kabul eden, 13 ortaokul 5. sınıf matematik öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturmak amacıyla nitel araştırma tekniği içinde yer alan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre maksimum çeşitlilik görece olarak küçük örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır.

Bu çalışmada random yöntemle 8 farklı ilden seçilen toplam 13 öğretmen çalışma grubuna dahil edilmiştir. Her bir öğretmenin görüşleri ayrıntılı bir analize tabi tutularak öğretmen görüşleri arasında ortak görüşler belirlenmeye ve problemin farklı boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin kimliklerini gizli tutmak için görüşme sırasına göre öğretmenlere sırasıyla “Ö₁”, “Ö₂”, “Ö₃”, “Ö₄” gibi kodlamalar yapılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Kişisel Bilgiler

ÖĞRETMENLER	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Mezun Olunan Fakülte	Görev Yeri	Yerleşim Birimi	Hizmet-içi Eğitim Alma Durumu	Görev Yaptığı Okuldaki Ortalama Sınıf Mevcudu
Ö1	Erkek	4	Eğitim Fakültesi	Erzurum	Köy	Hayır	15-20
Ö2	Kadın	15	Fen Edebiyat Fak.	Malatya	Merkez	Hayır	25-30
Ö3	Kadın	8	Eğitim Fakültesi	Malatya	Merkez	Hayır	20-25
Ö4	Kadın	25	Fen Fakültesi	Malatya	Merkez	Hayır	25-30
Ö5	Erkek	4	Eğitim Fakültesi	İstanbul	Belde	Hayır	30-35
Ö6	Kadın	10	Eğitim Fakültesi	Malatya	Merkez	Hayır	25-30
Ö7	Erkek	5	Eğitim Fakültesi	Hatay	İlçe	Hayır	15-20
Ö8	Kadın	4	Eğitim Fakültesi	İzmir	Belde	Hayır	30-35
Ö9	Kadın	5	Eğitim Fakültesi	Adana	İlçe	Hayır	20-25
Ö10	Erkek	4	Eğitim Fakültesi	Malatya	İlçe	Hayır	20-25
Ö11	Kadın	4	Eğitim Fakültesi	Adana	İlçe	Hayır	35-40
Ö12	Kadın	4	Eğitim Fakültesi	Rize	İlçe	Hayır	20-25
Ö13	Erkek	10	Eğitim Fakültesi	Bitlis	İlçe	Hayır	30-35

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası kadındır ve büyük bir çoğunluğu 1- 10 yıl mesleki kıdeme sahiptir. Büyük bir çoğunluğu Eğitim fakültesi mezunu olup yarıya yakını ilçede görev yapmaktadır. Bunu sırasıyla il merkezi, belde ve köy izlemektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin hiçbiri 5. sınıf matematik dersi öğretim programına ve yeni eğitim sistemine yönelik bir hizmet-içi eğitim almamıştır. Ayrıca sınıf mevcutları en fazla 20-25 aralığında değişmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada öğretmenlerin 5. sınıf matematik dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma da görüşme tekniğinin seçilme nedeni görüşülen kişinin fikirlerini diğer veri toplama tekniklerine göre daha ayrıntılı ve derinlemesine açıklama olanağı sunmasının yanında araştırılan konuyu görüşülen kişinin bakış açısından görmeyi sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 119).

Görüşme formunu oluşturmak için ilk olarak literatür incelenmiş, ayrıca beşinci sınıf matematik dersine giren 3 öğretmen ile yapılandırılmamış görüşme yapılmıştır. Böylece 3 öğretmenin görüşünden ve ilgili literatürden yararlanılarak görüşme formu için bir taslak oluşturulmuştur. Öğretmen görüşme formunun kapsam ve yapı geçerliliğini sağlamak için, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri ve İlköğretim matematik öğretmenliği bölümünde görev yapan öğretim elemanlarının görüşlerine

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

sunulmuştur. Gelen öneri ve eleştiriler doğrultusunda görüşme formunda yer alan sorular yeniden yapılandırılmış ve son şeklini alan yarı yapılandırılmış görüşme formu toplam 5 ana sorudan ve alt sorulardan oluşturulmuştur. Görüşme formu 5. sınıf matematik dersi öğretim programının kazanım, içerik, eğitim durumları ve ölçme- değerlendirme boyutlarına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Görüşmenin sonunda öğretmenlere 5. sınıf matematik dersi öğretim programının uygulamada nasıl daha başarılı olabileceğine ilişkin görüşleri sorulmuş, önerilerini dile getirmeleri istenmiştir.

2.3.1. Verilerin Toplanması

Görüşmeler, gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen toplam 13 ortaokul beşinci sınıf matematik öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2012– 2013 eğitim öğretim yılının güz yarıyılında yüzyüze, telefon ve internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Telefonla görüşme görüşülecek soru sayısı az olduğunda etkilidir. Telefonla görüşme bilgisayar destekli olarak yürütüldüğünde verilerin kaydı kolaylaşır (Büyüköztürk vd., 2008: 237) .Malatya ili dışındaki okullarda görev yapan 8 matematik öğretmeni ile önceden irtibata geçilmiş çalışma hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu katılımcılar, erişim zorluklarını düşünerek ve yazılı olarak daha zengin bir veri sağlayacaklarını bildirerek görüşme sorularına yazılı cevap vermeyi tercih etmiştir. Hazırlanan görüşme soruları bu öğretmenlere elektronik posta yolu ile iletilmiş, cevaplar da aynı kanallardan alınmıştır. Görüşme sorularına verilen yazılı cevaplar çözümlenirken araştırmacı tarafından anlaşılabilirlik ve cevapların yeterliliği açısından gözden geçirilmiş, yeterince cevaplanmamış sorular belirlenmiş ve bu cevapları veren öğretmenlerle ayrıntılı bir telefon görüşmesi yapılarak tekrar görüşleri alınmıştır. Bu süreç, görüşme verilerinde anlaşılmayan ve yetersiz olan cevap kalmayınca kadar sürmüştür. Yüz yüze görüşme için ise öğretmenlerle önceden irtibata geçilmiş ve öğretmenlerin uygun olduğu bir saatte görüşme için randevu alınmış ve bizzat okullara gidilmiştir. Görüşme soruları bu katılımcılara sıra ile sorulmuş, öğretmenler görüşlerini belirtmeleri için cesaretlendirilmiş ve diledikleri kadar zaman verilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorulara öğretmenlerin verdikleri cevaplar öğretmenlerden izin alınarak not alma yöntemi kullanılarak kaydedilmiştir.

Görüşmeler sırasında sorular öğretmenler için yeterince açık değilse araştırmacı soruları alt sorulara bölerek sormuştur. Her cevabın sonunda öğretmenlerin cevaplarını özetlemiş, onlardan bu özetin doğruluğu hakkında onay aldıktan sonra bir sonraki soruya geçmiştir. Araştırmaya ilişkin veriler araştırmaya katılan öğretmenlerin uygun gördüğü zamanda toplanmıştır. Görüşme sırasında öğretmenlerin soruları cevaplararken araştırmacıdan etkilenmemesine çalışılmış ve görüşme süresi ortalama 30-45 dakika sürmüştür. Son olarak ortaya çıkan görüşme metinleri detaylı bir incelemeye tabii tutulmuş ve öğretmen görüşleri arasındaki ortak noktalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma sonucundaki nitel veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. “Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır.” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). “Betimsel analizde, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir, daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve bir takım sonuçlara ulaşılır.” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). Araştırma verileri önce araştırmacı tarafından birkaç defa dikkatli okunmuş ve her soru için ortaya çıkan ana noktalar özetlenmiştir. Tekrar eden ifadeler, katılımcılar ve bu ifadelerin frekansları not edilerek bir tablo hazırlanmış ve en çok tekrar eden noktalar veri analizi için kodlar olarak değerlendirilmiştir. Tüm kodlar ortaya çıkarıldıktan sonra bütün veri bu kodlarla bir kez daha kodlanmıştır. Öncekilerden bağımsız olarak bir kez daha kodlanan verilerin karşılaştırması sonucunda iki kodlama arasında % 95 uyum olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma verileri birbirleriyle ilişkilendirilerek belirli temalar altında okuyucunun anlayacağı biçimde düzenlenmiştir. Kodlanmış veriyi temalara taşıma süreci taşınmamış veri kalmayınca kadar sürmüştür. Birebir alıntı olarak kullanılabilen görüşülen cümleler belirlenmiş ve gerekli görüldüğü durumlarda bulgular bölümünde birebir alıntı olarak yer almıştır. Daha sonra toplanan verilere anlam kazandırmak, bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak ve sonuç çıkarmak için araştırmada görüşme yapılan öğretmenlerden alınan veriler matematik dersi öğretim programının kazanım, içerik, öğrenme- öğretme süreçleri, ölçme- değerlendirme öğeleri ve öğretmenlerin önerileri dikkate alınarak belirlenen 5 ana temaya göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin matematik öğretim programının kazanımlarına ilişkin görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Kazanımlarına İlişkin Görüşleri

Görüşme soruları		
5. sınıf Matematik dersi öğretim programının kazanımlarına ilişkin görüşleriniz nelerdir?	n	Katılımcılar
Kazanımlar öğrenci seviyesine uygundur	10	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5 -Ö7-Ö8-Ö9- Ö11-Ö13
Kazanımlar yeterli sayıdadır	13	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9- Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
Kazanımlar açık, nettir	10	Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9- Ö10-Ö12-Ö11
Kazanımlar öğrenci seviyesine uygun değildir	3	Ö6-Ö10-Ö12

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin hepsi matematik dersine ait kazanımların yeterli sayıda olduğunu yine büyük bir çoğunluğu kazanımların öğrenci seviyesine uygun olduğunu, açık ve net olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şöyledir;

"Programdaki kazanımlar öğrenci seviyesine uygun. Ben 4. sınıf matematik programını da inceledim. Zaten çoğu konu geçen yılın devamı niteliğinde bu nedenle bence yeterli sayıda ve uygun kazanımlar var programda." (Ö3).

"Programın kazanımları öğrencilerin seviyelerine gayet uygundur. Kazanımlar hazırlanırken öğrencilerin zihinsel gelişimleri dikkate alınarak hazırlanmış. Anlamakta zorlanmıyorlar. Her konuyla ilgili olan kazanımlar yeterli sayıda diye düşünüyorum." (Ö7).

Bunun yanında öğretmenlerin üçü kazanımların açık ve net olmasına karşın alt yapısı zayıf olan öğrencilere kazanımların zor geldiğini ve öğrenci seviyesine uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerin görüşlerinden örnekler verilmiştir.

"Alt yapısında zayıflık olan öğrenciler düşünülerek ilk dönem tüm 5. sınıflar için tıpkı ilkokul 1. Sınıf gibi ortaokula hazırlık olmalıydı ders matematik olunca alt yapı çok önem kazanıyor. Benim öğrencilerim çoğu dört işlemde dahi zorlanıyorlar. Bazen çok kolay örnekleri bile yapamadıkları oluyor. Yani normal bir seviyede olan bir sınıf için çok kolay belki ama benim öğrencilerime zor geliyor." (Ö10).

"Bazı kazanımlar uygun ama bazıları değil. Bizim anlatmakta zorlandığımız, öğrencilerin anlamakta zorlandığı kazanımlar var, bazı kazanımlar 6.sınıfta verilebilirdi." (Ö12).

"(...)Aslında kazanımlar yeterli, çok zor olduğunu düşünmüyorum gayet anlaşılır bir şekilde verilmiş ama benim öğrencilerim maalesef zorlanıyor. Çünkü öğrencilerimin potansiyeli çok düşük ve evde de hiç tekrar etmiyorlar. Kazanımlar ne kadar uygun olsa da ben nasıl anlatacağımı şaşıyorum" (Ö6).

Bu bulgulara göre öğretmenlerin genel olarak kazanımları uygun ve yeterli bulduğunu söylenebilir. Mevcut çalışmalarda da bu bulguyu destekleyecek sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Acar (2007) yaptığı çalışmada yeni ilköğretim programlarının, kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğelerinin kuramsal olarak, yapılandırmacı yaklaşım ve temel aldığı diğer yaklaşımlara uygun olarak hazırlandığını, Bal (2008) ise, uygulanmaya başlanan 2005 İlköğretim Matematik Programı'nın uygulama aşamalarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin matematik dersine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada öğretmenler kazanımların açık ve net olarak ifade edildiği ve genelde öğrenci seviyelerine uygun olarak hazırlandığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında Budak ve Okur (2012)'ün çalışmasında İlköğretim matematik öğretmenleri ders programındaki kazanımların matematik öğretim programındaki genel amaçlarla tutarlı, öğrencinin derse aktif katılımını desteklemekte, öğrenci seviyesine uygun, günlük yaşamla ilişkili olduğu ve açık anlaşılır olarak ifade edildiği görüşüne büyük ölçüde katılmaktadırlar. Bu bulguları Yıldırım (2006) ve Özen'in (2006) çalışmaları da desteklemektedir.

Ancak mevcut çalışmada, kazanımlar alt boyutuna ilişkin bazı öğretmenlerin kazanımları öğrenci seviyesinin üzerinde bulunduğunu görülmüştür. İncelenen görüşmelerde bu bulguya neden olarak öğretmenlerin öğrencilerin hazır bulunuşluğunu yeterli görmemeleri gösterilmiştir.

3.2. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin matematik öğretim programının içeriğine ilişkin görüşleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının İçeriğine İlişkin Görüşleri

Görüşme soruları	N	Katılımcılar
5. sınıf Matematik dersi öğretim programının içeriğine ilişkin görüşleriniz nelerdir?		
Etkinlikler çok fazla sayıda, hepsini uygulamaya gerek yok	13	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
İçeriğin sıralanışı uygun değil	6	Ö1-Ö2-Ö4-Ö6-Ö10-Ö13
Kitapta yeterli sayıda örnek var	8	Ö1-Ö2-Ö3-Ö6-Ö9-Ö10-Ö11-Ö13
İçeriğin sıralanışı uygun	7	Ö3-Ö5-Ö7-Ö8-Ö9-Ö11-Ö12
İçerik yeterli, öğrenci seviyesine uygun	8	Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö7-Ö8-Ö9-Ö11
İçerik öğrenci seviyesinin üzerinde	4	Ö1-Ö6-Ö10-Ö12

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlerden yedisi içeriğin sıralanışını uygun bulmakta, sekizi ise kitapta yeterli sayıda örneklerin olduğunu düşünmektedir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

"Konuların bütünlüğü sıralanışı uygun. Konuların içerikleri öğrencilerin seviyesine uygun. Zaten daha üst ve alt düzeyde öğrenciler için onların seviyelerine uygun ayrı çalışma kağıtları hazırlayarak anlatımı geliştirebiliyoruz." (Ö9).

"Konuların sıralanışı öğrenci seviyesine uygun. Basamak basamak ilerlenebiliyor. Bir üniteye giriş yaptığım bir konu diğer üniteye biraz daha detaylandırılıyor. Bu güzel bir yaklaşım bence." (Ö8).

Bunun yanında öğretmenlerin tamamı var olan etkinliklerin sayısı çok fazla olduğunu ve hepsini uygulamaya gerek olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca altı öğretmen konuların sıralanışını uygun bulmamakta, dört öğretmen içeriği öğrenci seviyesinin üzerinde görmektedir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şöyledir;

"(...) konuların hiyerarşisi 5. Sınıfa göre değil, başta öğretilmesi gereken bazı sorular sonlara doğru verilmiş, örnekler oldukça bol ve güzel, ama bazı örnekler seviyeye göre çok ağır anlatırken zorlanıyorum. Etkinlikler çok fazla olduğu için uygulayamıyorum, o kadar zaman bulamıyorum." (Ö1).

"İçeriğin biraz daha basitleştirilebileceğini düşünüyorum. Örneğin uzunluk ölçme problemlerinde epey zorlandıklarını gördüm (...) her etkinliğin gerekli olduğunu düşünmüyorum. Bazıları çok zaman harcıyor ve kafa karıştırmaya neden olabiliyor." (Ö12).

İlgili çalışmalar incelendiğinde de genelde içeriğe yönelik olumlu görüşün hakim olduğu ancak bazı eleştirilerin de yapıldığı görülmüştür. Özen (2006), 1968'den itibaren geliştirilen programlara göre 2005 ilköğretim matematik programının (1-5) olumlu ve olumsuz yönlerini incelediği araştırmasında programın sınıf seviyelerine uygun olduğu ve okullarda takip edilen matematik ders kitaplarının öğrenci seviyesine uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bal (2008), Halat (2007) ve Orbeyi (2007) de benzer sonuçları elde etmişlerdir. Bunun yanında Aslan (2011) ve Yılmaz (2006) yaptıkları çalışmalarda öğretmenlerin uygulanan etkinliklerde sıkıntı yaşadıklarını, bazılarının sınıf seviyesinin üzerinde olduğunu bazı etkinliklerinse seviyenin altında olduğunu ve bu durumun sınıf yönetimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu dair sonuçlara ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada yapılan

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

görüşmelerin analizinde bazı öğretmenlerin konuların sıralanışı ile sıkıntı yaşamaları, yeni programa alışamadıklarının ayrıca programın sarmal yapısı hakkında fikir sahibi olmadıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

3.3. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin matematik öğretim programının öğrenme- öğretim sürecine ilişkin görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Görüşleri

Görüşme soruları	n	Katılımcılar
5. sınıf Matematik dersi öğretim programının öğrenme-öğretme sürecine ilişkin görüşleriniz nelerdir?		
Yeterli araç- gereç mevcut değil bu nedenle konuları kavratmak zorlaşıyor	11	Ö1-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
Seçmeli dersler daha fazla uygulama yapma ve örnek çözme ile öğrenme sürecini olumlu yönde destekliyor	10	Ö1-Ö2-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö9-Ö10-Ö11-Ö13
Öğrencileri çok fazla uyarmak zorunda kalmak öğretmeni bıktırıyor	11	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö8-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
Seçmeli derslerle öğrencilerin okulda kalma süresi artıyor bu da öğrencileri yoruyor, ilgilerini düşürüyor	6	Ö1-Ö4-Ö6-Ö11-Ö12-Ö13
Ders saati yeterli, yeni sistemle ders saatinin artması çok olumlu	9	Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö9-Ö10-Ö12
Öğrenciler ve veliler sınıf öğretmeninden sonra branş öğretmenine alışamadı	8	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö6-Ö8-Ö10-Ö13
Öğretmenler öğrencilerin bilişsel olarak düzeyine inmekte zorlanıyor	6	Ö1-Ö2-Ö4 -Ö6-Ö8-Ö13
Etkinlikleri uygularken zaman sıkıntısı yaşıyor	7	Ö1-Ö4-Ö5-Ö6 -Ö10-Ö11-Ö13
Öğretmenler öğrencilerin duyuşsal olarak düzeyine inmekte zorlanıyor	5	Ö1-Ö2-Ö4-Ö6-Ö12
Konular somutlaştırılarak anlatılabiliyor	5	Ö2-Ö3-Ö7-Ö9-Ö11
Ders saatinin artması öğrencilerin ilgisini, motivasyonunu arttırdı	5	Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö9
Yeterli araç- gereç mevcut ve bu daha etkili ders işlenmesine katkı sağlıyor	2	Ö2-Ö7
Sınıfın kalabalık olması etkinlikleri uygulamayı güçleştiriyor	2	Ö11-Ö13

Tablo 4'e göre öğretmenlerden dokuzunda ders saatini yeterli bulmakta, dört öğretmen de ders saatinin artmasının öğrencilerin ilgisini ve motivasyonunu arttırdığını düşünmektedir. Bunun yanında öğretmenlerden beşi konuları somutlaştırarak anlatabildiğini ifade ederken, iki öğretmen de yeterli araç- gerecin mevcut olmasının daha etkili ders işlenmesine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şöyle örneklendirilebilir:

"5. Sınıflarda zaman sıkıntısı yok. Kazanımlara yeterince zaman ayrılmış. Seçmeli olarak matematik uygulamaları dersinin yer alması da bu konuda rahat bir nefes almamızı sağladı. (...) Öğrenciler buldukları yaş grubu itibarıyla somut işlemler döneminde bulduklarından dolayı ders işlerken konuları somutlaştırıyorum. Böylece seviyeye inmede karşılaşabileceğim sorunların olabileceğince önüne geçmiş oluyorum. Okulumuzda yeterli araç gerecin bulunması bu konuda beni sıkıntıya sokmuyor."(Ö7).

"Programı uygularken zaman sorunu yaşamıyorum. Seçmeli dersler daha iyi oldu benim derste işlediğim konular ile ilgili etkinlikler, alıştırmalar seçmeli derste yapılırken konular daha pekişmiş oluyor. (...) Çok zevk aldığım bir 5. sınıfa ders anlatıyorum beni hiç yormuyorlar. Zamanın nasıl geçtiğini onlarda bende anlamıyorum. Ders saatinin artması bu anlamda çok iyi oldu."(Ö9).

Ayrıca öğretmenlerden on biri, yeterli araç- gerecin mevcut olmamasından dolayı konuları kavratırken zorlanmakta ve yine on bir öğretmen öğrencileri çok fazla uyarmak gerektiğini bunun da öğretmeni bıktırdığını ifade etmektedir. Öğretmenlerin altısı seçmeli derslerle öğrencilerin okulda kalma süresinin artmasının öğrencileri yordüğünü, ilgisini düşürdüğünü belirtirken sekiz öğretmen etkinlikleri uygularken zaman sıkıntısı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. İki öğretmen ise sınıfların kalabalık olmasının etkinlikleri uygulamayı güçleştirdiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

"Gereğinden fazla etkinlik var. Zaman ve sınıf ortamından dolayı tüm etkinlikleri yapamıyoruz. Ne araç gerecimiz var ne de doğru düzgün zamanımız. Bu sistem biraz fazla tekrar yapmama yaradı, başka da etkinlik pek yapamıyorum."(Ö13)

"Etkinlikler hem araç gereç yönünde bazen kullanışlı olmuyor birde süre yönünden tüm etkinlikleri yaparsan zaten sene sonunda konuları yetiştiremezsin. Sınıflar öğrenci sayısı yönünden çok kalabalık bu da etkinliği uygulamayı zorlaştıran etkenlerden biri."(Ö11).

"Okulumuzda yeterli araç gereç yok. Bu beni zorluyor tabi. Çocuklar konuyu somutlaştırmamızı istiyor. Kendi imkânlarıyla yaptığım bazı materyalleri kullanıyorum ama yeterli olmuyor tabi.(...) Zaman sıkıntısı yaşıyorum, etkinlik yaptırıldığında

öğrencilerin çok soru sormaları, not aldırılmadığı zaman çok yavaş yazmaları, yazı yazarken yazı tarzlarıyla ilgili soruları, her şeyi danışmaları çok vaktimi alıyor, zaman yetmiyor. Çocukları her zaman uyarmak beni bazen bıktırıyor.”(Ö8).

“Okulunda araç ve gereçim hiç yoktu kendi araçlarımızı kendimiz üretmeye çalıştık. Etkinliklerin bu şekilde yapabildik. Mesela örüntü konusunda etkinlikleri etkin bir şekilde yapamadık çünkü örüntü bloklarımız yoktu ve biz kendimiz kartonlardan yapmaya çalışsak ta öğrenciler blokları yapma konusunda pek başarılı olmadılar.(...) Seçmeli dersler maalesef bu yıl etkili olamayacak bence. Çünkü çocuklar seçmeli dersi önemsemiyorlar ve çokları da bu derslerden kaçıyor. İlgisizler seçmeli derslere karşı. Bazı öğrencilerle konuştuğumda günde 7-8 saat dersin çok geldiğini ve sıkıldıklarını duydum.”(Ö12).

“Çocukların seçmeli derste güçleri tükeniyor bazıları acıkıyor, bazılarının uykusu geliyor, canları sıkılıyor buna benzer davranışlar gözlemliyorum.(...) Sınıf da eksik, o dersleri başka sınıfta yapıyoruz ya da fen laboratuvarına ora da doluyrsa bilgisayar odasına gidiyoruz. Oralar da ders işlemek için çok uygun sayılmaz. Bu da bizim için sıkıntılı bir durum.”(Ö11).

Bunların yanı sıra altı öğretmen öğrencilerin bilişsel olarak düzeyine inmekte zorlandığını, beş öğretmen de duyuşsal olarak düzeylerine inmekte zorlandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerden sekizi öğrencilerin ve velilerin branş öğretmenine alışmakta zorlandığını ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Çoğu zaman öğrencilerin çocuğu davranışları karşısında yetersiz kalabiliyoruz. Daha çok oyun istiyorlar. Programda da o yok, çocuklar bazen sıkılıyor. Konuları anlatmakta zorlandığım oluyor.(...) Sınıf öğretmenine çok alışmışlar bize uyum sağlayamadılar, biz de onlara.”(Ö13).

“Bu değişikliğin olumsuz etkisi öğrencilerin daha önce 2. kademe öğretmenlerine alışkın olmaması. Veliler de her fırsatta ‘bu çocuk ilkokulda böyle değildi, niye notları düştü, benim çocuğum hep takdir alırdı’ vs. gibi sitemlerde bulunuyor. Bu anlamda öğrenci ve velilerle sıkıntı yaşadığım oluyor. Bu nedenle oluşacak iletişim bozukluklarının giderilmesi gerekli diye düşünüyorum.”(Ö5).

“Öğrenciler çok çocuksular dersi gereksiz yere bölüyorlar bu beni bıktırıyor çok çabuk dikkatleri dağılıyorlar böyle olduğunda onlar gibi düşünmüyorum. Bazen onlara nasıl davranmam gerektiğini şaşırıyorum.”(Ö11).

3.4. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Ölçme- Değerlendirme Sürecine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin matematik öğretim programının ölçme-değerlendirme ögesine ilişkin görüşleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Ölçme- Değerlendirme Sürecine İlişkin Görüşleri

Görüşme soruları		
5. sınıf Matematik dersi öğretim programının ölçme-değerlendirme sürecine ilişkin görüşleriniz nelerdir?	n	Katılımcılar
Yazılılar, performans ve proje görevleri uygulanmakta	13	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
Çalışma yaprakları ve ara sınavlar uygulanmakta	4	Ö2-Ö8-Ö9-Ö12
Kullanılan araçlar ölçme-değerlendirme için yeterli değil	3	Ö1-Ö3-Ö4
Kullanılan araçlar ölçme-değerlendirme için yeterli	3	Ö5-Ö6-Ö12

Tablo 5’e göre öğretmenlerden tamamı ölçme değerlendirme yaparken yazılı, performans ve proje görevleri uygulamaktadır. Bunların yanı sıra dört öğretmen ölçme- değerlendirme sürecinde çalışma yaprakları ve ara sınavlar da uygulamaktadır. Üç öğretmen kullandığı yöntemleri yeterli bulduğunu ifade ederken yine üç öğretmen kullanılan ölçme- değerlendirme araçlarını yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Öğretmenlerden bazılarının görüşleri şöyledir:

“ Ölçme değerlendirme yaparken yazılı yoklamalar, performans proje ödevleri, bir de arada test yapıyorum. Bunların yeterli olduğunu düşünüyorum, kitaptaki tüm değerlendirmeleri yapsak zaten zaman yetmez.”(Ö6).

“Klasik yöntemleri kullanıyorum, yani zorunlu olarak not girmemizi gerektiren yazılı, performans ve proje görevleri uyguluyorum. Ama bence bunlar tabi ki yeterli değil. Keşke diğer teknikler hakkında da bilgi sahibi olup daha nitelikli ölçme-değerlendirme yapabilsen.”(Ö3).

3.5. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Uygulamada Daha Etkili Olmasına İlişkin Önerilerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin matematik öğretim programının uygulamada daha etkili olmasına yönelik önerilerine ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programının Uygulamada Daha Etkili Olmasına İlişkin Önerileri

Görüşme soruları		
5. sınıf Matematik dersi öğretim programının uygulamada daha etkili olması için önerileriniz nelerdir?	n	Katılımcılar
Hizmet- içi eğitim almak	13	Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13
Öğretmen- veli- okul işbirliğini sağlamak	10	Ö1-Ö3-Ö4-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö11-Ö12-Ö13
Yeterli araç- gereç ve materyal temin etmek	5	Ö1-Ö3-Ö9-Ö10-Ö11
Öğrencilere karşı daha sabırlı olmak ve özverili davranmak	5	Ö2-Ö3-Ö7-Ö8-Ö9
1. sınıflarda olduğu gibi 5. sınıflarda da (ortaokula) uyum eğitimi yapmak	3	Ö3-Ö10-Ö11

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

Tablo 6'ya göre öğretmenlerin hepsi programın uygulamada daha başarılı olması için hizmet- içi eğitim almak gerektiğini belirtmiş, bunun yanı sıra çoğu öğretmen, öğretmen- veli- okul işbirliğini sağlamanın önemli olduğunu vurgularken, bazı öğretmenler de yeterli araç- gereç ve materyal temin etmek, öğrencilere karşı daha sabırlı olmak ve özverili davranmak ve 1. sınıflarda olduğu gibi 5. sınıflarda da (ortaokula) uyum eğitimi yapmak gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri şöyle örneklendirilebilir:

“Bir hizmet-içi eğitim semineri almadım. İçi dolu bir seminer olsaydı belki almak isterdim fakat şimdiye kadar aldığımız seminerlerin çoğu formalite üzerine olduğu için çokta bir şey fark edeceğimi düşünmüyorum. Fakat öğrencilerin daha önceki hazırlanışlıklarını anlatan bir seminer verilse idi dersler daha programlı olurdu. Daha etkili bir şekilde programı uygulayabilirdik. Ayrıca veli desteği ile idarenin desteği çok gerekli, sınıflarda da yeterli materyaller olmalı. Hele de 5. sınıflarda daha eğlenceli bir ders işlemek için mutlaka yeterli araç gereç olmalı diye düşünüyorum.”(Ö9).

“Öğretmenler onların çocuk olduğunu unutmadan disiplini vermeliler ve sabırlı olmalılar. Çünkü bu seviyeye ders anlatmak bizim için yeni bir durum. Çocuklar da ortaokul olmanın bilincinde değil hem onların hem de öğretmenlerin bu yeni duruma alıştırmaları gerekirdi. Keşke senenin başında nitelikli bir seminer atabilseydik. Özellikle oyunla dersi anlatmama yardımcı olacak bir eğitim isterdim. (...) Özellikle 5. sınıflarda bol bol uygulamalar, etkinlikler yapmak zorundayız bu nedenle okullarda mutlaka araç- gereç temin edilmeli.”(Ö3).

“5 sınıflarda ilk dönem çocukların ortaokula alıştırmaları ve alt yapıdaki eksikliklerin giderilmesine çalışılmalı. Yani ilk dönem çarpım tablosu zihinden işlemler mental aritmetik gibi matematiği sevdirecek oyun ve etkinliklerle öğretmek ve matematik ön yargısını yıkmaya yolunda bir dönem olmalı. 1. sınıflar nasıl ilkökula alıştırmalıyorsa 5. sınıfların da ortaokula alıştırmaları gerektiğini düşünüyorum.”(Ö10).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

4.1. Sonuç ve Tartışma

Bu başlık altında, öğretmenlerin 5. sınıf matematik dersi öğretim programının kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutları hakkında görüşleri ve programa yönelik önerilerine ilişkin sonuçlar sıralanmış ve ilgili literatür ışığında tartışılmıştır:

1. Öğretmenlerin programın kazanımlarına ilişkin görüşleri genelde olumludur. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu kazanımları açık ve net, yeterli sayıda ve öğrenci seviyesine uygun bulmaktadır. Daha önce yapılan çalışmalarda da (Acar, 2007; Bal, 2008; Budak ve Okur, 2012; Yıldırım, 2006; Özen, 2006) benzer sonuçlara ulaşılsa da mevcut çalışmada bazı kazanımların öğrenci seviyesinin üzerinde bulunmuş ve bu durum da genellikle öğrencilerin hazırlanışlığu ile ilişkilendirilmiştir. Bu durumdaki öğrencilerle tamamlayıcı eğitim çalışmaları yürütülmesi faydalı olabilir.

2. Öğretmenlerin programın içerik ögesine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır. Öğretmenlerin yarısından fazlası (n=8) içeriği yeterli ve öğrenci seviyesine uygun bulmakta ve kitapta yeterli sayıda örnek olduğunu düşünmektedir. Öğretmenlerin tamamı programda yer alan etkinliklerin sayıca çok fazla olduğunu ve hepsini uygulamaya gerek duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin bir kısmı konuların sıralanışını uygun bulurken diğer bir kısmı uygun bulmamaktadır. İlgili çalışmalarda da içerikle ilgili hem olumlu (Bal, 2008; Halat, 2007; Orbeyi, 2007; Özen, 2006) hem de olumsuz (Aslan, 2011; Yılmaz, 2006) sonuçlar olduğu görülmüştür. Genel olarak yenilenen matematik programlarında içerik açısından olumlu görüşün hakim olması sevindirici ancak bazı olumsuz görüşlerin de hakim olması programın geleceğe hitap ettiği, özde hazırlanışlığu yeterli olmayan öğrencilere yönelik tamamlayıcı etkinlikler anlamında öğretmenlere yardımcı olmamaktadır.

3. Öğretmenlerin programın öğrenme-öğretme sürecine yönelik görüşlerine ilişkin sonuçlar şöyledir:

Öğretmenlerin tamamına yakını (n=11) yeterli araç gereçlerinin olmaması nedeniyle konuları kavratmakta zorlandıklarını belirtirken yeterli araç gerece sahip olan iki öğretmen bu durumun daha etkili ders işlemlerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Beş öğretmen ise konuları somutlaştırarak anlatabildiklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin çoğu ders saatinin artmasının yeni sistemin çok olumlu bir yönü olarak gördüklerini ifade etmiş ve bazı öğretmenler bu durumun öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu arttırdığını belirtmişlerdir. Ancak bazı öğretmenler etkinlikleri uygularken zaman sıkıntısı yaşadıklarını, bazıları ise sınıfların kalabalık olmasının etkinlikleri uygulamayı güçleştirdiğini ifade etmişlerdir.

Seçmeli ‘Matematik Uygulamaları’ dersi ile ilgili olarak öğretmenler daha fazla uygulama yapma ve örnek çözümlerle bu dersin öğrenme sürecini olumlu yönde desteklediğini belirtirken öğrencilerin seçmeli derslerle okulda kalma sürelerinin artmasının öğrencileri yorduğunu ve ilgilerini düşürdüğünü ifade etmişlerdir.

Öğretmenler en büyük sıkıntılarının birinin, öğrencilerini çok fazla uyararak zorunda kalmak olarak belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ne öğrencilerin ne de velilerin sınıf öğretmeninden sonra branş öğretmenine alışamadıklarını ifade etmişlerdir.

Ayhan (2006), Aslan (2011), Halat (2007) ve Özen (2006)'ın çalışmalarında da araç-gereç temin etmede ve etkinlikler uygulanırken zorluklarla karşılaşıldığı, programdaki etkinlikler için daha çok süreye ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Ayhan (2006), Bal (2008), Demirtaş (2007), Meşin (2008) ve Sarier (2007) çalışmalarında sınıfların kalabalık olmasının dersin verimini düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yıldırım (2009) ise çalışmasında öğretmenlerin öğrenme-öğretme süreci etkinliklerini gerçekleştirme uygunluğuna ilişkin görüşleri arasında görev yapılan yer açısından anlamlı bir fark bulunmuştur.

“Matematik müfredatı, matematiğin doğasından dolayı içerdiği soyut tanım ve kavramlar nedeniyle anlaşılması zordur. Bu nedenle, matematik müfredatının yaş, düzey ve çevre koşulları gibi etkenler dikkate alınarak daha somutlaştırılarak ve yaşayarak öğrenmeye imkân verecek şekilde hazırlanması gerekmektedir” (Dursun ve Dede, 2004: 227). Araştırma sonuçları öğretmenlerin konuları kavratmakta zorlandığını ortaya koymuştur bu durumun nedenlerinden birinin öğretmenlerin yeterli araç – gerece sahip olmamasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Halat (2007) ise çalışmasında sınıf öğretmenlerinin yeni programı uygulamakta zorlandıkları ifade edilirken, bu çalışmanın bulgularına paralel olarak yeni matematik programındaki etkinliklerin öğrencileri düşünmeye sevk ettiği, öğrencilerin derse karşı olan ilgilerini artırdığı, kavramların anlaşılmasında etkili olduğu ve öğrencilerin sosyalleşmesine katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Ancak yeni programla aile-öğretmen iletişiminde önemli bir değişimin olmadığı belirtilmektedir. Bu çalışma bulguları da öğretmen, öğrenci ve velilerin yeni sisteme uyum sağlamakta zorlandığını ortaya koymuştur. Orbeyi (2007)'nin

çalışması da bu bulguyu destekler niteliktedir, bu çalışmada öğretmenler velilerden ve okul yöneticilerinden gerekli desteği alamadıklarını belirtmişlerdir. Yine Kutluca ve Aydın (2010) da ortaöğretim kademesinde yaptıkları çalışmada programı uygulama aşamasında öğretmenlerin velilerden gerekli destek alamadıkları ortaya çıkmıştır.

4. Öğretmenlerin programın ölçme- değerlendirme sürecine ilişkin görüşlerine yönelik bulgular incelendiğinde öğretmenlerin tamamı yazılı yoklamaları ve performans, proje görevlerini uygulamaktadır. Bunun yanında dört öğretmen çalışma yaprakları ve ara sınavlardan da yararlandığını ifade etmektedir. Yine bu süreçte öğretmenlerin üçü kullanılan araçları ölçme- değerlendirme için yeterli bulurken bir diğeri üçü yeterli bulmamaktadır.

Yıldırım (2009) çalışmasında öğretmenlerin en çok anlatım yöntemini tercih ederlerken, ikinci sırada soru cevap yöntemini, üçüncü tartışma yöntemini, dördüncü sırada drama yöntemini, beşinci sırada rol oynama yöntemini tercih etmişlerdir. Öğretmenler listeleme, altı şapka, mikro öğretim, benzetim, akvaryum, balık kılçığı, gezi gözlem, görüşme tekniklerini tercih etmedikleri belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin kazanımlara yönelik ölçme-değerlendirme yöntemlerini kullanma sıklıkları incelendiğinde birinci sırada çoktan seçmeli testleri, ikinci sırada performans ödevlerini, üçüncü sırada yazılı sınavları, dördüncü sırada kontrol testlerini ve beşinci sırada kavram haritasını tercih ettikleri belirlenmiştir. Orbeyi ve Güven (2008) ise çalışmalarında öğretmenlerin yeni matematik dersi öğretim programının değerlendirme ögesine ilişkin kendilerine yöneltilen değerlendirme araç türlerinden öğrenci ürün dosyası ve seçmeli testleri sık şekilde, ders tutum ölçüğü ve grup değerlendirme formunu ise seyrek şekilde kullandıkları belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarından ve yapılan görüşmelerden hareketle, öğretmenlerin klasik yazılı sınavlar dışında alternatif ölçme-değerlendirme araçlarından performans ve proje görevlerini tercih etmelerinin nedeni olarak, öğretmenlerin bu araçları kullanmalarının zorunlu olması ve bunu not şeklinde öğrenciye yansıtmasının öğretmenlerin bu araçları daha çok kullanmaya ittiği şeklinde yorumlanabilir. Yine yapılan görüşmelerde öğretmenlerin gerek öğretim yöntem ve teknikleri hakkında gerekse ölçme- değerlendirme süreci hakkında hizmet- içi eğitim ihtiyacı içinde bulunmalarının da bu bulguda etkili olduğu söylenebilir.

Acar (2007) da çalışmasında öğretmenlerin, programların değerlendirme boyutuna ilişkin yetersizliklerinin olduğu belirtmiştir. Yine Erdal (2007) yaptığı çalışmada öğretmenlerin matematik programındaki yeni ölçme ve değerlendirme araçları hakkında yeterli eğitim almadıklarını ve kaynak yetersizliğinden dolayı bu ölçme araçlarının derste kullanımı tercihlerini sınırlandırdıklarını ileri sürmektedirler. Kalender (2006) de çalışmasında öğrencilerin değerlendirilmesinde en çok kullanılan değerlendirme araçları olarak ödevler ve öğrenci ürün dosyalarının kullanıldığını ve eski programdan gelen alışkanlıkları yansıtan yazılı sınavlar ve testlerin bu sıralamayı takip ettiği sonucuna ulaşmıştır.

5. Öğretmenlerin programın uygulamada daha etkili olmasına yönelik önerilerine ilişkin bulgularda ise öğretmenlerin tamamının hizmet- içi eğitime ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında öğretmenler, öğretmen- veli- okul işbirliğini sağlamanın, öğrencilere karşı daha sabırlı olup ve özverili davranmanın yeterli araç- gereç ve materyal temin etmenin ve 1. sınıflarda olduğu gibi 5. sınıflarda da (ortaokula) uyum eğitimi yapmanın programı uygulamada daha etkili bir hale getirebileceğini ifade etmişlerdir.

Öğretim programının hazırlanması kadar uygulanması da o kadar önemli bir süreçtir. Bun süreçte şüphesiz öğretmenlerin rolü büyüktür. Öğretmenlerin yeni programa karşı olumlu tutum geliştirmeleri, değişime istekli olmaları ve kabullenmeleri gerekmektedir (Kutluca ve Aydın, 2010). Bu nedenle öğretmenin yeni programların başarılı bir şekilde yürütülmesi için çok kapsamlı ve iyi organize edilmiş bir öğretmen eğitimine ihtiyaç vardır. Bu eğitimde, öğretmenlerin, öncelikle programın yapısı, felsefesi ve uygulaması hakkında bilgilendirilmeleri gerekmekte ve öğrenci merkezli öğretimin gereği olan öğretmen becerilerine odaklanan bir anlayış değişikliği hedeflenmelidir (Baki, 2006 akt: Aksu, 2011).

Bunun için de yapılan yeniliklerin önce öğretmenlere anlatılması ve benimsetilmesi önem taşımaktadır. Araştırma sonucunda tüm öğretmenlerin nitelikli bir hizmet- içi eğitim ihtiyacı hissetmesi programın daha etkili uygulanabilmesinde önemli bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Ayrıca öğretmenlerin özellikle öğretim yöntem ve teknikleri, ölçme- değerlendirme gibi konularda hizmet-içi eğitim ihtiyacı hissettikleri belirlenmiştir. Demirtaş (2007) da çalışmasında da öğretmenlerin farklı yöntem ve teknikler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, bildikleri yöntem ve teknikleri de ne zaman, nasıl, nerede kullanacaklarını bilmedikleri; öğretimi öğretmen merkezli halden kurtarmadıkları; diğer bir deyişle öğretimin öğrenci merkezli olmadığını tespit etmiştir.

Öğretmenler programın daha etkili olması için okul- aile- öğretmen işbirliğinin üzerinde durmuşlardır. Halat (2007) da yeni programla aile-öğretmen iletişiminde önemli bir değişimin olmadığını belirtmiş, Anılan ve Sarier (2008) ve Orbeyi (2007) ise okul yönetimi ve velilerin yenilenen program hakkındaki bilgi eksikliklerinin bulunması ve bunun sonucu olarak öğretmenlere gereken desteği vermemelerinin programın uygulanması sürecinde öğretmenlerin en sık karşılaştığı problemler olarak tespit etmişlerdir.

Yine öğretmenlerin öğrencilere karşı daha sabırlı olmak ve özverili davranmak ve 1. sınıflarda olduğu gibi 5. sınıflarda da (ortaokula) uyum eğitimi yapmak gerektiği gibi önerilerde bulunması öğretmen ve öğrencilerin yeni sisteme uyum sürecinde sıkıntı yaşadıkları ancak biraz sabır ve özveri ile bu uyum sürecini kolaylaştırabileceklerine inandıkları şeklinde yorumlanabilir.

4.2. Öneriler

1. MEB (2012-a) , yeni sistemle ilgili olarak “2012 - 2013 öğretim yılı başında özellikle birinci sınıfları okutacak olan sınıf öğretmenlerine yönelik olarak yeni uygulamaların nasıl gerçekleştirileceği hakkında eğitim verilecektir.” şeklinde açıklamada bulunmuş ve anılan interaktif eğitim etkinliğini gerçekleştirmiştir. Ancak öğretmenler 5. sınıfların programıyla ilgili olarak bir eğitim görmediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğretmenlerin beklentilerini karşılayacak nitelikteki hizmet- içi eğitimler düzenlenmelidir. Verilecek hizmet içi eğitim seminerlerinin programın da iyi uygulanabilmesi açısından da öğretmenlere faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Üniversiteler ve MEB işbirliği yapmalı öğretmenlere gerek hizmet öncesi, gerekse hizmet içi eğitimle yeni programlara uygun öğretim yöntem-teknikleri ve ölçme-değerlendirme konularındaki yeterliliklerini arttırmak amacıyla kapsamlı çalışmalara yer verilmelidir.

3. Programların uygulanabilirliğini kolaylaştırmak için yeterli araç- gereç temin edilmeli, destekleyici ders materyalleri geliştirilmeli ayrıca sınıf mevcutları azaltılmalıdır.

4. Bazı öğretmenler öğrencilerin yaş düzeylerine göre dersi işleme ve konuları somutlaştırmada zorluk çektiklerini belirtmektedirler. Bu nedenle araç-gereç temin etmenin yanı sıra 5. sınıf programlarında oyun ağırlıklı etkinliklere yer verilmesi önerilebilir.

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

5. Öğretmenlerin, öğrenci ve velilerin yeni uygulama ile ilgili yaşanan zorluk ile ilgili öğretmen- veli ve okul işbirliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Okulların bu açıdan çeşitli seminerler veya kaynaştırma toplantıları yapmaları bu süreci birlikte hareket ederek daha kolay aşmalarına yardımcı olabilir.
6. Öğrencileri çok fazla uyarmak zorunda kaldıklarını belirten öğretmenlerin bu sorunlarına yönelik de çeşitli çalışmalar yapılabilir. Bu yönde öğretmenlere özel olarak ilgili yaş grubu dikkate alınarak "Sınıf Yönetimi" ile ilgili seminerler verilebilir.
7. Seçmeli derslerde yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik olarak ders saatleri yeniden düzenlenmeli ve binaların fiziksel donanımları yeterli hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2008). *Yeni ilköğretim matematik programında yer alan alternatif değerlendirme yaklaşımlarının uygulamadaki etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Van.
- Acar, H. (2007). *Yeni ilköğretim programlarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Aksu, H.-H. (2011). Öğretmenlerin demografik özellikleri ve yeni ilköğretim matematik programı. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1, 41-55.
- Altun, M. (2005). *Matematik Öğretimi*. Aktüel Yayıncılık. Bursa.
- Anılan, H. ve Sarier, Y. (2008). Altıncı sınıf matematik öğretmenlerinin matematik dersi öğretim programının uygulanabilirliğine ilişkin görüşleri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 128-141.
- Aslan, E., (2011). *İlköğretim beşinci sınıf matematik dersi öğretim programında yer alan tahmin becerisi ve bu becerinin kazandırılması sırasında karşılaşılan durumların öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Ayhan, G.-G. (2006). *İlköğretim II. kademedeki matematik öğretmenlerinin matematik öğretimiyle ilgili karşılaştıkları sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Bal, P. (2008). Yeni ilköğretim matematik öğretim programının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, 53-68.
- Batdal, G. (2006) “*İlköğretim birinci kademe matematik programının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Baykul, Y. (2003). *İlköğretimde matematik öğretimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Bekdemir, M., Okur, M. ve Kasar, N. (2011). 2005-İlköğretim matematik öğretim programının uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *EÜFBED - Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4, 1,1-22.
- Bozkurt, E. ve Demir, R. (2012). Öğrenci görüşleriyle akran değerlendirme: Bir örnek uygulama. *İlköğretim Online*, 11(4), 966-978.
- Budak, M. ve Okur, M. (2012). 2005 İlköğretim matematik dersi 6-8. sınıflar öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1, 4.
- Butakın, V. ve Özgen, K. (2007). Yeni ilköğretim matematik dersi öğretim programının (4. ve 5. sınıf) uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 82-94.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
- Demirtaş, T.(2007). *İlköğretim okullarında matematik dersinin öğretiminde ve öğreniminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri (Bitlis İli Tatvan İlçesinde Bir Araştırma)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Dursun, Ş. ve Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: Matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı2, 217-230.
- Erdal, H. (2007) “*2005 İlköğretim matematik programı ölçme değerlendirme kısmının incelenmesi (Afyonkarahisar İli Örneği)*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Ersoy, Y.(2006). İlköğretim matematik öğretim programındaki yenilikler-I: Amaç, içerik ve kazanımlar. *İlköğretim online*,5(1),30-34.
- Franke, L.-M. & Kazemi, E. (2001). Learning to teach mathematics: Focus on student thinking. *Theory into Practice*, 40 (2), 102-109.
- Gömlüksiz, M., Yaşar, Ş., Sağlam, M., Ayhan, H., Sözer, E. ve diğerleri (2005). Eğitim programları ve öğretim alanı profesörler kurulu ilköğretim 1- 5. sınıflar öğretim programlarını değerlendirme toplantısı sonuç bildirisi (Eskişehir). *İlköğretim online* 1,8.1-8.
- Halat, E. (2007). Yeni ilköğretim matematik programı (1-5) ile ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1, s. 63-88.
- Kalender, A. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım temelli yeni matematik programının uygulanması sürecinde karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Karagöz, E. (2010). *İlköğretim II. kademe matematik dersi öğretim programı öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. Muğla.

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Eyüp İZCİ, Özlem GÖKTAŞ

- Kutluca, T. ve Aydın, M. (2010). Ortaöğretim matematik öğretmenlerinin yeni matematik öğretim programını uygulama aşamasında yaşadığı zorluklar. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.2.(1).
- Köse, E., Koçyiğit, S., Tuğluk, M.N., Çelik, M. ve Yazar, A. (2006). *2004 İlköğretim matematik programının eğitsel eleştiri modeline göre değerlendirilmesi*. 15. Eğitim Bilimleri Kongresi, 13-15 Eylül 2006, Muğla Üniversitesi.
- Lingefjärd, T., (1997). Assessment and mathematics examinations in the cdio project. (The Conception-Design-Implementation-Operation project: CDIO). Kasım, 05, 2012 tarihinde http://www.cdio.org/files/assessing_exams.pdf adresinden alınmıştır.Sayı 1
- MEB, (2009). TTKB, *Matematik dersi (1-5. Sınıflar) öğretim programı*. Ekim, 15, 2012 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> adresinden alınmıştır.
- MEB, (2012-a). *12 yıl zorunlu eğitim sorular – cevaplar*. Ekim, 17, 2012 tarihinde http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12yil_soru_cevaplar.pdf adresinden alınmıştır.
- MEB, (2012-b). *12 yıllık zorunlu eğitime yönelik uygulamalar konulu genelge* .Ekim, 17, 2012 tarihinde <http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf> adresinden alınmıştır.
- Meşin, D.(2008).*Yenilenen altıncı sınıf matematik öğretim programının uygulanması sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Orbeyi, S. ve Güven, B. (2008). Yeni ilköğretim matematik dersi öğretim programı'nın değerlendirme ögesine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4 (1):133-147
- Orbeyi, S. (2007). *İlköğretim matematik dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Ören, T. –Z. (2010). *İlköğretim 8. sınıf yeni matematik müfredatının matematik öğretmenleri görüşleri ışığında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Özen, H.(2006).*Türkiye’de etkili matematik öğretimi için 1968-2005 Yılları Arasında Geliştirilen İlköğretim (1-5) Matematik Programlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Van.
- Öztürk, T. ve Güven, B. (2012). *Etkili bir matematik öğrenme ortamının sahip olması gereken özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri*. 25. Ulusal Matematik Sempozyumu.5-8 Eylül 2012. Niğde.
- Öztürk, C. ve Tuncel G. (2006). *Yeni 4.ve 5. sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile ilgili öğretmen görüşleri*. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sarıer, Y. (2007). *Altıncı sınıf matematik öğretmenlerinin matematik dersi öğretim programına ilişkin görüşleri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Temiz, N. (2005). İlköğretim 4. sınıf matematik dersi yeni öğretim programının yansımaları. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.Denizli.
- Yenilmez, K. ve Duman, A. (2008). İlköğretimde matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 19.251-268.
- Yıldırım, S. (2009). *İlköğretim I. kademe matematik dersi öğretim programı'nın kazanımlar boyutunun öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2008), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları. Ankara.
- Yılmaz, T. (2006), *Yenilenen 5. sınıf matematik programı hakkında öğretmen görüşleri (sakarya ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Koşulları

1. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, hakemli bir dergi olup 3 ayda bir olmak üzere yılda 4 defa yayınlanmaktadır. Makaleler **Türkçe veya İngilizce dillerinde gönderilebilir**.

2. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne** gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve yayınlanmak üzere **başka bir basılı/elektronik mecraya sunulmamış olmalıdır**. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne** sunulan ve/veya hakemlik sürecine alınan makalelerin, başka bir mecraya yollanmış olması ve daha önce tıpkı veya benzerinin yayınlanmış olmasının tespiti halinde **süreç iptal edilir**.

3. Makaleler "Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemi" üzerinden değerlendirilmektedir. Detaylı bilgi <http://sbe.dpu.edu.tr/dpujss.html> adresli web sitemizde bulunmaktadır.

4. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne** sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne** gönderilen makalelerin hakemlik sürecine girip girmeyeceği **4 hafta** içinde sonuçlandırılır. Makalelerin değerlendirme süresi için **tarih verilmez**.

5. Yayın Kurulu tarafından incelenen makalelere uygun bulunduğu takdirde hakem/ler tayin edilir.

6. Hakem/ler'den gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar/lar'dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar/lar'a bildirilmektedir.

7. Gönderilen yazılar 1,5 satır aralıklı, tablo ve şekillerle birlikte en çok 30 A4 sayfası boyutunda olmalıdır. Yazı 12 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfa yapısı üst 3 cm, alttan, sağ ve soldan 2 cm, cilt payı soldan 0,5 cm, tek ve çift sayfalarda farklı, üst ve alt bilgi 1,25 cm olarak uygulanmalıdır. Metinde başlık sınıflandırması rakamlarla yapılır. 1, 1.1., 1.1.1.; 2., 2.1., 2.1.1., 3., 3.1., 3.1.1. gibi. Sonuç kısmı da başlık sınıflandırmasına dâhil edilir. Başlıkların ilk harfleri büyük ve koyu olmalıdır. Makalede sağ üst kısımda olmak üzere sayfa numarası belirtilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere numara verilir. Hakemlerin dikkatli bir değerlendirme yapabilmesi için satır numaraları oluşturulur.

8. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne** gönderilen makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince

atf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımaktadır.

9. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet yer almalıdır. Özet kısımları 200 kelimeyi aşmamalıdır. Özetlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir. Özet kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) İngilizce ve Türkçe olarak yazılmalıdır. Özetlerde kısaltma kullanılmamalıdır.

10. JEL alanına giren makalelerde mutlaka en az bir, en fazla üç adet jel (Journal of Economic Literature) sınıflaması yapılmalıdır. Makalenin konu başlığına göre seçilmesi gereken jel sınıflamaları için <http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php> adresinden yararlanılabilir. JEL sınıflandırması İngilizce özet kısmının altında yer alır.

11. “Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine” başvuru yapılırken iletişim formu ve makale başvuru formu doldurulur. Bu formlar dergimizin web sayfasında bulunmaktadır.

12. “Elektronik Posta Makale Başvuru Sistemine” iletişimden sorumlu yazar, iletişim formunu, makale başvuru formunu ve yazar/ların isimlerinin yer almadığı makale (Microsoft Word 2007 ve üstü (docx)) dosyalarını ekli olarak sbe@dpu.edu.tr adresine e-mail göndererek başvuru yapabilir. E-mail gönderiminin konusu “makale başvurusu” olarak belirtilmelidir.

13. Tüm makaleler; Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan "The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001" isimli kaynaktan belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır. Bu kaynak Dergimizin web sayfasında bulunmaktadır <http://sbe.dpu.edu.tr/dergi/apa-guide5th.pdf>. Ayrıca Word 2007 ve üstü versiyonlarda APA Beşinci Nesil otomatik olarak oluşturulabilmektedir.(Word 2007 ve üstü versiyonlarında otomatik atf sistemi ve kaynakça oluşturmada yardım almak için <http://sbe.dpu.edu.tr/dergi/otomatikatif.pdf> linkinden bilgi alabilirsiniz.

14. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazarların soyadı ve yayın tarihi (ve gerekliyse sayfa bilgisi) kullanılmalıdır. Örneğin: Seyidoğlu (2002)...; Seyidoğlu (2002, s. 182)...; Seyidoğlu (2001, ss. 182-186)...; Yıldırım ve Yılmazlar’a (2000) göre...; Yıldırım’a (2007) göre...; Yıldırım ve Yılmazlar (2004)...; Yıldırım, Yılmazlar ve Çevik (2004)...gibi. APA atf formatına uygun olarak, atıfta bulunulan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur. Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın ismi ile birlikte "vd." ifadesi kullanılır: Yıldırım vd. (2004). Yazar sayısı 6 veya daha fazla ise; atf, metin içinde ilk geçtiği yerde ve sonrasında Yıldırım vd. (2004) olarak verilmelidir. Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Birgül, 2000; Malkoç, 2004; Tuncer vd., 1996; Vezirhan,

Güleç ve Özdemir, 2007). Diğer atıf işlemleri için web sayfamızda bulunan “The Publication Manual of the American Psychological Association (5th edition), 2001” isimli kaynaktan yararlanılabilir <http://sbe.dpu.edu.tr/dergi/apa-guide5th.pdf>.

15. Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." veya "ss." kullanılmalıdır. Örneğin: Çamkıran (2002, s. 182)...; Çamkıran (2002, ss. 182-183). İngilizce metinlerde ise “p.” veya “pp.” şeklinde kullanılmalıdır. Word’de yer alan otomatik atıf sisteminde p veya pp oluşturmaktadır. Otomatik atıf sistemi kullanıldığı takdirde bu şekilde kullanım da kabul edilmektedir.

16. Makalelerde dile getirilen **düşüncelerden yazar/ları sorumludur.**

17. Makalelerde Türk Dil Kurumu’nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu’nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir.

18. İngilizce dilinde gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususta azami **dikkat göstermeleri önemlidir.**

19. Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda **tüm yayın hakları Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’ne aittir.**

20. Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim **e-mail sistemi** ile gerçekleştirilir. Telefonla **bilgi verilmez.**

ISSN: 1302-1842

Number 41

July 2014

sbe.dpu.edu.tr